
Ο
ΧΡΟΝΟΣ
1872
Β.Δ.Φ

2398

ΧΡΟΝΟΣ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΛΟΓΟΥ

ΤΟΥ ΒΙΣΕΚΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1872.

ΕΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ

1871

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Ι. Α. ΜΥΡΤΟΥ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Αἱ ἠθικαὶ κατακτήσεις τῆς παρηκμακυίας Ἑλλάδος. σελ. 1

Ἑλληνικὰ Ἰσορήματα. . . . . » 60

Ὀλίγα περὶ τῶν ἐν Θρᾴκῃ καὶ ἰδίως ἐν Φιλιππουπόλει διαπρεψάντων ἀνδρῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα (1). » 74

Δοκίμιον περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱερᾶς μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τέχνης. . . . . » 84

Περὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ δημοσιογραφίας. . . . . » 100

Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ ἔγγραφα (χάττι Σουλτὰν Σελὶμ — Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀνέκδοτος ἐπιστολή). » 115

Περὶ καταργήσεως τῆς κεφαλικῆς ποινῆς. . . . » 133

Ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βάρνης δημοσία ἐκπαίδευσις. . . » 148

Σύντομος ἱστορικὴ ἔκθεσις περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Χίῳ πρὸ τοῦ 1822, καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ νῦν. . . . . » 161

Ἰακώβου Λεοπάρδη διάλογος τῆς Φύσεως καὶ μιᾶς ψυχῆς. . . . . » 170

Περὶ διαττόντων ἀστέρων. . . . . » 175

Περὶ ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου χάριν τῶν πολλῶν. . » 190

Ἀπελπισία (ἐκ τῆς Βεατρίκης Κένσητοῦ F. Guerazzi) » 196

Ἀφρικανικὸς γυναικωνίτης (ἐκ τῶν ἀναμνήσεων ἄγγλου περιηγητοῦ). . . . . » 200

Αἱ ἀπόκρεω ἐν Βενετίᾳ. . . . . » 215

(1) Κατὰ τυπογραφικὴν παραδρομὴν ἀντὶ τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς ἐσημειώθη ἡ ἑξῆς «ὀλίγα περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ διαπρεψάντων ἀνδρῶν κατὰ τὸ ΙΗ' αἰῶνα».

Ἀνάμικτα (Βασιλεῖς ἐνδιαθεσιμότητι. — Ἀποφθέγματα τοῦ Ἀβδὲλ-Καδέρ. — Ἡ ἐν Εὐρώπῃ θνησιμότης. — Πληθυσμὸς τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου. — Νομισματοκοπεῖον τῆς Γαλλίας. — Ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ ἐν Λονδίνῳ. — Τὰ ἐν Μόσχᾳ ἐνδιαιτήματα τῶν πτωχῶν. — Ἀπόσπασμα ταμείου τοκιστοῦ κατὰ τὸ 1761—8. — Μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης). Σελ. 221

Ὁ Γαλλογερμανικὸς πόλεμος τοῦ 1870—1 (χρονολογικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων συμβάντων). . . » 232

Ποίησις (Μαρία — Εἰς ἁλιευούσας νεανίδας — Ἀθωότης καὶ εἰλικρίνεια — Τὸ χαρτοπαίγνιον — Ἡ περδικοῦλα). . . . . » 237

ΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ

ΤΗΣ ΠΑΡΗΚΜΑΚΥΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

[Ἀπηγγέλθη ἐν τῇ λέσχῃ Μνημοσύνῃ τὴν 25 μαρτίου 1871.]

Α'.

Τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ νῦν ἀπαρτίζει διηνεκὴς πάλη μεταξὺ τῆς κτηνώδους βίας καὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως, μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τοῦ πνεύματος, μεταξὺ τοῦ σκότους καὶ τοῦ φωτός. Κατὰ τὴν αἰώνιον ταύτην καὶ ἀδιάλειπτον πάλην πολλάκις ἡ ἠθικὴ δύναμις φαίνεται καταβαλλομένη ὑπὸ τῆς κτηνώδους βίας, ἀλλ' ὅμως αἱ φαινομενικαὶ αὗται ἥτται χρησιμεύουσιν ἔτι μᾶλλον εἰς τὸν τελικὸν θρίαμβον τῆς ἠθικῆς ταύτης δυνάμεως, ἥτις, ὡς ἄλλος Ἀνταῖος, πίπτουσα κατὰ γῆς νέας ἀρύεται δυνάμεις. Καθὼς ἡ ἀνθρωπότης εἶναι αἰώνιος, εἰ καὶ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται ἄτομά εἰσι θνητά, οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ αὕτη δύναμις διατελεῖ ἀήττητος καὶ ἀκατάβλητος, εἰ καὶ πολλάκις αἱ ἐν αἷς ἑδρεύει γενεαὶ κύπτουσι τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς βίας.

Ἐντὸς τοῦ σκότους τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος ὡς ἀμυδρὸς διαφαίνεται λαμπτὴρ ἡ ἠθικὴ αὕτη δύναμις, κοσμοῦσα τοὺς μύθους καὶ τὰς παραδόσεις καὶ αὐτῶν τῶν νηπίων λαῶν. Ἀλλ' οὐδεὶς λαὸς ἔστησεν εἰς αὐτὴν ἀνδριάντα στερρὸν καὶ ἀδαμάντινον τοιοῦτον, οἷον ἡ δαιμόνιος, ναὶ μὴν καὶ θεόπνευστος, φαντασία τῶν ἡμετέρων προγόνων· ναί, διότι οὐδεὶς ἴσως ἄλλος λαὸς ἦτο προωρισμένος ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας ὅπως δοξάσῃ τὴν ἠθικὴν ταύτην δύναμιν, ὅπως ἀποδείξῃ ὁπόσον ἀκατάβλητον εἶναι τὸ σθένος αὐτῆς, κἂν ἔτι φαίνηται κύπτον πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας.

Αἰῶνας πρὸ τῆς μεγάλης ἐν Γολγοθᾷ θυσίας τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐτύθη ὅπως κληροδοτήσῃ τῇ οἰκουμένῃ τὴν ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα τῶν λαῶν καὶ τὴν θείαν προφητείαν περὶ συναγωγῆς τῆς ἀνθρωπότητος εἰς μίαν ποίμνην· αἰῶνας, λέγω, πρότερον ἡ μήτηρ ἡμῶν Ἑλλὰς ἐξύμνησε μεγαλοπρεπῶς ἕτερον θῦμα, ἀνθρώπινον τοῦτο, τὸ θῦμα τοῦ Καυκάσου, τὸ θῦμα τοῦ ζήλου πρὸς διάδοσιν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς τοὺς ἀνθρώπους, τὸν Προμηθέα.

Μεταδοὺς ὁ πρωτομάρτυς οὗτος τῆς προόδου τὸ πῦρ, ὃ παρὰ τῶν θεῶν ἔκλεψε, τοῖς ἀνθρώποις, παρεδόθη ὑπὸ τοῦ ἀνηλεοῦς τυράννου τῶν θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων Διὸς εἰς τὸ Κράτος καὶ εἰς τὴν Βίαν, ὅπως ὁ Ἥφαιστος ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτῶν «πρὸς πέτραις ὑψηλοκρήμνοις τὸν λεωργὸν ὀχμάσῃ ἀδαμαντίνων δεσμῶν ἐν ἀῤῥήκτοις πέδαις . . . . ὡς ἂν διδαχθῇ τὴν Διὸς τυραννίδα στέργειν, φιλανθρώπου δὲ παύεσθαι τρόπου», καθ' ἃ ὁ μεγαλόφωνος τραγῳδεῖ Αἰσχύλος. Ἡ ὠμὴ ἐπιταγὴ τοῦ Διὸς ἐξετελέσθη καὶ ὁ Προμηθεὺς ἐσταυρωμένος διετέλει ἐν τῷ Καυκάσῳ· ἀλλ' ὁ ἥρως δὲν ἀποκαρτερεῖ· ἐπὶ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ καὶ ἐν μέσῳ σκληροτάτων ἀλγηδόνων ἀναπολεῖ ὅτι τὰ τοιαῦτα ἔπαθεν εὐεργετήσας τὴν ἀνθρωπότητα:

Θνητοῖς γὰρ γέρα
παρὼν, ἀνάγκαις ταῖς δ' ἐνέζευγμαι τάλας
ναρθηκοπλήρωτον δὲ θηρῶμαι πυρὸς
πηγὴν κλοπαίαν, ἣ διδάσκαλος τέχνης
πάσης βροτοῖς πέφηνε καὶ μέγας πόρος.

καὶ πάλιν:

Ἑκὼν ἑκὼν ἥμαρτον, οὐκ ἀρνήσομαι·
θνητοῖς ἀρήγων αὐτὸς ηὑρόμην πόνους.

Πρὸς δὲ τὸν Ἑρμῆν, τὸν δουλόφρονα τοῦ τυράννου Διὸς ἄγγελον, τὰ εὐτελῆ αὐτῷ συμβουλεύοντα καὶ τὴν συμφορὰν ὀνειδίζοντα, ἐπιτέλλει τοὺς κρατεροὺς καὶ ἡρωϊκοὺς ἐκείνους μύθους, οὓς πολλάκις ἔπειτα οἱ μάρτυρες τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπέτελλον πρὸς τοὺς ὠμοὺς αὐτῶν διώκτας·

Τῆς σῆς λατρείας (ἀνακράζει) τὴν ἐμὴν δυσπραξίαν
σαφῶς ἐπίστασ' οὐκ ἂν ἀλλάξαιμ' ἐγώ·
κρεῖσσον γὰρ, οἶμαι, τῇδε λατρεύειν πέτρᾳ
ἢ πατρὶ φῦναι Ζηνὶ πιστὸν ἄγγελον.

Εἰς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνου ὁ γενναῖος τῆς ἐλευθερίας μάρτυς προφητικῶς ἀπαγγέλλει πάσας μὲν αὐτοῦ τὰς μελλούσας παθήσεις, ὅσας τὸ κράτος τῆς βίας δύναται νὰ ἐπιβάλῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον θαῤῥεῖ εἰς τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ. Τί μοὶ προαγγέλλεις τὰ παθήματά μου; λέγει πρὸς τὸν Ἑρμῆν· γνωρίζω ταῦτα καλῶς, ἀλλὰ κἂν ἡ γῆ ἐκ θεμελίων σεισθῇ, κἂν τὸ τοῦ πόντου κῦμα συγχώσῃ τὰς τῶν οὐρανίων ἄστρων διόδους καὶ καταῤῥίψῃ ἄρδην τὸ σῶμά μου εἰς τὸν μαῦρον τάρταρον, κατὰ τὰ ἀμείλικτα τῆς ἀνάγκης δόγματα,

πάντως ἐμὲ γ' οὐ θανατώσει.

Αἱ μεγάλαι αὗται προφητεῖαι ἐξεπληρώθησαν τοσοῦτον κατὰ γράμμα εἰς τὸ πολύτλαν μὲν ἀλλὰ καὶ περίδοξον ἡμῶν ἔθνος, ὥστε εὐλόγως ἠδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὑπῆρχεν ἔμπνευσις θεία εἰς τὴν μεγάλην ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος παράδοσιν, ἣν τοσοῦτον δαιμονίως διετραγῴδησεν ὁ πολὺς Αἰσχύλος. Τὸ οὐρανόμηκες ἀνάστημα τοῦ Προμηθέως, τὸν ζῆλον πρὸς διάδοσιν τοῦ ἱεροῦ πυρὸς, τὰς ἕνεκα τοῦ ζήλου τούτου σταυρώσεις, τὴν ψυχρὰν καὶ θεωρητικὴν συμπάθειαν τῶν ἐθνῶν καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν ὡς ἐκ συμφέροντος ἢ ἐκ φόβου τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας, τῶν νέων θεῶν, ὡς λέγει ὁ Αἰσχύλος, τοὺς σεισμοὺς, τοὺς καταποντισμοὺς, ταῦτα πάντα ἐπέπρωτο νὰ πάθῃ ἡ μήτηρ Ἑλλὰς ὅπως ἀποδείξῃ εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα ἐκπεπληγμένον ὅτι πάντως ἡ ἠθικὴ δύναμις οὐ θανατοῦται, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς, τὸ μέγα τοῦτο τοῦ πολιτισμοῦ λάβαρον, ὑψοῦται νικώμενος καὶ ἀνίσταται θαπτόμενος, ὅτι, ὡς ἐν τοῖς ἀτόμοις, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὑπάρχουσι μάρτυρες, ὧν τὸ αἷμα τρέφει τὸ ἀγλαόκαρπον τῆς προόδου δένδρον, ὅτι οἱ μάρτυρες οὗτοι ἀναγεννῶνται ὡς φοίνικες ἐκ τῆς τέφρας αὐτῶν.

Ἀναγεννῶνται, ναί· προσελθέτωσαν οἱ ἀπιστοῦντες καὶ ἰδέτωσαν τὸ ἔθνος τοῦτο τὸ ὑποδουλωθὲν ὑπὸ τῆς Ῥώμης, τὸ μυριάκις δηωθὲν ὑπὸ Γότθων, Οὔννων, Ἀβαρσλαύων, Βουλγάρων καὶ εἴ τινες ἄλλοι, τὸ ὑποστὰν τὰς ἐπιδρομὰς Νορμανδῶν, Φράγκων, Βενετῶν, τὸ ὑποπεσὸν ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, τὸ ἐν ὀρφαλίᾳ νυκτὶ διατελέσαν ἐπὶ τρεῖς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας, εἰς οὗ τὴν χώραν ὡς ἐπὶ τάφου ἐπεγράφετο παρὰ τῶν εὐρωπαίων περιηγητῶν οὐ πρὸ πολλοῦ ἐπικήδειόν τι: Ἐνθάδε κεῖται, καὶ θαλερὸν κατέλειβον οἱ συμπαθέστεροι δάκρυ ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτοῦ νεκρωθέντος, ὡς ἐῤῥόνουν· ἰδέτωσαν νῦν αὐτὸ, μετὰ πάντας τοὺς μαρτυρικοὺς αὐτοῦ στεφάνους, ζῶν, κινούμενον, τὰς θήκας ἀνασκαλεῦον τῶν προγόνων, ἀναλαμβάνον εἰς χεῖρας τὰ ὅπλα τοῦ φωτὸς καὶ ἐπαγγελλόμενον εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν ληθαργοῦσαν Ἀσίαν τὴν ἐκπομπὴν τοῦ πνεύματος τῆς σοφίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς προόδου, τοῦ πολιτισμοῦ· ἰδέτωσαν αὐτὸ καὶ εἰπάτωσαν τότε τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς καρδίας ἔχοντες, ἐὰν ὁ Ἕλλην ἐπὶ πα-

τραγαθίας μόνον μέγα φρονῇ, ὁπόταν μεγαλοφρόνως ἀναπραυγάζῃ μετὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ τὸ μέγα λόγιον: Τίς Θεὸς μεγας, ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; Σὺ εἶ ὁ Θεὸς, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. (1)

Οὐχί· δὲν καυχώμεθα ἐπὶ πατραγαθίᾳ μόνον. Ἡ εὐγένεια βεβαίως ἑνὸς ἔθνους εἶναι τίτλος εἰς τὸ σέβας τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον τῇ εὐγενεῖ καταγωγῇ δέον νὰ παρακολουθῇ τὸ ἀξίους τοῦ γένους φανῆναι. Ὁ Ἕλλην γινώσκει τοῦτο κάλλιον παντὸς ἄλλου. Μὴ δὲν ἦν Ἕλλην ὁ μελίστομος Εὐριπίδης ὁ εἰπών:

Δεινὸς χαρακτὴρ κἀπίσημος ἐν βροτοῖς
ἐσθλῶν γενέσθαι, κἀπὶ μεῖζον ἔρχεται
τῆς εὐγενείας τοὔνομα τοῖσιν ἀξίοις;

Δὲν καυχώμεθα, ἐπαναλαμβάνω τοῦτο, ἐπὶ πατραγαθίᾳ μόνον· καυχώμεθα ἐφ' ἅπαντι τῷ μέχρι τοῦδε ἐθνικῷ ἡμῶν βίῳ, ὅστις εἶναι ἡ δι' αἰώνων διήκουσα καὶ ἐπὶ τῶν φύλλων χιλιάδων ἐτῶν γεγραμμένη μεγάλη καὶ θαυμαστὴ ἐποποιία τῶν θριάμβων τῆς ἠθικῆς ἰσχύος. Τί πρὸς τὰ φῶτα, πρὸς τὰς ἐπιστήμας, πρὸς τὸν πολετισμὸν, πρὸς τὴν πρόοδον, πρὸς τὸν ἐξανθρωπισμὸν, ἐὰν τοὺς θριάμβους τούτους ἠράμεθα νικῶντες ἢ λαμβάνοντες τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον; Μήπως τοῦτο εἶναι ἧττον ἔνδοξον ἐκείνου; Μήπως ἡ ἀψευδὴς ἱστορία, ἥτις ἐξύψωσε μέχρις οὐρανοῦ τὰς νίκας τῶν προπατόρων ἡμῶν, δὲν ἐπένθησε, δὲν ἔκλαυσε πύρινα δάκρυα, διὰ τὰς ἥττας ἃς ὑπέστημεν, οὐχὶ καταβληθέντες ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἐξαντληθέντες ἐκ τῆς πάλης ἣν ἦμεν ἠναγκασμένοι νὰ συγκροτῶμεν μετὰ τῶν ἐκ τῶν τεσσάρων σημείων τοῦ ὁρίζοντος ἐπιδρομῶν, ὅπως φυλάξωμεν τὸ ὑπὸ τῶν πατέρων κληροδοτηθὲν παλλάδιον τοῦ πολιτισμοῦ; Μήπως καὶ ἡττηθέντες ἔτι δὲν κατελίπομεν καὶ πατρίδα καὶ ναοὺς ἐφεστίους καὶ θήκας

(1) Ἔν τινι διαλέξει αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἰούλιον ὁ κ. Egger προέτεινεν ὡς παράδειγμα ἀπομιμήσεως τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. « Παρὰ τὰ ἐρείπια ταῦτα, ἔλεγεν ὁ σοφὸς καὶ φιλόπατρις ἀνὴρ, ὑπάρχει μικρόν τι ἔθνος, ὅπερ ὁρῶμεν ἀναδιῶσαν διὰ τῆς ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς τῆς διανοίας αὐτοῦ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Μακραίωνα καὶ τοῦτο ὑπέστη δουλείαν ἀπὸ τοῦ τῆς Ῥώμης ζυγοῦ· ἀλλ' οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὴν εὐγενῆ καὶ ἀρίγνωτον γλῶσσαν, ἐν ᾗ οἱ προπάτορες αὐτοῦ ἐξέφρασάν ποτε τοσοῦτον ὄγκον ἀθανάτων ἀληθειῶν. Εἴδομεν αὐτὸ ἀναγεννηθὲν διὰ καταπληκτικῆς φιλοπατρίας· καὶ πολλὰ μὲν ὑπολείπονται αὐτῷ τὰ πρακτέα, ἀλλ' αἰσθάνεταί τις ὅτι γενναῖος χυμὸς τὸ ἔθνος τοῦτο πληροῖ, ἔθνος δὲ τοιαύτην ἔχον γενναιότητα, τοιαύτην βιομηχανικὴν ἐνέργειαν, ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ μέλλον. Πῶς αἱ λειποψυχίαι καὶ αἱ ταπεινώσεις τοῦ ἔθνους ἐκείνου, πῶς ἡ ἐπίμονος καὶ ἐπὶ τέλους νικηφόρος κατὰ τῆς βασκάνου τύχης πάλη αὐτοῦ νὰ μὴ ἐπισύρωσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐν μέσῳ τῶν τρομερῶν κρίσεων, ἐξ ὧν ἡ Γαλλία ἀνέκυψε μόλις; Ἐν τῇ ἰσχυρᾷ ταύτῃ μελέτῃ θέλομεν νὰ ἐνισχύσωμεν τὰς διανοίας καὶ ν' ἀναβαπτίσωμεν τὰς καρδίας ἡμῶν. »

προγόνων, φέροντες μεθ' ἡμῶν αὐτῶν εἰς χώρας ἀφεστώσας, παρ' ὧν τοσαῦτα ἐπάθομεν, τὸ θεοπετὲς τοῦτο παλλάδιον; Μήπως, καθὼς αἱ μεγάλαι ἡμῶν νίκαι ἐγέννησαν καὶ διέδωκαν τὰ φῶτα εἰς τὴν Ἀνατολὴν, μήπως, λέγω, καὶ αἱ μεγάλαι ἡμῶν καταστροφαὶ δὲν ἀνεγέννησαν ταῦτα ἐν Εὐρώπῃ; Μήπως ἡττηθέντες δὲν ἠδυνήθημεν διὰ μόνης τῆς ἠθικῆς δυνάμεως ν' ἀναγεννηθῶμεν ἠθικῶς, διανοητικῶς, ἐθνικῶς, ὑλικῶς ἔτι, νὰ ἐρυθριάσωμεν διὰ τὴν πτῶσιν, ν' ἀποπειραθῶμεν τὴν ἀνέγερσιν, ὀρειβάται νὰ δάκνωμεν δάφνας, μουσῶν ἐρασταὶ νὰ πλέκωμεν στεφάνους; Μήπως σήμερον ἔτι δὲν ἐδώκαμεν ἡμεῖς τὸ σύνθημα εἰς τὴν διανοητικὴν ταύτην κίνησιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῶν συνοίκων ἐθνῶν, πρῶτοι ἡμεῖς τὰς μούσας ξενίσαντες, πρῶτοι τὰς ἰδέας τῶν προγόνων καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν χώραν ταύτην μεταφυτεύσαντες, πρῶτοι τὸν ἐθνικὸν βίον διδάξαντες εἰς ἔθνη, ὧν τινα ἀγνωμονοῦντα ἀπολακτίζουσι σήμερον τοὺς πρεσβυτέρους αὐτῶν ἀδελφούς; Μήπως ὅπου Ἑλλήνων παῖδες οἰκοῦσι δὲν ἀνεγείρονται ὡς ἐκ θαύματος τεμένη ἱερὰ, ὡς τὸ ἐν ᾧ σήμερον ἔπη ἐγὼ πλάττω κοπώδη, ἐπιμαρτυροῦντα τὸν ὀργασμὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πρὸς ὅ,τι καλὸν καὶ ἐκπολιτευτικὸν, καταδεικνύοντα ὅτι ὁ Ἕλλην δὲν ἐλησμόνησε τὸ ὡραῖον ἄσμα ὅπερ ἔψαλον αἱ κόραι τῆς Μνημοσύνης ἐν τοῖς γάμοις τῆς Θέτιδος καὶ τοῦ Πηλέως:

Ὅττι καλὸν φίλον ἐστί· τὸ δ' οὐ καλὸν οὐ φίλον ἐστί.
Τοῦτ' ἔπος ἀθανάτων ἦλθε διὰ στομάτων,

ἢ τὴν ἄλλην ἐκείνην ῥῆσιν τοῦ ὑψιπετοῦς Πινδάρου:

Ὅσσα δὲ μὴ πεφίληκε
Ζεὺς, ἀτίζονται βοὰν
Πιερίδων ἀΐοντα;

Εἶναι λοιπὸν πατραγαθίαι ταῦτα πάντα;

Β'.

Τρεῖς ἄχρι τοῦδε ἀριθμοῦμεν μεγάλας πτώσεις ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ, τὴν τοῦ 146 πρ. Χρ., τὴν τοῦ 1204 μ. Χρ. καὶ τὴν τοῦ 1453. Ἴδωμεν ὁποῖα ὑπῆρξαν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἀποτελέσματα τῶν τριῶν τούτων μεγάλων πτώσεων διά τε τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει καὶ δι' ἡμᾶς αὐτοὺς ἰδίᾳ.

Τῷ 146 πρ. Χρ. σκαιός τις ῥωμαῖος στρατηγὸς, ὁ Μόμμιος, κατανικήσας τοὺς Ἀχαιοὺς, τοὺς τελευταίους τούτους προμάχους τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, οὓς προλαβοῦσα ἡ καταχθόνιος ῥωμαϊκὴ πολιτικὴ ἐξησθένησεν, ἐκυρίευσε τὴν Κόρινθον, πλήρη οὖσαν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης. Ὁ ἀγροῖκος στρα-

τηγὸς μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν μιαιφονίαν καὶ αἰχμαλώτευσιν τῶν πολιτῶν ἐκόρεσε τὴν λύσσαν αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον προέβη ἡ ἀγροικία αὐτοῦ, ὥστε τὰ μὲν τούτων τοῖς ναυκλήροις τῶν πλοίων, ἐφ' ὧν ἐπιβιβάζων εἰς Ῥώμην ἀπέστελλε, συνίστα νὰ προσέχωσιν ἐπὶ ποινῇ ἀποζημιώσεως, ὡσεὶ ἦν δυνατὴ ἡ ἀποζημίωσις τοιούτων ἀριστουργημάτων, τὰ δὲ ἐδωρεῖτο τῷ συμμάχῳ αὐτοῦ Ἀττάλῳ, βασιλεῖ τῆς Περγάμου, ἐν ᾗ πολλὰ τούτων διεσώζοντο μέχρι Παυσανίου τοῦ περιηγητοῦ (Παυσανίου Ζ', ις', 5). [Ὀγδοήκοντα περίπου ἔτεσιν ὕστερον ταὐτὰ ἐποίει ἐν Ἀθήναις ὁ αἱμοχαρὴς Σύλλας]. Τὴν διαρπαγὴν καὶ δῄωσιν ταύτην, ἣν τοσοῦτον παθητικῶς ἐξιστορεῖ ἡ τοῦ Πολυβίου μοῦσα, πρόσηβός τις Ἀχαιὸς βλέπων ἐξερώνησε μετὰ δακρύων τὸ ὁμηρικόν:

Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο(1).

Ἡ ἅλωσις τῆς Κορίνθου, ἡ μετακομιδὴ τοσούτων ἀριστοτεχνημάτων καὶ βιβλίων εἰς Ῥώμην, παρεσκεύασαν καὶ ἐγέννησαν τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς λατινικῆς φιλολογίας, τὸν αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου. Ἤδη πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεκτείνοντες τὰς κατακτήσεις αὐτῶν εἰς Ἰταλίαν ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς Μεγάλης καλουμένης Ἑλλάδος καὶ διελθόντες τὸν μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Σικελίας πορθμὸν συνήσθοντο ὅτι πρέπει ν' ἀποβάλωσι τὴν ἀρχαίαν βαρβαρότητα ὅπως ἐξισωθῶσι κατὰ πάντα τῷ ἔθνει ὃ ἐπεθύμουν νὰ καθυποτάξωσι. Καί τινες μὲν, οἷοι Φάβιος Πίκτωρ, Λεύκιος Κίγκιος, Ἀκίλιος, Γάϊος Ἰούλιος, Ποσθούμιος Ἀλβῖνος ἀπεδέξαντο τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁμήρου ὅπως τὰ μεγαλουργήματα τῆς Ῥώμης ἐξυμνήσωσιν(2), ἄλλοι δὲ, οἷοι Ἔννιος, Καικίλιος, Πλαῦτος, Τερέντιος καὶ πλεῖστοι ἄλλοι προσεπάθησαν νὰ πλουτίσωσι καὶ καλλύνωσι τὴν λατινικὴν ὅπως καταστήσωσιν αὐτὴν ἀξίαν πρὸς παράστασιν τῶν τοῦ Ὁμήρου ἐπῶν καὶ τῶν κωμῳδιῶν Ἐπιχάρμου καὶ Μενάνδρου. Αὐτὸς ὁ Κάτων ὁ Πρεσβύτερος, δυσμενὴς τὸ πρῶτον τοῖς Ἕλλησι καὶ παντὶ ὅ,τι ἑλληνικὸν, μεταγνοὺς ἐσπούδαζε γέρων ἤδη ὢν μετὰ νεανικοῦ ζήλου τὴν ἑλληνικήν. Ἡ ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος νέαν ἔδωκεν ὤθησιν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν ἀριστουργημάτων καὶ μετὰ μικρὸν ἡ Ῥώμη ἐγέννα Κικέρωνας, Βιργιλίους, Ὁρατίους, Ὀβιδίους, καὶ ὁ Προπέρκιος ἀπετόλμα ἐν ἐθνικῷ ἐνθουσιασμῷ νὰ ἀνακράξῃ περὶ τοῦ ἀριστουργήματος τοῦ Βιργιλίου τὸ:

Cédite, Graji;
Nescio quid majus nascitur Iliade

(ὑποχωρήσατε, Ἕλληνες· οὐκ οἶδ' ὅ,τι μεῖζον γεννᾶται τῆς Ἰλιάδος). Ἐν τῷ ἐθνικῷ τούτῳ ἐνθουσιασμῷ πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων οὐ μόνον ἀγνώμονες, ἀλλὰ καὶ ὑβρισταὶ πρὸς τοὺς διαπαιδαγωγήσαντας αὐτοὺς Ἕλληνας ἐφάνησαν καὶ οὐ βούλομαι πρὸς εἰδότας λέγειν τὰ πολύκροτα greca fides, quod Grecia mendax audet in historia ἢ καὶ αὐτὸ τοῦ Κικέρωνος Greculus. Ἀλλὰ δὲν ἐπεδείξαντο πάντες ὁμοίως τὴν αὐτὴν ἀχαριστίαν. Ὁ Βιργίλιος ἐπικαλεῖται διηνεκῶς ἐν τοῖς εἰδυλλίοις αὐτοῦ τὰς Σικελιώτιδας Μούσας· ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἰωνίας ἐπεθύμει νὰ ἐπιθεωρήσῃ τελευταῖον τὴν ἐποποιίαν αὐτοῦ· ὅτε δ' ᾔσθετο ἐπιόντα τὸν θάνατον ἐζήτησεν ὅπως ἡ κόνις αὐτοῦ ἀναπαυθῇ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πόλει Παρθενόπῃ(τῇ νῦν Νεαπόλει), ἐν ᾗ ἐδιδάχθη τὰς τέχνας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὁράτιος ἐν τῇ κολοφῶνι τῆς δόξης αὐτοῦ ἀπεριόριστον ἔτρεφε πρὸς τὸν Διρκαῖον κύκνον λατρείαν, ἣν ἐξέφρασεν ἐν ἀμιμήτῳ ᾠδῇ, καὶ ἐδίδου τοὺς ἡττηθεῖσι τὴν παρήγορον μαρτυρίαν

Grecia capta ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio.

Ὁ Τερέντιος δὲν ἠρυθρία ἐπιγράφων εἰς τὰς κωμῳδίας αὐτοῦ ὅτι μετεφράσθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὸ βαρβαρικόν. Αὐτὸς ὁ Κικέρων ἔλεγεν ἀδιστάκτως ὅτι ὁ Ζεὺς καταβὰς εἰς τὴν γῆν θὰ ὡμίλει τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος καὶ συνειδὼς τὸ ὑποδεὲς τῆς λατινικῆς ἀπέναντι τῆς ἑλληνικῆς παρήνει πολλάκις χρῆσθαι ἑλληνικαῖς λέξεσιν ἐν ἐλλείψει λατινικῶν: Grecis licet utari quam latinae absunt.

(1) Περίεργος σύμπτωσις! Τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου ἐκυριεύετο ὑπὸ Σκιπίωνος τοῦ Β', ἐραστοῦ τῶν ἑλληνίδων μουσῶν καὶ εὐνουστάτου τῷ Πολυβίῳ, ἡ Καρχηδών. Ὁ εὐγενὴς στρατηγὸς πρὸς τὴν δηουμένην ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ κατασκαπτομένην ἀποβλέψας πόλιν ἀπέστρεψε δακρυῤῥοῶν τὸ βλέμμα καὶ ὑπεψιθύρισε, τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ῥώμην ἀναπολῶν, τὴν σπαραξικάρδιον τοῦ Ἕκτορος προφητείαν:

Ἔσσετ' ἦμαρ, ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἰρὴ
Καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο.

προφητείαν, ἥτις ἐπέπρωτο τοσοῦτον σκληρῶς καὶ τοσάκις νὰ ἐκπληρωθῇ εἰς τὴν Ῥώμην.

(2) Ὁ Κικέρων, καίπερ οὐχὶ εὔνους τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλ' ὅμως ὡμολόγει ἐνώπιον δικαστηρίου ὅτι μόναν διὰ τῆς ἑλληνικῆς τὰ μεγαλουργήματα τῆς Ῥώμης ἠδύναντο νὰ γείνωσι γνωστά. Ἰδοὺ αὐτολεξεὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ: « Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex graecis versibus percipi quam ex Latinis, vehementer errat, propterea quod Greca leguntur in omnibus fere gentibus, Latina suis finibus, exiquis sane, continentur (Cic. pro Archia poeta 23). Οὗτος κυρίως ὁ λόγος, δι' ὃν οἱ φιλόδοξοι Ῥωμαῖοι ἀπεδέξαντο πολλάκις πρὸς ἐγκωμίασιν τῶν ἄθλων τῆς Ῥώμης τὴν ἑλληνικήν.

Πάντες ἐν γένει συνῃσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ αὐτὸς ὁ Σύλλας συλῶν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν περίφημον βιβλιοθήκην τοῦ Ἀπελλίκωνος, ἥτις περιεῖχε τὰ ἅπαντα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου, ἀπέστελλεν αὐτὴν εἰς Ῥώμην. Ἕλληνες γραμματικοί, ῥητοροδιδάσκαλοι, φιλόσοφοι, αἰχμαλωτευθέντες οἱ πλεῖστοι, ἤνοιγον σχολὰς αἵτινες ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀκμαῖαι. Ὁ Πολλίων καὶ ὁ Αὔγουστος ἐθεμελίουν ἐν Ῥώμῃ δύο πλουσιωτάτας ἑλληνικὰς βιβλιοθήκας. Ἡ ἀγωγὴ τοῦ Ῥωμαίου δὲν ἐλογίζετο πλήρης, εἰ μὴ κατεῖχεν ἐντελῶς ἀμφοτέρας, ὡς ἔλεγον τότε, τὰς γλώσσας. Ἀπὸ τῶν τελευταίων ἤδη χρόνων τῆς δημοκρατίας πάντες οἱ διαπρέποντες ἄνδρες, οὐ μόνον οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος φιλολόγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοί, ὡμίλουν εὐχερῶς τὴν ἑλληνικήν, πολλοὶ δὲ τούτων καὶ ἔγραφον καλῶς αὐτήν. Ὁ Κικέρων ἐδημηγόρησε τοσοῦτον ἐπιτυχῶς ἐν Ῥώμῃ, ὥστε ὁ σοφιστὴς Ἀπολλώνιος ἔκλαυσε τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος, ἥτις, ἔλεγεν, ἀπώλλυε καὶ τὸ κράτος τοῦ λόγου τὸ μόνον αὐτῇ λειπόμενον. Ὁ Λούκουλλος ἔγραψεν ἑλληνιστὶ τὸν πόλεμον τῶν Μαρσῶν. Ὁ Βροῦτος ἀπέστειλεν εἰς πολλὰς ἑλληνίδας τῆς Ἀσίας πόλεις ὠμοτάτας ἐπιστολάς, ἀλλὰ θεωρηθείσας ὡς πρότυπα ἑλληνικοῦ ὕφους καὶ λακωνισμοῦ. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὁ Αὔγουστος, ὁ Γερμανικός, ὁ Τιβέριος, ὁ Κλαύδιος ἀπέδειξαν διά τινων συνθέσεων, εἰς ποίησιν ἢ εἰς πεζὸν λόγον, πόσον γόητρον ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία ἐξήσκησεν ἐπὶ τὰς πεπωρωμένας ἐκείνας ψυχάς. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν δώδεκα Καισάρων ἐξάγεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀπέβη οἱονεὶ γλῶσσα τῆς αὐλῆς καὶ συνανεμίγνυτο τοσοῦτον μετὰ τῆς λατινικῆς, ὥστε μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐτηρεῖτο ἡ ἀκεραιότης ταύτης ἐν ταῖς ἐπισήμοις ἀγορεύσεσιν. Οἱ Ἀντωνῖνοι φαίνονται Ἀθηναῖοι μᾶλλον ἢ Ῥωμαῖοι. Τὰ Εἰς Ἑαυτὸν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐν τῇ στωϊκῇ αὐτῶν ἁπλότητι εἶναι ἓν τῶν καλλίστων μνημείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ ἐκ Πραινεστοῦ Κλαύδιος Αἰλιανὸς προσπαθεῖ παντὶ σθένει ἐν τῇ Ποικίλῃ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ νὰ μιμηθῇ τὸν ἀττικὸν λόγον. Ὁ Γαλάτης Φαβωριανός, ὁ ἐξ Ἀρελάτου, τοσοῦτον εὐχερῶς ἐξεφράζετο ἑλληνιστί, ὥστε διηγωνίσατο ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐν τοῖς ἀγῶσι τῆς ῥητορικῆς πρὸς τοὺς ἀρίστους τότε σοφιστάς, πολλαὶ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ πραγματειῶν ἐλογίζοντο ἐναμιλλοι πρὸς τὰς τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου.

Τοιαύτη ἡ ἐπίδρασις, ἣν ἐξήσκησεν ἡ πρώτη πτῶσις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης. Ἐὰν ἡ δόξα τῆς νικηφόρου Ῥώμης ἐπισκιάζῃ ἐπί τινα χρόνον τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, οὐχ οὕτως ὅμως ἔχει ὡς πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Μεθ' ὅλην τὴν τεραστίαν αὐτῶν ἐπίδοσιν, τὴν προελθοῦσαν

ὡς ἐκ τῆς μετὰ πολιτισμοῦ ἀνωτέρου συναφείας, οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον ἠδυνάτησαν νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῶν περικλεῶν χρόνων, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἴσχυσαν ν' ἀποσβέσωσι τὴν σύγχρονον αὐτοῖς ἑλληνικὴν φιλολογίαν. Τοῦτο δὲ διότι, ὡς γῆ τις γόνιμος, μηδέποτε ἀγεώργητος καταλειφθεῖσα, ἀναπαύεται οἱονεὶ διὰ τοῦ ποικίλου τῆς παραγωγῆς τῶν καρπῶν, οὕτω καὶ ἡ Ἑλλὰς παρίστησι φιλολογικὰς ἐποχὰς διαφόρους μὲν τοὺς χαρακτῆρας, ἀλλ' ἁπάσας κεκτημένας ἐξαίρετά τινα προσόντα. Εἶχε βεβαίως παρέλθει τότε διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀκμὴ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ῥητορικῆς, διότι τὰ ἄνθη ταῦτα δὲν θάλλουσιν εἰμὴ ἐν ἐλευθέρᾳ ἀτμοσφαίρᾳ. Ἡ Ἑλλὰς, μὴ πρωταγωνιστοῦσα πλέον ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ, ἀρέσκεται ἀνατρέχουσα εἰς τὸ περίδοξον αὐτῆς παρελθόν. Μεταξὺ τῶν φιλολογικῶν αὐτῆς προϊόντων τὴν πρώτην κατέχει τάξιν ἡ ἱστορία, βοηθοὺς συμπαραλαβοῦσα εἰς τὸ ἔργον αὐτῆς τὴν γεωγραφίαν, τὴν χρονολογίαν καὶ μάλιστα τὴν κριτικήν. Παρισταμένη ἡ ἱστορία εἰς τὴν πτῶσιν τοσούτων μεγάλων κρατῶν ζητεῖ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν ὀργανώσει τὸ μυστήριον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς αὐτῶν καὶ τῶν ἠθῶν ἀποβαίνει ἀκριβὴς παρατηρητής. Τοιούτους ἱστορικοὺς παρουσιάζει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία τὸν κριτικώτατον Πολύβιον, ὅστις μετὰ τοῦ Θουκυδίδου ἐγέννησε τὸν Τάκιτον, τὸν μέγαν γεωγράφον Στράβωνα, τὸν ἄριστον συνονθυλευτὴν Διόδωρον τὸν Σικελιώτην, τὸν πολυμαθῆ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασέα, Νικόλαον τὸν Δαμασκηνόν, τὸν Ἀβριανόν, τὸν Ἀππιανόν, τὸν πολιὸν Πλούταρχον, οὗ τὸ ὄνομα ἀρκεῖ ὅπως δοξάσῃ ὁλόκληρον ἐποχὴν, καὶ τέλος Δέξιππον τὸν Ἀθηναῖον, ὅστις ἀντιστὰς ἐν Θερμοπύλαις πρὸς τὴν γοτθικὴν ἐπιδρομὴν περιέγραψεν ἀκολούθως πιστότατα αὐτήν. Αἱ φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι καθίστανται καὶ αὐταὶ ἱστορικαὶ μᾶλλον ἢ δογματικαὶ, καθ' ὅτι ἐν τῇ ἀσθέστῳ αὐτῶν φιλομαθείᾳ οἱ Ἕλληνες τοσαύτας ἐξήνεγκον ἰδέας, τοσαῦτα συστήματα, ὥστε οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο ἢ ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ αὐτῶν. Ὀλίγιστοι ποιηταὶ τολμῶσι νὰ ἀνθαμιλληθῶσι πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἀριστουργήματα, ἃ πλεῖστοι ὅσοι γραμματικοὶ ἐνασχολοῦνται σχολιάζοντες. Δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Ἑλλὰς συναισθανομένη ὅτι γηράσκει ζητεῖ νὰ τακτοποιήσῃ τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς ὅπως κληροδοτήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τὴν μνήμην τῶν πράξεων, τῶν ἰδεῶν, τῆς γλώσσης αὐτῆς. Παρὰ τοὺς γραμματικοὺς τούτους ὑπῆρχον οἱ καλούμενοι σοφισταὶ, οἵτινες, καίπερ πόῤῥω τῆς ῥητορικῆς ἀπέχοντες, ἦτις, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἄνθος ἐν ἐλευθέρᾳ μόνον θάλλον ἀτμοσφαίρᾳ, ἀλλ' ὅμως συνετέλεσαν ὅ τι πλεῖστον εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς

παιδείας. Πλήθη ἀκροατῶν συνέῤῥεον ὅπως ἀκούσωσι τοὺς μεμελετημένους λόγους ἢ τὰ ἐπιδεικτικὰ αὐτῶν αὐτοσχεδιάσματα περὶ διαφόρων ἀντικειμένων. Ἐνίοτε ἀπεστέλλοντο ὑπὸ τῶν ἑλληνίδων πόλεων ὅπως μαλάξωσι τὴν ὀργὴν τῶν αὐτοκρατόρων ἢ τύχωσι τῆς εὐνοίας αὐτῶν. Τινὲς τούτων παρελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων ὅπως συντάττωσιν ἑλληνιστὶ τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτῶν καὶ ἐκτῶντο οὕτω μεγίστην πολιτικὴν ἐπιῤῥοήν. Οὕτω Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὑπῆρξεν ἅμα ἐπιστολεὺς καὶ ἔφορος τῶν βιβλιοθηκῶν ἀπὸ Νέρωνος μέχρις Ἀδριανοῦ. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ὁ Βεστῖνος, ἕτερος σοφιστής, ἦν ἐπιστολεὺς, ἔφορος τῶν ἑλληνικῶν καὶ λατινικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ῥώμης, μέγας ἱερεὺς πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ διευθυντὴς τοῦ Μουσείου. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν σοφιστῶν τούτων εἶναι Δίων ὁ Χρυσόστομος, Πολέμων ὁ Λαοδικεὺς, Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, Αἴλιος Ἀριστείδης, ὁ τυχὼν παρὰ Μάρκου Αὐρηλίου τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς Σμύρνης ὑπὸ σεισμοῦ ἐρειπωθείσης, καὶ ὁ χαρίεις καὶ ἀμίμητος Λουκιανός.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ ἑλληνικαὶ σχολαὶ ἔλαβον ὡρισμένον διοργανισμὸν, ὅστις δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς βάσις τῶν νεωτέρων πανεπιστημείων καὶ γυμνασίων. Αἱ σχολαὶ τῶν πρώτων φιλοσόφων, ὡς αἱ τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ Σωκράτους, οὐδένα, ὡς γνωστὸν, εἶχον χαρακτῆρα· ἐδίδασκον ἢ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν, ἢ ἐν στοᾷ τινι ἢ κήπῳ, τὴν συῤῥέουσαν ὅπως ἀκροάσηται αὐτῶν νεολαίαν· εἰ δέ τινες αὐτῶν πτωχότεροι ἦσαν ἢ ὥστε διδάσκειν ἀμισθὶ, εἰσεπράττοντο χρήματα παρὰ τῶν ἀκροατῶν αὐτῶν. Ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου οἱ ἕλληνες βασιλεῖς ἐφιλοτιμήθησαν ὅπως προσελκύσωνται διὰ γενναιοδωριῶν τοὺς ἕλληνας φιλοσόφους εἰς τὰς αὐλὰς αὐτῶν. Ἰδίᾳ δὲ οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ οἱ τῆς Περγάμου διηγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τοῦτο. Τοὺς βασιλεῖς τούτους ἀπεμιμήθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Τὸ μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθησε διατηρῶν ἰδίαις δαπάναις ὁ Αὔγουστος κατακτησάμενος τὴν Αἴγυπτον, ὁ δὲ Κλαύδιος συνέστησεν ἐκεῖ καὶ ἄλλο παιδευτήριον, εἰς ὃ ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀφ' ἑτέρου αἱ ἑλληνίδες πόλεις Ἀθῆναι, Ῥόδος, Σμύρνη καὶ ἡ Μασσαλία ἐχορήγουν πολλὰς τιμὰς καὶ ἀτελείας εἰς τοὺς διδασκάλους, ὧν τὰ μαθήματα προσείλκυον πλῆθος ἀκροατῶν εἰς τὰς πόλεις ταύτας. Οἱ Ἀντωνῖνοι προέβησαν περαιτέρω καὶ ἔδωκαν ἀδροὺς μισθοὺς εἰς τοὺς σοφοὺς, οἵτινες κατεῖχον τὰς ἐν Ἀθήναις ἕδρας ἢ τοὺς θρόνους, καθὰ ἔλεγον τότε, τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος διώρισεν ἐν Ἀθήναις ὀκτὼ καθηγητὰς τῆς φιλοσοφίας, δύο δι' ἑκάστην τῶν κυριωτέρων αἱρέσεων, τὴν πλατωνικὴν, τὴν περιπατητικὴν, τὴν στωϊκὴν καὶ τὴν ἐπικούρειον. Οἱ καθηγηταὶ ἐλάμβανον δεκακισχίλια δηνάρια ἢ ἓν τάλαντον κατ' ἔτος. Ἀκολούθως ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐμειώθη, ἑκάστης σχολῆς ἐχούσης δύο θρόνους, τὸν τῶν σοφιστῶν καὶ τὸν τῶν ῥητόρων ἢ πολιτικόν. Ἡ ἐκλογὴ τῶν καθηγητῶν ἐγίνετο διαγωνιζομένων τῶν ὑποψηφίων ἐνώπιον τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων καὶ ἄλλων ἁρμοδίων ἀνδρῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς τέχνας, ἡ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐν Ῥώμῃ δὲν ἴσχυσε μέχρι τοῦ νὰ παραγάγῃ μέγαν τινὰ καλλιτέχνην Ῥωμαῖον. Τοῦτο δὲ, διότι ἡ καλλιτεχνία ὅπως ἀκμάσῃ χρῄζει τῆς συνδρομῆς πολλῶν εὐνοϊκῶν περιστάσεων. Δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐπιδαψιλεύηται ὁ χρυσὸς, νὰ γίνηται χρῆσις πολυτίμων ὑλῶν καὶ ν' ἀμείβωνται ἀδρῶς οἱ καλλιτέχναι· ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη ὅπως οἱ καλλιτέχναι ἀνευρίσκωσι κύκλῳ αὐτῶν εὐγενεῖς ἐμπνεύσεις, εἶναι ἀνάγκη ὅπως ἡ ἐλευθερία, ἡ δόξα, ἡ θρησκεία ἐπιδρῶσιν ἰσχυρῶς ἐπὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν· ὅπως ἐργάζωνται διὰ τὸ μέλλον καὶ ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν τέχνην· ὅπως κεντῆται παντοιοτρόπως ἡ ἀμιλλα αὐτῶν· ὅπως ὁ ζωγράφος καὶ ὁ γλύπτης ζηλῶσι τὴν δόξαν τοῦ ποιητοῦ· ὅπως, τέλος, ὑπάρχῃ δημόσιον δυνάμενον νὰ κρίνῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ ἐπαξίως τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης.

Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐτίμων τὴν καλλιτεχνίαν χάριν ἐπιδείξεως μόνον, διὸ καὶ ἠρκοῦντο προσελκόμενοι εἰς Ῥώμην τοὺς ἕλληνας καλλιτέχνας. Δύο περίοδοι ὑπάρχουσι διὰ τὴν ἑλληνικὴν καλλιτεχνίαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἡ μὲν, ἀπὸ τῆς καταλύσεως μέχρι τῶν αὐτοκρατόρων, καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς ἔβλεπε μετ' ἄλγους ἀναρπαζόμενα τὰ κάλλιστα τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῆς· καὶ ὅμως ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἧττον ἄγονος διὰ τὴν τέχνην, ἢ ὁ αἰὼν τῶν Ἀντωνίνων, οἵτινες τοσοῦτον ἐνεθάῤῥυναν τὰς τέχνας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤκμασαν οἱ γλύπται Ἀρκεσίλαος, Πασιτέλης, Στέφανος, Ποσειδώνιος, Διογένης Ἀθηναῖος, Εὔανδρος, ἄξιοι μιμηταὶ τῶν Φειδιῶν καὶ Πραξιτελῶν, καὶ ὁ περίφημος ζωγράφος Τιμόμαχος ὁ Βυζάντιος, οὗ δύο εἰκόνας, τὴν μὲν παριστῶσαν τὸν Αἴαντα μελετῶντα μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν ποιμνίων τὴν αὐτοκτονίαν, τὴν δὲ τὴν Μήδειαν ἑτοίμην νὰ σφάξῃ τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ διακυμαινομένην μεταξὺ τῆς φιλοστοργίας καὶ τοῦ πόθου τῆς ἐκδικήσεως, ἠγόρασεν ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ διὰ πλειοδοσίας ἀντὶ ὀγδοήκοντα ταλάντων (480000 φράγκων). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ ζωγραφικὴ ἐξέπεσεν εἰς ἁπλῆν εἰκονογραφίαν προσώπων· τὸ δὲ χεῖρον, πολλοὶ τῶν Ῥωμαίων ἔθηκαν τὰς

κεφαλὰς αὐτῶν ἐπὶ πολλῶν ἀνδριάντων ἁρπαγέντων ἐξ Ἑλλάδος. Οὕτως ἔπραξεν ὁ Καλλιγούλας· ὁ Ὀλύμπιος Ζεὺς, ὃν διέταξε νὰ μετακομίσωσιν εἰς Ῥώμην, ἦτο προωρισμένος εἰς τὴν αὐτὴν βεβήλωσιν· ἀλλὰ τριγμὸς ὅμοιος πρὸς καγχασμὸν ἐπτόησε, λέγουσι, τοὺς πρώτους ἐργάτας οἵτινες ἀπεπειράθησαν ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τῆς βάσεως αὐτοῦ τὸν χρυσελεφάντινον κολοσσόν· ὀλίγον δ' ἔπειτα ἐπελθόντος ἐγκαίρως τοῦ θανάτου τοῦ τυράννου ἐσώθη τὸ ἀριστούργημα τοῦ Φειδίου τοὐλάχιστον πρὸς καιρόν. Ὁ βλὰξ Κλαύδιος θέλων νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην τοῦ Αὐγούστου ἀντικατέστησεν εἰς δύο πίνακας τοῦ Ἀπελλοῦ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀντὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Βραδύτερον ὁ τύραννος Καρακάλλας, ἐξ ἄλλης μωρίας κινούμενος, ἐπλήρωσε τὴν Ῥώμην ἀνδριάντων τοῦ Ἀλεξάνδρου, πρὸς ὃν ὁ ἄθλιος ἐτόλμα ν' ἀντιπαραβληθῇ. Περὶ τῶν τεχνῶν ὑποκειμένων εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῶν ἀρρόνων ἐκείνων δεσποτῶν μικρὰν δύναταί τις νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρωδιανοῦ περιγραφομένων πινάκων, ἐν οἷς παρίσταντο αἱ κεφαλαὶ τοῦ Καρακάλλα καὶ τοῦ μεγάλου Μακεδόνος γελοίως συνεζευγμέναι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σώματος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῆς τῶν Ἀντωνίνων ἑκάστη πόλις εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ διατηρῇ τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς ἀνδριάντας. Μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἥρπασαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Φλαμινῖνος, ὁ Μόμμιος καὶ ὁ Σύλλας· μεθ' ὅλας τὰς διαρπαγὰς ἀνθυπάτων, οἷος ὁ Οὐέρρης· μεθ' ὅσα καὶ ἂν ἥρπασεν ὁ Καλλιγούλας καὶ μάλιστα ὁ Νέρων, ὅστις ὅπως κοσμήσῃ τὸν χρυσοῦν αὐτοῦ οἶκον ἀπήγαγε πεντακόσια ἀγάλματα ἐκ τῆς Ὀλυμπίας καὶ διὰ τῶν ἀπελευθέρων αὐτοῦ Ἀκράτου καὶ Καρίννα ἀπεγύμνωσε τὴν Ἑλλάδα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Τάκιτος, καὶ αὐτῶν τῶν θεῶν αὐτῆς· μετὰ τοσαύτας ἀπωλείας, ἡ Ἑλλὰς ἦν καὶ πάλιν πλουσιωτάτη εἰς παντοειδῆ μνημεῖα. Ὁ σύγχρονος τοῦ Πλινίου Μουκιανὸς ὑπελόγιζεν εἰς ὑπερτριςχίλια τὰ ἀγάλματα ὅσα ἐν Ῥόδῳ ὑπῆρχον ἐπ' αὐτοῦ· αἱ δ' Ἀθῆναι, οἱ Δελφοί, ἡ Ὀλυμπία δὲν ἐκέκτηντο ἴσσονα τούτων, καθὰ μαρτυρεῖ ἡ τοῦ Παυσανίου περιήγησις.

Πάντα σχεδὸν τὰ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, δι' ὧν ἐκόσμησαν τὴν Ῥώμην οἱ φιλόκαλοι Ἀντωνῖνοι ἐγένοντο κατὰ τὰ σχέδια ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων. Τὴν τιμὴν τῆς ἀνεγέρσεως τούτων, λέγει περισπούδαστός τις Γαλάτης, ὁ κ. Brunet de Presle, δικαιοῦται κατὰ μέγα μέρος ν' ἀπαιτήσῃ ἡ Ἑλλὰς, ἀρκούντως εἰσέτι πλουσία εἰς μεγαλεπηβόλους ἄνδρας, ὥστε νὰ πληρώσῃ δι' αὐτῶν πᾶσαν σχεδὸν τὴν οἰκουμένην. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιος ἐκ τῶν ἀρχιτεκτόνων τούτων εἶναι Ἀπολλόδωρος ὁ οἰκοδομησάμενος

τὸν Φόρον τοῦ Τραϊανοῦ ἐν Ῥώμῃ, τὸ Ὠδεῖον καὶ τὴν θαυμασίαν θριαμβικὴν ἀψῖδα, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἐν τῇ πλατείᾳ Βανδὼμ τῶν Παρισίων στήλη. Ὁ ἀρχιτέκτων οὗτος ᾠκοδομήσατο καὶ πολλὰ ἄλλα οἰκοδομήματα κατὰ παραγγελίαν τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅστις ὅμως ζηλοτυπῶν πάντας τοὺς ἐξόχους ἄνδρας ἐξώρισε τὸν Ἀπολλόδωρον καὶ ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάγκην αὐτοῦ ἀπέστειλεν αὐτῷ τὸ διάγραμμα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ὃν ἀρτίως εἶχεν οἰκοδομήσει ἐρωτῶν αὐτὸν τί ἐφρόνει. Ὁ Ἀπολλόδωρος ὑπέδειξε τὰς ἀνεπανορθώτους τοῦ οἰκοδομήματος ἐλλείψεις, ὁ δ' αὐτοκράτωρ τοσοῦτον ἐκ τούτου προσεβλήθη, ὥστε διέταξε τὸν θάνατον τοῦ ἀριστοτέχνου ἐκείνου, οὗ ἡ παῤῥησία καὶ ἡ μεγαλοφυΐα ὑπεμίμνησκον τὰς λαμπροτάτας ἡμέρας τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Γ'.

Καὶ ταῦτα μὲν, συνοπτικῶς, τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης ἡμῶν πτώσεως ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει. Ἀλλὰ μεγάλη ἐπίσης ἢ μᾶλλον μείζων ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οὐδεμία γλῶσσα ἠδύνατο κάλλιον τῆς ἑλληνικῆς νὰ διαδώσῃ ταχύτερον τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἡ γλῶσσα ἡμῶν, καὶ πρὸ τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξηπλώθη διὰ τῶν ἀποικιῶν εἰς πάσας σχεδὸν τὰς χώρας τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ἐπεκράτει ἐν Σικελίᾳ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μεγάλη Ἑλλὰς γνωστὴν ἰταλικὴν χώραν. Διὰ τῆς Μασσαλίας εἰσήχθη εἰς τὴν νότιον Γαλλίαν καὶ εἰς πολλὰ παράλια τῆς Ἱσπανίας. Ἡ Κυρηναϊκὴ ἀποικισθεῖσα ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐξέμαθεν αὐτήν. Ἐν Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ Ψαμμητίχου ἤδη ὑπῆρχον ἔν τε τῷ στρατῷ καὶ ἐν τοῖς ἐμπορείοις πλεῖστοι Ἕλληνες, ἐπίκουροι καὶ ἔμποροι. Ἐπεκράτει ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ὧν οἱ βασιλεῖς κατήγοντο ἐξ ὁμηρικῶν ἡρώων. Πληθὺς ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὑπῆρχον ἐν Προποντίδι, ἐν Θρᾴκῃ, κατ' ἀμφοτέρας τὰς παραλίας τοῦ Εὐξείνου καὶ μέχρι τῆς Ταυρικῆς Χερσονήσου καὶ τῆς Μαιώτιδος λίμνης. Ἡ Ἐλάσσων Ἀσία, βρίθουσα ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ὧν πολλαὶ, ὡς ἡ Μίλητος καὶ ἡ Φώκαια, ἐξέπεμψαν περὶ τὰς ἑκατὸν ἀποικίας εἰς διάφορα μέρη, ἀπέβη τοῦ χρόνου προϊόντος ἅπασα ἑλληνικὴ καὶ ἐτήρησε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ὅτε ἔτι ἀπώλεσε τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν. Δὲν ἦτο δ' ἄγνωστος οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ τῶν βασιλέων τῆς Περσίας καὶ ὅτε τέλος ὁ Ἀλέξανδρος κατέστρεψε τὸ κράτος τοῦ Δαρείου πάντα τὰ βασίλεια ὅσα ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ἐ-

κείνου παρεδέξαντο τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς ἐπίσημον. Ὁ μέγας δορικτήτωρ ἐγκατέσπειρε κατὰ τὴν δι' ἁπάσης τῆς Ἀσίας θριαμβευτικὴν αὐτοῦ πορείαν περὶ τὰς 70 πόλεις, ἐξ ὧν ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ γλῶσσα διεχεῖτο πανταχοῦ, προήκουσα μέχρις Ἰνδικῆς καὶ τριχίλιοι ἠθοποιοὶ καθίστων ἁπανταχοῦ γνωστὰ τὰ δραματικὰ τῆς ἀττικῆς μούσης ἀριστουργήματα. Ἐν τῷ θεάτρῳ ὅπου παρῆν ὁ τῶν Πάρθων βασιλεὺς, ἀκούων καὶ χειροκροτῶν τὰ τοῦ Εὐριπίδου δράματα, ἐκομίσθη αὐτῷ ἡ ἀγγελία τῆς καταστροφῆς τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ ὁ ἕλλην ὑποκριτὴς Ἰάσων παρουσίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ φρονευθέντος Κράσσου. Ἐ τῇ Παλμύρᾳ, ἑξακόσια περίπου ἔτη μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ βάρβαρος Ὠδέναθος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ζηνοβία ἵδρυον ἑλληνικὸν κράτος, πρῶτον ἔχοντες σύμβουλον τὸν κριτικώτατον Λογγῖνον. Τὸ πάγκοινον τῆς χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ἁπάσῃ τῇ μέσῃ καὶ ἄνω Ἰταλίᾳ εἴρηταί μοι ἤδη. Τῶν Ἰουδαίων πολλοὶ ἀπεδέξαντο καί τινες συνέγραψαν εἰς αὐτήν. Πολλοὶ μάλιστα τῶν σοφῶν διετάθησαν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐποιήσατο χρῆσιν αὐτῆς· καὶ τοῦτο μὲν ἴσως ἀμφισβητήσιμον, ἀλλ' ἀναντίῤῥητον εἶναι καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων ῥητῶς λέγεται ὅτι ὁ Παῦλος αὐτῆς ἐποιήσατο χρῆσιν ὅπως κατηχήσῃ τὰς διαφόρους χώρας, ἃς ἐπεσκέψατο.

Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη μετεγλωτισμένη ἑλληνιστὶ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, καὶ τὰ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπὸ ἰουδαίων ἑλληνιστῶν μεταφρασθέντα ἠθικὰ ἢ ἱστορικὰ βιβλία παρεῖχον τοῖς Ἀποστόλοις οἱονεὶ προπαρεσκευασμένον ταμεῖον πρὸς κήρυξιν τοῦ Εὐαγγελίου. Φαίνεται ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδόθη τὸ πρῶτον διὰ ζώσης ἰδίως φωνῆς, καθ' ὅτι ὀλίγιστά εἰσι τὰ συγγράμματα τῶν πρώτων τριῶν αἰώνων· ἀλλὰ καὶ τὰ ὀλίγιστα ταῦτα ἑλληνιστὶ συνεγράφησαν. Οὕτω σύμπασα ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀποδεικνύεται σήμερον ἑλληνιστὶ συγγραφεῖσα ὑπὸ τῶν κριτικῶν οἵτινες μῦθον αὐτόχρημα ἀπέδειξαν ὅτι τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον συνεγράφη τὸ πρῶτον ἑβραϊστὶ ἢ συροχαλδαϊστί· μῦθος ἐπίσης ἀπεδείχθη ἡ ἀξίωσις ὅτι ἐν Ἰταλίᾳ ὑπῆρχε κατὰ τὸν τεσσαρεσκαιδέκατον αἰῶνα τὸ λατινικὸν αὐτόγραφον τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου· αἱ πόλεις Βενετία, Πράγα, Φριοὺλ, διεμερίσθησαν τὰ φύλλα τοῦ πολυτίμου ἐκείνου χειρογράφου, ἀλλὰ μετὰ κριτικὴν ἔρευναν εὑρέθη ὅτι ἦτον ἀντίγραφον τῆς ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου ἐπιδιορθωθείσης λατινικῆς μεταφράσεως. Οὐ μόνον δ' ἡ Καινὴ Διαθήκη ἀλλὰ καὶ πάντα σχεδὸν τὰ τῶν πρώτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἑλληνιστὶ συνεγράφησαν. Τοιαῦτα ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ, ἡ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ τοῦ Κλήμεντος, αἱ ἐπιστολαὶ Ἰγνατίου, Πολυκάρπου Σμύρνης καὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου, αἱ ἀπολογίαι Κοδράτου, Ἀπολλιναρίου, Μελίτωνος, Ἀθηναγόρα, Ἰουστίνου, οἱ Στρωματεῖς, ὁ Παιδαγωγὸς, τὸ Προτρεπτικὸν, αἱ Ὑποτυπώσεις Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ ὅσα ἄλλα. (1)

Οὕτω διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδίδοτο εἰς τὰ ἔθνη. Προστεθείσθω εἰς ταῦτα ὅτι πρῶτον ἐκ τῶν ἐθνῶν τὸ ἑλληνικὸν ἀπεδέξατο τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τοῦτο διότι, καὶ ἂν ἔτι παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία οὐδόλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, οὐχ ἧττον δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι προελείανεν εἰς αὐτὴν τὴν ὁδόν. Τὸ κήρυγμα τοῦ Παύλου ἅπαν σχεδὸν, ὡς ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἀποδεικνύεται, ἐγένετο ἐν ἑλληνικαῖς χώραις. Ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν ἤρξατο κηρύττειν ἐν Σελευκείᾳ, ἑλληνικῇ τῆς Ἀσίας πόλει, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς Κύπρον, Πάρον καὶ Σαλαμῖνα. Ἐν ἔτει 52 μ. Χρ. διεπεραιώθη μετὰ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν Σίλα, Τιμοθέου καὶ Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεσκέψατο τὰς πόλεις Φιλίππους, Θεσσαλονίκην καὶ Βέῤῥοιαν. Ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις διατρίβων μετέβαινε τὰ σάββατα εἰς τὰς συναγωγὰς τῶν Ἰουδαίων καὶ κηρύσσων πολλοὺς προσειλκύσατο τῶν Ἰουδαίων εἰς τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἀλλὰ καὶ πλείστους ὅσους τῶν Ἑλλήνων, ἐν οἷς πολλαὶ γυναῖκες ἐκ μεγάλων οἰκογενειῶν. Ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι, παροργίσαντες κατ' αὐτοῦ τὸν λαὸν, κατηγόρησαν αὐτοῦ ὡς ἀπειθοῦντος τῷ Καίσαρι καὶ νέον ἐπαγγελλομένου βασιλέα. Καὶ ἐν μὲν Φιλίπποις ῥαβδοκοπηθεὶς ὁ Παῦλος ἐῤῥίφθη ἐν φυλακῇ, ὅθεν ἐξῆλθε διὰ θαύματος· καταδιωχθεὶς δ' ὁμοίως ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Βερροίᾳ μετέβη εἰς Ἀθήνας, ὅπου λαβὼν ἀφετηρίαν ἐκ τοῦ ἐπὶ βωμοῦ τινος ἐπιγεγραμμένου: Τῷ ἀγνώστῳ Θεῷ ἐκήρυξε τὸν Θεὸν τοῦτον καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἐν οἷς Διονύσιος ὁ Ἀρειοπαγίτης. Ἐξ Ἀθηνῶν ἀπῆλθεν εἰς Κόρινθον, ὅπου τὸ πρῶτον ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγωγαῖς· ἀλλὰ βλασφημούμενος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες καὶ παρέδωκαν αὐτὸν τῷ ἀνθυπάτῳ τῆς Ἀχαΐας ἀπολύσαντι αὐτὸν, ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ διατρίψας ὀκτωκαίδεκα μῆνας ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα πολλοὺς ἐποιήσατο προσηλύτους μετέβη εἰς Ἀσίαν, ὅπου ἐδίδασκε καὶ πάλιν ἐν ἑλληνικαῖς πόλεσι καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἔλαβε τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον.

(1) Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἐν τοῖς ὑπογείοις νεκροταφείοις τῆς Ῥώμης.

Ἐκτὸς τοῦ Ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος συνέστησεν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν Πόντῳ, ἐν Γαλατίᾳ καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ· καὶ Ἀνδρέας ὁ Πρωτόκλητος τὴν ἐκκλησίαν ἐθεμελίωσε τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν τῆς Σινώπης ἐν τῷ Πόντῳ· καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπιστήθιος ἐγκαταστὰς ἐν Ἐφέσῳ ἐπέβλεπεν ἐκεῖθεν τὰς ἑπτὰ ἑλληνικὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀποκαλύψεως, τὰς τῆς Ἐφέσου, Σμύρνης, Περγάμου, Θυατείρων, Σάρδεων, Λαοδικείας καὶ Φιλαδελφείας καὶ καταδιωχθεὶς κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δομιτιανοῦ ἐν ἑλληνικῇ χώρᾳ, ἐν τῇ Πάτμῳ, εὗρεν ἄσυλον.

Ἐπὶ τῶν πρώτων αἰώνων ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἡ τοσοῦτον ἀπηνῶς καταδιωκομένη ὑπὸ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ἐν μόναις ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, ὅπου τὸ αἴσθημα τῆς ἀνεξιθρησκείας ἦν μᾶλλον ἀνεπτυγμένον καὶ τὰ ἤθη ἡμερώτερα, ἀνέπνεεν ὁπωσοῦν ἐλευθέρως. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐκκλησίαι ἀνηγέρθησαν καὶ ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία ἐλευθερώτερον ἐξησκεῖτο, ἐνῷ ἐν Ῥώμῃ οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νυκτὸς καὶ ἐν ταῖς κατακόμβαις νὰ τελῶσι τὰ μυστήρια αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα βλέπομεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἑλάσσονι Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἤδη συστηματοποιημένην καὶ τοὺς πατέρας τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας μεριμνῶντας περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου τῶν δογμάτων καὶ καταπαλαίοντας τὰς αἱρέσεις. Τούτου ἕνεκα οἱ διωγμοί, ἐνῷ ὀλίγιστα ἀριθμοῦσι θύματα ἐν τῇ Δύσει, ὅπου ὁ χριστιανισμὸς ἐκρύπτετο, μυριάδας θανατοῦσι μαρτύρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου οἱ χριστιανοὶ ἐξήσκουν ἐν τῷ φανερῷ τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα οἱ ἕλληνες ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς ἐλάμβανον καιρὸν οὐμόνον τὰ τῆς ἐκκλησίας των νὰ διέπωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου εἰς χώρας ἀφεζώσας, ἐκπέμποντες χριστιανικάς, οὕτως εἰπεῖν, ἀποικίας εἰς αὐτάς. Οὕτως ὁ ἅγιος Πολύκαρπος, ὁ Σμύρνης, ἔπεμψεν εἰς Λούγδουνον τὸν μαθητὴν αὐτοῦ, τὸν ἱερὸν Εἰρηναῖον, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν ἐκεῖ γενομένην ἐκκλησίαν· κατὰ δὲ τὸν διωγμόν, τὸν ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, οἱ πλεῖστοι τῶν συναποθανόντων τῷ ἁγίῳ Ποθεινῷ, ἐπισκόπῳ Λουγδούνου, ἦσαν Ἕλληνες ἐκ Φρυγίας ἐκεῖ μεταβάντες· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ μαρτύριον τούτων αἱ ἐκκλησίαι Λουγδούνου καὶ Οὐϊέννης ἐπέστειλαν ἑλληνιστὶ τοῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ πιστοῖς ἀναγγέλλοντες αὐτοῖς τὰ τοῦ μαρτυρίου ἐκείνων καὶ συνταττόμενοι τῇ περὶ Μοντανιστῶν γνώμῃ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ, τέλος, Ἀνατολῇ ἀπέκειτο δικαίως παρὰ τῆς Προνοίας ὅπως θριαμβεύσῃ ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ δώσῃ νέαν σωτήριον ὤθησιν εἰς τὸν γεγηρακότα καὶ ψυχορραγοῦντα πολιτισμόν. Ἡ περίκλυστος πόλις τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ καρδία τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ὕψωσεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἀπέβη ἡ πρώτη χριστιανικὴ μητρόπολις τῆς οἰκουμένης. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ συνέστησαν τὰ μεγάλα καὶ ἱερὰ ἐκεῖνα κριτήρια τῆς δικαιοσύνης, τὰ καλούμενα Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, ἅπερ κατέδειξαν τρανῶς ὅτι τὸ ἀναμάρτητον, ἐφ' ᾧ ἐπιχαίρει νῦν ἀρχηγός τις τῆς χριστιανωσύνης, οὐδενὶ ἀνήκει, ὅτι ὁ αὐθέκαστος λόγος ναυαγεῖ ἀναλύων αὐθαιρέτως τὰ τῆς θρησκείας δόγματα, ὅτι κριτήριον τῆς ἀληθείας ὡς πρὸς τὰς βάσεις τοῦ θρησκευτικοῦ πολιτεύματος καὶ τὰς δογματικὰς ἀληθείας καὶ ἀνωτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ὑπερτέρα παντὸς ἐπισκόπου ἢ πατριάρχου ἢ πάπα, εἶναι ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀπόφανσις τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ, ἴσων ἐν τῇ πίστει καὶ ἀδελφῶν ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης. Ἐνταῦθα ἐτελειώθη ἡ μεταξὺ ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ συνδιαλλαγή, ἡ συναδέλφωσις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκείας, ἡ παραγαγοῦσα τοὺς οἰκουμενικοὺς διδασκάλους Βασιλείους, Γρηγορίους καὶ Χρυσοστόμους, ἐκείνη, ἥτις ἐχρημάτισεν ἡ βάσις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, οὗ τὸ ἱερὸν τρίγωνον: Ἐλευθερία, Ἰσότης, Ἀδελφότης, σύνθετόν ἐστιν ἐκ τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκ τῶν δύο μεγάλων χριστιανικῶν ἀρετῶν.

Καὶ ἤδη, συγκεφαλαιώσωμεν τὰ εἰρημένα. Διάδοσις τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, τακτοποίησις τῶν ἀκενώτων θησαυρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πρὸς ἐπωφελῆ χρῆσιν τῶν ἐπιγιγνομένων γενεῶν, διασπορὰ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης καθ' ἅπαν τὸ λεκανοπεδίον τῆς Μεσογείου ὅπως γένωνται ποτε ἀφετηρία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν τεχνῶν, διάδοσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, παγίωσις τοῦ χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος, θρίαμβος τῆς χριστιανωσύνης ἐν ἑλληνίδι πόλει, διαρρύθμισις ἐσωτερικὴ τε καὶ ἐξωτερικὴ τῆς ὀρθοδοξίας, διάσωσις τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐν μέσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν βαρβάρων, ὅστις ἐνέσκηψε καθ' ἅπαν τὸ πρόσωπον τῆς Εὐρώπης· τοιοῦτος ὁ μέγας ἠθικὸς θρίαμβος, ὃν ἤρατο ὁ ἑλληνισμὸς ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ ὑλικῇ πτώσει.

Δ'.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν δευτέραν ὑλικὴν πτῶσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν τοῦ 1204. Ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἐπιτραπήτω μοι νὰ

εἶπω, συνεχίζων τὸν πνευματικὸν βίον τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἕδρα τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου κατὰ τὸν μέσον τοῦτον αἰῶνα δὲν εἶναι πλέον αἱ Ἀθῆναι, ἀλλ' ἡ Κωνσταντινούπολις, ἥτις ἦν συνάμα καὶ ἕδρα τοῦ πολιτικοῦ ἡμῶν βίου. Κειμένη κατὰ τὴν νότιον ἄκραν τοῦ στενοῦ καὶ πολυελίκτου πορθμοῦ, δι' οὗ τὰ ὕδατα τοῦ Εὐξείνου ἐκβάλλουσιν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Μεσόγειον· ἐπὶ τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰς ὃν δύνανται νὰ ἐλλιμενίζωνται ἀσφαλῶς τὰ μέγιστα τῶν πλοίων· ἀπέναντι τῶν πλουσίων καὶ ὡραίων ἀκτῶν τῆς Ἀσίας, ἡ πόλις αὕτη κατὰ μὲν γῆν συνείχετο μετὰ τῶν γονίμων καὶ πολεμικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας, κατὰ δὲ τὴν θάλασσαν συνεκοινώνει εὐκόλως μετὰ τῆς βιομηχάνου Ἑλλάδος καὶ τῆς σιτοφόρου Αἰγύπτου· ἦρκει αὐτῇ πρὸς ἄμυναν τῶν ἐκ τοῦ νότου προσβολῶν νὰ κλείσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἑλλησπόντου διὰ τῆς Σηστοῦ καὶ Ἀβύδου, ταὐτοχρόνως δὲ ἠδύνατο νὰ προφυλάξῃ πᾶσαν τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῶν ναυτικῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ· τέλος ἦν, καὶ διατελεῖ οὖσα, θαυμασία πρὸς ἐμπορίαν θέσις, ἀφ' ἑνὸς μὲν διαβιβάζουσα διὰ τοῦ Δουνάβεως τὰ ἐμπορεύματα μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Εὐρώπης, ἀφ' ἑτέρου δ' ἀποστέλλουσα κερδάνια εἰς ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν.

Βεβαίως, ἡ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐκλεχθεῖσα θέσις ἦτον ἀξία ὅπως γένηται ἕδρα μεγάλης αὐτοκρατορίας· διὰ τοσούτων δ' ἐπροικίσθη τῆς φύσεως δώρων, ὥστε καὶ μετὰ τοσαύτας διαφόρους τύχας ἡ Κωνσταντινούπολις, πεντεκαίδεκα μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον αἰῶνας, διατελεῖ εἰσέτι μία τῶν μεγίστων καὶ ἀκμαιοτάτων τῆς οἰκουμένης πόλεων.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἠθέλησεν ὥστε ἡ νέα μητρόπολις κατ' οὐδὲν νὰ ὑπολείπηται τῆς ἀρχαίας Ῥώμης. Ἐκτὸς τῶν ἐθνικῶν μνημείων, ἅτινα μετεβλήθησαν εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας, ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπροικίσθη δι' ὅλων τῶν μνημείων ἐφ' οἷς ἐσεμύνετο ἡ ἀντίζηλος αὐτῆς Ῥώμη. Ἐκτίσθησαν καὶ ἐν αὐτῇ Καπιτώλιον, Φόρος, ἀνάκτορα ἢ Αὐγουσταῖον, ἀμφιθέατρον, θέατρα, βαλανεῖα, κινστέρναι καὶ στοαί. Τὰ παρὰ τὸν Εὔξεινον δάση καὶ τὰ λατομεῖα τῆς Προκοννήσου παρεῖχον ἄφθονον ὑλικόν. Ἐργάται προσκληθέντες ἐκ διαφόρων τῆς αὐτοκρατορίας μερῶν προέβησαν εἰς τὸ ἔργον μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος ἠδυνήθη νὰ τελέσῃ τῷ 330 μ. Χρ. τὰ ἐγκαίνια τῆς νέας πόλεως, ἧς ὁ θεμέλιος λίθος ἐτέθη τῷ 325. Πρὸς διακόσμησιν αὐτῆς ἠκομίσθησαν ἐξ Ἑλλάδος πολλὰ τῶν καλλίστων αὐτῆς ἀγαλμάτων καὶ τὰ ἱερώτατα καὶ ἐθνικὰ εἴδωλα ἀνηρπάγη-

σαν ἐκ τῶν ναῶν ὅπως στολίσωσι τὰς δημοσίας πλατείας τῆς χριστιανικῆς πόλεως.

Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκακίσθη παρὰ πολλῶν ἱστορικῶν ὡς ἐπενεγκοῦσα τὴν ἄλωσιν τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ τὴν πτῶσιν τῆς Δύσεως. Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τούτους ἀρκούμεθα ἀπαντῶντες μετὰ τοῦ Κ. Σατωβριὰν ὅτι οὐδόλως εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ Ῥώμη καὶ ἄνευ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ ἦτον ἱκανὴ ν' ἀποκρούσῃ τὸν Ἀλάριχον· ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἡ αὐτοκρατορία διὰ τῆς δευτέρας αὐτῆς κεφαλῆς ἐπέζησεν ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκείνην, διασώσασα τὰ λείψανα τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ τῆς πρωτευούσης μεταφορὰ ἐπήνεγκε καὶ ἄλλην συνέπειαν ἣν ὁ Κωνσταντῖνος, ἡγεμὼν καθαρῶς Ῥωμαῖος καὶ οὐδέποτε ἐκμαθὼν τὴν ἑλληνικήν, οὐδ' ἐπεθύμει οὐδὲ προεῖδε. Ἀφ' ὅτου ἡ πρωτεύουσα μετηνέχθη ἐν μέσῳ ἑλληνικῶν χωρῶν, ἀφ' ὅτου ἰδίως οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι ἔλαβον μέγα μέρος εἰς τὰ συμβούλια τοῦ ἡγεμόνος, ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ μετ' αὐτὴν αἱ ἰδέαι καὶ αἱ παραδόσεις, αἱ τοσοῦτον στενῶς συνδεόμεναι μετὰ τῆς φιλολογίας, ἤρχισαν νὰ ἐκπίπτωσιν. Οἱ τελευταῖοι υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἰδίᾳ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἰουλιανός, παιδευθεὶς ἐν Ἀθήναις, ἔλαβον ἀγωγὴν ὅλως ἑλληνικήν. Μεθ' ὅλας δὲ τὰς προσπαθείας τῶν πρώτων αὐτῶν διαδόχων, ἡ λατινικὴ ἐλησμονήθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς. Ἡ παντελὴς καταργησις τῆς λατινικῆς συμπίπτει περὶ τὰ τέλη τοῦ ὀγδόου αἰῶνος.

Ἡ ἐπίδρασις αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ καταφαίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, φανατικοὶ ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὴ δυνάμενοι νὰ διακρίνωσι μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς εἰδωλολατρείας, ἀπηνῶς κατεδίωξαν τὰς ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ σχολάς, ὑπὲρ ὧν μάτην συνηγόρουν οἱ Λιβάνιοι καὶ Ἰμέριοι καὶ Πορφύριοι καὶ Πρόκλοι, ἄνδρες σεβαστοὶ ἔτι καὶ νῦν, οἱ μὲν διὰ τὴν πολυμάθειαν, οἱ δὲ διὰ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα, ἀλλ' ὅμως πολλοὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐδιδάσκοντο ὑπ' αὐτοῖς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, καὶ Βασίλειος ὁ Μέγας μετὰ σεβασμοῦ ἅμα καὶ εὐγνωμοσύνης γράφων πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Λιβάνιον ἐξαποστέλλει αὐτῷ πρὸς διδασκαλίαν πολλοὺς αὐτῷ συμπολίτας, ἐπιλέγων τὸ γνωστόν: Ἰδούσοι καὶ ἕτερος ἥκει Καππαδόκης· ὁ Χρυσόστομος ἑλληνιστὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς ἐκκλησίας κατακεραυνοβολεῖ τὴν Εὐδοξίαν· αἱ χάριτες καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ὡραίας ἀλλ' ἀτυχοῦς Ἀθηναΐδος γοητεύουσιν ἐπὶ το-

σοῦτον τὴν ὑπερήφανον ῥωμαίαν δέσποιναν Πουλχερίαν, ὥστε δίδωσιν αὐτὴν σύζυγον τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς Θεοδοσίῳ τῷ Μικρῷ· διὰ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῆς ἐναρέτου ἐκείνης βασιλίδος ὁ ἑλληνισμὸς ἔλαβε νέαν ἐπίδοσιν καὶ τῷ μὲν 425 ἱδρύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει πανδιδακτήριον τριάκοντα ἔχον καθηγητάς, ὧν οἱ ἡμίσεις ἐδίδασκον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τῷ δὲ 436 ὁ Θεοδόσιος ῥητῶς ἐπέτρεπε τὸ ἑλληνιστὶ διατίθεσθαι. Ἕνα περίπου μετὰ ταῦτα αἰῶνα, ὁ Ἰουστινιανὸς, οὗ τὸ μέγα ὄνειρον ἦν ἡ ἀνάστασις τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅστις πάτριον ἀπεκάλει γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐξέδωκε διάταγμα κελεύσας, ὡς λέγει ὁ Μαλάλας, μηδένα διδάσκειν φιλοσοφίαν, μήτε νόμιμα ἐξηγεῖσθαι ἐν Ἀθήναις· τοῦτο δὲ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς καταδιώξεως τῶν ἐθνικῶν. Τότε ἀπεδήμησαν πρὸς τὸν βασιλέα Χοσρόην ἑπτὰ φιλόσοφοι, Σιμπλίκιος ὁ Κίλιξ, Δαμάσκιος ὁ Σῦρος, Εὐλάμιος ὁ Φρυξ, Πρισκιανὸς ὁ Λυδὸς, Ἑρμείας καὶ Διογένης οἱ ἐκ Φοινίκης καὶ Ἰσίδωρος ὁ Γαζαῖος, οἵτινες πρῶτοι διέδωκαν εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐκείνας χώρας τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἐξ ἧς ἀπέῤῥευσεν ἔπειτα ὁ ἀραβικὸς πολιτισμός. Αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰουστινιανὸς διέταττε τὴν λατινιστὶ σύνταξιν τῆς περιφήμου νομοθεσίας αὐτοῦ, ἣν συνέταττον ὅμως ἕλληνες νομοδιδάσκαλοι. Ἀλλ' ὑπείκων ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ἐπέτρεπε μὲν μετὰ ἑξαετίαν μόλις τὴν ἑλληνιστὶ μετάφρασιν τῆς νομοθεσίας ταύτης, ᾠκοδομεῖτο δὲ δι' ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων τὰ περίφημα αὐτοῦ κτίρια, ἅτινα σημειοῦσι νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν τέχνην. Τούτῳ τῷ τρόπῳ ἡ λαθραία τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπίδρασις κατέστρεψε κατ' ὀλίγον τέλεον τὴν ὕπαρξιν τῆς λατινικῆς γλώσσης ἐν Ἀνατολῇ.

Καθ' ὅλον τὸν μακρὸν βίον τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ φιλολογία ὀλίγιστα δύναται νὰ καταγράψῃ ἐν ταῖς δέλτοις αὐτῆς ὀνόματα. Ἐὰν ἐξαιρεθῶσιν ὁ μέγας φιλόσοφος Πρόκλος, ὃν ὁ Γαλάτης Κουζῖνος ἀποκαλεῖ Ἀριστοτέλην τῆς ἀλεξανδρινῆς, ἢ ὀρθότερον τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὁ μέγας νομικὸς Τριβωνιανὸς, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιτραπεὶς τὴν σύνταξιν τῶν νόμων, ὃν ὁ ἱστορικὸς Γίββων δὲν διστάζει νὰ παραβάλῃ πρὸς τὸν περίπυστον ἄγγλον φιλόσοφον Βάκωνα, οὐδεὶς ἐξαιρετικὸς νοῦς ἐγεννήθη καθ' ὅλην ταύτην τὴν ἐποχήν. Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ ἐπιστήμη ἦν τότε ὡσεὶ ναὸς τῶν Ἑστιάδων, ὃν ὁ βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς ἦν τεταγμένος νὰ φυλάττῃ ἐπιχέων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἔλαιον ὅπως μὴ ἀποσβεσθῇ ὁ ἀκοίμητος λύχνος. Γραμματικοὶ, σχολιασταὶ, χρονογράφοι, οὗτοι οἱ μόνοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἔντιμον ἀποτελοῦσι μόνον ἐξαίρεσιν χαρίεντές τινες μυθιστοριογράφοι, ἐν οἷς πρωτεύουσιν Ἡλιόδωρος ὁ ἐξ Ἐμέσσης, Νόννος ὁ Πανοπολίτης καὶ Λόγγος, Θεμίστιος ὁ ἐπικληθεὶς εὐφραδὴς, οἱ πολυμαθέστατοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης καὶ Φώτιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὧν τὰ σχόλια ὑπῆρξαν ἡ βάσις τῆς ἀνωτέρας κριτικῆς, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς Βασίλειος, Γρηγόριος, Χρυσόστομος, οἱ ἱστορικοὶ Ζώσιμος καὶ Προκόπιος, ἐκ τῶν χρονογράφων Ἀγαθίας ὁ Σχολαστικὸς, Ἄννα ἡ Κομνηνόπαις, Νικήτας ὁ Χωνειάτης ὁ τοσοῦτον περιπαθῶς διατραγῳδήσας τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, οἱ ἐπιγραμματοποιοὶ Παῦλος Σιλεντιάριος καὶ Παλλαδᾶς μετ' ὀλιγίστων ἄλλων. Ὁποία στείρωσις ἐν ὅλῃ χιλιετηρίδι!

Ποῦ ἀρά γε ἀποδοτέον τὴν σπάνιν ταύτην τῶν μεγάλων νόων καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν; Περὶ τούτου πολλὰ πολλοῖς εἴρηται· τὸ κατ' ἐμὲ, ἐὰν ἐτόλμων νὰ ἐξενέγκω γνώμην περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀντικειμένου, θ' ἀπέδιδον τὸ ἄγονον τῆς ἐποχῆς ταύτης εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄγονον ἀπομίμησιν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἕκαστον ἔθνος ἔχει διαφόρους φάσεις ἐθνικοῦ καὶ διανοητικοῦ βίου, κατὰ δὲ τὰς φάσεις ταύτας, εἰ καὶ τὸ βάθος τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος διατελεῖ τὸ αὐτὸ, αἱ διανοητικαὶ ὅμως ἀνάγκαι μεταβάλλονται καὶ ἀνάγκη νὰ τροποποιῆται ἐπίσης ἡ ἐξωτερικὴ ἔκφρασις τῆς ἰδέας ἀναλόγως τῶν διανοητικῶν τούτων ἀναγκῶν. Ὁπόταν οἱ σοφοὶ δὲν ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ἀνάγκην, ἐπέρχεται τότε μοιραίως διαζύγιον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, ὅστις ἀπομονούμενος ἐκβαρβαροῦται συνεκβαρβαρῶν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ σοφοὶ παύουσι πλέον ἀρυόμενοι τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν ἐκ τοῦ περὶ αὐτοὺς πραγματικοῦ κόσμου καὶ ἀπομιμοῦνται τοὺς λεγομένους κλασικοὺς, μὴ ἐννοοῦντες ὅτι ἀρίστη ἀπομίμησις ἐκείνων εἶναι τὸ νὰ γείνωσιν, ὡς ἐκεῖνοι, πιστοὶ ζωγράφοι τῆς περὶ αὐτοὺς φύσεως, τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ κλασικὴ ἀρχαιότης παρουσιάζει διαφόρους φάσεις· ὑπάρχει ἡ ἐπικὴ περίοδος, ἡ ἀπὸ Ὁμήρου ἀρχομένη καὶ εἰς Ἡρόδοτον λήγουσα, οὗ αἱ Μοῦσαι, ὡς μεγάλη τις ἐποποιία, ἀπεικονίζουσι διὰ πολλῶν παρεκβάσεων τοὺς ἀγῶνας τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς Ἀσίας· ὁ πολυκύμαντος καὶ πλήρης ζωῆς καὶ ἐνεργείας αἰὼν τοῦ Περικλέους διακρίνεται διὰ τὴν δραματικὴν ποίησιν, δι' ἧς ἀναζῶσι, δρῶσι καὶ ὁμιλοῦσιν οἱ ἥρωες τοῦ μύθου· αἱ ἐλλείψεις τῆς κοινωνίας χλευάζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑπὸ τοῦ Εὐπόλιδος καὶ Ἀριστοφάνους· αὐτὴ ἡ ἱστορία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐμψυχοῦνται ἐν ταῖς δημηγορίαις τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος. Ἡ γλῶσσα ἐπίσης μετάβάλλεται κατὰ τὰς δύο ταύτας

ἐποχάς· τὴν ἡδεῖαν καὶ ῥέουσαν ἰωνικὴν διαδέχεται ἡ ἀνδρώδης καὶ σοβαρὰ ἀττική.

Ἀλλ' οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς οὐδόλως ἐσκέφθησαν περὶ τούτου. Ἀντὶ νὰ γράψωσιν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ διαμορφώσωσιν οὕτω τὴν γεννωμένην νέαν φάσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀντὶ νὰ ἐμπνευσθῶσιν ἐκ τοῦ περὶ αὐτοὺς κόσμου καὶ νὰ διαπλάσωσι νέον πολιτισμόν, ἀληθῆ τοῦ ἀρχαίου γόνον, ἀπελάκτισαν ταῦτα καὶ ἐφαντάσθησαν ν' ἀναγεννήσωσι τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἰδέας τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, γλῶσσαν μηκέτι λαλουμένην, ἰδέας μηκέτι ἐφαρμοζομένας. Ἀπελπισθέντες τοῦ νὰ ἐξισωθῶσι πρὸς ἐκείνους, ἀποπνιγέντες ὑπὸ τῆς περιστοιχούσης αὐτοὺς ἀμαθίας, ὑφιστάμενοι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκβαρβαρώσεως τῆς γλώσσης καὶ τῆς διανοίας τοῦ λαοῦ ἐπεδόθησαν εἰς παιδαριώδεις συνθέσεις, εἰς ὁμηρόκεντρα καὶ εἰς καρκινικά, εἰς ἀηδῆ λογοπαίγνια, εἰς πάρισα καὶ ὁμοιοτέλευτα, ἕως οὗ ἔφθασαν εἰς τοὺς στίχους τοῦ Πτωχοπροδρόμου καὶ εἰς τὸ ν' ἀποθαυμάζωσι τὴν ἀττικὴν χάριν τοῦ εἰς τὸν Μανουὴλ ἐκείνου στίχου:

Ὦ βασιλεῦ ἰσόχριστε, παρὰ σαρανταπέντε.

Καὶ ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπλανήθη εἰς τὴν σκολιὰν καὶ ἀδιέξοδον ταύτην ὁδόν. Τούτου ἕνεκα καὶ οὐδὲν ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας παρήγαγεν ἔργον ἄξιον λόγου. Ἀλλά, χάρις τῷ μεγαλόφρονι Κοραῇ, διηνοίχθη ἡ ὀρθὴ ὁδὸς καὶ νῦν ὁ ἑλληνισμὸς εἰσέρχεται εἰς νέον φιλολογίας αἰῶνα, ὡς ἐν τοῖς κατωτέρω ῥηθήσεται.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέχνην κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἰδίως δύναται νὰ καυχηθῇ ἐπὶ τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅστις ἀπηθανάτισε τὰ ὀνόματα Ἀνθεμίου τοῦ ἐκ Τράλλεων καὶ τῶν δύο Μιλησίων Ἰσιδώρων. Θὰ παρεξεβαίνομεν λίαν τοῦ ἀντικειμένου ἡμῶν, ἐὰν ἐπεχειροῦμεν περιγραφὴν τοῦ ναοῦ τούτου, ἀλλ' ἀρκούμεθα μόνον νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοὶ θεωροῦσι τὸν ναὸν τοῦτον ἀρχιτεκτονικὸν ἀριστούργημα, πολὺ ἀνώτερον τὴν τέχνην καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Ἡ ζωγραφικὴ ἐπίσης, εἰ καὶ ἀτελεστάτας περὶ αὐτῆς ἔχομεν ἰδέας, φαίνεται ἀκμάσασα καὶ μάλιστα περὶ τὰ τέλη τοῦ ἡ' αἰῶνος. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ εἰκόνες τῶν βυζαντινῶν ζωγράφων ἦσαν περιζήτητοι ἐν τῇ Δύσει καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα καὶ διατηροῦνται ἐν τῇ τοῦ Βατικανοῦ βιβλιοθήκῃ τινὲς τῶν εἰκόνων τούτων, ἐν αἷς ἀναφέρεται μετ' ἐπαίνων εἰκών τις τῆς Παρθένου ὑπὸ Βιζζιμάνου, ζωγράφου, τοῦ ιϐ' αἰῶνος. Κατὰ τὸν ιά αἰῶνα, πολλοὶ τῆς Ἰταλίας πρίγκηπες παρήγγελλον εἰκόνας εἰς τὸν ἐκ Κρήτης Ἀνδρέαν Ῥίκκον. Ἡ νῆσος αὕτη

ὑπῆρξε μέχρι τοῦ ἑκκαιδεκάτου αἰῶνος ὀνομαστὴ διὰ τοὺς ζωγράφους καὶ καλλιγράφους αὐτῆς. Ἐκεῖθεν Φραγκῖσκος ὁ Α' μετεπέμψατο τὸν Ἄγγελον Βεργέκιον μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, ὧν σώζονται ἐν τῇ παρισινῇ βιβλιοθήκῃ χειρόγραφα κεκοσμημένα διὰ λαμπρῶν μικρογραφιῶν. Κατὰ τὸν ιϐ' αἰῶνα ἔζη Μανουὴλ ὁ Πανσέληνος ἐκ Θεσσαλονίκης, οὗ αἱ εἰκόνες θεωροῦνται ἔκτοτε ὡς πρότυπα ἐν Ἀνατολῇ. Περὶ τὰ 1150, ἄλλος τις ἕλλην ζωγράφος, ὁ Βαρνάβας, ἐπενόησε, λέγεται, τὴν ἐπὶ λινοῦ γραφὴν καὶ ἀναφέρεται μετ' ἐπαίνων εἰκών τις τῆς Παρθένου παρ' αὐτοῦ. Τέλος πολλοὶ ἕλληνες ζωγράφοι μετέβησαν ἐπὶ εἰκονομάχων καὶ κατὰ τὰς σταυροφορίας ζητούμενοι εἰς Ἰταλίαν, καὶ μαθητὴς τούτων ἐχρημάτισεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς φλωρεντινῆς σχολῆς Κιμαβοῦε, ἐξ οὗ ἀνεγεννήθη ἡ ζωγραφικὴ ἐν Ἰταλίᾳ.

Τοιοῦτος ἐν γένει ὁ πνευματικὸς βίος τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχήν. Τὰ δ' ἐξωτερικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἐνῷ ἐν τῇ Δύσει αἱ ἐπιδραμοῦσαι βάρβαροι φυλαὶ κατέστρεφον τὸν λατινικὸν πολιτισμὸν καὶ ἠνάγκαζον τοὺς ἡττωμένους ν' ἀποδεχθῶσι τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τοὺς νόμους καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰ ἐπιδρομικὰ ταῦτα φῦλα ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἢ ἀπερρόφῶντο ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἢ ὡς οἱ Ἄβαροι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Βούλγαροι, προσελκυόμενοι εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐξημέρουν τὰ ἤθη αὐτῶν καὶ ἀπεδέχοντο πολλὰ τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων καὶ αὐτῆς τῆς νομοθεσίας τῶν Βυζαντινῶν. Τέλος, οἱ Ἄραβες ἐπιδραμόντες εἰς τὰς χώρας, ὅπου τὰ σπέρματα τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ἐκομίσθησαν ὑπὸ τῶν ἑπτὰ ἐκείνων φιλοσόφων, ὧν πρὸ μικροῦ ἐμνημονεύσαμεν, κἀκεῖθεν εἰς τὴν Συρίαν, Αἴγυπτον καὶ Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ἀκμαῖαι εἰσέτι διετέλουν αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Τύρου, Βύβλου, Βηρυτοῦ, Δαμασκοῦ, Φιλαδελφείας καὶ Πέτρας ἐρωτίσθησαν εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπαφὴν καὶ παρήγαγον τὸν ἀραβικὸν πολιτισμόν. Ἥκιστα ἐράσθησαν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἱστορίας, οἱ Ἄραβες προσεπάθησαν ἰδίως ν' ἀρυσθῶσιν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν συγγραμμάτων τὰς πρακτικὰς γνώσεις. Πάντα τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Εὐκλείδου, Πτολεμαίου τοῦ Γεωγράφου, τῶν ἰατρῶν Ἱπποκράτους καὶ Γαληνοῦ μετεγλωττίσθησαν ἀραβιστί· ἑρμηνευτικαὶ συνέστησαν σχολαὶ ἐν πάσαις ταῖς μεγάλαις πόλεσιν· ἡ ἀλεξανδρινὴ φιλοσοφία ἐποιήσατο πλείστους ὅσους ἐξ αὐτῶν ὀπαδούς· ἕλληνες ἀρχιτέκτονες προσεκλήθησαν ὅπως ἐπιστατήσωσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν πολλῶν μεγάλων τεμενῶν· ὁ Ῥαζῆς, ὁ Ἀβερρόης, ὁ

Ἀβικέννας ὑπομνηματίζουσι σοφῶς τὰ συγγράμματα τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἰατρῶν καὶ διὰ τῶν ὑπομνημάτων τούτων δίδοται εὐκρινὴς ὁπωσοῦν ἰδέα εἰς τὴν Εὐρώπην τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐγέννησε τὴν πρώτην φιλοσοφικὴν σχολὴν ἐν Εὐρώπῃ, τὴν καλουμένην σχολαστικήν, ἐξ ἧς Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης. Αἱ ἐν Συρίᾳ πρόοδοι τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν μηχανικῶν τεχνῶν δὲν διακόπτονται ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ χαλίφης Ἀρουῶν Ἀλ Ῥασσὴδ ἀπέστειλεν εἰς Κάρολον τὸν Μέγαν ὡρολόγιον, οὗ ὁ περίπλοκος μηχανισμὸς κατέπληξε τοὺς ἀμαθεῖς Γερμανοὺς τῆς ὀραγκικῆς αὐλῆς.

Τοιαῦτα ἐν γένει τὰ ἐξωτερικὰ ἀποτελέσματα τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ.

Ε΄.

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐν τῇ Δύσει ἡ τιμαριωτικὴ πίεσις, ἐδέσποζεν, αἱ πόλεις ὑπέκυπτον ὑπὸ στυγνὴν δουλείαν καὶ σκότος ἀμαθίας παχυλὸν ἐπεκράτει πανταχοῦ. Ὡς ὁάσεις ἐν τῇ ἀνύδρῳ ἐκείνῃ ἐρήμῳ παρουσιάζονται ἑλληνικαί τινες πολιτεῖαι, δημοκρατικῶς διοικούμεναι καὶ οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγνωρίζουσαι κυριαρχίαν ἢ τὴν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Αἱ πόλεις αὗται, ἐν αἷς πρωτεύουσιν αἱ ἐν Καμπανίᾳ Ἀμάλφη, Καιήτη ἢ Γαέτα καὶ Νεάπολις, διετήρησαν ἐν μέσῳ τῶν ἐπιδρομῶν τὰ ἀστυκὰ αὐτῶν δίκαια καὶ προσεκτήσαντο πολιτικὰ δίκαια. Αἱ ἀρχαί, οἱ θεσμοί, ἡ νομοθεσία διατελοῦσιν ἀνέπαφα παρ' αὐταῖς. Ἐν αὐταῖς μόνον σπουδάζεται τὸ ῥωμαϊκὸν δίκαιον, λησμονηθὲν ἐν ἁπάσῃ τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ· ἐν τῇ Ἀμάλφῃ, ὡς λέγεται, οἱ Πισᾶται εὗρον τὴν περίφημον ἔκδοσιν τῶν Πανδεκτῶν, καὶ Ἀμαλφίτης ἦν ὁ πρῶτος καταστήσας γνιωστὴν ἐν τῇ Δύσει τὴν ναυτικὴν πυξίδα.

Οἱ πολῖται τῶν πόλεων τούτων, ὠργανωμένοι εἰς ἐθνοφυλακήν, εἶχον ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν αὐτῶν ἀρχόντων καὶ στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς(σπαθαρίους)· ὅπισθεν δὲ τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν ἠγωνίσαντο κατὰ τῶν Ὀστρογότθων, τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Λομβαρδῶν. Ἐν ταῖς ἀφανέσιν ἐκείναις πόλεσι, ταῖς πανταχόθεν συγκλειομέναις ὑπὸ τῆς τιμαριωτικῆς βαρβαρότητος, ἐπαναλαμβάνονται ἡρωϊκαὶ ἀφοσιώσεις, ἀληθῆ ἀπαυγάσματα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Νεαπόλεως, τῷ 817, ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς Στέφανος, ὅπως ἐμποδίσῃ τοὺς Λομβαρδούς, οἵτινες παρὰ μικρὸν ἐκυρίευον τὴν πόλιν, συναινεῖ ὅπως ὑπογράψῃ συνθηκολογίαν, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ παραδώσῃ αὐτὴν τὴν ἐπιοῦσαν. Ἀλλ' ἐπωφεληθεὶς τὸν καιρὸν τοῦτον ἀνεγείρει ἐν καιρῷ νυκτὸς

τὰ ὀχυρώματα, τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐπιούσης συναθροίσας τοὺς πολίτας ἐν τῇ δημοσίᾳ πλατείᾳ: «Δὲν εἶμαι πλέον, λέγει, στρατιωτικὸς ἀρχηγός· ἀπώλεσα τὸν ἔνδοξον τοῦτον τίτλον ἀφ' ἧς ἡμέρας συνήνεσα νὰ ὑποβάλω τὴν πατρίδα μου ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Βενεουεντινῶν. Ὑπεσχέθην μὲν τοῦτο ἐγώ, ἀλλ' ἡ ὑπόσχεσίς μου οὐδόλως ὑποχρεοῖ ὑμᾶς. Εἶσθε ἐλεύθεροι. Ἐκλέξασθε νέον ἀρχηγὸν καὶ εἴθε οὗτος εὐτυχέστερος ἐμοῦ νὰ σᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν νίκην». Ὁ νέος Ῥηγοῦλος ἐξέρχεται τῆς πόλεως καὶ παραδίδοται τοῖς Λομβαρδοῖς· καὶ φονεύεται μὲν αὐτὸς ἀλλ' ἡ Νεάπολις σώζεται.

Τοιαῦτα ἔδιδον ἡρωϊσμοῦ παραδείγματα αἱ ἐλεύθεραι ἑλληνίδες πόλεις εἰς τὴν δούλην Ἰταλίαν, παραδείγματα ἅτινα δὲν ἀπέβησαν ὅλως ἀνωφελῆ, καθ' ὅτι ἐγέννησαν τὰς δημοκρατίας τῆς Ἰταλίας. Αἱ ἑλληνίδες αὗται πόλεις δοξάζουσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἐπιχειροῦσαι μεγάλας ἐκστρατείας κατὰ τῶν ἐν Σαρδηνίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ Σαρακηνῶν καὶ ἐπεκτείνουσαι τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ἐν Ἀνατολῇ. Ἐν πάσαις ταῖς ἀγοραῖς τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐκυκλοφόρουν τὰ περίδοξα αὐτῶν νομίσματα φέροντα κύκλῳ τὴν ἐπιγραφὴν «Πολῖται Ἀμάλφης» ἢ «Πολῖται Νεαπόλεως»· ὑπὸ δὲ τῶν πλοίων αὐτῶν βοηθούμενος ὁ πάπας Λέων ὁ Δ΄ ἐξεδίωκε τοὺς Σαρακηνοὺς τῶν Ὡσίων.

Ἀλλ' αἱ πρόδρομοι ἐκεῖναι τῆς ἐλευθερίας ἐν Εὐρώπῃ πίπτουσι μετ' ὀλίγον ὑπὸ τὸν πέλεκυν τῶν Νορμανδῶν. Ἡ Ἀμάλφη πίπτει πρώτη μετὰ πολλῆς δόξης. Τῷ 1136, ἡ Νεάπολις περιέρχεται καὶ αὕθις εἰς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Γυναῖκες, γέροντες, παιδία ἔπιπτον ἐκ τοῦ λιμοῦ εἰς τὰς ὁδούς. «Ἀλλὰ, λέγει Φάλκων ὁ ἐκ Βενεουέντου, εἷς τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῆς, ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς Σέργιος, καὶ οἱ πιστοὶ πολῖται, οἵτινες ἠγρύπνουν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος καὶ ἐτήρησαν τὰ ἀρχαῖα ἤθη τῶν πατέρων αὐτῶν, προτιμῶσι ν' ἀποθάνωσιν ἐκ τοῦ λιμοῦ ἢ νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν μισητὸν ζυγὸν τῶν βασιλέων». Εἷς γερμανὸς αὐτοκράτωρ, Λοθάριος ὁ Β΄, ἔσωσε τότε αὐτούς· ἀλλ' ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Β΄, ὑπὲρ οὗ ἐθυσιάσθησαν, συμβιβασθεὶς μετὰ τοῦ Νορμανδοῦ Ῥογήρου παραδίδωσιν ἐκείνῳ τοὺς προμάχους αὐτοῦ. Οὕτω τέθνηκεν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐημερία τῶν ἑλληνίδων ἐκείνων πόλεων. Ἡ Ἀμάλφη, ἧς ὁ πληθυσμὸς ὑπερέβαινε τότε τὰς πεντηκοντακισχιλίας ψυχάς, ἔχει σήμερον ἑξακισχιλίους μόλις κατοίκους.

Ἀλλὰ δὲν συναπέθανε μετὰ τῶν πόλεων τούτων καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν. Αἱ δημοκρατικαὶ ἰδέαι ἐκχυθεῖσαι ἀπ' αὐτῶν διεθόθησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν καὶ μετὰ μικρὸν πολλαὶ με-

γάλαι τῆς χώρας ταύτης πόλεις συνιστῶσι τὰς περιφήμους ἐκείνας δημοκρατικὰς πολιτείας τῆς Ἰταλίας, αἵτινες ἀμιλλώμεναι ἀλλήλαις τοσοῦτον θαυμασίως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ πολιτεῖαι αὗται αὐτοδιοικούμεναι, ἀμυθήτους κερδήσασαι διὰ τῆς ἐμπορίας θησαυροὺς, κτησάμεναι ἀστυκὰς καὶ πολιτικὰς ἀρετὰς, ὑπῆρξαν αἱ ἄξιαι ξενοδόχοι τῶν μετ' ὀλίγον μεταναστευσάντων ἐκεῖ ἑλληνικῶν γραμμάτων. Συναισθανόμεναι βαθέως τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα προσεπάθησαν νὰ σπογγίσωσι τὰ πικρὰ δάκρυα, ἃ ἔτεγγον τὰς παρειὰς τῶν δυστυχῶν ἐκείνων, οἵτινες ἔφευγον τὴν πατρίδα ὅπως μὴ ἴδωσι δούλειον ἦμαρ. Τῆς ζεούσης φιλοπατρίας τῶν δημοκρατικῶν ἐκείνων πόλεων τεκμήριον ἔστω καὶ τὸ ἑξῆς.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν πολιορκίαν τῆς Ἀγκῶνος, οἱ κάτοικοι ἀπέθνησκον ἐκ πείνης, ἀλλ' οὐδεὶς ἐποιεῖτο λόγον περὶ παραδόσεως. Εἷς στρατιώτης κατέκειτο ἐξηντλημένος ἐπὶ τοῦ ὀχυρώματος· νεαρὰ καὶ ὡραία γυνὴ, εἰς τὰς πρώτας ἀνήκουσα οἰκογενείας τῆς πόλεως, πλησιάζει πρὸς αὐτὸν καὶ λέγει: «Ἀπὸ πεντεκαίδεκα ἡμερῶν οὐδὲν ἄλλο ἔφαγον ἢ βραστὰ δέρματα καὶ δὲν ἔχω πλέον γάλα ὅπως θρέψω τὸ τέκνον μου· ἀλλ' ἐγέρθητι καὶ ἂν εἰς τὰ στέρνα μου ἐναπολείπηται ῥανὶς γάλακτος πλησίασον τὰ χείλη καὶ ἀνάλαβε δυνάμεις πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος σου». Ὁ στρατιώτης αἴρει τὴν κεφαλὴν καὶ ἐρυθριᾷ· ἁρπάζει τὸ ξίφος, ἐφορμᾷ κατὰ τῶν πολιορκούντων, καταβάλλει τέσσαρας αὐτῶν καὶ πίπτει πάλιν ἐξηντλημένος ἐπὶ τῶν πτωμάτων αὐτῶν. Οὐδέποτε ἠδυνήθην νὰ ἀναγνώσω τὸ ἱστόρημα τοῦτο χωρὶς νὰ δακρύσω καὶ νὰ θαυμάσω τὸ μέγα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνίκητον σθένος.

Οὕτω διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν ἐκείνων πόλεων ὁ τιμαριωτισμὸς ὑπεχώρει κατὰ μικρὸν εἰς τὸ γεννώμενον δημοκρατικὸν πνεῦμα. Μετ' ὀλίγον ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ τῆς ὑπατείας ἐγκαινιασθεῖσα ἐν Μεδιολάνοις τῷ 1093, ἐν Γενούῃ τῷ 1100, ἐπιφαίνεται καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Μασσαλίᾳ ἧς τὰ νομίσματα ἔφερον κύκλῳ τὸ: Civitas Massiliensiun καὶ ἥτις τῷ 1108 συνησπίζετο μετὰ τῆς Καιήτης, τῆς Πίσης καὶ τῆς Γενούης πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Σαρακηνῶν ἀπὸ τῆς Σαρδηνίας, ἐν Ἀρελάτῳ καὶ ἐν Βεζιέρῃ τῷ 1131, ἐν Μοντπελλιέρῳ τῷ 1141, ἐν Νεμαύσῳ τῷ 1145, ἐν Ναρβῶνι τῷ 1148, ἐν Τολώσῃ τῷ 1188.

Ἀλλ' ἤδη ἀφικόμεθα εἰς τὰς σταυροφορίας, αἵτινες εἶναι διὰ τὴν Εὐρώπην ὅ,τι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία καὶ ὁ τρωϊκὸς πόλεμος. Ἡ μεγάλη αὕτη ἐποποιία τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι ἁπλῶς μία φάσις τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀτελευτή-

του ἀνατολικοῦ ζητήματος· εἶναι ἡ ἐπανάληψις τῆς μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας πάλης. Τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν δὲν ἐνέπνευσεν, ὡς τὸν ἀργοναυτικὸν πλοῦν καὶ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἐν τῇ δικαίᾳ ἡμῶν ἀγανακτήσει δι' ὅσα ἐπάθομεν παρ' αὐτῆς ὅτι ἦν ἀλόγιστόν τι κίνημα ὁμάδος τυχοδιωκτῶν ἢ φανατικῶν. Ἡ ἀληθὴς ἔμπνευσις τῶν σταυροφοριῶν πρόερχεται ἐκ τῶν παπῶν, ἐκ τῶν μόνων ἐν Εὐρώπῃ, ὁμολογητέον τοῦτο, περφωτισμένων ἡγεμόνων, οἵτινες ὑπὸ τὸ θρησκευτικὸν κάλυμμα, ὅπερ ἔδωκαν εἰς τὰς σταυροφορίας, ἠθέλησαν μὲν νὰ παγιώσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ νὰ προφυλάξωσι τὴν Εὐρώπην τῆς ἐπιδρομῆς, ἥτις ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Κατὰ μικρὸν, τὸ ζήτημα ἀποβάλλει τὸν θρησκευτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ἀποβαίνει ὁσημέραι πολιτικὸν καὶ τοῦτο πρὸς βλάβην τῆς παπωσύνης καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βασιλείας. Τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν καὶ ζῆλον ἀντικαθιστῶσι πολιτικαὶ θεωρίαι καὶ ἐμπορικὰ συμφέροντα· καὶ οἱ ἄλλοτε ῥίπτοντες εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν Μουσουλμάνων συνδέουσι μετ' αὐτῶν συνθήκας καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις, καὶ Φρεδερῖκος ὁ Β' δὲν διστάζει νὰ συνομολογήσῃ μετὰ τοῦ Μαλὲκ ἐλ Καμὲλ, σουλτάνου τοῦ Καΐρου, συνθήκην, δι' ἧς ἡ Ἱερουσαλὴμ ἔμενεν ἀδιαίρετος μεταξὺ τῶν δύω θρησκειῶν καὶ ἐξησφαλίζοντο αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις τῶν δύο λαῶν.

Κατὰ τὴν τετάρτην τῶν σταυροφοριῶν, ἡ Κωνσταντινούπολις πολιορκεῖται καὶ κυριεύεται ὑπὸ τῶν σταυροφόρων μεθ' ὅλας τὰς ἀπειλὰς τοῦ Πάπα, ἀποτρέποντος αὐτοὺς τοῦ ἀνοσίου τούτου σκοποῦ. Δὲν προτίθεμαι νὰ περιγράψω τὰς βιαιοπραγίας καὶ τὰς διαπαργὰς, ὅσαι διεπράχθησαν κατὰ τὴν ἅλωσιν ταύτην ὑπὸ τῶν Λατίνων. Ἀρκεῖ νὰ εἴπω ὅτι πᾶν ὅ,τι πολύτιμον εἶχον οἱ ἰδιῶται διηρπάγη, ὅτι ἅπαντες οἱ θησαυροὶ οὗτοι κατετέθησαν ἐν τρισὶν ἐκκλησίαις, φυλαττομέναις ὑπὸ ἰσαρίθμων Γάλλων καὶ Ἐνετῶν, ὅτι μεθ' ὅλας τὰς γενομένας μυστικῶς κλοπὰς, οἱ Γάλλοι μετὰ τὴν ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς διανομὴν ἠδυνήθησαν, ἀφοῦ ἐπλήρωσαν πεντηκοντακισχίλια ἀργυρᾶ μάρκα, νὰ διανείμωσι μεταξὺ αὐτῶν ἑκατοντακισχίλια ἀργυρᾶ μάρκα. Καὶ σημειωθήτω ὅτι ἡ διανομὴ ἐγένετο, ἀφοῦ οἱ Ἐνετοὶ ἐκόμισαν διὰ νυκτὸς ἀμύθητον πλοῦτον εἰς τὰ πλοῖα· σημειωθήτω ὅτι ὁ ἐνετὸς δόγης Δάνδολος, ὅστις ἦν ἄριστος λογιστὴς, προσήνεγκε πρὸ τῆς τελευταίας ἐφόδου ἑκατὸν μάρκα εἰς ἕκαστον ἄνδρα, ἐὰν ἔσεργον νὰ τῷ ἀφήσωσιν ὅλην τὴν περιουσίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μεθ' ὅλας τὰς γενομένας ἀπαγορεύσεις οἱ Λατῖνοι ἐβεβήλωσαν τὰς ἐκκλησίας· ἀφήρπασαν τοὺς πολυτίμους λίθους· ἔσχισαν τὸ

ἐπίχρυσον κάλυμμα τῆς ἁγίας τραπέζης τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ διεμερίσαντο τὰ τεμάχια αὐτοῦ· συνέτριψαν τὴν ἀνεκτίμητον ἁγίαν τράπεζαν καὶ τὰ συντρίμματα αὐτῆς ἐφόρτωσαν ἐπὶ φορτηγῶν ζώων· μοιχαλὶς δὲ γυνὴ, ἐπὶ τοῦ θρόνου καθεσθεῖσα τοῦ πατριάρχου, ᾄδε κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἄσεμνα ᾄσματα.

Σκηναὶ ἀκολασίας καὶ φόνου ἐπλήρουν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς οἰκίας· οἱ νικηταὶ οὐδὲ γυναῖκας, οὐδὲ παρθένους, οὐδ' αὐτὰς τὰς μοναχὰς ἐσεβάσθησαν. Κατὰ πάσας τὰς ὁδοὺς λυσίκομοι γυναῖκες ἀπήγοντο ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν· οὐαὶ δὲ εἰς τὸν συγγενῆ ἐκεῖνον, ὅστις ἐτόλμα νὰ ὑπερασπισθῇ αὐτάς.

Πάντα σχεδὸν τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ὧν ἔβριθεν ἡ Κωνσταντινούπολις, καὶ τὰ ἱερὰ κειμήλια ἀναρπαγέντα ἐστάλησαν εἰς διαφόρους ἰταλικὰς πόλεις, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Βενετίαν, ἥτις κατεκοσμήθη δι' αὐτῶν καὶ τὸ χείριστον πάντων πολλὰ τῶν βιβλίων κατεστράφησαν, τῶν ἀγροίκων νικητῶν ἀγνοούντων τὴν ἀξίαν αὐτῶν.

Τοιαύτη γέγονεν ἐν τῇ συνοπτικωτάτῃ αὐτῆς ἁπλότητι ἡ ἅλωσις τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἣν τοσοῦτον παθητικῶς διετραγῴδησεν ὁ αὐτόπτης Νικήτας ὁ Χωνειάτης. Διὰ τῆς ἁλώσεως ταύτης τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Λατίνων, οἵτινες εἰς πλεῖστα μέρη διεπράξαντο οὐχ ἧσσονα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ ὑποκρύψωσι τὰς ἀληθείας ταύτας, καταμέμφονται πολλάκις τῶν Βυζαντινῶν διὰ τὰς ὠμότητας αἵτινες πολλάκις ἐν τῇ αὐλῇ διεπράσσοντο. Ἀλλ' αἱ ὠμότητες τοὐλάχιστον ἐκεῖναι ἦσαν εἰδικαὶ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ δὲν ἦσαν εἰσηγμέναι εἰς τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ· τοὐναντίον εἰς τὰ στίφη ἐκεῖνα τῆς Δύσεως ἡ ὠμότης αὕτη ἐθεωρεῖτο γενναιότης καὶ ἀνδρία καὶ ἔλειπε καὶ αὐτὴ ἡ μετὰ τὸ ἔργον αἰσχύνη. Ἄλλως δὲ, μὴ τὰ αἰσχρὰ καὶ ἐπονείδιστα μέσα πρὸς κατοχὴν τοῦ θρόνου ὑπῆρχον μόνον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βυζαντίου· Δυστυχῶς ἐπεκράτουν καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην καὶ ἀρκεῖ ν' ἀπίδωμεν πρὸς τὸν μᾶλλον πεφωτισμένον αὐτῆς θρόνον, τὸν τῶν παπῶν, ὅπως πεισθῶμεν περὶ τούτου. Ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν βλέπομεν Ἰωάννην τὸν Ι΄ ἐνθρονιζόμενον ὑπὸ τῆς ἑταίρας αὐτοῦ Θεοδώρας· Ἰωάννην τὸν ΙΑ΄ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, τῆς ἀναιδοῦς Μαροζίας· Ἰωάννην τὸν ΙΒ΄, βάναυσον στρατιώτην, καθ' οὗ τὴν παπωσύνην αἱ γυναῖκες ἔπαυσαν ἐπισκεπτόμεναι τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐκ φόβου τῶν βιαίων ἐπιθέσεων τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· Βονιφάτιον τὸν Ζ΄, ὅστις καταδικάζει τοὺς

συναπαιτητὰς αὐτοῦ εἰς τὸν διὰ πνιγμοῦ, ἢ διὰ λιμοῦ θάνατον· Γρηγόριον τὸν Ε΄, ὅστις ἐπιβάλλει εἰς τὸν ἀντίζηλον αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν ις΄ μακρὰν βάσανον, ἧς μόνη ἡ διήγησις ἐμποιεῖ φρίκην. Μὴ λησμονῶμεν ταῦτα, ὅταν καταδικάζωμεν τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας διὰ τὰς ὠμότητας αὐτῶν.

Καὶ ἤδη, ὁποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς συγκρούσεως ταύτης τῆς Δύσεως μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις ἐπήνεγκε τὴν δευτέραν ἡμῶν πτῶσιν; Γενικὴ ἐν Εὐρώπῃ ἐπῆλθε μεταβολή. Σχετισχεῖσα ἡ Δύσις μετὰ τῆς Ἀνατολῆς ἤρχισε ν' ἀπαλλάσσηται κατὰ μικρὸν τῆς θεοκρατίας τῶν παπῶν· αἱ δημοκρατίαι εὑρίσκουσι καιρὸν κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὅπως παγιωθῶσι καὶ πλουτήσωσιν· ἄρχεται ἀνταλλαγὴ ἐμπορευμάτων καὶ ἰδεῶν· περιηγηταὶ, οἷοι ὁ Ἰταλὸς Μάρκος Πόλος καὶ ὁ Ἄγγλος Ἰωάννης Μανδεβίλ, εἰσδύουσιν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ προήκουσι μέχρι τῶν μεθορίων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Σινικῆς· αἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις τῆς Εὐρώπης ἐπεκτείνονται· αἱ δυτικαὶ χῶραι λαμβάνουσιν ἐκ τῶν ἀνατολικῶν σηρικὰ ὑφάσματα, μαργαρίτας καὶ λοιπά· Ἕλληνες καλλιτέχναι, ἀρχιτέκτονες καὶ ζωγράφοι μεταβαίνουσιν εἰς Ἰταλίαν καὶ διδάσκοντες τοὺς Ἰταλοὺς διαδίδουσιν αὐτοῖς τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὸν πρὸς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας ἔρωτα· ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καθίσταται, τοὐλάχιστον ἐξ ἀκοῆς, γνωστὴ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους.

Ἡ μείωσις ἄρα τῆς παπικῆς θεοκρατίας, ἡ αὔξησις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας πρὸς βλάβην τοῦ τιμαριωτισμοῦ, ἡ σύστασις καὶ παγίωσις τῶν δημοκρατικῶν πολιτειῶν, ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἐμπορίου, ἡ εἰς Δύσιν εἰσαγωγὴ τινῶν ἐκ τῶν βιομηχανιῶν καὶ ἐπιστημῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ διάδοσις τοῦ πρὸς τὴν τέχνην ἔρωτος καὶ τῶν σπερμάτων τῆς ἀναγεννήσεως· τοιαῦτα ἐν γένει τὰ ἀποτελέσματα τῆς δευτέρας ἡμῶν ὑλικῆς πτώσεως.

ς΄.

Ἀπὸ τῆς μεγάλης ταύτης πτώσεως οὐδέποτε πλέον ἠδυνήθη ν' ἀνακύψῃ ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Καὶ κατώρθωσε μὲν Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος διὰ τοῦ Στρατηγοπούλου νὰ ἐξώσῃ τῷ 1262 τοὺς Λατίνους καὶ ν' ἀνακτήσηται καὶ αὖθις τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ἐν Βυζαντίῳ· ἀλλ' ἡ ζωὴ τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης μέχρι τοῦ 1453 ὑπῆρξε μακρὰ ἀγωνία, καθ' ἣν τὰ μέλη αὐτῆς ἠκρωτηριάζοντο ἀλληλοδιαδόχως ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἀδιαφορίας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἥτις ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν διαφορῶν ἔβυε τὰ ὦτα εἰς τὰς τῶν Ἑλλήνων παρακλητικὰς φωνάς.

Ἐν τούτοις τὰ σπέρματα τῆς Ἀναγεννήσεως, ἅτινα ἐκομίσθησαν εἰς Εὐρώπην διὰ τῶν σταυροφοριῶν καὶ διὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων, ἀνεπτύσσοντο βαθμιαίως καὶ ἐκαρποφόρουν. Ἡ σύστασις τῶν δημοκρατικῶν πολιτειῶν, ὧν τινες, οἷα φέρ' εἰπεῖν ἡ Πίσα, ἀπέστειλαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν συναγωνιουμένους μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Φράγκων, συνετέλεσε θαυμασίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σπερμάτων τούτων τῆς Ἀναγεννήσεως. Μεταξὺ τῶν πολιτειῶν τούτων διεκρίνετο ἰδίως ἡ ἐπαφρόδιτος Φλωρεντία, ἥτις δικαίως δύναται νὰ ἀποκληθῇ αἱ Ἀθῆναι τῆς Ἀναγεννήσεως. Οἱ μεγάλοι αὐτῆς πολῖται Μέδικοι (κατά τινα παράδοσιν Ἕλληνες τὴν καταγωγὴν), πλουσιώτατοι διὰ τῆς ἐμπορίας γενόμενοι, ἀνέπτυξαν διὰ τῆς ἀρίστης διαχειρίσεως τοῦ πλούτου αὐτῶν καὶ ἐμπνεόμενοι ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τὸ αἴσθημα τῆς φιλοκαλίας καὶ τὸν πρὸς τὴν τέχνην ἔρωτα. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἤρχισε κατὰ μικρὸν ὑποχωροῦσα εἰς τὴν βυζαντινήν, ἥτις ἤρατο μέγαν θρίαμβον διὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς περιφήμου μητροπολιτικῆς ἐκκλησίας τῆς Φλωρεντίας, κτισθείσης περὶ τὰ τέλη τοῦ ιγ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἀρνούλφου Λάπη, καὶ συντελεσθείσης ὑπὸ τοῦ Βρουνελέσκη ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ ἤρχισε ν' ἀναπτύσσηται ἡ ὑπὸ τοῦ Κιμαβοῦε, τοῦ πιστοῦ ἐκείνου μαθητοῦ καὶ ἀντιγραφέως τῶν βυζαντινῶν ζωγράφων, ἐγκαινιασθεῖσα μεταρρύθμισις τῆς ζωγραφικῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ παραγάγῃ τὰς περικλεεῖς σχολὰς τῆς Φλωρεντίας, τῆς Ῥώμης, τῆς Βενετίας, καὶ νὰ γεννήσῃ τὰ περιφανῆ ὀνόματα τῶν Μιχαὴλ Ἀγγέλων καὶ Ῥαφαήλων, τῶν Τιτιανῶν καὶ Τιντορέτων, τῶν Λεονάρδων Βιγγίων καὶ Βερωνέζων. Ἐκεῖ, ἐν μέσῳ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ ἐμπειρογνώμονος Λαυρεντίου τῶν Μεδίκων, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος, ὁ νέος οὗτος Φειδίας τῆς τέχνης, ὡς γλύπτης μὲν συνελάμβανε τὴν ἰδέαν τοῦ Δαυὶδ γυμναζόμενος χάριν παιδιᾶς εἰς τὴν συμπλήρωσιν ἠκρωτηριασμένων ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων, ὡς ζωγράφος δὲ ἐμελέτα τὴν εἰκόνα τῆς Τελευταίας Κρίσεως, τὴν κολοσσαίαν ἐκείνην σύνθεσιν, ἥτις εἶναι ἀξία τῆς γραφίδος τοῦ Πολυγνώτου, ὡς ἀρχιτέκτων δὲ συνελάμβανε τὸ μεγαλοπρεπὲς σχέδιον τοῦ τρούλλου τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἀληθὲς ἀπαύγασμα ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐκεῖ ὁ δημοκράτης Δάντης ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν αὐτῶν περιστάσεων ὑρ' ὧν ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πολιτείᾳ ὁ δαιμόνιος Αἰσχύλος ἀνέπλαττε τὴν θείαν αὐτοῦ κωμῳδίαν, τὴν μεγάλην ἐκείνην οὐράνιον τριλογίαν, ἥτις, τολμῶ εἰπεῖν τοῦτο,

εἰ καὶ πρῶτος ἴσως ἐκφράζω τὴν παράτολμον ταύτην ἰδέαν, εἶναι ἡ ὑπὸ χριστιανοῦ ποιητοῦ ἀναπαράστασις τῶν αὐτῶν ἰδεῶν, ἃς ἀπεφήνατο ἀπὸ σκηνῆς ὁ μαραθωνομάχος ποιητής.

Οὕτω καθ' ὅλον τὸν ιγ' καὶ ιδ' αἰῶνα ὀργασμός τις ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν· ἡ τέχνη ἀνυψοῦται καὶ ἡ ἐπὶ πολὺν χρόνον παραμεληθεῖσα σπουδὴ τῆς λατινικῆς φιλολογίας ἀναγεννᾶται ἐν αὐτῇ· ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις εἶναι τὸ μέγα ταμιεῖον, ἐξ οὗ ἀποστέλλονται καθ' ἑκάστην εἰς τὴν Ἰταλίαν τὰ χειρόγραφα τῶν κλασικῶν λατίνων συγγραφέων. Μεταξὺ τῶν χειρογράφων τούτων ἀπεστάλη πρὸς τὸν μελιχρὸν ἐραστὴν τῆς Λαύρας Πετράρχην καὶ ἀντίγραφόν τι τοῦ Ὁμήρου. Δυσφορῶν ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ, διότι ἀγνοῶν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναγνώσῃ ἐν πρωτοτύπῳ τὸν Ὅμηρον ἔγραφε συγκινητικῶς πρὸς τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστείλαντα τὸ χειρόγραφον ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο ἢ νὰ περιπτυχθῇ τὸν θεῖον τῆς Ἰωνίας ἀοιδὸν καὶ νὰ κλαύσῃ, διότι ἐκεῖνος μὲν τοσοῦτον ἄφωνος πρὸς αὐτὸν, οὗτος δὲ τοσοῦτον κωφὸς πρὸς ἐκεῖνον. Ἡ ἄσβετος αὕτη δίψα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπλήρου τὴν καρδίαν καὶ τοῦ οὐχ ἧττον διασήμου Βοκακκίου, ὅστις, καί περ ἄπορος ὤν, συνετήρει διδάσκαλον τῆς ἑλληνικῆς τὸν Θεσσαλονικέα ἢ Καλαβρὸν Λεόντιον Πιλάτον, ἄνδρα ὀχληρότατον, ἀγροῖκον καὶ φαῦλον, καὶ ἠγόραζεν ἐκ τῶν ὑστερημάτων αὐτοῦ χειρόγραφα Μαθὼν δὲ τὴν ἑλληνικὴν ὁ Βοκάκκιος τοσοῦτον ὑπερηφανεύθη, ὥστε εἰς λατινικόν τι αὐτοῦ σύγγραμμα παρενεῖρε πλείστους ὅσους ὁμηρικοὺς στίχους, οὓς, καί περ βέβαιος ὅτι οὐδεὶς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ θὰ ἐνόει, ἀλλ' ὅμως προσέθηκεν, ὡς ἔλεγεν, ἐπιδείξεως χάριν· «ἐμὴ ἡ τιμὴ, ἀνέκραζεν, ἐμὴ ἡ δόξα τοῦ ποιεῖσθαι χρῆσιν ἑλληνικῶν ἐπῶν παρὰ τοῖς Ἑτρούσκοις».

Ἡ δίψα αὕτη, τέλος, τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατήντησε κοινωνικὴ ἀνάγκη καὶ μάλιστα ἐν Φλωρεντίᾳ. Τὴν 28 μαρτίου 1384 οἱ Φλωρεντινοὶ προσεκάλουν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ ἑκατὸν φλωρινίων, μισθῷ ἀδροτάτῳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, Μανουὴλ τὸν Χρυσολωρᾶν ὡς καθηγητὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ λογίου τούτου Ἕλληνος, ἣν ἰταλός τις συγγραφεὺς παραβάλλει δικαίως πρὸς τὸν ἐν Τροίᾳ δούρειον ἵππον, ἐξεχύθησαν πλεῖστοι τῶν γραμμάτων ἥρωες καὶ διεμορφώθη τὸ πρῶτον ὁ νεώτερος πολιτισμός(1). Ὁ Χρυσολωρᾶς με-

(1) Ὁ εὐγενὴς οὗτος Ἕλλην μετέβη τὸ πρῶτον εἰς Φλωρεντίαν ἐπιτετραμμένος σπουδαίαν πρεσβείαν καὶ διέδωκε τὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἔρωτα, ὅστις εἶχέ πως ἀποσβεσθῆ μετὰ τὸν Θάνατον τοῦ Βοκακκίου.

ταθὰς ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην καὶ εἰς Βενετίαν κατέβαλε καὶ ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις τὰ θεμέλια δύο ἄλλων σχολῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἐναμίλλων τῇ ἐν Φλωρεντίᾳ. Ἐν δὲ ταῖς τρισὶ ταύταις πόλεσιν ἤρχισαν ἀποταμιευόμενα πολυτιμότατα ἑλληνικὰ χειρόγραφα.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Χρυσολωρᾶ ἀπεμιμήθησαν καὶ ἄλλοι περιφανεῖς Ἕλληνες, ἰδίᾳ δὲ Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος καὶ Θεόδωρος ὁ Γαζῆς(1). Ἀφ' ἑτέρου δὲ πολλοὶ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἰδίᾳ ὁ Γου-

---

Ἐπανακάμψας δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν προσεκλήθη ἐκ νέου εἰς Φλωρεντίαν καὶ ἤνοιξε τὴν περίπυστον αὐτοῦ σχολήν, ἐν ᾗ μεταξὺ ἄλλων ἐδιδάχθησαν οἱ Ἀρετῖνοι, ὁ Πόγγιος Βρακκιολίνης, ὁ Γουαρῖνος καὶ ὁ Φίλελφος, ὅστις ἀκολούθως μεταβὰς εἰκοσαετὴς μόλις (1420) εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διαμείνας ἐν αὐτῇ περὶ τὰ ἑπτὰ ἔτη πρὸς ἀναζήτησιν καὶ συλλογὴν χειρογράφων ἐνυμφεύθη μίαν τῶν συγγενῶν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Χρυσολωρᾶ. Ὁ Χρυσολωρᾶς μετέβη εἰς Ἰταλίαν συνοδευόμενος ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Κυδωνιάτου, εἰς ὃν εὐγενὴς Ἰταλὸς, ὁ Κολούκιος Σαλουτάτος, ἔγραφε τὴν ἑπομένην ἐπιστολὴν καταδεικνύουσαν τὸν ἐπικρατοῦντα τότε ἐν Ἰταλίᾳ μέγαν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων: «Οὐ τοσοῦτον ἤσθην ἐπὶ τῇ τιμῇ ἣν περιεποίησάς μοι διὰ τῆς ἐπιστολῆς σου, ὅσον ἐπὶ τῇ ὠφελείᾳ τῆς φιλολογίας. Σήμερον, ὅτε οἴγεται μὲν ἡ τῆς Ἑλληνίδος γλώσσης σπουδὴ, τὴν δ' ἀνθρωπίνην διάνοιαν ἐκβαρβαροῦσι φιλοδοξία καὶ ἡδυπάθεια καὶ φιλαργυρία, ὡς ἄγγελοι τοῦ θείου ἐπιφαίνεσθε, τὴν ὀρθὰ φέροντες τῆς γνώσεως ἐν μέσῳ τοῦ παρ' ἡμῖν σκότους. Ἐγὼ δ' εὐτύχημα ἡγήσομαι—εἴπερ ἡ ζωὴ δύναται νὰ παράσχῃ εὐτύχημα εἰς ἄνθρωπον, οὗ ἡ ἐπιοῦσα θέλει σφραγίσει τὸ ἑξηκοστὸν πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος—ἐάν ποτε, τῇ ἀρωγῇ ὑμῶν, δυνηθῶ νὰ ποτισθῶ τὰς ἀρχὰς ἀφ' ὧν πᾶσα ἡ παρ' ἡμῖν ἐξέρυθη γνῶσις. Προτρέψει με ἴσως τὸ τοῦ Κάτωνος παράδειγμα ὅπως ἀφιερώσω τὰ ἔχατα τῶν ἡμερῶν μου εἰς τὴν σπουδὴν ταύτην καὶ εἰς τὰς μικράς μου γνώσεις τὴν μάθησιν προσθῶ τῆς ἑλληνίδος». Ὁ Χρυσολωρᾶς ἀπέθανε τῷ 1415 ἐν Κωνσταντίᾳ. Πλεῖστοι ὅσοι ἐγκώμια συνέθεντο καὶ ἐπιτάφια πρὸς μνήμην τοῦ περιφανοῦς Ἕλληνος, ἐν οἷς καὶ ὁ Πόγγιος καὶ ὁ Πάπας Πῖος ὁ Β', ῥητῶς λέγων ὅτι ὁ Χρυσολωρᾶς ἐγένετο ὁ ἀνακαινιστὴς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ὁ Οὔγγυρος Παννόνιος. Βιβλίον δὲ περιέχον ἐγκώμιον Χρυσολωρᾶ ἐσώζετο μέχρις ἐσχάτων ἔν τινι μοναστηρίῳ Καμαλδούλων.

(1) Οἱ δύο οὗτοι Ἕλληνες μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν ἤδη πρὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου. Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος, ἐκ Κρήτης, διέτριψεν ὡς διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς εἰς διάφορα τῆς Ἰταλίας μέρη καὶ εἰς Ῥώμην, ὅπου προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Ε'. Περίεργος εἶναι ἡ ἔρις αὐτοῦ πρὸς τὸν καρδινάλιον Βησσαρίωνα. Θεόδωρον τὸν Γαζῆν δημοσιεύσαντα διατριβὴν κατὰ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπὲρ τῶν ἀριστοτελικῶν δογμάτων ἀνῄρεσεν ὁ Βησσαρίων, ὀπαδὸς τοῦ Πλάτωνος, δι' εὐγλώττου καὶ εὐσχήμου ἀπαντήσεως. Καὶ ὁ μὲν Γαζῆς μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην, εἴτε τὸ ἄξίωμα τοῦ ἀναιρέσαντος αἰδούμενος, εἴτε μηδὲν ἔχων ἀντιτάξαι, σιγὴν ἐτήρησεν· ἀναλαβὼν δὲ τὸν ἀγῶνα ὁ Τραπεζούντιος ἔγραψεν ὅλον ὑβρεολόγιον κατὰ τῶν πλατωνιστῶν καὶ τοσοῦτον ὁρμεῖαν ἐξεκένωσε κατ' αὐτῶν

αρῖνος, ὁ Αὐρίσπας καὶ ὁ Φίλελφος (1), ἐλθόντες εἰς Ἀνατολὴν καὶ πληθὺν ἑλληνικῶν χειρογράφων ἀγοράσαντες, ἐπανέκαμπτον

χολὴν ὥστε ἀδιστάκτως ἀνεκήρυττεν αὐτοὺς ἐνόχους μὲν παντὸς ἐγκλήματος, αἰτίους δὲ πάσης συμφορᾶς. Ἀλλὰ τὰς ὕβρεις ταύτας ἀνῄρεσε καὶ αὖθις δι' ἀναντιῤῥήτων ἐπιχειρημάτων ὁ Βησσαρίων διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ In calumniatorem Platonis (πρὸς τὸν τοῦ Πλάτωνος συκοφάντην), δι' οὗ ἤρατο περιφανῆ ὑπὲρ τοῦ πλατωνισμοῦ νίκην. Ὁ Τραπεζούντιος, ὅστις καὶ ἀποστολικὸς ἐγένετο γραμματεὺς τοῦ πάπα, διὰ τὸ ἀλαζονικὸν καὶ φίλερι τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ταχέως ἀπώλεσε τὴν εὔνοιαν ἐκείνου καὶ κατέτριψε τὰ λοιπὰ ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ ἰδιωτεύων ἐν διαφόροις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος πόλεσιν. Ὁ δὲ πολυγράφος Γαζῆς ἔφυγεν εἰς Ἰταλίαν τριακοντούτης μόλις, τῷ 1430, ἅμα ἁλούσης τῆς πατρίδος αὐτοῦ Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Καὶ πρῶτον μετέβη εἰς Μάντουαν, ὅπου ἐσπούδασε τὴν λατινικὴν ὑπὸ Βικτωρίνῳ τῷ ἐκ Φέλτρης· εἶτα παρέστη εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον τῷ 1439 καὶ εἰς τὴν ἐν Σιέννῃ τῷ 1440. Ἀποκατέστη ἐν Φερράρᾳ, ὅπου διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ ὅπερ συνέστησεν ὁ δοὺξ Λιονέλλος (1441-1450)· ἐκεῖ συνέταξε καὶ τὴν μέχρις ἐσχάτων περίπυστον παρ' ἡμῖν γραμματικὴν αὐτοῦ. Λέγεται ὑπὸ δεινῆς παθῶν ἐνδείας πρὶν ἢ λάβῃ τὴν θέσιν ταύτην καὶ ἀναγκασθεὶς, ὅπως τὰ πρὸς τὸ ζῆν πορίζηται, ν' ἀντιγράφῃ βιβλία, ὧν δύο τὰ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἡ Ἰλιὰς ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ γεγραμμένα ἐσώζοντο καὶ ἴσως σώζονται εἰσέτι ἐν Βενετίᾳ. Τῷ 1450 προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Ε' μετὰ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων πρὸς μετάφρασιν ἑλλήνων συγγραφέων· θανόντος δὲ τοῦ πάπα (1456) μετέβη εἰς Νεάπολιν ὅπου ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ Ἀλφόνσου τοῦ Μεγαθύμου· ἀλλὰ θανόντος καὶ τούτου, τῷ 1458, ἐπανέκαμψεν εἰς Ῥώμην ὅπου ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων ἐξησφάλισεν αὐτῷ ἐκκλησιαστικὴν πρόσοδον ἐν τῷ νοτίῳ μέρει τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Διὰ ταύτης τῆς προσόδου ἔζη καταγινόμενος μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς φιλολογικὰς μελέτας. Τῷ Γαζῇ ἐπεδαψιλεύθησαν πλεῖστοι ὅσοι ἔπαινοι παρὰ πολλῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Πολιτιανοῦ, Ἐράσμου, Ξυλάνδρου, Σκαλιγήρου, Μελάγχθωνος καὶ Γετίου· αἱ λατινικαὶ αὐτοῦ μεταφράσεις τῶν ἑλλήνων συγγραφέων δικαίας ἀπήλαυσαν τιμῆς, ἡ δὲ γραμματικὴ αὐτοῦ μετεφράσθη εἰς τὸ λατινικὸν ὑπὸ τοῦ Ἐράσμου καὶ ἄλλων ἑλληνιστῶν.

(1) Ὁ Γουαρῖνος καὶ ὁ Αὐρίσπας μετέβησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἀνατολῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ ἀπεθησαύρισαν πολυτίμους συλλογάς. Καὶ ὁ μὲν Γουαρῖνος ἐπιστρέφων εἰς Ἰταλίαν ἐναυάγησε μετὰ τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ καὶ τοσαύτην, λέγει εἷς τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἠσθάνθη ἐκ τούτου λύπην, ὥστε ἐλευκάνθη ἀμέσως ἡ κόμη αὐτοῦ· εὐτυχέστερος δὲ τοῦ Γουαρίνου ὁ Αὐρίσπας διεπεραιώθη εἰς Βενετίαν μετὰ 32 χειρογράφων, ἐν οἷς καὶ πολλὰ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Στράβωνος, Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, Δίωνος, Ἀρριανοῦ, Λουκιανοῦ, Ὀππιανοῦ, Καλλιμάχου, Πρόκλου, Πλωτίνου. Ὁ δὲ Φίλελφος, εἰ καὶ ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς ποῖον θησαυρὸν συνέλεξε κατὰ τὴν ἑπταετῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαμονὴν αὐτοῦ (Ἴδ. ἀνωτ. ἐν ὑποσημ.), φαίνεται ὅμως πλεῖστα ἀποστείλας χειρόγραφα πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ Λεονάρδον Ἰουστινιάνην, ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ σφετερισθῇ αὐτὰ μόλις καὶ μετὰ πολλὰς δυσκολίας παρέδωκεν αὐτὰ εἰς τὸν Φίλελφον ἐπανελθόντα. Δικαίως παρα-

εἰς Ἰταλίαν ὅπου ἠξιοῦντο πομπῶν καὶ θριάμβων παρὰ τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ πλήθους. Κοσμᾶς δ' ὁ τῶν Μεδίκων, εὐρυτάτην καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον καὶ Ἀνατολὴν μετερχόμενος ἐμπορίαν, ἐπωφελεῖτο ἐξ αὐτῆς ὅπως συλλέγῃ ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ κατήρτισεν οὕτω τὰς περιφήμους τῶν Μεδίκων βιβλιοθήκας, ὧν ἡ ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἀνοιχθεῖσα εἰς τὸ δημόσιον τὸ 1444, ὑπῆρξεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ πρώτη δημοσία βιβλιοθήκη.

Εἰς τὴν γενικὴν ταύτην τάσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν τὴν κορωνίδα ἔθηκεν ἡ ἐν Φερράρᾳ (1439) καὶ ἔπειτα ἐν Φλωρεντίᾳ συγκροτηθεῖσα σύνοδος ὑπὲρ ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ σύνοδος αὕτη ἐπήνεγκε τὴν μετάβασιν πολλῶν Ἑλλήνων εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα οἱ κάτοικοι τῆς χερσονήσου ταύτης ἀπεθαύμαζον αὐτοὺς διὰ τὴν εὐρεῖαν αὐτῶν πολυμάθειαν καί, ὡς παρατηρεῖ σύγχρονός τις ἰταλὸς συγγραφεύς, ἀκροώμενοι αὐτῶν ἀγορευόντων ἐνόμιζον ὅτι παρῆσαν ἐν τῷ Λυκείῳ ἢ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ (1). Τότε ἐπεσπάσαντο τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ὑπόληψιν πάντων Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς ἢ Πλήθων, (2) ἔνθερμος θιασώτης τῶν τοῦ Πλάτωνος

τηρεῖ ὁ Τιραβόσκης ὅτι οἱ ἐρασταὶ τῶν χειρογράφων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ὠμοίαζον πρὸς τοὺς δεισιδαίμονας ἐκείνους, οἵτινες θεωροῦσι τὴν κλοπὴν τῶν ἱερῶν λειψάνων οὐχὶ ὡς κλοπήν, ἀλλ' ὡς εὐσεβὲς καὶ θεάρεστον ἔργον.

(1) Τεκμήριον τῆς μεγάλης ἐντυπώσεως, ἣν ἐπαφῆκεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἰταλῶν ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων διατελεῖ ἄχρι τοῦδε ἡ ὁδός, καθ' ἣν κατῴκουν οὗτοι, μετονομασθεῖσα καὶ ὀνομαζομένη καὶ νῦν Via callamara, ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ χαιρετισμοῦ καλ' ἡμέρα.

(2) Γεώργιος Γεμιστὸς ἢ Πλήθων ἦν Σπαρτιάτης τὸ γένος, ὡς μαρτυροῦσιν Ἑρμώνυμος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Δούκας· ἐπὶ πολὺν χρόνον διδάξας ἐν Σπάρτῃ καὶ συγγράψας διάφορα πονήματα, ἐν οἷς καὶ πολιτικὰ ἄριστα περὶ ἀναμορφώσεως τῆς αὐτοκρατορίας σχέδια περιέχοντα, μετέβη πρεσβύτης ἤδη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν ἐν Φερράρᾳ σύνοδον, ὅπου ἀπετέλεσε μέλος τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκλεγείσης ἐξαμελοῦς ἐπιτροπῆς πρὸς διεξαγωγὴν τῶν σπουδαίων συζητήσεων. Ὁ Γεμιστὸς, ἔνθερμος λάτρις τοῦ Πλάτωνος, οὗ ἡ διδασκαλία ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν ἕνεκα τῆς συμμαχίας τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας, συνέλαβε τότε τὸ σχέδιον οὐ μόνον τῆς παλινορθώσεως τῆς πλατονικῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς πρακτικῆς αὐτῆς ἐφαρμογῆς. Ἐπὶ τούτῳ συνέγραψε τὸ πονημάτιον «Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται» πρῶτον τραῦμα κατὰ τῶν ἀριστοτελικῶν δοξασιῶν καὶ πρώτην ἀφετηρίαν τοῦ θριάμβου τοῦ πλατωνισμοῦ ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ. Τότε δὲ λέγεται μεταβαλὼν καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ Γεμιστὸς εἰς Πλήθων ὅπως ἡ ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Πλάτωνος (Plethonem quasi Platonem, λέγει ὁ Φικῖνος ἐν Προλεγομένοις Πλωτίνου). Τὰς ἰδέας τοῦ Πλήθωνος, ὅστις ἕνεκα τῆς λατρείας τοῦ Πλάτωνος, ἐξέκλινε κατὰ μακρὸν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἠσπάσατο ἐνθέρμως Κοσμᾶς ὁ ἐκ Μεδίκων καὶ συνέλαβεν ἔκτοτε, ὡς λέγει ὁ προμνησθεὶς Φικῖνος, τὸ σχέδιον τῆς συστάσεως πλατω-

δογμάτων καὶ ὁ πολυμαθὴς Βησσαρίων, ὁ βραδύτερον μὲν ἀλλαξοπιστήσας ἀλλ' ἀκμαῖον μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ διατηρήσας τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ ἄσβεστον τὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἔρωτα (1). Διὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων, εἰ καὶ δὲν ἐπετεύχθη ἡ ποθουμένη ἕνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπετεύχθη ὅμως ἡ ἕνωσις τῶν

νικῆς ἀκαδημίας, ὅπερ ἐπραγματοποίησεν ἀκολούθως ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Λαυρέντιος. Magnus Cosmus, λέγει ὁ Φικῖνος, philosophum grecum nomine Gemistum de mysteriis Platonicis disputantem frequenter audivit; et cujus ore fervente sic aflatus est protinus, ut inde academiam quamdam alta mente conceperit hanc opportuno primo tempore pariturus. Τῷ 1440 ὁ Γεμιστὸς ἐπανέκαμψεν εἰς Σπάρτην ὅπου ἐγκατεβίωσε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ ὁριζομένης μεταξὺ τοῦ 1450 καὶ 1456. Ὁ Γεμιστὸς ἀπέθανεν ὑπερεκατοντούτης καὶ ἐγένετο διδάσκαλος μεταξὺ ἄλλων τοῦ Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶ καὶ τοῦ Βησσαρίωνος.

(1) Βησσαρίων (Ἰωάννης), ἐγενν. ἐν Τραπεζοῦντι κατὰ μὲν τὸν Κικέρωνα τῷ 1393, κατὰ δὲ Ἡανδίνην καὶ Βαίρνερον τῷ 1395, καὶ ἀπεβίωσεν ἐν Ῥαβέννῃ τῇ 19 δεκεμβρίου 1472. Μεταβὰς κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν εἰς Βυζάντιον περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα τῇ 30 ἰανουαρίου 1432 καὶ ἐγένετο ὑποτακτικὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δοσιθέου Δωριέως, ὅστις καταρτίσας ἐπὶ τὴν μοναχικὴν πολιτείαν ἔπεμψεν αὐτὸν πρὸς τὸν μητροπολίτην Σηλυβρίας, παρ' οὗ ἤκουσε ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν· εἶτα μαθητεύσας ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τῷ περιωνύμῳ Πλήθωνι καὶ τελειοποιηθεὶς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φιλοσοφίαν διέμενεν ἐν Πελοποννήσῳ θαυμαζόμενος διὰ τὸ στωμύλον αὐτοῦ καὶ τὸ σεμνὸν τῶν ἠθῶν. Ἀλλὰ τῆς φήμης αὐτοῦ διασαλπισθείσης μέχρι Κωνσταντινουπόλεως καὶ Τραπεζοῦντος, οἱ αὐτοκράτορες τῶν δύο τούτων πόλεων μετεπέμποντο αὐτὸν ἕκαστος παρ' ἑαυτῷ καὶ ὁ Βησσαρίων μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐχειροτονήθη τῷ 1437 ἀρχιεπίσκοπος Νικαίας καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος συνώδευσε τὸν πατριάρχην εἰς τὴν ἐν Φερράρᾳ σύνοδον. Κατὰ τὴν σύνοδον ταύτην ὁ Βησσαρίων συνηγορήσας τῷ λατινισμῷ ἐπεσπάσατο τὴν δυσμένειαν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀσπασάμενος τὸ δυτικὸν δόγμα, τῷ 1439, ἔλαβε καὶ καρδιναλικὴν πορφύραν παρὰ τοῦ πάπα Εὐγενίου τοῦ Δ'. Ὁ οἶκος τοῦ Βησσαρίωνος κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ διαμονὴν αὐτοῦ ἦν ἐντευκτήριον τῶν ἐπὶ παιδείᾳ διακρινομένων. Ὁ πάπας Νικόλαος Ε' προχειρίσας αὐτὸν ἐπίσκοπον Σαβίνης καὶ εἶτα Τουσκούλων ἐξαπέστειλεν αὐτὸν διοικητὴν εἰς τὴν Βονωνίαν, ὅπου κατέπαυσε τοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἠσφάλισεν αὐτὴν ἀπειλουμένην ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐπιδρομῶν. Οἱ δὲ Βονωνιεῖς εὐγνωμονοῦντες ἐχάραξαν ἐν δημοσίῳ τόπῳ τὴν ἐπιγραφὴν Bessarioni episcopo Tusculano, cardinali Niceno, benefactori nostri», καὶ ἀνεκήρυσσον ὅτι ἐστάλη οὐχὶ παρὰ τοῦ πάπα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ θεοῦ. Μετὰ πενταετῆ διοίκησιν ἐν Βονωνίᾳ καὶ τὸν θάνατον τοῦ Νικολάου Ε', 1455, προσκληθεὶς εἰς Ῥώμαν μικροῦ δεῖν ἐξελέγετο ποντίφηξ, εἰ μὴ ἀντεπεξῆρχετο κατ' αὐτοῦ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Αὐενιῶνος Ἀλάνος ὅστις κατ' οὐδένα τρόπον ἔστεργεν εἰς τὴν ἀνάβασιν τοῦ πρώην σχισματικοῦ Ἕλληνος ἐπὶ τῆς ἁγίας τοῦ Πέτρου ἕδρας. Ἐπὶ τοῦ νέου πάπα Καλλίστου τοῦ Γ' ὁ Βησσαρίων καρδινάλιος διατελῶν ἀπήλαυε τιμῶν καὶ ὑπολήψεως, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀνατεθείσης αὐτῷ ἐντολῆς ὅπως νέαν ἐνεργήσῃ σταυροφορίαν, ἥτις ὅμως ἀπέτυχε, διχοστατησάντων τῶν εἰς τοῦτο προσκληθέντων ἡγεμόνων. Μετα-

δύο πεπολιτισμένων κόσμων τῆς ἀρχαιότητος, ἡ ἐξ ἀντιπαραθέσεως μελέτη τῶν δύω κλασικῶν γραμματολογιῶν, τῆς ἑλληνικῆς

δὰς παρ' Ἀλφόνσῳ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀραγῶνος, ὁ Βησσαρίων εὗρεν εὐγενεστάτην ὑποδοχήν· ὁ δὲ πάπας ἀπένειμεν αὐτῷ τὸν τίτλον προστάτου τοῦ τάγματος τῶν ἑλασσόνων ἀδελφῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον Καλλίστου τοῦ Γ', 1458, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν Αἰνείου τοῦ Σιλβίου ὑπὸ τὸ ὄνομα Πίου Β' ἐγένετο ἀπόπειρα εἰς δευτέραν σταυροφορίαν, ἥτις καὶ πάλιν ἐματαιώθη ὑπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐμφυλίων πολέμων μεθ' ὅλους τοὺς ὑπερανθρώπους ἀγῶνας τοῦ Βησσαρίωνος, ὅστις μεταβὰς ἐν μέσῳ χειμῶνι ἀπὸ Βενετίας εἰς Νυρεμβέργην, εἰς Βορματίαν καὶ εἰς Βιέννην προσεπάθησε νὰ πείσῃ διὰ τῆς πυρετώδους αὐτοῦ εὐγλωττίας τὸν Φρειδερίκον Γ' ὅπως κηρύξῃ τὸν σταυροφορικὸν πόλεμον. Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Πίος Β', ὀνομάσας τὸν Βησσαρίωνα πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἔστειλεν αὐτὸν εἰς Βενετίαν ὅπως διευκολύνῃ τὰ τοῦ στόλου καὶ ὡρμῶντο ἤδη ἐκεῖνος μὲν διὰ ξηρᾶς, οὗτος δὲ ἐκ Βενετίας διὰ θαλάσσης ἐπὶ τριήρεως ἰδίᾳ δαπάνῃ ναυπηγηθείσης διευθυνόμενοι εἰς Ἀγκῶνα ἵνα ἀναλάβωσι τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐκεῖ στόλου καὶ στρατοῦ, ὅτε ὁ ἐπιεσυμβὰς τοῦ ποντίφηκος θάνατος ἐματαίωσε τὰ σχέδια τῶν δύο τούτων ῥεκτῶν καὶ φιλοδόξων ἀνδρῶν.

Ὁ Βησσαρίων προταθεὶς καὶ πάλιν ὑποψήφιος πάπας μετὰ τὸν θάνατον Παύλου τοῦ Β', 1471, ἀπέτυχε μὴ καταδεχθεὶς νὰ ἐξαγοράσῃ τὰς ψήφους τοῦ καρδιναλίου Ὀρσίνη καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Καθ' ἃ δὲ λέγει ὁ Ἰόβιος, ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βησσαρίωνος ἀπέτυχε διὰ πλαστογραφίαν τοῦ συνέδρου Νικολάου Περότη, πρὸς ὃν πάνυ εὐστόχως ἐφώνησε μετὰ τὴν ἐκλογὴν ὁ Βησσαρίων «Ἡ ἀπάτη αὕτη, Νικόλαε, ἀφαιρεῖ ἀπ' ἐμοῦ τὴν τιάραν, ἀπὸ σοῦ δὲ τὰ κάτεργα!» Ὁ ἀναγορευθεὶς πάπας Σίξτος Δ', πρώην Φραγκίσκος τῆς Ῥοβέρας, χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βησσαρίωνος, ἀνέλαβε, τοῖς τοῦ Ἕλληνος ῥήμασι πειθόμενος, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἤτοι τὴν ἐπιχείρησιν νέας σταυροφορίας καὶ ἔπεμψεν εἰς Γαλλίαν τὸν Βησσαρίωνα, ὅπως συνδιαλλάξῃ τοὺς διαπληκτιζομένους Λουδοβίκον ΙΑ' καὶ Κάρολον τὸν δοῦκα τῆς Βουργονδίας. Ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὕτη τοῦ Βησσαρίωνος ἀποστολὴ ἀπέτυχε, διότι ὁ Λουδοβίκος προσηνέχθη αὐτῷ ὑβριστικῶς, ὁ δὲ Ἕλλην καρδιναλιος βαρέως φέρων τὴν ὕβριν ἀνέκαμψεν εἰς Ῥαβέννην, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσε. Τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ μεταχθὲν εἰς Ῥώμην ἐτάφη μετὰ μεγάλης πομπῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, παρευρεθέντος κατὰ τὴν κηδείαν αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγάλου Ποντίφηκος, τοῦθ' ὅπερ ἦτο τιμὴ οὐδενὶ ἑτέρῳ γενομένη. Ἐπὶ τοῦ μνημείου αὐτοῦ, ὅπερ αὐτὸς οὗτος εἶχε κατασκευάσει τῷ 1466, ἀνεγινώσκετο αὐτόγραφον αὐτοῦ ἐπιτύμβιον·

Τοῦτ' ἔτι Βησσαρίων ζῶν ἦνυσα σώματι σῆμα,
Πνεῦμα δὲ φευξεῖται πρὸς θεὸν ἀθάνατον.

ᾧ προσετέθη τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα·

Græcia me genuit, fovit Italis ora; galero
Roma colit; vita sum Numa, et arte Plato.

Ὁ Βησσαρίων συνήνου μετὰ τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ δεινότητος αὐτοῦ καὶ γενναιοψυχίαν ἐν τοῖς κινδύνοις καὶ τὴν ἀδιάσειστον ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσιν αὐτοῦ σταθερότητα· ἔνθερμος δὲ τῆς παιδείας προστάτης καὶ συγγραφεὺς χαλκέντερος ἔγραψε μέγαν ἀριθμὸν βιβλίων, ἐξ ὧν ἐνταῦθα σημειοῦμεν τὴν

καὶ τῆς λατινικῆς. Ἐν Φλωρεντίᾳ διὰ τῆς εὐγλωττίας τοῦ Γεμιστοῦ ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία ἀνεδείχθη δέσποινα καὶ Κοσμᾶς μὲν ὁ τῶν Μεδίκων συνελάμβανε τὸ σχέδιον, ὁ δὲ Λαυρέντιος συνίστα ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ τὴν περίεργον Πλατωνικὴν ἀκαδημίαν, ἐν ᾗ ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως καὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Πλάτωνος ἑωρτάζετο ὡς μεγάλη χριστιανικὴ ἑορτὴ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον προέβη ὁ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμός, ὥστε ὁ πάπας παρεκλήθη ὅπως κατατάξῃ τὸν Πλάτωνα εἰς τὸν χορὸν τῶν Ἁγίων.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν γένει τὰ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τελευταῖον τὴν 29 μαΐου 1453 οἱ Ὀθωμανοὶ κυριεύουσι τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ πίπτει μαχόμενος ὁ τελευταῖος τῶν Παλαιολόγων, ἐφ' οὗ, ὡς λέγει Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, «ἀπώλετο ἡ βασιλεία τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ εὐγένεια καὶ λόγοι καὶ πλοῦτος καὶ πᾶν ἀγαθόν.» Πλεῖστοι φυγάδες Ἕλληνες καταφεύγουσι τότε εἰς Ἰταλίαν, ἄριστα ἤδη παρεσκευασμένην ὅπως ἀνοίξῃ τὰς ἀγκάλας εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἐκείνους ἀπάτριδας· ὁ περιφανέστατος τῶν φυγάδων ἐκείνων ἦν Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, ὁ δικαίως ἐπικληθεὶς τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων, περὶ οὗ Βέμβος ὁ ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίσας αὐτὸν λέγει τοὺς ὡραίους τούτους λόγους· Nihil illo sene humanius, nihil sanctius «οὐδὲν τοῦ γέροντος ἐκείνου ἐναρετώτερον, οὐδὲν ἁγιώτερον.» Τὰς ἐν Ἰταλίᾳ τύχας τοῦ Ἕλληνος ἐκείνου λαμπρῶς περιέγραψεν ὁ φιλελληνικώτατος Βιλλεμαῖνος, ἐξ οὗ ἁρύομαι ἐνταῦθα ὀλίγας τινας παθητικωτάτας σελίδας (1).

εἰς λατινίδα φωνὴν μεταγλώττισιν τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος, ἐν Λουβαίνῃ, 1533, τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν Παρισίοις 1516· τὴν πραγματείαν *Contra calumniatorem Platonis* δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον ἐν Ῥώμῃ, τῷ 1468, καὶ τὸν Λόγον εἰς τὸν κατὰ Τούρκων στόλον, ἐν Παρισίοις, 1471. Περὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ ἄλλων βιογραφικῶν εἰδήσεων ἴδε τὴν Νεοελληνικὴν φιλολογίαν τοῦ Κωνσταντίνου Ν. Σάθα ἐν Ἀθήναις, 1868. Τὴν πλουσιωτάτην αὐτοῦ βιβλιοθήκην ἐδωρήσατο τῇ ἐνετικῇ Γερουσίᾳ τῷ 1848. Ταύτης κατάλογον ἐδημοσίευσεν ὁ Montfaucon. Κατὰ δὲ τὸ ἀπιθάνως παρὰ τοῦ Βιλλεμαίνου λεγόμενον ἐν βίῳ Λασκάρεως, ὁ Βησσαρίων ἐδωρήσατο τὴν βιβλιοθήκην τῇ ἐνετικῇ Γερουσίᾳ ἐπὶ τῷ ὅρῳ ν' ἀποδοθῇ τῇ Ἑλλάδι, «ἐὰν ποτε ἐλευθερωθῇ».

Τὸ τὰ μάλιστα τιμῶν τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς τὴν μνήμην εἶναι ὅτι συνετέλεσεν ἰσχυρῶς ὑπὲρ τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων. Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ σώζεται ἐν τῇ ἐν Βενετίᾳ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἁγ. Μάρκου.

[Ἐκ τοῦ παρ' ἡμῶν ἐκδιδομένου «Λεξικοῦ Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας»].

(1) Τὰς ἐν Ἰταλίᾳ τύχας τοῦ Λασκάρεως ὁ φιλελληνικώτατος Βιλλεμαῖνος, ἐκδοὺς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα; ἐκτίθησιν ἐπὶ τὸ παθητικώτερον, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ἐπὶ τὸ μυθιστορικώτερον. Ἀνεδημοσιεύσαμεν δὲ

Ἡμέραν τινὰ τοῦ 1453 ἐκ πλοίου ἐλλιμενισθέντος παρὰ τὴν Κατάνην ἐξῆλθον ἄνδρες εὐγενεῖς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ καταβεβλημένοι καὶ πενθοῦντες. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν οἱ φυγόντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἁλούσης ἤδη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Εἷς αὐτῶν ἦν ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις, ὅστις ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς περιεστῶτας τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεταξὺ τῶν περιεστώτων ὑπῆρχον εἷς Μέδικος καὶ ὁ Βέμβος, ὅστις ἐξέρρασεν εἰς τὸν Λάσκαριν τὴν ἀπορίαν αὐτοῦ, διότι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἠδυνήθη νὰ φανῇ νικηφόρος.

«Φεῦ! εἶπεν ὁ Λάσκαρις· αἱ τέχναι εἶναι μὲν ὁ λαμπρότατος τῶν τίτλων ἑνὸς λαοῦ, καὶ ἡ μόνη κληροδοσία, ἣν καταλείπει εἰς τὸ μέλλον· ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ κατισχύσωσι τῆς διαφθορᾶς τῶν νόμων, ἥτις συνερέλκεται τὸν ὄλεθρον αὐτῶν. . . . Νέος ἔτι ὤν, ὅτε εἶδον τὰς θρησκευτικὰς ἡμῶν διενέξεις, τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορίας, τὴν πολυτέλειαν τῶν μεγιστάνων ἡμῶν, ἐτράπην εἰς τὴν μελέτην τῶν μνημείων ἄλλης ἐποχῆς, ὧν ἡ ἡμετέρα γλῶσσα διετέλεσε μὲν πιστὴ θεματοφύλαξ, ἀλλὰ δὲν δύναται πλέον νὰ παραγάγῃ τοιαῦτα. Συνήθροιζον τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα ἀριστουργήματα, ἐπολλαπλασίαζον τὰ ἀντίγραφα αὐτῶν, ὡς δῶρον ἐπιφυλασσόμενον διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ἔλεγον κατ' ἐμαυτόν· ἐὰν ἀπόκηται ν' ἀπολεσθῶμεν, ἂς κληρονομήσῃ τοὐλάχιστον ἡ Εὐρώπη τὴν διάνοιαν τῶν ἡμετέρων πατέρων». Στραφεὶς δ' ἔπειτα πρὸς τὸν Μέδικον, παρατηρήσαντα ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς ἦτο προσφιλὴς ἐν Ἰταλίᾳ «ἀκουσθήτωσαν παρὰ πάντων, ἀνέκραξε, τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα ᾄσματα· ναί, ἡ φαντασία καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων, οἱ ῥήτορες καὶ ποιηταὶ ἡμῶν

τὰς ὀλίγας ταύτας ἐκ τοῦ πονήματος αὐτοῦ σελίδας, διότι συγκεφαλαιοῦσι τοὺς ἀγῶνας τῶν ἑλλήνων λογίων πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων ἐν Εὐρώπῃ. Ἐπὶ τὸ ἱστορικώτερον ὁ βίος τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως ἔχει ὡς ἑξῆς. Προσφυγόντα μετὰ τὴν ἅλωσιν εἰς Ἰταλίαν εὐμενῶς αὐτὸν ἐδεξιώσατο Φραγκίσκος ὁ Σφόρτσας, δοὺξ τῶν Μεδιολάνων, οὗ ἡ θυγάτηρ Ἱπολύτη, σύζυγος ἔπειτα (1465) Ἀλφόνσου τοῦ Β', βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, ἐγένετο μαθήτρια τοῦ Λασκάρεως περὶ τὰ ἑλληνικά· ταύτης χάριν συνέθηκε καὶ τὴν περίφημον γραμματικὴν αὐτοῦ, τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ τυπωθὲν ἑλληνιστὶ βιβλίον (ἐν Μεδιολάνοις, 1476)· ἐδίδαξεν ἐξαετίαν ὅλην ἐν Μεδιολάνοις, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς Ῥώμην, ὅπου συνέζη φιλικώτατα μετὰ τοῦ Βησσαρίωνος, ἔπειτα προσκληθεὶς ὑπὸ Φερδινάνδρου τοῦ Β' εἰς Νεάπολιν, ὅπου ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὴν ῥητορικήν, καὶ τελευταῖον εἰς Μεσσήνην τῆς Σικελίας, ὅπως ᾖ πλησιέστερον τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Ἐκεῖ διδάσκων καὶ τιμώμενος ἐτελεύτησε τῷ 1493, ἡ δὲ μεγάλη αὐτοῦ φήμη ἐφείλκετο αὐτῷ πανταχόθεν μαθητάς, ἐν οἷς οἱ Σκοβάρης, Μαυρόλυκος, Πέτρος Βέμβος ὁ μετέπειτα καρδινάλις, Οὐρβανὸς Βολζάνιος καὶ λοιποί.

μέλλουσι νὰ ἐμψυχώσωσι καὶ νὰ γοητεύσωσι τὴν Ἰταλίαν, ἐντεῦθεν δὲ νὰ διαδοθῶσιν εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἣν ὑμεῖς αὐτοὶ ἀποκαλεῖτε βάρβαρον. Ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος κατῴκησεν ἐπὶ μακρὸν φυλὴ ἀνθρώπων, τοῦ καλλίστου τυχοῦσα κλίματος καὶ τῆς εὐγενεστάτης ἀπολαύουσα ἐλευθερίας. Ἡ ἔμπνευσις ἐγεννᾶτο ἐκεῖ ἐκ τῆς φιλοπατρίας καὶ ἡ δόξα ἀνεπτέρου ἀδιαλείπτως τὰς ψυχὰς πρὸς τὰς μεγάλας πράξεις, αἵτινές εἰσιν ὁ μυστηριώδης τύπος τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ Ὅμηρος ἐπενόησε τὸ ὡραῖον ἐν τῇ ποιήσει, ὁ Πλάτων μετήνεγκεν αὐτὸ ἐν τῷ ἠθικῇ καὶ ὁ λόγος κατέστη ὑψηλότερος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Οὕτως ἐγεννήθη καὶ ἐξηκολούθει ἀναγεννωμένη ἐν τῇ Ἑλλάδι σειρὰ μεγάλων ποιητῶν, φιλοσόφων καὶ ῥητόρων, οὓς ἡμεῖς, δυστυχεῖς φυγάδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μέλλομεν νὰ δώσωμεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οὐδέποτε ἡττηθέντες συναπήνεγκον μεθ' ἑαυτῶν φεύγοντες σπανιώτερον θησαυρόν. Οὐδέποτε φιλοξενία θὰ πληρωθῇ διὰ λαμπροτέρων δώρων· θα δώσωμεν πλείονα ἢ ὅσα ἡμεῖς αὐτοὶ κεκτήμεθα. Διότι παρ' ἡμῖν, ἔθνει ἐκπεπτωκότι, οἱ τύποι τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ ὡραίου διετέλουν μὲν πιστῶς τηρούμενοι, ἀλλ' ἄγονοι καὶ ἄνευ μιμητῶν· ἐπλούτιζον μὲν τὰ ἀρχεῖα ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐνέπνεον πλέον. Ἡ ἀποθαρρήσασα ἡμῶν διάνοια διετέλει ἀκίνητος ἐντὸς στενοῦ κύκλου, ὅπως καὶ ἡ αὐτοκρατορία ἡμῶν ἐμπεριεκλείσθη σύμπασα ἐν τῷ Βυζαντίῳ. Ἀλλ' ὅταν οἱ τύποι οὗτοι, οἱ μετακομιζόμενοι παρ' ἡμῖν καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις λαοῖς τῆς δύσεως, ἐμψυχώσωσι νέας γλώσσας καὶ νέους λαούς, τότε νέα ἐποχὴ δόξης καὶ φωτὸς θ' ἀνατείλῃ ἐν Εὐρώπῃ. Ὑμεῖς πρὸ πάντων, Ἰταλοί, κεκτημένοι ἤδη τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἠθῶν, εἰρηνικὰς ἡγεμονίας καὶ δημοκρατικὰς πολιτείας, δύνασθε πρῶτοι ν' ἀνεύρητε τὰς εὐδαίμονας ὥρας τῆς σχολῆς καὶ τὴν ὡραίαν διάνοιαν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ τέχναι, μεταβάλλουσαι ἀλληλοδιαδόχως κλίματα, ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα σήματα, περὶ ὧν ὁμιλεῖ ὁ ἡμέτερος Αἰσχύλος, πρὸς τοὺς πυρσοὺς ἐκείνους, οἵτινες ἀναπτόμενοι ἀπὸ παραλίας εἰς παραλίαν, ἀπὸ τὸν κορυφῶν τῆς Ἴδης μεχρι τῶν παρὰ τὰς Μυκήνας ὀρέων, ἀνήγγελλον τὴν νίκην τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ἡ φλὸξ ἐκείνη, ἡ ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἡ σελαγίσασα ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἰωνίας, τῆς Σικελίας καὶ τῆς ἀρχαίας Αὐσονίας, ἀναγεννηθήτω σήμερον ἐν τῇ χριστιανικῇ Ῥώμῃ. Ἡμῶν πεπτωκότων, ἡ Εὐρώπη διδαχθήτω καὶ φωτισθήτω, καὶ ἔσται ποτὲ νικηφόρος».

Διὰ τοιούτων κατεκήλει λόγων τὰς ψυχὰς τῶν ἰταλῶν αὐτοῦ ἀκροατῶν ὁ τελευταῖος ἐκεῖνος τῶν Ἑλλήνων. Μετ' ὀλίγον ἦλθον εἰς Σικελίαν πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσημοι Ἕλληνες, ἐν οἷς Ἐρ-

μώνυμος ὁ Σπαρτιάτης, Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος, Ἀργυρόπουλος, Ἀνδρόνικος, Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης, Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, Μιχαὴλ ὁ Ἀποστόλιος. Πολλαὶ τούτων καὶ ἰδίᾳ ὁ Πλήθων καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀποστόλιος περιεφρόνουν τοὺς Ἰταλούς. Ἀλλ' ἡμέραν τινά, ἰταλοῦ νεανίου ἀπαγγείλαντος στροφὰς τοῦ Δάντου, ὁ Λάσκαρις στραφεὶς πρὸς αὐτοὺς «Ἠκούσατε, εἶπε, τὴν ἀπάντησιν ἣν οἱ αἰῶνες δίδουσιν εἰς τὸ σύστημα ὑμῶν. Νέα ἐποχὴ ἀπὸ πολλοῦ ἀνέτειλε διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. . . . . Ὁ ἀρχαῖος κόσμος τετέλεσται· ἀλλὰ πολὺν εἰσέτι χρόνον θὰ βασιλεύῃ ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων διὰ τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀναμνήσεων, ἃς κατέλιπε· θὰ ἤμεθα οἱ ἑρμηνεῖς τῆς σοφῆς ἐκείνης ἀρχαιότητος, θὰ δημοσιεύσωμεν τὰ θαυμάσια αὐτῆς καὶ ἂν εὑρεθῇ ἐν τῷ πλήθει ὑψηλή τις διάνοια, ἅμα ἐμπνευσθεῖσα ἐκ τῶν λόγων ἡμῶν, θὰ αἰσθανθῇ ἑαυτὴν αἰρομένην ὑπεράνω τῶν συγχρόνων καὶ ἑαυτῆς».

Ταῦτα λέγων, περιέβλεπε κύκλῳ μετὰ τοῦ Μεδίκου καὶ τοῦ Βέμβου τὰ περισωζόμενα λείψανα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ στρεφόμενος πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς ἐκείνους προσετίθη τοὺς ὡραίους τούτους λόγους, οἵτινες ἄξιοι μελέτης εἰσὶν ἔτι καὶ σήμερον· «Ἀγνοῶ ἐάν ποτε θ' ἀναγεννηθῶσι παρ' ὑμῖν τὰ θαυμάσια τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ἀνάγκη νὰ νικήσητε τοὺς βαρβάρους, ὅπως ἀναπτύξητε, ὡς ὁ Αἰσχύλος, τὴν ἧτταν αὐτῶν ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ἔργα τῆς διανοίας δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ἐμπνεύσωσι μιμητάς, ὅπως ἀποβῶσιν ὠφέλιμα εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Μικρὸν ἆρά γε ὠφελεῖ εἰς τὰ ἔθνη τὸ ἄκουσμα τοιούτων μαθημάτων; Πόσον ἐξευγενίζουσι τὰ ἤθη καὶ διαχέουσι πανταχοῦ τὸ θάλπος ἐκεῖνο τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅπερ προηγεῖται καὶ παρασκευάζει τὰ δημιουργήματα τῆς μεγαλοφυΐας! Δὲν ἐλπίζω ὅτι ἡ Ἑλλὰς θ' ἀναγεννηθῇ σήμερον διὰ τῆς ἀρετῆς τῶν ἀναμνήσεων αὐτῆς· ἀλλ' ἐάν ποτε ἀναζήσῃ, θὰ ὀφείλῃ τοῦτο βεβαίως εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ὧν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπῆρξε θεματοφύλαξ. Ἐν τῷ κόσμῳ δύο μόνον ὑπάρχουσι δυνάμεις, ἡ ῥώμη καὶ ἡ διάνοια· ὅσον ἄνισος καὶ ἂν φαίνηται τὸ πρῶτον ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων δυνάμεων πάλη, ἡ διάνοια θριαμβεύει ἐπὶ τέλους ἐξαντλοῦσα τὴν ῥώμην καὶ μεταμορφοῦσα τὴν βαρβαρότητα. Ὦ! διασωθήτωσαν τὰ πολύτιμα συγγράμματα τῶν μεγάλων ἡμῶν ἀνδρῶν καὶ σοφῶν καὶ ταῦτα ἔσονται τοῦ λοιποῦ τὸ μόνον ἔρεισμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀφεστῶσα ἐλπὶς τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς».

Ἐν Σικελίᾳ διατρίβων ὁ Λάσκαρις καὶ μαθὼν τὴν ἀνακάλυψιν τῆς τυπογραφίας, «Ἄ! εἶπεν, εὐδαίμων ἀγὼν τῆς βιομηχανίας

τοῦ ἀνθρώπου, πηγὴ νέων ἀληθειῶν, ἀθάνατος θεματοφύλαξ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἀληθειῶν! Πάντες ἐκεῖνοι οἱ θησαυροὶ τῆς διανοίας, οὓς ἐλύτρωσα ἀρτίως ἀπὸ τῶν φλογῶν, εἰσὶ τοῦ λοιποῦ ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ κατ' αὐτῆς ἔτι τῆς καταστροφῆς τοῦ χρόνου. Θὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἄπειρον, θὰ εἰσχωρήσωσι πανταχοῦ τοῦ σύμπαντος καὶ θὰ φέρωσι πανταχοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὴν διάνοιαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν μέσῳ τοῦ ἄχθους τῶν συμφορῶν μου, σήμερον μόνον βλέπω μετὰ θετικότητος ἐπανατέλλουσαν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος τὴν ἠῶ μεγάλης ἐποχῆς». Ὁ Μέδικος λαβὼν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ μεγάλου Κοσμᾶ, ἐπέδειξεν αὐτὴν εἰς τὸν Λάσκαριν, ὅστις μετὰ θαλερῶν δακρύων ἀνέγνω τὰς ἑξῆς περικοπάς· «Σὺ πρὸ πάντων, υἱέ μου, ἐὰν ἀπαντήσῃς τινὰς τῶν περιφανῶν ἐκείνων Ἑλλήνων τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες διατηροῦσιν ἄπασαν τὴν διάνοιαν τῆς ἀρχαιότητος, δαψίλευσον αὐτοῖς τὰς φροντίδας σου, διότι, υἱέ μου, εἶναι ἄνδρες σπάνιοι καὶ ἱεροί, συμπαράλαβε αὐτοὺς εἰς τὴν πατρίδα, εἰς τὸν οἶκον ἡμῶν, καὶ πολυτιμοτέραν τότε θὰ καταστήσῃς δι' ἐμὲ τὴν παρουσίαν σου. Υἱέ μου, δουλεύσωμεν εἰς τὰ γράμματα, ἐξωραΐσωμεν τὴν Φλωρεντίαν δι' ἁπάντων τῶν θησαυρῶν τῆς ἐπιστήμης». Αἱ περιπαθεῖς αὗται περικοπαὶ πείθουσι τὸν Λάσκαριν ὅπως μεταβῇ μετὰ τοῦ Μεδίκου εἰς Φλωρεντίαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἐκ Κατάνης, ὁ μέγας τῆς ὀρθοδοξίας ὁμολογητὴς Μάρκος ὁ Ἐφέσου ἀφίκετο ἐκεῖ. Ἡ παρουσία τοῦ σεβασμίου ἐκείνου ἀρχιεπισκόπου ἐξήγειρε τὸν τυφλὸν φανατισμὸν τοῦ λαοῦ καὶ παρὰ μικρὸν οἱ πρόσφυγες ἐθυσιάζοντο ὑπὸ τῆς μανίας αὐτοῦ. Ἐν Κατάνῃ νεαραὶ ἑλληνίδες, κόραι εὐγενεῖς τοῦ Βυζαντίου, ἔψαλλον παθητικῶς ὕμνους ἱεροὺς, ὁ δὲ τῆς Ἐφέσου ἐπίσκοπος ἠὐλόγει αὐτάς. «Θὰ ἐπανίδωμεν ἆρά γε, ἠρώτα αὐτὸν μίαν τῶν ἡμερῶν ἑλληνίς τις κόρη, τὴν Παναγίαν τοῦ Βυζαντίου ἢ θὰ ἀποθάνωμεν ἐδῶ εἰς τὰ ἔρημα καὶ ξένα;» Δακρυβρόων δ' ὁ ἱερὸς ἐπίσκοπος ἐνίσχυεν αὐτὰς ὅπως ὑπομένωσι μετὰ καρτερίας τὰς σκληρὰς ἐκείνας δοκιμασίας.

Τέλος, ὁ Λάσκαρις μετέβη εἰς τὴν Φλωρεντίαν. Ἐκεῖ ἤρξατο ἡ εὐγενὴς ἀποστολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐκεῖθεν τὸ μέγα φῶς τοῦ ἀρχαίου ἡμῶν πολιτισμοῦ διεχεῖτο πανταχοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων προσφύγων. Ἡ Φλωρεντία ὠνομάσθη παρὰ τῶν Ἰταλῶν, καὶ ἦτο πράγματι, ἡ πόλις τοῦ Ὁμήρου. «Οἱ ἀπόστολοι ἐκεῖνοι τῶν γραμμάτων, λέγει ὁ περιφανὴς Βιλλεμαῖνος, διέδωκαν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας. Τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος πανταχόθεν ἀποκαλυφθέντα διήγειραν ἐν-

θουσιασμὸν ἄγνωστον ἕως τότε. Ὁ ἀποκλειστικὸς ζῆλος, οὗ ἕνεκα περιωρίζοντο τότε εἰς τὴν σπουδὴν καὶ ἀπόλαυσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ἐφαίνετο ἐπιβραδύνων τὴν ἐθνικὴν πρωτοτυπίαν· ἀλλ' ὑπέρωσκε μετὰ πλείονος δυνάμεως ὑπὸ τὴν πλουσίαν ἐκείνην καλλιέργειαν. Μετ' ὀλίγον ἐγεννῶντο οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Οἱ Ἕλληνες πρόσφυγες, οἵτινες εἰργάζοντο πρὸς παρασκευὴν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐποχῆς, ὀλίγην ἀφῆκαν δόξαν καθ' ὅσον σύμπασα αὐτῶν ἡ ἰσχὺς ἐνέκειτο ἐν τῇ ζώσῃ φωνῇ καὶ παροδικὴ ὑπῆρξεν ὡς αὐτή. Διέδωκαν μὲν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν ἔρωτα τῶν τεχνῶν, ἐξύπνισαν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἔσωσαν τὰ κάλλιστα τῶν ἀρχαίων μνημείων, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον μνημεῖον παρήγαγον ἀφ' ἑαυτῶν· διὸ ἡ μνήμη αὐτῶν ἐξηφανίσθη ἐν τῇ δόξῃ τῶν ἀνδρῶν, οὓς τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐσχημάτισε, καὶ αὐτὸ δ' ἴσως τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐκδουλεύσεων αὐτῶν συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ λησμονηθῶσι ταχύτερον».

Ὁ Λάσκαρις διαδοὺς τὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐν Ῥώμῃ, ἐν Μαντούᾳ, ἀπεχώρησεν εἰς Σικελίαν ὅπου ἀνοίξας σχολὴν εἰς ἣν συνέῤῥεον πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης, μηδὲ τῆς Ἀγγλίας ἐξαιρουμένης, πληθὺς μαθητῶν, ἀπέθανε τριάκοντα περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν θὰ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα τὸν μακρὸν κατάλογον τῶν χειρογράφων καὶ τῶν σημειώσεων τοῦ Λασκάρεως· ἀλλ' ἐπισυνάπτομεν περικοπάς τινας δύο ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἐξ ὧν καταδεικνύονται τὰ παθήματα τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων καὶ ὁ ζῆλος αὐτῶν πρὸς διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης.

«Ἡ φιλαργυρία τῶν ἡγεμόνων, ἔγραφε πρὸς τὸν Ἰταλὸν Πάρδον, ἠνάγκασε τὸν Θεόδωρον τὸν τοσοῦτον βαθέως ἐκμελετήσαντα τὴν φιλοσοφίαν νὰ φύγῃ εἰς τὴν Καλαβρίαν. Ἕνεκα ταύτης Ἀνδρόνικος ὁ Κάλλιστος ἀπεχώρησεν εἰς τὰς Βρετανικὰς νήσους ὅπου ἀπέθανεν ἄφιλος. Ἐξ αὐτῆς ἠναγκάσθη ὁ Δημήτριος νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ· οὐδὲν λέγω περὶ τοῦ διδασκάλου μου Ἀργυροπούλου, ὅστις κατατρύχεται ὑπὸ τῆς πενίας ἐν Ῥώμῃ καὶ πωλεῖ ἀλληλοδιαδόχως τὰ βιβλία αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ Ῥώμη· δὲν ὑπάρχουσι πλέον οἱ μεγάλοι πολῖται τῆς Ῥώμης, οἵτινες ἠγάπων ἐπίσης τὴν λατινικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν· δὲν ὑπάρχει πλέον ἡ Νεάπολις ἐκείνη, ἀποικία τῆς Χαλκίδος καὶ τῶν Ἀθηνῶν, γυμνάσιον τῆς ἑλληνικῆς εὐγλωττίας ἔνθα οἱ Ῥωμαῖοι συνέῤῥεον ὅπως ἐκδιδαχθῶσι· τὰ πάντα μετεβλήθησαν· ὑπὸ τούτων καὶ τῶν τοιούτων βασανιζόμενος ἰδεῶν διαμένω ἐνταῦθα ἀποβλέπων πρὸς τὴν θάλασσαν, πρὸς τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν, πρὸς τὸν κινδυνώδη τοῦτον πορθμόν·

θλίβομαι διαμένων ἐνταῦθα, στενάζω μὴ δυνάμενος ν' ἀπέλθω, ἀλλ' ἀπορῶ τί νὰ πράξω καὶ ποῦ γῆς νὰ μεταβῶ».

Ἕν τινι ἄλλῳ ἀποσπάσματι τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ὅπερ θεωρεῖται ὡς πρόλογος τῶν δημοσίων αὐτοῦ μαθημάτων, περιγράφει τὰς προσπαθείας τῆς νεωτέρας Ἰταλίας, ὅσας κατέβαλε χάριν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου πολλοὶ σοφοὶ Ἕλληνες, καὶ ὀνομαστὶ ὁ Ἀργυρόπουλος, Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, Ἀνδρόνικος καὶ Δημήτριος μετέβησαν εἰς Ἰταλίαν. «Οἱ ἄνδρες οὗτοι, λέγει, καὶ πολλοὶ ἄλλοι διεσπάρησαν εἰς πάσας τὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἤνθησε διδασκομένη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰταλῶν, εἰς τρόπον ὥστε ὄνειδος ἐθεωρήθη ἡ ἄγνοια τῆς φιλολογίας ἡμῶν καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα κατέστη κοινοτέρα ἐν Ἰταλίᾳ ἢ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τοσούτων κατατρυχομένη δεινῶν. Καὶ ἐὰν ἡ ζηλοτυπία σοφῶν τινῶν καὶ ἡ μικρὰ γενναιότης ὀλίγων ἡγεμόνων δὲν ἀνθίστατο, τὸ σύμπαν θὰ ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν μνημείων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ὡς ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας». Ἔπειτα ὑπομιμνήσκων τὰς ἰδίας αὐτοῦ προσπαθείας πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Μεδιολάνοις, ἐν Νεαπόλει, ἐν Μεσσήνῃ, ἐπιλέγει ἐνθουσιωδῶς. «Τί μεῖζον τῶν γραμμάτων ἀγαθόν; πῶς δύναταί τις νὰ θριαμβεύσῃ κατ' ἄλλου εἰμὴ διὰ τῆς ἐπιστήμης; αὕτη κόσμημα ἐστὶ τοῖς πλουσίοις, τοῖς δὲ πτωχοῖς παρέχει παραμυθίαν τῶν δεινῶν καὶ θάῤῥος πρὸς περιφρόνησιν πασῶν τῶν θλίψεων τῆς ζωῆς. Ἀνάγκη ἄρα ἐπιδίδοσθαι τῇ μελέτῃ καὶ κοσμεῖν τὴν ψυχὴν ἡμῶν τῷ πολυτιμοτάτῳ θησαυρῷ, τῷ μηδέποτε ἀφαιρουμένῳ, τῷ καὶ μετὰ θάνατον ἐπιζῶντι».

Παρὰ τὸν Λάσκαριν στήσωμεν Ἰωάννην τὸν Ἀργυρόπουλον. Ἐλθὼν τὸ πρῶτον εἰς Ἰταλίαν τῷ 1434 καὶ ἐπανακάμψας μετὰ μικρὸν εἰς Βυζάντιον προσέφυγε μετὰ τὴν ἅλωσιν εἰς τὴν ἐπαφρόδιτον πόλιν τῶν Μεδίκων, οἵτινες ὑπεδέξαντο αὐτόν τε καὶ πολλοὺς ἄλλους Ἕλληνας πρόσφυγας μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης. Συντελέσας δὲ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν Λαυρεντίου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ἐγένετο πρῶτος καθηγητὴς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἀκαδημίας καὶ μετὰ τοσαύτης ἐδίδαξεν ἐπιτυχίας, ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἀκκιαζουόλη, αὐτοῦ διδάσκοντος, ᾤετό τις ἀναγεννωμένους τοὺς τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων χρόνους. Ζηλωτὴς τῆς ἑλληνικῆς δόξης τοσοῦτον ἔτρεφε μῖσος κατὰ τῶν συκοφαντῶν αὐτῆς, ὥστε ἀδιστάκτως ἀπεκάλει ἀμαθέστατον τὸν κορυφαῖον τῶν λατίνων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων Κικέρωνα ὡς ἐξυβρίσαντα πολλαχοῦ τοὺς Ἕλληνας. Ἐνσκήψαντος δὲ τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ λοιμοῦ ὁ Ἀργυρόπουλος κατέφυγεν (1471)

εἰς Ῥώμην, πόλιν ἣν οἱ ἀπάτριδες ἐκεῖνοι ἠγάπων ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ξένην γῆν, καθὸ διά τε τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἀναμιμνήσκουσαν αὐτοῖς τὴν προσφιλῆ πατρίδα ἣν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν. « . . . Ὅταν γε μὴν, ἔγραφε Μανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς πρὸς τὸν συγγενῆ αὐτῷ Ἰωάννην, ἐπί τινος ὑψηλοῦ γενόμενος — ἀκούεις δὲ τοὺς ἐν αὐτῇ λόφους, ὅθεν καὶ τῇ ἡμετέρᾳ κατὰ μίμησιν ἐπτάλοφον καλεῖσθαι συμβέβηκε — πρὸς ὅλην αὐτὴν ἀπίδω, οὐκέτι οἶομαι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Λατίῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐνεγκαμένης εἶναι· καὶ ζητῶ τὴν ἡμετέραν οἰκίαν, ἐν ᾧ μέρει τῆς πόλεως ἔστηκε, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ κρεμαστὸν κῆπον, καὶ εἴ τι ἕτερον ἐκείνης γνώρισμα καὶ τὰς ἡμετέρας κυπαρίττους». Ἐν τῇ θέᾳ τῆς Ῥώμης οἱ ἀπάτριδες ἐκεῖνοι ὠνείρωττον τὸ γλυκὺ ὄνειρον τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἑαυτῶν πατρίδος· γλυκεῖα ἐλπίς, ἣν ἀνεπτέρουν αἱ φιλοπάτριδες ἐνέργειαι τοῦ Βησσαρίωνος καὶ αἱ ὑποσχέσεις τῶν παπῶν. Ἐκεῖ ἀπεβίωσε, τῷ 1486, ὁ Ἀργυρόπουλος διδάξας ἐπὶ πεντεκαιδεκαετίαν ὅλην τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν. Ἐκεῖ προσῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ γερμανὸς Ῥευχλῖνος ἢ Καπνίων, ὡς αὐτὸς μετεγλώττιζεν ἑλληνιστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μαθητεύσας ἤδη ἐν Παρισίοις παρὰ Γ. Ἑρμωνύμῳ τῷ Σπαρτιάτῃ καὶ ἐν Βασιλείᾳ παρ' Ἀνδρονίκῳ τῷ Κοντοβράκᾳ (1). Ἦτο περίεργος ἀληθῶς ἡ σκηνὴ τῆς συνεντεύξεως αὐτῶν· ὁ γηραιὸς Ἀργυρόπουλος, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἡρμήνευε τὸν Θουκυδίδην, ὅτε προσῆλθεν ὡς μαθητεύσων ὁ Ῥευχλῖνος· ὁ Ἀργυρόπουλος δεικνύει αὐτῷ διάφορα μέρη τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ πρὸς ἀνάγνωσιν καὶ ἑρμηνείαν· εὐχερῶς δὲ ταῦτα τοῦ Ῥευχλίνου ἑρμηνεύσαντος στενάζας ὁ Ἀργυρόπουλος, Eheu! ἀνεφώνησε, Graecia nostro exilio transvolavit Alpes. Τί θὰ ἔλεγε σήμερον ὁ αἰδοῖος γέρων ἐὰν ἔβλεπεν ὁποία τῷ χρόνῳ ἐγένοντο ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐκείνων ἐξορίας! Ἐκτὸς τοῦ Ῥευχλίνου, μαθηταὶ Ἀργυροπούλου ἐγένοντο ὁ Δονάτος Ἀκκιαζουόλης, Παννόνιος, Παλμέριος, Κεστερβέργιος καὶ ὁ εὐπαίδευτος μὲν, ἀλλὰ ζηλότυπος, ἀγνώμων καὶ ἐχθρὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ Ἄγγελος ὁ Πολιτιανός.

(1) Περὶ τοῦ Ἀνδρονίκου τούτου, ὃν ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης καλεῖ Κοντόβρακον ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ ὑπὸ Γερμανοῦ Ἀφθονίδου ἐκδοθέντι αὐτοῦ συγγράμματι (Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν τῶν εἰς δώδεκα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870), τὰ ἑξῆς: «Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν μετεκομίσθη τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπὸ Ἰωάννου Ῥευχλίνου τοῦ Καπνίωνος, νομικοῦ τε καὶ πολιτικοῦ διδασκάλου μαθητευθέντος παρ' Ἀνδρονίκῳ Κοντοβράκῳ τῷ Ἕλληνι ἐν Βασιλείᾳ τῇ πόλει, ὑφ' οὗ καὶ πρώτου κἀν ταῖς Γαλλίαις διεσπάρη ἡ ἑλληνικὴ διάλεκτος».

Ἀλλὰ παραιτηθέντος τοῦ Ἀργυροπούλου δὲν ἐξέλιπον περιφανεῖς Ἕλληνες καθηγηταὶ ἐκ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἀκαδημίας. Καὶ πρῶτον ἀνεπλήρωσεν αὐτὸν ἐπὶ μικρὸν Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, εἶτα κατὰ σύστασιν αὐτοῦ πολλὰ δυναμένου παρὰ Λαυρεντίῳ τῷ Μεγαλοπρεπεῖ διωρίσθη (1471) καθηγητὴς Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης γεννηθεὶς ἐν Ἀθήναις τῷ 1424 καὶ διδάξας ἤδη ἐν Περούσῃ τῷ 1450. Ἐδίδαξεν ἐν Φλωρεντίᾳ περὶ τὰ 20 ἔτη καὶ ἐπεστάτησεν εἰς τὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γενομένην τῷ 1488 πρώτην ἔκδοσιν τῶν ἁπάντων τοῦ Ὁμήρου (1). Ἔπειτα μετέβη προσκληθεὶς ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ Σφόρτσα εἰς Μεδιόλανα, ὅπου διδάξας ἀπέθανε τῷ 1511. Ἄριστος τῆς ἀττικῆς εὐγλωττίας καθηγητὴς, ὡς λέγει ὁ Ἀλκυόνιος, καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας μόνος αὐτὸς ἀναπαριστῶν, ὡς ὁ Ἄλδος ἐπιφωνεῖ, ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης ἐφειλκύσατο τὴν γενικὴν ἀγάπην καὶ συμπάθειαν. Καὶ αὐτὸς ὁ Πολιτιανὸς, περὶ οὗ ἀναποδείκτως φέρεται ὅτι διηνέχθη πρὸς τὸν Χαλκοκονδύλην, ποθῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ὅτε μετέβη εἰς Μεδιόλανα, ἔγραψε προσκαλῶν αὐτὸν τὸ ἑπόμενον ὡραῖον ἐπίγραμμα.

Ἐξ οὗ δὴ Θεόδωρος οὐρανόνδε
ᾔει, καὶ ὣς γε χελιδόνος νεοσσοὺς
μητρὸς χερσὶ βρεφυλλίου θανούσας,
ἀπτῆνας λίπεν ὠδ' ὑπὲρ καλιᾶς
μὰψ δὴ μάσταχα τοῦδε προσδοκοῦντας,
ὦ Δημήτριε, πάντες ἤθλιοί γε
νῦν γουνούμεθα· σὺ δὲ πρᾶος ἐλθὼν
πειθῶσιν σοφίαν ἐδητὸν ἡμῖν
δός· σὺ νὺν μόνον εἶ γλυκὺς τιθηνός.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν μαθητῶν τοῦ Χαλκοκονδύλου ἀρκούμεθα ἀναφέροντες τοὺς Βρετανοὺς Γουλλιέλμον Grocyn καὶ Θωμᾶν Λίνακερ, οἵτινες ἐγένοντο ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ ἀναγεννηταὶ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν. Ὁ πρῶτος μάλιστα ἐδίδαξεν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ὀξωνίας (Oxford), ἐν ᾗ ἐτελειοποίησε μετ' ὀλίγα ἔτη τὰς ἑλληνικὰς αὐτοῦ σπουδὰς (1498-1499) ὁ πολὺς Ἔρασμος (2).

(1) Ὁμήρου Ἰλιὰς, Ὀδύσσεια, Βατραχομυομαχία, Ὕμνοι, ἐν Φλωρεντίᾳ 1488.

(2) Ἔρασμος Δεσιδέριος (Ροθτὸς), οὗ τὸ ὄνομα τοσοῦτον κατέστη γνωστὸν ἕνεκα τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς ἐγεννήθη ἐν Ῥοττερδάμῃ τῆς Ὁλλανδίας τῷ 1467 καὶ ἀπέθανεν ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1536. Ἀπορφανισθεὶς μητρὸς καὶ πατρὸς τρισκαιδεκαέτης μόλις ἐμαθήτευσε τὸ πρῶτον ἐν Δεβεντέρῃ παρ' Ἀλεξάνδρῳ Ἡγίῳ διδασκόμενος τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλολογίαν. Προορισθεὶς ὑπὸ τῶν κηδεμόνων αὐτοῦ εἰς τὸν μοναστικὸν βίον εἰσῆλθε τῷ 1486 εἴς τι μοναστήριον πλησίον τῆς Γούδας ὅπου διατρίψας μέχρι τοῦ 1491 καὶ καταμαθὼν τὰ μυστήρια τῶν μοναχῶν συνέταξε τὴν πραγματείαν

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐδίδαξαν δημοσίᾳ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, οὓς ἐ-

---

De contemtu mundi, ἣν ἐξέδωκε τῷ 1523. Ἐκεῖθεν ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥηνοπεραίας (Utrecht) ὅπως συνοδεύσῃ τὸν ἐπίσκοπον Καμαράκου (Cambray) εἰς Ῥώμην, ἔνθα προὐτίθετο νὰ μεταβῇ οὕτος ὅπως λάβῃ τὸν καρδιναλικὸν πῖλον. Μὴ μεταβάντος δὲ τούτου καὶ διαμείνας περὶ τὰ πέντε ἔτη ἐν Καμαράκῳ, μετέβη τῇ ἀδείᾳ τοῦ προστάτου αὐτοῦ εἰς Παρισίους ὅπως συμπληρώσῃ τὰς θεολογικὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ Montaigu. Ἀλλ' ἀπογοητευθεὶς ἐκ τῆς ἐκεῖ διδασκομένης σχολαστικῆς θεολογίας ἐπανέκαμψεν ἀσθενῶν εἰς Καμάρακον, κἀκεῖθεν εἰς Ὁλλανδίαν. Μετ' ὀλίγον μετέβη καὶ αὖθις εἰς Παρισίους, ὅπου ἠναγκάσθη νὰ δίδῃ μαθήματα ὅπως πορίζηται τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὑπῆρχε πλούσιός τις Ἄγγλος, William Mountjoie καλούμενος, ὅστις ἔπεισεν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου διέτριψεν ἀπὸ τοῦ 1498—1499, φίλος γενόμενος τῶν Θωμᾶ Μόρου, Ἰ. Κολέττη, Γ. Γροκύνου καὶ Λατιμέρου καὶ εὐμενῶς δεξιωθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου τοῦ Ζ'. Ἐπαναλάμψας ἐκ τῆς Ἀγγλίας μετέβη ἀλληλοδιαδόχως εἰς Παρισίους, Αὐρηλίαν, Λουβαΐνην καὶ Ῥοττερδάμην, μεταφράζων τοὺς Ἕλληνας καὶ λατίνους συγγραφεῖς καὶ ποιούμενος τὴν περίφημον Ἀποφθεγμάτων Συλλογὴν (Adagia) ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· ταὐτοχρόνως δὲ ἐμελέτα τὴν Γραφὴν καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐξέδιδεν, ἐνισχυόμενος ὑπό τινος καθηγητοῦ τῆς Λουβαΐνης (ὅστις ἐγένετο ἀκολούθως πάπας ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀδριανὸς Δ'), τὰς ἐπὶ τῆς καινῆς διαθήκης παρατηρήσεις τοῦ Λαυρεντίου Βάλλα προτάξας αὐτῶν σπουδαιότατον πρόλογον. Διακαιόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου τοῦ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἰταλίαν ἀλλὰ στερούμενος τῶν πρὸς τοῦτο μέσων μετέβη ἐκ νέου (1505) ἐπὶ χρηματισμῷ εἰς Ἀγγλίαν, ὅθεν ἀπῆλθε μεθ' ἓν ἔτος πλουτήσας διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῶν φίλων αὐτοῦ, καὶ περιηγήθη ἀλληλοδιαδόχως τὸ Τουρτνον, τὴν Βονωνίαν, τὴν Φλωρεντίαν, τὴν Ῥώμην, τὴν Βενετίαν ὅπου ἐξέδωκε τῷ 1507 τὰ Adagia αὐτοῦ παρ' Ἄλδῳ τῷ Μανουτίῳ, τὸ Παταύϊον, ὅθεν μετέβη καὶ αὖθις εἰς Ῥώμην, πολλῶν ἐκεῖ ἀπολαύσας τιμῶν παρά τε τοῦ πάπα καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν τέλει. Προσκληθεὶς δ' ἐκ νέου ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ εἰς Ἀγγλίαν ἐγκατέλιπε τὴν Ῥώμην καὶ διῆλθε τὴν Τοσκάναν, τὴν Λομβαρδίαν καὶ τὰς ἑλβετικὰς Ἄλπεις, συντάσσων καθ' ὁδὸν τὸ ἀθάνατον αὐτοῦ σύγγραμμα Μωρίας ἐγκώμιον, ὅπερ συμπληρώσας κατὰ τὸν διάπλουν τῆς Μάγχης ἐνεχείρησεν ἅμα εἰς Λονδῖνον ἀφικόμενος τῷ φίλῳ αὐτοῦ Θωμᾷ Μόρῳ. Ἡ τρίτη αὕτη τοῦ Ἐράσμου εἰς Ἀγγλίαν μετάβασις ὑπῆρξε δι' αὐτὸν πολὺ ἐπικερδεστέρα τῶν δύω πρώτων. Τὰ πανεπιστήμια Ὀξωνίας καὶ Κανταβριγίας ἐζήτουν αὐτὸν ὡς καθηγητήν· ὁ Ἔρασμος ἔκλινεν ὑπὲρ τοῦ δευτέρου καὶ κατέλαβεν ἐν αὐτῷ τὴν ἕδραν τῆς θεολογίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἣν ἐδίδαξε μετὰ πλείστης ἐπιτυχίας, πρῶτον κατὰ τὴν γραμματικὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ, εἶτα κατὰ τὴν τοῦ Γαζῆ, ἣν καὶ μετέφρασε λατινιστί, καὶ μυρίας κατέβαλε προσπαθείας ὅπως διαδώσῃ τὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἔρωτα. Ὁ Ἔρασμος διέμεινεν ἐν Ἀγγλίᾳ μέχρι τοῦ 1513, ὅτε μετέβη εἰς Γερμανίαν καὶ προὐχώρησε μέχρι Βασιλείας ἀπολαύων πανταχοῦ ἡγεμονικῶν τιμῶν. Μεταβὰς δὲ καὶ αὖθις εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου ἀνευρίσκομεν αὐτὸν κατὰ τὰ ἔτη 1515—1516, προσεκλήθη ὑπὸ Καρόλου τοῦ Ε' εἰς Βρυξέλλας καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ σύνταξιν 400 φλωρινίων καὶ

πιλείψει ἡμᾶς ὁ χρόνος ἀπαριθμοῦντας. Ἀρκούμεθα μόνον ν' ἀναφέρωμεν ὀνομαστὶ Ἀνδρόνικον τὸν Κάλλιστον, Ἑρμώνυμον τὸν

τὸν τίτλον βασιλικοῦ συμβούλου ἄνευ οὐδενὸς ὅρου διαμονῆς. Ἀπαλλαγεὶς οὕτω τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν ἠδυνήθη νὰ ἐπιδοθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰς φιλολογικὰς μελέτας καὶ εἰς μεταφράσεις καὶ ἐκδόσεις διαφόρων ἑλλήνων καὶ λατίνων συγγραφέων. Φίλος τὸ πρῶτον τοῦ Λουθήρου ἤρεσεν ἀκολούθως πρὸς αὐτὸν καὶ ἐγένετο εἷς τῶν θερμοτέρων ἀντιπάλων τῆς Ἀναμορφώσεως. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν παρεκβαίνουσι τοῦ κύκλου ἡμῶν· περὶ δ' Ἐράσμου τοῦ λόγου προκειμένου ἐπιπροστίθεμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις ἐπινοηθεῖσα παρ' αὐτοῦ ἐπεκράτησεν ἐν Εὐρώπῃ. Ὁ Ἔρασμος καὶ ὁ Ῥευχλῖνος ἀπεκαλοῦντο δικαίως ὀφθαλμοὶ τῆς Γερμανίας. Ἡ πολύκροτος αὐτῶν ἔρις περὶ προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 1510. Ὁ Ἔρασμος διετείνετο ἐν τῷ Dialogus de recta latini græcique sermonis pronunciatione ὅτι τὸ η ἔδει νὰ προφέρηται ὡς ε μακρόν, αἱ δὲ δίφθογγοι ἀναλελυμένως· ὁ Ῥευχλῖνος ὑπεστήριζε τὴν ἡμετέραν προφοράν. Ἐσχάτως, σπουδαῖός τις Γάλλος, ὁ Κ. Emile Legrand παρετήρει (Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France, 5e année 1871, σελ. 208 κ. ἑ.), ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἔρασμος ἐθεώρει τὸν περίφημον αὐτοῦ διάλογον ὡς ἁπλῆν παιδιάν. Περὶ δὲ τούτου δύναται νὰ πεισθῇ πᾶς τις ἀναγινώσκων ἕτερόν τινα τῶν διαλόγων αὐτοῦ Ἠχὼ ἐπιγραφόμενον ἐν ᾧ θεωροῦνται ὁμοιοτέλευτα τὰ eruditionis καὶ ὄνοις, episcopi καὶ κόποι, hariolari καὶ λάροι, famelici καὶ λύκοι, grammatici καὶ εἰκῇ κτλ. «Ἀλλὰ περὶ προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προκειμένου ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Κ. Αἰμίλιος Λεγρὰνδ, φέρομεν ὡσαύτως τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, ὃν οὐδεὶς ἂν εἴποι ἀμαθῆ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, λέγοντος «Si gallicum PAIS, id est pascis, proferre velis, memineris quomodo graecum παῖς promunties», καὶ τὴν τοῦ Ἀμυότου ἐν τῇ τῶν Αἰθιοπικῶν τοῦ Ἡλιοδώρου μεταφράσει: «Il le salua à la grecque, en disant *chéré*, qui vaut autant à dire, faites bonne chère χαῖρε». Εἰς τὰς μαρτυρίας τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος λογίων προστίθημι τὴν τοῦ Ῥαβελαίου, ὅστις ἦν κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἄριστος ἑλληνιστὴς διατηρῶν ἑλληνικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Γουλιέλμου Βουδαίου. Ἐντυγχάνων τῷ Πανταγρουὲλ ὁ Πανοῦργος ὁμιλεῖ πρὸς αὐτὸν εἰς δεκατέσσαρας διαφόρους γλώσσας χωρὶς νὰ γείνῃ καταληπτός. Ἀντιγράφω τὸ ἑλληνικὸν χωρίον ὡς εὑρίσκεται γεγραμμένον λατινικοῖς γράμμασιν ἐν διαφόροις ἐκδόσεσι τοῦ Ῥαβελαίου. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ῥαβελαῖος ἀπήγγελλε τὴν ἑλληνικὴν, ὡς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες.

Despota tinyn panagathe	Δέσποτα τοίνυν πανάγαθε
diati sy mi ouk artodotis?	διατί σύ μοι οὐκ ἀρτοδοτεῖς;
Horas gar limo analiskomenon eme athlion, ke en to	ὁρᾶς γὰρ λιμῷ ἀναλισκόμενον ἐμὲ ἄθλιον, καὶ ἐν τῷ
metaxy me ouk eleïs oudamos; zitis de par emou ha	μεταξύ με οὐκ ἐλεεῖς οὐδαμῶς· ζητεῖς δὲ παρ' ἐμοῦ ἃ
ou khri. Ke omos philologi	οὐ χρή. Καὶ ὅμως φιλολόγοι
pantes omologoussi tote	πάντες ὁμολογοῦσι τότε
logous te ke rimata peritta	λόγους τε καὶ ῥήματα περιττὰ

Σπαρτιάτην, Μάρκον τὸν Μουσοῦρον, Νικόλαον τὸν Τομαῖον, Γεώργιον τὸν Ἀλεξάνδρου καθηγητὴν ἐν Ῥώμῃ τῷ 1490, Ἀνδρόνικον τὸν Κοντοβλάκαν διδάξαντα ἐν Βασιλείᾳ τῆς Ἑλβετίας (1470), Ἰωάννην Πόλον τὸν ἐξ Ἀλποκάστρου (Λευκοκώματος;) διδάξαντα ἐν Γερμανίᾳ, Ἐμμανουὴλ τὸν Ἀδραμυττηνὸν διδάσκαλον τοῦ περιφήμου Πίκου τοῦ Μιρανδόλης καὶ τὸν πολὺν Ἰάνον τὸν Λάσκαριν.

Καὶ ὁ μὲν Ἑρμώνυμος, βλαστὸς τῆς Σπάρτης καὶ μαθητὴς τοῦ Πλήθωνος, διατρίψας μετὰ τὴν ἅλωσιν μικρὸν ἐν Ἰταλίᾳ μετέβη κατὰ πρόσκλησιν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου τοῦ ΙΑ' εἰς Παρισίους, ὅπου πρῶτος ἐδίδαξε συστηματικῶς τὰ ἑλληνικὰ καταλέγων μεταξὺ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Φίλιππον τὸν Μελάγχθονα καὶ τὸν προμνημονευθέντα Ῥευχλῖνον. Ἀποσταλεὶς εἰς Ἀγγλίαν παρὰ τοῦ πάπα Σίξτου τοῦ Δ' ὅπως μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδῳ τῷ Δ' διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ῥιφθέντος εἰς τὰ δεσμὰ ἐπισκόπου Ὑόρκης ἐπανέ-

---

hyparkhin, opote pragma afto pasi dilon esti. Entha gar anankeï monon logi isin, hina pragmata (hon peri amphisvitoumen) mi prosphoros epiphenete.

ὑπάρχειν, ὁπότε πρᾶγμα αὐτὸ πᾶσι δῆλόν ἐστι. Ἔνθα γὰρ ἀναγκαῖοι μόνον λόγοι εἰσίν, ἵνα πραγματα (ὧν πέρι ἀμφισβητοῦμεν) μὴ προσφόρως ἐπιφαίνεται.

Ἔχω, λέγει κατωτέρω ὁ Κ. Λεγρὰνδ, ἐναντίτυπον τῆς ἑλληνικῆς λειτουργίας, ἥτις ἐψάλλετο καθ' ἕκαστον ἔτος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου πρὸς τιμὴν αὐτοῦ. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τυπωθέντι ἐν Παρισίοις τῷ 1674, εὑρίσκω τὴν ἀπόδειξιν ὅτι οἱ Βενεδικτῖνοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπήγγελλον (τοὐλάχιστον ἔν τισι περιστάσεσι) τὴν ἑλληνικὴν συμφώνως πρὸς τὰς ἀληθεῖς ἀρχάς. Τῷ ὄντι μεταξὺ τοῦ κειμένου καὶ τῶν μουσικῶν χαρακτήρων ὑπάρχει χειρόγραφον τὸ ἑλληνικὸν κείμενον διὰ λατινικῶν χαρακτήρων, ἴσως πρὸς χρῆσιν τῶν μοναχῶν, οἵτινες δὲν ἐγίνωσκον τὴν ἑλληνικὴν ἀνάγνωσιν· ἡ γραφὴ τοῦ ιή. αἰῶνος. Ἰδοὺ δύο στροφαὶ μετὰ τῶν λατινικῶν χαρακτήρων ἀπέναντι.

Ὁ Γάλλων ἀπόστολος	Ho Gallon apostolos
ἦλθεν εἰς Λουτηκίαν	Ilthen is Loutikian
Ἣν κατέσχε δόλιος	Hin catesche dolios
ἐχθρὸς ὡς τὴν ἰδίαν	Echthros os tin idian.
Τὸν τοῦ Χριστοῦ ναὸν κτίζει	Ton tou Christou naon ctizi
Ἅπασιν εὐαγγελίζει	Hapasin evangelizi
τοῖς σημείοις φανερός.	Tis symiis phaneros».

Τὰς σημειώσεις ταύτας τοῦ Κ. Λεγρὰνδ, καθὸ λίαν περιέργους ὅσον ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς, ἐθεωρήσαμεν οὐχὶ ἄσκοπον ν' ἀναδημοσιεύσωμεν προκειμένου τοῦ λόγου περὶ Ἐράσμου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθείσης προφορᾶς.

καμψεν εἰς Ῥώμην, τῷ 1476, ὅπου οὐδόλως ἀμειφθεὶς διὰ τοὺς κόπους αὐτοῦ ἐφυλακίσθη ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἕνεκα χρέους καὶ μόλις ἀπηλλάγη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος. Ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν τῷ 1478 ἐγκατεβίωσε πένης ἐν Παρισίοις μέχρι τοῦ 1491, ὅτε ἐδέξατο αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ὁ περιώνυμος ἑλληνιστὴς Γουλλιέμος Βουδαῖος (1) διψῶν τότε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν. Ἐν τῷ οἴκῳ τούτῳ ἔζησε μέχρι τοῦ 1495, ὅτε ὁ Βουδαῖος ἀπέλυσεν αὐτὸν δωρησάμενος αὐτῷ τὸ ἀδρὸν τότε ποσὸν 500 χρυσῶν σκούδων (5,720 φράγκων). Ἀγνοεῖται τί ἀπέγεινε μετὰ ταῦτα καὶ ποῦ ἀπεβίωσεν.

Ἀνδρόνικος δ' ὁ Κάλλιστος, Θεσσαλονικεὺς τὴν πατρίδα, προσφυγὼν καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν ἅλωσιν εἰς Ἰταλίαν, ἐδίδαξεν ἐν Βονωνίᾳ (1464), ἐν Ῥώμῃ (1469) καὶ ἐν Φλωρεντίᾳ, ὅπου μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγένοντο ὁ Βάλλας, ὁ Πανόνιος καὶ ὁ Πολιτιανός. Ὅτε

---

(1) Γουλλιέλμος Βουδαῖος (Guillaume Budé), ὁ σοφώτατος τῆς Γαλλίας ἀνὴρ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑκκαιδεκάτου αἰῶνος, ὁ παλινορθωτὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Κολλεγίου τῆς Γαλλίας καὶ τῆς βασιλικῆς βιβλιοθήκης, ὁ προστάτης τέλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν λογίων, ἐγεννήθη ἐν Παρισίοις τῷ 1467 καὶ ἀπέθανε ἐν τῇ αὐτῇ πόλει τῷ 1540. Κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενείας καὶ κατέλαβεν ἱκανὰ ἀξιώματα ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Η' καὶ Φραγκίσκου τοῦ Α'. Ἐδιδάχθη τὴν ἑλληνικὴν παρὰ τοῦ Ἑρμωνύμου τοῦ Σπαρτιάτου (1491—1494) καὶ παρὰ Ἰανοῦ τοῦ Λασκάρεως. Ἄκρος θιασώτης τῆς ἑλληνικῆς παιδείας συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν διάδοσιν αὐτῆς ἐν Γαλλίᾳ καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ὑπὸ Φραγκίσκου τοῦ Α' ἵδρυσις ἐκτὸς τοῦ πανεπιστημίου τῶν Παρισίων τριῶν ἑδρῶν τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ ἑβραϊκῆς, ἵδρυσις ἥτις ἐγένετο ἡ βάσις τοῦ Κολλεγίου τῆς Γαλλίας. Οὕτω τοὐλάχιστον μαρτυρεῖ ὁ Richer λέγων ἐν τῷ ἐπιταφίῳ αὐτοῦ εἰς Βουδαῖον ἐπιγράμματι:

Per te, linguis praemia certa dedit.

Διορισθεὶς βιβλιοφύλαξ τοῦ βασιλέως μετήνεγκε τὴν ἀρτισύστατον βιβλιοθήκην τοῦ Βλοᾶ εἰς Φονταινεβλὼ καὶ ἐπλούτισεν αὐτὴν διὰ πολλῶν ἑλληνικῶν βιβλίων καὶ χειρογράφων, δι' ὃ ὁ φίλος αὐτοῦ Λάσκαρις εἶπεν:

Augusti ut Varro, Francisci bibliothecam
Auget Budaeus, Palladis auspiciis.

Τὸ σημαντικώτερον αὐτοῦ σύγγραμμα εἶναι τὸ: De asse, ἐν ᾧ ἐξετάζεται τὸ νομισματικὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων. Ἐκ δὲ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τὸ σπουδαιότατον εἶναι De transitu ad Hellenismum, ἐν ᾧ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ καταφέρεται κατὰ τοῦ ἐπὶ αἱρέσει ψόγου, ὅστις ἀπεδίδοτο αὐτοῖς ἐπί τε τοῦ Ἰουστιανοῦ καὶ ὑπό τινων τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἐπισκόπων. Σώζονται εἰσέτι τοῦ Βουδαίου 56 ἐπιστολαὶ ἑλληνιστὶ γεγραμμέναι, ὧν 6 πρὸς Ἰανὸν τὸν Λάσκαριν ὑπερεπαινοῦντα τὸ ἀττικὸν αὐτῶν ἅλας· ἀφῆκε δὲ ἀποθανὼν χειρόγραφον ἑλληνολατινικὸν λεξικόν, ἐκτυπωθὲν ἀκολούθως ἐν Γενεύῃ (1554 καὶ 1562) καὶ χρησιμεῦσαν μεγάλως εἰς τὸν Ἐρρῖκον Στέφανον πρὸς σύνταξιν τοῦ Θησαυροῦ αὐτοῦ.

δὲ ἡ ἐν Παρισίοις ἕδρα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἔμεινε κενὴ ἕνεκα τῆς εἰς Ἀγγλίαν καὶ Ῥώμην μεταβάσεως τοῦ Ἑρμωνύμου, ὁ Ἀνδρόνικος προσεκλήθη ὡς διάδοχος τούτου καὶ τοσοῦτον ἐπιτυχῶς ἐδίδαξεν ὥστε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν γάλλου συγγραφέως, εἰς τοῦτον ὀφείλει τὸ πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων τὴν συστηματικὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας. Λέγεται ὅτι μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1478, ἢ κατ' ἄλλους 1486) ἐπανέκαψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Θεσσαλονίκην.

Νικόλαος δ' ὁ Τομαῖος, Ἠπειρώτης τὸ γένος καὶ ἐν Βενετίᾳ γεννηθεὶς τῷ 1456, ἐτελειοποιήθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν παρὰ Δημητρίῳ τῷ Χαλκοκονδύλῃ ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ σπουδαίως τοὺς ἀρχαίους ἐκμελετήσας συγγραφεῖς πρῶτος, δυνάμεθα εἰπεῖν, ἐγνώρισεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους τὸ ἀληθὲς κάλλος τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὃν ἀπήλλαξε τῶν παρεισάκτων καλλωπισμῶν τῶν Ἀράβων καὶ τῶν σχολαστικῶν ὑπομνηματιστῶν. Ἀληθὴς φιλόσοφος τήν τε διάνοιαν καὶ τὸ ἦθος ἐξετίμα ἐπίσης ἀμφοτέρους τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τοὺς γίγαντας καὶ πρῶτος ἴσως ἔκρινεν ἀπαθῶς καὶ ἀμερολήπτως τὰς ἀρετὰς ἀμφοτέρων καὶ κατέδειξε τὰς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας. Εἰς τὸ πανεπιστήμιον Παταυίου, ἔνθα ἐδίδασκεν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη, συνέῤῥεον πανταχόθεν τῆς Ἰταλίας πλῆθος διασήμων ἀνδρῶν ὅπως καταμάθωσι τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, τοὺς πάντας δ' ἐγοήτευεν ἡ τε στωμυλία καὶ κρίσις καὶ τὸ ἐράσμιον ἦθος τοῦ χρηστοῦ Ἠπειρώτου. Καὶ ἀληθῶς οὐδόλως ἄπορον εἰ τοσούτου ἀπήλαυε σεβασμοῦ ὁ πρεσβύτης ἐκεῖνος, ὅστις κομιδῇ νέος ἀνέλαβε καὶ ἤγαγεν εἰς πέρας πρῶτος αὐτὸς τὸν ἡράκλειον ἄθλον τῆς εἰς τὸ λατινικὸν μεταφράσεως τοῦ τε Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τοῦ σεβασμοῦ τούτου ἀπήλαυσε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ συμβάσης τῷ 1531, καὶ ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγένετο μετ' ἀσυνήθους πομπῆς ἐν Παταυίῳ.

Διὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων ὁ ἔρως πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐν γένει πρὸς τὴν παιδείαν διεδίδοντο ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν· ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐν Νεαπόλει, ἐν Μεδιολάνοις, ἐν Βενετίᾳ τὰ ἀνώτατα τῶν ἀξιωμάτων ἐχορηγοῦντο κατ' ἀναλογίαν τῆς παιδείας εἰς τοὺς Σαλουτάτους, Ἀρετίνους, Μαρσυππίνας, Σκάλας, Ποντάνους, Σιμωνέτους, Βέμβους, Βαρβάρους. Γυναῖκες ἐκ τῶν εὐγενεστέρων οἰκογενειῶν καὶ σπανιωτάτης καλλονῆς ἐπεδίδοντο μετὰ πλείστου ζήλου εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς. Τοιαύτην ἀνευρίσκομεν τὴν θυγατέρα τοῦ Βαρθολομαίου Σκάλα Ἀλεξάνδραν, ἧς οἱ ἔρωτες μετὰ τοῦ ἕλληνος ἱππότου Μιχαὴλ Μαρούλλου τοῦ Ταρχανιώτου εἰσὶ μυθιστορικώτεροι.

Ἦν δ' οὗτος εὐπατρίδης τοῦ Βυζαντίου, παῖς ἔτι μετὰ τῶν

γονέων αὐτοῦ προσφυγὼν εἰς Ἰταλίαν, ὅτε ἑάλω ἡ πόλις. Σπουδάσας ἐν Ἐνετίᾳ παρὰ μὲν Ζαχαρίᾳ Σκορδύλῃ τῷ Κρητὶ τὴν ἑλληνικὴν, παρὰ δὲ τῷ περιφήμῳ Σαβελλίκῳ τὴν λατινικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐν Παταυίῳ, ῥιψοκίνδυνος δὲ τὴν φύσιν καὶ ἱπποτικὸς τὸν χαρακτῆρα, κατετάχθη τὸ πρῶτον εἰς τὰς τάξεις τῶν ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Δημήτριον Ῥάλλην τὸν Σπαρτιάτην μισθοφόρων Ἑλλήνων· κατὰ δὲ τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ βίον ἀφιερῶν τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτοῦ εἰς τὰς Μούσας συνέθηκε λατινιστὶ τέσσαρα βιβλία ἐπιγραμμάτων, τρία ὕμνων καὶ ἓν ἀτελὲς ποίημα De Principum institutione. Ἀνήσυχος τὸν χαρακτῆρα, ἀψίκορος, ῥεμβώδης καὶ μελαγχολικὸς ἐν ταῖς ποιήσεσιν αὐτοῦ, ἔχει τι καὶ μάλιστα ἐν τῇ πρὸς Νέαιραν ἐλεγείᾳ τοῦ Ἄγγλου Βύρωνος πρὸς ὃν ὁμοιάζει ἐπίσης κατὰ τὸ εὐειδὲς τοῦ προσώπου, τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας ἐπίχαρι καὶ ἀρεσκευτικὸν καὶ τὴν ἀεικινησίαν (1). Παραιτηθεὶς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας μεταβαίνει εἰς Φλωρεντίαν ὅπου τυχάνει εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς παρὰ Λαυρεντίου τοῦ τῶν Μεδίκων· ἐκεῖ συνδέεται φιλικῶς μετὰ τοῦ Βαρθολομαίου Σκάλα καὶ γνωρίζει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἀλεξάνδραν, σπουδάσασαν κατὰ βάθος τήν τε λατινικὴν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παρὰ Δημητρίῳ τῷ Χαλκοκονδύλῃ καὶ Ἰανῷ τῷ Λασκάρει. Τὴν Ἀλεξάνδραν περιεστοίχουν καὶ ἐθεράπευον πλεῖστοι τῶν φλωρεντινῶν εὐπατριδῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἄγγελος Πολιτιανός. Ἐρωτικοί τινες αὐτοῦ στίχοι, οὓς ἡ Ἀλεξάνδρα εὐμενῶς ἐδέξατο θεωρήσασα αὐτοὺς ὡς ποιητικὰ δοκίμια, ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν τὴν ἰδέαν ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποβῇ εὐδαίμων αὐτῆς σύζυγος. Ἀλλὰ τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ κατέστρεψεν ἐντελῶς ἡ παρουσία τοῦ Ταρχανιώτου, τοῦ ὡραίου καὶ εὐφυοῦς ἱππότου, οὗ ἐρασθεῖσα θερμῶς ἡ Ἀλεξάνδρα ἐγένετο μετ' ὀλίγον σύζυγος αὐτοῦ· ἐμμανὴς ἐκ ζηλοτυπίας ὁ Πολιτιανὸς ἠθέλησε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν εὐτυχῆ αὐτοῦ ἀντίζηλον διὰ πικροτάτων σατυρῶν, εἰς ἃς ἀπήντησαν οἱ φίλοι τοῦ Ταρχανιώτου. Ἡ Ἀλεξάνδρα συνέζησε μετ' αὐτοῦ εὐδαίμων μέχρι τοῦ 1500 ὅτε ὁ Μάρουλλος ἐπιστρέφων ἔφιππος ἐκ Βολατέῤῥας ἐπνίγη πεσὼν εἰς τὸν Κεκίναν ποταμόν· ἐξ ἔπειτα ἔτη ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὸν τάφον ἡ Ἀλεξάνδρα.

Οὐχ ἧττον περίφημος ἐγένετο καὶ ἡ ἐν Βενετίᾳ διατρίβουσα Κασσάνδρα Τιδέλι, συγκαταριθμουμένη μεταξὺ τῶν πρώτων σοφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Διατηροῦσα ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν

(1) C'était un esprit inquiet, λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Βάυλος, et il ne trouva jamais une assiette fixe, ni pour son corps, ni pour ses études. «Ἦν ἀνήσυχος νοῦς οὐδέποτε εὑρὼν ἕδραίαν βάσιν οὐδὲ διὰ τὸ σῶμα, οὐδὲ διὰ τὰς μελέτας αὐτοῦ».

Μεδίκων καὶ ἐπισύρασα τὸν θαυμασμὸν Ἀγγέλου τοῦ Πολιτιανοῦ ἀπέθανεν ὑπερεκατονταοῦτις τῷ 1558, ἀπολαύουσα μέχρι τέλους τῆς τιμῆς καὶ τῆς ὑπολήψεως πάντων.

Εὐδαίμων ἀληθῶς διὰ τὴν Ἰταλίαν αἰών, ἠὼς παμφανόωσσα ἐκρινῆς ἡμέρας, τηλαυγὲς πρόσωπον τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, εἰς ὃν εἷς τῶν Μεδίκων, Λέων ὁ Ι', ἔμελλε δικαίως νὰ δώσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Εὐδαίμων αἰών, ὃν ἐπισφραγίζει ἀξίως τὸ ὄνομα Ἄλδου Μανουτίου τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ σεβαστοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς ὅστις πρῶτος ἐκόσμησεν ἑαυτὸν διὰ τοῦ τίτλου τοῦ φιλέλληνος (ἐν τῷ β' τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἀριστοτέλους, 1497), τοῦ μεγάλου τυπογράφου, ὅστις ἐκ Βενετίας διέσπειρεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ συνηντῶντο ἅπαντες οἱ ἕλληνες πρόσφυγες καὶ οἱ ἑλληνισταὶ καὶ γλῶσσα εἰς ἣν διελέγοντο πάντες οὗτοι ἦν ἡ ἑλληνική. Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ συνέστη ἀληθὴς ἀκαδημία, συγκειμένη ἐξ ἀνδρῶν διακεκριμένων διὰ τὰς γνώσεις αὐτῶν, οἵτινες συνερχόμενοι καθ' ὡρισμένας ἡμέρας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἄλδου συνεζήτουν διάφορα φιλολογικὰ ζητήματα καὶ ἠσχολοῦντο περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ὠφελιμωτέρων πρὸς ἔκδοσιν συγγραμμάτων, τῶν ἀρίστων χειρογράφων καὶ τῶν διδακτέων μαθημάτων. Ὁ κανονισμὸς τῆς ἀκαδημίας ταύτης (Νεακαδημίας νόμος) συνετάχθη ἑλληνιστὶ ὑπὸ Σκιπίωνος τοῦ Καρτερομάχου (Fortiguerra) καὶ ἡ πρώτη ὑποχρέωσις δι' ἕκαστον μέλος τῆς ἀκαδημίας ταύτης ἦν τὸ διαλέγεσθαι ἑλληνιστὶ ἐπὶ ποινῇ ἀποκλεισμοῦ. Ἄλδος, ὁ πρόεδρος τῆς ἀκαδημίας ταύτης, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ τοῦ Α' τὴν ἄδειαν αὐτοῦ δι' αὐτοκρατορικοῦ διπλώματος. Μέλη τῆς ἀκαδημίας ταύτης ἦσαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων Μάρκος ὁ Μουσοῦρος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, Ι. Γρηγορόπουλος ὁ Κρής, συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Καρτερομάχου εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ Νεακαδημίας νόμου, Ἰουστῖνος Δεκάδυος ὁ Κερκυραῖος, περίφημος μελῳδός, Ἀριστόβουλος Ἀποστόλης, Ἀρσένιος ὁ Μονεμβασίας, Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης, Δημήτριος Δούκας ὁ Κρής, ἐκδότης τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου καὶ τῶν Δέκα Ῥητόρων, καὶ Ἰανὸς ὁ Λάσκαρις· καλλιγράφος δ' αὐτῆς ὁ περίφημος Ἰωάννης Ῥῶσσος ὁ Κρής, ὁ καταπλουτίσας τὰς εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας διὰ τῶν ἀρίστων αὐτοῦ ἀντιγράφων.

Ἀλλ' ὁ ἄριστος βεβαίως πάντων τῶν συνεργατῶν τοῦ Ἄλδου ἦν ὁ πολὺς Μάρκος ὁ Μουσοῦρος. Ἐν Κρήτῃ γεννηθεὶς τῷ 1470 ἦλθε παῖς ἔτι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἔνθα ἐμαθήτευσε παρ' Ἰανῷ τῷ Λασκάρει καὶ ἔπειτα ἐν Πατουίῳ. Εἰδημονέστατος τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, κριτικώτατος, εὖγλωττος, ταχέως προσεκτήσατο μεγίστην φήμην καὶ ὑπὸ μὲν Ἄλδου τοῦ Μανουτίου παρελαμβάνετο ὡς συνεργάτης εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἑλλήνων συγγραφέων, ὑπὸ δὲ τῆς δημοκρατίας διωρίζετο καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Πατουίῳ, ὅπου πανταχόθεν τῆς Εὐρώπης πληθὺς συνέρρεον σοφῶν ὅπως ἀκούσωσι τοῦ περιπύστου Ἕλληνος. Ἀλλὰ καὶ ἐν Βενετίᾳ μήπω τεσσαρακοντούτης ἐδίδαξε τοσοῦτον ἐπιτυχῶς καὶ μετὰ τοσαύτης φήμης, ὥστε ἕνεκα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἄλλοι τε ἐπίσημοι ἄνδρες καὶ ὁ Ἄλδος ἀπεκάλεσαν τὴν Βενετίαν Νέας Ἀθήνας. «Venetias, λέγει ὁ Ἄλδος ἐν τῇ κατὰ τὸ 1514 ἐκδόσει τοῦ Πινδάρου, alteras hoc tempore possiamus dicere Athenas, cum propter alios plurimos singulari doctrina praeditos viros, tum propter Musurum nostrum. Καὶ εἰς Ῥώμην δὲ μεταβὰς τῷ 1516 ἐδίδαξε καὶ τὴν εὔνοιαν τοῦ πάπα ἐφελκυσάμενος προεχειρίσθη τῷ 1517 ἐπίσκοπος Μονεμβασίας· δυστυχῶς ὅμως ἀπέθανε τὸ αὐτὸ ἔτος μήπω πεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν. Περὶ τῆς μεγάλης παιδείας τοῦ ἀνδρὸς τούτου μαρτυρεῖ ἡ ᾠδὴ αὐτοῦ εἰς τὸν Πλάτωνα δικαίως παρὰ πάντων θαυμαζομένη διὰ τὸ ὕψος καὶ διὰ τὸ καλλιεπὲς αὐτῆς.

Οὐχ ἧττον τοῦ Μουσούρου κλέος ἤρατο καὶ εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων συνετέλεσεν Ἰανὸς ὁ Λάσκαρις, ὁ καὶ Ῥυνδακηνός. Καταφυγὼν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πελοπόννησον, κἀκεῖθεν εἰς Κρήτην καὶ Ἰταλίαν, ἐξέμαθεν ἐν Πατουίῳ τὴν λατινικήν, διδάσκων συγχρόνως τὴν ἑλληνικήν. Μετέβη ἔπειτα εἰς Φλωρεντίαν, ὅπου εὐμενοῦς τυχὼν ὑποδοχῆς παρὰ Λαυρεντίου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ εἰς Ἀνατολὴν πρὸς συλλογὴν χειρογράφων· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπιστρέψας εἰς Ἰταλίαν παρέδωκεν εἰς τὸν Λαυρέντιον ἱκανὰ πολύτιμα καὶ ἄγνωστα χειρόγραφα· τὸ δεύτερον δ' ἀποσταλεὶς ἐκόμισεν ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἄθω ὑπὲρ τὰ 200 χειρόγραφα, ἀλλὰ δὲν εὗρε πλέον ζῶντα τὸν μέγαν ἐκεῖνον προστάτην τῶν γραμμάτων καὶ ἀπῆλθε προσκληθεὶς ὑπὸ Καρόλου τοῦ Α' εἰς Γαλλίαν, ὅπου μαθητὴς αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Γουλιέλμος Βουδαῖος. Ἐξαποσταλεὶς ὑπὸ Λουδοβίκου τοῦ ΙΒ' πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας εἰς Βενετίαν τῷ 1503, ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους μετὰ τὴν ῥῆξιν τὴν ἐπελθοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν καὶ ἐξηκολούθησε διδάκων τὴν ἑλληνικὴν μέχρι τῆς ἀναῤῥήσεως Λέοντος τοῦ Ι', ὅστις συνέστησεν ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ Λασκάρεως τὸ περίφημον ἑλληνικὸν γυμνάσιον πρὸς διατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν γενναίων καὶ εὐφυῶν νέων ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος μερῶν. Πόσον εὐεργετικὸς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπῆρξεν ὁ Ἰανὸς κατὰ τὴν ἐν Ῥώμῃ

διατριβὴν αὐτοῦ καὶ πόσον συνετέλεσε πρὸς σύστασιν τοῦ γυμνασίου καταφαίνεται ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν προσφωνήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Μουσούρου γενομένης ἐκδόσεως τοῦ Παυσανίου τῷ 1516. «Καὶ νῦν ἐν Ῥώμῃ διατρίβων, λέγει ὁ Μουσοῦρος, τιμώμενός τε καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐκεῖ, πρόξενος ὡς ἀληθῶς γέγονας τῶν Ἑλλήνων, τοῖς μὲν ἀφικνουμένοις πολλάκις ὑπὲρ δύναμιν δωρούμενος, τῶν δ' ἀπόντων ἐπιμελούμενος, τοὺς δὲ φιλτάτους τοῖς περὶ τὸν κρατοῦντα συνιστάς. Θαυμαστὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα σημεῖα δόξειεν ἂν τῆς σῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐνοίας, ὃ δ' ἐρεῖν μέλλω πᾶσαν ὑπερβέβληκε καλοκἀγαθίας εὐφημίαν. Ὁρῶν γὰρ ἑνίους τῶν ἡμετέρων διὰ τὴν πολυετῆ δουλείαν οὕτω μὲν ἐπιλαθομένους ἑαυτῶν, ὡς μηδέποτ' ἀνανήψειν καὶ μηδεμίαν ὅλως τῶν προγόνων ἔχειν ἔννοιαν, ἀλλ' ἐθελοκακοῦντας πολιτικοῦ βίου, παιδεύσεώς τε καὶ ἀγωγῆς ὀλιγώρως ἔχειν· οὕτω δὲ κακοδαιμονᾶν ὡς αὐτοὺς μὲν ἀπαιδευσίᾳ συζῆν καὶ τετυφῶσθαι . . . τοῖς δὲ παιδείας ἐραστὰς φθονεῖν . . . . τοιοῦτό τι πρὸς τὴν θείαν τὴν ἡμῶν μεμηχάνησαι συμφοράν. Ὡς γὰρ μὴ παντάπασιν ἀποσβεσθῇ τὸ σωζόμενον ἔτι τῶν ἑλληνικῶν λόγων, οὐκ ὀλίγους ἔκ τε Κρήτης ἔκ τε Κερκύρας καὶ τῶν παραθαλασσίων τῆς Πελοποννήσου μετεπέμψω νεανίσκους τῶν μήτε φύσιν ἀγενῶν, μηθ' ὑπὸ χάσμης καὶ νωθρότητος ἐκνεναρκωμένων, ἀλλ' ἀγχινοίᾳ τε περισήμων καὶ τὸ ταλαίπωρον ἐχόντων ἐν τῇ ψυχῇ· οἳ νῦν ἐν Ῥώμῃ μήτε στέγης, μηθ' ἱματισμοῦ, μήτε τροφῆς ἀπορούντες, μήτε σοφιστῶν ἐστερημένοι τῶν διδάσκειν καὶ βουλομένων καὶ εἰδότων, θαυμαστὸν ὅσον περὶ ἄμφω προκόπτουσι τῷ λόγῳ, τοῦ πάντ' ἀρίστου καὶ μεγίστου Ῥώμης ἀρχιερέως Λέοντος δεκάτου χορηγοῦντος». Ὁ Λάσκαρις διέμεινεν ἐν Ῥώμῃ μέχρι τοῦ 1517, ὅτε ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ πάπα σπουδαίαν ἐντεταλμένος ἀποστολὴν παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας Φραγκίσκῳ τῷ Α', ὅστις μεγάλως προσεπάθησε νὰ κρατήσῃ αὐτὸν ἐν Παρισίοις· ἀλλ' ὁ Λάσκαρις ἐπανέκαμψεν εἰς Ῥώμην παρὰ τῷ Λέοντι καὶ μόνον θανόντος τούτου τῷ 1518 μετέβη εἰς Γαλλίαν καὶ διετέλεσε διδάσκων τὴν ἑλληνικήν· μεταξὺ τῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μαθητῶν αὐτοῦ καταλέγονται ὁ Danès (1) καὶ ὁ Κάρολος Στέφα-

(1) Ὁ Danès ἐγεννήθη τῷ 1497 καὶ ἀπέθανε τῷ 1577. Ἐγένετο τῷ 1530 καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἐν τῷ βασιλικῷ κολλεγίῳ καὶ συγκατηριθμεῖτο μεταξὺ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὸν Ἀμυότον, τὸν Ἰωάννην Δοράτον καὶ τὸν Βαρνάβαν Βρίσσωνα. Τῷ 1537 ἐγένετο εἷς τῶν διαιτητῶν τῆς μεταξὺ Ῥάμου καὶ Γοδέα φιλοσοφικῆς περὶ Ἀριστοτέλους ἔριδος καὶ ὡς ὀπαδὸς τοῦ Σταγειρίτου ἀπεφάνθη κατὰ τοῦ πρώτου. Τῷ 1545 ἀπεστάλη ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας εἰς τὴν ἐν Τριδέντῳ σύνοδον καὶ ἐξεφώνησε σπουδαιότα-

νος (1), ὁ μὲν διδάσκαλος, ὁ δὲ θεῖος τοῦ περιφήμου ἑλληνιστοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου (2), τοῦ πλουτίσαντος τὴν λεξικογραφίαν διὰ τοῦ Θησαυροῦ αὐτοῦ. Τῷ 1525, αἰχμαλωτευθέντος Φραγκίσκου τοῦ Α', ὁ Λάσκαρις τετιμημένος δι' ἐπισήμου ἀποστολῆς ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος τοῦ Ζ' μεταβαίνει παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Καρόλῳ τῷ Ε' καὶ ἐκφωνεῖ λατινιστὶ πανηγυρικὸν λόγον, ἐν ᾧ πολλὰ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ παρακαλεῖ· τῷ 1530 ἀποστέλλεται ὡς πρεσβευτὴς παρὰ Φραγκίσκου τοῦ Α' εἰς Ἐνετίαν· μετὰ δὲ πενταετῆ διαμονὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ προσκληθεὶς ἐπιμόνως ὑπὸ τοῦ πάπα Παύλου τοῦ Γ' μεταβαίνει εἰς Ῥώμην καὶ περ ὑπὸ ποδάγρας πάσχων, καὶ ἀποθνήσκει μετ' ὀλίγον ἐκ τῶν μόχθων τῆς ὁδοιπορίας. Ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐτέθη τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα ποιηθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου καὶ συγκεφαλαιοῦν τὰς πικρὰς σκέψεις τῶν εὐγενῶν ἐκείνων προσφύγων καὶ τὴν μόνην παραμυθίαν ἣν εὕρισκον ἐν τῇ εὐμενεῖ ὑποδοχῇ ἧς ἐτύγχανον ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ:

Λάσκαρις ἀλλοδαπῇ γαίῃ ἐπικάθετο, γαίην
οὔτε λίαν ξείνην. ὦ ξένε, μεμφόμενος,
εὗρετο μειλιχίην· ἀλλ' ἄχθεται, εἴπερ Ἀχαιοῖς
οὐδ' ἔτι χοῦν χεύει πατρὶς ἐλευθέριον.

τον λόγον. Λέγεται ὅτι τοῦ Δανὲς καταφερομένου κατὰ τῶν ἐκλελυμένων ἠθῶν τῆς ἐποχῆς, ὁ Ἰταλὸς ἐπίσκοπος τοῦ Ὀρβιέτου ἀνεφώνησε σκωπτικῶς Gallus cantat (ἀλέκτωρ ἢ ὁ Γάλλος φωνεῖ)· πρὸς ὃν ἐκεῖνος μάλα προχείρως καὶ εὐφυῶς Utinam ad Galli cantum Petrus resipisceret (εἴθε μετανοήσοι ὁ Πέτρος εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀλέκτορος). Διορισθεὶς διδάσκαλος τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἐρρίκου τοῦ Β' προεχειρίσθη ἐπίσκοπος Λεβώρ.

(1) Κάρολος ὁ Στέφανος ἐγεννήθη τῷ 1504 καὶ ἀπέθανε τῷ 1569· ἦν ἀδελφὸς Ῥοβέρτου τοῦ Στεφάνου, πατρὸς Ἐρρίκου τοῦ Στεφάνου· ὅτι ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Λασκάρεως μαρτυροῦσιν οἱ ἑξῆς στίχοι ἑνὸς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ:

Charle Estienne premier, disciple de Lascare,
M'apprist à prononcer le laugage romain.

(2) Τοῦ περιφήμου τούτου ἑλληνιστοῦ πρῶτος καθηγητὴς εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐγένετο ὁ προρρηθεὶς Danès. «Πεντεκαιδεκέτης, λέγει ὁ Firmin Didot, ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ ἔχῃ διδάσκαλον τὸν Danès, ὅστις μετέδωκεν αὐτῷ τὰς γνώσεις ἃς αὐτὸς ἔλαβε παρὰ τοῦ Βουδαίου καὶ Ἰανοῦ τοῦ Λασκάρεως. Ὁ σοφὸς οὗτος καθηγητής, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὁ μέγιστος ἑλληνιστὴς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, δύο μόνον ἠθέλησε νὰ ἔχῃ μαθητάς, Ἐρρίκον τὸν Β', υἱὸν Φραγκίσκου τοῦ Α', καὶ τὸν Ἐρρίκον Στέφανον». Μεταξὺ τῶν διδασκάλων Ἐρρίκου τοῦ Στεφάνου συγκαταλέγεται καὶ ὁ περίφημος καλλιγράφος Ἄγγελος Βεργίκιος ὁ Κρής. «Messer Angelo, λέγει ὁ Σκαλίγηρος, quem vidi et quem Franciscus advocaverat, docuerat H. Stephanum, qui bene scribebat, tam bene quam praeceptor qui cudit illos praestantes characteres regios».

Ζ'.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ ἄνδρες, οἱ διαδόντες ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ τὸν πολιτισμόν. Ὤφειλον ἴσως ν' ἀπαριθμήσω τὰ ὀνόματα αὐτῶν πάντων καὶ νὰ διατυπώσω ἐν ὀλίγοις τοὺς ἡρακλείους αὐτῶν ἄθλους· ἀλλὰ καὶ ὁ χρόνος ἤθελε μοὶ ἐπιλείψει εἰς τοῦτο καὶ δὲν ἤθελα ὁμιλήσει ἀνταξίως τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων. Εὔχομαι μόνον ὅπως τῶν Ἑλλήνων τις, ἐκ τῶν ἀρίστων ἐμπνεόμενος πηγῶν καὶ πολλὴν οὐ μόνον τὴν ἱκανότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν φιλοπατρίαν κεκτημένος, συγγράψῃ τὴν ῥαψῳδίαν τῶν ἄθλων τῶν μεγάλων ἐκείνων πατέρων ἡμῶν. Ἀνάγκη ὁ Ἕλλην ἐκεῖνος νὰ αἰσθάνηται ἐν ἑαυτῷ ὅτι δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ μάθῃ ὁ Ἑλληνισμὸς ποῦ ἐγεννήθησαν, ποῦ ἀπέθανον καὶ πόσα ἐβίωσαν ἔτη, ἀλλὰ πρὸ πάντων τί εἰπόντες, τί ποιήσαντες, τί παθόντες, τί μοχθήσαντες, κατέλιπον ἄφθιτον τὸ κλέος οἱ δαιμόνιοι ἐκεῖνοι ἄνδρες.

Δὲν προτίθεμαι ἐπίσης νὰ μακρηγορήσω περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἃ ἐπήνεγκεν εἰς τὸν πολιτισμὸν ἡ διάδοσις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Τίς ἡ ἀνάγκη μακρηγορίας ὅταν πεντήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα γενναται ἐν Ἰταλίᾳ ὁ χρυσοῦς ἐκεῖνος αἰὼν τοῦ Λέοντος Ι' καὶ τῶν Μεδίκων ; Τίς ἡ ἀνάγκη μακρηγορίας ὁπόταν βλέπωμεν ὅτι διὰ τῶν μεγάλων ἑλληνιστῶν Ἐρρίκου Στεφάνου, Κασωβῶνος, Σκαλιγήρου, Σαλμασίου, Ἀμυότου, ἡ γαλλικὴ γλῶσσα προσκτᾶται τὴν ἀμίμητον χάριν ἐφ' ᾗ νῦν καυχᾶται καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἑορτάζει καὶ αὐτὴ τὸν χρυσοῦν αὐτῆς αἰῶνα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον καθ' ὃν ἀνέζων ἐν τῷ Φενελῶνι καὶ ἐν τῷ Ῥακίνᾳ ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Εὐριπίδης, τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον ὅστις ἐρρίψε τὰς μεγάλας ἰδέας, ἐξ ὧν ἐγεννήθη ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 ; Τίς ἡ ἀνάγκη μακρηγορίας ὁπόταν βλέπωμεν τὴν νήδυμον ὑπνώττουσαν Γερμανίαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἐξεγειρομένην τοῦ ὕπνου διὰ τῶν μεγάλων ἑλληνιστῶν Ἑρμάνου, Ἐυνίου, Βολφίου, Ἐγέλου, Βοικχίου καὶ λοιπῶν, γεννῶσαν τοὺς Γαῖτε καὶ Σχιλλέρους, εἰσερχομένην εἰς τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ἐν διαστήματι πεντήκοντα μόλις ἐτῶν προαγομένην τοσούτῳ τεραστίως, ὥστε νὰ καταβάλῃ διὰ σειρᾶς ἀνηκούστων θριάμβων τὴν μέχρι τοῦδε μεγίστην στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς Εὐρώπης ; Τίς ἡ ἀνάγκη μακρηγορίας ὁπόταν καὶ ἡ Ῥωσσία αὐτὴ, ὡς ὁ μέγας αὐτῆς ἱστορικὸς Καραμζίνος ὁμολογεῖ, χρεωστῇ τὸ πρῶτον αὐτῆς μεγαλεῖον εἰς τὸν μετὰ τῆς Σοφίας Παλαιολόγου γάμον τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μόσχας Ἰβὰν, γάμον δι' οὗ καὶ ἐν Εὐρώπῃ κατέστη γνωστοτέρα καὶ σεβαστὴ καὶ τὰ πρῶτα ἐποιήσατο πρὸς τὸν πολιτισμὸν βήματα διὰ τῶν μετὰ τῆς Σοφίας

μεταβάντων ἐκεῖ Ἑλλήνων οἵτινες καὶ τὰς βιβλιοθήκας ἐπλούτισαν καὶ τοὺς κατοίκους ἐδίδαξαν τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα;

Καὶ ἡ σωτήριος αὕτη ἐπίδρασις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἡ ἐπελθοῦσα διὰ τῆς ὑλικῆς ἡμῶν πτώσεως τοῦ 1453, περιωρίσθη ἀρά γε εἰς μόνον τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ; Οὐχί· αὐτὴ ἡ σημερινὴ τῆς Ἀνατολῆς ἐξανάστασις, αὐτὴ ἡ ἀπὸ πεντήκοντα ἐτῶν μόλις ἀνατείλασα ἐν ταῖς χώραις ἡμῶν ἠὼς τοῦ πολιτισμοῦ, μὴ δὲν ὀφείλεται καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ; Εἶναι ἀνάγκη ἄρα γε νὰ ἐπαναλάβω τὸ ἀτελεύτητον μαρτυρολόγιον τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τέσσαρας ὅλους αἰῶνας, μαρτυρολόγιον δι' οὗ τὰ γράμματα διεσώζοντο ἐν ἀφανεῖ που γωνίᾳ διδασκόμενα, ἐν τοῖς σχολείοις ἐκείνοις ἄτινα, σκληρὸν λέγειν, ἐκρύπτοντο ὑπὸ τὸ ὄνομα φρενοκομεῖα ; Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπαριθμήσω τὸν κατάλογον τῶν μεγάλων πατριαρχῶν, τῶν Σχολαρίων, τῶν Λουκάρεων, τῶν Σαμουὴλ, Γρηγορίων τῶν Ε', τῶν πολυμαθῶν Μαυροκορδάτων, Ὑψηλαντῶν, Μουρουζῶν, τῶν ταπεινῶν διδασκάλων οἵτινες τοσαῦτα ἐμόχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἐν Ἀνατολῇ ; Ποῦ δὲ ταῦτα ; Οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, διότι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν ἀποκλειστικοὶ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς βουλγαρικαῖς καὶ ἐν ταῖς δακικαῖς καὶ ἐν ταῖς ῥωσσικαῖς, πανταχοῦ τέλος ὅπου ὑπῆρχεν ἀνάγκη φωτὸς καὶ ἐτιστήμης. Τὰ ὑπὸ Ἑλλήνων συστάντα καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων συντηρούμενα σχολεῖα τοῦ Βυζαντίου, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Μοσχοπόλεως, τῆς Καστορίας, τῶν Σερρῶν, τοῦ Τυρνάβου, τῶν Κυδωνιῶν τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης, τοῦ Βουκουρεστίου, τοῦ Ἰασίου, τῆς Κραγιόβας, τῆς Μόσχας, τῆς Βενετίας, τοσαῦτα ἄλλα ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἰονίῳ Πολιτείᾳ ὑπῆρξαν πηγαὶ πολυχεύμονες, ἀφ' ὧν ἠρύοντο ἀδιακρίτως πάντα τὰ τῆς Ἑῴας χριστιανικὰ ἔθνη, ὧν τινα ἀπολαπτίζουσι νῦν τοὺς γαλουχήσαντας αὐτά.

Καὶ εἰς μόνα τὰ χριστιανικὰ ταῦτα ἔθνη ὑπῆρξε σωτήριος ἡ ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἐπιστήμης; Οὐχί. Αὐτὸς ὁ πορθητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Μωάμεθ ὁ Β', τοσοῦτον ἐξετίμα τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τοσοῦτον ἐθεώρει σωτήριον τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς, ὥστε οὐ μόνον αὐτὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐξεμάθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς παρ' ἑαυτῷ διετήρει Ἕλληνας, γραμματικοὺς καλουμένους, καὶ πολλὰ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ δι' ἑλληνικῶν εἰσὶ κεχαραγμένα γραμμάτων. Ἐὰν μετὰ ταῦτα ἐλησμονήθησαν ὀλίγον αἱ παραδόσεις τοῦ σουλτάνου ἐκείνου, οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις, ἰσχυρὰ διὰ τῶν μεγάλων διερμηνέων, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰς τὴν γέννησιν ἐθνικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ. Διὰ τῶν μεγάλων

τούτων διερμηνέων ἐρρυθμίσθη τὸ πρῶτον τὸ διπλωματικὸν ὕφος τῆς ὀθωμανικῆς γλώσσης· δι' αὐτῶν ἡ ἀστοιχείωτος τουρκικὴ γλῶσα μετεβλήθη προϊόντος τοῦ χρόνου εἰς τὴν πλουσίαν καὶ εὔτροφον ὀθωμανικὴν γλῶσσαν. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, βαθεῖς περὶ τὴν περσικὴν καὶ ἀραβικὴν φιλολογίαν, ἐμπεφορημένοι τῆς ἑλληνικῆς τοῦ λόγου ὑφῆς, ἐπλούτισαν μὲν τὸ λεξικὸν τῆς γλώσσης διὰ τῆς εἰσαγωγῆς εὐήχων ἐκ τῶν δύο ἐκείνων γλωσσῶν λέξεων, ἐμόρφωσαν δὲ ἑλληνικώτερον, οὕτως εἰπεῖν, τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ὑφὴν τοῦ λόγου. Τίς ἀγνοεῖ ὅτι τὰ τουρκικὰ συγγράμματα Ἰακώβου τοῦ Ἀργυροπούλου θεωροῦνται μέχρι σήμερον πρότυπα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς καὶ ὅτι ὁ μεγαλεπήβολος βεζίρης Ρεσσὶτ πασσᾶς συνίσα θερμῶς τοῖς νέοις τὴν σπουδὴν τῶν συγγραμμάτων τούτων ὅπως μορφώσωσι τὸ ὕφος αὐτῶν;

Καὶ ταῦτα μέν, ὅσον ἔνεστι συνοπτικῶς, περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τῶν ἐν Ἀνατολῇ συνοίκων ἐθνῶν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, τίς νὰ μὴ ὁμολογήσῃ δύνασθαι ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἐξανάστασις, ἡ ἀνακαίνισις τοῦ τῷ 1453 καταστραφέντος ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, ὀφείλεται καθ' ὅλου σχεδὸν εἰς τὴν μετ' ἐπιμελείας μελέτην τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἰδεῶν; Ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας ἡ μελέτη αὕτη, βυζαντινὸν φέρουσα χαρακτῆρα, δὲν ἀνέπλασεν, εἶναι ἀληθές, οὐδὲ συγγραφεῖς οὐδὲ φιλολογίαν, ἕνεκα τῶν αἰτίων, ἅτινα ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω ὁμιλοῦντες περὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς· ἀλλὰ τὰ σπέρματα ἐφυτεύθησαν, ἡ ὥθησις ἐδόθη, ὁ ἑλληνικὸς νοῦς ἐμορφώθη, καὶ ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἐκείνη ἥτις διεκρήθη ἐπὶ πρωτοτυπίᾳ ἐν τρισὶ ποιήμασι τοῦ Ἐρωτοκρίτου τῆς Βοσκοπούλας, τῆς Ἐρωφίλης, ἅμα τῆς ὑσπληγγος πεσούσης κατῆλθεν εἰς τὸ στάδιον, ἅμα τοῦ συνθήματος δοθέντος, ἅμα χειραφετηθεῖσα ὑπὸ τῶν μακαρίων καὶ ἀοιδίμων ἀνδρῶν Εὐγενείου τοῦ Βουλγάρεως. Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη καὶ τοῦ μεγαλοπράγμονος Κοραῆ, εἰς οὗ τὴν μνήμην θὰ πάλλῃ αἰωνίως πᾶσα ἑλληνικὴ καρδία, ἐπλουτίσθη ἀμέσως διὰ τῶν ποιήσεων Βιλλαρᾶ καὶ Χριστοπούλου καὶ Νερούλοῦ καὶ ἤρχισε νὰ ὁδηγῇ τὰ κλονιζόμενα κατ' ἀρχὰς βήματα αὐτῆς πρὸς τὴν φιλολογίαν. Ἔκτοτε μόλις παρῆλθον ἑκατὸν ἔτη, καὶ ὅμως σήμερον ἡ γλῶσσα ἡμῶν κατέστη μία τῶν ὡραιοτέρων καὶ πλουσιωτέρων τῆς Εὐρώπης, συνενοῦσα πάσας τὰς ποιητικὰς καὶ λεκτικὰς χάριτας τῆς ἀρχαίας ἡμῶν γλώσσης μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ τῆς σαφηνείας τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, ἡ δὲ φιλολογία ἡμῶν δύναται νὰ καυχηθῇ ἐφ' ἱκανοῖς προϊοῦσι, ποιη-

τικοῖς τε καὶ ἄλλοις, ἅτινα ἴσως μὲν δὲν εἶναι ἀντάξια τῶν συγχρόνων ἔργων τῆς Εὐρώπης, οὐχ ἧττον ὅμως εἶναι πολὺ ἀνώτερα τῶν πρώτων ἔργων, ἅτινα ἀπετόλμησεν οἱαδήποτε εὐρωπαϊκὴ φιλολογία ἐν τοῖς σπαργάνοις αὐτῆς.

Ἐμακρηγόρησα ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον· ἀλλ' ὅμως ἡ συγγνώμη μου ἔγκειται ἐν τῇ γλυκύτητι τῶν ἀναμνήσεων τούτων. Ἐὰν ταῦτα πάντα ἐλησμονήθησαν καὶ λησμονοῦνται παρὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν ἐθνῶν, δυνάμεθά ποτε ἡμεῖς, Ἕλληνες ὄντες, νὰ φανῶμεν ἐπίσης ἐπιλήσμονες; Πολλάκις ἐκακίσθημεν ἐπὶ τῷ ὅτι δὲν ἀπωλέσαμεν τὴν μνήμην καὶ ἐχλευάσθημεν μὲν ἕνεκα τούτου ὅτι ἐπὶ πατραγαθίαις μέγα φρονοῦμεν, παρηνέθημεν δὲ νὰ μὴ ποιώμεθα λόγον περὶ τοῦ παρελθόντος, ἐὰν θέλωμεν δῆθεν νὰ προοδεύσωμεν. Οὐχί· ἐξέστω πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἀμνημονεῖν τῶν χαρίτων καὶ ἀγνωμονεῖν πρὸς τὸν ἑλληνισμόν· ἐξέστω αὐτοῖς διασύρειν τὰ ὀνόματα τῶν ὑλικῶς ἡττηθέντων, διότι ἡττήθησαν, διότι Victrix causa diis placuit, μηδόλως ἀναλογιζομένοις τὰς πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἐκδουλεύσεις αὐτῶν· ἐξέστω αὐτοῖς τὰ ὄμματα μύειν καὶ βύειν τὰ ὦτα εἰς τὴν σημερινὴν πρόοδον τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἢ διὰ μικροσκοπίου προσπαθεῖν ὅπως ἀνακαλύψαντές που κηλῖδά τινα ἢ ἀσχημίαν καταδιαβάλωσι τὴν πρόοδον ταύτην· ἐξέστω τοῖς ὀφείλουσιν εἰς τοὺς πατέρας ἡμῶν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὕπαρξιν καὶ τὴν διανοητικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν τυμβωρυχεῖν ἀσεβῶς τοὺς τάφους αὐτῶν. Ἀλλ' ἡμεῖς, λέγω, δυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐκείνους, ὧν τὸ αἷμα ὑπῆρξε τὸ γάλα τῆς ἐπιστήμης ὅπερ ἐθήλασεν ἡ Εὐρώπη, τὸ βάπτισμα ἡμῶν πρὸς ἀναγέννησιν; Ἡμεῖς νὰ λησμονήσωμεν ὅτι χάρις εἰς τὰς ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας ἀδιαλείπτους προσπαθείας, μόχθους καὶ θυσίας τῆς συνεχοῦς ἀλύσου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἀπολωλότες ἦμεν καὶ εὑρέθημεν, πεπτωκότες ἦμεν καὶ ἀνωρθώθημεν, νεκροὶ ἦμεν καὶ ἀνέστημεν, ἐπεζήσαμεν μετὰ τοσαύτας καταστροφάς, μετὰ τοσαύτας δηώσεις, μετὰ τοσαύτας ἁλώσεις, μετὰ τοσαύτας ἐπιβουλάς, μετὰ τοσαύτας ζοφερὰς ἡμέρας;

Οὐχί· τοῦτο θὰ ἦτον ἀνανδρία προδίδουσα ὅτι ἐν τοῖς στήθεσιν ἡμῶν ἔπαυσε τοῦ νὰ πάλλῃ ἑλληνικὴ καρδία, ὅτι ἐν ταῖς φλεψὶν ἡμῶν οὐδὲ ῥανὶς ἑλληνικοῦ αἵματος ἐναπολείπεται.

Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑΣ.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ.

Ἐκ τῆς ἐν Βυζαντίῳ πέρυσιν (1870) ἐκδοθείσης ὑπὸ ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου, Σιναΐτου, συγγραφῆς Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν, τῶν εἰς δώδεκα βιβλίον Η, Θ καὶ Ι, ἤτοι τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453—1789) ἀπανθίζομεν ἐλευθέρως, ποιήσαντες καὶ μικρὰς ἐξ ἄλλων πηγῶν προσθήκας, καὶ μεταδίδομεν τοῖς ἀναγνώσταις τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Νεολόγου τ' ἀκόλουθα ἱστορήματα, ἐν οἷςτινῶν ἡ ἱστορικὴ ἀκρίβεια ἐρευνητέα καθ' ἡμᾶς, διότι ἐν πολλοῖς ἄλλοις εὑρίσκομεν, ἢ ὑπονοοῦμεν λανθανόμενον τὸν πολυμαθῆ τοῦτον συγγραφέα τῆς προκειμένης ἱστορικῆς ὕλης. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχουσα ἡ ὕλη αὕτη, καὶ πολλαχοῦ κακῶς καὶ ἀσυντάκτως ἐκθετομένη, κριθήσεται πάντοτε ἀξιανάγνωστος διὰ τὰς ἐν αὐτῇ περιεχομένας ἀγνώστους τῷ κοινῷ καὶ ἀξιοσημειώτους εἰδήσεις περὶ τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων.

Ὡς βλέπομεν ἔν τε τοῖς προλεγομένοις τοῦ ἐκδότου καὶ τοῖς τοῦ συγγραφέως ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης, Θεοδώρου καὶ Κασσάνδρας υἱός, γεννηθεὶς ἐν Βυζαντίῳ, καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων, ὡς λέγει, μαθητευθεὶς παρὰ τῷ Ναθαναὴλ Καλλονάρῃ, Χίῳ, πρώην διδάκτορι ἐν Ἰασίῳ τῆς Μολδαβίας καὶ ἔπειτα Ἐφέσου μητροπολίτῃ (πρὸς ὃν ἀφιερόνει τὸ τρίτον βιβλίον τῆς συγγραφῆς), ὑπῆρξεν εὐνούμενος ἀρχιατρὸς τοῦ Ῥαγὶπ Μεχμὲτ πασσᾶ, νομάρχου Τραλλέων (Ἀϊδινίου), ἔπειτα Ἐδέσσης (Ὄρφας), ἔπειτα Βερροίας, τῆς ἐν Συρίᾳ (Χαλεπίου), ἔπειτα δὲ πρωθυπουργοῦ, καὶ μετὰ τοῦτο ἡγεμόνος ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ Ἀθανάσιος παρακολουθῶν πάντοτε τὸν προστάτην Ῥαγίπην, ἐκ τῶν πόλεων τούτων χρονολογεῖ τὰ διάφορα τῆς συγγραφῆς βιβλία. Ἀπεδίωσε δὲ ἐν Βυζαντίῳ πιθανῶς περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος.

Πρὸς τὸν ῥηθέντα Ἐφέσου μητροπολίτην, πρώην διδάσκαλον αὐτοῦ, γράφων ὁ Ἀθανάσιος, καὶ ζητῶν τὴν κρίσιν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βιβλίου, λέγει ταῦτα περὶ τοῦ παπικοῦ σχίματος: «Ἔστιν ὅπου » τῶν μερῶν καὶ τῶν ἐν τῇ Δύσει σχισματικῶν τὰς καινοτομίας » ἐπεξερχομαι· τοῦτο δὲ οὐ ποιῶ σκοπῷ τοῦ κακολογεῖν, ἀλλ' ἐ» πειδήπερ ἐκεῖνοι, γράφοντες ὁπωσδηποτοῦν περὶ ἐκκλησια·

» στικῶν ὑποθέσεων, οὐ δύνανται, οἱ γεννάδαι, κάλαμον προσπε» λάσαι τῷ χάρτῃ ἄνευ τοῦ ἀποκαλεῖν ἡμᾶς σχισματικοὺς καὶ » σεσηπότα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλα τινὰ τούτοις ὅμοια » μωρολογεῖν, βαρβαρικῶς τε καὶ ἐθνικῷ τρόπῳ μᾶλλον, ἢ φι» λανθρώπῳ καθ' ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων καθολικῶν χριστιανῶν » μαινόμενοί τε καὶ πλεῖστον ὅσον λοιδοροῦντες, τί θαυμαστὸν, » εἴ περ ἐγὼ, τὰ τῆς ἀληθείας καὶ μόνης ἐξακριβούμενος, καὶ » τῶν ἐκείνης ἴχνεων ἁπρὶξ ἐχόμενος, διὰ τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ » κατὰ διαφόρους καιροὺς συμβάντων καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνης ἐν » ἁγίῳ Πνεύματι καθολικῶς τε καὶ οἰκουμενικῶς θεσπισθέντων, » ἀποδεικτικῶς συμπεραίνοιμι τὰ ἐκείνων δόγματα εἶναι τῇ » ἀληθείᾳ ψευδῆ, ἀλλόκοτα, νεοφανῆ τε καὶ καινοτομίας ἐχό» μενα; »

Ὁ αὐτὸς λέγει, ὅτι καταγόμενος ἐκ Τραπεζοῦντος, ἔχει καὶ τὸ ἐπίθετον Κομνηνός, διότι οἱ προπάτορες αὐτοῦ κατήγοντο ἐκ τῆς Εὐδοκίας, Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ θυγατρὸς, βασιλεύσαντος ἐν Τραπεζοῦντι τῷ 1384 ἔτι, καὶ συζεύξαντος τὴν θυγατέρα ταύτην μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου, μεγάλου δομεστίκου τῆς αὐλῆς. « Ἐγὼ δὲ εἰμαι (λέγει), Κομνηνὸς ὄχι ἐκ γραμμῆς » ἀρσενικῆς, τῆς ἤδη ὁλοτελῶς ἐκλειψάσης ἀλλ' » ἐκ γραμμῆς θηλυκῆς κτλ. » Παροδικῶς ἐνταῦθα σημειόνομεν ὅτι ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης φαίνεται ἀβέβαια ἡ καταγωγὴ τῶν ἐν Κύρνῳ ἀξιούντων Κομνηνῶν, ἐκτὸς ἂν καὶ οὗτοι κατάγωνται ἐκ γραμμῆς θηλυκῆς.

Τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἀθανασίου, ἐφθαρμένον ἐν μέρει, παρεδόθη ὑπό τινος θυγατρὸς αὐτοῦ τῷ μακαρίτῃ Κωνσταντίῳ, τῷ ἀπὸ Σιναΐου οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, καὶ εὑρέθη ἔν τινι κατὰ τὴν Αἴγυπτον μετοχίῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἀποτεθὲν ἴσως ἐκεῖ ὑπὸ Κωνσταντίου.

Ἰδοὺ νῦν τὰ ἐκ τῆς προκειμένης συγγραφῆς ἀπανθιζόμενα.

Ἁλούσης τῆς πόλεως ἔτει ἀπὸ ἐγείρας 857 καὶ σωτηρίῳ 1453, τῇ 29 μαΐου, ἡμέρᾳ τρίτῃ καὶ ἑορτῇ τῆς πεντηκοστῆς, μετὰ τριήμερον λαφυραγωγίαν ὁ πορθητὴς Σουλτάνος, πρὸς συνοικισμὸν τῆς ἐρημωθείσης πόλεως, ἐνέδωκε τοῖς ἐγκαταλειφθεῖσι χριστιανοῖς ἐπιτελεῖν ἐλευθέρως τὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἔθιμα, καὶ μαθὼν, ὅτι χρήζουσι πατριάρχου, ἐκέλευσε τοῖς χριστιανοῖς προχειρίσασθαι, ὃν ἂν θέλωσι, καὶ ὑπέσχετο ἐπικυρῶσαι προγράμματι τὴν ἐκλογὴν, καὶ δοῦναι αὐτῷ προνόμια τοῦ πατριαρχεύειν ἀκωλύτως καὶ παραπλησίως τοῖς προκατόχοις αὐτοῦ. Συνόδου δὲ τοπικῆς γενομένης καὶ ψηφισθέντος τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου, ἀνδρὸς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ φημιζομένου, καὶ με·

τονομασθέντος Γενναδίου, προσκαλέσας αὐτὸν ὁ Σουλτάνος εἰς τ' ἀνάκτορα, ἔδωκεν αὐτῷ ἰδιοχείρως τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον, ἀργυρᾶν καὶ τιμαλφῆ, φιλοδωρήσας αὐτῷ οὐκ ὀλίγα χρυσᾶ νομίσματα, καὶ ἐπειπὼν τό: Πατριάρχευε ἐν εἰρήνῃ καὶ ἔχε τὴν φιλίαν ἡμῶν, ὁσάκις λάβῃς χρείαν καὶ θελήσῃς, ἔχων πάντα τῶν προκατόχων σου τὰ προνόμια, ἐπεβίβασεν αὐτὸν ἵππου λαμπρῶς κοσμημένου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὃν ἔδωκεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν, πατριαρχεῖον ὄντα καὶ πρότερον.

Συγχρόνως αὐθόρμητοι ὑπετάγησαν τῷ Πορθητῇ ὁ Πύργος καὶ ἡ Σηλυβρία καὶ ἄλλαι πέριξ θρακικαὶ πόλεις καὶ ἐπαρχίαι.

Ἐν ἔτει 1455 τὸν Ἱεροσολύμων Ἰωακεὶμ, πατριαρχεύσαντα ἔτη 10 καὶ θανόντα διεδέχθη Ἀθανάσιος ὁ Γ', ὅστις ἔλαβε παρὰ τοῦ Πορθητοῦ τῆς Πόλεως Σουλτάνου Θέσπισμα (Χάτ-σερίφ) ὑπὲρ πάντων τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνημάτων, ὡς ἀνηκόντων ἡμῖν. Τὸ θέσπισμα τοῦτο μετὰ καὶ ἄλλων ὁμοίων, κατόπιν ἐκδοθέντων, φυλάττεται παρὰ τῷ κοινῷ ἐκείνου τοῦ πατριαρχείου.

Ἐν ἔτει 1457 ὁ αὐτὸς Σουλτάνος ἐλεηλάτησε τὴν Κέρκυραν.

Ἐν ἔτει 1458 ὁ αὐτὸς ὑποτάσσει τὴν Κόρινθον καὶ πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον ὑποτελῆ ποιεῖ, ἐξώσας ἐκεῖθεν Θωμᾶν τὸν Παλαιολόγον τῆς αὐτοκρατορικῆς γενεᾶς.

Ἐν ἔτει 1459 ὁ πατριάρχης Γεννάδιος, καταλιπὼν τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, διὰ τὸ μὴ εἶναι προσοίκους τοὺς χριστιανούς, καὶ λαβὼν παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου, πατριαρχεῖον τοῦτον ἀπέδειξεν, ἐν ᾧ εἰσελθών ποτε ὁ Σουλτάνος καὶ τῷ πατριάρχῃ συνδιαλεχθείς, πλεῖστα περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως ἠρώτα εὐνοϊκῶς.

Ἐν ἔτει 1460 οἱ Ὀθωμανοὶ, ὡς λέγουσιν, ἀνευρόντες τὸν τάφον τοῦ Ἐγιοὺπ-Ἐνσαρὶ, Ἄραβος, συγγενοῦς ὄντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μωαμεθανικῆς πίστεως, ἐτίμησαν αὐτὸν, ἀνεγείραντες αὐτόθι τέμενος, ἐν ᾧ ζώννυνται τὴν σπάθην ἔκτοτε οἱ ἐνθρονιζόμενοι σουλτάνοι. Τῷ αὐτῷ ἔτει ὁ πατριάρχης Γεννάδιος, καλῶς ποιμάνας τὸν τοῦ Κυρίου λαὸν, καὶ Σύνταγμα Θεολογικὸν γράψας κατὰ τῆς λατινικῆς πλάνης, σύνοδον τέλος συναθροίσας, ἑκὼν παρητήθη, καὶ μετέστη εἰς τὸ τοῦ Μενοικέως μοναστήριον πλησίον τῶν Σερρῶν. Διάδοχος δὲ αὐτοῦ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τοπικῆς συνόδου ὁ ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς Ἰσίδωρος, ἀγαπητὸς πατὴρ παρὰ τῶν χριστιανῶν ἐπιλεγόμενος, ἔλαβε παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὰ συνήθη δῶρα καὶ τὰς τιμὰς, ὡς ὁ προκάτοχος.

Τῷ 1461 ὁ Σουλτάνος νικήσας τὸν Οὐζοὺν Χασάνην, βασιλέα τῶν Περσῶν, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἐν μέρει κατεχομένῃ Καππαδοκίᾳ,

ὑπέταξε τὴν Σινώπην, παλαιὰν ἀποικίαν τῶν Κώων Ἑλλήνων, πατρίδα τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἀνδρῶν. Ὁ Οὐζοὺν Χασάνης εἶχε συμβίαν τὴν Αἰκατερίνην, ἀδελφὴν τοῦ Δαβὶδ Κομνηνοῦ, βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος, ὀγδόου ἀπὸ τοῦ πρώτου αὐτόθι βασιλεύσαντος Ἀλεξίου. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ὁ Κομνηνὸς, ἐξουσίαζε τότε τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν καὶ μέρος τῆς Καππαδοκίας κτλ. Οὗτος ἐλθὼν εἰς φιλικὴν μετὰ τοῦ πορθητοῦ τῆς πόλεως συνέντευξιν σὺν πάσῃ τῇ οἰκογενείᾳ κατὰ πρατροπὴν τῆς μητρυιᾶς Σεραχάνης, παρεπέμφθη μετὰ τῶν ἑπτὰ υἱῶν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν δὲ θυγατέρα τοῦ Δαβὶδ Ἄνναν ἔλαβε συμβίαν ὁ Σουλτάνος, καὶ ἔπειτα ἐφόνευσε τὸν πενθερὸν Δαβὶδ καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς τοῦ Δαβίδ. Τὴν ἱστορίαν τῆς τραπεζουντίας βασιλείας ἔγραψεν ὁ ἀρχιμανδρίτης Παρθένιος Μεταξόπουλος, Τραπεζούντιος (συνδεδεμένην τῷ προσκυνηταρίῳ τῆς Παναγίας Σουμελᾶ ἐκ τῶν ἱστοριῶν Γεωργίου τοῦ Συγκέλλου, Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ, Θεοφίλου Ὁμολογητοῦ, Ζωσίμου, Νικοδήμου Κολχίδος καὶ Ἰωάννου Μελάλα).

Ἐν ἔτει 1462 ὁ αὐτὸς Σουλτάνος ὑπέταξε τὴν Λέσβον, ἔχων ὅρμον τοῦ ναυτικοῦ τὸν πρὸς δυσμὰς τοῦ Κοντοσκαλίου λιμένα, τὸν ἄχρι νῦν Κάτεργα λιμὰν λεγόμενον, χερσωθέντα ἔκτοτε. Ὁ λιμὴν οὗτος ἐχρησίμευε καὶ πρότερον τοῖς Χριστιανοῖς.

Ἐν ἔτει 1463 ὁ αὐτὸς ὑπέταξε τὴν Βόσναν, φονεύσας τὸν ἡγεμόνα στέφανον τὸν Ἰάζυγα, καὶ ἐν αὐτῇ ἔκτησε διάφορα τείχη.

Ἐν ἔτει 1465, κατ' αἴτησιν τοῦ τότε πατριαρχεύοντος ἐν Ἱεροσολύμοις Γρηγορίου τοῦ Β'., ἐκ δευτέρου ἐπεκύρωσε τὴν κυριότητα ἡμῶν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει χριστιανικῶν προσκυνημάτων, ἀναγνώσας τὴν ὑπὸ Ὁμὲρ-Ἰμπνι-Χιτὰπ, τοῦ Καλίφου, τοῦ κατακτήσαντος τὰ Ἱεροσόλυμα, διαταγὴν περὶ τούτου, δειχθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Πατριάρχου. Ἤματον τότε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν τῇ Δύσει, διδασκόμενα ὑπὸ τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων πεπαιδευμένων Ἑλλήνων, μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐν Γερμανίᾳ ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ ὁ μαθητὴς τοῦ Ἕλληνος Ἀνδρονίκου τοῦ Κοντοβράκου, Ῥεῦχλῖνος ὁ Γερμανὸς, ἐν Γαλλίᾳ ἐδίδαξαν τότε τὰ ἑλληνικὰ ὁ αὐτὸς Ἀνδρόνικος καὶ ὁ ἐκ Νπάρτης Γεώργιος Ἀρμώνυμος, ἐν Ῥώμῃ Ἀργυρόπουλος ὁ Βυζάντιος, ἐν δὲ Μεδιολάνοις καὶ Φλωρεντίᾳ Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης καὶ ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας Κωνσταντῖνος Λάσκαρις. Βυζάντιος. Ἐνταῦθα προσθέτομεν ἡμεῖς, ὅτι καὶ ἄλλοι Ἕλληνες σοφοὶ ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἐν Βενετίᾳ, Ἱσπανίᾳ, καὶ Πολωνίᾳ καὶ Μοσχοβίᾳ.

Ἐν ἔτει 1466 ὁ αὐτὸς Σουλτάνος ὑπέταξε τὴν ἐν Ἠπείρῳ ἐπικράτειαν τοῦ Γεωργίου Καστριώτου, τοῦ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν λεγομένου Σκενδέρμπεη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὅστις παραδόξως καταπολεμήσας τὰς ὑπερτέρας ὀθωμανικὰς δυνάμεις, συνέστησε τὸ ἠπειρωτικὸν ἐκεῖνο κράτος, προϋπάρξαν καὶ πρότερον ἑλληνικῶς ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει, ἀποδιώσαντος τοῦ πατριάρχου Ἰσιδώρου, προχειρίζεται πατριάρχης Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος, λαβὼν καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὰ συνήθη δῶρα. Συγχρόνως ἔπειτα ἐκστρατεύσας ὁ Σουλτάνος ὑποτάσσει τὴν Καραμανίαν, κράτος περιλαμβάνον τότε τὴν παλαιὰν Ἰσαυρίαν καὶ Κιλικίαν καὶ ἔχον πρωτεύουσαν πόλιν τὰ Λάραντα καὶ κατοικούμενον τὸ πλεῖστον ὑπὸ χριστιανῶν Ἑλλήνων.

Ἐν ἔτει 1469 ὁ Σουλτάνος ἐκυρίευσε τὴν Εὔβοιαν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἔπειτα παρέλαβε τὴν Φιλαδέλφειαν οἰκειοθελῶς ὑποταχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς Κιζὶλ-Ἀσλάν. Ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου τούτου οἱ Μωαμεθανοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κριμαίαν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Γενουητῶν.

Ἐν ἔτει 1472 ὁ Πορθητὴς ἐζήτησε παρὰ τοῦ τότε πατριαρχεύοντος Ἰωάσαφ ἄδειαν γάμου παράνομον πρὸς χάριν τινὸς Τραπεζουντίου χριστιανοῦ, ἐπειδὴ δὲ ἀντέτεινεν ὁ πατριάρχης νομίμως, ὀργισθεὶς ὁ Πορθητὴς τοῦ μὲν πατριάρχου ἔκοψε τὰ γένεια, τοῦ δὲ ἐκκλησιάρχου διέσχισε τὴν ῥίνα, παύσας ἔτι αὐθαιρέτως τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου τὸν φιλάρετον τοῦτον πατριάρχην, ὃν ἐξ ἀνάγκης διεδέχθη Μάρκος, ὁ ἐπιλεγόμενος Ξυλοκαράβας, Βυζάντιος, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πεπαιδευμένος. Τὸ ἔτος τοῦτο ἐδιώχθησαν ἐκ τῆς Ἱσπανίας οἱ μωαμεθανοὶ Ἄραβες, ὑποχρεούμενοι νὰ δεχθῶσι τὴν παπικὴν πίστιν καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, ὧν πολλοὶ καταφυγόντες εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Σουλτάνου, περίπου 120 χιλιάδες οἰκογενειῶν, κατῳκίσθησαν ἐν Θεσσαλονίκῃ, Βοσπόρῳ, Σμύρνῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐν ἔτει 1473 οἱ ἐν τῇ πρωτευούσῃ Τραπεζούντιοι, βλέποντες τοὺς κληρικοὺς διαφερομένους πρὸς τὸν πατριάρχην, πέμπουσι τῷ Πορθητῇ νομίσματα χρυσᾶ χίλια, δεόμενοι ἐκλέξαι αὐτοὶ πατριάρχην, ὃν ἂν θέλωσι· δεχθεὶς αὐτὰ ὁ Σουλτάνος καὶ τὴν ἄνοιαν τῆς αἰτήσεως κατακρίνων, ἔδωκεν αὐτοῖς τὴν ἄδειαν τῆς ἐκλογῆς· ὅθεν ἐκβαλόντες οἱ Τραπεζούντιοι ληστρικῶς τὸν Μάρκον, ἐπιβιβάζουσι Συμεῶνα τὸν Τραπεζούντιον, ἄνδρα ἀγαθὸν καὶ ἁγαπητόν. Ὁ δὲ Μάρκος μεθ' ὕβρεων ἐξωσθεὶς ἐμόναζεν.

Ἐν ἔτει 1476 γίνεται σύνοδος ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἀρχιερέων, κατὰ προτροπὴν τοῦ ἐξωσθέντος πατριάρχου, ἀλλὰ διαφωνούσης

τῆς συνόδου, καὶ τῶν μὲν Μάρκον, τῶν δὲ Συμεῶνα θελόντων, ἡ τοῦ Σουλτάνου μητρυιὰ Μαρία, μία τῶν γυναικῶν τοῦ Μουράτου, πατρὸς τοῦ Πορθητοῦ, μὴ Ἑλληνὶς, ἐγχειρίζει τῷ Σουλτάνῳ ἐπὶ ἀργυροῦ δίσκου δισχίλια φλωρία, ἵνα διορισθῇ πατριάρχης ὁ γνώριμος αὐτῆς μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Διονύσιος ὁ Πελοποννήσιος, πρώην διάκονος Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, Ἐφέσου μητροπολίτου. Γενομένου δὲ τούτου πατριάρχου, ὁ μὲν Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης πέμπεται ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος, ὁ δὲ Συμεὼν ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στενημάχου, πόλεως θρακικῆς περὶ τὴν Φιλιππούπολιν.

Ἐν ἔτει 1477 ὁ Πορθητὴς ὑποτάσσει τὴν Ἀλεξανδρίδα (Σκεντερόναν), πόλιν τῆς Κιλικίας ἐν τῷ Ἰσσικῷ κόλπῳ, ὑποκειμένην τῷ Ἀντιοχείας πατριάρχῃ καὶ κατεχομένην τότε ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Αἰγύπτου.

Ἐν ἔτει 1480 ὁ Πορθητὴς θανατόνει τὸν υἱὸν Μουσταφᾶ, ἡγεμονεύοντα ἐν Καραμανίᾳ καὶ κατηγορηθέντα, ὅτι ἐβίασε τὴν γυναῖκα σατράπου τινός. Τὸ αὐτὸ ἔτος πέμψας στόλον εἰς Ἰταλίαν, ἐλεηλάτησε μέρος αὐτῆς.

Ἐν ἔτει 1485 ὁ Πορθητὴς ἐκστρατεύσας κατὰ τῶν Περσῶν ἐτελεύτησε περὶ τὴν Χρυσούπολιν, ἀφήσας διάδοχον τὸν υἱὸν Βαγιαζίτην, Ἀμασείας ἡγεμόνα, πρὸς ὃν ἐπολέμησε περὶ τῆς ἀρχῆς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ζέμης, Ἰκονίου ἡγεμών, ὁ νικηθεὶς καὶ καταφυγὼν εἰς Ῥόδον, ὅθεν ἐπέμφθη εἰς Ῥώμην, ὅπου ἐδολοφονήθη ὑπὸ Ἰταλοῦ ἐξωμότου, πεμφθέντος ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ Βαγιαζίτου.

Ἐν ἔτει 1482, ἀποχωρήσαντος τοῦ Διονυσίου εἰς τὸ περὶ τὴν Χρυσούπολιν μοναστήριον Κοσινίτσης, ἐνεθρονίσθη αὖθις πατριάρχης Συμεὼν ὁ Τραπεζούντιος, πληρώσας δισχίλια φλωρία, διότι ὁ ταμίας (δεφτερδάρης) τοῦ Σουλτάνου δὲν ἐδέχετο ὀλιγώτερα.

Ἐν ἔτει 1484 ὁ Βαγιαζίτης, κατὰ τῆς Δακίας ἐκστρατεύσας, κυριεύει τὸ Λυκόστομον (Κιλὶ) καὶ τὴν Ὀζεῖαν (Ἀκκερμὰν), ἀπέχουσαν ὀλίγον τῆς Ὀλβιοπόλεως (Ὀζού).

Ἐν ἔτει 1485, ἀποστατήσασα ἡ Σινώπη καὶ λοιπὴ Παφλαγονία, πάλιν ὑπετάχθη.

Ἐν ἔτει 1486, πατριαρχεύοντος Συμεῶνος τοῦ Τραπεζουντίου, διετάχθη ἡ ἀκολουθία διὰ τοὺς ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ τῆς παπικῆς πλάνης καὶ τοῦ σχίσματος. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐλθὼν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκ τῆς Σερβίας ἱερομόναχός τις, Ῥαφαὴλ, ἢ Θεοφάνης κατ' ἄλλους, ἀνὴρ χαμερπὴς, μέθυσος καὶ βλακώδης, καὶ σχετισθεὶς μετά τινων ἐκ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν Ὀθωμανῶν, ὑπέσχετο νὰ δίδῃ κατ' ἔτος ἔρανον εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Σουλτάνου δισχίλια φλωρία, καὶ ἅπαξ κατὰ τὸν ἐνθρο-

νισμὸν πεντακόσια, ἐὰν ἀναδείξωσιν αὐτὸν πατριάρχην οἰκουμενικόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ τῶν χριστιανῶν στασιασάντων διὰ τοῦτο, οἱ παρευρισκόμενοι ἀρχιερεῖς δὲν ἤθελον νὰ συλλειτουργῶσι μετὰ τοῦ ἀνόμου τούτου κληρικοῦ, ἕως οὗ ὑπήκουσαν καὶ εἰς τοῦτο κατὰ διαταγὴν ἀνωτέραν.

Ἐν ἔτει 1487 ὁ Βαγιαζίτης, πέμψας στόλον μεγάλον εἰς βοήθειαν τῶν ἐκ τῆς Ἱσπανίας διωχθέντων Μωαμεθανῶν, ἐλεηλάτησε τὴν νῆσον Μελίτην καὶ τὰ παράλια Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας.

Ἐν ἔτει 1488 ὁ ἀνόμως πατριαρχεύσας Ῥαφαὴλ, μὴ δυνηθεὶς πληρῶσαι κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τὰ δισχίλια φλωρία, φυλακίζεται ἁλυσσόδετος, καὶ οὕτως ἔχων, συνεχωρήθη νὰ περιέρχηται εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς πόλεως, ἐπαιτῶν χρήματα πρὸς ὄνειδος μέγα τῆς Ἐκκλησίας, μέχρις οὗ κατέστρεψε τὸν βίον ἀθλίως ἐν τῇ εἱρκτῇ. Συνόδου δὲ συγκροτηθείσης, προχειρίζεται πατριάρχης ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ, ὁ ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ ῥινοτμηθεὶς, ὡς προείρηται, καὶ μετωνομάσθη Μάξιμος ὁ Λόγιος, ἀνὴρ εὐσεβέστατος καὶ φιλάρετος, διδάσκων τοὺς χριστιανοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πᾶσαν κυριακὴν καὶ ἑορτήν. Παρὰ τούτου ὁ Σουλτάνος ἐζήτησε τὴν ἐξήγησιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως κατ' εἰσήγησιν τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις νέων Τραπεζουντίων, χριστιανιζόντων εἰσέτι, ἀλλ' ὅμως ὑπεχρεώθη πάντως ὁ πατριάρχης νὰ δίδῃ εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Σουλτάνου ὅσα εἶχεν ὑποσχεθῇ ὁ ἄνομος Ῥαφαήλ.

Ἐν ἔτει 1494, ἀποβιώσαντος Μαξίμου τοῦ Γ', ψηφίζεται ὑπὸ συνόδου πατριάρχης ὁ Θεσσαλονίκης μητροπολίτης Νήφων, Πελοποννήσιος, ἀνὴρ σοφὸς καὶ φιλάρετος ἁγιορείτης.

Ἐν ἔτει 1496 βιαίως ἐξώσθη ὁ πατριάρχης κατὰ διαταγὴν τοῦ Βαγιαζίτου, συκοφαντηθεὶς, ὅτι ἐκληρονόμησε τὸν Συμεῶνα, πράγματι δὲ, διότι κατὰ τοὺς κανόνας ἠθέλησεν ἀποδοῦναι τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν τοῦ Συμεῶνος περιουσίαν, ζητηθεῖσαν πᾶσαν ὑπὸ τοῦ Βαγιαζίτου σὺν τοῖς σκεύεσι τοῦ πατριαρχείου παρὰ τὰς συνθήκας. Ἀδείᾳ δὲ τοῦ Σουλτάνου οἱ ἐν τῇ πρωτευούσῃ κληρικοὶ μετεκάλεσαν τὸν ἐν Κοσινίτσῃ μονάζοντα πρώην πατριάρχην Διονύσιον καὶ ἄκοντα βιαίως ἀναβιβάζουσιν ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ τῆς Ἐκκλησίας θρόνου. Ἀνὴρ οὗτος πολλαῖς ἀρεταῖς κοσμούμενος καὶ ταῦτα ἐν ἀκτημοσύνῃ, νηστείαις, προσευχαῖς ἐλεημοσύναις, ταπεινότητι κτλ.

Ἐν ἔτει 1499, παραιτηθέντος πάλιν τοῦ πατριάρχου Διονυσίου, γίνεται διάδοχος ὁ Σερρῶν μητροπολίτης Μανασσῆς, μετονομασθεὶς Μάξιμος Δ'.

Ἐν ἔτει 1511, πάσχων χειράγραν ὁ Βαγιαζίτης, μηνύει τὸν υἱὸν Ἀχμέτην, Ἰκονίου ὄντα ἡγεμόνα, ἵνα ἐλθὼν παραλάβῃ τὴν

ἀρχὴν, ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ υἱὸς Σελίμης, Τραπεζοῦντος ἡγεμὼν, ἔρχεται εἰς τὴν πόλιν μετὰ δυνάμεως, προφάσει τοῦ ἰδεῖν τὸν πατέρα, εὑρισκόμενον ἐν Ἀδριανουπόλει· νοήσας ὁ Βαγιαζίτης ὅτι ὁ υἱὸς οὗτος ἐπιθυμεῖ τὸν θρόνον, ἐκστρατεύει κατ' αὐτοῦ καὶ μάχης γενομένης παρὰ τὴν Τυρολόην (Τσορλοῦ), πόλιν τῆς Θρᾴκης μεσόγειον, νικᾶται ὁ Σελίμης καὶ φεύγει, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐπανέρχεται μετὰ δυνάμεως, κρυφίως προσκαλούμενος ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν Γενιτσάρων, καὶ λαμβάνει τὸν θρόνον, παραιτηθέντος τοῦ πατρὸς καὶ ἀποθανόντος μετὰ 20 ἡμέρας. Τὸν δὲ νεκρὸν αὐτοῦ ὁ Σελίμης ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς ἐν τῷ ὑπὸ Βαγιαζίτου κτισθέντι τεμένει κατὰ τὸ Χαλκοπρατεῖον.

Ἐν ἔτει 1513 ὁ ῥηθεὶς Ἀχμέτης, ἐκστρατεύσας διὰ τὸν θρόνον κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ Σελίμου, μάχης γενομένης, ζωγρεῖται καὶ φονεύεται.

Ἐν ἔτει 1517, νικήσας τοὺς Κιρκασίους (Τσερκέζους), κυρίους τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας ὁ Σελίμης περὶ τὴν Βέρροιαν (Χαλέπι) τῆς Συρίας καὶ σὺν ὀλίγοις ἐλθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου διέτριψεν ἡμέρας τρεῖς, ἔδωκε τῷ πατριάρχῃ τῆς ἁγίας πόλεως Δωροθέῳ τῷ Β' θέσπισμα (χατ-σερίφ), ἐπιβεβαιοῦν ἡμῖν τὴν κτῆσιν τῶν αὐτόθι προσκυνημάτων, ὡς τὰ προλαβόντα θεσπίσματα τοῦ χαλίφου Ὁμὲρ, καὶ τοῦ Πορθητοῦ Μωάμεθ κτλ. Ἐλθὼν ἔπειτα εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ κυριεύσας αὐτὴν καὶ ἐξολοθρεύσας τοὺς Κιρκασίους, ἐτίμησε τοὺς σιναΐτας μοναχοὺς χαρίσας αὐτοῖς τὴν ἀσυδοσίαν καὶ φιλοδωρήσας αὐτοῖς 400 φλωρία, καὶ ἰδὼν τὸ παρ' αὐτοῖς ἔγγραφον τοῦ Μωάμεθ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἔδωκεν αὐτοῖς ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἐπιβεβαιωμένον ὑπ' αὐτοῦ ἰδιοχείρως, τὸ δὲ πρωτόγραφον, ὡς ἱερόν τι κειμήλιον, ἐκόμισεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἵν' ἀποτεθῇ ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ· ὁ δὲ Σελίμης οὗτος ἐπιχειρήσας, ὡς οἱ Πτολεμαῖοι, νὰ ἑνώσῃ τὴν Μεσόγειον μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, παρήτησε τὸ ἔργον διὰ τὴν ἀπαύστως ἐπερχομένην ἄμμον.

Ἐν ἔτει 1516 ὁ Σελίμης δίδει χρυσόβουλλον τῷ παρὰ Τραπεζοῦντα ὀνομαστῷ μοναστηρίῳ τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ κατὰ τὰ χρυσόβουλλα, ἃ εἶχον οἱ πατέρες παρὰ τῶν χριστιανῶν βασιλέων, χαρίσας αὐτοῖς καὶ ἀσυδοσίαν καὶ ἄλλα προνόμια. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Σελίμης ἀπεφάσισε δι' ἀπειλῆς θανάτου καὶ δημεύσεως τῶν κτημάτων νὰ βιασθῶσιν εἰς ἀλλαξοπιστίαν πάντες οἱ ὑπήκοοι Χριστιανοὶ καὶ Ἰσραηλῖται. Προηγουμένως ἠρώτησε τὸν μουφτὴν τί ἐνεργητέον πρῶτον, νὰ κυριεύσῃ τὴν ἐπικράτειαν τῶν Περσῶν καὶ τῶν χριστιανῶν βασιλέων, ἢ νὰ βιάσῃ τοὺς ὑπηκόους Χριστιανοὺς καὶ Ἰσραηλίτας εἰς τὸν μωαμεθανισμόν. Ὁ

μουφτῆς ἀποκριθεὶς τὸ δεύτερον, δίδει τῷ Σελίμῃ, κατ' αἴτησιν αὐτοῦ, ἔγγραφον περὶ τούτου ῥήτραν (φετφᾶν). Οὕτω προστάττει εὐθὺς τὸν πρωθυπουργὸν ὁ Σελίμης νὰ κάμῃ τεμένη μωαμεθανικὰ πάσας τὰς ἐκκλησίας τῶν Χριστιανῶν καὶ τὰς συναγωγὰς (χάβρας) τῶν Ἰσραηλιτῶν, τὰς ἐν τῇ πρωτευούσῃ, καὶ νὰ ἐμποδίζῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ἐνεργεῖν τὰ τῆς πίστεως δόγματα καὶ ἔθιμα καὶ νὰ βιάζῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀλλαξοπιστίαν, φονεύων τοὺς ἀντιλέγοντας. Ἐξέστη ὁ πρωθυπουργὸς ἐπὶ τοιαύτῃ προσταγῇ, ἀντικειμένῃ πρὸς τὸ Κοράνιον, λέγον (ὅρα Σουρέτι-Τουμπάϊτι ε'): ὅμως ἂν ὑποταχθῶσι καὶ προσεύχωνται, καὶ πληρόνωσι τὸ δέκατον, ἀφῆτε αὐτοὺς εἰς τὴν ἰδίαν ὁδὸν, τὴν πίστιν δηλαδή. Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ μουφτῆς παρὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ περὶ τῆς δοθείσης ῥήτρας, εἶπεν ὅτι ἠπατήθη παρὰ τοῦ Σουλτάνου, μὴ ὑποθέτων τὴν δοθεῖσαν προσταγήν. Σκεφθέντες οὖν ἀμφότεροι, συμβουλεύουσι τὸν τότε πατριάρχην, Θεόληπτον ὀνόματι, νὰ ζητήσῃ κρίσιν ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ μουφτῆ καὶ τῶν οὐλαμάδων, ὅταν προσκληθεὶς ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ συμβούλιον (διβάνι) ἀκούσῃ τὴν ἀνωτέραν προσταγήν. Συγχωρηθείσης τῆς κρίσεως, πείθεται ὁ Σελίμης, ὅτι ἡ προσταγὴ ἐκείνη ἀντιβαίνει οὐ μόνον εἰς τὸ Κοράνιον καὶ εἰς τὸ πολιτικὸν τοῦ κράτους συμφέρον καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἕνορκον συμφωνίαν, τὴν γενομένην ἐπὶ τῆς ἁλώσεως, ὅτε οἱ χριστιανοὶ ἀναιμωτὶ παρέδωκαν τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως τῷ Πορθητῇ Μωάμεθ, ὑποσχεθέντι ἀ) αἱ τῶν χριστιανῶν ἐκκλησίαι νὰ μὴ πειραχθῶσι· β') οἱ γάμοι, αἱ ταφαὶ καὶ ἄλλα ἔθιμα τῶν χριστιανῶν νὰ γίνωνται ἀνεμποδίστως, ὡς τὸ πρότερον· καὶ γ') ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα νὰ πανηγυρίζηται ἐλευθέρως καὶ τρεῖς ἡμέρας ἡ πύλη τοῦ Φαναρίου νὰ μένῃ ἀνοικτὴ διὰ τοὺς ἔξωθεν ἐρχομένους εἰς τὸ πατριαρχεῖον κτλ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Σελίμης, ἐγκρινόμενα ὑπὸ τῆς ὁμηγύρεως καὶ ὑπὸ γερόντων ἄλλων Μωαμεθανῶν μαρτυρούμενα, ἔκλινεν εἰς πάντα τἄλλα, ἐπιμείνας μόνον νὰ στερηθῶσιν οἱ ἀλλόθρησκοι τῶν ὑπηκόων τὰ ὡραιότερα προσκυνήματα.

Ἐν ἔτει 1520, ἀποθανόντος τοῦ Σελίμου, ἐνθρονίζεται ὁ ἐν Τραπεζοῦντι ἡγεμονεύων υἱὸς αὐτοῦ Σουλεϊμάνης (Σολομῶν), ὅστις τὸ ἑπόμενον ἔτος δι' ἑξαμηνιαίας πολιορκίας κυριεύει τὴν Ῥόδον, τὴν Κῶ καὶ τὴν Ἁλικαρνασὸν, διώξας τοὺς Φράγκους σταυροφόρους.

Ἐν ἔτει 1523 ἀποθνήσκει διὰ δηλητηρίου ὁ πάπας Λέων ὁ Ι'.

Ἐν ἔτει 1524 ὁ Σουλεϊμάνης ἐκστρατεύσας κατὰ τῆς Οὐγγαρίας κυριεύει τὴν πρωτεύουσαν αὐτῆς Βούδαν καὶ τὴν Πέστην καὶ ἄλλα μέρη.

Ἐν ἔτει 1527 οἱ Γερμανοὶ, τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου τοῦ Ε' νικήσαντος ἐν Ἰταλίᾳ τοὺς Γάλλους, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν δεινῶς τὴν Ῥώμην, ἀποπέμψαντες δεσμίους εἰς Νεάπολιν τὸν πάπαν καὶ τοὺς καρδιναλίους. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος Ὀθωμανός τις, ὀνόματι Ἄτσμης, ἔχων ὑπόληψιν σοφοῦ καὶ φιλαρέτου ἀνδρὸς, ἐκήρυττεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν κρείττονα τῆς τῶν Μωαμεθανῶν, διὸ κρατομεῖται, ἐκδοθείσης καὶ διαταγῆς ἀνωτέρας νὰ καταδικάζηται εἰς θάνατον ὁ περὶ πίστεως τοῦ λοιποῦ λογομαχῶν. Τὸ αὐτὸ ἔτος κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου φονεύονται πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ ἐν τῇ πρωτευούσῃ Ἀλβανοὶ (Ἀρβανίται) διά τινα κλοπήν.

Ἐν ἔτει 1532 οἱ Ὀθωμανοὶ ἤθελον νὰ καταδαφίσωσι πάσας τὰς ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐκκλησίας ἡμῶν, ἀλλ' ἐπὶ μαρτυρίᾳ τινῶν ὑπεργήρων Μωαμεθανῶν ὁ Σουλτάνος ἐθέσπισε τὴν διηνεκῆ καὶ ἄφοβον διατήρησιν τῶν χριστιανικῶν ναῶν.

Ἐν ἔτει 1534 πατριαρχεύσας ἐν Ἱεροσολύμοις Δωρόθεος ὁ Β' ἐκαλλώπισε τὸν Ἅγιον Τάφον, ἠμελημένον ὄντα πρὸ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ξενογλώσσων ἐντοπίων, οἵτινες, ἔχοντες ἑλληνικὴν τὴν καταγωγὴν ἀνέκαθεν, ἔχασαν τὴν χρῆσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ἐκ καιρικῶν περιστάσεων, ὡς καὶ οἱ ἐν Συρίᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ ὁμογενεῖς ἡμῶν καὶ πολλοὶ τῶν Θρᾳκῶν καὶ Μακεδόνων. Ὅστις χάσῃ τὸ βαλάντιον καὶ τὸν θησαυρὸν φροντίζει νὰ εὕρῃ τὸ ἀπολεσθέν. Μέγας ὄντως θησαυρὸς τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους ἡ γλῶσσα αὕτη.

Ἐν ἔτει 1553 ἀποστατοῦσι δύω τοῦ Σουλτάνου υἱοὶ, Μουσταφᾶς, Ἀμασείας ἡγεμὼν, καὶ Ἰάγκυρος, ἵνα ἐκθρονίσωσι τὸν πατέρα, ὅστις φονεύσας αὐτοὺς ἀμφοτέρους ἐθέσπισε μετά τινα ἔτη νὰ μὴν ἡγεμονεύωσιν οἱ υἱοὶ τῶν βασιλέων, ἀλλὰ νὰ φυλάττωνται ἀργοὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ.

Ἐν ἔτει 1555, ἀποθανούσης τῆς βασιλίσσης τῶν Ἄγγλων Μαρίας, ἥτις ἔκλινε πρὸς τὸν παπισμὸν, ἐνθρονίζεται ἡ περίφημος Ἐλισάβετ, ἀδελφὴ τῆς Μαρίας ἑτερομητρία, καὶ ἐξοστρακίζει τὸν παπισμὸν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας δι' ἀποφάσεως τοῦ Κοινοβουλίου (Παρλαμέντου), ἐνισχύουσα παντοιοτρόπως τὸν λουθηρανισμόν.

Ἐν ἔτει 1558 καὶ ὁ Σουλτάνος Σουλεϊμάνης διὰ θεσπίσματος (χάτ-σερὶφ), ὁμοίου τῷ δοθέντι παρὰ τοῦ πατρὸς Σελίμου, ἐπεκύρωσε τῷ τῶν Ἱεροσολύμων πατριάρχῃ Δωροθέῳ τῷ Β' τὴν κατοχὴν πάντων τῶν ἐκεῖ προσκυνημάτων. Ὁ Σουλεϊμάνης, κανονίσας τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ἐπωνομάσθη Νομοθέτης (Κανουνὶ σαχιπί).

Ἐν ἔτει 1570 ἑπταήμερος ἐμπρησμὸς κατακαίει πᾶσαν σχεδὸν τὴν Πόλιν.

Ἐν ἔτει 1571, ὀκτωβρίου 7, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ὁ πολυάριθμος στόλος τῶν Ὀθωμανῶν, συγκείμενος ἐκ νηῶν 270, κατεστράφη περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελῴου ποταμοῦ, πρὸ τοῦ κόλπου τῶν Πατρῶν ὑπὸ τῶν συμμάχων τῆς Δύσεως, ἀρχηγοῦντος τοῦ Δὸν Ζουὰν, ναυάρχου διορισθέντος ὑπὸ Καρόλου τοῦ Ε', αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας καὶ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ λεγομένη περὶ Ναύπακτον περίφημος ναυμαχία, μεθ' ἣν ἐφάνη καταπεσοῦσα ἡ ἐπὶ τῆς θαλάσσης δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν. Πολλοὶ ναυτικοὶ Ἕλληνες ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στόλῳ συναπωλέσθησαν.

Ἐν ἔτει 1593, σύνοδος ἀρχιερέων ἐν τῷ ναῷ τῆς Παμμακαρίστου, παρόντων καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν, ἐδογμάτισε τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Μόσχας θρόνον εἶναι καὶ λέγεσθαι πατριαρχικόν, τάξιν ἐπέχοντα μετὰ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις. Παρῆν δ' ἐν τῇ συνόδῳ ὁ τοῦ Θεοδώρου, βασιλέως τῆς Μοσχοβίας, πρεσβευτὴς Γρηγόριος Ἀθανασίου.

Ἐν ἔτει 1607, πατριαρχεύοντος Ῥαφαὴλ τοῦ ἀπὸ Μεθύμνης καὶ σουλτανεύοντος Ἀχμέτου τοῦ Γ', πτῶμα Μωαμεθανοῦ εὑρέθη ἐῤῥιμμένον ἐπίτηδες πρὸ τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, διὸ καὶ οἱ περιζ ὁμόθρησκοι ἀπῄτησαν νὰ γείνῃ καὶ ἡ ἐκκλησία αὕτη τέμενος αὐτῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ἐν ἔτει 1620, νοεμβρίῳ μηνὶ ὁλοκλήρῳ, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἐφαίνετο ἐν τῷ οὐρανῷ σημεῖόν τι ἐκτεινόμενον ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς, ξίφος κυρτὸν, πεντάκις ἐπιμηκέστερον λόγχης καὶ πλατὺ πόδας τρεῖς.

Ἐν ἔτει 1625 χειμὼν μέγιστος ἐν Βοσπόρῳ. Ἡ θάλασσα ἐπαγώθη καὶ πεζοὶ διέβαινον οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς Πικρίδια (Χάσκιοϊ).

Ἐν ἔτει 1633, πατριαρχεύοντος τὸ τέταρτον Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ὁ Κεφαλληνίας ἀρχιεπίσκοπος Νικόδημος Μεταξᾶς, εὐνοούμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἔφερεν εἰς τὴν πόλιν τυπογραφίαν, δι' ἧς ἐτυπώθησαν διάφορα βιβλία ἐκκλησιαστικὰ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Γεζουϊτῶν (διωχθέντων πρότερον ἐκ τῆς πόλεως κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, ὡς σκανδαλοποιῶν), οἱ Γάλλοι ἐνήργησαν χρήμασι καὶ ἐῤῥίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ἡ τυπογραφία ὑπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ἐν ἔτει 1639 τὸ πέμπτον πατριαρχεύσας Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ ὑπὸ τῶν Γεζουϊτῶν ἀπαύστως διωκόμενος, αὐτοετὲς ἐκθρονίζεται καὶ πέμπεται εἰς τὸ Λαιμοκοπεῖον, φρούριον ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, ὅπου μετ' ὀλίγον ἀπαγχονίζεται οἰκτρῶς καὶ ἐν θαλάσσῃ βυθίζεται, συνεργησάντων εἰς τοῦτο καί τινων χριστιανῶν ὁμοδόξων, θεωρούντων αὐτὸν ὡς αἱρετικὸν, κατὰ τὴν προγενομένην ὑπὸ τῶν Γεζουϊτῶν συκοφαντίαν. Τὸ σῶμα τοῦ σοφοῦ τούτου πατριάρχου εὑρόντες τινὲς ἔφεραν καὶ ἔθαψαν εἰς τὸ Ῥήγιον. Ἀκολούθως δὲ ἐπὶ Παρθενίου πατριαρχεύοντος, τὰ ὀστᾶ τοῦ Λουκάρεως μετεκομίσθησαν εἰς τὸ πατριαρχεῖον, ἐψάλη μνημόσυνον ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐτάφησαν ἐν τῇ μονῇ Παναγίας ἐν Χάλκῃ.

Ἐν ἔτει 1640, ἑτοιμαζόμενος κατὰ τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, ὁ Μουράτης Δ', ἀπεβίωσεν, ὁ τοῦ Βαγδατίου πορθητὴς, ζήσας ἔτη 31 καὶ βασιλεύσας 17, ἀνὴρ φιλοπόλεμος καὶ οἰνοπότης καὶ τυραννικὸς ἀδίκως φονεύων τοὺς ἐντυγχάνοντας καθ' ὁδὸν, νύκτα καὶ ἡμέραν, περίπου 14,000, ὡς λέγεται, τοὺς πλείστους γνωστοὺς καὶ ἐνδόξους. Ἐπὶ τούτου ἠρπάγη καὶ ἡ ἐν Πολυανδρίῳ (Ἐδρινὲ καπὶ) ἐκκλησία τοῦ Προδρόμου. Ἐπὶ τούτου καὶ πολλὰ τέκνα τῶν χριστιανῶν ἁρπαζόμενα τὰ μὲν ἄῤῥενα βιαζόμενα εἰς ἀλλαξοπιστίαν, κατετάττοντο εἰς τὸν στρατὸν, τὰ δὲ θήλεα ἐδίδοντο ὑπηρέτριαι τῶν κρατούντων.

Ἐν ἔτει 1650 ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Δ', διαβληθεὶς πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν ὁ πατριάρχης Παρθένιος, ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, ἐξορίζεται ἀπρεπῶς καὶ φονευθεὶς, ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἐν ἔτει 1657 ἄλλος πατριάρχης οἰκουμενικὸς, Παρθένιος ὁ ἀπὸ Χίου, διαβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Ταταρχάνη ἀδίκως, ἀπηγχονίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν λεγομένην Ξυλόπορταν (Παρμὰκ-καπὶ) καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δὲ χριστιανοὶ, εὑρόντες τὸ πτῶμα, ἔθαψαν ἐν ταῖς νήσοις, περίλυποι διὰ τὸ γενόμενον. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀδίκως διαβληθεὶς πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν ὁ Σερβίας μητροπολίτης Γαβριὴλ, ἐκρεμάσθη ἐν Προύσῃ.

Ἐν ἔτει 1659 ἀπαγχονίζεται ἐν Προύσῃ καὶ ὁ πρώην οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γαβριὴλ, διαβληθεὶς ἀδίκως, ὅτι ἐβάπτισε Μωαμεθανόν.

Ἐν ἔτει 1690 ὁ Σουλτάνος Σουλεϊμάνος ὁ Β', αὐξήσας τὸν κεφαλικὸν φόρον (χαράτσι) τῶν χριστιανῶν, διέταξε νὰ ἔρχωνται εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους τὰ εἰσοδήματα τῶν τεμενῶν (τζαμίων), καὶ δίδει ἄδειαν νὰ κτίζωνται ἐκκλησίαι, ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τὸν ὅρον τῶν παλαιῶν θεμελίων.

Ἐν ἔτει 1691 ὁ πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Β', ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀκαρνὰν, συνέστησε τὸ ἐν τῇ πρωτευούσῃ Φροντιστήριον (τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν), συμπράττοντος τοῦ σοφοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, διορίσας ἐν αὐτῷ δύω διδασκάλους διὰ τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ τὰ γραμματικὰ μαθήματα, μισθοδοτουμένους τὸν μὲν πρώτον 200 γρόσια, τὸν δὲ ἄλλον 150 ἐκ τῶν

ἐκκλησιῶν Παναγίας Ἐξωκιονίου (Ἐξωμαρμάρων) καὶ ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐν Ψαμμαθείοις, καὶ προσδιορίσας τὴν τάξιν τῶν μαθημάτων. Τὴν συνοδικὴν ταύτην πρᾶξιν ὑπέγραψαν ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ 16 ἀρχιερεῖς (ἐν οἷς ὁ Σμύρνης Γρηγόριος), καὶ οἱ προὔχοντες τῶν λαϊκῶν. Ἀκολούθως τὴν σχολὴν ταύτην ἐβοήθουν καὶ οἱ τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυΐας ἡγεμόνες καὶ οἱ ἀρχιερεῖς κατὰ δύναμιν.

Ἐν ἔτει 1695 οἱ Ἑνετοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Χίον κατὰ πρόσκλησιν τῶν αὐτόθι Λατίνων ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν ὀρθοδόξων, ὧν τὰς ἐκκλησίας κλείσαντες οἱ Ἑνετοὶ, ἐβίαζον αὐτοὺς νὰ ἐκκλησιάζωνται ἐν τοῖς λατινικοῖς ναοῖς. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀνακτήσαντες τὴν νῆσον οἱ Ὀθωμανοὶ κατεδίκασαν εἰς τὸ κάτεργον πολλοὺς τῶν Λατίνων, ὑποχρεώσαντες τοὺς λοιποὺς νὰ γείνωσιν ὀρθόδοξοι. Τινὲς ἐξ αὐτῶν ὑπεκρίθησαν μόνον ὅτι ἐγένοντο.

Ἐν ἔτει 1723 ὁ μέγας Πέτρος τῆς Ῥωσσίας ἐζήτησε παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τὴν ἄδειαν, ἵνα κρεωφαγῇ ὁ στρατὸς ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν κρυφίως. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σουλτάνος Ἀχμέτης παρήγγειλε τὸν πρωθυπουργὸν νὰ φονεύσῃ τὸν παριάρχην, ἀλλ' εὐθὺς ἔτρεξεν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν ὁ ἀρχιγούναρις τοῦ Σουλτάνου Μανουὴλ Ὑψηλάντης, καὶ ἔπεισεν αὐτὸν περὶ τῆς ἀθωότητος τοῦ πατριάρχου, φυλακισμένου ἤδη ὄντος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διὰ δόσεως 200 πουγγίων.

Ἤκμαζε τότε ἡ ἐν Πάτμῳ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Μακαρίου συστηθεῖσα Σχολὴ, ἧς μαθητὴς ἦτο καὶ ὁ Σμύρνης σχολάρχης Ἱερόθεος, διδάσκων ἐν τῇ ὑπὸ Παντολέοντος Σεβαστοπούλου συστηθείσῃ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ. Ταύτην καταδιωκομένην τότε ὑπὸ τῆς γεζουϊτικῆς προπαγάντας προστατεύει ἔκτοτε τὸ βρετανικὸν προξενεῖον κατ' αἴτησιν τοῦ ἱδρυτοῦ. Ἡ Σχολὴ αὕτη ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ πατριαρχείου.

Ἐν ἔτει 1760 ὁ Σουλτὰν Μουσταφᾶς ὁ Β' παρήγγειλε διὰ συκοφαντίαν τινὰ νὰ φονευθῇ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Σεραφεὶμ, ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς Ῥαγὶπ πασᾶς (παρ' ᾧ ὡς ἀρχιατρὸς, ὁ συγγραφεὺς τοῦ προκειμένου χρονικοῦ) ἔσωσεν αὐτὸν, ἐξετάσας καὶ μαθὼν τὴν συκοφαντίαν. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Πελοποννήσου ἡγεμὼν Χαμζᾶ πασᾶς ἐφόνευσεν ἀδίκως τὸν Λακεδαιμονίας ἀρχιερέα. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Ἀγαθόπολις, ἐπισκοπὴ Ἀδριανουπόλεως, ἐγένετο ἀρχιεπισκοπὴ ὑπὸ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον. Τὸ αὐτὸ διωρίσθη καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, Κερκυραῖος, διδάσκαλος τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν μαθημάτων ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ τῆς πρωτευούσης, ἀλλὰ μετὰ 17 μῆνας ἀνεχώρησεν ὁ Εὐγένιος καὶ ἐδιδάσκοντο μόνα τὰ γραμματικά.

Ἐν ἔτει 1762 συνεστήθη ἐν Γαλατᾷ ἑλληνικὸν νοσοκομεῖον πρὸς θεραπείαν τῶν ναυτιλλομένων. Τὸ ἀναγκαῖον τοῦτο νοσοκομεῖον, διαλυθὲν ἀτόπως, ἁρμόζει καὶ συμφέρει νὰ συστηθῇ ἐκ νέου τελειότερον.

Ἐν ἔτει 1765 κατά τινα τοῦ Σουλτάνου ἐρώτησιν, γενομένης ἐρεύνης περὶ τῆς γενεαλογίας τῶν τότε ἐν τῇ πρωτευούσῃ προὐχόντων τοῦ γένους, εὑρέθησαν ὁ μὲν Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καταγόμενος ἀπὸ γουναράδων, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἀπὸ Λαζῶν ἀλφιτοπωλῶν, ὁ δὲ Ἰάκωβος Ῥίζος πρῴην ὑπηρέτης τοῦ Χαλκηδόνος μητροπολίτου, ὁ δὲ Νικόλαος Σοῦτσος ἐγγονὸς Διαμαντάκη τινὸς, γαλακτοπώλου ἐν Διπλοφανάρῳ, σουτσῆ λεγομένου τουρκιστὶ, ὅπερ Δράκος, ὁ υἱὸς τοῦ Διαμαντάκη, μετεποίησε Σοῦτσος.

Ἐν ἔτει 1766 οἱ ἐν Λεχίᾳ (Πολωνίᾳ) ὀρθόδοξοι, λουθηρανοὶ, καλβινισταὶ, ἀδικούμενοι πολιτικῶς ὑπὸ τῶν κρατούντων παπιστῶν ἐναντίον τῆς ἐν Ὀλίβᾳ προγεγενημένης συμφωνίας καὶ ὑποσχέσεως κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Βατικάνου, προεκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ῥωσσίας ὑπὲρ τοῦ δικαίου, καὶ ἐκ τῶν ἀδικημάτων τούτων, προϊόντων πάντοτε τῆς παπικῆς θρησκομανείας, προῆλθον ἄλλαι ἐπεμβάσεις τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ τέλος ὁ διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας μετά τινα ἔτη. Τὸ ἔτος τοῦτο ἐκάησαν πολλὰ πλοῖα τοῦ ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ ναυστάθμου ἐξ ἀγνώστου αἰτίας.

Ἐν ἔτει 1767 ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ διὰ βαρυτάτων ἀφορισμῶν ἐμποδίζει τὰ τραχώματα. Τὸ αὐτὸ ἔτος κατ' αἴτησιν τῶν ἐπισκόπων Πεκίου καὶ Ἀχριδῶν προσετέθησαν οἱ δύο οὗτοι θρόνοι τῷ οἰκουμενικῷ διὰ θεσπίσματος σουλτανικοῦ. Τὸ αὐτὸ ἀνταρτεῖ τὸ Μαυροβούνιον καὶ πάλιν ὑποτάσσεται, ὑποσχεθὲν φόρον ἐτήσιον 1000 φλωρία.

Ἐν ἔτει 1770 κηρυχθέντος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πολέμου κατὰ προτροπὴν τῶν Γάλλων διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Πολωνίας, ἐφονεύθησαν ἐν Βυζαντίῳ τινὲς Γραικοὶ καὶ Ἀρμένιοι καὶ ἐδάρη ὁ τῆς Αὐστρίας πρεσβευτὴς, ἔτι ἡ γυνὴ αὐτοῦ, διότι εἶδαν τὴν ἱερὰν σημαίαν (σαντσὰκ σερίφ). Οἱ Ῥῶσσοι ἔκαυσαν διὰ πρηστηρίων (μπουρλότων) 100 πλοῖα, μεγάλα καὶ μικρότερα, τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἐν τῷ λιμένι τῆς ἐν Ἰωνίᾳ Κρήνης (Τσεσμέ). (Ἕπεται συνέχεια).

Ἐν Σμύρνῃ, ἰούνιος 1871.

Ι. Γ. Α.

ΟΛΙΓΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΔΙΑΠΡΕΨΑΝΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ.

Ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς ἱστορίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίνεται χρῆσις τῶν ἀρχαίων χρόνων, τῆς ἱστορίας ἡμῶν τῆς ὑπερδισχιλιετοῦς. Εἰς τοῦτο δὲ δύο ὑπάρχουσι λόγοι, πρῶτον μὲν, τὸ θαυμάσιον μεγαλεῖον τοῦ ἡμετέρου ἔθνους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δεύτερον δὲ, ἡ εὐκολία, μεθ' ἧς ἕκαστος δύναται πλῆθος γνώσεων ν' ἀρυσθῇ περὶ τῆς περιόδου ἐκείνης. Οὕτω δὲ, ἐνῷ ἑκατόμβας θύομεν ἐξ ἀλλοτρίας ἐλευθεριότητος ἀπόνως εἰς τοὺς ἀπωτάτους ἐκείνους προγόνους ἡμῶν, δὲν ἐνθυμούμεθα οὐδ' ἐν κηρίον ν' ἀνάψωμεν εἰς τὴν μνήμην τῶν προσεχεστάτων ἡμῖν προγόνων τῶν ἐν δεινοῖς καιροῖς διατηρησάντων τὴν ἡμετέραν ἐθνότητα καὶ γλῶσσαν καὶ θρησκείαν. Ἡ ὀλιγωρία αὕτη εἶναι ἀσύγγνωστος καὶ ἀπρεπής· διότι ἄτοπον καὶ ἀσυχώρητον εἶναι ν' ἀγνοῇ τις ἢ ν' ἀρνῆται τὸν πατέρα καὶ πάππον αὐτοῦ, ν' ἀπαριθμῇ δὲ σειρὰν ἐνδόξων παλαιοτάτων προγόνων αὐτοῦ. Καθῆκον λοιπὸν ἔχομεν, μελετῶντες τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν ἱστορίαν, ἥτις εἶναι ἡ κρηπὶς, ἐφ' ἧς ἐρεδράζεται τό τε παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς ἡμετέρας φυλῆς, ν' ἀνασκαλεύωμεν καὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ἐθνικῆς ἱστορίας τὰς σχεδὸν ἀγνώστους σελίδας. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἐξετιμήθη ἱκανῶς, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους μάλιστα, καὶ ἄνδρες πολυμαθεῖς καὶ ἀκάματοι ἐνέκυψαν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ νεωτέρου ἡμῶν ἐθνικοῦ βίου. Ἀλλ' ὁ σκοπὸς οὗτος εὐχερέστερον ἐπιτυγχάνεται διὰ τῶν ἐπὶ μέρους ἀναζητήσεων καὶ ἀνακαλύψεων, ὡς ἡ γεωγραφία προάγεται διὰ τῶν τοπικῶν ἐρευνῶν. Εὐχῆς δ' ἔργον ἤθελεν εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ῥοπὴ πρὸς σπουδαιοτέρας ἐρεύνας καὶ μελέτας νὰ διαδοθῇ παρ' ἡμῖν· διότι μεγίστη ἐξ αὐτῶν ὠφέλεια καὶ τιμὴ δύναται νὰ προέλθῃ εἰς τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν, πρὸς δὲ καὶ νὰ θεραπευθῇ ἴσως τὸ γαγραινῶδες νόσημα τῆς ἐπιπολαζούσης μικρολογίας καὶ εὐχεροῦς κακολογίας, μεταγομένης τῆς φυσικῆς περιεργίας εἰς σπουδαιότερα καὶ λυσιτελέστερα ἀντικείμενα καὶ ἔργα.

Συνήθως οἱ ζῶντες ἐνασμενίζουσι ν' ἀποκαλῶσι τῶν αἰῶνα αὐτῶν αἰῶνα φώτων καὶ προόδου, ἐξαίροντες αὐτόν. Ἡ ἐγκαύχησις αὕτη, ἥτις δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη ματαιότητός τινος, καθολικώτατα θεωρουμένη εἶναι ἀληθὴς καὶ δικαία· διότι ἡ ἀνθρωπότης, ἐν συνόλῳ βαδίζει ἀεὶ πρὸς τὴν πρόοδον· μερικώτερον ὅμως καὶ

κατὰ τόπους δὲν εἶναι πάντοτε οὔτε δικαία οὔτε ἀληθής· διότι πολλαὶ μεταπτώσεις εἰς τἀνθρώπινα συμβαίνουσιν. Ἄλλοτε δὲ πάλιν καὶ ἐνιαχοῦ ἡ θρυλουμένη πρόοδος εἶναι μόνον φαινομενική, εἰς ἐπουσιώδη καὶ παντὸς λόγου ἀνάξια πράγματα συνισταμένη. Ἀλλ' εἴτε βελτίων εἴτε χείρων εἶναι ἡ παρελθοῦσα ἐποχὴ, κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις καὶ καθῆκον καὶ συμφέρον ἔχομεν νὰ μελετῶμεν τὸ παρελθὸν, ὅπως ἐξ αὐτοῦ ἀρυώμεθα παραδείγματα ἢ μαθήματα.

Θὰ φανῇ ἴσως παράξενον ἂν εἴπω ὅτι πρὸ ἑνὸς περίπου αἰῶνος ἐν καιροῖς χαλεποῖς, ἡ Φιλιππούπολις, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς, ἐν πολλοῖς ὑπερτέρει τῆς παρούσης ἐποχῆς. Καίτοι δὲ ὁ χρόνος κινδυνεύει νὰ ἐξαλείψῃ πᾶν σχεδὸν ἴχνος τοῦ πρὸ μικροῦ παρελθόντος, εὐτυχῶς διεσώθησαν τεκμήριά τινα, μικρὰ μὲν, ἱκανὰ ὅμως, ὅπως ὡς ἐν ἀπόψει δείξωσιν ἡμῖν τὴν πρὸ ἡμῶν κατάστασιν τῆς Φιλιππουπόλεως.

Οἱ δὲ λόγοι τῆς ὑψώσεως τῆς πόλεως ταύτης δέον νὰ ἐκζητηθῶσιν ἐν τῇ τότε γενικῇ καταστάσει τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Εὐρώπης καθόλου.

Ἡ παρελθοῦσα ἑκατονταετηρὶς, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς παρούσης ἦσαν διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν ἐκ τῶν ἐποχῶν, αἵτινες σπανίως ὡς ἔκτακτοι στιγμαὶ παρουσιάζονται ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν.

Ἡ πνευματικὴ οὕτως εἰπεῖν ἐπανάστασις τῆς Εὐρώπης, καὶ αἱ νέαι ἰδέαι, αἵτινες κατέληξαν εἰς τὴν καταπληκτικὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1789, εὗρον ἠχώ τινα καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἀνατολῇ, εἰς τὰ στήθη τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ὅπερ ἄλλοτε ἐκήρυξε τὰς μεγάλας ἀρχὰς τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου, καὶ ἠλέκτρισαν τὸν ἡμέτερον κόσμον, ὅστις διὰ μακρῶν αἰώνων διετέλει ὡς ἐν ληθάργῳ.

Αὔρα λοιπὸν ζωογόνος, ἐκ τῆς Δύσεως νῦν πνέουσα, ἐνεφύσησεν εἰς τὸ ἔθνος ἡμῶν τάσιν ἔκτακτον πρὸς τὴν παιδείαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς ἐπιστήμας. Παντοῦ σχολαὶ νέαι καθιδρύοντο ἢ αἱ ὑπάρχουσαι ἐβελτιοῦντο, ἄνδρες δὲ ὑπὸ ἐνθέου οἰστρηλατούμενοι ζήλου ἔσπευδον ὡς διψῶσαι ἔλαφοι εἰς τὴν πεφωτισμένην Εὐρώπην, ἵνα ποτισθῶσι τὰ διαυγῆ νάματα τῆς σοφίας, καὶ ἐπανελθόντες οἴκαδε μεταδώσωσιν αὐτὴν τοῖς ὁμογενέσιν. Ἄλλοι δὲ πάλιν ἄνδρες ὑπὸ τοῦ ἔρωτος τῆς πατρίδος φλεγόμενοι δαψιλῶς ἐχορήγουν τοὺς θησαυρούς των πρὸς ἔκδοσιν συγγραμμάτων καὶ πρὸς σύστασιν καὶ προίκισιν σχολείων καὶ πρὸς ἐκπαίδευσιν νέων. Ὦ! ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο ἱερά, θεῖος ἐνθουσιασμὸς κατεῖχε τὸ ἔθνος ἡμῶν.

Κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον λοιπὸν ἐκείνην ἐποχὴν τῆς πνευμα-

τικῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἀναγεννήσεως καὶ ἡ Φιλιππούπολις, καίπερ ἐν ἀποκέντρῳ πως θέσει κειμένη, δὲν ἔμεινε ξένη τῆς κινήσεως ταύτης, ἀλλ' ἠλεκτρίσθη ὑπὸ τῆς ζωογόνου ἐκείνης πνοῆς. Ἐπειδὴ δέ, ὅταν θεὸς βούληται εὖ πρᾶξαι πόλιν, ἄνδρας ἀγαθοὺς ἡτοίμασε, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔζων ἐν αὐτῇ ἄνδρες, διὰ τῆς ἱκανότητος καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν αὐτῶν τιμῶντες τὴν πατρίδα, ἐπὶ δὲ τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου αὐτῆς ἐκάθητο ἀρχιερεὺς ἐκ τῶν σοφωτάτων κληρικῶν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὁ Νεόφυτος ἐκεῖνος ὅστις ὡς ἐσχάτως ὁ Σύρου Α. Λυκοῦργος, ἔν τε τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ ἐθαυμάσθη, καὶ πρῶτος ἔλλην κληρικὸς ἔλαβετὸ ἐπίτιμον δίπλωμα τῆς Ὀξωνείου Ἀκαδημίας. — (Ὥρα Κ. Σάθα Νεοελ. φιλολογ. σελ. 465)

Ἡ δὲ ἐμπορία εἶχε λάβει τοσαύτην τότε ἐπίδοσιν ἐν τῇ Φιλιππουπόλει, συντελέσασα καὶ εἰς τὴν τῆς ἰθαγενοῦς βιομηχανίας ἀνάπτυξιν, ὥστε οἱ πατέρες ἡμῶν διήνοιγον νέον ἐν τῷ ἐμπορικῷ κόσμῳ ὁρίζοντα κατὰ τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν, καὶ πρῶτοι κατέθετον τὸν θεμέλιον λίθον ἑλληνικῆς ἀποικίας ἐν Καλκούττῃ τῆς Ἰνδικῆς. Τοὺς κατοίκους Φιλιππουπόλεως βεβαίως ἐννοεῖ καὶ ὁ καλλιεπὴς καὶ κατὰ πάντα σεβαστὸς Κ. Η. Ταντταλίδης ἐν οἷς λέγει »ἐν τῇ Ἰνδικῇ Ἀλληλογραφίᾳ: «Τῆς τοίνυν ἀγγλικῆς ἑταιρίας ἐν τῇ ἰνδικῇ Βεγγαλίᾳ τῇ παρὰ τὸν Γάγγην συστάσης κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, καὶ τῆς ἐκεῖσε ἐμπορίας οἷον εἰκὸς ἐπ' εὐνομωτάτῃ ἤδη τῇ διοικήσει εὐχερεστέρας τε καὶ ὀνησιμωτέρας διὰ τὸ ἐλεύθερον γεγενημένης, καὶ διὰ τοῦτο μάλα συχνῶν πανταχόθεν γῆς συνερρυηκότων, οὐδ' Ἑλλήνων παῖδες δεύτεροι φανῆναι ἠνέσχοντο, ὥστε μὴ τῆς κοινῆς ἀδείας ἀπόνασθαι· ἀλλά τινες τῶν ἀπὸ Θρᾴκης μάλιστα τοῦ ἐπὶ Βεγγαλίαν πλοῦ τάχιστα κατεθράσησαν» (σελ. θ'. παράβ. καὶ σελ. 7'.). Καὶ ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀείμνηστον Χρύσανθον, τότε Φιλιππουπόλεως, λέγει: «Πρὸς οὓς δὲ οἱ λόγοι τε καὶ τὰ γράμματα, τούτων οἱ πολλοὶ Φιλιππουπολῖται.» Ἔτι δὲ προφανέστερον μαρτυρεῖ μοι ὁ ἀοίδιμος Κ. Κούμας, ὅστις ἐν τῇ Παγκοσμίῳ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ λόγον ποιούμενος περὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λέγει ῥητῶς. «Οἱ Φιλιππουπολῖται ἐτόλμησαν νὰ ξενιτευθῶσι καὶ εἰς τὴν Ἰνδίαν. Εἰς τὴν Καλκούτταν πρὸ ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν (ἤτοι περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος) κατέστησαν ἀδελφότητα, ἔκτισαν ἐκκλησίαν ἱερουργουμένην πάντοτε ἀπὸ ἕνα Σιναΐτην ἱερομόναχον, καὶ δι' ἐμπορικῶν των οἴκων καθιδρυθέντων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ τῆς μεταφορᾶς τῶν πολυτίμων προϊόντων τῆς χώρας ἐκείνης ἐσύναξαν πολλοὶ ἱκανὸν πλοῦτον» (Τόμ. ΙΒ', σελ. 550.).

Τινὲς τῶν τολμηρῶν ἐκείνων καὶ μεγαλεπηβόλων Φιλιππουπολιτῶν διατηροῦνται εἰσέτι ἐν τῇ μνήμῃ τῶν συγχρόνων, καὶ ἄλλοι εἶναι γενάρχαι μεγάλων καὶ νῦν ἔτι ἀκμαζουσῶν οἰκογενειῶν· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἀείμνηστοι Μιχαλάκης ὁ Κύρου, καὶ Γιαννακάκης, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Νικόλαος ὁ Λογοθέτης καὶ Δημήτριος ὁ Ῥήτωρ, ὁ Μανδρατζόγλους, ὁ Χα. Γεώργιος Βοζαντζόγλους, ὁ Ἰωσὴφ Φόρογλους (ἐκ Στενημάχου), ὁ Γ. Χινδεστανλῆς (ἐκ Βοδενῶν), ὁ Σαχταντζῆς, ὁ ἀοίδιμος εὐεργέτης Σωτήριος Ἀντωνίου καὶ βραδύτερον ὁ πατὴρ τῆς Φιλιππουπόλεως Ἀντ. Κομιζόπουλος καὶ ἄλλοι. Πάντες δὲ οὗτοι διεξῆγον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους σημαντικὸν ἐμπόριον μετὰ τῶν τότε ἐμπορικωτέρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, μάλιστα μετὰ τῆς Ὁλλανδίας, στενὰς δὲ εἶχον ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Βλαχίας καὶ Οὐγγαρίας καὶ πολλοὶ ἐξεπαίδευσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ὅθεν κατὰ τὴν μεμακρυσμένην ἐκείνην ἐποχὴν διέπρεψαν ἐν Φιλιππουπόλει ἄνδρες ἐπίσημοι, κεκοσμημένοι παιδείᾳ καὶ πολιτικαῖς ἀρεταῖς, οἵτινες πολλαχῶς ἐτίμησαν καὶ ὠφέλησαν τὴν πόλιν, ἄνδρες, ὧν ἡ φήμη καὶ ἡ δικαία ὑπόληψις ἐξῆλθε τῶν στενῶν ὁρίων τῆς πόλεως καὶ ἐπαρχίας, καὶ ἐτιμήθη ὑπό τε τῆς Ἐκκλησίας, ὡς οἱ προμνημονευθέντες δύο υἱοὶ τοῦ Γιαννακάκη, ὧν ὁ μὲν ἀνηγορεύθη Λογοθέτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ δὲ Ῥήτωρ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ ὑπὸ ξένων κυβερνήσεων, ὡς ὁ Κῦρος ὁ πατὴρ τοῦ Μιχαλάκη, ὅστις διετέλεσε πρῶτος διερμηνεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγγλικῆς πρεσβείας, μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως.

Ἦτο λοιπὸν ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἐποχὴ ἀκμῆς οὐχὶ ἀξιοκαταφρονήτου διὰ τὴν πόλιν ταύτην, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἦτο ζηλευτὴ διὰ τὴν ἁπλότητα τῶν ἠθῶν, τὴν τήρησιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ ἐν γένει τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τὸ ἀκμαῖον καὶ ζῶν θρησκευτικὸν αἴσθημα, τὰ σεβαστὰ καὶ γλυκύθυμα αἰσθήματα τῶν οἰκογενειακῶν καὶ συγγενικῶν καὶ φιλικῶν δεσμῶν. Μακαρία καὶ εὐδαίμων ἐποχὴ χριστιανικῆς ἀγαθότητος καὶ ἑλληνικῆς φιλοτιμίας! Χρυσοῦς τῷ ὄντι αἰών, ἀντιπαραβαλλόμενος πρὸς τὴν νῦν μικρομεγάλην καὶ ταραχώδη πολυπραγμοσύνην καὶ ξενικὴν ἀπομίμησιν. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ἐπισκεπτόμενοι τὴν ἀλλοδαπὴν εἴτε ἐμπορίας χάριν εἴτε ἐπὶ σπουδῇ, οὐδαμῶς ἀπεμιμοῦντο κακοζήλως ἤθη ὀθνεῖα καὶ ἐξωτερικὰς ἀποχρώσεις ψευδοῦς πολιτισμοῦ, ἀλλ' ὡς μέλισσαι συνέλεγον πανταχόθεν τὰ χρήσιμα, αὐστηρῶς δ' ἐτήρουν τὰ πάτρια ἤθη καὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, καλλύνοντες αὐτὸν φιλοκάλως καὶ οὐχὶ διὰ πιθήκισμῶν.

Χαρακτηριστικώτατον δὲ τῶν πεπαιδευμένων τοῦ ἔθνους τῆς

ἐποχῆς ἐκείνης ἦν καὶ τοῦτο, ὅτι πλὴν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιστήμης ἢ τῆς γενικῆς παιδείας ἦσαν ἐγκρατεῖς ἑλληνισταὶ καὶ εὐσεβεῖς θεολόγοι, δεικνύοντες ἔργῳ τὴν συζυγίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, συζυγίαν σωτήριον διὰ τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ἧς ἄνευ οὔτε ὡς Ἕλληνες οὔτε ὡς ὀρθόδοξοι ἠδυνάμεθα νὰ ὑπάρχωμεν. Ἡ δὲ πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ζέσις ἀλλαχόθεν μαρτυρουμένη δείκνυται οὐχ ἧττον καὶ ἐκ τῆς σχετικῶς σημαντικῆς πληθύος τῶν βιβλίων ὅσα ἀπαντᾷ τις (παρεῤῥιμένα ὡς ἐπὶ τῷ πλεῖστον νῦν) ἐν ἀρχαίαις οἰκογενείαις ἔτι καὶ νῦν, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν τὰ βιβλία καὶ σπανιώτατα καὶ δυσώνητα ἦσαν· καὶ ἅπαντα τὰ βιβλία ἦσαν ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τῆς περιόδου ἐκείνης, εἰς ὧν τοὺς καταλόγους τῶν συνδρομητῶν πάντοτε ἀπαντῶσι πολυάριθμοι Φιλιππουπολῖται. Ἀνεγίνωσκον δὲ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες, ὡς ἤθελέ τις ἴσως ὑπολάβει, ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες οὐχ ἥκιστα, ἐν αἷς πολλαὶ διέπρεπον ἐπὶ φρονήσει καὶ γνώσεσιν ἀναλόγως τῶν τότε περιστάσεων.

Οἱ ἄνδρες λοιπὸν ἐκεῖνοι ἀνύψωσαν τὴν Φιλιππούπολιν εἰς περιωπὴν ἐπίσημον ἀξίαν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς εὐκλείας, ἔφερον δὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἔντιμον μακρὰν εἰς ξένας χώρας, ἐν αἷς πολλοὶ καὶ τότε καὶ μετέπειτα ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Ἰνδικῇ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐν Βλαχίᾳ, ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἐν διαφόροις ἔτι πόλεσι τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς (Τουρκίας τε καὶ Ἑλλάδος).

Τί δ' ἀπέγειναν οἱ ἐμπορικοὶ ἐκεῖνοι οἶκοι τῶν Φιλιππουπολιτῶν, οἵτινες, τολμηροὶ καὶ μεγαλόφρονες, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι, οἱ κατασπείραντες πάντα τὰ παράλια δι' ἀποικιῶν θαλλουσῶν, καὶ ὡς ἀληθεῖς πολῖται τοῦ μεγαλοπράγμονος αὐτῶν οἰκιστοῦ Φιλίππου τοῦ πατρὸς τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ τῆς Ἰνδικῆς, πρῶτοι καθίδρυσαν ἀποικίαν ἐν Ἰνδικῇ; — Ἀλλὰ τί λοιπὸν γίνονται τὰ φύλλα τοῦ δένδρου, τρομερᾶς καταιγίδος ἐνσκηψάσης, ἥτις ἀνάρπαστα φέρει αὐτά; — Ὀρθῶς εἶπεν ὁ θεῖος Ὅμηρος:

> Οἵη περ φύλλων γενεὴ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν.
> Φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη
> Τηλεθόωσα φύει . . .

(Ἰλ. Ζ. 146—48).

Ὅπως δήποτε δὲ δυστύχημα πρέπει νὰ θεωρῶμεν τὴν διακοπὴν πάσης σχέσεως τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τέκνων τῆς Φιλιππουπόλεως μετὰ τῆς μητροπόλεως, ἐνῷ, ὡς γνωστὸν, ἄλλοι, καὶ ἰδίᾳ οἱ Χῖοι, ὅπου γῆς καὶ ἂν εὑρίσκωνται, οὐδέποτε ἐπιλανθάνονται τῆς μητρὸς πατρίδος. Μέγα δ' εὐτύχημα θεωρῶ, ἂν εὑρεθῇ μέσαν τι τοῦ νὰ ζητηθῶσι πληροφορίαι περὶ τῶν ἀπογόνων τῶν γενναιοφρόνων ἐκείνων πολιτῶν· διότι πάντως διασώζονται

ἔκγονοι αὐτῶν. Σήμερον ἐν ταῖς ἀπωτάταις ἐκείναις χώραις τῆς Ἰνδικῆς ἀκμάζει ἑλληνικὴ ἀποικία διαπρέπουσα ἐπὶ πλούτῳ καὶ φιλογενείᾳ, καὶ εἶναι ἐπόμενον μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁμογενῶν καὶ ἡ ἡμετέρα πατρὶς ν' ἀπαριθμῇ ἀπογόνους τῶν τέκνων αὐτῆς, τῶν πρώτων θεμελιωτῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκείνης ἀποικίας. Πόσην ἀρά γε χαρὰν θὰ αἰσθανθῶσιν ἐκεῖνοι, ἐὰν χαιρετηθῶσι τοὐλάχιστον ἐπιστολιμαίως ὑπὸ τῆς πατρίδος τῶν πατέρων ἑαυτῶν, καὶ πόσα δύναται νὰ ἐλπίζῃ ἡ πατρὶς παρὰ τῶν ἀνευρεθησομένων καὶ ἀναγνωρισθησομένων τέκνων της;

Ἐκ τῆς χορείας τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἶναι καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ εὐπαίδευτος, ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ πλεῖστον ὠφελήσας καὶ τιμήσας τὴν πατρίδα, οὗ τὸ μνημόσυνον ἔσται πάντοτε μετ' ἐγκωμίων ἐφ' ὅσον τὸ εὐγενὲς τῆς εὐγνωμοσύνης αἴσθημα πάλλει εἰς τὰς καρδίας τῶν Φιλιππουπολιτῶν.

Ὁ πατὴρ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου Ἀγγελῆς Σακελλάριος ἦν Στενημαχιώτης καὶ νέος ἔτι μετῴκησεν εἰς Φιλιππούπολιν. Εἶναι δὲ ἀναντίῤῥητον, ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτο μέτοχος παιδείας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βιβλίων αὐτοῦ (σωζομένων μεταξὺ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκονόμου, παρὰ τοῖς ἐγγόνοις αὐτοῦ αὐταδέλφοις Τσεκερδέκη). Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι καὶ τοῦ ἀοιδίμου Ἀναστασίου Λευκίου τοῦ πάνυ ὁ πατὴρ ἦν ἐκ Στενημάχου, ὡς ὁ αὐτὸς ὁμολογεῖ ἐν τῷ περὶ Πυρετοῦ πεμφιγώδους συγγράμματι αὐτοῦ (σελ.383) «καὶ ἡμεῖς μὲν ἐς Ἱστιεσμάχην καταφυγόντες, ἀπα»θεῖς διεμείναμεν». Ὑποσημειῶν δὲ περὶ Στενημάχου κρίσεις τινὰς, προστίθησι τάδε· «Ταύτης τῆς μικρᾶς (περὶ Στενημάχου) »ἱστορίας ἔδοξέ μοι μνησθῆναι . . . . ἐπεὶ κἀγὼ πρὸς πατρὸς ἐν»τεῦθεν ἕλκω τὸ γένος· Ἱστιομαχεὺς γὰρ ἦν ὁ πατήρ· εἰκοσαε»τὴς δὲ εἰς Φιλιππούπολιν μετοικήσας, καὶ γυναικὶ συζευχθεὶς »μέχρι τέλους τοῦ βίου διέτριψε· διὸ θρεπτήρια τῇ πόλει, κατ' »Ἀρτεμίδωρον τὸν Δανδιανὸν φάναι, οὕσῃ μοι πατρίδι πρὸς πατρός, »ταῦτα ἀποδίδωμι.»

Ἐκ τούτων δὲ τῶν συνδυαζομένων μετ' ἄλλων παραδόσεων διατηρουμένων ἐν Στενημάχῳ δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι καὶ ἐν τῇ κωμοπόλει ἐκείνῃ ἐπεκράτει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οὐχὶ εὐκαταῤῥόνητος κοινωνικὴ ἀνάπτυξις.

Τὴν πρώτην λοιπὸν παίδευσιν ἔλαβεν ὁ ἡμέτερος Κ. Οἰκονόμος ἐν τῇ πατρικῇ ἑστίᾳ παρὰ τοῦ φιλοστόργου καὶ εὐπαιδεύτου αὐτοῦ πατρὸς, ὅστις ἔχων δύο ἄλλους υἱοὺς, ἔπεμψεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ῥωσσίαν πρὸς ἐκπαίδευσιν· ἀλλ' ἀποθανόντων τούτων διετήρησε παρ' αὐτῷ τὸν νεώτερον Κωνσταντῖνον, ὥστε τὴν οὐχὶ εὐκατα-

φρόνητον παιδείαν αὐτοῦ ἐκτήσατο ὁ Κωνσταντῖνος ἐν τῇ ἐνταῦθα σχολῇ, ἥτις, ἐὰν πρέπῃ ἐξ αὐτοῦ νὰ κρίνωμεν, ἤκμαζεν οὐκ ὀλίγον, καὶ διημιλλᾶτο πρὸς τὰ τότε ἀκμαιότερα σχολεῖα τοῦ ἔθνους. Εἶναι τῷ ὄντι λίαν λυπηρόν, ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀξιόλογος σημείωσις περὶ τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς καταστάσεως σχολῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ διδαξάντων. Ἔν τινι βιβλίῳ ἐκ τῶν τοῦ Κ. Οἰκονόμου ἐπιγραφομένῳ «Κύρου περιήγησις» φέρεται ἰδιόχειρος ἡ σημείωσις αὕτη «ἐδωρήσατο αὐτὸ (τὸ βιβλίον) ὁ Κ. Τριαντάφυλλος διδάσκαλος ἐμοὶ τῷ Παπᾷ Κωνσταντίνῳ Παπᾷ Ἀγγελῆ»· ἄνευ ὅμως χρονολογίας· οὐδὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν περὶ τοῦ Τριανταφύλλου τούτου, οὐδὲ ἂν ὑπῆρξε καὶ τοῦ Κωνσταντίνου διδάσκαλος. Νέος δὲ τὴν ἡλικίαν, ζῶντος τοῦ πατρός του, νυμφευθείς, ἐδέχθη μετ' ὀλίγον τὸ ὑψηλὸν τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, διορισθεὶς βραδύτερον καὶ διδάσκαλος τῆς ἡμετέρας σχολῆς, ἣν μέχρι τέλους τοῦ βίου του ἐπιτυχῶς διηύθυνε, καὶ ἐν ᾗ ἐδίδασκε μεθ' ἑνὸς καὶ ἐνίοτε δύο βοηθῶν ἢ ὑποδιδασκάλων. Διὰ δὲ τὴν παιδείαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν προήχθη εἰς τὸν ἱερατικὸν βαθμὸν τοῦ Οἰκονόμου, τιμώμενος ἰδιαζόντως ὑπό τε τῶν πολιτῶν καὶ τῶν τῆς πόλεως ἀρχιερέων, καὶ διοικῶν τὰ τῆς μητροπόλεως. Ἀπορεῖ δέ τις πῶς ἐπήρκει πρὸς τοσαῦτα ἔργα, ἐνῷ καὶ περὶ πολυμελοῦς οἰκογενείας εἶχεν ἅμα νὰ μεριμνᾷ, συγχρόνως δὲ καὶ λόγους ἐκκλησιαστικοὺς συνέταττε καὶ ἐπιγράμματα ἐπιτάφιά τε καὶ ἄλλα ἐστιχούργει, οἷον τὸ ἔν τινι κρήνῃ τῶν Βοδενῶν ἔτι σωζόμενον:

Θεατά, μή με παρέλθῃς τὴν λιτότητα ὁρῶν·
Ἱπποκρήνη ἂν ἐὲν ἦμαι ἔχω νάμα γλυκερόν.

φέρον χρονολογίαν ᾳωις' καὶ οὐχὶ ἐστερημένον ποιητικοῦ κέντρου καὶ ἀττικῆς χάριτος.

Καὶ εἰς ἄλλα σπουδαιότερα ἔργα ἐνησχολεῖτο, καὶ συγχρόνως, ὡς εἶπον, ἔν τε τῇ σχολῇ ἐδίδασκε καὶ ἐν τῇ μητροπόλει εἰργάζετο. Ἦν δὲ ἐγκρατὴς τοῦ ἑλληνος λόγου, καὶ ἅμα ἐμελέτα τήν τε φιλοσοφίαν καὶ τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ θεολογικὰ καὶ περὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας νεανικώτερον ἐσχόλαζεν, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν βιβλίων αὐτοῦ· φαίνεται δέ, ὅτι καὶ τῆς λατινίδος φωνῆς οὐκ ἦν ὅλως ἄγευστος. Τοιοῦτος δὲ ἱερεὺς ἠδύνατο δικαίως νὰ τιμήσῃ πᾶσαν πόλιν καὶ νῦν ἔτι καὶ νὰ ἦναι καύχημα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁποία δὲ καταπληκτικὴ ἀντίθεσις καὶ οἷος ἀναχρονισμὸς πρὸς τὰ παρόντα!

Κατεῖχον δὲ τότε τὸν μητροπολιτικὸν τῆς Φιλιππουπόλεως θρόνον Ἀρχιερεῖς παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ κεκοσμημένοι. Ἰωαννίκιος ὁ Βυζάντιος (1809), ἀνὴρ λόγιος καὶ τοὺς τρόπους μεγαλοπρε-

πὴς, συστήσας οἱονεὶ ἰδιαιτέραν ἐν τῇ μητροπόλει σχολὴν, ἐν ᾗ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐδίδασκε τοὺς βουλομένους ἑλληνικὰ καὶ θρησκευτικὰ μαθήματα, ὁ δὲ τότε ἀκμάζων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἰατροφιλόσοφος Γεώργιος ὁ Κοζικηνὸς ἐδίδασκεν ἄλλα τε μαθήματα καὶ τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν (Πρὸς τὸν Γεώργιον τοῦτον σώζεται χαριεστάτη ἐπιστολὴ τοῦ ἀειμνήστου Στεφάνου Καραθεοδωρῆ (1) ἣν ἐπέστειλεν αὐτῷ ἐκ Παζαρτζήκιου τῷ 1821, ὅτε ὁ Στέφανος διέτριψεν ἐκεῖ ἐκ περιστάσεώς τινος). Τὸν Ἰωαννίκιον διεδέχθη ὁ Παΐσιος (1817) (πρώην μὲν Σταγῶν, ὕστερον δὲ Σηλυμβρίας), ἀνὴρ φιλομαθέστατος καὶ πολυμαθέστατος, ὃς καὶ τὴν πλουσίαν αὐτοῦ βιβλιοθήκην δωρήσας τῇ ἑλληνικῇ σχολῇ, ἐν ᾗ πολλὰ εἰσέτι καὶ πολύτιμα βιβλία αὐτοῦ σώζονται, τῶν πλείστων σὺν ἄλλοις πυρποληθέντων σὺν τῇ σχολῇ κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊὰν τοῦ 1846.

Ὑπὸ τοιούτους πνευματικοὺς πατέρας καὶ ἀρχηγοὺς ὁ ἡμέτερος Κ. Οἰκονόμος ἀνεδείχθη μείζων τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἐποχῆς ὑπέρτερος.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοσούτων ἄλλων ἀσχολιῶν ὁ ἀκάματος ἐκεῖνος ἀνὴρ ὑπέκλεπτε καὶ στιγμάς τινας πρὸς διατριβὰς ἄλλας οὐχ ἧττον σπουδαίας ἢ ὠφελίμους καὶ τιμώσας τὴν πατρίδα· συνέγραψε λοιπὸν καὶ τύποις ἐξέδωκεν ἐν Βιέννῃ τῷ 1819 «Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἢ περιγραφὴν αὐτῆς», προσφωνήσας αὐτὴν τῷ πανιερωτάτῳ καὶ θεοπροβλήτῳ μητροπολίτῃ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως κυρίῳ Παισίῳ.

Ἡ περιγραφὴ αὕτη, καίπερ ἐπίτομος, εἶναι ὅμως πολύτιμος διά τε τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν χωρῶν καὶ διὰ τὰς λοιπὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουππόλεως, διὸ καὶ ἐξετιμήθη δεόντως ὑπὸ τῶν τότε σοφῶν ὁμογενῶν, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀναφέρω τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τοῦ ἀειμνήστου Κ. Μ. Κούμα ἣν ἐν παρόδῳ ποιεῖται ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθείσῃ Γεωγραφίᾳ τοῦ Βάλβη· « ..... Ἀπὸ τὸν ἀξιέπαινον πολίτην τῆς πό-
» λεως ταύτης τὸν αἰδεσιμώτατον Οἰκονόμον Κωνσταντῖνον συν-
» εγράφη καὶ ἐξεδόθη τὸ 1819 ἐν Βιέννῃ δαπάνῃ τοῦ τότε ἀ-
» γίου Φιλιππουπόλεως Παϊσίου ἐγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας
» Φιλιππουπόλεως ἢ περιγραφὴ αὐτῆς μὲ πολλὰς καὶ ἀξιολόγους
» παρατηρήσεις τοπικὰς καὶ μὲ δύο πίνακας, ἕνα χωρογραφικὸν
» καὶ ἕνα τῶν νομισμάτων. Τοιοῦτος πόνος εἶναι ἀνώτερος παν-
» τὸς ἐπαίνου.... εἶναι δὲ καὶ περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τοι-
» αῦτα πονήματα καὶ γυμνάσματα εἶναι πολὺ ἀξιεπαινετώτερα

(1) Ἡλ. Ταντολίδου Βίος Στεφ. Καραθεοδωρῆ, σελ. 35.

» καὶ ὠφελιμώτερα, παρὰ μέγα πλῆθος ἡρωελεγείων στίχων καὶ » μελετῶν κατὰ Λιβάνιον κτλ» (Τόμ. Γ', σελ. 133.). Οὕτως εὐνοϊκῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ πονήματος τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἀνὴρ ἐκ τῶν μάλιστα πεπαιδευμένων καὶ τῶν χρησιμωτάτων τῷ ἔθνει γενομένων.

Διετέλεσε δὲ ὁ Κ. Οἰκονόμος διευθύνων τὴν σχολὴν τῆς Φιλιππουπόλεως μέχρι βαθέος γήρατος, ἀπολαύων δικαίως τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῶν πολιτῶν, θεωρούντων αὐτὸν ὡς πνευματικὸν πατέρα, οἷος καὶ ἦν. Ἐτελεύτησε δὲ κατὰ τὸ 1829 ἐν ἡλικίᾳ 65 περίπου ἐτῶν, ἐφ' οὗ ἐπηλήθευσε τὸ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν. «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα» (Παύλου πρὸς Τιμόθ. Β', 7).

Τὰ ὀλίγα ταῦτα σταχυολογήσας ἐν γένει μὲν περὶ τῆς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος καταστάσεως τῆς Φιλιππουπόλεως, καὶ προσφωνῶν ἰδίᾳ ταῦτα τοῖς εὐγνώμονα τὴν μνήμην αὐτοῦ, ὡς εἰκὸς, διατηροῦσι συμπολίταις, φρονῶ, ὅτι ἱερὸν ἐξετέλεσα καθῆκον, ἀτελῶς μὲν πάνυ, ἐξ εὐγνώμονος ὅμως προαιρέσεως.

Ἐὰν δὲ τοιαύτην ἔχωμεν τὴν πρὸ ἡμῶν γενεὰν, αἱ ὑποχρεώσεις ἡμῶν καὶ τὰ καθήκοντα πρός τε τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὸ ἔθνος καθίστανται ἔτι μεγαλείτερα. Οἱ Γάλλοι λέγουσι « la noblesse oblige», ἤτοι ἡ εὐγένεια ἐπιβάλλει ὑποχρεώσεις· τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἰσχύει οὐ μόνον διὰ τὰς οἰκογενείας ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς κοινότητας καὶ τὰ ἔθνη καθόλου. Ὅσῳ τις ἐνδοξοτέρους ἔχει τοὺς προγόνους, τόσῳ ὀφείλει φιλοτιμότερος νὰ ἦναι· διότι εἰς τοῦτον διπλοῦν ἐπιβάλλεται καθῆκον, τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἤδη κρατουμένην δόξαν καὶ τὸ ν' αὐξήσῃ αὐτὴν δι' ἔργων ἐφαμίλλων τῶν προγονικῶν.

Ἐν τῷ ὅρκῳ, ὃν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ὤμνυον εἰς τοὺς πολίτας ἤδη τελοῦντας, περιείχετο καὶ ἡ ἑξῆς περικοπὴ « τὴν πατρίδα οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ καὶ ἀρείω ἢ ὅσην ἂν παραδέξωμαι», ὑπόσχεσις γενναία καὶ σωτήριος· διότι τότε μόνον πόλις καὶ ἔθνος προάγεται καὶ εὐδοκιμεῖ, ὅταν ἡ ἀεὶ παροῦσα γενεὰ φιλοτιμῆται ἵν' αὐξάνῃ τὴν πατρίδα καὶ τὰ τῆς πατρίδος καὶ μείζονα αὐτὴν παραδίδῃ τοῖς ἐπιγιγνομένοις. Ὁ ἀρκούμενος εἰς τὸ παρὸν καὶ μὴ ἐπιζητῶν τὸ βέλτιον τάχιστα θὰ φανῇ ὀπισθοδρομῶν. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ἥτις ἀνέχεται νὰ καρκινοβατῇ καὶ νὰ ὑπολείπηται τῆς προκατόχου διὰ γλισχρότητα ἢ δι' ἀβελτηρίαν καὶ ταπείνωσιν φρονήματος ἢ δι' ἀδιαφορίαν, ἥτις εἶναι ἔγκλημα;

Διὰ ταῦτα πάντα ἡ παροῦσα γενεὰ ἡμῶν μέγιστα ἔχει κα-

θήκοντα καὶ βαρυτάτην εὐθύνην ἀπέναντι τῆς πατρίδος καὶ τῶν μεταγενεστέρων, ὀφείλουσα οὐ μόνον ἀμείωτον νὰ διαφυλάξῃ τὴν προγονικὴν δόξαν καὶ τὴν τάξιν, ἣν οἱ πατέρες καὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν κατέλιπον ἡμῖν διὰ μόχθων καὶ θυσιῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ προαγάγῃ αὐτὴν φιλοτίμως καὶ γενναίως, καὶ μείζονα νὰ παραδώσῃ τὴν εὔκλειαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος τοῖς μεταγενεστέροις.

Πρὸς τοῦτο εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀπαιτοῦνται θυσίαι, αὐταπαρνησία καὶ φιλοπατρία ἀληθὴς καὶ ἐνεργὸς, ἀλλ' ἀκριβῶς αἱ ἀρεταὶ αὗται εἶναι αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν ἀληθῆ δόξαν πάσης ἐποχῆς, καὶ αὗται ἀναδεικνύουσι τοὺς μεγάλους ἄνδρας.

Ὁ μέγας δὲ κίνδυ-
νος ἄναλκιν οὐ φῶ-
τα λαμβάνει.

κατὰ τὸν ὑψιπετῆ Πίνδαρον (Ὀλυμπ. Α'. 129.)

Ἀναμνησθῶμεν δὲ ὅτι ἂν ἡμεῖς ἀνερευνῶμεν τὰς παρελθούσας ἐποχὰς καὶ ἀναζητῶμεν τὰ πρόσωπα, ὅπως ἐπαινέσωμεν ἢ ψέξωμεν αὐτὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, τοῦτο κατὰ μείζονα λόγον, ὧμεν περὶ τούτου βέβαιοι, θέλουσι πράξει οἱ μεταγενέστεροι, ἀνακρίνοντες τὰς πράξεις ἡμῶν καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα διαγωγήν. Ἡ ἱστορία ἡμῶν στοιχειοθετεῖται, τὴν δὲ ὕλην παρέχουσιν αἱ πράξεις ἡμῶν. Ἡ ἱστορία εἶναι αὐστηρὰ καὶ ἀδέκαστος.

Ἐν Φιλιππουπόλει, ἰανουάριος 1871.

ΒΛΑΣΙΟΣ Γ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ.

ΔΟΚΙΜΙΟΝ

Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱερᾶς μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τέχνης.

('Απόσπασμα ἀνεκδότου συγγραφῆς).

'Από πολλῶν ἐτῶν ἐγεννήθη ἡ ἰδέα τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ἐν τῇ 'Ανατολικῇ 'Εκκλησίᾳ ἐν χρήσει μουσικῆς· ἡ ἰδέα αὕτη ἐκαλλιεργήθη καὶ προώδευσε, δύο δὲ γνῶμαι διάφοροι ἐσχηματίσθησαν πρὸς πραγματοποίησιν αὐτῆς. Τούτων ἡ μὲν ἤθελε τὸν καθαρισμὸν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ἀπὸ πάσης ξενοφωνίας καὶ τὴν εἰσαγωγὴν ἁρμονικοῦ τινος συστήματος, φυλαττομένου τοῦ πρωτοτύπου μέλους. 'Αλλὰ ἡ κατ' ἀρχὴν ὑγιὴς αὕτη γνώμη οὐδόλως ἐστηρίχθη ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων, καὶ μόλις φανεῖσα ἐγκατελείφθη. Ἡ δὲ ἑτέρα γνώμη ἤθελεν ἁπλῶς καὶ καθαρῶς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἀντὶ τῆς ἐν χρήσει ἑλληνικῆς· εὗρε δὲ ὀπαδοὺς πρωτίστους τοὺς ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ παρεπιδημοῦντας Ἕλληνας, καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἡ ἀκολουθία τῆς ἱερᾶς λειτουργίας ψάλλεται εἰς εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν ἐν τοῖς πλείστοις τῶν κατὰ τὴν Ἑσπερίαν ναῶν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, τονισθεῖσα ὑπὸ πολλῶν μουσικοδιδασκάλων κατ' ἀρέσκειαν ἑκάστου.

Δὲν ἀριθμοῦμεν ὡς σύστημα μουσικὸν τὸ τοῦ Λεσβίου, διότι τοῦτο εἶναι ἁπλοῦς τις νέος τρόπος γραφῆς τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς.

Ἡ ἰδέα αὕτη τῆς μεταρρυθμίσεως περιωρίσθη οὕτως εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἐν χρήσει μουσικῆς ἡμῶν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς· ἀναζωογονηθεῖσα δὲ ἐσχάτως καὶ συντονώτερον ὑποκινηθεῖσα εὗρε πολλοὺς θιασώτας καὶ πολλοὺς ἐναντίους μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν ἐν Ἑλλάδι, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Εὐρώπῃ, καὶ πολλοὶ λόγιοι ἐδημοσίευσαν διὰ τῶν σπουδαιοτέρων ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν ἀξιόλογα ἄρθρα ὑπὲρ ἢ κατ' αὐτῆς, λαβούσης οὕτω διαστάσεις ζητήματος τὰ μάλιστα ἐνδιαφέροντος τὸν ἑλληνισμόν.

Αἱ ἐξ ὑπαμοιβῆς αὗται δημοσιεύσεις, διά τε τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν καὶ τῶν συμπερασμάτων εἰς ἃ καταλήγουσι, τοῦτο παρέχουσιν ἰδίως τὸ παρήγορον ἐνδιαφέρον, καταδεικνύουσαι ὅτι οὔτε οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἁπλῆν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς κινοῦνται ἁπλῶς ὑπὸ πνεύματος ἐπιπολαίου νεωτερισμοῦ καὶ ὀλιγωρίας πρὸς τὰ πάτρια, οὔτε οἱ ἐξανιστάμενοι κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰσὶν ὅλως ἀνάλγητοι ἐνώπιον τῆς οἰκτρᾶς παρακμῆς τῆς τέχνης· ἑκατέρων τῶν μερῶν οἱ λόγοι καὶ

τὰ ἐπιχειρήματά εἰσι παντὸς λόγου ἄξια. 'Αφ' ἑνὸς μὲν πρέπει νὰ στερῆται τις πάσης μουσικῆς γνώσεως ἵνα μὴ ὁμολογήσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν εἰς ἣν περιῆλθε κατάπτωσιν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τέχνης, ὡς πρὸς τὴν βαθμολογικὴν κατάταξιν τῶν φθόγγων κατὰ κανόνας καὶ ἀναλογίας, οὓς αὐτὴ ἡ φύσις ὁρίζει, καὶ τὴν μαθηματικὴν ἀκρίβειαν τοῦ ῥυθμοῦ· μόνοι δὲ οἱ πάσχοντες ἔλλειψιν ἀντιλήψεως τοῦ καλοῦ καὶ οἱ φύσει ἀμβλύτεροι περὶ τὴν αἴσθησιν τῶν μεταξὺ τῶν φθόγγων ἀνεξηγήτων ἐκείνων σχέσεων καὶ συμπαθητικῶν δεσμῶν, ἣν ὁ δημιουργὸς ἐνέθηκεν εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον κατὰ πλείονα ἢ ἐλάσσονα δόσιν, δύνανται ν' ἀρνηθῶσι τὰς ψυχικὰς παθήσεις καὶ ἐντυπώσεις, ἃς παράγει ἡ ἁρμονία, ἥτις ἐστὶ πρὸς τὸ μέλος ὅ,τι ἡ ἑστία πρὸς τὸ πῦρ, ὅ,τι ὁ φθόγγος πρὸς τὸν προφορικὸν λόγον· οὐδεὶς δὲ, πιστεύομεν, διαφιλονεικεῖ τὰ πλεονεκτήματα τῆς φυσικῆς καὶ ἀπὸ στήθους ἐκπομπῆς τοῦ φθόγγου καὶ τῆς καθαρᾶς καὶ ἀδόλου ἀπαγγελίας. Ταῦτά εἰσιν ἐν γένει τὰ προσόντα τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, τὰ ὁποῖα ἐπιστημονικῶς καὶ σοφῶς ἀναχθέντα εἰς κανόνας ἀκριβεῖς κατέστησαν αὐτὴν μίαν τῶν τελειοτέρων τεχνῶν.

'Αλλ' ἀφ' ἑτέρου οἱ λόγοι οἱ ἀντιπροβαλλόμενοι κατὰ τῆς παραδοχῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς πείθουσιν ἕκαστον ὑγιῶς φρονοῦντα ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ μόνην τὴν ἔποψιν τῆς τέχνης. 'Αρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ τις τὸ ἐν τῷ τεύχει τοῦ δεκεμβρίου 1870 τοῦ Εὐαγγελικοῦ Κήρυκος ἄρθρον τοῦ ἐθνοφιλοῦς τέκνου τῶν Μουσῶν Η. Ταντολίδου καὶ τὸ ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. 648—49 φύλλοις τοῦ Νεολόγου ὑπὸ τοῦ ἐν Στρασβούργῳ πεπαιδευμένου ἀνωνύμου ὁμογενοῦς ἵνα ἐννοήσῃ καλῶς ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι λόγοι ὅλως ἀνεξάρτητοι τοῦ τεχνικοῦ μέρους τοῦ ζητήματος, οἱ ὁποῖοι δὲν δύνανται νὰ παραλειφθῶσι προκειμένης σκέψεως περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, ἤτοι περὶ τῆς τέχνης ἥτις συνεβάδισεν ἀείποτε μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἥτις θεωρεῖται ἀκόμη καὶ εἰς ἣν περιῆλθεν ἀλγεινὴν παρακμὴν, ὡς ἓν τῶν πολυτιμοτέρων προγονικῶν ἡμῶν κειμηλίων.

Ἐκ τοῦ συστήματος τούτου τῆς συζητήσεως προκύπτει ὅτι ὑπερέχει μὲν ὡς τέχνη ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ τῆς ἑλληνικῆς, ἀπορριπτέα ὅμως ἡ περὶ εἰσαγωγῆς αὐτῆς ἐν τῇ 'Ανατολικῇ 'Εκκλησίᾳ ἰδέα· ἀλλὰ τὸ περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ζήτημα μένει καὶ θέλει μένει μετέωρον ἐνόσῳ ἡ συζήτησις περιορίζεται ἐντὸς τοῦ ἐλαττωματικοῦ κύκλου δύο ἀντιθέτων φρονημάτων ἐπὶ τοῦ ἑτέρου καὶ μόνου τῶν δύο μουσικῶν συστημάτων. Καθότι οἱ μὲν ἐπιθυμοῦντες τὴν εἰσαγωγὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς μου-

σικῆς ἐθεώρησαν ματαιολογίαν τὸ νὰ ἐρευνήσωσιν ὁποία τις ἐν ἀρχῇ ἡ κατ' αὐτοὺς ἀποβλητέα ἑλληνικὴ, ὑπολαβόντες αὐτὴν ὡς πτῶμα μηδὲ φέρον πνεῦμα ζωῆς, ὡς ἀλλεπαλληλίαν ἄκακον καὶ διαδοχὴν αὐθαίρετον φθόγγων ἀσυναρτήτων, μηδὲν προσὸν φέρουσαν τῶν πρὸς συγκρότησιν μουσικοῦ συστήματος ἀπαιτουμένων, μεταξὺ δὲ τῶν κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς κηρυχθέντων οὐδεὶς ἀνεφάνη ὑπερασπιστὴς τῆς ἀδικάστως καταδικαζομένης τέχνης, τῆς ἱερᾶς μουσικῆς· ἐνὶ λόγῳ, ὡς τέχνη, ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ ἐθεωρήθη ὡς μὴ ὑπάρχουσα (1).

Ἄλλοτε ἡ ἐκμάθησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐθεωρεῖτο ὡς ἓν τῶν προσόντων καλῆς ἀνατροφῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ. Σήμερον τραπέντες εἰς τὴν σπουδὴν μόνης τῆς εὐρωπαϊκῆς, οὐ μόνον ἐκείνην ἐγκατελείψαμεν ἀλλ' ἀποτροπιαζόμεθα καὶ αὐτὰ τὰ πλήρη ζωῆς καὶ πρωτοτυπίας δημοτικὰ ἡμῶν ᾄσματα τὰ ὁποῖα καθὸ ἀλάνθαστα γνωρίσματα τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐθνῶν εἰσιν ἀντικείμενον ἀρχαιολογικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἐρευνῶν τῶν ξένων σοφῶν.

Ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη εἶναι λυπηρά. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἀλγοῦμεν ἐπὶ τῇ παραδόξῳ γνώμῃ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἑλληνικῶν κοινοτήτων, αἵτινες διατηρήσασαι τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἐν μέσῳ τῶν ξένων ἐθνῶν μεθ' ὧν συζῶσιν, ἀπέβαλον λίαν ἑτοίμως ἀπὸ τῶν ἱερῶν αὐτῶν ναῶν τὸ μέλος δι' οὗ ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ Ἕλληνες ὑμνοῦσι τὸν Θεόν (2). Ἀλλὰ τὴν τολμηρὰν ταύτην καινοτομίαν ἀποδίδοντες εἴς τε τὴν ἐσφαλμένην ἐκτίμησιν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς καὶ εἰς τὸν φιλότιμον αὐτῶν ζῆλον ὑπὲρ τῆς εὐπρεπείας τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ τῆς συγκρο-

(1) Ἐν τοῖς φυλλαδίοις τοῦ Ἰανουαρίου 1871 καὶ ἐξῆς ἄρθρον τῆς ἐν Ἀθήναις Πανδώρας ἐφάνη ἀξιόλογον περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Συγχαίροντες τῷ συντάκτῃ αὐτοῦ τολμῶμεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν τῇ συζητήσει ταύτῃ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξίαν ἑνόσῳ δὲν γένηται πρακτικωτέρα ἀντιπαράθεσις τῶν δύο συστημάτων.

(2) Οἱ πλεῖστοι τῶν μουσικοδιδασκάλων τῶν τονισάντων τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας εὐρωπαῖστὶ ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν ὅτι διετήρησαν τὸ πρωτότυπον μέλος. Τὸ καθ' ἡμᾶς τὸ μέλος τῆς ἐκκλησίας ἀπώλετο ἐξ ὁλοκλήρου ὡς ἐκ τῆν ἀνομοιότητος τῆς ἀμειλίκτου περὶ τὴν ἀκρίβειαν καὶ ἰσοτόνου εὐρωπαϊκῆς κλίμακος πρὸς τὰς ἀνίσους διαστάσεις τῶν φθόγγων τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ ὡς ἐκ τοῦ γενικοῦ χαρακτῆρος ὃν περιβάλλουσιν αὐτὸ οἱ κανόνες τῆς νεωτέρας μουσικῆς τέχνης διὰ τῆς πολυτελοῦς, πλουσίας, ποικίλης καὶ εὐμεταβλήτου ἁρμονίας, ἀντικειμένης πρὸς τὸν ἁφελῆ καὶ ἀπέριττον ἀλλ' ὑψηλὸν χαρακτῆρα τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν.

τήσεως τελειοτέρων μουσικῶν χορῶν, λυπούμεθα πολὺ περισσότερον διότι μεταξὺ τῶν ἡμετέρων μουσικοδιδασκάλων οὐδεὶς ὕψωσε φωνὴν ὑπὲρ τῆς τέχνης τοῦ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας Δαμασκηνοῦ, τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, τοῦ Κουκοζέλους, τοῦ Κλαδᾶ καὶ ἄλλων, ὧν τὰ ὀνόματα μόνα πομπωδῶς διὰ στόματος φέρουσιν.

Αὐτὴ καὶ μόνη ἡ ἔλλειψις πάσης ὑπερασπίσεως δεικνύει δυστυχῶς τὴν παρακμὴν τῆς τέχνης. Ταύτην ἡμεῖς πρῶτοι ἀναγνωρίζομεν καὶ ὁμολογοῦμεν εὐχόμενοι ἀπὸ καρδίας τὴν ἀνέγερσιν αὐτῆς καὶ κηρυττόμενοι ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν θερμοὶ αὐτῆς ὑπέρμαχοι. Ὅσον δὲ βαρὺ καὶ τολμηρὸν καὶ ἂν φανῇ τὸ φρόνημα ἡμῶν, δὲν διστάζομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι παρ' ἡμῖν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἡ μουσικὴ μετέπεσεν ἀπὸ ὡραίας τέχνης εἰς τάξιν βιωτικῆς. Ματαίως ἤθελεν ἀναζητήσει τις ἐν τῇ θεωρίᾳ τοὺς γενικοὺς ἐκείνους κανόνας καὶ ὅρους οἵτινές εἰσιν αἱ βάσεις πάσης γνώσεως· τὸ ἐπιστημονικὸν μέρος, τὸ τῆς ἀκουστικῆς, ἡ κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως λαμβανομένους κανόνας βαθμολογικὴ κατάταξις τῶν φθόγγων, αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις καὶ συγγένειαι, τὸ ἁρμονικὸν σύστημά εἰσι παρ' ἡμῖν μέχρι καὶ ὀνόματος ἄγνωστα, αἱ δὲ λέξεις ῥυθμὸς καὶ χρόνος εἰσὶ σχεδὸν ταὐτοσήμαντοι. Ἐν τῇ τέχνῃ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς τὸ πᾶν συνίσταται ἐν τῇ πράξει, καὶ ἀντιστρόφως πάσης ἄλλης τέχνης, ἡ θεωρία ἐκμανθάνεται διὰ τῆς πράξεως, ἀντὶ νὰ ἐφαρμόζηται ἡ πρᾶξις ἐπὶ κανόνων θεωρητικῶν. Οὕτως ἡ διδασκαλία ἄρχεται ἀπὸ τῆς σημασίας τῶν μουσικῶν χαρακτήρων· ἀκολούθως λαμβάνεται ἀνὰ χεῖρας τὸ Ἀναστασιματάριον, ὅπου ὁ μαθητὴς ὑπὸ τῆς ἀκοῆς ὁδηγούμενος καὶ συμψάλλων μετὰ τοῦ διδασκάλου ἐκμανθάνει, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀκριβῶς, ἄνευ ἄλλης θεωρίας, τοὺς ὀκτὼ ἤχους ἀλληλοδιαδόχως διὰ τῆς πολλῆς ἐφ' ἑνὸς ἑκάστου ἐντριβῆς· μεταβαίνει κατόπιν εἰς τὰ δ ε ι ν ό τ ε ρ α μαθήματα, καὶ ἀφοῦ διέλθῃ οὕτως ἅπασαν τὴν παραδεδεγμένην σειρὰν τῶν μαθημάτων πρακτικῶς, ἐγκύπτει τότε εἰς τὸ θ ε ω ρ η τ ι κ ό ν, ὅπου προσπαθεῖ νὰ ἐννοήσῃ ὅσα μέχρι τοῦδε ἐδιδάχθη καὶ νὰ ἀναγάγῃ τὰς διὰ τῆς πράξεως κτηθείσας γνώσεις εἰς κανόνας συγκεχυμένους καὶ ἀορίστους, ἐστερημένους, ὡς εἴπομεν, πάσης ἐπιστημονικῆς βάσεως, καὶ πᾶν ἄλλο ἢ μουσικὸν σύστημα ἀπαρτίζοντας. Ἡμεῖς τοὐλάχιστον, μεθ' ὅλην ἣν κατεβάλομεν σύντονον σπουδὴν καὶ τὴν πρόθυμον καὶ καλοκάγαθον διάθεσιν τῶν μουσικοδιδασκάλων πρὸς οὓς ἀπηυθύνθημεν, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐννοήσωμεν τί κοινὸν μεταξὺ τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τῆς ψαλλομένης παρ' ἡμῖν μουσικῆς, καὶ ποίαν ὠφέλειαν προσκτᾶται ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ ὁ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον διδαχθείς· ἐνὶ λόγῳ, κατὰ τὴν ἡμετέραν

κρίσιν, ἡ ἱερὰ ἡμῶν μουσικὴ, εἰς ἣν εὑρίσκεται σήμερον κατάστασιν, δὲν εἶναι ἄλλο ἢ ψαλτικὴ τέχνη ὑπὸ τὴν πρακτικωτέραν αὐτῆς ἔννοιαν.

Ζητοῦμεν συγγνώμην παρὰ τῶν κ. κ. μουσικοδιδασκάλων, οὐδὲ προτιθέμεθα τὴν ἐλαχίστην κατ' αὐτῶν προσβολὴν ἢ μομφήν. Τὴν παρακμὴν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς θεωροῦμεν φυσικήν· ἀνατραφεῖσα μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συνέπαθε μετ' αὐτοῦ ὅ,τι καὶ αἱ λοιπαὶ τέχναι καὶ τὰ γράμματα· ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς ἤθελε βεβαίως πάθει πολὺ πλεῖον ἐκείνων ἐὰν δὲν ἐτίθετο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς θείας λατρείας, ἡ δὲ ἐκκλησία διέσωσε καὶ τὸ κειμήλιον τοῦτο, χάρις δ' ὀφείλεται εἰς ἅπαντας τοὺς μουσικοδιδασκάλους ὅτι διετήρησαν τὴν παρακαταθήκην, ἔστω καὶ γυμνὴν καὶ ἐστερημένην τοῦ κόσμου καὶ τῆς λαμπρότητος αὐτῆς. Φύλακες τοῦ θησαυροῦ τούτου, καί περ ἀγνοοῦντες τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἰδίως οἱ νεώτεροι μουσικοδιδάσκαλοι εἰσιν ἀξιέπαινοι διότι διετήρησαν καὶ διατηροῦσι διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, ἐν μέσῳ τῆς κατακλυζούσης ἡμᾶς ἀσιανῆς ξενοφωνίας, τὰ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων μελῶν ἐν οἷς ἀνευρίσκομεν ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης, ἅτινα, ἐλπίζομεν, ἡμέραν τινὰ θέλουσιν ἀνεγείρει αὐτήν.

Ἡ περὶ μεταῤῥυθμίσεως τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἰδέα ἐστὶ προφανῶς ἀποτέλεσμα τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ὡς τοιαύτη φρονοῦμεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναχαιτισθῇ. Διὰ τοῦτο, πρὶν ἢ τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ σφοδρότερον ἐπιπνεῦσαν καταῤῥίψῃ καὶ αὐτὸ τὸ περισωθὲν ἐρείπιον, ἀνάγκη νὰ τεθῇ φραγμός τις κατὰ τῆς ἀκαθέκτου ταύτης φορᾶς. Τὸ καθ' ἡμᾶς ἀπόκειται εἰς τε τὸ πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἄλλοτε ἐμερίμνησε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου(1) καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἥτις ἐπέδειξεν ἐσχάτως πλεῖστον ἐνδιαφέρον, ν' ἀναλάβωσι τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἰδέας ταύτης διὰ τῆς εὑρέσεως πεπαιδευμένων καὶ ἐπιστημόνων μουσικῶν, ἢ, ἐν ἐλλείψει, διὰ τῆς μορφώσεως τοιούτων, εἰς οὓς ν' ἀνατεθῇ οὐχὶ ἡ ἐφεύρεσις νέου συστήματος ἀλλ' ἡ βελτίωσις καὶ τακτοποίησις τοῦ παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει, διά τε τῆς εἰσαγωγῆς καταλλήλου μεθόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τεχνικοῦ μέρους ἧς τοῦτό ἐστι τὰ μάλιστα ἐπιδεκτικόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων μελῶν, καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλολογικῆς ἀναδρομῆς πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ ἀναζωογόνησιν τῆς ἀρχαίας τέχνης.

(1) Ἐν ἔτει 1849, ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχείας τοῦ Κ. Ἀνθίμου τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου τοῦ καὶ νῦν τὸ τρίτον πατριαρχεύοντος.

Καὶ τοῦτο μὲν ἔργον σοφῶν καὶ λογίων μουσικῶν, ὡς ἔφημεν, καὶ χρόνου μακροῦ δεόμενον. Ἡμεῖς δὲ πεπεισμένοι ὅτι πᾶσα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματεία, ὅσον μικρὰν καὶ ἂν ἔχῃ ἀξίαν, παρέχει μέγα ἐνδιαφέρον τοῖς φιλομούσοις, οὐδόλως ἐδιστάσαμεν νὰ λάβωμεν μέρος εἰς τὴν συζήτησιν, ἐφ' ὅσον ἔνεστιν ἀνδρὶ φίλῳ μὲν τῆς μουσικῆς εἴπερ καὶ ἄλλος τις, αὐτοδιδάκτῳ δὲ τὰ πολλὰ καὶ τὰ ἄκρα τῶν χειλέων μόλις ἐμβάψαντι εἰς τὸ ποτήριον τῆς πανευγενοῦς ταύτης τέχνης. Ἀσπαζόμενοι τὴν περὶ βελτιώσεως τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ἰδέαν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἣν νομίζομεν λίαν ἐφικτὴν προτιθέμεθα νὰ ἐξετάσωμεν, ἢ μᾶλλον νὰ δώσωμεν ἀφορμὴν νὰ ἐξετασθῇ ὁποία τις, ὡς τέχνη, ἡ μουσικὴ ἡ ἀποβλητέα κατὰ τοὺς μὲν, καὶ ὑπὲρ ἧς οὐδεμία μέχρι τοῦδε ὑψώθη φωνὴ ὑπὸ τῶν μετερχομένων αὐτήν. Ἀπέχοντες πάσης φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐρεύνης, πολὺ ἀνωτέρας ἄλλως τῶν δυνάμεων καὶ τῶν βοηθημάτων ἡμῶν, δὲν ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν οὔτε σύστημα μουσικὸν νὰ ὑποβάλωμεν νέον, οὔτε ἐν σμικρῷ κύκλῳ τέλειον ἔργον νὰ προσφέρωμεν τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἀλλὰ νὰ λάβωμεν ἀνὰ χεῖρας τὸ καθεστὼς μουσικὸν ἡμῶν σύστημα, ὁποῖον εὑρίσκεται σήμερον, νὰ καταστήσωμεν αὐτὸ καταληπτὸν εἰς τοὺς ἐπιπόλαιον ἢ μηδεμίαν γνῶσιν αὐτοῦ ἔχοντας εὐρωπαΐζοντας μουσικοὺς καὶ νὰ καταδείξωμεν τὴν ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ὕπαρξιν οὐ μόνων τῶν στοιχείων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀναπτυχθέντα καὶ καλλιεργηθέντα ἤγαγον εἰς τὴν τελειότητα αὐτῆς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἀρχῶν καὶ προτόντων ὧν ἐκείνη στερεῖται.

Τὴν πρόθεσιν ἡμῶν ταύτην τρία τινὰ καθιστῶσι δυσχερεστάτην· α') ἡ ἔλλειψις τεχνικῶν ὅρων καὶ λέξεων· β') τὸ στυγνὸν τῆς θεωρητικῆς συζητήσεως ἐπὶ θέματος ἀπαιτοῦντος κυρίως πρακτικὴν καὶ ἐνηχον ἐφαρμογήν· καὶ γ') τὸ ξένον καὶ ἀσύνηθες τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους ἐν γένει καὶ τῶν κλιμάκων τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς πρὸς εὐρωπαΐζουσας ἀκοάς. Τὰς δυσκολίας ταύτας προβλέποντες, καὶ χωρὶς τούτων δὲ ἀναγνωρίζοντες τήν τε σπουδαιότητα τοῦ προγράμματος καὶ τὴν ἡμετέραν ἀνεπάρκειαν, προλαμβάνομεν νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν ἐπιείκειαν τῶν κ.κ. μουσικοδιδασκάλων, ἰδίως δὲ τῶν εἰδημόνων ἑκατέρας, παρακαλοῦντες νὰ θεωρήσωσι τὸ ἀνὰ χεῖρας δοκίμιον ὡς φωνὴν ἐπικλήσεως ὑπὲρ τῆς ὀλιγωρουμένης ἀναξιοπαθούσης τέχνης πρὸς αὐτοὺς ἀποτεινομένην.

Τὸ παρὸν δοκίμιον θέλομεν διαιρέτει εἰς τέσσαρα μέρη· α') τὸ περὶ μέλους, β') τὸ περὶ ἁρμονίας, γ') τὸ περὶ ῥυθμοῦ· δ') τὸ περὶ τοῦ γενικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

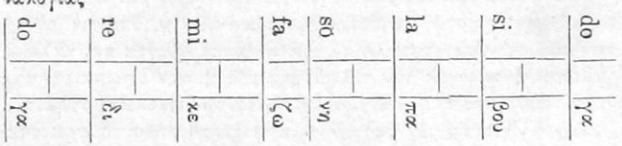
Α'.

ΠΕΡΙ ΜΕΛΟΥΣ.

Μέλος (chant) θέλομεν ὀνομάσει τὸ σύνολον τῶν συστημάτων, καθ' ἃ, δοθέντος φθόγγου τινός, ὁρίζονται αἱ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἀπ' ἀλλήλων φωνητικαὶ ἀποστάσεις τῶν ἀνιουσῶν καὶ κατιουσῶν· τὰ δὲ συστήματα ταῦτα καλοῦμεν ἤχους (modes).

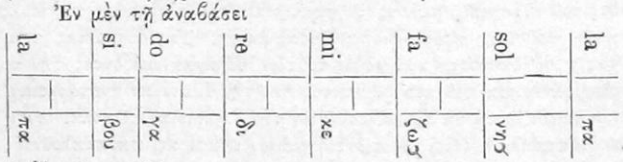
Ὡς βάσιν τῆς κατ' ἤχους διαιρέσεως ταύτης τοῦ μέλους λαμβάνομεν τὴν εἰς φωνητικὰς ἀποστάσεις διαίρεσιν τῶν ἐντὸς μιᾶς ὀκταφωνίας (octave) περιεχομένων φθόγγων· κλίμακα δὲ (gamme) ὀνομάζομεν τὴν καθ' ὡρισμένους ἀριθμοὺς διαίρεσιν τῶν ἀποστάσεων τούτων αἵτινες ἀποτελοῦσι μίαν ὁλόκληρον ὀκταφωνίαν· οὕτω τεμνομένης μιᾶς ὀκταφωνίας εἰς ἴσας φωνητικὰς ἀποστάσεις, ἃς θέλομεν ὀνομάσει σημεῖα, αἱ κατὰ ποσὸν διάφοροι διαιρέσεις τῶν σημείων τούτων ἀποτελοῦσι τὰς διαφόρους κλίμακας.

Ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ μουσικῇ ἡ ὀκταφωνία διαιρεῖται εἰς δώδεκα ἴσα σημεῖα, ἡ δὲ διαίρεσις αὕτη σχηματίζει ἀναλελυμένως μὲν τὴν χρωματικὴν κλίμακα (gamme chromatique), συνεπτυγμένως δὲ τὴν διατονικὴν (diatonique) κατὰ τὰς ἀκολούθους ἀναλογίας·

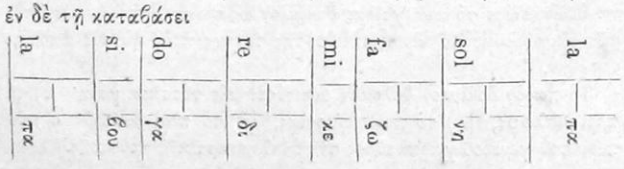

Ἡ διατονικὴ κλίμαξ ἐστὶν ὁ κανὼν τοῦ κατ' Εὐρωπαίους μείζονος ἤχου (mode majeur), ἡ δὲ κλίμαξ τοῦ ἐλάσσονος ἤχου (mode mineur) ἔχει τὰς ἀκολούθους ἀναλογίας·

Ἐν μὲν τῇ ἀναβάσει

ἐν δὲ τῇ καταβάσει

Ἀλλ' αἱ ἐν τῇ ἀναβάσει σημειούμεναι διέσεις δὲν χαρακτηρίζουσι τὴν κλίμακα τοῦ ἐλάσσονος ἤχου, ἀλλ' εἰσὶν ἁπλῶς παρεμπίπτουσαι (accidentelles) τὸ δὲ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ πρέπει νὰ ζητηθῇ μερικώτερον μὲν εἰς τὴν ἀπόστασιν τῆς τριφωνίας ἀπὸ τοῦ ἴσου (la πα), γενικῶς δὲ εἰς τὰς ἀπ' ἀλλήλων διαστάσεις τῶν φθόγγων καὶ διατονικῆς κλίμακος λαμβανομένου ὡς ἴσου (tonique) τοῦ la (πα) ἀντὶ τοῦ do (γα)· διὰ τοῦτο λέγομεν ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἕνα καὶ μόνον κυρίως ἔχει ἦχον, τὸν μείζονα, ὁ δὲ ἐλάσσων σχηματίζεται ἐκ τοῦ μείζονος διὰ μόνης τῆς ὑποβιβάσεως τοῦ ἴσου κατὰ τρία σημεῖα καὶ φυλαττομένης ἄλλως ἀπαρεγκλίτου τῆς διατονικῆς κλίμακος.

Αὕτη ἐστὶν ἡ στοιχειωδεστάτη καὶ ἁπλουστάτη θεωρία τῶν δύο κλιμάκων τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἤτοι χρωματικῆς καὶ διατονικῆς, καὶ τῶν δύο αὐτῆς ἤχων. Κρίνομεν περιττὸν νὰ εἴπωμέν τι ἐνταῦθα περὶ τῶν κλειδῶν (chefs), τῶν τόνων (tons) καὶ ἄλλων στοιχείων τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, καθότι τοῦτό εἰσιν αἱ νεώτεραι τελειοποιήσεις τῆς τέχνης, αἵτινες εἰσαχθήσονται παρ' ἡμῖν ὅταν συστηματοποιηθῇ ἡ μουσικὴ ἡμῶν, σήμερόν δ' εἰσὶν ὅλως ἄγνωστα.

Τούτων οὕτω τεθέντων θέλομεν ἐξετάσει ἤδη κατ' ἀντιστοιχίαν τὸ ἑλληνικὸν μέλος, καὶ ἀφοῦ ἐκθέσωμεν τὰ πρῶτα καὶ ἀρχικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα θέλομεν προσπαθήσει νὰ ἀφομοιώσωμεν τὸ πρακτικὸν αὐτοῦ μέρος πρὸς τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἵνα καταστήσωμεν αὐτὸ ὅσον οἷόν τε πρακτικῶς καταληπτὸν τοῖς εὐρωπαίζουσιν.

Ἡ κατὰ σημεῖα διαίρεσις ὁλοκλήρου ὀκταφωνίας καὶ τὸ σύστημα τῶν κλιμάκων νεωστὶ εἰσήχθησαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ κατὰ θεωρίαν· ἀντ' αὐτῶν δὲ ἦν ἐν χρήσει ὁ τροχός, ὅστις ἐστὶ σειρὰ ἀπηχημάτων προβαίνουσα κατὰ φθόγγους ἀνιόντας, οἵτινες λαμβάνονται ὡς βάσεις ἑκάστου ἀπηχήματος· τὰ ἀπηχήματα ταῦτα χαρακτηρίζοντα τοὺς διαφόρους ἤχους περιστρέφονται ἐντὸς ὡρισμένου κύκλου φθόγγων, ὧν αἱ ἀπ' ἀλλήλων διαστάσεις ὡρίζοντο ὑπὸ μόνης τῆς φωνητικῆς παραδόσεως καὶ ἄνευ τινὸς ἄλλης θεωρίας. Κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἱεροῦ μέλους, ἕκαστος ἦχος περιστρέφεται λοιπὸν ἐντὸς ὡρισμένου τινὸς κύκλου φθόγγων, κυρίως ἐντὸς μιᾶς πενταφωνίας (quinte)· ἐὰν ἡ μελῳδία ὑπερβῇ τὸν κύκλον τοῦτον, ὁ ἦχος μεταβάλλεται· ὥστε κατὰ τὸ σύστημα τοῦ τροχοῦ οἱ ἦχοι οὐδόλως ἀνήγοντο εἰς κλίμακας, οἱ δὲ ὁρισμοὶ τῶν ἀπ' ἀλλήλων διαστάσεων τῶν φθόγγων περιωρίζοντο ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀπηχήματος διαγεγραμμένου.

Ἡ θεωρία τοῦ τροχοῦ ἐστιν ἀντικείμενον ἄξιον σπουδαίας μελέτης παντὸς ἐπιστήμονος μουσικοῦ· ἐν αὐτῷ ἔγκειται ἡ φύσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν ἀπηχημάτων διατρέχει τὴν ὀκταφωνίαν, διαιροῦν αὐτὴν διὰ τῶν ἀνίσων ἀποσάσεων τῶν φθόγγων εἰς ἐλάχιστα σημεῖα, ἅπερ οἱ ἐπιστήμονες ἀποκαλοῦσι κλάσματα τῶν φθόγγων (sons refractés). Ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τοῦ τροχοῦ ἐστι κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην σύμφωνος πρὸς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἥτις θεωρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ μέλος συγκείμενον οὐχὶ ἐκ φθόγγων ἁπλῶς ἀλλ' ἐκ μουσικῶν ἰδεῶν καὶ φράσεων· τὸν χαρακτῆρα τοῦτον δεικνύει ἐναργέστερον καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς ἀρχαίας συνεπτυγμένης μουσικῆς γραφῆς, ἧς ἕκαστον σημεῖον ἐνέφαινεν ὁλόκληρον μουσικὴν περίοδον, τῆς ὁποίας ἡ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀκριβὴς καὶ ἐπιτυχὴς ἐκτέλεσις ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τῆς δεινότητος καὶ τῆς καλαισθησίας τοῦ μουσικοῦ· διὰ τοῦτο φρονοῦμεν ὅτι τὸ νεώτερον μουσικὸν ἡμῶν σύστημα διὰ τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου ἁπλοποίησε καὶ διηυκόλυνε μὲν τὴν τέχνην, ἀφῆρεσεν ὅμως ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ μέλους τὸν ὑψηλὸν καὶ ἀφῃρημένον καὶ αἰθέριον αὐτοῦ χαρακτῆρα· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι σήμερον ἐντὸς βραχυτάτου διαστήματος δύναταί τις νὰ ἐκμάθῃ τὴν τέχνην εἰς ἣν ἄλλοτε ἐδαπάνα πλεῖστα ἔτη, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου μακρὰ πεῖρα καὶ γνῶσις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον βαθεῖα τοῦ ἀρχαίου συστήματος δύνανται μόνον νὰ μορφώσωσιν ἀγαθοὺς μουσικούς· διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐκλείπουσι καθ' ἑκάστην οἱ μεγάλοι μουσικοδιδάσκαλοι.

Ἀλλὰ περὶ τοῦ τροχοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας μεθόδου ἄλλοι λεγέτωσαν ἱκανώτεροι· ἡμεῖς δὲ ἐξετάσωμεν τὸ ἐν χρήσει σήμερον σύστημα.

Διαιροῦσιν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μουσικοὶ τὴν ὀκταφωνίαν εἰς 68 σημεῖα· ἀναγομένων δὲ τῶν σημείων τούτων εἰς ὀκτὼ τμήματα κατὰ ἑπτὰ διάφορα συστήματα, σχηματίζονται ἑπτὰ διάφοροι κλίμακες, αἵτινες λαμβάνουσαι ὡς τονικὴν βάσιν, ἤτοι ἴσον, ἕνα τῶν ἑπτὰ κυρίων φθόγγων τῆς ὀκταφωνίας συγκροτοῦσι τοὺς ὀκτὼ κυρίους ἤχους· αὕτη ἐστὶν ἐν συνόλῳ ἡ θεωρία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους.

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἐκπλήττει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πάντα ἐπιστήμονα μουσικὸν κρίνοντα ἄνευ προκαταλήψεως· τῳόντι ὁ εὐρωπαῖος μουσικός, εἰθισμένος καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀκοὴν εἰς τὴν ἀδυσώπητον ἀκρίβειαν τῆς εἰς δώδεκα σημεῖα διαιρέσεως τῆς ὀκταφωνίας, βλέπει ἐνώπιον αὐτοῦ μέτρον ἀσυγκρίτως τελειότερον, ἐν ᾧ λαμβάνουσιν ὑπόστασιν καὶ κατατάσσονται φθόγγοι ἄγνωστοι εἰς τὴν χρωματικὴν αὐτοῦ κλίμακα.

Καὶ ἀληθῶς ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ταύτην ἔποψιν ἐξετάζοντες φυσικῶς τὸ εὐρωπαϊκὸν μέλος οὐδόλως διστάζομεν νὰ ἐκφέρωμεν ὅτι ἡ τέχνη καταπνίγει τὴν φύσιν ἀποκλείουσα ὅλους τοὺς μεταξὺ τῶν ὡρισμένων σημείων τῆς κλίμακος αὐτοῦ μεσολαβοῦντας φθόγγους· καίτοι ὁ ἀριθμὸς τῶν φθόγγων τούτων ἐστὶν ἄπειρος καὶ ἡ καταμέτρησις αὐτῶν ἀνέφικτος εἰς τὴν ἀνθρωίνην ἀκοήν, οὐχ ἧττον ἠθέλαμεν θεωρήσει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀτελεστέραν ἑαυτῆς ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ αἴσθησις τῆς ἀκοῆς ἐστιν ἀνίκανος τοῦ ἀντιληφθῆναι μικροτέρων φωνητικῶν διαστάσεων μεταξὺ τῶν φθόγγων παρ' ὅσας ὁρίζει ἡ εὐρωπαϊκὴ χρωματικὴ κλίμαξ. Ἡ εὐρωπαϊκὴ τέχνη ἐξώρισεν ἀπὸ τοῦ χοροῦ τῆς ὀκταφωνίας πάντας τοὺς ἀπὸ τῶν ὁρισθέντων σημείων τῆς κλίμακος αὐτῆς παρεκκλίνοντας φθόγγους, θεωροῦσα αὐτοὺς ὡς ἀντικείμενον καθαρῶς ἐπιστημονικῶν θεωριῶν τῆς ἀκουστικῆς καὶ ἀπαγορεύσασα εἰς τὸν ἀνθρώπινον λάρυγγα τὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου τῶν φωνητικῶν αὐτοῦ ὀργάνων, ὃν ἡ φύσις ἐδωρήσατο αὐτῷ· ἀντὶ νὰ καλλιεργήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ τὴν περὶ τὴν καταμέτρησιν τῶν μεταξὺ τῶν φθόγγων διαστημάτων ἀκουστικὴν αἰσθητικότητα, ἀπ' ἐναντίας προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ τὴν ἀκοὴν ἀναίσθητον πρὸς πάντα φθόγγον μὴ ἀναγόμενον ἀκριβῶς εἰς ἓν τῶν ὡρισμένων σημείων τῆς πτωχῆς αὐτῆς κλίμακος· ἐξαιρεῖ ἀπὸ τοῦ μέλους αὐτῆς τοὺς φθόγγους τούτους, ὡς εἰ ἠδύνατο νὰ ἐξαιρέσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς φύσεως.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ ὑπεροχὴ τῆς μουσικῆς ἐστιν ἀδιαφιλονείκητος· αἱ κλίμακες αὐτῆς πλουτοῦσι φθόγγων ἀγνώστων εἰς τὴν εὐρωπαϊκήν, τὸ δὲ μέλος αὐτῆς ἐστι τοσούτῳ τελειότερον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὅσῳ πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν φύσιν· ἐὰν λάβωμεν π. χ. ὡς μέτρον τῆς σχετικῆς ταύτης τελειότητος τὴν σύγκρισιν ἑκατέρας τῶν κλιμάκων κατ' ἀνιόντα λόγον πρὸς τὸν ἦχον ὃν ἀναδίδει ἀγγεῖον ἀργῶς πληρούμενον, πόσα κενὰ δὲν εὑρίσκομεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κλίμακα μεσολαβοῦντα μεταξὺ τῶν φθόγγων αὐτῆς! Ποσάκις ὁ εὐρωπαῖος μουσικὸς ποιητὴς δὲν ζητεῖ ματαίως ἐν τῇ κλίμακι αὐτοῦ ἐξωτικόν τινα φθόγγον ὅπως ἐκφράσῃ ἔμπνευσίν τινα ξένην, πάθησίν τινα ἀνέκφραστον ἔξαλλον! ποσάκις δὲν καταφεύγει εἰς τὴν χρῆσιν τεταρτημορίων τοῦ τόνου (1]4 de ton) ἐναντίον τῶν κανόνων τῆς τέχνης! Τὰ κενὰ ταῦτα διαστήματα τὸ ἑλληνικὸν μέλος καθιστᾷ βραχύτερα διὰ τῆς παρεμβολῆς φθόγγων μεσολαβούντων μεταξὺ τῶν σημείων τῆς εὐρωπαϊκῆς χρωματικῆς κλίμακος, ὥστε δυνάμεθα νὰ θέσωμεν ὡς ἀρχὴν ὅτι ὑπὸ τὴν φυσικὴν ἔποψιν, ὡς εἴπομεν, τὸ ἑλληνικὸν μέλος ὑπερέχει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κατὰ τὸν πλοῦτον

τῶν φθόγγων. Ἀποφεύγοντες πᾶσαν ἐπιστημονικὴν συζήτησιν ἀπέχομεν τοῦ νὰ ἐξετάσωμεν ἐπὶ τίνων μαθηματικῶν διδομένων καὶ βάσεων στηρίζεται ἡ εἰς 68 σημεῖα διαίρεσις τῆς ὀκταφωνίας. Ὁμολογοῦμεν μάλιστα, καὶ κατὰ τὰς μαθηματικὰς ἀποδείξεις τοῦ ἡμετέρου φίλου Κ. Α. Σπαθάρου, εἰδικῶς πραγματευθέντος τὸ θέμα τοῦτο ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς Μουσικῷ Συλλόγῳ, καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμῶν κρίσιν, ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἐστὶν ἐπιστημονικῶς ἐσφαλμένη, ἀλλ' ἀδιάφορον. Δύο ἢ τρία ἢ καὶ δέκα σημεῖα περισσότερα ἢ ὀλιγώτερα ἐντὸς μιᾶς ὀκταφωνίας δὲν παραβλάπτουσι τὴν φύσιν τοῦ μέλους. Ἡμεῖς ὑποστηρίζοντες ἁπλῶς τὴν ὕπαρξιν τῶν ξένων πρὸς τὸ εὐρωπαϊκὸν μέλος φθόγγων τοῦ ἑλληνικοῦ, νύξιν προτιθέμεθα νὰ δώσωμεν σπουδαίας μελέτης ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς μουσικῆς ἡμῶν. Ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ ἐξακρίβωσις τῶν ἀναλογιῶν, ἡ αὔξησις ἢ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σημείων τῆς ὀκταφωνίας κατ' ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῆς τέχνης καὶ ὁ ὁρισμὸς τῶν ἀπ' ἀλλήλων διαστάσεων τῶν φθόγγων ἐστὶν ἔργον ἀνδρῶν εἰδικῶν ἀσχοληθησομένων εἰς μόρφωσιν συστήματος τελειοτέρου τῆς ἡμετέρας μουσικῆς.

Ὅτι δὲ ἡ ὕπαρξις τοιούτων φθόγγων δὲν εἶναι φαντασιώδης, ὡς τινες ἐνόμισαν, ἢ μόνον κατὰ θεωρίαν, ἀλλ' ὑπάρχει ἀναπόσπαστος ἐν τῇ φύσει τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους, τοῦτο διὰ μὲν τοὺς εἰδήμονας ἀμφοτέρων τῶν συστημάτων ἐστὶν ἀδιαφιλονείκητον· διὰ δὲ τοὺς εὐρωπαίους μουσικοὺς ἀρκοῦσα ἀπόδειξις κείσθω ὅτι αὐτοὶ οὗτοι ἀναγνωρίζουσιν ὡς γνήσιον καὶ, κατ' αὐτούς, φυσικὸν μέλος τοὺς ἤχους τρίτον καὶ βαρὺν, ὧν ἡ κλίμαξ ἐστὶ σχεδὸν, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν, ἡ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀποτροπιάζονται ἀποκαλοῦντες τὰς ξένας πρὸς τὸ ἑαυτῶν μέλος διαστάσεις τῆς κλίμακος παραφωνίας (fausses notes). Ὅσοι δ' ἐξ αὐτῶν, ἐθισθέντες πως τὴν ἀκοὴν εἰς τὴν ἀνατολικὴν μουσικὴν ἐν γένει ἐδοκίμασαν, ἧττον ὀλιγώρως πρὸς αὐτὴν φερόμενοι, νὰ μεταγράψωσιν εὐρωπαϊστὶ ᾄσματα ἀνατολικὰ, ὁμολογοῦσιν ὅτι ἐκτὸς τῶν προειρημένων δύο ἤχων καὶ κἄπως τοῦ πλαγίου δευτέρου, τὸ μέλος πάντων τῶν λοιπῶν ἀπόλλυται ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ὀργάνων, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως διαστημάτων μεταξὺ τῶν ἡμιτόνων αὐτῶν. Διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ὀργάνων ἡ βάρβητος (violon) ἢ ἡ λύρα δύνανται μόναιν' ἀναδώσωσι πιστῶς τοὺς φθόγγους ἑκάστου ἤχου, καθὸ μὴ ἔχουσαι κεχαραγμένας τὰς διαστάσεις τῆς κλίμακος· αἱ δὲ ἐπὶ τῶν χορδῶν αὐτῶν ἐκτελούμεναι διαφέρουσι τῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μέλους, ὡς λ. χ. εἰς τὸν περσικὸν ἦχον σαπὰ τὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν ά καὶ ὅστις συνήθως ἐπὶ τῆς βαρβήτου ἔχει τονικὴν βάσιν τὸ la (πα), ἡ ἀπὸ τῆς βά-

σεως ταύτης ἀπόστασις τοῦ si (βου) ἐστὶ βραχυτέρα τῆς ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ μέλει· εἰς τὸν πλάγιον τοῦ τετάρτου (περσ. ῥάστ) ἡ ἀπὸ τῆς τονικῆς βάσεως re ἀπόστασις τοῦ φθόγγου mi ἐστὶ μακροτέρα, τοῦ δὲ fa βραχυτέρα ἢ ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τόνῳ re majeur καὶ καθεξῆς.

Ἀδιαφιλονεικήτου οὔσης οὕτω τῆς ὑπάρξεως τῶν φθόγγων τούτων, ἡ θεωρία τῶν κλιμάκων τῶν ὀκτὼ κυρίων ἤχων τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους, κατὰ τὴν κειμένην διαίρεσιν τῆς ὀκταφωνίας, ἐστὶν ἡ ἑξῆς.

(παραλείπονται αἱ κλίμακες.)

Αὕτη ἐστὶν ἡ θεωρία τῶν κλιμάκων καὶ τῶν ἤχων τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους.

Ἀλλὰ ἐὰν μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θεωρίας ταύτης θελήσωμεν νὰ ὁρίσωμεν πρακτικῶς τὰς ἀκριβεῖς ἀναλογίας τῶν ἀπ' ἀλλήλων διαστάσεων τῶν φθόγγων, εὑρισκόμεθα ἀπέναντι ἀνυπερβλήτου δυσκολίας. Ὅσῳ θεωρητικῶς ὑπερέχει τὸ ἑλληνικὸν μέλος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κατὰ τὸν πλοῦτον τῶν φθόγγων, τοσούτῳ ὑπολείπεται ἐκείνου ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογήν. Ἡ διὰ γυμνῆς ἀκοῆς ἀκριβὴς ἀντίληψις τῆς ὑποδιαιρέσεως καὶ ὀκταφωνίας καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν μεταξὺ τῶν φθόγγων μεσολαβούντων σημείων ἐστὶν ἀδύνατος· καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑποθέσωμεν ὅτι ἤθελεν εὑρεθῇ τὸ κατάλληλον ὄργανον, πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δύναται τοῦτο νὰ τελειοποιήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκοὴν καὶ τὸν λάρυγγα εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε νὰ διακρίνωσιν ἀκριβῶς τὴν κατὰ ἓν, δύο ἢ καὶ πλείονα ἑξηκοστὰ ὄγδοα τῆς κλίμακος διαφορὰν ἑνὸς φθόγγου ἀπ' ἄλλου. Ἐὰν ἡ διαίρεσις τῆς εὐρωπαϊκῆς χρωματικῆς κλίμακος φαίνεται ἡμῖν ἀτελὴς καὶ ἀνεπαρκὴς, ἡ τῆς ἑλληνικῆς ἐστι φαντασιώδης καὶ ἀνεφάρμοστος.

Ἠκούσαμεν πολλοὺς τῶν ἡμετέρων μουσικῶν διατεινομένους ὅτι ἀντιλαμβάνονται διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ ἐκτελοῦσι διὰ τῆς φωνῆς καὶ τὰς ἐλαχίστας ταύτας ὑποδιαιρέσεις. Ἡμεῖς, μὲ ὅσην λεπτότητα ἀκοῆς καὶ ἂν ὑποθέσωμεν αὐτοὺς πεπροικισμένους, δὲν πειθόμεθα εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην, ἐκτὸς ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ κύριοι οὗτοί εἰσιν ὄντα ἀνωτέρας φύσεως. Τοὺς διισχυρισμοὺς τούτους θεωροῦμεν μᾶλλον ὡς ἀποτέλεσμα ἀνεξηγήτου καὶ ἀκαταλήπτου ἐγωϊσμοῦ, ὅστις, κατὰ δυστυχίαν τῆς τέχνης, ἁπαντᾶται συνεχῶς μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ὑφ' οὗ κατεχόμενοι κατορθοῦσι νὰ ἐξαπατῶσιν ἑαυτοὺς, πιστεύοντες ἐν πεποιθήσει καὶ εὐσυνειδότως ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς ἰδανικὴ αὕτη διαίρεσις λαμβάνει ὑπόστασιν ἐν τῇ ἀκοῇ αὐτῶν. Ἄνευ τοῦ κατακριτέου τούτου ἐγωϊσμοῦ πρὸ πολλοῦ ἤθελε καταστῇ ἀναμφισβήτητος ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσαγω-

γῆς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς μουσικῆς ἡμῶν καταλλήλου τινος ὀργάνου. Εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν ἀποδίδωμεν καὶ τὴν παντελῆ ἄγνοιαν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς μεταξὺ τῶν ἡμετέρων μουσικῶν, καθότι ἄλλως δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἄνθρωποι ἐκτιμῶντες τὴν εὐγενῆ ταύτην τέχνην δὲν βλέπουσι τὴν ἀνάγκην τοῦ διδαχθῆναι τὰς ἀρχὰς τῆς καθόλου μουσικῆς, ἧς τὸ τεχνικὸν μέρος ἐτελειοποίησεν, εἰ καὶ ἐντὸς στενοτάτου κύκλου, τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα καὶ ἀναγνωρίσαι οὕτω διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἡμετέρου. Μὴ προβαλλέτωσαν ἡμῖν τὸ αἰώνιον αὐτῶν ἐπιχείρημα, τὰ ἀρχαῖα κρατείτω, διότι ἐνταῦθα οὐδόλως πρόκειται περὶ νεωτερισμοῦ, ἀλλὰ περὶ βελτιώσεως καὶ συστηματοποιήσεως τῆς τέχνης· νεωτερισμοὺς δὲ ὀρθότερον ἤθελεν ἀποκαλέσει τις τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὴν κακόζηλον ἀπομίμησιν ἐν τῷ ἱερῷ μέλει τῶν ξενοφθόγγων ἐκείνων λαρυγγισμῶν καὶ τοῦ ἀραβοπερσικοῦ ὕφους καὶ τῆς ὑπερφιάλου καὶ φρενητιώσης καὶ ἀκατασχέτου φωνασκίας, δι' ἧς πολλοὶ τῶν κυρίων τούτων ἀλλοιοῦσι τὸν ὑψηλὸν καὶ σεβάσμιον χαρακτῆρα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους καὶ διαφθείρουσι τὴν ἑλληνικὴν μουσικήν. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Μὴ δυνάμενοι ν' ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους τοὺς μεσολαβοῦντας μεταξὺ τῶν σημείων τῆς εὐρωπαϊκῆς χρωματικῆς κλίμακος φθόγγους, ἀφ' ἑτέρου δὲ θεωροῦντες ὅλως ἀνέφικτον τὴν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν τῆς εἰς 68 διαιρέσεως τῆς ὀκταφωνίας, ἐζητήσαμεν νὰ κανονίσωμεν τὴν διαφορὰν ταύτην δι' ἄλλης πρακτικωτέρας διαιρέσεως, καὶ νὰ σχεδιάσωμεν εἶδός τι μουσικοῦ συστήματος, ὅσον ἔνεστιν ἁπλουστάτου καὶ εὐλήπτου, ὃ καὶ ἐκθέτομεν.

Τὸ ἡμέτερον σύστημα βάσιν ἔχει τὴν ὑποδιαίρεσιν τῶν μεταξὺ τῶν σημείων τῆς εὐρωπαϊκῆς χρωματικῆς κλίμακος μεσολαβουσῶν ἀποστάσεων εἰς δύο ἴσας φωνητικὰς μοίρας, τοὐθ' ὅπερ διαιρεῖ τὴν ὀκταφωνίαν εἰς 24 σημεῖα, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ παντάπασι τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς εἰς 12 διαίρεσιν. Τὰ πλεονεκτήματα τῆς διαιρέσεως ταύτης ἐπὶ τῆς εἰς 68 εἰσὶ τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτον μὲν ὅτι ἐστὶν ἀσυγκρίτως ἐφικτοτέρα εἰς τὴν ἀκοήν, καὶ τοῦτό ἐστιν ἓν τῶν οὐσιωδεστέρων προσόντων τέχνης ἀπαιτούσης πρακτικὴν ἐφαρμογὴν καὶ μὴ ἀρκουμένης εἰς ἁπλᾶς θεωρίας.

Δεύτερον ὅτι ἐπιστημονικῶς ἐστιν ἀκριβεστέρα· διότι ἐὰν παραδεχθῶμεν τοὺς ἐπιστημονικοὺς τῆς ἀκουστικῆς κανόνας τοὺς ὁρίζοντας τὴν ἀκριβῆ ἀπόστασιν τῶν δύο ἄκρων τῆς πενταφωνίας (quinte), ἥτις ἐστὶν ἡ βάσις τοῦ στοιχειώδους ἁρμονικοῦ συστήματος, δὲν εὑρίσκομεν εἰς ὅλην ταύτην τὴν εἰς 68 διαίρεσιν τῆς

εὐρωπαϊκῆς κλίμακος ἡ πενταφωνία περιλαμβάνει τὰ $\frac{7}{12}$ αὐτῆς, καὶ τοῦτο τὸ διάστημα ἐὰν θελήσωμεν νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς κατὰ τὴν εἰς 68 διαίρεσιν τῆς ὀκταφωΐας, εὑρίσκομεν ὅτι περιλαμβάνει πλέον τι τῶν $\frac{40}{68}$ καὶ ἧττον τῶν $\frac{41}{68}$· ὥστε, κατὰ θεωρίαν, μεθ' ὅλην τὴν μικροσκοπικὴν αὐτῆς ὑποδιαίρεσιν ἡ κλίμαξ τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους, κατὰ τὸ ἐν χρήσει σύστημα, δὲν δύναται νὰ χορηγήσῃ ἀκριβῶς τὸν φθόγγον ἐκεῖνον ὅστις δεσπόζει τῆς στοιχειώδους ἁρμονίας παντὸς μέλους καὶ ὃν οἱ Εὐρωπαῖοι ἀποκαλοῦσι dominanto· κατὰ τὴν ἡμετέραν διαίρεσιν ἡ πενταφωνία περιλαμβάνει 14 σημεῖα τῆς εἰς 24 διαιρέσεως τῆς κλίμακος. Αὐτὴ καὶ μόνη ἡ ἔλλειψις ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ ἐλαττωματικὸν τῆς διαιρέσεως τῆς ἡμετέρας κλίμακος· ἐν δὲ τῇ ἐφαρμογῇ οἱ ἡμέτεροι μουσικοὶ ἢ σχηματίζουσι τὴν πενταφωνίαν κατὰ τὴν ἔμφυτον εἰς πᾶσαν μουσικὴν ἀκοὴν ἀκρίβειαν, ἣν ἡ ἐπιστήμη ἀνήγαγεν εἰς κανόνας, καὶ τότε ἀπαρνοῦνται τὴν διαίρεσιν τῆς κλίμακος αὐτῶν, ἣ φυλάττουσιν, ὡς διατείνονται, τὴν διαίρεσιν ἐκείνην, κανονίζοντες ἐπακριβῶς τὸν διὰ πέντε φθόγγον εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν σημεῖον αὐτῆς, καὶ τότε παραβιάζουσιν αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ καθιστῶσι προβληματικὴν τὴν εὐαισθησίαν τῆς ἀκοῆς αὐτῶν.

Τρίτον ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη περιέχει, καθ' ἡμετέραν γνώμην, πάντας τοὺς ἐν τῷ ἑλληνικῷ μέλει ἀπαντωμένους φθόγγους, καὶ διότι ἐστὶν ὁ ἀνώτατος ὅρος τῆς διακρίσεως τῶν μεταξὺ τῶν φθόγγων ἀποστάσεων, ἣν δύναταί τις ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἀκοῆς, καὶ διότι πλησιάζει ὅσον εἶναι λογικὸν νὰ ἐπιθυμήσῃ τις πρὸς τὰς ἀναλογίας τῆς εἰς 68 διαιρέσεως. Ἡ ἐλαχίστη ἀπόστασις μεταξὺ δύο φθόγγων, κατὰ τὸ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἡμετέροις μουσικοῖς σύστημα ἐστὶ $\frac{3}{68}$· ἐὰν τὴν ἀπόστασιν ταύτην ἡμεῖς ἐκφράσωμεν διὰ τοῦ $\frac{1}{24}$, ἡ διαφορὰ θέλει εἶσθαι ἡ τοῦ $\frac{3}{68}$: $\frac{3}{72}$ τῆς ὅλης ὀκταφωνίας οὕτω καὶ ἐν ταῖς κλίμαξι τῶν διαφόρων ἤχων θέλομεν συγχωνεύσει τὴν κατὰ $\frac{1}{68}$ διαφορὰν ἐντὸς τοῦ ἡμετέρου $\frac{1}{24}$, μὴ ποιοῦντες δηλαδὴ διάκρισιν μεταξὺ τῶν $\frac{3}{68}$ καὶ $\frac{4}{68}$, τῶν $\frac{6}{68}$ καὶ $\frac{7}{68}$, τῶν $\frac{9}{68}$ καὶ $\frac{8}{68}$ καὶ καθεξῆς.

Προετιμήσαμεν τὴν ἡμετέραν αὐθαίρετον εἰς 24 διαίρεσιν ἀντὶ τῆς τοῦ ταμπουρίου, τοῦ ἐν χρήσει (εἰ καὶ σπανιωτάτῃ) παρὰ τοῖς ἡμετέροις μουσικοδιδασκάλοις, καὶ διότι εὐρυτέρα οὖσα τῆς τοῦ ταμπουρίου ἐλαττόνει πλειότερον τὴν διαφορὰν τῶν ἀποστάσεων καὶ διότι ἡ κλίμαξ τοῦ ταμπουρίου φέρει τὸ αὐτὸ ἀτόπημα ὡς πρὸς τὴν πενταφωνίαν ὁποῖον καὶ ἡ εἰς 68 διαίρεσις.

Καὶ αὕτη μέν ἐστι ἡ ἁπλουστάτη θεωρία τοῦ ἡμετέρου συστήματος· τὸ δὲ πρακτικὸν αὐτοῦ μέρος ἔχει ὀλιγωτέρας δυσκολίας

ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ ὀργάνου ἐφαρμογήν. Τοιοῦτον ὄργανον ἐφάνη ἡμῖν καταλληλότερον ἡ κιθάρα, τῆς ὁποίας τὰς καθ' ἡμίτονα ὑποδιαιρέσεις ὑποδιηρέσαμεν εἰς τεταρτημόρια τόνων, παρενθέντες ἀνὰ ἓν διάφραγμα μεταξὺ τῶν κανόνων οἵτινες ὁρίζουσι τὰ ἡμίτονα· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀντὶ δώδεκα διαστημάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς κλίμακος ἔχομεν 24, τὰ ὁποῖα συγκροτοῦσι τὴν ἡμετέραν χρωματικήν. Βεβαίως τὸ ὄργανον τοῦτο δὲν εἶναι τὸ καταλληλότερον, καὶ ἂν ποτε εἰσαχθῇ ἡ χρῆσις ὀργάνου διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ἠθέλομεν προτείνει τὴν κατασκευὴν ἁρμονικοῦ φυσητῆρος (harmonium), οὗ ἑκάστη ὀκταφωνία νὰ περιέχῃ τόσους ἁρμοστῆρας ὅσα σημεῖα ἤθελε περιέχει ἡ παραδεχθησομένη διαίρεσις αὐτῆς. Συμπληροῦντες τὴν ἰδέαν ἡμῶν παραθέτομεν ἐν τῷ πίνακι σχέδιον τοιούτου ὀργάνου, κατὰ τὴν ἡμετέραν ὑποδιαίρεσιν τῆς κλίμακος.

Ἐνταῦθα δέον νὰ ὑπομνήσωμεν καὶ αὖθις τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις ὅτι δὲν ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν οὔτε τὴν ἡμετέραν μουσικὴν νὰ κανονίσωμεν, οὔτε σύστημα μουσικὸν νὰ προτείνωμεν, ἀλλὰ νὰ ἑρμηνεύσωμεν ὅσον οἷόν τε πιστότερον τὸ ἑλληνικὸν μέλος ἀνάγοντες αὐτὸ εἰς κοινάς τινας πρὸς τὸ εὐρωπαϊκὸν βάσεις, ὅπως δυνηθῇ δι' αὐτῶν νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτὸ ὁ εὐρωπαΐζων μουσικός. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν πιστότητα καὶ ἀκρίβειαν τοῦ μέλους ἐσχηματίσαμεν τὴν ὁριστικὴν καὶ ἀδιάσειστον πεποίθησιν ὅτι ἡ εἰς 24 διαίρεσις τῆς ὀκταφωνίας διατηρεῖ αὐτὴν καθ' ὁλοκληρίαν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν δοκιμωτέρων ἡμῶν μουσικοδιδασκάλων εἰς τὴν κρίσιν τῶν ὁποίων ὑπεβάλομεν ἐπὶ τῆς κιθάρας τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐργασίας ἡμῶν. Πρὸς μεταγραφὴν δ' αὐτοῦ θέλομεν μεταχειρισθῆ τὸ σύστημα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς γραφῆς μετὰ μόνης τῆς προσθήκης δύο σημείων, ἤτοι τῆς ἡμιδιέσεως (demi diese) καὶ τῆς ἡμιὑφέσεως (demi-bemol), διὰ τὰ μεσολαβοῦντα μεταξὺ τῶν ἡμιτόνων τεταρτημόρια τόνου. Χρῆσιν αὐτῶν θέλομεν κάμει γενικὴν μὲν, παρατιθέντες αὐτὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ μέλους παρὰ τὴν κλεῖδα ὅταν ταῦτα χαρακτηρίζωσι τὸν ἦχον τοῦ μέλους, μερικὴν δὲ, σημειοῦντες ἐν τῷ μέλει, ὁσάκις εἰσὶ παρεμπίπτοντα. Ἤδη δὲ, λαμβάνοντες ὡς μέτρον τὴν καθ' ἡμᾶς διαίρεσιν τῆς ὀκταφωνίας εἰς 24 σημεῖα παραθέτομεν καὶ κλίμακας τῶν ὀκτὼ κυρίων ἤχων.

. . . . . .

Μετεχειρίσθημεν τὰς κλίμακας ὡς μέσον τοῦ νὰ ἀφομοιώσωμεν τὰ δύο συστήματα· πράγματι ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ ἑλληνικοῦ μέλους αἱ κλίμακες οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν, οὐδὲ δύναται νὰ λάβῃ τις αὐτὰς ὡς κανόνα μελῳδίας. Ὁ

διὰ τῆς κλίμακος ὁρισμὸς τῶν ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεων τῶν φθόγγων ἤχου τινὸς ἐφαρμόζεται, ὡς εἴρηται, μόνον ἐπὶ ῥητοῦ ἀριθμοῦ φθόγγων, κυρίως μιᾶς πενταφωνίας, ἀπὸ τῆς βάσεως· ἅμα τὸ μέλος ὑπερβῇ τὸν κύκλον τοῦτον, ὁ ἦχος δὲν εἶναι πλέον ὁ αὐτὸς, αἱ δὲ ἀποστάσεις τῶν φθόγγων τοὐντεῦθεν δέον νὰ ὁρισθῶσι κατὰ τὴν κλίμακα τοῦ παρεμπίπτοντος τούτου ἤχου. Τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς θεωρίας ταύτης εὑρήσει ὁ ἀναγνώστης ἐν τοῖς ἐπισυνημμένοις μουσικοῖς παραδείγμασι.

Συμπληροῦντες τὴν στοιχειώδη θεωρίαν τοῦ ἱεροῦ μέλους ἀναφέρομεν τὴν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων μουσικῶν κατὰ γένη διαίρεσιν αὐτοῦ. Οἱ ὀκτὼ ἦχοι ἀνάγονται εἰς ἓν τῶν τριῶν γενῶν, διατονικοῦ, χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου. Καθ' ἡμᾶς, ἡ διάκρισις αὕτη ἔγκειται εἰς τὴν ἀπὸ τῆς τονικῆς βάσεως ἀπόστασιν τῶν δύο ἀνιόντων φθόγγων, ἤτοι :

(Ἕπεται μουσικὸν παράδειγμα).

Ἑτέρα διάκρισις τοῦ ἱεροῦ μέλους ἐστὶν ἡ τῶν τριῶν εἰδῶν (1), ἁρμολογικοῦ, παπαδικοῦ καὶ στιχηραρικοῦ, ὡς ἐκ τῆς γραμμῆς τῶν φθόγγων ἣν τὸ μέλος βαδίζει. Δὲν δυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν διαίρεσιν ταύτην, ἢ παραπέμποντες εἰς τὰ ἐπισυνημμένα μέλη. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ διαίρεσις αὕτη ἀφορᾷ ἐπίσης καὶ τὸν ῥυθμὸν, ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν προηγουμένως περὶ τοῦ οὐσιώδους τούτου μέρους τῆς μουσικῆς.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΑΦΘΟΝΙΔΗΣ, ἀρχιμανδρίτης.

(1) Παρὰ τοῖς ἡμετέροις μουσικοδιδασκάλοις ἐστὶν ἐν χρήσει ἡ λέξις μέλος, ὑπὸ τὴν μερικὴν ταύτην σημασίαν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΑΓΓΛΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.

Πρὸς τοὺς συντάκτας τοῦ Νεολόγου.

Φίλοι συντάκται,

Ἴσως αἱ ἑπόμεναι πληροφορίαι, τὰς ὁποίας περὶ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἐφημεριδογραφίας συνέλεξα, δὲν φανῶσιν ὅλως ἀδιάφοροι πρὸς ὑμᾶς καὶ πρὸς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ὑμετέρου Χρόνου, εἰς ὃν μοὶ ἐπροσφέρατε φιλόξενον ὑποδοχὴν, ζητήσαντές με συνεργάτην.

Πρὶν ὅμως ῥίψωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ τῆς παρούσης τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου καταστάσεως, εἶναι δίκαιον (πρὸς δὲ καὶ παρήγορον ἴσως) νὰ ὀπισθοδρομήσωμεν, ὅπως ἴδωμεν αὐτὸν εἰς τὰ σπάργανά του, καὶ ἐκτιμήσωμεν οὕτω κάλλιον τὴν θαυμασίαν πρόοδον ἥτις ἐγένετο ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς τὴν κοινωνίαν, καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς τὸ βαρόμετρον, οὕτως εἰπεῖν, αὐτῆς, τὴν δημοσιογραφίαν, κατὰ τὴν διαρκειαν δύω μόλις ἑκατονταετηρίδων.

» Ἰδοὺ τί περὶ τούτου λέγει ὁ Macaulay ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ: » Κατὰ τὸ 1685 μ. Χ. δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ » παραπλήσιόν τι τῆς σημερινῆς ἐφημεριδογραφίας. Οὔτε τ' ἀναγ» καῖα πρὸς τοῦτο χρηματικὰ κεφάλαια ὑπῆρχον, οὔτε ἡ ἀπαι» τουμένη ἱκανότης. Δὲν ὑπῆρχε δὲ οὐδὲ ἡ ἐλευθερία, ἡ ἔλλειψις » τῆς ὁποίας ἦτο ἐπίσης σημαντικὴ ὡς ἡ τῶν κεφαλαίων καὶ » τῆς ἱκανότητος. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ τύπος κατ' ἐκείνην τὴν » ἐποχὴν δὲν ὑπήγετο εἰς γενικὴν λογοκρισίαν· καθότι ὁ περὶ λο» γοκρισίας νόμος, ὅστις εἶχεν ἐκδοθῇ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Στου» άρδων εἶχε γείνει ἐκπρόθεσμος κατὰ τὸ 1679, καὶ ἠδύνατο ἔκ» τοτε νὰ δημοσιεύῃ πᾶς τις εἴτε ἱστορίαν, εἴτε ποίημα, εἴτε δι» δαχὰς ἄνευ τῆς προηγουμένης ἐγκρίσεως τῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' » ὅμως κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην τῶν τότε δικαστικῶν » ἀρχῶν, ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν ἐφημόζετο καὶ εἰς τὴν ἐφημερι» δογραφίαν, ὥστε οὐδεὶς ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Στέμματος ἠδύ» νατο νὰ δημοσιεύσῃ πολιτικὰς εἰδήσεις. Ἐνόσῳ οἱ Οὐίγοι εἶχον » τὴν ἰσχὺν, ἡ κυβέρνησις ἔκλειε συχνάκις τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅτε » παρεβιάζετο ὁ κανὼν οὗτος, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολι» τικῆς ὑπεροχῆς των ἐπετράπη διαφόρων φύλλων ἡ δημοσίευσις. » Ἐκ τῶν φύλλων τούτων οὐδὲν ἐξεδίδετο συνεχέστερον ἢ δὶς τῆς » ἑβδομάδος, οὐδενὸς δ' αἱ αἱ διαστάσεις ὑπερέβαινον τὸ σχῆμα » μικροῦ φύλλου χάρτου· ἡ δὲ περιεχομένη ὕλη εἰς τοὺς καθ' ὁλό-

» κληρον ἐνιαυτοῦ ἀριθμοὺς μιᾶς τῶν ἐφημερίδων ἐκείνων, δὲν ἦτο » πλειοτέρα τῆς περιεχομένης εἰς δύω μόνους ἀριθμοὺς τοῦ «Ti» mes». Μετὰ τὴν πολιτικὴν ὅμως ἧτταν τῶν Οὐίγων, οὐδὲν ἀ» νεχαίτιζε τὸν βασιλέα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξασκῇ τὸ δικαίωμα, ὅπερ » κατὰ τὴν γνώμην τῶν δικαστῶν τοῦ κράτους ἐκέκτητο. Περὶ τὰ » τέλη τῆς βασιλείας του οὐδενὸς φύλλου ἡ δημοσίευσις ἄνευ τῆς » ἀδείας αὐτοῦ ἐπετρέπετο· ἡ δὲ ἄδειά του ἐχορηγεῖτο ἀποκλειστι» κῶς εἰς μίαν καὶ μόνην ἐφημερίδα, τὴν «London Gazette», ἥ» τις ἐξεδίδετο κατὰ δευτέραν καὶ πέμπτην· περιεῖχε δὲ συνήθως » βασιλικήν τινα προκήρυξιν, δύω ἢ τρεῖς ἀναφορὰς Τόριδων, εἰ» δήσεις προβιβασμῶν τινων, τὴν ἀγγελίαν συμπλοκῆς μεταξὺ τῶν » γερμανικῶν στρατῶν καὶ τῶν Γενισάρων παρὰ τὸν Δούναβιν, » περιγραφὴν λησοῦ τινος, εἰδοποίησιν πετεινομαχίας, ἢ ἐπὶ τέλους » προσφορὰν ἀμοιβῆς διὰ τὴν εὕρεσιν κυναρίου ἀπολεσθέντος. Τὸ » ὅλον ἐσχημάτιζε δύω σελίδας μετρίου μεγέθους. Τὰ δὲ ἀφορῶν» τα ζητήματα σπουδαῖα καὶ ἐπίσημα ἐδημοσιεύοντο στεγνὰ καὶ » πτωχότατα. Ἐνίοτε, ὅτε προκειμένης ἀξίας λόγου ὑποθέσεως, » ἡ κυβέρνησις εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν περιέργειαν » τοῦ κοινοῦ, ἐξεδίδετο παράρτημα περιέχον λεπτομερεστέρας » πληροφορίας ἢ τὰς ἐν τῇ ἐφημερίδι αὐτῇ καταχωριζομένας· ἀλ» λὰ οὔτε ἡ ἐφημερὶς, οὔτε τὸ παράρτημα περιεῖχε ποτὲ εἴδησιν, » τῆς ὁποίας ἡ αὐλὴ δὲν ἐπεθύμει τὴν δημοσίευσιν. Καὶ εἰς μὲν » τὴν πρωτεύουσαν τὰ καφενεῖα ἀνεπλήρουν ἐν μέρει τὸ στεῖρον » τῶν ἐφημερίδων· ἐντὸς αὐτῶν συνερχόμενοι οἱ κάτοικοι τοῦ Λον» δίνου, ὡς πάλαι ποτε οἱ Ἀθηναῖοι συνήρχοντο ἐν τῇ ἀγορᾷ (1) » ἐμάνθανον ἂν ὑπῆρχε νέον τι· ἐκεῖ ἐγίνετο γνωστὸν πῶς Οὐί» γος τις ἐξυβρίσθη χθὲς ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, πῶς οἱ ἐχθροὶ τῶν » Στουάρδων ὑπεβάλλοντο εἰς βασανιστήρια ἐν Ἐδιμβούργῳ, πῶς » ἡ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν γραμματεία ἐφωράθη κατασπαταλῶσα τὰ » δημόσια χρήματα διὰ καταχρηστικῶν προμηθειῶν ἐφοδίων. » Ἀλλ' οἱ ζῶντες μακρὰν τῆς πρωτευούσης ἀπὸ ἐπιστολὰς μόνον » ἠδύναντο νὰ πληροφορῶνται τὰ διατρέχοντα· ἡ δὲ σύνταξις τοι» ούτων ἐπιστολῶν εἶχε καταστῇ ἴδιον ἐπάγγελμα ἐν Λονδίνῳ, » ὡς τὴν σήμερον γίνεται ἐν τῇ Ἰνδικῇ. Ὁ ἐπιστολογράφος πε» ριεφέρετο ἀπὸ καφενείου εἰς καφενεῖον σταχυολογῶν εἰδήσεις, εἰσ» εχώρει εἰς τὰ δικαστήρια ὁσάκις ἐδικάζετο ὑπόθεσις τις λόγου ἀ» ξία, καὶ τοιουτοτρόπως συνέλεγεν ὕλην πρὸς σύνταξιν ἐπιστολῆς » διά τινα πόλιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ. Ἀπὸ τοιούτων πηγῶν οἱ κάτοι» κοι τῶν κυριωτέρων πόλεων εἰς τὰς ἐπαρχίας, καθὼς καὶ οἱ πλεῖ-

(1) Ἠγνόει ὁ Macaulay τὴν ὕπαρξιν τῶν Χαφτείων εἰς τὰς νέας Ἀθήνας.

» στοι τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν τοῦ κλήρου ἐμάνθανον τὰ ὀλίγα
» ὅσα περὶ τῆς συγχρόνου ἱστορίας ἐγνώριζον. Εἰς τὴν κατοικίαν
» τοῦ προϋχοντος ἐπαρχιώτου ἀνυπομόνως περιεμένετο ἡ τοιαύτη
» ἐπιστολὴ ἐκ Λονδίνου. Μίαν δ' ἑβδομάδα μετὰ τὴν παραλαβήν
» της, εἴκοσι οἰκογενειῶν δάκτυλοι τὴν εἶχον ἤδη φιλογυρίσει.
» Κατὰ τὰς ἐπαρχίας οὐδὲ ἐφημερίδες ὑπῆρχον τότε οὐδὲ τυπο-
» γραφεῖα, ἐκτὸς τῶν εἰς τὰ πανεπιστήμια προσηρτημένων ».

Μετὰ τὴν συνοπτικὴν ταύτην ἔκθεσιν τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἀγγλικῆς δημοσιογραφίας, ἠδύνατό τις, ἐξακολουθῶν τὴν ἱστορίαν τῆς προόδου αὐτῆς, νὰ ἐξετάσῃ τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξίν της, καθόσον αἱ πολιτικαὶ ἐλευθερίαι, ἡ τελειοποίησις τῶν τεχνῶν, ἡ διάδοσις τῶν φώτων καὶ ἡ ἐξάπλωσις τοῦ πλούτου ἠλλασσον τὴν φάσιν τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλ' ἴσως καὶ τὰ ἤδη γραφέντα ἦσαν πολλά, ἀφοῦ δὲν προεθέμην ἄλλο τι ἢ τὴν συλλογὴν ὀλίγων εἰδήσεων περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου. Τοῦτο μόνον ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσω, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους ἡ δημοσιογραφία ἔλαβεν ἐν Ἀγγλίᾳ οὐχὶ πλέον ἀνάπτυξιν ἀλλὰ ῥιζικὴν σχεδὸν μεταμόρφωσιν, χάρις κυρίως εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ ὑπερβολικοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου τέλους. Ἐκτὸς δὲ τῆς εὐθηνίας τῆς πρώτης ταύτης ὕλης, ὑπεβοήθησε μεγάλως τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνάπτυξιν ἡ μεγίστη αὔξησις τοῦ ἀναγινώσκοντος δημοσίου, πρὸς δὲ καὶ ἡ πρὸς κερδοσκοπίαν γενικὴ τάσις τῶν Ἄγγλων· καθότι ἀνεξαρτήτως πάσης ἄλλης προθέσεως, ἡ σύστασις ἐφημερίδος εἶναι (καὶ πρέπει νὰ θεωρῆται) ὡς ἐμπορικὴ ἐπιχείρησις. Ἐν γένει δὲ ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερὶς τοσοῦτον ἐτελειοποιήθη, ἡ ὕλη της εἶναι τοσοῦτον ποικίλη, καὶ τοσοῦτον ἐπιτυχῶς συνηρμοσμένη καὶ συνειλεγμένη ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἑλκύσῃ, νὰ τέρψῃ καὶ νὰ φωτίσῃ τὸν ἀναγνώστην, ὥστε πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος Ἄγγλος θεωρεῖ τρόπον τινὰ μέρος τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ τὴν ἐφημερίδα του. Ὁ πολιτικός, ὁ ἔμπορος, ὁ καλλιτέχνης, ὁ χειρώναξ, ὁ ὑπηρέτης, πᾶς καὶπᾶσα, θ' ἀναγνώσωσι καθ' ἑκάστην τὴν ἐφημερίδα, ἥτις δι' αὐτοὺς καὶ ὠφελίμων γνώσεων πρόχειρον ταμεῖον εἶναι, καὶ εἰδήσεων παντὸς εἴδους ὀχετός, καὶ τῶν συμφερόντων ἑκάστου ἀσφαλὴς ὁδηγός.

Ἕως πρό τινων ἐτῶν αἱ ἐκδιδόμεναι καθ' ἑκάστην ἐν Λονδίνῳ πολιτικαὶ ἐφημερίδες ἦσαν πέντε ἢ ἓξ μόνον τὸν ἀριθμόν· ἡ δὲ συνήθης τιμὴ ἑκάστου ἀριθμοῦ ἦτο ἥμισυ σελίνιον (ἓξ πέναι). Ἀλλὰ μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ δασμοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου, διάφοροι ἐφημερίδες ἴσων διαστάσεων καὶ μετ' ἴσης ἱκανότητος συνταξόμεναι ἤρχισαν νὰ ἐκδίδωνται πρὸς μόνον μίαν πέναν, τὸ ἕκτον δηλαδὴ τῆς τιμῆς. Πρὸ ἐτους δὲ ἤρχισε νὰ ἐκδίδηται ἑ-

σπερινή τις ἐφημερὶς, μικροτέρου σχήματος τῶν συνήθων, πρὸς ἡμίσειαν μόνον πέναν. Τοῦ τοιούτου διαγωνισμοῦ συνέπεια ἦτο ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν παλαιοτέρων ἐφημερίδων ἐξέπεσαν καὶ αὐταὶ τὴν τιμήν των εἰς τὴν μίαν πέναν, καὶ ὁ «Times» δὲ ἠλάττωσε κατὰ τὸ ἥμισυ τὸ τίμημά του, πωλούμενος ἤδη πρὸς τρεῖς πένας. Ἄλλαι δὲ ἐφημερίδες (οἷα ἡ Morning Chronicle) ἐξέπνευσαν.

Ἑτέρα φάσις τῆς γενομένης ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ μεταῤῥυθμίσεως εἶναι ὁ τρόπος τῆς διαδόσεων τῶν εἰδήσεων. Πρότερον ἑκάστη ἐφημερὶς εἶχε τοὺς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀνταποκριτὰς αὐτῆς εἰς ἄμιλλαν, τίς πρῶτος νὰ μεταδώσῃ εἰς τὴν ἐφημερίδα του ταχύτερον, πληρέστερον καὶ ἀκριβέστερον τὰς εἰδήσεις, τὰς ὁποίας διὰ μέσων οὐχὶ τοῖς πᾶσι ἐφικτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ πάντοτε θεμιτῶν, ἠδύνατο νὰ πληροφορηθῇ. Οὕτω δ' ἐπροτιμᾶτο ἐφημερίς τις, καθόσον ἐγνώριζε τὸ κοινὸν ὅτι ἤθελεν εὕρει ἐν αὐτῇ τηλεγραφήματα καὶ ἐπιστολὰς, τῶν ὁποίων ἐκείνη ἐκέκτητο οὕτως εἰπεῖν τὸ μονοπώλιον. Ἀλλ' ὁ Reuter ἔφερεν ὡς πρὸς τοῦτο ῥιζικὴν μεταβολήν. Ὁ Γερμανὸς οὗτος, πρὸ ἐτῶν ἐν Λονδίνῳ ἐγκατεστημένος, εἶχε διοργανώσει τηλεγραφικὴν ἀνταπόκρισιν μετὰ τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης· εἶχε δ' ἐνταῦθα συνδρομητὰς πολλοὺς τῶν ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους μετέδιδε καθ' ἑκάστην τὰς τιμὰς τῶν συναλλαγῶν καὶ ἐμπορευμάτων τῶν λοιπῶν ἐμπορικῶν ἀγορῶν. Ἀλλ' ἡ σχέσις τοῦ ἐμπορίου μετὰ τῶν πολιτικῶν ἔδιδεν ἀξίαν πολιτικὴν εἰς τοὺς τηλεγραφικοὺς τιμοκαταλόγους του· ἡ μετάδοσις ἐγένετο βαθμιαίως, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ Reuter διωργάνωσεν οὕτω πως τὴν τηλεγραφικήν του ἀνταπόκρισιν, ὥστε ἤδη προμηθεύει τὰς πολιτικὰς τῆς ὑφηλίου εἰδήσεις οὐχὶ μόνον εἰς ἁπάσας τὰς ἐφημερίδας τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πλείστας τῆς λοιπῆς Εὐρώπης (1). Ἐσχηματίσθησαν δὲ καὶ ἄλλαι ἔκτοτε ἑταιρίαι πρὸς διάδοσιν τηλεγραφικῶν εἰδήσεων εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἀλλ' ἡ τοῦ Reuter κατέχει εἰσέτι τὰ πρωτεῖα· τὸ δ' ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι (παρεκτὸς ἐξαιρετικῶν περιστάσεων) εἰς πᾶσαν ἐφημερίδα τὰς αὐτὰς εἰδήσεις εὑρίσκει τις, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος ὅπως, εἰς ὁμαλὰς περιστάσεις, προτιμᾷ τις μίαν ἐφημερίδα τῆς ἄλλης ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν εἰδήσεων. Ἀλλ' εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ὡς ἰδίως συνέβη κατὰ τὸν τελευταῖον γερμανο-γαλλικὸν πόλεμον, αἱ ἔχου-

(1) Τὴν τηλεγραφικὴν ταύτην ὑπηρεσίαν διωργάνωσεν ὁ Reuter πρό τινων ἐτῶν εἰς ἀνώνυμον ἑταιρίαν, τὸ μετοχικὸν κεφάλαιον τῆς ὁποίας εἶναι **80,000** Λ. Σ.

σαι τὰ μέσα ἐφημερίδες δὲν ἐπαναπαύονται εἰς μόνας τοῦ Reuter τὰς πληροφορίας. Ἀπὸ τοῦ κριμαϊκοῦ ἔτι πολέμου ἡ ἐφημερὶς «Times» εἶχε διακριθῆ διὰ τὴν ἐκ τοῦ πεδίου τοῦ πολέμου ἀνταπόκρισίν της. Ἔκτοτε ὁ ἀνταποκριτὴς ἐφημερίδων κατέστη ἀναπόφευκτος ἀκόλουθος τοῦ ἐπιτελείου τῶν ἐμπολέμων στρατῶν. Κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις δὲν ἠθέλησεν ἀπ' ἀρχῆς νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παρουσίαν ἄγγλων ἀνταποκριτῶν εἰς τοὺς γαλλικοὺς στρατούς. Ἀλλ' οἱ γερμανοὶ στρατηγοὶ ἀπ' ἐναντίας παρέσχον εἰς αὐτοὺς πᾶν μέσον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς των· οὕτω δέ, χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα, τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν περὶ τὸ ἐκθέτειν ἐπιδεξιότητα τῶν γενναίων τούτων καὶ παρατόλμων ἀνταποκριτῶν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τὰς πρωϊμωτέρας καὶ συνάμα τὰς ἀκριβεστέρας περὶ τῶν ἐπεισοδίων αὐτοῦ εἰδήσεις περιεῖχον αἱ ἐφημερίδες τοῦ Λονδίνου, καὶ κατ' ἐξοχὴν δύο ἐξ αὐτῶν, ὁ «Times» καὶ ὁ «Daily News».

Ἀλλ' εὐτυχῶς πόλεμοι καθ' ἡμέραν δὲν γίνονται. Εἰς δὲ ὁμαλοὺς καιροὺς τὰς αὐτὰς τηλεγραφικὰς πληροφορίας εὑρίσκει τις εἰς ὅλας τὰς ἐφημερίδας. Καὶ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς ἐν γένει εἰδήσεις, τὰ αὐτὰ πλεονεκτήματα κέκτηνται πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐφημερίδες τοῦ Λονδίνου. Τὰ πρακτικὰ τῶν Βουλῶν (1) καὶ τῶν δικαστηρίων, τὰ νέα τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐν γένει τὴν ἱστορίαν ὁλόκληρον ἑκάστης ἡμέρας ἐπίσης καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκθέτουσι πᾶσαι καθ' ἑκάστην πρωΐαν. Τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν φύλλου τινὸς εἶναι αἱ πολιτικαὶ αὐτοῦ δοξασίαι καὶ ἡ ἱκανότης τῶν γραφόντων τὰ κύρια ἄρθρα καὶ τὰς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνταποκρίσεις· ὁ δὲ «Times» ἡγεῖται πάντοτε ὡς πρὸς ταῦτα τοῦ λοιποῦ ἀγγλικοῦ τύπου. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ ὑπεροχῆς, ὁ «Times» εἶναι εἰσέτι τὸ κυριώτερον μέσον εἰδοποιήσεων. Ὁ ζητῶν θέσιν ὑπηρέτης ἢ ὑπάλληλος ἢ διδάσκαλος, ὁ ἀναζητῶν κατοικίαν ἢ ἐργασίαν, ὁ ἀνωνύμως ἀνταποκρινόμενος ἐραστής, ὁ ἀπολέσας τὸν παῖδα ἢ τὸν κύνα ἢ τὸ ὡρολόγιόν του, πάντες εἰς τὰς στήλας τοῦ «Times» κατὰ προτίμησιν προστρέχουσι, μολονότι καὶ αἱ λοιπαὶ ἐφημερίδες εἶναι ἐπίσης πλήρεις πάντοτε παντοίων εἰδοποιήσεων· ἀλλ' ὁ «Times» θεωρεῖται οὕτως εἰπεῖν ἀριστοκρατικώτερος.

(1) Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ δημοσίευσις τῶν πρακτικῶν τῆς Βουλῆς ἐπιτρέπεται εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἐνόσῳ αἱ Βουλαὶ ἀνέχονται τοῦτο. Ἐσχάτως συζητουμένης ὑποθέσεώς τινος περὶ ὑγιεινῆς τοῦ στρατοῦ, βουλευτής τις ἔκαμε χρῆσιν τῶν βουλευτικῶν δικαιωμάτων αἰτήσας καὶ ἐπιτυχὼν τὴν ἔξωσιν τῶν στενογράφων καὶ πάντων τῶν ἀκροατῶν ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου.

Ἰδοὺ σημείωσις λεπτομερὴς τῶν καθεκάστην ἐκδιδομένων ἐν Λονδίνῳ ἐφημερίδων.

1. «Times» (οἱ Καιροί). (1) Ἐσυστήθη τὴν 1 Ἰανουαρίου 1788. Θαυμάσιος εἶναι ὁ διοργανισμὸς τοῦ φύλλου τούτου, τὸ ὁποῖον βαθμηδὸν ἀναπτυσσόμενον κατώρθωσε νὰ γείνῃ μία δύναμις καὶ νὰ ἐξασκῇ τοσαύτην ἐπιρροὴν οὐχὶ μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ καθ' ὅλον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καθ' ἑκάστην ἐκδιδομένων φύλλων τοῦ «Times» ὑπολογίζεται εἰς 80,000 περίπου. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγνωστῶν του δὲν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ἀπὸ τὰ ἐκδιδόμενα φύλλα. Ἐκτὸς τῶν ἀναγνωστηρίων, τῶν λεσχῶν, τῶν καφενείων ὅπου ἡ ἐφημερὶς μεταβαίνει ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα, ὁ «Times» ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲν ἀγοράζεται, ἀλλ' ἐνοικιάζεται εἰς τὰ πλεῖστα τῶν γραφείων καὶ εἰς τὰς πλείστας ἔτι οἰκίας. Τὴν πρωΐαν πληρόνεται ἀκριβώτερον, τὴν ἑσπέραν εὐθηνότερον, τὴν ἐπιοῦσαν ἔτι εὐθηνότερον καὶ οὕτω ἐφεξῆς, μέχρις οὗ τὸ φύλλον τῆς δευτέρας ἀπολήγει τὸ σάββατον ἢ καὶ ἀργότερα εἰς τὰς χεῖρας ἐκπεσμένου τινὸς πολιτικοῦ εἰς τὰ πρακτεῖα τοῦ Λονδίνου. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν εἰδήσεων, τὰ δικαστικὰ καὶ ἔτι μᾶλλον αἱ ποικίλαι εἰδοποιήσεις πολλαπλασιάζουσιν εἰς τὸ ἐπάπειρον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ «Times». Αἱ δὲ κολοσσιαῖαι διαστάσεις τοῦ φύλλου τούτου, ἡ ἄπειρος ποικιλία τῆς ὕλης καὶ σὺν τούτοις ἡ ἀκρίβεια τῆς ἐκδόσεως καὶ ἐκτυπώσεως καταπλήττουσι δικαίως τὸν μὴ ἰδόντα ἐκ τοῦ πλησίον τὴν ἀξιοθαύμαστον τελειοποίησιν τῆς ἐργασίας, ἥτις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἐκδίδωνται καθ' ἑκάστην αὐγὴν τὰ 80,000 περίπου ἀντίτυπα τῆς ἐφημερίδος ταύτης. Δικαίως δὲ τὸ γραφεῖον καὶ τὰ πιεστήριά της θεωροῦνται ὡς ἓν τῶν μᾶλλον ἀξιοπεριέργων θεαμάτων τοῦ Λονδίνου.

2. «Morning Post» (Ἑωθινὸς Ταχυδρόμος). Ἐσυστήθη τὸ 1781. Ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἀνήκουσα εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν Οὐίγων φατρίαν, εἶναι ταυτοχρόνως καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν φύλλον τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ beau monde· ἡ τιμή της 3 πέναι· ἐκδίδει δὲ καθ' ἑκάστην 3 ἕως 4000 ἀντιτύπων.

3. «Sun» (Ἥλιος). Ἀπὸ τοῦ 1792 συστηθεῖσα τιμᾶται μίαν πέναν· ἡ κυκλοφορία αὐτῆς μικρὰ, ἤτοι 1500 φύλλα περίπου.

4. «Morning Advertiser» (Ἑωθινὸς Εἰδοποιητής). Ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἀπὸ τοῦ 1794 ἐκδιδομένη καὶ ἔχουσα κυκλοφορίαν 8 ἕως

(1) Εἰς τὸν ἕλληνα ἀναγνώστην τὸ φύλλον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Χρόνος».

10,000 φύλλων λαμβάνεται εἰς πάντα τὰ ξενοδοχεῖα καὶ τὰ ζυθοπωλεῖα. Τὰ σωματεῖα τῶν ζυθοπωλῶν καὶ ἄλλων ἐμπόρων ζωοτροφιῶν ἔχουσι σύμβασιν μὲ τὴν ἐφημερίδα ταύτην καὶ τὴν ὑποστηρίζουσιν ἐπὶ συμφωνίᾳ νὰ δίδῃ εἰς φιλανθρωπικὰ ἔργα τὸ ἥμισυ τῶν κερδῶν ὅσα τῇ προμηθεύουσι. Διανέμει δὲ κατ' ἔτος εἰς ἔργα τοιαῦτα 8 μέχρι 10,000 λιρῶν. Αἱ ἀρχαὶ δ' αὐτῆς εἶναι φιλελεύθεροι ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ καὶ τὰ θρησκευτικά.

5. «Globe» (Σφαῖρα). Ἐσυστήθη ἀπὸ τοῦ 1803· ἐτιμᾶτο πρότινων ἐτῶν 4 πέναις, τώρα δὲ 1 πέναν καὶ αὐτή. Ἐθεωρεῖτο ἕως ἐσχάτως ὡς τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῶν Οὐΐγων, ἀλλ' ἤλλαξεν ἤδη σημαίαν καὶ ἀνήκει εἰς τὸ κόμμα τῶν συντηρητικῶν· ἐκδίδει πᾶσαν ἑσπέραν 4000 περίπου φύλλα, ἐνίοτε δὲ καὶ 6000.

6. «Standard» (Σημαία). Ἐκδίδεται ἀπὸ τοῦ 1827 ὡς ἑσπερινὴ ἐφημερίς. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1857 ἤρχισε νὰ ἐκδίδῃ καὶ πρωϊνὴν ἔκδοσιν, ὥςε τὴν μὲν αὐγὴν δημοσιεύεται ὡς «Morning Standard» (Ἑωθινὴ Σημαία), τὴν δ' ἑσπέραν ὡς «Evening Standard» (Ἑσπερινὴ Σημαία). Αἱ ἀρχαί της εἶναι συντηρητικαί, ἡ δὲ τιμή της μία πέναν. Ἡ κυκλοφορία ἀμφοτέρων τῶν ἐκδόσεων ὑπολογίζεται εἰς 100,000 περίπου φύλλα.

7. «Daily News» (Ἡμερήσια Νέα). Ἡ ἀξιόλογος αὕτη ἐφημερὶς ἀπὸ τοῦ 1846 ἐκδιδομένη καὶ πρεσβεύουσα φιλελευθέρας ἀρχάς, ἐτιμᾶτο τρεῖς πέναις ἕως πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, καὶ εἶχε περιωρισμένην κυκλοφορίαν, ἀλλ' ἤδη τιμᾶται καὶ αὕτη μίαν πέναν. Ἄλλη δὲ ἀξιόλογος ἐφημερὶς «Morning Star» (Ἑωθινὸς Ἀστὴρ) ἥτις ἀπὸ τοῦ 1856 ἐκδιδομένη ἔχαιρε πολλὴν ὑπόληψιν ὡς ὄργανον τῆς λεγομένης σχολῆς τοῦ Manchester, δηλαδὴ τῶν Cobden καὶ Bright, ἐκπνεύσασα πρὸ δύω περίπου ἐτῶν ἐσύστησεν ὡς διάδοχον καὶ κληρονόμον της τὸ «Daily News». Ἔκτοτε ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἀνυψώθη μεγάλως. Ἰδίως δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γαλλο-γερμανικοῦ πολέμου αἱ ἀξιόλογοι ἀνταποκρίσεις της τὴν ἀπεκατέστησαν ἐφάμιλλον τοῦ «Times», καὶ ηὔξησαν τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν κυκλοφορίαν της, ἥτις πλησιάζει ἤδη τὰ 100,000 φύλλα καθ' ἑκάστην. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν πολιτικόν της χαρακτῆρα ἡ ἐφημερὶς αὕτη εἶναι πολὺ ὑπερτέρα τοῦ εὐμεταβόλου «Times». Εἰς ὅλα τὰ ἀπὸ τῆς συστάσεώς της ἀναφανέντα ζητήματα ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀνεφάνη συνεπὴς ὑπέρμαχος τῶν ἀρχῶν δικαίας καὶ μεμετρημένης ἐλευθερίας. Καὶ τὰ φιλολογικὰ δὲ αὐτῆς ἄρθρα καὶ αἱ ἐμπορικαὶ ἐκθέσεις χαίρουσιν ἐπαξίως πολλὴν βαρύτητα.

8. «Daily Telegraph» (Ἡμερήσιος Τηλέγραφος). Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἐφημερὶς ἥτις ἐσυστήθη ἀπὸ τοῦ 1855 ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εὐθηνίας, τιμωμένη μίαν πέναν. Τὴν ἐπιχείρησιν ἐπέστεψεν ἐπιτυχία πλήρης· ἤδη καυχᾶται ἡ ἐφημερὶς αὕτη ὅτι ἡ κυκλοφορία της εἶναι κατὰ μέσον ὅρον περίπου 190,000 φύλλα· πρεσβεύει δὲ ἀρχὰς φιλελευθέρας.

9. «Clerkenwell News». Ἐκδίδεται ἀπὸ τοῦ 1855 πρὸς μίαν πέναν, ἀλλὰ κυρίως εἶναι ὄργανον εἰδοποιήσεων.

10. «Pall Mall Gazette». Ἡ ἑσπερινὴ αὕτη ἐφημερὶς ἀπὸ τοῦ 1865 ἐκδιδομένη καὶ τιμωμένη πρὸς δύο πέναις, γράφεται διὰ τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας τοῦ Λονδίνου ὑπὸ συντακτῶν ἱκανῶν καὶ ἐπιδεξίων· πρεσβεύει φιλελευθέρας ἀρχάς· ἅπτεται δὲ οὐχὶ μόνον τῶν πολιτικῶν, ἀλλὰ καὶ φιλολογικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐν γένει ζητημάτων. Ἐκδίδει περὶ τὰ 6000 φύλλα καθ' ἑκάστην.

11. «Echo» (Ἠχώ). Ἡ μικρὰ αὕτη ἑσπερινὴ ἐφημερὶς ἐκδίδεται ἀπὸ τοῦ 1868 πρὸς ἡμίσειαν πέναν, περιέχει δὲ ἐν συνόψει ὅλα τῆς ἡμέρας τὰ νέα καὶ εἰς τὰ κύρια αὐτῆς ἄρθρα ἐξετάζει τολμηρῶς καὶ φιλελευθέρως τὰ ζητήματα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς· ἡ κυκλοφορία της λέγεται περὶ τὰ 8 ἕως 9000 φύλλα.

12 «London Figaro». Ἐσυστήθη τῷ 1870 πρὸς μίαν πέναν, εἶναι δὲ πολιτικο-φιλολογικὴ καὶ σατυρικὴ ἐφημερίς.

13. «Central Pren». Ἡ ἐφημερὶς αὕτη ἐσυστήθη τῷ 1871 καὶ ἐκδίδεται διὰ μόνους τοὺς ἐφημεριδογράφους, πρὸς τοὺς ὁποίους παρέχει καθ' ἑκάστην ὕλην ποικίλων εἰδήσεων καὶ δὲν πωλεῖται εἰς τὰ ἐφημεριδοπωλεῖα.

Παρεκτὸς τῶν ἀνωτέρω, δημοσιεύονται καθ' ἑκάστην ἐν Λονδίνῳ διάφοροι ἐμπορικαὶ ἐφημερίδες, ἐξ ὧν τινες μὲν εἶναι σχεδὸν τιμοκατάλογοι ἁπλοῖ, ἄλλαι δὲ οἰκονομολογικαὶ ἐπιθεωρήσεις· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἡ «Shipping et Mercantile Gazette» ἀπὸ τοῦ 1836 ἐκδιδομένη περιέχει εἰδήσεις περὶ τῆς κινήσεως τῆς ναυτιλίας, τὰς ὁποίας πορίζεται ἀπὸ ἰδίους αὐτῆς ἀνταποκριτὰς διεσπαρμένους εἰς πάντα σχεδὸν ἐμπορικὸν λιμένα τῆς ὑφηλίου. Συχνάκις περιέχει καὶ ἄρθρα πολιτικά, ἀλλὰ κύριος αὐτῆς σκοπὸς εἶναι ἡ δημοσίευσις εἰδήσεων περὶ ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου.

Ἐκδίδονται δὲ ἐν Λονδίνῳ καὶ γαλλικαί τινες ἐφημερίδες, ἐξ ὧν μία «l'International» ἐσυστήθη ἀπὸ τοῦ 1863· αἱ δὲ ἄλλαι ἐξυπηρετοῦσι τὰ συμφέροντα διαφόρων πολιτικῶν φατριῶν τῆς Γαλλίας ἀπὸ τῆς τελευταίας μεταπολιτεύσεως.

Ὀφείλω ἴσως ἐνταῦθα νὰ προσθέσω ὅτι ὁ σημειούμενος ἄνω ἀριθμὸς τῶν ὑπό τινων ἐφημερίδων ἐκδιδομένων καθ' ἑκάστην

φύλλων εἶναι ὁ κατὰ μέσον ὅρον συνήθης (1). Εἰς ἐκτάκτους δὲ περιστάσεις ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν αὐξάνει μεγάλως. Οὕτω λόγου χάριν καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Βουλὴ συνεδριάζει, καὶ ὅτε μάλιστα πρόκειται περὶ σπουδαίων ζητημάτων, αὐξάνει ἡ κυκλοφορία τοῦ «Times», ὅστις δημοσιεύει τὰ πρακτικὰ τῶν Βουλῶν ἀκριβέστερον καὶ ἐκτενέστερον, ἢ τὰ ἄλλα φύλλα. Ὅταν δὲ δίκη τις ἀξιοπερίεργος λαμβάνῃ χώραν, ἢ ἔκτακτόν τι συμβῇ, αἱ ἐθνικαὶ ἐφημερίδες ἐξοδεύουσι πολλὰς ἀντιτύπων χιλιάδας πλέον τοῦ συνήθους, ἐκτυποῦσαι ἐκδόσεις νέας ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν. Ὁ «Times» ἐκδίδει καθ' ἑκάστην μετὰ μεσημβρίαν δευτέραν ἔκδοσιν· ἡ μικρὰ δ' ἐφημερὶς «Echo» ἐκδίδει καθ' ἑκάστην τέσσαρας καὶ πέντε ἐκδόσεις. Διαρκοῦντος τοῦ τελευταίου γαλλογερμανικοῦ πολέμου ἡ «Ἑσπερινὴ Σημαία» (Evening Standard) προέβαινε πολλάκις μέχρις ἑβδόμης ἐκδόσεως, συχνάκις ὅμως διὰ ν' ἀναγγείλῃ μόνον ὅτι οὐδὲν νέον ὑπάρχει.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν καθ' ἑκάστην ἐκδιδομένων ἐφημερίδων· ἀλλ' ἐκτὸς τούτων πλεῖσται ἐκδίδονται ἅπαξ, δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος, καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸ σάββατον, ὅτε ὁ Ἄγγλος πάσης τάξεως προμηθεύεται διάφορα φύλλα ἀναλόγως τῶν μέσων, τῶν φώτων καὶ τῶν κλίσεών του, ὅπως διέλθῃ ἐν ἀναγνώσει τὰς ὥρας ἀργίας τὴν κυριακήν, ἂν δὲν ἀνήκῃ εἰς τὴν κλάσιν τῶν περιοριζομένων εἰς τῶν Γραφῶν τὴν ἀνάγνωσιν. Ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν ἅπαξ, δὶς ἢ τρὶς τῆς ἑβδομάδος ἐν Λονδίνῳ ἐκδιδομένων φύλλων συμποσοῦται εἰς 232. Ταῦτα δὲ διαιρούμενα καθ' ὕλην δύνανται νὰ καταταχθῶσιν ὡς ἑξῆς:

Πολιτικὰ καὶ φιλολογικὰ ἐν γένει	130
Ἐκδιδόμενα διὰ τὰς ἀποικίας ἰδίως	6
Ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικὰ	35
Ἐπιστημονικὰ διάφορα	26
Θρησκευτικὰ διαφόρων αἱρέσεων	20
Ὄργανα τοῦ στρατοῦ, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς	6
Sporting (περὶ ἀσκήσεων δηλ. καὶ διασκεδάσεων) .	9

Σπανιώτερον δὲ ἢ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἐκδίδονται 29 εἰσέτι φύλλα, ἐξ ὧν τὰ 10 διὰ τὰς ἀποικίας, τὰ 6 ἐμπορικά, 2 θρησκευτικά, τὰ δὲ λοιπὰ 11 πολιτικά, φιλολογικὰ ἢ ἐπιστημονικά, ὡς-

(1) Πρὸ τῆς καταργήσεως τοῦ ἐπὶ τῶν ἐφημερίδων σφραγιστικοῦ τέλους ἐδημοσιεύετο στατιστικὸς πίναξ τῶν σφραγιζομένων φύλλων ἑκάστης ἐφημερίδος, ἐξ οὗ ἐφαίνετο κατ' ἀναλογίαν ἡ σχετικὴ ἑκάστης κυκλοφορία. Ἀλλ' ἤδη οὐδεμία βάσις πρὸς ἀκριβῆ περὶ τούτου πληροφορίαν ὑπάρχει, τοὺς δὲ ἄνωθι ἀριθμοὺς ἠρύσθην ἐξ ἰδιαιτέρων πηγῶν καὶ κατὰ προσέγγισιν.

τε τὸ σύνολον τῶν ἐν Λονδίνῳ ἐκδιδομένων φύλλων συμποσοῦται εἰς 261. Σημειώσεως δ' ἄξιον εἶναι ὅτι ἐκ τῶν φύλλων τούτων δώδεκα μόνον ἐκδίδονται ἀπὸ ἐποχῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ 1820 μ. Χ. ἐνῷ τὰ ἀπὸ τοῦ 1860 ἐκδιδόμενα συμποσοῦνται εἰς 120 περίπου.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐν Λονδίνῳ ἐκδιδομένων φύλλων, δὲν ὑπάρχει ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πόλις μὴ ἔχουσα τὴν ἐφημερίδα αὐτῆς. Πολλαὶ δ' ἔχουσι καὶ πλέον τῆς μιᾶς. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ ἐφημερίδες αὗται περιέχουσιν ἐγχώρια νέα καὶ εἰδοποιήσεις. Τὰς δὲ πολιτικὰς εἰδήσεις ἀντιγράφουσιν ἐκ τῶν φύλλων τοῦ Λονδίνου, ὅταν δὲν τὰς ἀρύωνται κατ' εὐθεῖαν ἐκ τῶν ἰδίων ὡς ἐκεῖνα πηγῶν. Τὸ ἰδιάζον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῶν εἶναι ἡ ἐκ τῆς πρωτευούσης ἀνταπόκρισις. Ὁ τῆς ἐπαρχιωτικῆς ἐφημερίδος ἀνταποκριτὴς διεδέχθη τὸν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐπιστολογράφον, τὸν ὁποῖον ὁ Macaulay περιγράφει. Σταχυολογῶν καὶ οὗτος ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὅσα καὶ ὅπως δύναται, ἢ καὶ πλάττων συχνάκις νέα, συνθέτει τὴν ἐπιστολήν του· τροπολογῶν δ' ὀλίγον τὰς ἐκφράσεις, στέλλει συνήθως διαφόρους τῆς ἐπιστολῆς του ἐκδόσεις εἰς διαφόρους τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐφημερίδας.

Ὁπότε διέρχομαι πόλιν τινὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀγοράζων τὴν ἐγχώριον ἐφημερίδα, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάγνωσις μὲ διασκεδάζει, ὄχι μόνον διὰ τὰ ἐπιτόπια νέα, ἅτινα φαίνονται παράδοξα εἰς τὸν ἐκ τοῦ λονδινείου χάους ἀποσπώμενον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ὕφος ἐν γένει τῶν τοιούτων φύλλων. Οὕτω, τὰ κομματικὰ πάθη εἰς τὰς μικρὰς πόλεις ἔχουσι δριμύτητα, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ φαντασθῇ ὁ ἀναγινώσκων μόνον τὸν «Times» ἢ τὸν «Daily News.» Ἐκεῖ ὁ φιλελεύθερος καὶ ὁ συντηρητικὸς εἶναι καὶ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι καὶ κοινωνικοὶ ἐχθροί, ἢ τοὐλάχιστον ἀντίζηλοι. Καὶ τ' ἀτομικὰ δὲ πάθη, καὶ ἐν γένει τῶν μικρῶν τόπων τὰ μικρὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐνόσῳ τις μένει ἐν Λονδίνῳ νομίζει σπάνια ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τ' ἀνευρίσκει ἀμέσως, πρὸς παρηγορίαν του ἂν ἦναι ξένος, καὶ ἰδίως Ἕλλην.

Σπανιώτατον ὅμως εἰς τὰ φύλλα ταῦτα, πολλῷ δὲ σπανιώτερον εἰς τὰ τῆς πρωτευούσης συμβαίνει νὰ ὑπερπηδῶσι τὰ ὅρια τῆς κοσμιότητος καί τῆς εὐπρεπείας. Ἄλλως δὲ ὁ περὶ λιβέλλου νόμος εἶναι αὐστηρὸς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ περιορίζει τὴν τυχὸν χολερικὴν διάθεσιν τοῦ ἀρθρογράφου, ἀποκαθιστᾷ δὲ προσεκτικώτατον τὸν συντάκτην τῆς ἐφημερίδος ὁ φόβος τοῦ δικαστηρίου, ὅπου ἐκτὸς τῆς διδομένης εἰς τὸν συκοφαντούμενον ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως, καταδικάζεται ὁ λιβελλογράφος εἰς πρόστιμον χρηματικόν, κατὰ τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀπόφασιν τῶν ὁρκωτῶν.

Ἀλλ' ὅμως τοῦτο οὐδαμῶς κωλύει τὴν ἐπίκρισιν τῶν δημοσίων

πράξεων ἑκάστου πολίτου. Τὸ τοιοῦτον δικαίωμα ἐξασκεῖ ἡ ἀγγλικὴ δημοσιογραφία καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ ἐν ἄκρᾳ ἐλευθερίᾳ, οἱ δὲ εἰς τὰ δημόσια διδόμενοι πρέπει νὰ εἶναι καλῶς προητοιμασμένοι διὰ νὰ χωνεύωσι τὰς ἐπικρίσεις καὶ κατακρίσεις τῶν ἐφημερίδων· καὶ διακρίνονται τῷ ὄντι οἱ Ἄγγλοι πολιτικοὶ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ εὐπεψίᾳ των.

Δὲν συντελεῖ δὲ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἐφημερίδων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τὸ ἀνώνυμον τῶν ἐν αὐταῖς γραφομένων· καθόσον ἡ ἀνωνύμως ἐκφερομένη ἰδέα δύναται νὰ παρασταθῇ ὡς «ἔκφρασις τῆς κοινῆς γνώμης» πολὺ εὐκολώτερα ἢ ἂν ἦτο γνωστὸς ἢ προσυπεγράφετο ὁ γράψας αὐτήν. Τὸ ὄνομα τυῦ ἀρθρογράφου στερούμενον βαρύτητος δὲν ἤθελεν ἐπιβάλει σέβας. Ὁ δὲ ἄγγλος δημοσιογράφος δὲν συνθέτει τὰ πολιτικά του ἄρθρα ἐπὶ σκοπῷ, ἢ μὲ τὴν κρυφίαν ἐπιθυμίαν νὰ γείνῃ ὑπουργὸς, οὐδὲ εἶναι ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ δημοσιογραφία (ὡς ἀλλαχοῦ συμβαίνει) ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν ἐξουσίαν ὁδός· ὥστε ὁ ἀρθρογράφος ὁ τυχὸν ἔχων ὄνομα γνωστὸν καὶ ἐπίσημον δὲν ἔχει λόγον ὅπως ἐπιθυμῇ τὴν δημοσίευσίν του εἰς τὰς ἐφημέρους στήλας ἐφημερίδος. Ἄλλως δὲ, οἱ ἑκατὸν ἢ διακόσιοι ἄνδρες, οἱ γράφοντες τὰ ἐκπροσωποῦντα ἢ τὰ μορφοῦντα τὴν κοινὴν γνώμην ἄρθρα, καὶ γνωστοὶ ὡς γράφοντες ταῦτα εἶναι καὶ τὴν κοινὴν γνώμην ἀληθῶς ἐκπροσωποῦσιν, ἰδίως εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐσωτερκῆς πολιτικῆς. Ἄνδρες πεπροικισμένοι ἐξ ἀνάγκης μὲ ποικίλας γνώσεις, ζῶντες ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐμπνεόμενοι συνήθως ἀπὸ τοὺς κινοῦντας τοὺς μοχλοὺς τῆς πολιτείας, σχηματίζουσι καὶ γράφουσι τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην λαμβάνουσιν· ἀποφεύγοντες δὲ οὕτω νὰ συγκρούωνται μετὰ τῆς ἐπικρατεστέρας τῶν πλείστων γνώμης, διατηροῦσι ἀναγνώστας ἢ καὶ ὀπαδοὺς διὰ τὴν ἐφημερίδα των.

Τὰ καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν ἐκδιδόμενα φύλλα ἀριθμοῦνται εἰς 1450· διαιροῦνται δὲ ταῦτα κατὰ τόπους ὡ ἑξῆς:

Ἐν Λονδίνῳ	261	
Εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς κυρίως Ἀγγλίας	851	1112
Ἐν ταῖς Γαλλίαις (Wales)	53	
Ἐν Σκωτίᾳ	131	
Ἐν Ἰρλανδίᾳ	138	
Εἰς τὰς διαφόρους μικρὰς Βρετανικὰς νήσους	16	1,450.

Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκδίδονται καθ' ἑκάστην φύλλα 120· ἤτοι
88 ἐν Ἀγγλίᾳ.
1 ἐν Γαλλίαις.
11 ἐν Σκωτίᾳ.

19 ἐν Ἰρλανδίᾳ.
1 εἰς Jersey.

Εἰς τὰς ἀπαριθμήσεις ταύτας δὲν περιλαμβάνονται τὰ ἅπαξ, δὶς ἢ τετράκις τοῦ μηνὸς ἐκδιδόμενα περιοδικά. Ταῦτα δὲ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν κατὰ τριμηνίαν ἐκδιδομένων ἐπιθεωρήσεων, συμποσοῦται εἰς 638, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 236 εἶναι κυρίως θρησκευτικά.

Ἐκ τῶν ἀριθμῶν τούτων καὶ ἐξ ὅσων ἀνέφερα περὶ τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐν Λονδίνῳ ἡμερησίων φύλλων εὐκόλως συμπεραίνει τις τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου τῶν ἐφημερίδων καὶ τὸν μέγαν ἀριθμὸν ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους τρέφει ἡ δημοσιογραφία. Μικράν τινα τούτου ἰδέαν λαμβάνει τις ἀνοίγων τὸν κολοσσιαῖον ὁδηγὸν τῶν διευθύνσεων τοῦ Λονδίνου, ὅπου εἶναι καταγεγραμμένα 500 περίπου ἐργαστήρια διὰ πώλησιν ἐφημερίδων ἢ καταχώρισιν εἰδοποιήσεων. Ταῦτα δὲ μόνον ἐν Λονδίνῳ. Εἰς τὰς ἐπαρχίας διατηρεῖται ἡ αὐτὴ ἀναλογία, εἰς ἕκαστον δὲ τῶν σιδηροδρομικῶν σταθμῶν τῆς ἐπικρατείας ὑπάρχει ἐφημεριδοπωλεῖον. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐργαστηρίων, μέγας ἀριθμὸς ἐφημερίδων πωλοῦνται εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν λοιπῶν μεγαλουπόλεων ὑπὸ πενήτων παίδων, ἀπὸ τὰς μάγκας τῆς Ἀγγλίας.

Ὀλίγιστοι ἐκ τῶν ὑμετέρων ἀναγνωστῶν θὰ ἦναι οἱ μὴ ἰδόντες ποτὲ ἀγγλικὴν ἐφημερίδα, ὥστε περιττολογῶ ἴσως ἀναφέρων ὅτι αἱ πλεῖσται αὐτῶν συνίστανται ἐκ τεσσάρων φύλλων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει ὕψος 25 ἀγγλικῶν δακτύλων, ἐπὶ 18 δακτύλων πλάτους. Ἑκάστη δὲ τῶν ὀκτὼ σελίδων τῆς ἐφημερίδος διαιρεῖται εἰς 6 ἢ 7 στήλας, αἱ πυκναὶ σειραὶ τῶν ὁποίων οὐδόλως ἐνθυμίζουσι τὴν ἁπλοχωρίαν τῆς ὁποίας ἀπολαύουσιν αἱ λέξεις καὶ τὰ στοιχεῖα εἰς τὰς πλείστας τῶν σχετικῶς μικροσκοπικῶν ἡμετέρων φύλλων.

Ἐκτὸς τῆς κυρίως ἐφημερίδος, ὁ «Times» ἐκδίδει καθ' ἑκάστην παράρτημα ἐκ τεσσάρων ἰσομεγέθων καὶ τοῦτο φύλλων, περιέχον ἀποκλειστικῶς εἰδοποιήσεις μεθοδικώτατα τεταγμένας, εἰς τοιοῦτον τρόπον, ὥστε πᾶς τις γνωρίζει ποῦ ἀμέσως νὰ εὕρῃ ὅ,τι ζητεῖ.

Ἂν ἡ ἐφημερὶς ἦναι ἡ ἐξιστόρησις καὶ ἐπίκρισις τῶν συμβάντων τῆς ἡμέρας, τὸ παράρτημα τῶν εἰδοποιήσεων τοῦτο εἶναι ἡ ἀπεικόνισις τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν, τοῦ ἐνδοτέρου οὕτως εἰπεῖν βίου τῆς κοινωνίας. Νομίζω δὲ ὅτι τὸ καλλίτερον μέσον ὅπως ξένος τις συλλάβῃ ἰδέαν τῆς ἀγγλικῆς ζωῆς (καὶ ἰδίως τῆς ἐν Λονδίνῳ) ὑπὸ πάσας αὐτῆς τὰς φάσεις, εἶναι ἡ ἀναλυτικὴ σπουδὴ ἑνὸς τῶν παραρτημάτων τοῦ «Times». Ἀγνοῶ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ἂν ἡ ἐφημερὶς ἔχῃ πλειοτέρους ἀναγνώστας ἢ τὸ παράρ-

τημα, ἂν αἱ εἰδήσεις ἢ αἱ εἰδοποιήσεις ἔχωσι τὴν μεγαλειτέραν ζήτησιν· ἀλλὰ βεβαίως ἡ καταχώρισις εἰδοποιήσεων εἶναι τὸ κυριώτερον εἰσόδημα τῶν ἐφημερίδων· τὸ δ' ἐκ τούτων εἰσόδημα, τοῦ «Times» ἰδίως, θ' ἀνέρχηται κατ' ἔτος εἰς ὑπέρογκον χρηματικὸν ποσόν.

Ὡς πρὸς τὴν τύπωσιν τοῦ παραρτήματος, εὐκόλως τις εἰκάζει πῶς αἱ δυσκολίαι, καθ' ὃ μηχανικαὶ δύνανται νὰ ὑπερνικηθῶσι διὰ τῆς συνδρομῆς πολλῶν ἐπιτηδείων ἐργατῶν καὶ διὰ τῶν ἀτμοκινήτων πιεστηρίων. Ἀλλ' ἡ σύνταξις καὶ σύνθεσις τῆς κυρίως ἐφημερίδος καταπλήττει καὶ ἐκθαμβοῖ ἂν ἀναλογισθῇ τις τὴν ἀπέραντον ποικιλίαν τῆς ὕλης, τὴν τέχνην μεθ' ἧς καθ' ἑκάστην πληροῦνται αἱ 48 ἢ 56 στῆλαι ἄνευ χασμῳδίας ἢ ἀσυναρτησίας τινός, καὶ πρὸ πάντων τὸ βραχὺ τοῦ χρόνου· καθόσον ἡ πρωϊνὴ ἐφημερὶς περιέχει τὰ συμβάντα τῆς χθὲς μέχρι τῆς πρωΐας αὐτῆς. Πότε καὶ πῶς συλλέγεται ἡ ὕλη; πῶς τακτοποιεῖται καὶ πῶς ἐκτυποῦται; ταῦτα πάντα φαίνονται μυστήρια δικαίῳ τῷ λόγῳ καταπλήττοντα τὸν ἀμύητον ἀναγνώστην.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργαζομένων πρὸς σύνταξιν καὶ ἐκτύπωσιν τῆς ἐφημερίδος εἶναι στρατιὰ ὁλόκληρος ἡγέτην ἔχουσα στρατηγὸν ἢ αὐτοκράτορα, τὸν ἀρχισυντάκτην· οὐδ' ἄρχει ἐπὶ ψιλῷ ὀνόματι οὗτος, οὐδὲ εἶναι τοῦ τυχόντος τὸ ἔργον. Οὗτος ἀναγινώσκει καὶ ἐπεξεργάζεται τὰ κύρια ἄρθρα, τὰς ἀνταποκρίσεις ἐν γένει, ἐπιβλέπει καὶ ὁδηγεῖ τοὺς συνεργάτας καὶ ὑπαλλήλους αὐτοῦ, δέχεται τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν καὶ ἔχοντας ὑποθέσεις ἢ κοινοποιήσεις νὰ τῷ ὑποβάλωσιν, ἐν ἑνὶ λόγῳ τὰ πάντα ἐπιβλέπει καὶ ἐπιθεωρεῖ· δι' αὐτὸν δὲ ἡ νὺξ εἶναι ἡμέρα· ἡ κυρία ἐργασία αὐτοῦ ἄρχεται καθ' ἣν ὥραν ἡ τῶν ἄλλων παύει, δὲν ἀναπαύεται δὲ ἢ ἀφοῦ ἀρχίσῃ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ φύλλου. Τότε γράφει ὁδηγίας τινὰς διὰ τὰ κύρια ἄρθρα τῆς ἐπιούσης καὶ ἀποσύρεται ἐπὶ τέλους.

Κοπιαστικώτερον ἔτι εἶναι τῶν ὑποσυντακτῶν τὸ ἔργον. Εἰς τούτους κυρίως ἀπόκειται ἡ φροντὶς τῆς συλλογῆς καὶ τῆς διανομῆς τῆς ὕλης. Μεταξὺ τῶν πρακτικῶν τοσούτων δικαστηρίων, τῶν εἰδήσεων περὶ ἐμπορίου, διὰ τὰ στρατιωτικὰ ἢ τὰ ναυτικά, περὶ ἱπποδρομίων, περὶ τῶν συμβάντων τῆς ἡμέρας καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ τῆς πληθώρας ἐν γένει τῆς ὕλης, ὀφείλει ὁ ὑποσυντάκτης ν' ἀποῤῥίψῃ, νὰ ἐκλέξῃ, νὰ συμπυκνώσῃ καὶ νὰ κατορθώσῃ ὥστε νὰ πληρωθῶσιν αἱ στῆλαι τῆς ἐφημερίδος μὲ τὸ ἀκριβῶς ἐπαρκοῦν, χωρὶς νὰ παραληφθῇ τι ἀναγκαῖον. Ὅπως δ' ἐκτιμήσῃ τις κάλλιον τὴν δυσκολίαν, ἀνάγκη νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ αἰφνίδιον πολλῶν εἰδήσεων. Οὕτω ἐνῷ τὰ πάντα εὑρίσκονται διατεθειμένα, συμβαίνει τι, διὰ τὴν καταχώρισιν τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖται ἀναποφεύκτως νὰ εὑρεθῇ τόπος εἰς τὰς στήλας τῆς ἐφημερίδος. Ἀποθνήσκει λόγου χάριν ἔξοχός τις ἀνὴρ, καὶ ἡ βιογραφία του, ἥτις πρὸ ἐτῶν εὑρίσκεται ἕτοιμος ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ συντάκτου, ἀνάγκη νὰ δημοσιευθῇ ἀμέσως, καὶ ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀποβιώσεώς του· ἀναστάτωσις λοιπὸν γενικὴ καὶ νέα φροντὶς, καὶ νέα τῆς ὕλης διάθεσις.

Οἱ ὑποσυντάκται τῶν σπουδαιοτέρων ἐφημερίδων γράφουσι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ πλεῖστα τῶν κυρίων ἄρθρων. Ἐν τούτοις ἡ ἀπολαβὴ αὐτῶν ἀναλόγως τοῦ ἐπιμόχθου ἔργου των εἶναι μικρὰ (200 ἕως 250 λίρ. στερ. καθ' ἃ πληροφοροῦμαι). Τὰ μὴ ὑπὸ αὐτῶν γραφόμενα ἄρθρα πληρόνονται ἀνὰ μίαν λίραν μέχρι τῶν δύω· αἱ ἀριστοκρατικώτεραι τῶν ἐφημερίδων πληρόνουσι τιμὴν διπλασίαν διὰ τὰ κύρια ἄρθρα αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Εἰς ἐκτάκτους ὅμως περιστάσεις, ἄρθρα τοῦ «Times» γραφέντα ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπισήμων ἐπληρώθησαν τιμὰς, αἵτινες ἤθελον θεωρηθῇ αὐτόχρημα πλοῦτος ἀπὸ συγγραφεῖς πολυτίμων ἑλληνικῶν συγγραμμάτων.

Ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξίων λόγου ὑπαλλήλων τῆς ἐφημερίδος εἶναι καὶ οἱ στενογράφοι. Ἑκάστη τῶν κυριωτέρων ἔχει ἐντὸς τοῦ βουλευτηρίου ἀπὸ 6 μέχρι 16 ἐξ αὐτῶν. Αἱ συνεδριάσεις τῶν βουλῶν ἄρχονται συνήθως τὴν 4ην μ. μ. ὥραν, παρατείνονται δὲ μέχρι τῆς 1ης καὶ 2ας μετὰ τὰ μεσάνυκτα, συχνάκις δὲ καὶ περισσότερον. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῶν συνεδριάσεων γράφουσιν οἱ στενογράφοι διαδεχόμενοι ἀλλήλους ἀνὰ πᾶσαν ἡμίσειαν περίπου ὥραν· ὁ δὲ ἀπερχόμενος ἀντιγράφει ἐκ τῶν σημειώσεών του τὰ πρακτικὰ καὶ τὰ στέλλει ἀμέσως εἰς τὸν τυπογράφον, οὕτω δὲ κατορθοῦται ἡ δημοσίευσις ἀνὰ πᾶσαν πρωΐαν τῶν πρὸ ὀλίγων κάποτε ὡρῶν λαβουσῶν χώραν ἐν τῷ βουλευτηρίῳ συζητήσεων.

Καὶ ἐκτὸς δὲ τῆς βουλῆς μέγιστον τῆς ἐφημερίδος βοήθημα εἶναι ἡ στενογραφία. Ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐν ταῖς δημοσίαις συνελεύσεσιν, ἐν τοῖς φιλολογικοῖς συλλόγοις καὶ τοῖς δημοσίοις συμποσίοις, ὅτε ἀγορεύει ἐπίσημός τις ἀνὴρ, πανταχοῦ ὁ στενογράφος ἔχει τὴν θέσιν του. Καὶ τοῦτο οὐχὶ μόνον ἐν Λονδίνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἐν γένει πανταχοῦ καὶ πάντοτε εἶναι παρὼν ὁ φωτογράφος οὗτος τῆς ἱστορίας, χάρις δ' εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸ τηλεγραφικὸν σύρμα, μηδενίζεται καὶ ἡ ἀπόστασις καὶ ὁ χρόνος διὰ τοὺς ἀναγνώστας τῶν ἐφημερίδων.

Ὅτε ἡ βουλὴ δὲν συνεδριάζει ἔχουσι δὲ καὶ τὰ δικαστήρια τὰς παύσεις των, αἱ στῆλαι τῶν ἐφημερίδων πληροῦνται ὑπὸ ποικιλωτέρων ἀντικειμένων, ἤτοι ἄρθρων φιλολογικῶν, ἐπικρίσεων νεο-

φανῶν συγγραμμάτων, ὑπὸ ἀνταποκρίσεων παντὸς εἴδους περὶ παντοίων ἀντικειμένων Τότε δὲ βασιλεύουσι καὶ οἱ penny a-liners, οὕτω καλούμενοι καθόσον πληρόνονται πρὸς μίαν πέναν τὴν γραμμὴν δι' ὅσας παραγράφους ποικίλων νέων ὑπὸ τούτων συλλεγομένων καταχωρήσῃ ἡ ἐφημερίς.

Ἐκ τῶν πρωτίστων τῆς διευθύνσεως μελῶν εἶναι καὶ ὁ τοῦ «City» ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδος, ὁ γράφων τὴν ἐμπορικὴν ἐπιθεώρησιν τὴν καλουμένην Money-market review. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἡμερήσιαι ἐφημερίδες ἔχουσιν ἴδιον γραφεῖον εἰς τὸ ἄστυ, ὅπου αἱ τραπέζαι, τὰ ἀσφαλιστικὰ καὶ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ πᾶσα ἐν γένει ἡ ἐμπορικὴ κίνησις. Ἀπὸ τοῦ κέντρου τούτου ἐπιθεωρῶν τὰ πάντα ὁ ἀρθογράφος φωτίζει τὸ κοινὸν περὶ παντὸς κλάδου τοῦ ἐμπορίου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὴν πρωτίστην θέσιν κατέχει ὁ «Times».

Ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν συνεργατῶν τοῦ ἀρχισυντάκτου, ἐπισημότερος θεωρεῖται ὁ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀνταποκριτὴς, ὅστις καὶ ἁδρῶς πληρόνεται συνήθως. Ἐν γένει δὲ εἰς μισθοὺς καὶ ἔξοδα διάφορα, ἑκάστη τῶν ἐφημερίδων τοῦ Λονδίνου καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ «Times» ὑπολογίζεται ὅτι δαπανᾷ τὸ εἰσόδημα μικρᾶς ἐπικρατείας· ἀλλ' ἡ μεγάλη κυκλοφορία καὶ ἡ ἐκ τῶν εἰδοποιήσεων πρόσοδος οὐχὶ μόνον ἰσοσταθμίζει τὸν ἰσολογισμὸν, ἀλλὰ καὶ πλούσιον ὄφελος ἀναμφιβόλως ἀφίνει. Ἂν ἡ ἐφημερὶς στερῆται μεγάλης κυκλοφορίας, τότε δὲν θεωρεῖται καλὸν τὸ μέσον τῶν εἰδοποιήσεων καὶ ἐλαττοῦται ἡ ἐκ τοιούτων πρόσοδος. Ὥστε καὶ οἰκονομικῶς συμφέρει ἡ διὰ πάσης θυσίας αὔξησις τῆς ἐξοδεύσεως φύλλου τινός.

Πολλὰ εἰσέτι ἠδύνατό τις νὰ γράψῃ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου καθ' ὅσον ἡ ὕλη ἀνεξάντλητος, ἂν μάλιστα εἰσδύσῃ τις εἰς τὰς λεπτομερείας· ἀλλ' ἴσως καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκοῦσιν ὅπως λάβωσιν οἱ ὑμέτεροι ἀναγνῶσται ἰδέαν τινὰ τῆς ἰσχύος, τῆς σημασίας καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῆς ἀγγλικῆς δημοσιογραφίας (1).

Ἐν Λονδίνῳ, ἰούλιος, 1871.

Δ. Β.

(1) Σημ. Ἡ διατριβὴ αὕτη ἐξεδόθη πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις τότε ἐκδιδομένῃ «Εὐνομίᾳ». Διορθωθεῖσα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τελευταίων εἰδήσεων καὶ τῶν ἑσχάτων στατιστικῶν πληροφοριῶν, ἐντάλη ὑπὸ τοῦ γράψαντος αὐτὴν πρὸς ἀναδημοσίευσιν ἐν τῷ Χρόνῳ.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ.

ΧΑΤΤΙ ΣΟΥΛΤΑΝ ΣΕΛΗΜ Γ'.

Φίλοι συντάκται τοῦ Νεολόγου,

Ἐνασχολούμενος πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν συλλογὴν ἀνεκδότων ἐγγράφων τῆς πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετ' αὐτὴν ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας συνήθροισα ἤδη ἱκανὰ, ἅτινα σκοπῶ νὰ δημοσιεύσω ἀκολούθως. Ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ συντελέσω τό γε νῦν ἔχον κἀγὼ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὑμετέρου Χρόνου πέμπω ὑμῖν τὸ ἑπόμενον χάττι τοῦ Σουλτάνου Σελὴμ πρὸς Δημήτριον ἐκεῖνον τὸν Μουρούζην ἐκδοθὲν καὶ ἀφορῶν τὴν σύστασιν ἑλληνικῆς ἰατρικῆς Ἀκαδημίας ἐν Κωνσταν]πόλει. Ὁ Δημήτριος Μουρούζης, μέγας διερμηνεὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους τῷ 1808 γενόμενος, τῷ δὲ 1812 ἐν Ἀδριανουπόλει καρατομηθεὶς (Ε. Σταματιάδου Βίοι διερμ. σελ. 161), λίαν συνετέλεσεν εἰς τὴν παρ' ἡμῖν διάδοσιν τῶν γραμμάτων συστήσας καὶ αὖθις τὴν ἐν Κουρούτσεσμὲ Πατριαρχικὴν ἢ Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν καὶ σουλτανικῷ ἐπίσης χαττίῳ κατοχυρώσας αὐτὴν τῷ 1804 ἐκδοθέντι. Αὐτὸς ἐσκόπει καὶ τὴν σύστασιν ἰατροσπουδαστηρίου ἢ ἰατρικῆς σχολῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ μετὰ ἓν ἔτος (1805) ἐκδοθὲν τοῦτο χάττιον παρὰ τοῦ τότε τῶν Ὀθωμανῶν αὐταρχοῦντος Σουλτάνου Σελὴμ προὐκάλεσε.

Τὸ χάττιον τοῦτο, ἀντιγεγραμμένον ἐκ χειρογράφου κώδηκος παρ' ἐμοὶ ἀποκειμένου, λίαν δὲ καθαρεύοντος περὶ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τἄλλα, ἔχει ὡς ἕπεται.

Ὅλως ὑμέτερος Μ. Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

—

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

Τοῦ πρὸς τὸν ἐκλαμπρότατον Πεγιζαδὲν Δημήτριον Μουρούζην ἐκδοθέντος βασιλικοῦ χατλίδικου (1) ὁρισμοῦ, δι' οὗ διωρίσθη ἡ ἐκλαμπρότης του ναζίρης (2) καὶ προστάτης τῶν ἐν Βασιλευούσῃ πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπόρων καὶ ἀσθενῶν καὶ πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης νοσοκομείων καὶ σπουδαστηρίων ἰατρικῶν.

Ἔγχριτε τῶν προὐχόντων τοῦ Γένους τοῦ Μεσίᾳ, Δημήτριε Μουρούζη Πεγιζαδὲ, αὐξυνθείη ἡ ἀγχίνοιά σου. Φθάνοντος τοῦ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ μου τούτου σημείου (3), γνωστὸν ἔστω σοι, ὅτι

1) Χάττι=αὐτοκρατορικὸν αὐτόγραφον. 2) Ναζίρης=διευθυντής. 3) Βασιλικὸν σημεῖον=τουγρᾶς.

προλαβόντως μὲ τὸ νὰ ἐγένετο ἱερά μου θέλησις, ὅτι ὅσοι τῶν ραγιάδων (1) ἤθελον εἶναι ἐμπαθεῖς καὶ ἀόμματοι νὰ τίθενται εἰς νοσοκομεῖα, ὅσοι δὲ εὑρίσκονται ἐν καταστάσει ἐργασίας νὰ ςέλλωνται εἰς τὰς πατρίδας των, ἐμποδιζόμενοι ἀπὸ τὸ νὰ ἐνοχλῶσι τὸν λαὸν μὲ ζητείαν, ἐπροστάττετο τότε δι'ὑψηλοῦ ὁρισμοῦ μου καὶ ὁ πατριάρχης τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἀρμενίων εἰς τὸ νὰ ἀποπέμψωσιν εἰς τὰς πατρίδας των ὅσους ἐκ τῶν πτωχευόντων ραγιάδων δύνανται δουλεύοντες νὰ προσπορίζωνται τὰ πρὸς ζωάρκειαν, ὅσοι δὲ κυριευμένοι ὄντες ὑπὸ χρονικῶν παθῶν ζωοτροφοῦνται μὲ ζητείας, τοὺς τοιούτους νὰ βάλωσιν εἰς τὰ ὀσπιτάλια, τὰ ὁποῖα καὶ νὰ φροντίσουν νὰ ἔμβουν εἰς τὴν προτέραν εὐταξίαν· ἔπειτα δὲ γενομένης παρακλήσεως παρὰ τῶν ῥηθέντων πατριαρχῶν, ὅτι ὄντων πρὸ καιροῦ παρημελημένων τῶν ὀσπιταλίων καὶ κατερημωμένων νὰ ἐκδοθῇ ἱερός μου ὁρισμὸς εἰς τὸ νὰ μὴν ἐμποδισθῇ καὶ ἡ ἐπισκευὴ αὐτῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐξεδόθησαν μὲν τότε κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἱεροῦ βασιλικοῦ μου χαττίου ὁρισμοὶ προστακτικοὶ τοῦ νὰ μὴν ἐμποδισθῇ ἡ ἐπισκευὴ τῶν ὀσπιταλίων τῶν εὑρισκομένων εἰς Γαλατᾶν, Πέγιογλου, Ἑπτὰ γουλάδες, καὶ πέριξ τοῦ Ναρλῆ καπίου, καὶ ἀκολούθως διετάχθη εἰς τὸ νὰ τίθενται οἱ ἀσθενεῖς καὶ ἐμπαθεῖς ραγιάδες εἰς τὰ ὀσπιτάλια, ἐμποδιζόμενοι ἀπὸ ζητείας. Πλὴν ἐπειδὴ ἡ τότε διάταξις δὲν ἔμεινε μὲ βάσιμον καὶ στερεὸν τρόπον καὶ δὲν κατεβάλλετο ἡ προσήκουσα φροντὶς πρὸς διαμονὴν καὶ συντήρησιν αὐτῆς, δὲν ἐφάνη καὶ κανένας καρπὸς καὶ ἐπομένως μέχρι τοῦδε ἐξακολουθεῖ τὸ νὰ περιφέρωνται πτωχεύοντες οἱ μὲ χρονικὰ πάθη ἀσθενεῖς εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ δρόμους προξενοῦντες εἰς τοὺς θεατὰς δικαίῳ καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ οὐ μικρὰν ἀηδίαν καὶ ἀποστροφήν· μὲ τὸ νὰ ἐγένετο οὖν γνωστὸν, ὅτι ἕως οὐ δὲν γείνῃ ἡ προσήκουσα προσοχὴ καὶ ἐπιςασία εἰς τὰ περὶ τροφῆς καὶ ἄλλων ἀναγκαίων καὶ προπάντων εἰς τὰ ἰατρικὰ τῶν νοσοκομείων δὲν ἐλπίζεται νὰ φανῇ κανένας καρπὸς, καὶ ὅτι διὰ νὰ ἔμβουν εἰς καλὴν τάξιν τὰ ὀσπιτάλια (τὰ ὁποῖα εἶναι πρόξενα τόσων ὠφελειῶν εἰς τὸν λαόν)· ἐν πρώτοις εἶναι χρεία ἐμπείρων ἰατρῶν οἱ ὁποῖοι σπουδάζοντες ἐν τοῖς ἰδίοις ὀσπιταλίοις νὰ κάμουν θεωρίαν τῶν ἀνατομικῶν πράξεων, καὶ ὅτι οἱ ἀπὸ Εὐρώπης ἐρχόμενοι ἰατροὶ ἐν τῇ Βασιλευούσῃ, ὅπου καὶ ἂν σπουδάζουν τὴν ἰατρικὴν τέχνην καὶ γυμνασθοῦν εἰς τὰς περιφήμους Ἀκαδημίας τῆς Χάλλας, Πάδοβας καὶ Μονπελιὲ, καὶ τὰς ταύταις ὁμοίας, πάλιν ἐκ πείρας ἀνεφάνη ὅτι τόσον διὰ τὴν διαφορὰν τῶν κράσεων, ὅσον καὶ διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ κλίματος, καὶ τοπι-

1) Ῥαγιᾶ=ὑπήκοος.

κῆς θέσεως συνέβη πολλάκις καὶ περιέπεσον εἰς λάθη, καὶ ἀκολούθως εἶναι ἀποδεδειγμένον καὶ ὁμολογούμενον παρὰ πάντων τῶν ἰατρῶν καὶ συγγραφέων, ὅτι ἐπάναγκες εἶναι νὰ γίνηται ἡ θεωρία τῆς ἰατρικῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ὅπου ἔχει νὰ γίνῃ καὶ ἡ πρᾶξις αὐτῆς· λοιπὸν καθὼς εἰς ὅλας τὰς ἐπικρατείας συσταίνονται νοσοκομεῖα καὶ ἀκαδημίαι ἰατρικῆς καὶ καταβάλλεται κάθε ἐπιμέλεια διὰ τὴν αὔξησιν καὶ πληθυσμὸν τῶν σπουδαίων καὶ πεπαιδευμένων, οὕτω θέλει γίνεται καὶ ἐκ μέρους τῆς ὑψηλῆς μου βασιλείας ἀντίληψις καὶ προστασία, ὅπου οἱ μὲν ἐγκρατεῖς καὶ εἰδήμονες τῆς ἰατρικῆς τέχνης νὰ ἀποκτῶσιν ἐντέλειαν καὶ ἐμπειρίαν τῆς μαθήσεώς των, οἱ δὲ μαθηταὶ νὰ γυμνάζωνται καὶ νὰ παιδεύωνται καὶ οὕτω νὰ πληθύνουν οἱ ἔμπειροι καὶ οἱ ἐντελεῖς ἰατροὶ, οἱ ὁποῖοι νὰ αὐξήσουν εἰς τὰς ἀκαδημίας τὰ φῶτα τῶν γνώσεων καὶ μαθήσεών των εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχουν ἀνταποκρίσεις μετὰ τῶν ἰατρῶν τῶν ὀσπιταλίων καὶ τῶν ἀκαδημιῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ κοινοποιοῦντες τὰς ἀνατομικὰς εἰδήσεις καὶ παρατηρήσεις των νὰ συγκρίνουν καὶ νὰ παραβάλλουν τὰς θεωρίας καὶ πράξεις των, τὸ ὁποῖον ὡς ἀσύνηθες μὲ τὸ νὰ μὴ συμφέρῃ νὰ ἐνεργηθῇ εἰς τοὺς ἐν τῇ βασιλικῇ μου καθέδρᾳ εὑρισκομένους μεδρεσέδες (1) τῆς Ἰατρικῆς ἀφοσιώθη ἰδιαζόντως εἰς τοὺς νέους τῶν Ῥωμαίων· ὅθεν ἐπειδὴ πρὸς εὐκολίαν τῆς διευθετήσεως καὶ ἐκτελέσεως ταύτης τῆς ὑποθέσεως εἶναι ἐπάναγκες τὸ νὰ διορισθῇ εἷς τῶν προϋχόντων, καὶ ἀρίστων τοῦ γένους ναζίρης καὶ ἔφορος, οὗτινος νὰ ἦναι γνωστὴ ἡ πίστις, εὐφυΐα, καὶ ἐμπειρία, ὡς καὶ ἡ περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας ἔφεσις καὶ φιλοτιμία· καὶ ἐπειδὴ σὺ ὁ διαληφθεὶς Πεγιζαδὲς εἶναι πασίδηλον, ὅτι εἶσαι κεκοσμημένος μὲ τὰ ῥηθέντα πλεονεκτήματα καὶ ἀρετὰς, καὶ ἐκ τῶν πιστῶν καὶ ἀξίων τρόπων σου εἶναι βέβαιον, ὅτι θέλεις καταβάλλει πᾶσαν προθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς βασιλικῆς μου βουλήσεως, καὶ ὅτι διοριζόμενος ναζίρης καὶ διευθυντὴς θέλεις προθυμοποιηθῇ ὅπως ἐν ὀλίγῳ διαστήματι καιροῦ νὰ αὐξήσουν καὶ νὰ πληθύνουν οἱ εἰς τὴν τέχνην τῆς ἰατρικῆς ἔμπειροι καὶ πεπαιδευμένοι, διορίζεσαι μὲ νεζαρέτι (2) διηνεκὲς ἔφορος καὶ προστάτης ταύτης τῆς ὑποθέσεως. Καὶ καθὼς προλαβόντως διὰ μέσου σου καὶ διὰ τῆς ἐπιμελείας σου κατωρθώθη καὶ συνεστήθη εἰς Κουρουτσεσμὲ Ἀκαδημία, διὰ νὰ σπουδάζωνται καὶ νὰ παραδίδωνται μαθηματικὰ καὶ ἄλλας ἐπιστήμας, οὕτως εἶναι καθ' αὐτὸ βασιλική μου θέλησις τόσον τὸ νὰ ἀναλάβῃς σὺ καὶ τὴν φροντίδα τῆς συστάσεως καὶ διευθετήσεως τῶν νοσοκομείων καὶ

1) Μεδρεσὲς=γυμνάσιον. 2) Νεζαρέτι=διεύθυνσις.

ἀκαδημιῶν, καὶ περὶ πάσης ὑποθέσεως ἀναγομένης εἰς αὐτὰ νὰ ἀναγγέλλῃς τὰ ἐπὶ τούτοις ζητήματά σου μὲ μουχουρλούδικο (1) ἀρζιχάλι (2) σου, ὅσον καὶ τὸ νὰ ἀκολουθοῦν τὴν γνώμην σου ὅσοι ἐκ τοῦ Γένους ἤθελον εἶναι διωρισμένοι εἰς τὸ νὰ ἐπιστατῶσιν εἰς τὴν ἐνέργειαν ἁπάσης ὑποθέσεως τῶν ῥηθέντων. Προσέτι τὸ νὰ μὴ προξενῆται παραμικρὰ ἐνόχλησις καὶ ἐμπόδιον ἐκ μέρους τῶν ζαπίτων (3) ἂν ἐκ νέου ἤθελον ἐγερθῇ καὶ κατασκευασθῇ ὀσπιτάλια καὶ ἀκαδημίαι εἰς ὁποιονδήποτε τόπον ἐκ τῶν κατοικουμένων παρὰ τῶν ῥαγιάδων, ἢ καὶ ἂν ἤθελον ἐπισκευασθῇ τὰ παλαιὰ νὰ μὴ ἐνοχλῶνται ἐπὶ προφάσει δαβάδων (4) τῶν πέριξ γειτόνων, καὶ ἐν συντόμῳ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ προφάσει νὰ μὴ γίνεται καμμία ἐνόχλησις καὶ ἐμπόδιον μὲ ἀπαίτησιν ἄσπρων καὶ ἀβαϊδίων (5) καὶ ὅτι ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει οὐδεὶς τῶν ζαπίτων νὰ μὴν εἰσέρχηται ἐν τοῖς ὀσπιταλίοις, οὔτε νὰ ἀνακατόνηται εἰς τὴν εἴσοδον καὶ ἔξοδον τῶν ἀσθενούντων καὶ τεθνηκότων, οὔτε εἰς τὴν μετακόμισιν οἴνου, βοτάνων καὶ ἄλλων ἀναγκαίων, καὶ οὔτε λόγῳ ἀβαϊδίου νὰ μὴ λαμβάνηται οὐτὲ ὀβολὸς παρὰ τῶν ἀσθενῶν ὅπου ἔχουν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ ὀσπιτάλια καὶ ὅτι θέλει παιδεύεται ὅστις ἤθελε τολμήσει νὰ συκοφαντήσῃ τοὺς ἰατροὺς, ὅτι ἐν γνώσει ἐφόνευσαν τὸν δεῖνα, ὅτι νὰ φυλάττῃ εἰς τὰς πόρτας τῶν ὀσπιταλίων εἷς ζαπίτης πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐν τῷ παρόντι βασιλικῷ μου ὁρισμῷ περιεχομένων σουρετίων (6) χωρὶς νὰ κάμῃ ὁ ῥηθεὶς παραμικρὸν κίνημα ἐκτὸς τῆς γνώμης τοῦ διορισθέντος ναζίρη, ὅτι εἰς τοὺς ἐν τοῖς ὀσπιταλίοις τελευτήσαντας νὰ μὴ βάλλῃ χέρι τὸ πεϊτουλμάλι (7), καὶ ἐπὶ τούτοις ἐγένετο ἱερὸν βασιλικόν μου χάττι, καὶ πρὸς ἐνέργειαν κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον ἐξεδόθη ἕτερος βασιλικός μου προστακτικὸς ὁρισμὸς πρὸς τὸν καπετὰν πασσᾶν (8) Ἰσταμπὸλ καδισὶ (9), γενίτζερ ἀγασὶ (10), ποσταντζήπασσι (11), τοπτζήπασι (12), καὶ Γάλατα βοϊβοδασὶ (13), ὅστις μὲ τὸ νὰ ἦναι βασιλική μου θέλησις ἀφοῦ δεχθῇ εἰς τὰ μέρη ὅπου εἶναι χρεία καὶ νὰ γείνῃ κάϊδι (14) νὰ μείνῃ εἰς χεῖράς σου φυλαττόμενοι διὰ σενέδι (15), ἰσχυρὸν καὶ διὰ νὰ ἐμφανίζηται παρὰ σοῦ ἂν ἡ χρεία τὸ καλέ-

1) Μουχουρλίδικον=ἐνσφράγιστον. 2) Ἀρζιχάλι=αἴτησις. 3) Ζαπίτης =ἀρχηγός. 4) Δαβᾶ,=δίκη. 5) Ἀβαϊδι=εἶδος φόρου. 6) Σουρέτι=ἀντίγραφον. 7) Πειτουλμάλ.=δημόσιον ταμεῖον τῶν Ὀθωμανῶν. 8) Καπουτὰν πασσᾶ,=ναύαρχος. 9) Ἰσταμπὸλ καδισὶ=ἀρχιδικαστὴς Κωνσταντινουπόλεως. 10) Γενίτσερ ἀγασὶ=ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γενιτσάρων. 11) Ποσταντζήπασι=ὁ ἀρχηγὸς τῶν ποσταντζήδων. 12) Τοπζὴ πασὶ=ὁ ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ 13) Γάλατα βοϊβόδασ.=ὁ διοικητὴς τοῦ Γαλατᾶ 14) Κάϊδι=τὰ ἀρχεῖα. 15) Σενέδι=ἔγγραφον.

σῃ· ἐξεδόθη ὁ παρὼν ἱερός μου ὁρισμὸς περιεκτικὸς τοῦ μεμουρετίου σου (1) καὶ καθωραϊσμένος μὲ χάττι χουμαγιοῦν (2) καὶ ἐδόθη εἰς χεῖράς σου· γενόμενον οὖν σοι γνωστὸν, ὅτι εἶναι βασιλική μου θέλησις νὰ ἐνεργηθοῦν ἅπαντα ἀπαραλλάκτως κατὰ τὸν διαληφθέντα τρόπον καὶ ὅτι θέλει γίνεται μουσαδὲς (3) εἰς ὅσα διὰ μουχουρλίδικου ἀρζιχαλίου σου ἤθελες ἀναγγείλει, καθὼς καὶ εἰς ὅλα τὰ προνόμια, σερπεσιγέτι, (4) καὶ εἰς ὅλα τὰ χρεωόδη διὰ τὴν καλὴν τάξιν αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως, καὶ ὅτι οὐκ ἐπιτρέπεται οὐδέποτε ἐναντίον τι κίνημα τῶν διαληφθέντων αὐτῶν διαταγμάτων, ἅπερ ἐδηλώθησαν καὶ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, θέλεις ἐπιμελεῖσαι ἀγωνιζόμενος εἰς τὸ νὰ δείξῃς κατὰ τὸν διαληφθέντα τρόπον τὴν προσδοκωμένην πολυπειρίαν, ἀγχίνοιαν καὶ ἀξιότητά σου, χωρὶς νὰ εἰσχωρήσῃ ἐναντίον τι ἀπᾷδον τῇ ἱερᾷ βασιλικῇ μου προσταγῇ· ἐφ' ᾧ ἐξεδόθη καὶ ὁ παρὼν ὑψηλός μου ὁρισμὸς, ὅστις ἀφοῦ φθάσῃ εἰς χεῖράς σου ποίησον ὡς εἴρηται πειθόμενος εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ· οὕτω γίνωσκε, πίστευε τῷ ἱερῷ βασιλικῷ μου σημείῳ (5).

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟ ΣΙΝΑΙΟΥ

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

Φίλοι συντάκται τοῦ Νεολόγου,

Δὲν δύναμαι κάλλιον ν' ἀπαντήσω εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Χρόνου φιλόφρονα ὑμῶν ἀξίωσιν ἢ προσφέρων αὐτῷ τὸ ἐπισυνημμένον ἀνέκδοτον προϊὸν γονίμου καὶ πολυγράφου καλάμου, συνταχθὲν καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπησχόλει τὴν Ἐκκλησίαν τὸ ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἤδη λελυμένον ζήτημα τῆς εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν παραφράσεως τῶν ἱερῶν Γραφῶν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀναφυὲν τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐτέθη ὑπὸ τὴν σκέψιν τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Κυροῦ Ἀνθίμου τοῦ ἀπὸ Σμύρνης, τῷ 1818 ἢ 1819, θερμὸν ἔχον θιασώτην ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ ἁπλῇ φράσει διαδόσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸν μητροπολίτην Τορνόβου Ἱλαρίωνα (Σιναΐτην), ἐμπρέποντα ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀσχοληθέντα ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν πα-

1) Μεμουριέτι=ὑπηρεσία. 2) Χάττι χουμαγιοῦν=αὐτοκρ. αὐτόγραφον. 3) Μουσαδὲς=συγκατάθεσις. 4) Σεραιριγέτι=ἐλευθερία 5) Βασιλικὸν σημεῖον=ὁ τουρᾶς.

ράφρασιν ταύτην. Αἱ ἐπελθοῦσαι μετ' ὀλίγον περιστάσεις ἀνέβαλον τὴν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐκκλησιαστικὴν μέριμναν, μέχρι τῆς πατριαρχείας τοῦ Κυροῦ Χρυσάνθου, ὅτε ἐπιληφθεῖσα αὐτοῦ σπουδαιότερον ἡ ἱερὰ σύνοδος ἀνέθηκε τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος εἰς ἐπιτροπὴν προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου Κ. Ματθαίου, ἀνδρὸς διαφέροντος ἐπί τε μαθήσει καὶ συνέσει. Ἡ ἐπιτροπή, μετὰ ὥριμον σκέψιν, ἀπέρριψε τὴν ἰδέαν τῆς παραφράσεως τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἡ δὲ ἱερὰ σύνοδος παραδεξαμένη τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπῆς, σφραγίσασα κατέθηκε τὰ πρακτικὰ ταύτης καὶ ἅπασαν τὴν ἐργασίαν τοῦ Κ. Ἰλαρίωνος ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν πατριαρχείων, ὅπου καὶ ἔμειναν ἄγνωστα μέχρι τῆς πατριαρχείας τοῦ παναγιωτάτου Κυροῦ Ἀνθίμου τοῦ Βυζαντίου, ὅτε, τοῦ ζητήματος νέαν ζωὴν λαβόντος καὶ μείζονας διαστάσεις, διὰ τὰς γνωστὰς συζητήσεις τῶν ἐν Ἑλλάδι λογάδων, ἡ Ἐκκλησία ἀπέστειλεν αὐτὰ εἰς Ἀθήνας, ὅτε καὶ πρῶτον ἐγνώσθησαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον.

Τότε δέ, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Κυροῦ Ἀγαθαγγέλου, τοῦ διαδεξαμένου τὸν Κὺρ Χρύσανθον, ἤτοι περὶ τὸ 1828, ἡ Ἐκκλησία εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐπιληρθῆναι καὶ αὖθις τοῦ ζητήματος τῆς τῶν Γραφῶν παραφράσεως, τῇ αἰτήσει τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ Βιβλικῆς Ἑταιρίας. Ἡ ἀδελφότης αὕτη, ἀποτυχοῦσα εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ὑπ' αὐτῆς γενομένης ἀραβικῆς μεταφράσεως τῆς Γραφῆς, διὰ τὴν ἀνέκαθεν ἄγρυπνον πρόνοιαν τῶν πατριαρχῶν καὶ ἱεραρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ προσοχὴν ἐπὶ τῶν ἑκάστοτε κυκλοφορούντων καινοφανῶν θρησκευτικῶν βιβλίων, ἐξητήσατο παρὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὅπως περιβάλῃ διὰ τοῦ προσήκοντος ἐκκλησιαστικοῦ κύρους νέαν τινὰ ἁπλοελληνικὴν ἔκδοσιν τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς γενησομένην ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀδελφότητος, κατὰ μετάφρασιν ἣν ἤθελεν ἐγκρίνει ἡ Ἐκκλησία· τὸ πατριαρχεῖον, ἕνεκα τῆς τῶν πολιτικῶν περιπλοκῶν δυσκόλου αὐτοῦ θέσεως, μὴ δυνάμενον ἄλλως νὰ παρακωλύσῃ τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἡμαρτημένων μεταφράσεων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναφέρῃ αὖθις εἰς μέσον τὸ ζήτημα τοῦτο. Τότε δὲ διωρίσθη ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σιναίου, τοῦ κλεινοῦ Κωνσταντίου, τοῦ διαδεξαμένου κατόπιν τὸν Κὺρ Ἀγαθάγγελον ἐπὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, τοῦ ῥηθέντος πρώην Τορνόβου Κ. Ἰλαρίωνος καὶ τοῦ ἀοιδίμου ποστελνίκου Κ. Ἀλεξάνδρου Φωτιάδου, οἵτινες καὶ ἐτακτοποίησαν μετὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας αἰδ. Πινκερτὸν τὰ περὶ τῆς νέας ἐκδόσεως. Ἀλλ' ἡ πρόθεσις τῆς ἀδελφότητος δὲν ἦν εἰλικρινής, καθὰ δηλοῦται ἐκ τοῦ προκειμένου ἀντιγράφου τῆς ἀπαντήσεως τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης πρὸς μέλος τι

τῆς ἑταιρίας οὗ δυστυχῶς ἐλησμονήθη τὸ ὄνομα. Καὶ τὸ μὲν σχέδιον ἐκεῖνο τῆς μελετωμένης ἐκδόσεως εὐτυχῶς ἐναυάγησεν· ἡ δὲ Ἐκκλησία, πληθυνομένων ἔκτοτε ἀδιακόπως προϊόντος τοῦ χρόνου τῶν ἀντιτύπων τῆς Γραφῆς τῆς ἑταιρίας, ἠδυνήθη τέλος νὰ λάβῃ τὰ προσήκοντα μέτρα τῆς αὐστηρᾶς αὐτῶν καταδιώξεως καὶ νὰ περιστείλῃ τὸν ὑπερφίαλον ἀποστολικὸν ζῆλον τῆς ἀδελφότητος, μέχρις οὗ ἐλύθη ἐπὶ τέλους τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀπαγορευθείσης ὅλως τῆς εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν παραφράσεως τῶν ἱερῶν Γραφῶν.

Τὸ ἐπισυνημμένον ἀντίγραφον, συνταχθὲν μὲν παρὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίου, γεγραμμένον δὲ διὰ χειρὸς τοῦ ποστελνίκου Κ. Ἀλ. Φωτιάδου (παρ' οὗ εἶχον ζητήσει τὰς ἀνωτέρω ἱστορικὰς πληροφορίας), εὗρον ἄλλοτε μεταξὺ σωρείας ἀχρήστων ἐγγράφων τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου. Τοῦ ζητήματος τῆς τῶν Γραφῶν παραφράσεως ὁριστικῶς ἤδη καὶ ἀμετακλήτως λελυμένου, τὸ ἔγγραφον τοῦτο μηδεμίαν ἔλλην ἔχον ἀξίαν, καθὸ ἀντικείμενον κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν ἐπενεχθεῖσαν λύσιν, ἀνήκει ἤδη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν φιλολογίαν διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ θέματος ὅπερ εἰδικῶς πραγματεύεται. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἐνόμισα καλὸν νὰ ἐμπιστευθῶ τὴν διάσωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ Χρόνῳ, ἐὰν κρίνητε καὶ ὑμεῖς αὐτὸ ἄξιον τῆς φιλοξενίας ταύτης.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ἰούνιος 1871.

Ὅλως ὑμέτερος Γ. Α.

Φίλτατε ἡμῖν καὶ σεβαστὲ φίλε!

Ἐδεξάμεθα μεθ' ὅτι πλείστης χαρᾶς τὰ φιλικὰ αὐτῆς γράμματα, ἀφ' ὧν εὐαγγελισθέντες τὴν τριπόθητον ἡμῖν ἀγαθὴν ὑγιείαν της ὑπερεχάρημεν. Ἀλλ' οὐδὲν καλὸν κακότητος ἄμοιρον, ὡς ἔφη ὁ σοφὸς Πατήρ· διὰ τοῦτο συνέβη καὶ ἡμῖν, ἀφ' οὗ ἠσθήμεν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἀγαθῆς ὑγιείας της, νὰ λυπηθῶμεν καιρίως ἐμφιλοχωροῦντες εἰς τὰ γραφόμενα καὶ κατανοοῦντες ὅσα οὐδὲ ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις ἐδυνάμεθα νὰ ὀνειροπολήσωμεν. Εἴδομεν μὲ κατώδυνον ψυχὴν ὅτι ἀνεφύησαν ἐνστάσεις καὶ ἀντιλογίαι ἐν πάσῃ σχεδὸν τῇ ἀγγλικῇ ἐπικρατείᾳ, κωλύουσαι τὴν εἰς τύπους ἔκδοσιν τῆς πρὸ ὀλίγου καιροῦ γενομένης καὶ παρ' ἡμῶν ἐπιθεωρηθείσης μεταφράσεως εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν γλῶσσαν ἁπάντων τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα μεταφρασθείσης ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ εἰς τὴν ἑλλάδα φωνὴν παλαιᾶς Γραφῆς, τὴν ὁποίαν ἀποδέχεται καὶ ἐνστερνίζεται θρησκευτικῶς ἡ Ἀνατολικὴ

Ἐκκλησία. Ἐπάγει δὲ ἐφεξῆς καὶ λόγους τινὰς, δι' οὓς ἐγεννήθησαν αἱ τοιαῦται ἀντιλογίαι, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀγγλικὴ Ἐκκλησία σέβεται τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον τῆς Γραφῆς, καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, εἴτε ὡς ἀτελῶς δηθεν μεταφρασθὲν, εἴτε τῇ πολυχρονίῳ διαδοχῇ διαφθαρὲν, δὲν εἶναι σύμφωνον τῷ ἑβραϊκῷ πρωτοτύπῳ καὶ ὅτι ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ εὑρίσκονταί τινες προσθηκαφαιρέσεις καὶ ὁλόκληρα βιβλία περιττὰ, ὡς καὶ τὸ τῆς Σωσάνης, ἅτινα δὲν εὑρίσκονται ἐν τοῖς ἑβραϊκοῖς κώδηξι, καὶ διὰ τοὺς τοιούτους λόγους δηθεν δὲν ἐφάνησαν δεκτὰ τῷ ἀγγλικῷ ἔθνει οὔτε τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, οὔτε ἡ ἐκ τούτου εἰς τὴν καθομιλουμένην ἡμῶν γλῶσσαν γενομένη μετάφρασις· ὅθεν καὶ ἡ ἱερογραφικὴ ἀδελφότης, μεταβαλοῦσα σκοπὸν, τὸ μὲν ἑλληνικὸν κείμενον καὶ τὴν ἐκ τούτου μετάφρασιν ἀπεδοκίμασεν, ἐπεχειρίσθη δὲ νὰ γένηται εἰς τὸ ἁπλοελληνικὸν μετάφρασις τῆς Γραφῆς ἢ ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ ἀμέσως κειμένου, ὅπερ δυσχερέστατον, ἢ ἀπὸ ἄλλης μεταφράσεως, συμφώνου δηθεν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ. Ταῦτα ἀναγγέλλει ἡμῖν διὰ τῶν φιλικῶν αὐτῆς γραμμάτων. Ἡμεῖς δὲ, ἅτε διὰ πατριαρχικῶν ἀποδείξεων διορισθέντες, κοινῇ γνώμῃ τῆς συνόδου, ἐνεργοὶ καὶ ἐπιθεωρηταὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλοντες νὰ ἀποδώσωμεν λόγον, ἄν τι συμβῇ παρατράγῳδον, ἐπειδὴ προβλέπομεν ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἀποφάσεως τῆς ἱερογραφικῆς ἀδελφότητος μέλλει νὰ ἀρθῇ θροῦς μέγας καὶ γενικὴ ταραχὴ τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν, καί ἐστι τῶν ἀδυνάτων ἀδυνατώτερον τὸ νὰ δεχθῇ ποτε ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία τοιαύτην μετάφρασιν, εἴχομεν χρέος ἄφευκτον νὰ ἀναγγείλωμεν εἰς τὴν σύνοδον τὸν τοιοῦτον σκοπὸν, διὰ νὰ ἐκδοθῶσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ἐγκύκλια γράμματα τὰ ἀπαγορεύοντα εἰς ὅλους τοὺς ἁπανταχοῦ ἀνατολικοὺς χριστιανοὺς τὴν κτῆσιν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς τοιαύτης μεταφράσεως, ὥστε οὕτω νὰ ἀποφύγωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν διαβολὴν ἥτις δύναται νὰ ἐπαχθῇ ἐν καιρῷ καθ' ἡμῶν, ὡς συνειδότων καὶ κατ' ἀδιαφορίαν σιωπησάντων. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφρονήσαμεν ὅτι εἶναι ἄτιμον καὶ ἀνοίκειον εἰς τὸν ἡμέτερον χαρακτῆρα τὸ νὰ ὑπενεργήσωμεν τοῦτο χωρὶς νὰ εἰδοποιήσωμεν πρῶτον τὴν ἱερογραφικὴν ἀδελφότητα καὶ χωρὶς νὰ εἴπωμεν πρὸς αὐτὴν τοὺς εἰκότας λόγους, δι' οὓς κρίνομεν οὐχὶ μόνον ἀτελεσφόρητον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῷ σκοπῷ καὶ τῇ προθέσει καὶ αὐτῆς τῆς ἱερογραφικῆς ἀδελφότητος, διὰ τοῦτο ἀποτεινόμενοι πρὸς τὴν ἐκείνης ἐκλαμπρότητα δι' αὐτῆς, λέγομεν τὰ ἑξῆς ἐν ἁπλότητι λόγου καὶ διαθέσεως εὐθύτητι, ὡς πρόσωπον ἐπιφέροντες ὅλου τοῦ ἔθνους εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν διὰ τὰς εἰς χεῖράς μας περὶ αὐτῆς πατριαρχικὰς ἀποδείξεις.

Ἀνεφύησαν, ὡς γράφει, ἀντιλογίαι οὐχὶ μόνον ἐν Λόνδρᾳ, ἀλλὰ καὶ ἁπανταχοῦ τῆς ἀγγλικῆς ἐπικρατείας, δι' ἃς δὲν κρίνεται ἄξιον τῆς εἰς τύπους ἐκδόσεως οὔτε τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς παλαιᾶς Γραφῆς, οὔτε ἡ ἐκ τούτου μετάφρασις, καὶ ἀπεφάσισεν ἡ ἀδελφότης νὰ μεταφράσῃ εἰς τὸ ἁπλοελληνικὸν τὴν Γραφὴν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ, ἀληθέστερον δὲ εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς Βουλγάτας. Αἱ τοιαῦται ἀντιλογίαι ἀνεφύησαν βέβαια μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων, καὶ οὐχὶ τοῦ δήμου· ἐπειδὴ ὁ δῆμος δὲν συνειθίζει νὰ ἐπιφύηται εἰς τὰ τοιαῦτα καὶ νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν. Πλὴν οἱ πεπαιδευμένοι καὶ σοφοὶ τῆς Ἀγγλίας ἐννοοῦσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀκριβῶς, καὶ ὁμολογουμένως ἀνεγίνωσκον καὶ ἐξ ἀρχῆς τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα εἰς τὸ ἑλληνικὸν, καὶ ἐνόουν καὶ τὰς ἤδη προβαλλομένας διαφορὰς, ἢ, ὡς λέγουσι, διαφθοράς. Εἷς ἐξ αὐτῶν εἶναι τῶν πεπαιδευμένων καὶ ὁ κύριος Πινκερτὸν, ὁ πληρεξούσιος ἐπίτροπος τῆς ἱερογραφικῆς ἀδελφότητος, ὅστις ἐλθὼν ἐνταῦθα ἐξετέλεσε τὰς συνθήκας καὶ περὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Γραφῶν μετὰ τῶν μεταφραστῶν καὶ περὶ τῆς ἐνταῦθα εἰς τύπους ἐκδόσεως μετὰ τῶν τυπογράφων τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας. Ἡ ἱερολογιότης του δὲ ἐν πάσαις ταῖς διαλέξεσι ταῖς γενομέναις μεταξὺ ἡμῶν καὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου οὐδέποτε ἐμνήσθη οὔτε τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου, οὔτε τῆς Βουλγάτας, ἀλλ' ἀείποτε ὁ λόγος ἦτο νὰ μεταφρασθῶσιν ἅπαντα τὰ ἱερὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, ὅσα ἀποδέχεται καὶ τιμᾷ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἀκέραια καὶ ἀπερίτμητα ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα εἰς τὸ ἁπλοῦν ἑλληνικόν. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ τοιοῦτο ἦτο τὸ φρόνημα καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ κυρίου Πινκερτὸν, ἐδέχθη αὐτὸ καὶ ἡ ἱερὰ σύνοδος μετὰ παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ εὐγενοῦς τῶν προϋχόντων συστήματος, καὶ ἐξεθόθη ἔγγραφος ἄδεια τῆς συνόδου περὶ τῆς μεταφράσεως, καὶ οἱ μεταφρασταὶ ἀνεδέχθησαν τὸ ἔργον καὶ μετέφραζον, καὶ κοινῇ πάντες οἱ ὁμογενεῖς ἐπῄνουν τὸν ἀγαθὸν σκοπὸν τῆς ἱερογραφικῆς ἀδελφότητος καὶ εὐγνωμόνουν. Ἂν ὅμως τότε ἤθελε γένηται ἁπλῶ μόνον ἀναφορὰ περὶ μεταφράσεως τῶν Γραφῶν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ, ἢ ἀπ' ἄλλης τινὸς διαλέκτου, οὐχὶ μόνον τὸ τοιοῦτο πρόβλημα ἤθελε φανῇ παντάπασιν ἀνεπίδεκτον, ὡς ἐναντίον τῷ κοινῷ φρονήματι καὶ ἀντιβαῖνον τοῖς θρησκευτικοῖς καθήκουσιν, ἀλλ' ἀφεύκτως ἤθελεν ἐμποδισθῇ καὶ ἡ ἀθωοτάτη μετάφρασις τῆς νέας Διαθήκης, ἥτις, καίτοι γενομένη ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου εἰς τὸ ἐγγύτατον καὶ σχετικώτατον ἁπλοελληνικὸν ὕφος, πάλιν ἔλαβε τοσαύτας προσβολὰς, καὶ, μετὰ τὰς γενναίας ἐκείνας ἐγγράφους καὶ ἀγράφους ἀντικρούσεις καὶ ἀνατροπὰς κατὰ τῶν ἀντιφερομένων

εἰσέτι καὶ νῦν διαφιλονεικεῖται. Ἐκ τούτων ἁπάντων ἂς συμπεράνῃ πᾶς ἐχέφρων ὁποίαν ὑποδοχὴν ἔπεται νὰ λάβῃ ἡ μελετωμένη αὕτη ξένη καὶ παντάπασιν ἀπαράδεκτος μετάφρασις.

Ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ Ἐκκλησία ἀποδέχεται καὶ σέβεται τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον, ὡς γράφει, καὶ διὰ τοῦτο ἐγκρίνει τὴν ἐκ τούτου μετάφρασιν. Καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐξ ἀρχῆς ἐσεβάσθη τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον, καὶ ὡς ἀπὸ τούτου ἀμέσως γενομένην τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα ἀποδέχεται καὶ σέβεται, καὶ οὐδέποτε θέλει δεχθῆ, οὔτε αὐτὴ, οὔτε τὰ τέκνα αὐτῆς, ἄλλην μετάφρασιν, ἐν ὅσῳ ὀνομάζονται καί εἰσιν ἀνατολικοὶ χριστιανοί· αὐτὴν ἀπεδέχετο καὶ ἀνεγίνωσκε καὶ ὅλον τὸ ἁπανταχοῦ χριστιανικὸν πλήρωμα μέχρι τοῦ τετρακοσιοστοῦ σχεδὸν ἔτους μετὰ Χριστὸν, ὅτε ἐγένετο ἡ μετάφρασις τῆς Βουλγάτας, ἀλλὰ καὶ ταύτης γενομένης καὶ ἀναγινωσκομένης ὑπὸ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἀνατολικὴ ἀπεδέχετο καὶ ἀνεγίνωσκε πάντοτε τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ ἔχουσα τὸ δικαίωμα νὰ λέγηται μήτηρ τῶν ἐκκλησιῶν (ἐπειδὴ αὐτὴ πρώτη τῶν ἄλλων ἐδέχθη τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, καὶ ἀπ' αὐτῆς διασπαρέντες οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν ἁπανταχοῦ τὸν σωτήριον λόγον) καὶ συγκροτουμένη τότε ἐν αὐτῇ τῇ βασιλευούσῃ τῶν πόλεων, οὔτε ἠθέλησε νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Βουλγάτας, οὔτε ἐπέφερεν ἀνάγκην εἰς τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας νὰ δεχθῶσιν ἀφεύκτως τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, ἀλλὰ κατανοήσασα ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι μικρὰ καὶ οὐχὶ εἰς τὰ καίρια καὶ δογματικὰ, περὶ μὲν τῆς Βουλγάτας οὐδὲ διηνέχθη· πεπεισμένη δὲ διὰ τὴν ὀρθότητα καὶ γνησιότητα τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα αὐτὴν ἀνεγίνωσκεν ἀείποτε καὶ ἐτίμα, καὶ ἀναγινώσκει καὶ τιμᾷ καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν ἡμερῶν. Ἂν λοιπὸν ἡ μελετωμένη αὕτη μετάφρασις γίνεται διὰ χριστιανοὺς οἵτινες δοξάζουσι τὸ δόγμα ἄλλης τινὸς ἐκκλησίας, γενέσθω· καὶ οὐδὲν ἡμῖν περὶ τούτου μέλει, οὐδὲ ἀντιλέγομεν. Ἂν ὅμως, καθὼς γράφει, γίνεται αὐτὴ ἡ μετάφρασις διὰ τοὺς ἀνατολικοὺς χριστιανοὺς, ταὐτὸν εἰπεῖν διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ἥτις συγκροτεῖται ἀπ' αὐτῶν, ἐρωτῶμεν τὴν ἱερογραφικὴν ἀδελφότητα καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς τῆς Ἀγγλίας: εἶναι τάχα δίκαιον ἄλλη τις ἐκκλησία νὰ ὑποχρεώσῃ τὴν πρωτίστην τῶν ἄλλων ἁπασῶν ἐκκλησιῶν, μετὰ χιλίους ὀκτακοσίους εἴκοσι καὶ ἐννέα χρόνους ἀπὸ τῆς συστάσεώς της νὰ δεχθῇ ἄλλας ἱερὰς βίβλους παρὰ τὰς κειμένας; ἢ εἶναι τάχα δυνατὸν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία νὰ καταφρονήσῃ ἀσέμνως καὶ ἀναιδῶς τὸ βαθύτατον σέβας τὸ ὁποῖον προσέφερεν εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα εἰς αὐτοὺς τοὺς παρελθόντας χρόνους, καὶ μέχρι τούτου προσφέρει, νὰ ἀποτεινάξῃ

τὸν πνευματικὸν ζυγὸν τῶν ἀποστόλων παρ' ὧν παρέλαβε τὴν χρῆσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνάγνωσιν, νὰ ἀρνηθῇ τὴν διαδοχὴν καὶ νὰ δεχθῇ βιβλία ἀκανόνιστα καὶ νεοφανῆ, τῶν ὁποίων οὔτε οἶδεν οὔτε ἐπιγινώσκει τὸ ἀνόθευτον; Τοῦτο ἀφίνομεν νὰ τὸ κρίνῃ ἀπαθῶς καὶ εἰλικρινῶς ἡ ἱερογραφικὴ ἀδελφότης.

Ἀλλ' ἡ μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα, παραβαλλομένη μὲ τὸ ἑβραϊκὸν, ἔχει διαφοράν, ὡς γράφει, καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν τοῦτο. Ἀλλὰ πόθεν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη συνέβη ἐκ τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἑβραϊκοῦ; Εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, ὅστις κατέβαλε τόσον ζῆλον εἰς αὐτὴν τὴν μετάφρασιν, καὶ τὴν ἐλογίζετο θησαυρὸν, ἐφρόντισε πρῶτον, ὡς κύριος ἐκείνων τῶν μερῶν, καὶ εὗρε τοὺς ἐντελεστέρους καὶ πληρεστέρους κώδηκας τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου, καὶ ἐκείνους ἐπέταξε τοῖς Ἑβδομήκοντα νὰ μεταφράσωσιν. Ἔπειτα δὲν εἶναι ἀμφιβολία ὅτι καὶ μετὰ τὴν μετάφρασιν ἔλαβε πρόνοιαν, καὶ παρεβλήθη μετ' ἄκρας ἐπεξεργασίας μὲ τὸ ἑβραϊκὸν πρωτότυπον, καὶ εὑρεθεῖσα ἀπαράλλακτος καὶ ἀπαραχάρακτος, οὕτως ἐναπετέθη εἰς τὴν περίβλεπτον ἐκείνην βιβλιοθήκην. Πόθεν δῆλον ὅμως ὅτι ὁ κώδηξ ἐξ οὗ ἐγένετο ἡ μετάφρασις τῆς Βουλγάτας μετὰ ἑξακοσίους ὀγδοήκοντα σχεδὸν χρόνους, καὶ οἱ ἄλλοι κώδηκες, ἀφ' ὧν ἐγένοντο αἱ λοιπαὶ μεταφράσεις, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ κώδηξ ὁ ὢν ἐν χερσὶ τῶν ἤδη ὄντων Ἑβραίων, εἶναι ἐντελεῖς καὶ ἀπαραχάρακτοι; Ἐστὶν ὁμοίως ἀναμφίλεκτον ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα ἐνόουν ἀκριβέστερον τὴν ἑβραΐδα φωνὴν παρὰ τοὺς μετὰ ἑξακοσίους ὀγδοήκοντα χρόνους ζῶντας Ἑβραίους ἢ ἑβραϊστὰς, ὅτε οἱ Ἑβραῖοι οὐχὶ μόνον δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ μεταφράσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐννοήσωσι τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον· διὸ καὶ ὀλίγον ὕστερον αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, περὶ τοὺς 530 χρόνους ἀπὸ Χριστοῦ, ἐζήτησαν ἐπιμόνως καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ὥστε νὰ ἀναγινώσκωσι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, ὡς δείκνυται ἀπὸ τῆς 146ης νεαρᾶς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἑπόμενον εἶναι νὰ συμπεράνωμεν ὁποῖος πρέπει νὰ ἦναι ὁ ἑβραϊκὸς κώδηξ ἐξ οὗ γενήσεται ἡ μελετωμένη μετάφρασις, καὶ ὁποῖοι πρέπει νὰ ὦναι οἱ ὁμογενεῖς ἢ ἑτερογενεῖς ἑβραϊσταὶ, οἵτινες μέλλουσι ν' ἀναδεχθῶσιν αὐτὴν τὴν μετάφρασιν 2100 χρόνους ὕστερον ἀπὸ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, ὅτε ἐν τοιαύτῃ διασπορᾷ καὶ ἀθλιότητι τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔθνους οὐδὲ οἱ ῥαβῖνοι αὐτῶν δὲν ἐννοοῦσι τὴν ἀρχαίαν ἑβραϊκὴν διάλεκτον δι' ἧς ἐγράφησαν αἱ Γραφαὶ καὶ ἀφ' ἧς μετεφράσθησαν εἰς τὸ ἑλληνικόν. Ἂς ἐξετάσωμεν δὲ ἤδη καὶ τὰς φαινομένας παραλλαγὰς μεταξὺ τῆς

μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα καὶ τοῦ ἑβραϊκοῦ κώδηκος, μὲ τὸν ὁποῖον ἤδη παραβάλλεται, καὶ, ὡς μὴ συμφωνοῦσα ἐξελέγχεται ὡς διεφθαρμένη καὶ ἀποδοκιμάζεται.

Καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἔπαθέ τινας μεταβολὰς, καὶ ἦτον εὐκταῖον εἰς ἡμᾶς νὰ εὕρωμέν τινα ἑβραϊκὸν κώδηκα καὶ νὰ τὸ παραβάλωμεν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ κώδηξ πρέπει νὰ ἦναι ἢ ἐκεῖνος ὁ ἴδιος ἐξ οὗ μετεφράσθη, ἢ ἄλλος τις ὁμολογουμένως καὶ ἀποδεδειγμένως σύγχρονος καὶ σύμφωνος μὲ ἐκεῖνον· μὲ ἄλλον ὅμως ἑβραϊκὸν, ἢ μὲ ἄλλην ἀλλόγλωσσον ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ μετάφρασιν οὔτε ἀνεχόμεθα νὰ τὸ παραβάλωμεν, οὔτε δεχόμεθα τὴν διὰ τοῦ τοιούτου κώδηκος ἐπίκρισιν ἢ ἐπιδιόρθωσιν, καὶ ἔχομεν τοὺς δικαίους λόγους τοὺς ἑξῆς. Ἂν τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἔπαθε μεταβολὰς, τοῦτο συνέβη βέβαια ἐκ μόνων τῶν διαφόρων ἀντιγραφῶν· ἀλλὰ τάχα καὶ οἱ ἑβραϊκοὶ κώδηκες δὲν ἀντεγράφοντο ἐν τῇ αὐτῇ διαδοχῇ τῶν χρόνων, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ οὐδόλως κατανοούντων τὴν γλῶσσαν τῶν Γραφῶν, κατ' ἐξοχὴν δὲ μετὰ τὴν γενομένην διασπορὰν εἰς πάντα τὰ ἔθνη καὶ τὴν ἐκ τούτου διαφθορὰν καὶ ἠθῶν καὶ ἐθῶν καὶ γνώσεων; Τίς δύναται νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι καὶ αὐτοὶ δὲν ἔπαθον τὰς αὐτὰς, ἢ καὶ πλείονας μεταβολὰς καὶ διαφθοράς; ἢ τίς δύναται νὰ μᾶς πληροφορήσῃ ὅτι παραβάλλοντες τὸ ἑλληνικὸν κείμενον μὲ τοιούτους κώδηκας δὲν θέλομεν τὸ διαφθείρει περισσότερον; ἢ ὅτι δεχόμενοι τὴν ὑπὸ τοιούτων κωδήκων μετάφρασιν δὲν θέλομεν ὑποπέσει εἰς δεινοτέρας ἀπάτας καὶ ψεύδη ὀλεθριώτερα; Ἀλλ' ἐρεῖ τις ἴσως ὅτι οἱ μεταφρασταὶ, ἔχοντες καὶ τὰς κατὰ καιροὺς γενομένας εἰς ἄλλας διαλέκτους μεταφράσεις ὑπὸ διαφόρων ἄλλων ἑβραϊκῶν κωδήκων, θέλουσιν ἀποφύγει τὴν ἀπάτην καὶ θέλουσιν ὁδηγηθῇ εἰς τὴν ἀλήθειαν· ἡμεῖς δὲν ἀντιφέρομεν εἰς τοῦτο, ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ μεταφράσεις, ὑποκείμεναι εἰς ἀντιγραφὰς ἱκανοὺς χρόνους, ἕως οὗ ἐφευρέθη ἡ τυπογραφία, δὲν πρέπει νὰ νομίζωνται ἀμέτοχοι διαφθορᾶς, ἀλλὰ λέγομεν τοῦτο τὸ ἀξιωματικὸν, ὅτι δὲν εἶναι συγκεχωρημένον ἐν οὐδενὶ ἔθνει, οὐδὲ ἐν οὐδεμιᾷ ὕλῃ νὰ παραβάλληται μετάφρασις πρὸς μετάφρασιν διὰ νὰ διορθωθῇ, ἀλλὰ πρὸς μόνον τὸ πρωτότυπον.

Μία τῶν παλαιοτέρων μεταφράσεων μετὰ τὴν τῶν Ἑβδομήκοντα εἶναι καὶ ἡ Βουλγάτα, τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθη καὶ ἀνεγίνωσκεν, ὡς καὶ ἤδη ἀναγινώσκει, ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, περὶ ἧς καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν ὅτι ἔχει διαφορὰν ἀπὸ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, ἥτις εἶναι ἡ ἑξῆς. Οἱ μεταφρασταὶ τῆς Βουλγάτας, ὄντες κάτοχοι τῆς λατινικῆς γλώσσης, συνέγραψαν ἐπ' ἀκριβὲς κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς διαλέκτου καθ' ἣν συνέγραφον, ὅθεν καὶ εἶναι εὐκρινεστέρα καὶ εὐκαταληπτοτέρα· πῶς ὅμως ἐνόουν οἱ μεταφρασταὶ τὴν ἑβραΐδα φωνὴν, ἢ ὁποῖος εἶναι ὁ κώδηξ ἐξ οὗ μετέφρασαν, ἢ ὁποίαν μορφὴν ἔλαβεν εἰς τὴν διαδοχὴν τοσούτων χρόνων, καὶ ὁποία θέλει φανῇ ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ παραβληθῇ μὲ ἀρχαιότατόν τινα ἑβραϊκὸν κώδηκα, τοῦτο οὔτε δυνάμεθα νὰ τὸ ἐννοήσωμεν, οὔτε εἶναι ἔργον ἡμέτερον νὰ τὸ ἐξετάσωμεν. Ἐκ τοῦ ἐναντίου εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι οἱ Ἑβδομήκοντα ἐνόουν τὴν ἑβραΐδα φωνὴν πολλῷ ἀκριβέστερον παρὰ τοὺς εἰρημένους μεταφραστὰς καὶ ὅτι ὁ κώδηξ ἐξ οὗ μετέφρασαν οἱ Ἑβδομήκοντα ἦτον ὁ πληρέστερος καὶ ἀκριβέστερος ἐκείνων τῶν χρόνων· ἐπειδὴ ὅμως ἦσαν ἀτελεῖς εἰς τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον δὲν ἐφύλαξαν τὸ ἰδίωμα τῆς διαλέκτου εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, καὶ οὕτω πληρώσαντές το ἰδιωτισμῶν ἑβραϊκῶν ἀποκατάστησαν αὐτὸ δυσνόητον. Ἀλλὰ ταύτην τὴν ἔλλειψιν ἀνεπλήρωσαν καὶ ἐπανώρθωσαν οἱ ἀείμνηστοι ὑπομνηματισταὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ἐγκύψαντες πολυειδῶς καὶ ἐξακριβώσαντες καὶ κατανοήσαντες τὰς δυνάμεις τῶν ἰδιωτισμῶν, αὐτοὺς μὲν διὰ τὸ αἰδέσιμον τῶν μεταφραστῶν καὶ τῆς ἀρχαιότητος οὐ παρήλλαξαν, ἀτρύτους δὲ καταβαλόντες κόπους διηρμήνευσαν καὶ διελεύκαναν τὸ πολλαχοῦ φαινόμενον σκοτεινὸν καὶ δυσνόητον κείμενον τῶν Γραφῶν. Τούτου οὖν οὕτως ἔχοντος, εἶναι τάχα εὔλογον νὰ προκρίνωμεν ἁπλῶς τὴν κατὰ τὴν λατινίδα φωνὴν εὐφράδειαν τῶν μεταφραστῶν τῆς Βουλγάτας ἀπὸ τὴν κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν ὁμολογουμένην ἀκρίβειαν τῶν Ἑβδομήκοντα καὶ τὸν μεταγενέστερον κώδηκα, ὅστις ποτ' ἂν ᾖ, ἀπὸ τὸν ἀρχαιότατον ἐκεῖνον καὶ πληρέστατον;

Ἐγκαλεῖται τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ὅτι ἔχει προσθήκας οὐχὶ μόνον παραγράφων, ἀλλὰ καὶ κεφαλαίων καὶ βιβλίων ὁλοκλήρων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐγκρίνεται. Ἡμεῖς δὲ, ἐξ ὧν παρετηρήσαμεν οἱ ἴδιοι καὶ ἐξ ὧν παρελάβομεν, φρονοῦμεν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἔπαθέ τινας μεταβολὰς καὶ ἐλλείψεις ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιγραφῶν, καὶ ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ συναγάγῃ τις εἰς ἓν ὅλους τοὺς κατὰ καιροὺς ἀντιγραφέντας ἑλληνικοὺς κώδηκας, ἢ τοὐλάχιστον τὰς κατὰ καιρὸν γενομένας ἐκδόσεις ἀπὸ διαφόρων κωδήκων τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ νὰ τὰς παραβάλῃ, καὶ ἐξ ἁπάντων νὰ συναθροίσῃ γενικὴν ἐκλογὴν μετὰ τῆς ἀναγκαίας ἐπιστασίας καὶ ἐπεξεργασίας, ἡ τοιαύτη συγκρότησις τῶν βιβλίων τῆς Γραφῆς, ἂν καὶ δὲν ἤθελε γίνεται ἀπαράλλακτος μὲ τὸν ἀρχαιότατον κώδηκα ἐξ οὗ μετεφράσθησαν, τοὐλάχιστον ἤθελεν εἶναι ὡς ἔγγιστα, καὶ τὴν τοιαύτην παραβολὴν καὶ ἐκλογὴν ἐδύνατο νὰ δεχθῇ καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὡς μηδὲν ἢ ἐλάχι-

στα παραβλάπτουσαν τὸ ἑλληνικὸν κείμενον. Δὲν δεχόμεθα ὅμως τὸ, ὅτι ἐγένοντο παρὰ τῶν ἀνατολικῶν προσθῆκαι εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα οὐχὶ βιβλίων, οὐδὲ ἐδαφίων. Ἀλλὰ παρετηρήθη ὅτι πολλαὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ ἑλληνικὸν κείμενον, καὶ ἐπειδὴ δὲν εὑρίσκονται εἰς τὴν Βουλγάταν ἢ εἰς τὰς ἄλλας μεταφράσεις, ἢ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐφ' ἡμῶν ἑβραίους κώδηκας, διὰ τοῦτο ὀνομάζονται προσθῆκαι. Καὶ εἶναι τάχα τοῦτο λόγος ἱκανὸς νὰ πείσῃ ὁλόκληρον Ἐκκλησίαν καὶ ὁλόκληρον ἔθνος νὰ παρίδῃ ὅσα ἀπὸ τοσούτων χρόνων ἐσεβάσθη ὡς καθήκοντα τῇ θρησκείᾳ του, διότι δὲν συμφωνοῦσι μὲ ὅσα φρονεῖ καθήκοντα ἄλλο ἔθνος, διάφορα ὁπωσδήποτε ἔχον φρονήματα περὶ τὴν θρησκείαν, καὶ νὰ πάθῃ ἐκεῖνο ὅπερ οὔτε ἐπεχείρησέ ποτε οὔτε ἐπιχειρεῖ νὰ πράξῃ εἰς ἄλλην Ἐκκλησίαν; Τοῦτο, ὡς ἡμῖν δοκεῖ, ἀντίκειται καὶ τοῖς φυσικοῖς καὶ τοῖς ἠθικοῖς καθήκουσι καὶ μάλιστα ἐν ᾧ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία φρονεῖ ἴσως ὅτι ἔχει καὶ ἰσχυρότερον λόγον· καθότι δὲν ἦτον ἄφευκτον εἰς τοὺς Ἑβραίους, καθὼς οὐδὲ ἐπὶ τούτων τῶν χρόνων δὲν εἶναι, ἓν τεῦχος νὰ περιέχῃ ὅλα τὰ βιβλία τὰ διάφορον ἐμπεριέχοντα ὕλην καὶ περὶ διαφόρων πραγματευόμενα συμβεβηκότων καὶ πραγμάτων. Δὲν εἶναι λοιπὸν θαυμαστὸν ἂν ὁ κώδηξ, τὸν ὁποῖον μετέφρασαν οἱ μεταγενέστεροι μεταφρασταὶ, δὲν περιεῖχεν ὅσα εὑρίσκονται εἰς τὸ ἑλληνικὸν καὶ νομίζονται προσθῆκαι· ἑπομένως δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἴσως καὶ οἱ μεταφρασταὶ αὐτοὶ καὶ οἱ προστάται τῆς μεταφράσεως παρεῖδον οἰκειοθελῶς τινα βιβλία, ὡς μηδὲν συντελοῦντα εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν μήτε εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν χριστιανῶν διδασκαλίαν. Εἶναι ὅμως πιθανώτατον καὶ ἴσως ἀναντίῤῥητον ὅτι ὁ Πτολεμαῖος, δι' ἣν εἶχε πρόθεσιν καὶ ζῆλον, συνήγαγεν ὅλα τὰ τότε σωζόμενα βιβλία τῶν Ἑβραίων, τόσον θρησκευτικὰ ὅσον καὶ ἱστορικὰ, εἴτε ἐν ἑνὶ κώδηκι εἴτε ἐν πολλοῖς, καὶ ταῦτα ἐπέταξε τοῖς Ἑβδομήκοντα νὰ μεταφράσωσι, καὶ ἐκ τούτων ἁπάντων συνεκροτήθη τὸ τεῦχος τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ ἀποδεξαμένη ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐξ ἀρχῆς τὰς λοιπὰς ἱερὰς βίβλους τῆς Γραφῆς ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τεύχους συναπεδέξατο καὶ αὐτὰ, ἂν καὶ οὐχὶ κατὰ ἀνάγκην ἢ χρείαν, ἀλλὰ γοῦν διὰ τὸ πρὸς τὰ ἄλλα αἰδέσιμον. Εἶναι λοιπὸν τάχα δίκαιον μετὰ τοσούτους αἰῶνας νὰ ἄσῃ παλινῳδίαν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ νὰ ὁμολογήσῃ αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς ὅτι κακῶς ποιοῦσα ἀπεδέξατο αὐτὰ, καὶ νὰ τὰ ἀποῤῥίψῃ; Ἀλλὰ τοῦτο πράξασα πρὸς τῷ πανδήμῳ ἐλέγχῳ θέλει φανῇ καὶ ὅτι λειποτακτεῖ, ὅπερ οὐδέποτε ὑπέστη.

Ἂς παρατηρήσωμεν δὲ καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ὅσα δοκοῦσιν εἶναι προσθῆκαι παρὰ τοῖς εὐρωπαίοις ἑβραΐσαις. Ἐξ ὧν γράφει πρὸς ἡμᾶς δείκνυται ὅτι προσθῆκαι λέγονται ἡ ἱστορία τῆς Σωσάννης, περικοπαί τινες ἐν ταῖς Βασιλείαις, τὰ τελευταῖα ῥήματα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἰὼβ, τινὰ κεφάλαια ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς Ἐσθὴρ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ψαλμῶν· ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις φαίνονται δεκτὰ καὶ τὰ λεγόμενα ἀπόκρυφα βιβλία. Ὅτι ταῦτα εἶναι προσθῆκαι γενόμεναι εἰς τὴν Γραφὴν παρὰ τῶν ἀνατολικῶν, τοῦτο οὔτε ἡμεῖς δεχόμεθα, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ. Εἶναι δὲ πιθανώτατον ὅτι οἱ νομοδιδάσκαλοι καὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ τῶν Ἑβραίων ἀφεῖλον πολλὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν διά τινας σεσιωπημένους λόγους. Πόσον ἄτοπον καὶ πάσης αἰσχύνης πλῆρες εἶναι τὸ νὰ βλέπῃ τις ἐν ταῖς Γραφαῖς σεβασμίους πρεσβυτέρους καὶ κριτὰς τοῦ λαοῦ ἀποπειρωμένους καὶ παραβιάζοντας ἐν τῷ κήπῳ τὴν σώφρονα Σωσάνναν! διὰ τοῦτο καὶ οἱ διάδοχοι αὐτῶν μὴ ἀνεχόμενοι ἀφείλοντο τὴν ἱστορίαν ταύτην, διὰ νὰ συναφέλωνται καὶ τὸ αἶσχος. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ κατὰ ἄλλους διαφόρους λόγους καὶ ὅσα ἄλλα φαίνονται προσθῆκαι εἰς τὸ ἑλληνικὸν, ταῦτά εἰσιν ἀποκοπαὶ καὶ ἀφαιρέσεις τῶν ῥαβίνων, καὶ ἂν τις ἐγκύψῃ μετὰ τῆς ἀνηκούσης ἐπιστασίας καὶ προσοχῆς θέλει νοήσει τοὺς λόγους τῶν ἀφαιρέσεων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀξιόπιστος καὶ περίβλεπτος Ὠριγένης, ὁ ὑπὲρ πάντας ἐγκύψας εἰς τὰ ἑβραϊκὰ τεύχη καὶ πολυειδῶς ἐξερευνησάμενος, τοιαῦτα φρονεῖ οὐ μόνον περὶ ταύτης τῆς ἱστορίας περὶ ἧς προφανῶς λέγει ὅτι ἀφείλοντο αὐτὴν ἀπὸ τῶν κωδήκων οἱ Ἑβραῖοι ὡς αἶσχος ἐπιφέρουσαν τῷ ἔθνει αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἄλλων· καὶ τοιαύτην μαρτυρίαν δίδωσιν ἐν τῇ πρὸς Ἀφρικανὸν ἐπιστολῇ, οὑτωσὶ λέγων: «Ὅσα δεδύνηνται οἱ Ἑβραῖοι (περιελεῖν) τῶν περιεχόντων κατηγορίαν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχόντων καὶ κριτῶν περιεῖλον ἀπὸ τῆς γνώσεως τοῦ λαοῦ, ὧν τινα σώζεται ἐν ἀποκρύφοις». Περὶ δὲ τῶν λεγομένων προσθηκῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐσθὴρ, αἵτινές εἰσιν ἐσπαρμέναι ἐν τοῖς δέκα κεφαλαίοις, ὁ δὲ Ἱερώνυμος, ὅστις μετερῥύθμισεν ἀπὸ τοῦ ἑβραϊκοῦ εἰς τὸ λατινικὸν τὴν βίβλον τῆς Ἐσθὴρ, συνήγαγεν ἐν ἓξ κεφαλαίοις καὶ τέθεικεν αὐτὰς μετὰ τὸ βιβλίον, μήτε τὸν ἀριθμὸν διακόψας τῶν κεφαλαίων, λέγομεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς εἴπωμεν προσθήκας, εὐλαβούμενοι, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Ἱερώνυμος λέγει ὅτι παραβαλὼν εὗρεν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ προσθήκας τινὰς μὴ κειμένας ἐν τῷ ἑβραϊκῷ, ἀλλ' εὐλαβηθεὶς τέθεικεν αὐτὰς ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου ἐν ἓξ κεφαλαίοις· ὅ,τι ποτε λοιπὸν εὐλαβηθεὶς ἐκεῖνος δὲν τὰς ἀφεῖλε, τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐλαβούμενοι οὔτε τὰς ὀνομάζομεν προσθήκας οὔτε ἐφεῖται ἡμῖν νὰ τὰς ἀφέλωμεν, καθότι ἡ εὐλάβεια τοῦ τοιούτου ἀνδρὸς δὲν ἦτο βέβαια παράλογος. Ὁ δὲ ἔσχατος τῶν ψαλμῶν οὐδὲ παρ'

ἡμῶν κατατάττεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ψαλμῶν, οὐδὲ ἀναγινώσκεται ἐπ' ἐκκλησίας, καί τοι καὶ ὕλην ἔχων σύμφωνον τοῖς πράγμασι καὶ ὅρος σύμμορφον τοῖς ἄλλοις ψαλμοῖς· ἐπειδὴ δὲ εὑρέθη, μένει καὶ αὐτὸς διὰ τὴν αὐτὴν εὐλάβειαν. Τὰ δὲ τελευταῖα ῥήματα τῆς βίβλου τοῦ Ἰὼβ ἔχουσι τὸ κῦρος διότι κεῖνται καὶ ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ κώδηκι καὶ ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Θεοδοτίωνος· μαρτυροῦσι δὲ τὴν γνησιότητα αὐτῶν Σευῆρος ὁ Ἀντιοχείας, ὁ Ὀλυμπιόδωρος καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος, ὑπομνήματα τίζοντες αὐτά. Περὶ δὲ τῶν λεγομένων ἀποκρύφων βιβλίων λέγομεν ὅτι, ἂν καὶ τὰ πλείω τούτων δὲν συντελοῦσιν οὐδόλως εἰς τὸ δόγμα, ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δὲν δύναται ν' ἀποῤῥίψῃ οὐδὲν οὐδὲ τούτων· πρῶτον διότι, ἐπειδὴ καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ γενόμεναι ἐκδόσεις τῶν Ἑβδομήκοντα ἐμπεριέχουσιν αὐτὰ, ἂν καὶ κατὰ διάφορον τάξιν, καὶ ἐπειδὴ ἔχουσι τὸ αὐτὸ ὅρος τοῦ λόγου, ὅπερ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς Γραφῆς βιβλία, δείκνυται ὅτι καὶ αὐτὰ εἰσὶ τοῦ αὐτοῦ κώδηκος τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ ἐπειδὴ ἀπεδέξατο ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀπ' ἀρχῆς τὸν ῥηθέντα κώδηκα συναπεδέξατο καὶ αὐτά. Δεύτερον, τινὰ τούτων ἀναγινώσκονται σχεδὸν καθ' ἡμέραν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἄλλα δέ εἰσι διεσπαρμένα εἰς πανηγυρικοὺς λόγους καὶ ἠθικὰς ὁμιλίας τῶν θεοφόρων πατέρων, ἅτινα ἀποδέχεται καὶ ἀναγινώσκει καθ' ἡμέραν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία· ἂν λοιπὸν ἀποῤῥίψῃ ἐκεῖνα, πῶς δύναται ν' ἀποδέχηται ταῦτα; Τελευταῖον, ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀφεύκτως νὰ τὰ διακρατῶμεν, ἵνα μὴ φανῶμεν ὅτι κινοῦμεν ὅρια αἰώνια ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν.

Μετὰ δὲ ταῦτα πάντα, καὶ ἐὰν ἀναδράμωμεν εἰς αὐτὸν τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον, ὅς ἐστιν ὁ θεμέλιος τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως, καὶ ἐὰν ἐξετάσωμεν τὴν πνευματικὴν ὕλην δι' ἧς ἐπῳκοδόμησαν ἐπὶ τοῦ θεμελίου τούτου τὴν ἱερὰν Ἐκκλησίαν οἱ θεσπέσιοι δομήτορες αὐτῆς, θέλομεν εὕρει λόγους πολλῷ ἰσχυροτέρους τῶν εἰρημένων, δι' οὓς ἀφεύκτως ὑποχρεούμεθα νὰ λογιζώμεθα τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα ἱερὰν, τελειοτάτην, ἀπαραχάρακτον εἰς τὰ καίρια καὶ ἀλάνθαστον, ὅσον καὶ ἂν ἔπαθε καί τινας ἀλλοιώσεις. Ἡμεῖς πιστεύομεν ἐπίσης, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ, ὅτι τὰ ἱερὰ εὐαγγέλια εἶναι τὰ ἀψευδέστατα βιβλία, ἅτινα διαλαμβάνουσι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, τῆς ζωῆς, τῆς διδασκαλίας, τοῦ θανάτου, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως τοῦ θεανθρώπου Σωτῆρος ἡμῶν. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὅσα προφητικὰ λόγια ἐμπεριέχονται ἐν αὐτοῖς, ἐνδεικτικὰ τῆς ἀποῤῥήτου ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἀπὸ τοῦ «Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνο-

μα αὐτοῦ Ἐμανουήλ», ὅπερ ἐστὶν ἐνδεικτικὸν τῆς ἀσπόρου συλλήψεως, μέχρι τοῦ «Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν», ὅπερ προέλεγε τὸν σταυρικὸν θάνατον, καὶ τοῦ «Οὐκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθορὰν», καὶ, «Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος,» ἅτινα ἐνδεικνύουσι τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν, ταῦτα πάντα καὶ τὰ περὶ τῶν μεταξὺ τούτων λαληθέντα ὑπὸ τῶν προφητῶν εὑρίσκονται ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ἑβδομήκοντα αὐταῖς λέξεσιν, ἀπαραχάρακτα καὶ ἀμεταποίητα. Ἑπομένως οἱ πρῶτοι πιστοὶ, οἵτινες ἐδέξαντο πρὸ τῶν ἐθνῶν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα ἦσαν οἱ ἐκ περιτομῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς καὶ νομοδιδάσκαλοι τοῦ λαοῦ, οἵτινες καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰς Γραφάς· οὐμὴν ἀλλὰ καὶ ἡ κάθοδος τοῦ παναγίου Πνεύματος σοφίσασα αὐτοὺς, οὐ μόνον τοὺς ἀποκατέστησεν ἱκανοὺς καὶ ἀξίους τοῦ συνιέναι τὰς Γραφὰς, ἀλλὰ καὶ ἐδωρήσατο αὐτοῖς τὸ χάρισμα τοῦ λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις καὶ προφητεύειν. Οὗτοι πάντες ἐν ἑνὶ πνεύματι κατανοήσαντες ὅτι ἡ μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα εἶναι σύμφωνος τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἀπερεγχάρακτος, ἀπεδέξαντο αὐτὴν, καὶ διασπαρέντες ἁπανταχοῦ καὶ διδάσκαλοι γενόμενοι τῶν ἐθνῶν, ἀπ' αὐτῆς ἐλάμβανον τὰς γραφικὰς καὶ προφητικὰς μαρτυρίας, δι' ὧν ἔδειξαν ἀψευδεστάτην καὶ πρὸ αἰώνων προωρισμένην τὴν ἔνσαρκον τοῦ Κυρίου οἰκονομίαν, καὶ ὅσα ἔλαβον ἀπ' αὐτῆς καὶ εἶπον, εἴτε κοινῇ πάντες, εἴτε ἰδίᾳ ἕκαστος ἐν ταῖς πράξεσι καὶ ἐν ταῖς καθολικαῖς καὶ ἰδιαιτέραις αὐτῶν ἐπιστολαῖς, ταῦτα πάντα ἀναγινώσκονται αὐταῖς λέξεσιν ἀμεταποίητα καὶ ἀνόθευτα ἐν ἁπάσαις ταῖς διαφόροις ἐκδόσεσι τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ὅσας γραφικὰς ἱστορίας, ἢ ῥήσεις, ἢ προφητικὰς μαρτυρίας μετεχειρίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν ἐν ἁπάσῃ τῇ θείᾳ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ καὶ ταῦτα πάντα εὑρίσκονται ἀνόθευτα καὶ ἀπαράλλακτα ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ἑβδομήκοντα. Μετὰ τοιαύτην λοιπὸν καὶ τοσαύτην ἀπόδειξιν καὶ πιστοποίησιν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ποῖος ἄλλος ἰσχυρότερος λόγος δύναται νὰ πείσῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν νὰ παρίδῃ τὸ ἱερώτατον χρέος της καὶ νὰ ἀποῤῥίψῃ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα, τὴν ὁποίαν ἐπεβεβαίωσεν αὐτὸς ὁ Κύριος, καὶ ἀπεδέξαντο οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι, καὶ τὴν ὁποίαν ἐδέξατο αὐτὴ παρ' αὐτῶν ὡς ἱερὰν, ἂν καὶ τυχὸν ἔπαθε καί τινας μικρὰς ἀλλοιώσεις ἐν ἀσημάντοις μέρεσι, καὶ νὰ δεχθῇ ἄλλην, ὁποίαν ποτ' ἂν ᾖ;

Ἰδού, ὦ ἱερὰ φιλότης, οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους προβάλλομεν περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, οἵτινές εἰσιν ἀθωότατοι, εὐθύτατοι καὶ ἐκτὸς πάσης καὶ παντοίας προλήψεως, καὶ ἐκ τούτων δύναται πᾶς συνετὸς νὰ συμπεράνῃ τὸ ἀμετάθετον ἀλλὰ καὶ κατὰ πάντα λόγον δίκαιον φρόνημα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὅταν δὲ ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ ὑπαχθῇ καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ κρίσιν τῆς προλήψεως καὶ τῆς δεισιδαιμονίας, ὡς ἔπεται νὰ ὑπαχθῇ, τότε δὴ τότε θέλει σεισθῇ τὸ πᾶν, καὶ αἱ φωναὶ θέλουσι φθάσει εἰς πολλὰ καὶ μεγάλα ὦτα, καὶ θέλει συμβῇ φρικτὸς κυκεὼν καὶ ἐπακολουθήσει μετὰ τραγικὰ καὶ ὀλέθρια. Ἀλλ' οἱ πεφωτισμένοι τοῦ Γένους θέλουσιν ἀναλάβει τὸν ἀγῶνα, ὡς γράφει, καὶ δεχόμενοι τὴν νέαν μετάφρασιν θέλουσι κατασιγάσει τοὺς λοιποὺς καὶ θέλουσι τοὺς πείσει νὰ τὴν δεχθῶσι καὶ αὐτοί. Εἰ μὲν ἐννοεῖ πεφωτισμένους τοὺς ἔχοντας μὲν τὴν ἔξω σοφίαν, χωλαίνοντας δὲ περὶ τὴν θρησκείαν, λέγομεν ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία μικρὰ φροντίζει περὶ τούτων, ὡς ὄντων μελῶν ἀποκεκομμένων· ἔπειτα καὶ ἂν εὑρίσκωνται καί τινες τοιοῦτοι μεταξὺ τοῦ Γένους, αὐτοὶ ὡς πρὸς τὸ Γένος εἶναι εὐκαταφρόνητα ἀπειροστά, καὶ ἐν τοιαύτῃ καιρίᾳ καὶ δογματικῇ ὑποθέσει αὐτοὶ ἑαυτοὺς θέλουσι κατασιγάσει, ἵνα μὴ πάθωσι τὰ ἀνύποιστα. Εἰ δὲ καὶ ἐννοεῖ πεφωτισμένους τοὺς διακρατοῦντας ἀκραιφνῶς τὸ ἀνατολικὸν δόγμα καὶ κεκοσμημένους ὁπωσδήποτε καὶ μὲ τὴν θύραθεν εὐμάθειαν, προλέγομεν ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐχὶ μόνον δὲν θέλουσι συντελέσει εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν τῆς ἱερογραφικῆς ἀδελφότητος, ἀλλὰ καὶ κατὰ χρέος θρησκευτικὸν ἕκαστος αὐτῶν θέλει ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τοῦ δόγματος, καὶ, καθὰ δυνάμεως ἔχει, θέλει εἴπει τοὺς ἀπαγορευτικοὺς λόγους καὶ οἱ τοιοῦτοι λόγοι συνηνωμένοι καὶ μὲ τὰ φρικτὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτίμια θέλουσιν ἐκδοθῇ εἰς τύπον καὶ θέλουσι διασπαρῇ πρὸς τοὺς ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ ἀνατολικοὺς χριστιανούς. Καθότι, ἂν τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ πολίτευμα λογίζεται θρησκευτικὸν ἔγκλημα τὸ νὰ ἐκδοθῇ εἰς τύπον ἡ μετάφρασις τῶν Ἑβδομήκοντα δι' ἀγγλικῆς δαπάνης, ἐν ᾧ αὐτὴ ἡ μετάφρασις, οὖσα εἰς γλῶσσαν ξένην τῆς Ἀγγλίας, οὐδόλως παραβλάπτει τὸ ἀγγλικὸν δόγμα καὶ ἐν ᾧ οὐδὲ τῆς δαπάνης ζημία ἐπακολουθεῖ, ζητεῖ δὲ νὰ ἐκδώσῃ ἄλλην καινοφανῆ μετάφρασιν διὰ τοὺς ἀνατολικοὺς χριστιανούς, πῶς εἶναι δυνατὸν ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία νὰ μείνῃ ἀπαθὴς καὶ ἀδιάφορος εἰς τοῦτο, ἐν ᾧ κατὰ πάντα λόγον θρησκευτικὸν ὀφείλει νὰ νομίσῃ ἔγκλημα καθοσιώσεως τὸ νὰ ἀναγινώσκωσιν οἱ ἀνατολικοὶ χριστιανοὶ δογματικὰ βιβλία ὡς ἐγκεκριμμένα, ἅτινα οὔτε ἐνέκρινεν, οὔτε ἐδοκίμασεν, ἀλλ' οὔτε δέχεται αὐτή; Ἂν ἡ ἱερογραφικὴ ἀδελφότης

θελήσῃ νὰ ἐκδώσῃ τὴν μετάφρασιν τῶν Ἑβδομήκοντα μετὰ τῆς εἰς τὸ ἁπλοῦν ἑλληνικὸν μεταφράσεως, κατὰ τὰς ἐξ ἀρχῆς συνθήκας, εὐεργετεῖ τοὺς ἀνατολικοὺς χριστιανούς, κατὰ τὸν ἀγαθὸν σκοπόν της, καὶ κοινῇ πάντες θέλομεν εὐγνωμονήσει εἰς αἰῶνα. Ἂν ὅμως ἀποδοκιμάζῃ τὰς ῥηθείσας μεταφράσεις, ἀπ' ἐναντίας τῶν ἐξ ἀρχῆς συνθηκῶν, ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιφέρωμεν ἀνάγκην, ἀλλὰ μένομεν ἐπίσης ἀνατολικοὶ χριστιανοί, ὡς ἐμένομεν μέχρι τούτου, μὲ τὰς αὐτὰς ἱερὰς βίβλους, τὰς ὁποίας ἐδέχθημεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐσεβάσθημεν· προλέγομεν ὅμως ἐν εἰλικρινείᾳ νὰ μὴ ἐπιχειρισθῇ ἄλλην μετάφρασιν, διότι ἀφεύκτως θέλει καταπολεμηθῇ καὶ θέλει ἀπαγορευθῇ δι' ἐγκυκλίων ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων καὶ ἐπιτιμίων καὶ διὰ βασιλικῶν θεσπισμάτων ἡ κτῆσις καὶ ἡ ἀνάγνωσις οὐ μόνον αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν γενομένων διὰ τοὺς ἀνατολικοὺς χριστιανοὺς μεταφράσεων τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης. Αἱ φωναὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἐκεῖ σταλεισῶν παρηλλαγμένων ἀραβικῶν μεταφράσεων ἔφθασαν ἐνταῦθα καὶ πρὸς καιρὸν ἀναχαιτίζονται· εἴθε νὰ μὴ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν καὶ αἱ φωναὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ οἰκούντων ἀνατολικῶν χριστιανῶν. Ἡμεῖς θέλομεν φυλάξει τοῦτο τὸ μυστικὸν μέχρι τριῶν μηνῶν, περιμένοντες ἀπόκρισιν, καὶ εἴθε νὰ μὴ βιασθῶμεν τότε νὰ τὸ ἀναγγείλωμεν εἰς τὴν σύνοδον.

1829, Ἰουνίου 2|14.

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΡΓΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΙΚΗΣ ΠΟΙΝΗΣ.

(Ἀπηγγέλθη ἐν τῇ Λέσχῃ Μνημοσύνῃ, τὸν μάϊον τοῦ 1871).

. . . . . Τὸ πρόβλημα ἐὰν πρέπῃ νὰ διατηρηθῇ ἢ καταργηθῇ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ προὐτάθη τοῖς νομοθέταις, ἐν ἐποχαῖς ἰδίᾳ ἐπαναστάσεων, ταραχῶν καὶ κοινωνικῶν ἐξάψεων. Οὕτω, παραδείγματος χάριν, ἐν Γαλλίᾳ, ὁ Βρισσὸ, ὁ Μαράτος, ὁ Ροβεσπιέρρος ἀκούοντες τὴν σάλπιγγα τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, κατὰ πρῶτον ἐγένοντο γνωστοὶ τῷ πολιτικῷ κόσμῳ, συζητοῦντες, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι κορυφαῖοι ἄνδρες τῆς ιή ἑκατονταετηρίδος, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα. Ὁ Ροβεσπιέρρος ἐκ δευτέρου τῷ 1791 ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς συνταχτικῆς συνελεύσεως, ἐπικαλεῖται τὴν κατάργησιν τῆς ποινῆς ταύτης, καθὼς καὶ ὁ Con-

dorcet, ἀπὸ τοῦ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως (Convention), στιγμάς τινας μετὰ τὴν θανάτωσιν Λουδοβίκου τοῦ ΙΣ'.

Ἐν τῇ συνελεύσει ἐκείνῃ, πολλάκις παρίσταται τὸ ζήτημα τοῦτο, καὶ μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς τελευταίας αὐτῆς συνεδριάσεως. Τέλος, τῷ 1830 καὶ 1848 ἔτει, οἱ γάλλοι νομοθέται ἐπασχολοῦνται καὶ αὖθις περὶ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου.

Ἀλλ' οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ ῥήτορες Γάλλοι ἐζήτουν τὴν κατάργησιν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς, προϋκειμένου μόνον περὶ τῶν μὴ πολιτικῶν ἐγκλημάτων, «διότι ἐν τοῖς πολιτικοῖς, ἔλεγεν ὁ Condorcet, τὸ ζήτημα ἐστὶν ὅλως ἄλλον».

Τὴν σήμερον, ἀπὸ τοῦ 1848, ἐν Γαλλίᾳ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ δὲν ἐφαρμόζεται ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων. Οἱ Γάλλοι βλέποντες ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν τοὺς νικητὰς τῆς ἡμέρας χρωμένους ὡς θανατηφόρῳ ὅπλῳ ἑνὶ μόνῳ ἄρθρῳ τοῦ νόμου, καὶ φονεύοντας τοὺς πρότερον μεταχειρισθέντας αὐτό, ἐπείσθησαν ὅτι, ἡ ποινὴ αὕτη διὰ τὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα δύναται μὲν νὰ ἦναι ἐκδίκησις καὶ μνησικακία, οὐδόλως δε πρᾶξις δικαία.

Ἡ ποινικὴ ἐπιστήμη δέον ἀρά γε νὰ ἀποῤῥίψῃ τὴν κεφαλικὴν ποινὴν καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἐγκλήμασιν; Ἡ κοινωνία πρέπει νὰ θεωρῇ ὡς κατάχρησιν τὸ θανατόνειν ἰδιώτην τινα; Πολυάριθμοι σύγχρονοι συγγραφεῖς ἐν οἷς ὁ Βίκτωρ Οὐγὼ, ὁ de Lamartine, ὁ Ἰούλιος Σίμων, ὁ Μάξιμος de Camp, Γκυζὼ, Ortolan, Mittermaier, Bernez, Philips, Pietro Elero, Carlo Cataneo, Filippo Ambrosoli καὶ πλεῖστοι ἄλλοι συνέγραψαν περὶ τούτου συγγράμματα πολυμαθῆ καὶ μεγάλης ἀξίας.

Ὁ καιρὸς ἔφθασε, πιστεύομεν, κατόπιν τοσούτων πονημάτων καὶ τοιαύτης πείρας, ὅπως ἀποφανθῶμεν ἐσκεμμένως καὶ κηρύξωμεν ὡς πρᾶξιν δικαίαν τὴν κατάργησιν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς. Ἐν ᾧ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀνεφαίνετο, ἐδύνατο ἕνεκα τῶν ταραχῶν ἢ ἄλλων αἰτιῶν νὰ μένῃ ἀμφιῤῥεπὲς, τὴν σήμερον ὅμως, νομίζομεν, εἶναι δυνατὸν νὰ διοργανισθῇ τὸ ποινικὸν σύστημα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταργήσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ποινῆς.

Ὁ πολιτισμὸς σκοπὸν ἔχει τὸ κράτος τοῦ δικαίου, τοῦ λόγου. Ἡ κοινωνία χορηγεῖ τοῖς νομοθέταις τὸ δικαίωμα τοῦ ὁρίζειν τὸ δίκαιον, τοῖς δικασταῖς τὸ τοῦ ἐφαρμόζειν αὐτό. Ἡ ποινὴ σκοπὸν προτίθεται νὰ καθυποβάλῃ τοὺς πολίτας εἰς τὸ δίκαιον. Αὗται εἶναι αἱ βάσεις πάσης πεπολιτισμένης κοινωνικῆς ἀρχῆς.

Ἐκ τούτων ἕπεται ὅτι ἡ κοινωνία δέον νὰ ἦναι ἀλάνθαστος ὅταν ὁρίζῃ καὶ ἐφαρμόζῃ τὸν νόμον. Αἱ δὲ ποιναὶ, κατὰ τὴν ἐπιστήμην, δέον νὰ ἦναι ἀναγκαῖαι, ἀνάλογοι καὶ ἠθικαί. Καθὼς δὲ

παρατηρεῖ κάλλιστα ὁ Ἰούλιος Σίμων τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἑπομένων λέξεων· ἐκ τοῦ ἀλανθάστου τοῦ νομοθέτου καὶ τοῦ δικαστοῦ, ἐκ τοῦ ἀναγκαίου, τοῦ ἀναλόγου καὶ τοῦ ἠθικοῦ τῆς ποινῆς.

Ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς ὅτι, ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, ἡ ἀνθρώπινος ζωὴ οὐδόλως ἐξετιμᾶτο προσηκόντως. Ὁ ἄνθρωπος ἄνευ διαταγμοῦ ἐφόνευε τὸν ἄνθρωπον. Εἰς πολλοὺς οὐδὲν δικαίωμα ἀνεγνωρίζετο· οἱ δεσπόται κατεπάτουν τὰ δικαιώματα τῶν ἀρχομένων. Ὅτε ἡ θεοκρατία ἐφάνη καὶ ὅτε ἐπεκαλοῦντο τὸν Θεὸν ἐπὶ τῶν γηΐνων πραγμάτων, ἤλπιζον ὅτι ἤθελον ἀποκτήσει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' οὐδόλως οὕτω συνέβη. Θὰ ἀπεμακρυνόμην δὲ τοῦ προκειμένου ἐὰν ἀνέφερον τὰ κακουργήματα καὶ τὰς δολοφονίας ἃ οἱ ἄνθρωποι ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ διεπράξαντο. Διὰ τοιούτων ἀρχῶν οἷαι αἱ τοῦ de Bonald ὅστις ἔλεγεν· «Ἡ κεφαλικὴ ποινή! Ὁ ἴδιος Θεὸς ἦν ὁ προσβληθείς! τὸν » ἔνοχον πέμψατε ἐνώπιον τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ δικαστοῦ», ἐγένοντο τοσαῦτα ἔργα πίστεως (auto-da-fé), καταδίκαι ἐπὶ μαγείᾳ, σφαγαὶ μυριάδων ἀνθρώπων· καὶ ταῦτα πάντα δι' ἐγκλήματα ἀνύπαρκτα καὶ τῇ συγκαταθέσει τῶν δικαστηρίων. Ἀρκοῦμαι νὰ φέρω ὡς παράδειγμα τὰ ὀνόματα τῶν Vanini, de Chou, τοῦ Γαλιλαίου!

Ἀλλὰ καὶ τὴν σήμερον δὲν ἠκούσαμεν μετ' ἐκπλήξεως τὸν σφραγιδοφύλακα τῆς Αὐτοκρατορικῆς Γερμανίας τὸν πρίγκηπα Βίσμαρκ ἐπικαλούμενον πρὸς ὑποστήριξιν αἱματηρῶν ἀρχῶν τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ χρώμενον πρὸς στερέωσιν τοῦ ἰκριώματος τῇ θρησκευτικῇ ἰδέᾳ; Οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου τούτου πολικοῦ εἰσὶν οἱ ἀκόλουθοι· «οἱ ἀντίπαλοι τῆς κεφαλικῆς ποι- » νῆς μεγαλύνουσι τὴν ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνου ζωῆς καὶ τὴν σπου- » δαιότητα τοῦ θανάτου. Ἐννοῶ κάλλιστα ὅτι ἡ κεφαλικὴ ποινὴ » προξενεῖ φόβον τοῖς μὴ πιστεύουσινεἰς τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς » μετὰ τὸν θάνατον· ἀλλὰ δ' ἡμᾶς, ὁ θάνατός ἐστιν ὁ σύνδεσμος » τῆς γηΐνου ζωῆς μετὰ τῆς οὐρανίας· ὅθεν δυνάμεθα ὡς παρηγορίαν νὰ εἴπωμεν τοῖς μεγαλητέροις κακούργοις mors janna vita».

Ἀλλ' εἰς ταῦτα ἀπαντῶμεν ὅτι οἱ ἐπικαλούμενοι τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ὅπως ἀποκτείνωσι μετ' ἀδιαφορίας, ἀγνοοῦσι δυνάμει τίνος ἀρχῆς ἀφαιροῦσι τὴν ζωὴν τῶν ὁμοίων των· ὅτι ἡ ἀνθρώπινος δύναμις δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα, ὡς τιμωρίαν, νὰ κωλύῃ τὸν προορισμὸν ἡμῶν ἐπὶ ταύτης τῆς γῆς. Ὅτι ἄλλως τε, ὁ θάνατος κακούργου τινος ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ἔνθεν μὲν νὰ προξενῇ θλῖψιν καὶ πόνον, ἔνθεν δὲ νὰ ἐπιβάλλῃ τῷ καταδίκῳ τὰ τοῦ ἀλ-

λου κόσμου· τέλος, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ἡμῶν ἐπιχείρημα ἐναντίον τῆς κεφαλικῆς ποινῆς, ὁ νομοθέτης ὑπόκειται τῇ ἀπάτῃ! Ποσάκις ὁ ἄνθρωπος ἐπλανήθη συντάσσων τοὺς νόμους! Ὁποῖοι δαιμόνιοι ἄνδρες ἐφονεύθησαν πρὸς ἐφαρμογὴν τούτων! Ὁπόσα χυδαῖα σφάλματα καθιερώθησαν! Δὲν εἶναι ὁ νομοθέτης ὅστις ἔδωκε τὸ δικαίωμα εἰς τὸν αὐθέντην τοῦ ἔχειν δοῦλον καὶ τοῦ θανατώνειν αὐτὸν ἀτιμωρητεί, εἰς τὸν πατέρα τὸ τοῦ φονεύειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ; δὲν ἐτιμώρουν διὰ θανάτου τοὺς μάγους; Πᾶς νεωτερισμὸς δὲν συνεθλίβετο ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ; πᾶς, ὅστις ἐπολέμει διὰ λόγου τὰ τοῖς πλείστοις παρεδεκτά, τὰς προλήψεις, δὲν ἐφυλακίζετο, δὲν ἐβασανίζετο, δὲν ἀπεκτείνετο; Γνωρίζομεν κάλλιστα ὅτι οἱ αἰῶνες ἀπηλευθέρωσαν ἡμᾶς τοιαύτης βαρβαρότητος. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία ἐβελτιώθησαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν σήμερον ὁπόσον ὀπίσω εἰς πολλὰ εὑρισκόμεθα! Ἄλλως δὲ, ὅπως φθάσωμεν εἰς τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάπτυξιν, πόσα δάκρυα, πόσον αἷμα ἐχύθησαν! Μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὁ ἱστοριογράφος φρυάττει βαθύνων τὰς μελέτας αὐτοῦ, καὶ ἤθελεν ἀμφιβάλει καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ περὶ ὅλων τῶν μεγάλων πραγμάτων τοῦ κόσμου τούτου, εἰ μὴ εἶχεν ἱκανὴν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ ἵνα διασκεδάζῃ τὰ νέφη, ἅτινα τὸν σκοτίζουσι, καὶ αἰσθάνηται, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ὑπεροχὴν τοῦ δικαίου!

Ὡς ὁ νομοθέτης, οὕτω καὶ ὁ δυναστὴς, ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ποινῶν, πρέπει νὰ ἦναι ἀλάνθαστος.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κοινωνίας τὸν νόμον ἐφήρμοζεν ὁ δεσπότης· ἕκαστος δὲ δύναται νὰ ὑπολογίσῃ τὰς ἀτοπίας καὶ τὰ κακουργήματα ἅτινα ἐγένοντο τοιούτῳ τρόπῳ. Βραδύτερον, χάρις τῷ πολιτισμῷ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, ἡ δικαιοσύνη διενέμετο ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον. Τὴν σήμερον δὲ, τὰ μᾶλλον ἐξηυγενισμένα ἔθνη εὑρίσκονται ἀρά γε εἰς θέσιν νὰ ἐφαρμόσωσιν ἀλανθάστως τοὺς νόμους; Οὐχί. Οὕτως, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, κράτεσιν, ἔνθα τὸ ἀμετακίνητον τῶν δικαστῶν εἶναι καθιερωμένον, ἔνθα δικάζουσι δημοσίως καὶ κατ' ἀντιμωλίαν, μετ' ἀνακρίσεις καὶ μετ' ἐφέσεις, ὅπου τὸ σύστημα τῶν ὁρκωτῶν εὑρίσκεται ἐν ἐνεργείᾳ, ἐν τοιούτοις κράτεσι, λέγομεν, ἐν διαστήματι δέκα ἐτῶν, ἀπὸ τοῦ 1846 μέχρι τοῦ 1856 δέκα πολῖται ἐφονεύθησαν, ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου, δέκα πολῖται ἀναντιρρήτως ἀθῷοι. Καὶ λόγον δὲν ποιούμεθα βεβαίως περὶ ὅλων ἐκείνων τῶν ὁποίων αἱ δίκαι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἀναθεωρηθῶσι. Δυνάμεθα νὰ λάβωμεν παραδείγματα καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Τὰ τοιαῦτα πάντες οἱ περὶ ταῦτα τὰ ζητήματα ἐνασχολούμενοι, γνωρίζουσι. Ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ ἀναφέρωμεν τὰς δίκας τῶν Philippi, Lesnier, Fils, Mallett, Cowin, Wood,

Gordui καὶ, τέλος, τὴν διαδραματισθεῖσαν ἐν τῷ Courrier du Lyon, τὴν τοῦ Lesurque, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόγονοι τιμῶνται παρὰ πᾶσι, διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν δειχθεῖσαν δραστηριότητα, πρᾶγμα θαυμαστὸν καὶ μιμήσεως ἄξιον, ὅπως ἀπαλλάξωσι τὸν ἀδίκως καταδικασθέντα Lesurque τῆς ἀτιμίας καὶ τοῦ αἴσχους. Μὴ λέγωμεν μετὰ τοῦ Ἰωσὴφ de Maistre «τὸ θανατοῦν ἀθῶον ἐςὶ δυςύχημα ὡς ἄλλο τι, δηλαδὴ κοινὸν τοῖς ἀνθρώποις». Μὴ ἐπαναλαμβάνωμεν μετ' αὐτοῦ «τὰ μοιραῖα ταῦτα ἡμαρτήματα δὲν εἶναι τοσαῦτα ὅσα νομίζονται» οὐχί· τὸ σφάλλειν ἀνθρώπινόν ἐστιν· ἔχομεν ἀποδείξεις. Ὁ δικαστὴς ὑπόκειται τῇ ἀπάτῃ, ὁ νομοθέτης ἐπίσης· ἄρα μὴ θέτωμεν ἐν τοῖς νόμοις ἡμῶν ποινὴν ἀμετάκλητον. Τὸ θανατόνειν, ἀδίκως διὰ τοῦ νόμου, ἄνθρωπόν τινα ἤθελεν εἶσθαι δημόσιον δυστύχημα καὶ καταδίκη τοῦ νόμου, ἐὰν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τούτου τοιοῦτόν τι συνέβαινε. Μὴ δεχώμεθα ἀμετακλήτους ποινὰς ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἡμῶν νόμοις, ἰδοὺ ἡ βάσις παντὸς ἐπιστημονικοῦ ποινικοῦ συστήματος. Ἄνευ ταύτης, οὔτε πρόοδος, οὔτε δικαιοσύνη εἰσὶν ἐφικταί. Οὐδόλως προτιθέμεθα νὰ προσβάλωμεν ἐκεῖνα τὰ κράτη ἐν τοῖς νόμοις τῶν ὁποίων ἡ κεφαλικὴ ποινὴ δὲν καταργεῖται. Τὸ τοιοῦτον ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπον. Ἄλλως δὲ, τίς περισσότερον ἡμῶν ἐκτιμᾷ μὲν τοὺς νομοθέτας, σέβεται δὲ τοὺς ἀφιεροῦντας τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς τὸ τιμωρεῖν τοὺς ἐνόχους καὶ εἰς τὸ ἐφαρμόζειν τοὺς νόμους, τοὺς φύλακας τούτους τῆς κοινωνίας; Ὅ,τι μόνον σημειοῦμεν εἶναι τὸ ἐπισφαλὲς τῶν ἀποφάσεων, τὸ ὑποδεὲς τῆς φύσεως ἡμῶν, ἥτις, ὡς ἔπεται, εἶναι ἀνάρμοστον νὰ ἐπιβάλλῃ ἀνεπανόρθωτον ποινήν.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι αἱ ποιναὶ πρέπει νὰ ἦναι ἀνάλογοι, ἀναγκαῖαι καὶ ἠθικαί. Ἐξετάσωμεν νῦν ἐν συντόμῳ ἐὰν ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἦναι ἀνάλογος πρὸς τὸ δίκαιον, πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐνοχῆς.

Ὁ I. I. Ῥουσσὼ ἀποκρινόμενος καταφατικῶς ἔλεγε τὰ ἀκόλουθα. «Εἶμαι πάνυ ἐλεύθερος, ἵνα, ὅπως σωθῶ ἀπό τινος πυρκαϊᾶς, ῥίφθῶ τοῦ παραθύρου μου, κινδυνεύων βεβαίως τὴν ὕπαρξίν μου. Εἶμαι ἐπίσης πάνυ ἐλεύθερος ἵνα ὅπως διαφύγω τὸν κίνδυνον τῶν κακουργημάτων ἅτινα δύνανται νὰ καταπραχθῶσιν ἐναντίον μου, συμφωνήσω ὅτι ἤθελον τιμωρηθῆ διὰ θανάτου, ἐὰν ἔπραττον κακούργημά τι». Νομίζομεν ὅτι τὸ συμπέρασμα τοῦ Ῥουσσὼ εἶναι ἐσφαλμένον, διότι ἐὰν ἦτο ἀληθὲς, εἴπετο ὅτι ἡ μόνη συνθήκη ποιεῖ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. Τοῦτο ὅμως οὐκ εὐοδοῦται. Τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν, τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον ὑπάρχουσιν, ἀνεξαρτήτως πάσης ἀνθρωπίνης συμφωνίας. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς γῆς ματαίως ἤθελον διακηρύξει ὅτι τὸ δολοφονεῖν τὸν πλησίον

ἐστὶ δίκαιον. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἔσεται πάντοτε ἀπορρίπτεα ὑπὸ τῆς καθόλου συνειδήσεως.

Ὁ Κάντιος δεχόμενος τὴν ἰδίαν λύσιν ἔλεγεν, «Ἐὰν φονεύῃς φονεύεις σεαυτὸν, ἐὰν κλέπτῃς, κλέπτεις σεαυτόν». Τοῦτο, καθ' ἡμᾶς, ἐστὶ τὸ ἀντίποινον βάσις ποινικοῦ συστήματος, ἣν διὰ πολλοὺς λόγους τοὺς ὁποίους παραλείπομεν ἐνταῦθα ἵνα μὴ ἐξέλθωμεν τοῦ θέματος ἡμῶν, δέον νὰ μὴ παραδεχθῶμεν. Ἡ ἰδέα ἄλλως τοῦ Καντίου βασίζεται ἐπὶ σφαλερᾶς ἀρχῆς. Δικάζων τις φονέα τινὰ δὲν πρέπει νὰ λαμβάνῃ μόνον ὑπ' ὄψιν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ φόνου· οὐχί· διότι δυνατὸν νὰ φονεύσῃ τις ἢ ὑπερασπιζόμενος δικαίως ἑαυτὸν ἢ ἄκων, ἢ ἐκ προμελέτης. Ὅθεν, μολονότι τὸ ἀποτέλεσμα ἐστὶ ταὐτὸν, αἱ προκαλέσασαι τὸν φόνον περιστάσεις διαφέρουσι.

Ποῖον ἀράγε τὸ κριτήριον, δι' οὗ δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν δικαίως τὴν κεφαλικὴν ποινήν; Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὄργανον τι ἀνακαλύπτον τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν; Δὲν γνωρίζομεν πόσα ἁμαρτήματα ἀμαυροῦσι τὴν ἱστορίαν; Ἄλλως δὲ, ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἐστι μόνον πτῶσις μαχαίρας, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ; Νοῦς ἐλπίζων εἰς τὴν ζωὴν δὲν θυσιάζεται; Μυρίαι ἠθικαὶ βάσανοι δὲν προηγοῦνται τοῦ θανάτου, καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ καταδίκου δὲν ἁφαρπάζεται, συνήθως, ἐνεργητικόν τι στήριγμα, μετὰ δὲ τὴν θανάτωσιν πολλὰ ἀθῶα ὄντα δὲν ζῶσιν ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν πικρᾷ πενίᾳ; Ταύτας ὅλας τὰς ἐρωτήσεις ὁ νομοθέτης πρέπει ἐπιεικῶς νὰ ἐξετάσῃ. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι εἶναι ἀνίκανος νὰ λάβῃ αὐτὰς ὑπ' ὄψιν μετ' ἀκριβοῦς βεβαιότητος καὶ μετ' ἀπολύτου δικαιοσύνης. Ἄρα ἡ κεφαλικὴ ποινὴ οὐκ ἔστιν ἀνάλογος. Γινώσκομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται, ἐφαρμόζων ὁποιανδήποτε ποινὴν, νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἀπόλυτον δικαιοσύνην. Ἀλλ' ἡ περὶ τῆς ὁποίας λόγον ποιούμεθα, ἐκτὸς τούτου, ἐστὶ καὶ ἀμετάβλητος. Ἀκολούθως, νομίζομεν ῥόνιμον τὸ νὰ μὴ θανατόνωμεν τοὺς ἐνόχους, ἢ κατὰ τὴν ἀγγλικὴν ἔκφρασιν, τὸ νὰ μὴ ῥίπτωμεν αὐτοὺς εἰς τὴν αἰωνιότητα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν πολλῶν ἐγκληματολόγων, ἐν οἷς καὶ οἱ ΚΚ. Ἰούλιος Σίμων καὶ Mittunaier, πολλοὶ ἐκ τῶν καταδικασθέντων μὲν εἰς θάνατον, καὶ ἕνεκα τοιᾶσδε ἢ τοιᾶσδε αἰτίας μὴ θανατωθέντων, δὲν ἔζησαν τιμίως εἰς διάστημα δέκα καὶ εἴκοσιν ἐτῶν; Τῷ ὄντι οἱ ἔνοχοι βαρέων κακουργημάτων, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν μεγάλων παθῶν ἅτινα τοὺς κατεκυριεύουσιν, εἰσὶν ἐπιδεκτικώτεροι διορθώσεως, ἢ οἱ μικρότεροι ἐγκληματίαι παρ' οἷς τὸ κακὸν καθίσταται ἕξις καὶ ὡς εἶδος ἐπαγγέλματος.

Νομίζομεν μάλιστα ὅτι οἱ μεταβληθέντες κακοῦργοι δύνανται

νὰ ἀποκτήσωσιν ὑπόληψιν καὶ τιμήν. Ὅσον δὲ τὸ καθ' ἡμᾶς, σεβόμεθα περισότερον ἐκεῖνον ὅστις ἀνατραφεὶς εἰς τὰ βάραθρα τῆς κοινωνίας, μὴ βλέπων εἰμὴ ἀπαίσια παραδείγματα, μὴ ἀκούων εἰμὴ διαφθορεῖς λόγους, καὶ πάντα ταῦτα τὰ προσκόμματα εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἁπαντῶν, κατώρθωσε, καί τοι ἁμαρτήσας, νὰ ἀπορρίψῃ τὸ ἀποτρόπαιον τῶν ἕξεών του καὶ νὰ βαδίσῃ ἐν τῇ εὐθείᾳ ὁδῷ, σεβόμεθα τοῦτον, λέγομεν, μᾶλλον, ἢ τὸν ἀκολουθήσαντα τὸ καλὸν, ὠθούμενον, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν περιστοιχούντων αὐτόν. Ὁ μὲν, ἤσκησε τὸ δίκαιον, ἀνατραφεὶς καὶ ζήσας ἐν κακίᾳ, ὁ δὲ ἀπέσχε τοῦ κακουργεῖν μὴ γνωρίσας ἢ τὸ ἀγαθόν. Τίς ὁ κρείττων;

Ὅθεν ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔποψιν ἐξετάζοντες τὴν κεφαλικὴν ποινὴν, δυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ ἐξαγάγωμεν ὅτι ἡ ποινὴ αὕτη οὐκ ἐστιν ἀναγκαία. Ἀλλ' ἴδωμεν τὸ ζήτημα ὑπὸ ἐπιστημονικωτέραν τινὰ ἔποψιν.

Τὸ σπουδαιότερον ἐπιχείρημα τῶν θιασωτῶν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς συγκεντροῦται ἐν ταύταις ταῖς λέξεσι. Ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἐστιν ἀναγκαία, ἐστὶν ὠφέλιμος· ὅ,τι χρήσιμον ἐστὶ καὶ ἀγαθὸν, ὅ,τι ἀνωφελὲς ἐςὶ καὶ κακόν. Ἐὰν θέλωμεν νὰ τιμωρήσωμεν τοὺς κακούργους, μὴ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ὑψηλὰς ἀρχὰς, εἰ καὶ αἰωνίας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Τὸ χρήσιμόν ἐστι καὶ δίκαιον. Ὁ ὑλισμὸς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, οὗτος εἶναι ὁ τελευταῖος λόγος τῶν θεωριῶν τοῦ Hobbes καὶ τοῦ Bentham. Ὑποστηρίζεται ὅτι, ἐν ὅσῳ ὑπάρχουσι κακοῦργοι, ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἐστὶν ἀναγκαία. Ὁ Ἀλφόνσος Καὰρ μεθηρμήνευσεν τὴν ἰδέαν ταύτην οὕτω πως· «Ἂς παύσωσιν οἱ κύριοι δολοφόνοι φονεύοντες· καὶ τότε ἡ κεφαλικὴ ποινὴ καταργηθήτω».

Ἀπορρίπτομεν ἄνευ δισταγμοῦ τοιούτους συλλογισμούς. Οὐδόλως παραδεχόμεθα τοιαύτην σχέσιν τοῦ δικαίου πρὸς τὸ ὠφέλιμον. Ἡ κυριωτέρα δ' ἀπόδειξίς ἐστιν ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως ἁπάντων ἡμῶν. Ἄλλως δὲ, τὸ ὠφέλιμον ἐμπεριέχει σχετικήν τινα ἰδέαν. Ποινή τις, ἥτις εἶναι ὠφέλιμος κατά τινα ἐποχὴν, εἶναι περιττὴ κατ' ἄλλην· οὕτως, ὥστε δὲν ἀρκεῖ νὰ ὑποστηρίζῃ τις ὅτι ἡ κεφαλικὴ ποινὴ εἶναι ἀναγκαία· πρέπει συνάμα νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἄνευ αὐτῆς ἡ κοινωνία μετατρέπεται πρὸς τὸ κακόν. Εὐχαρίστως ὅμως παρατηροῦμεν καὶ θέλομεν δώσει ἀποδείξεις, ὅτι ἐν κράτει, ὅπου ἡ κεφαλικὴ ποινὴ καταργεῖται, τὰ κακουργήματα ἐλαττοῦνται.

Τὸ πάλαι ἕκαστος, τότε μόνον ἐθεώρει ἑαυτὸν ἱκανοποιούμενον ὅτε ὁ κακοῦργος, πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὑπεβάλλετο εἰς μυρίας βασάνους, ἐρεθισμοὺς καὶ ἀκρωτηριάσεις. «Πρᾶξον ὅπως αἰσθανθῇ

τὸν θάνατον», ἔλεγον. Ὅτε κατήργησαν τὰς ποινὰς ταύτας τῶν κτηνωδῶν καὶ βαρβάρων ἐποχῶν, πολλοὶ συνταραχθέντες, ἐφοβήθησαν. Μεθ' ὅλα ταῦτα ὁ φόβος οὗτος οὐδόλως ἐδικαιολογήθη· προσέτι δὲ τὰ κακουργήματα ἠλαττώθησαν. Οὕτω καὶ τὴν σήμερον, ἐὰν δὲν τιμωρῶσι διὰ θανάτου πολλὰ κακουργήματα, τὰ ἤθη μᾶλλον ἡμερωθήσονται.

Ἂς μὴ νομίζωμεν δὲ ὅτι ὁ φόβος τοῦ ἰκριώματος ἀποτρέπει τοὺς κακὴν ἔχοντας φύσιν τοῦ κακουργεῖν. Οἱ μὲν ἡμίσεις τῶν ἐνόχων εἰσὶν ἀγροῖκοι· οἱ ἡμίσεις τῶν ἑτέρων ὑπείκουσι τῇ ὀργῇ. Οἱ λοιποὶ σκέπτονται μέν, ἀλλὰ τί; εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ποινῆς, εἰς τὰ μέσα τῆς ἐκφυγῆς, καὶ, τέλος, εἰς τὴν βεβαιότητα τῆς καταστολῆς.

Κυρίως τὸν κακοῦργον δὲν ἐπιῤῥεάζει ἡ σκληρότης τῶν ποινῶν, ἐπειδὴ ὅπου ἡ ἐλάττωσις τῆς σκληρότητος τούτων γίνεται μείζων, ἐκεῖ καὶ ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐγκλημάτων παρατηρεῖται. Πάντες οἱ γνωρίζοντες τὴν στατιστικὴν, ἢ οἱ ἐρευνήσαντες ἐν ταῖς χώραις ἐν αἷς ἡ στατιστικὴ δὲν ὑπάρχει, βεβαιοῦσι τὸ τοιοῦτον.

Ἡ ἰδέα αὕτη ὅτι τὸ φρικῶδες τῶν ποινῶν γεννᾷ τὸ ἀτίθασσον τῶν ἠθῶν εὑρίσκεται καὶ παρὰ τῷ Μοντεσκίῳ, ἐν τῷ σοφῷ αὐτοῦ συγγράμματι L'esprit des lois. «Ἡ πεῖρα ἀπέδειξε, λέγει ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ, ὅτι ἐν ταῖς χώραις, ἐν αἷς αἱ ποιναὶ εἰσιν ἐπιεικεῖς, τὸ πνεῦμα τοῦ πολίτου ἐπιῤῥεάζεται τοσοῦτον ὅσον ἐν αἷς αἱ ποιναὶ εἰσιν ἀπηνεῖς. Ὅταν ἄτοπόν τι συμβῇ ἐν κράτει τινὶ, ἡ μὲν βιαία κυβέρνησις προσπαθεῖ νὰ ἀναστείλῃ τοῦτο ἀμέσως, ἐφαρμόζουσα οὐχὶ τοὺς ἀρχαίους νόμους, ἀλλ' εἰσάγουσα νέαν αὐστηράν τινα ποινήν. Ἀλλ' ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου συμβιβάζεται μὲ τὴν σκληρὰν ποινὴν οὕτως ὡς καὶ πρότερον μὲ τὴν ἠπιωτέραν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ ταύτης ὁ φόβος εἶναι ὀλιγώτερος, ἡ κοινωνία ἀναγκάζεται διὰ πᾶν ἔγκλημα νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν σκληροτέραν. Εἷς τινα κράτη ἡ λῃστεία ἐμάστιζε τὸν τόπον. Ὅπως δὲ ἐκριζώσωσι ταύτην ἐφεῦρον ὡς ποινὴν τὸ βασανιστήριον τοῦ τροχοῦ, διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὁποίου ἡ λῃστεία ἔπαυσε κατ' ὀλίγον χρόνον. Ἔκτοτε ὅμως ἡ λῃστεία ἐπεκράτησεν ἐκεῖ οὕτως ὡς καὶ πρότερον».

«Τὴν σήμερον, προστίθησιν ὁ Μοντέσκιος, ἡ λειποταξία εἶναι λίαν συνεχής. Οἱ λειποτάκται τιμωροῦνται διὰ θανάτου, καὶ ὅμως ἡ λειποταξία δὲν ἐλαττοῦται».

Ὡς τὰ κακουργήματα ὠλιγόστευσαν μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς, συνοδευομένης μετ' ἄλλων βασανιστικῶν μέσων, οὕτω τὰ κακουργήματα ὠλιγόστευσαν μετὰ τὴν παραδο-

χὴν, ἐν Γαλλίᾳ, τῷ 1833, τῶν ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων, δηλ. μετὰ μετρίασίν τινα τῆς αὐστηρότητος τοῦ ποιναοῦ κώδηκος. Τοῦτο δυνάμεθα δι' ἀριθμῶν νὰ ἀποδείξωμεν.

Τῷ 1825 ὁ δημόσιος κατήγορος προὐκάλεσε τὴν κεφαλικὴν ποινὴν ἐπὶ 980 ἀτόμων, ἐξ ὧν 134 μόνον κατεδικάσθησαν. Τῷ 1833, μετὰ τὴν παραδοχὴν τῶν ἐλαφρυντικῶν περιστάσεων, ἐκ 50 κατηγορηθέντων 25 μόνον ὑπέστησαν τὴν ἐσχάτην ταύτην ποινήν.

Ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1857, ὁ ἀριθμὸς τῶν καταδικασθέντων αὐξάνει, ἂν καὶ τῷ 1837, μόνον κατεδικάσθησαν 33. Ὁ νόμος τὸν ὁποῖον ἐδέχθημεν ἐπικυροῦται πρὸς τούτοις καὶ τῷ 1858 καθ' ὃν 38, καὶ τῷ 1859, καθ' ὃν 36 μόνον κατεδικάσθησαν ὡς ἔνοχοι.

Ἡ κατάργησις τῆς κεφαλικῆς ποινῆς δὲν εἶναι ὄνειρον συγγραφέων. Πολλὰ ἔθνη ἄτινα θεωροῦνται ὡς οἱ σκαπανεῖς τῆς μεγάλης ταύτης προόδου, ἀπηλλάγησαν τῆς ποινῆς ταύτης. Ἴδε δὲ τὰ ἀκόλουθα. Ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἡ Τοσκάνη, ὁ Ἅγιος Μαρῖνος, τὸ Ὀλδεμβοῦργον, τὸ Ἀνχάλτιον, ἡ Βρέμη, ἡ Σαξωνία ἡ Ζυρίχη, τὸ Νεοκαστέλλον, αἱ Παραδουνάβιοι Ἡγεμονίαι καὶ ἡ Πορτογαλία. Ἐν δὲ τῇ Ἀμερικῇ, τὸ Μιχιγάνον, ἡ Wisconsin, ἡ Rhode-Island καὶ ἡ Νέα Γρενάδα. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ ἔθνη, τὰ κακουργήματα ηὐξήθησαν, ἡ τοῦ κοινοῦ ἡσυχία ἐταράχθη, οἱ κακοῦργοι κατέλαβον τὰς ὑψηλὰς θέσεις τῆς κοινωνίας; Οὐχὶ βεβαίως.

Δυνάμεθα ἐπίσης νὰ θεωρήσωμεν τὸ Βέλγιον ὡς κράτος ἐν ᾧ ἡ κεφαλικὴ ποινὴ κατηργήθη, ἢ μᾶλλον ἐν τρισὶ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ, ἐν τῷ Λεοδίῳ, τῷ Λιμβούργῳ καὶ Λυξανβούργῳ. Ἐν τῇ πρώτῃ ἀπὸ τοῦ 1825, ἐν ταῖς δυσὶ τελευταίαις ἀπὸ τοῦ 1830 τὸ ἰκρίωμα δὲν ἐστήθη. Οἱ ὁρκωταὶ ἀπεφάσισαν ἵνα μὴ εἰς τὸ μέλλον προφέρωσι τὴν κεφαλικὴν ποινήν. Ἰδοὺ δὲ τὸ ἀποτέλεσμα·

Ἀπὸ τοῦ 1832 μέχρι τοῦ 1835, ἐν Βρυξέλλαις εἷς μόνος ἔνοχος εὑρέθη μεταξὺ 125,865 κατοίκων. Καὶ ἐν τῷ Γανδαβίῳ μὲν, εἷς μεταξὺ 86,228, ἐν δὲ τῷ Λεοδίῳ, πάλιν εἷς μεταξὺ 66,475 κατοίκων. Ἐν τῷ διαστήματι τῷ ἀπὸ τοῦ 1850 μέχρι τοῦ 1855, ἐν μὲν ταῖς Βρυξέλλαις εἷς ἔνοχος πρὸς 97,724 κατοίκων, ἐν δὲ ταῖς πόλεσι Γανδαβίῳ καὶ Λεοδίῳ, εἷς πρὸς 75,291, ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ πάλιν εἷς πρὸς 102,972 κατοίκων, ἐν τῇ δευτέρᾳ, εὑρέθησαν.

Μὴ ἀφίνωμεν τὴν στατιστικὴν, καὶ ὅπως ἡ ἀπόδειξις γένηται καταφανεστέρα, ἐνθυμηθῶμεν ὅτι, καὶ ἐν τοῖς κράτεσι, ἐν οἷς ἡ κεφαλικὴ ποινὴ κυριεύει, τὰ κακουργήματα ἐλαττοῦνται, οὕτως

ὡς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγκλημάτων ἅτινα τιμωροῦνται διὰ θανάτου. Π. χ. ἐν Ἀγγλίᾳ, τῷ 1789, 240 εἰδῶν κακουργήματα ἐτιμωρήθησαν διὰ θανάτου. Τὴν σήμερον, εἰς δύο περιστάσεις μόνον ἐφαρμόζεται ἡ κεφαλικὴ ποινή, συνεπείᾳ τοῦ νόμου τῆς 6 αὐγούστου 1861, προκειμένου περὶ ἐσχάτης προδοσίας καὶ περὶ δολοφονίας. Ὅτε ἐγένετο ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐν τῇ ἀγγλικῇ νομοθεσίᾳ, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνόχων ἐσμικρύνθη. Ἰδοὺ δὲ πῶς.

Ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1830 46 κλέπται ἵππων ἐτιμωρήθησαν διὰ θανάτου. Ἀποῤῥιφθείσης τῆς αὐστηρᾶς ταύτης ποινῆς, αἱ κλοπαὶ ἵππων δὲν ηὔξησαν.

Τ' ἀνάπαλιν, ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, οἱ ἐμπρησταὶ ἐτιμωροῦντο φοβερῶς, καὶ ὅμως ὁ ἀριθμὸς τούτων δὲν ἐσμικρύνετο, ἀλλ' ηὔξανεν. Ἀπὸ τοῦ 1811 μέχρι τοῦ 1820 πέντε ἐμπρησταὶ ἐθανατώθησαν· ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1830, 11· ἀπὸ τοῦ 1831 μέχρι τοῦ 1840, 14· ἀπὸ τοῦ 1841 μέχρι τοῦ 1851, 35· ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τοῦ 1860, 52· 56 τέλος, ἀπὸ τοῦ 1861 μέχρι τοῦ 1868.

Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ὅτι, ἡ ἐλάττωσις τῶν ἐγκλημάτων ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν μείωσιν τῶν ποινῶν. Ἄρα ἡ κεφαλικὴ ποινὴ οὐκ ἐστιν ἀναγκαία. Καθ' ὅσον ἡ πρόοδος ῥιζοῦται περισσότερον ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις νόμοις, τὸ ἀνωφελὲς τοιούτων σκληρῶν ποινῶν ἀναφαίνεται. Λίαν δὲ εὐγλώττως παρατηρεῖ, ἐν τῷ ἀκολούθῳ μικρῷ τεμαχίῳ ὁ Ἰούλιος Σίμων, ὅστις τὴν σήμερον καταβάλλει πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἵνα ἐπουλώσῃ τὰ τραύματα τῆς ἀτυχοῦς πατρίδος αὐτοῦ, ὅτι

Le sang répandu ne sert à rien, it n'est pas même une expiation, pas même un avertissement, it n'est en réalité, qu'une excitation aux passions sanglantes et aux rages désespérées. Non! Non! C'est par la douceur, c'est par la clémence qu'on gouverne l humanité. Il faut lui montrer le spectale de la paix, il ne faut l'abreuver de sang, parceque le sang l'abreuve en même temps du désir âcre de la vengeance; nous ferions des tigres avec le supplice, et avec la clémence nons ferons des hommes. C'est la cause du XIX· siècle, c'est la cause de la civilisation tout entière que je défends; la civilisation c est la justice aimée, l'echafaud ce n'est que la guerre. Renversons l'échafaud, débarassons-nous des armées permanentes, mettons fin aux inquisiteurs et aux censeurs, confions l'humanité à l'humanité, à la liberté. Puissent nos yeux voir la fin de tous les supplices qu'on impose aux criminels, et en même temps de tous les supplices qu'on donne à souffrir aux amants passionnés de l'éternelle liberté et de l'éternelle justice!

Ἔχομέν τι νὰ εἴπωμεν ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐντύπωσιν τῆς περὶ

ἧς ὁ λόγος ποινῆς; Πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι τὸ θανατόνειν ἰδιώτην τινά ἐστι σωτήριον καὶ ἐμψυχώσεως ἄξιον παράδειγμα;

Ἐπὶ τοσοῦτον προοδεύει ὁ ἀληθὴς ἐξευγενισμὸς ἐφ' ὅσον ἡ ἀνθρώπινος ζωὴ καθίσταται σεβαστή. Ὅσον μία κοινωνία ἐκτιμᾷ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωήν, τοσοῦτον μεταξὺ τῶν ἄλλων κοινωνιῶν εἶναι ἀξία νὰ κατέχῃ τὴν πρώτην βαθμίδα, διότι τότε μόνον τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζονται κάλλιον. Τὸ δ' ἀνάπαλιν, ὅπου ἡ ζωὴ δὲν ἐκτιμᾶται, ὅπου ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου παρεξηγεῖται ἢ μᾶλλον ἀκυροῦται, ἐκεῖ ἡ χαλάρωσις τῶν ἠθῶν καὶ ὁ μαρασμὸς τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐμφανίζονται. Οἱ ἄγριοι οἵτινες ἐθήρευον καὶ θηρεύουσιν ἀλλήλους, οἱ δρυΐδαι τῶν Γαλατῶν, καθὼς καὶ τούτων οἱ ἐξοίσοῦ κολοσσοί, πλήρεις ἀνθρώπων προωρισμένων εἰς τὸ νὰ καῶσιν, ὁ Montezuma, ὅστις ἰδίαις χερσὶν ἔσφαζε μυρίους ἀνθρώπους, ὁ Νέρων πυρπολῶν τὴν τότε βασίλισσαν τῶν πόλεων, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ τρέφων τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοῦ, ἵνα ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν αὐτῶν τὴν ἡμέραν τοῦ θριάμβου του, οἱ ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ δοῦλοι, ἀγευφημοῦντες πρὸ τοῦ θανάτου αὐτῶν τὸν αὐτοκράτορα «morituri te salutant», ἡ Vendetta παρὰ τοῖς Κόρσοις, πλεῖστα ἔργα πίστεως, καὶ τέλος ἄλλαι πράξεις αἵτινες δὲν ἦσαν εἰμὴ ὑποθετικὰ κακουργήματα, οὐχὶ μόνον ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν ἐνεκρίθησαν ἀλλὰ ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐπίσης καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἐξηυγενισμένων ἀνθρώπων, οἵτινες κατεῖχον τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους. Τίς τὴν σήμερον ἤθελε τολμήσει νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τοιαῦτα κακουργήματα; τίς ἄνευ τύψεως τοῦ συνειδότος ἤθελεν ἐπιβάλει τὴν διὰ τοῦ τροχοῦ ποινὴν ἢ τὴν κατακερμάτισιν; Τείνουσιν ἄρα τὰ ἤθη πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον. Ἡ πρόοδος δὲν εἶναι ἁπλῆ λέξις ὅπως τινὲς διισχυρίζονται. Ὑπάρχει· ὅπου δὲ ἡ ἀνθρώπινος ζωὴ εἶναι σεβαστὴ καὶ προστατεύεται, ἐκεῖ καὶ ἡ ἀληθὴς ὑπάρχει πρόοδος.

Ἐνθυμοῦμαι κάλλιστα τὴν ἐντύπωσιν ἣν μοι προὐξένησε πρότασίς τις γενομένη, κατὰ μάρτιον τοῦ 1870 ἐν τῷ νομοθετικῷ σώματι τῆς Γαλλίας, παρὰ τοῦ Κ. Steenackers, πρότασις ἥτις ἐδείκνυε τὸν φόβον τοῦ ἰκριώματος ὃν ἔχει τὴν σήμερον ἡ κοινωνία. Ὁ διακεκριμένος ἐκεῖνος βουλευτὴς ἐζήτει παρὰ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ, διαμαρτυρομένων ἐναντίον τῆς καταργήσεως τῆς κεφαλικῆς ποινῆς, ὅπως θελήσωσι τοὐλάχιστον νὰ κρύψωσι τὴν βάρβαρον πρᾶξιν τῆς λαιμητόμου. Ἂν καὶ πολέμιοι τῆς κεφαλικῆς ποινῆς, οὐδόλως παραδεχόμεθα τὴν ἰδέαν τοῦ κ. Steenackers, διισχυριζόμενοι ὅτι, ἡ κοινωνία ἐφαρμόζουσα τοὺς νόμους ποιεῖ ἱερὸν καθῆκον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γίνηται γνωστὸν τοῖς πᾶσιν. Ἐὰν φρο-

νῶμεν ὅτι ἡ κεφαλικὴ ποινὴ, ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς, δὲν πρέπει νὰ γίνηται φανερὰ εἰς τοὺς πολίτας, ἡ ποινὴ αὕτη δὲν εἶναι ἠθικὴ ἀλλὰ καταστρεπτικὴ, ἐναντία τῶν ὑψηλῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς σημερινῆς κατασάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν πιστεύομεν ὅτι τὸ νομοθετικὸν σῶμα ἔπραξε μὲν καλῶς, τὴν πρότασιν τοῦ κ. Steenackers ἀποῤῥίψαν, κακῶς δὲ, τὴν κατάργησιν τῆς κεφαλικῆς ποινῆς μὴ παραδεξάμενον. Πεποίθαμεν ὅμως ὅτι τοιαύτη τις μεταβολὴ θέλει γείνει ἐν τῷ ποινικῷ συστήματι κράτους τοσοῦτον τὴν σήμερον ἀναξιοπαθοῦντος, τοσοῦτον μεγάλου, τοσοῦτον εὐεργετήσαντος πρὸ ἑνὸς περίπου αἰῶνος ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα.

Ποῖον σκοπὸν ὁ νομοθέτης προτίθεται νόμον τινὰ τιθέμενος; τὸ νὰ δώσῃ σωτήριον παράδειγμα ἐφαρμόζων τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶ τὸ κωλύειν διὰ τῆς βεβαιότητος τῆς ποινῆς, τὰ ἀῤῥυθμα πάθη τινῶν. Ἐρωτῶμεν, ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς κεφαλικῆς ποινῆς; Ὁ ἔχων ἀχρείαν καὶ πρὸς τὸ κακὸν ἐπιῤῥεπῆ φύσιν οὐδόλως ἀποθαῤῥεῖ ἐκ τοῦ φρικώδους τῆς ποινῆς ταύτης. Ἰδοὺ παραδείγματά τινα συνηγοροῦντα, ὡς νομίζομεν, ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀποφάνσεως.

Τῷ 1864, ὁ Θωμᾶς Edwards καί τοι μάρτυς αὐτόπτης τῆς θανατώσεως τῶν κακούργων Caylor καὶ Wards, ἐφόνευσε, μετὰ παρέλευσιν ἓξ ἡμερῶν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.

Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀπηγχονίζετο ὁ Φραγκῖσκος Muller, πλησίον αὐτοῦ ἐδολοφονεῖτό τις.

Τῷ 1864 ὁ δήμιος ἐθανάτωσε δύο κακούργους εἰς Σπινάλιον ἐν Γαλλίᾳ. Μετὰ παρέλευσιν ἓξ ἑβδομάδων ἄνθρωπός τις ἐδολοφονήθη διὰ δηλητηρίου ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ. Ὁ ἔνοχος παρευρίσκετο εἰς τὴν θανάτωσιν τῶν δύο κακούργων.

Ἐν Στοκχόλμῃ ἐργάτης τις ἐπιστρέφων ἐκ μιᾶς θανατώσεως φονεύει ἕνα ἐκ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ.

Δύο ναῦται πρὸ τοῦ ἱκριώματος διεγείρονται εἰς ἔριδα. Ὁ εἷς φονεύει τὸν ἕτερον.

Ὁ Bukersteth, ἱερεὺς, παρουσιασθεὶς ὡς μάρτυς ἐνώπιον ἐπιτροπῆς τινος λόρδων, ἐβεβαίωσεν ὅτι οἱ κατάδικοι μεγάλων κακουργημάτων παρευρέθησαν πάντοτε, ἅπαξ τοὐλάχιστον, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν θανατικῆς καταδίκης κακούργου τινός.

Ὁ Roberts, ἱερεὺς φυλακῆς τινος τῆς Βριστόλης, διισχυρίζετο ὅτι μεταξὺ 167 καταδικασθέντων εἰς θάνατον, τοὺς ὁποίους ἐξωμολόγησεν ἐν τῇ φυλακῇ, 161 παρευρέθησαν εἰς θανάτωσιν κακούργου τινός.

Ὁ Moruble, τέλος, φονεύσας μίαν γυναῖκα καὶ ἓν τέκνον ἐθανατώθη τῇ 5 αὐγούστου 1869. Μόλις δέκα ἡμέραι παρέρχονται καὶ ὁ Tropmann ἄρχεται τῆς οἰκτρᾶς σειρᾶς τῶν κακουργημάτων αὐτοῦ.

Δέον λοιπὸν ὅπως καταργηθῇ ἡ κεφαλικὴ ποινή. Λυπηθήτωσαν δὲ οἱ ὑπείκοντες εἰς τὰς προλήψεις καὶ τὰς κακὰς ἕξεις, οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ αἰσθανθῶσι τὴν ἀνηθικότητα ποινῆς ἥτις συνίσταται εἰς τὸ θανατοῦν ἄνθρωπον. Λυπηθήτωσαν οἱ μὴ ὁρῶντες ὅτι ὁ θάνατος φέρει τὸν θάνατον, καὶ ὅτι ὁ νομοθέτης, ὁ τοιοῦτον νόμον καθιερῶν, δὲν ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ. Λυπηθήτωσαν οἱ ἀγνοοῦντες τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας καὶ οἱ μὴ πιστεύοντες ὅτι οἱ αὐστηροὶ καὶ ἀπάνθρωποι νόμοι συντείνουσιν εἰς τὸ σκληρὸν καὶ βάρβαρον τῶν ἠθῶν.

Πολλοὶ διακεκριμένοι καὶ σοφοὶ ἄνδρες, ὁμολογητέον, ὑπερασπίζουσι τὸ τῆς διατηρήσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ποινῆς σύστημα. Τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἀποθαῤῥύνει ἡμᾶς ἐὰν δὲν ἐγνωρίζομεν τὸ αἴτιον τῆς διαφωνίας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν συστημάτων δι' ὧν ἀποδείκνυται ἡ νομιμότης τῆς τιμωρίας. Ἐπιτραπήτω μοι δὲ ὅπως εἴπω ὀλίγα καὶ περὶ τῶν συστημάτων τούτων, ὧν ἡ παραδοχὴ δύναται νὰ φέρῃ ἀντίθετον λύσιν ὡς πρὸς τὸ τῆς κεφαλικῆς ποινῆς κεφάλαιον.

Ἡ ἐκδίκησις, ὁρμέμφυτος οὖσα καὶ ἐμφυσησθεῖσα τῷ ἀνθρώπῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καθίσταται ἱερὸν καὶ νόμιμόν τι πρᾶγμα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾷ δίψαν ἐκδικήσεως ὅταν τῷ συμβῇ ἀδίκημά τι, ἡ βάσις παντὸς ποινικοῦ συστήματος εἶναι αὐτὴ ἡ ἐκδίκησις, ἥτις εἶναι τὸ δίκαιον. Τὸ σύτημα τοῦτο τοῦ Home καλεῖται θεωρία τῆς ἐκδικήσεως. Ὑπάρχει ἑτέρα τις θεωρία, ἡ τοῦ Luden ἥτις συνίσταται εἰς τὸ παραδέχεσθαι ὅτι ἡ ἐκδίκησις εἶναι κακόν τι πάθος διεγεῖρον ταραχὴν καὶ ἀταξίαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, αἵτινες ἵνα παύσωσι χρείαν ἔχουσι τῆς παρεμβάσεως τοῦ νόμου.

Αἱ θεωρίαι αὗταί εἰσιν ἐσφαλμέναι, καθ' ἡμᾶς, ἐπειδὴ ἐν αὐταῖς ἡ ἐκδίκησις θεωρεῖται τὸ δίκαιον, ὅπερ ἐστὶ ἀπαράδεκτον. Ἄλλως δὲ, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τὸ δίκαιον μετὰ παρατηρήσεώς τινος, ὅλως ἀνεξαρτήτου τοῦ θέματος ἡμῶν, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἥτις θεωρία τῆς ἐξηυγενισμένης ἐκδικήσεως καλεῖται, αὖθις τὸ δίκαιον μετὰ τοῦ ὠφελίμου συγχέονται.

Κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατονταετηρίδα, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα ἦτο τὸ τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, τὸ ὁποῖον καὶ διηρεῖτο εἰς τρεῖς θεωρίας α') τὴν τοῦ Μοντεσκίου, τοῦ I. I. Ρουσσὼ, τοῦ de Wawille, τοῦ Puffendorf, τοῦ Βεκκαρίου· β'.) τὴν τοῦ Pastoret καὶ Vattel· καὶ τέλος γ'.) τὴν τοῦ Fichte. Ἡ γενικὴ ἰδέα τῶν συγγραφέων τούτων εἶναι ὅτι

τὸ δίκαιον δύναται νὰ ὁρισθῇ διὰ συνθήκης τινός. Τὰ συστήματα ταῦτα ἀπορρίπτομεν μὴ παραδεχόμενοι τὴν κυρίαν ἰδέαν ἐπὶ τῆς ὁποίας βασίζονται, δηλ. μὴ πιστεύοντες ὅτι οἱ ἄνθρωποι ζῶσιν ἐν κοινωνίᾳ διὰ συνθήκης τινός, ἄνευ τῆς ὁποίας οὔτε τὸ νόμιμον τῆς ποινῆς ἤθελεν ὑπάρχει.

Αἱ θεωρίαι τῶν Klein, Schneider, Walcker, αἵτινες θεωρίαι τῆς ἱκανοποιήσεως ὀνομάζονται, ἄξιαι καὶ αὗταί εἰσι τῆς μνείας ἡμῶν. Ἡ βλάβη ἥτις προέρχεται ἐξ ἑνὸς ἐγκλήματος πρέπει νὰ ἀναπληροῦται. Γίνεται δὲ βλάβη οὐχὶ μόνον εἰς τὰ ἄτομα, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν. Ἐκ ταύτης τῆς ἰδέας πηγάζει, λέγουσι, τὸ νόμιμον τῶν ποινῶν, ἃς ἡ κοινωνία ἐπιβάλλει τοῖς ἐγκληματίαις. Ἡ θεωρία αὕτη ἔχει τὸ ἀληθὲς διισχυριζομένη ὅτι ὑπάρχει σκοπὸς ἱκανοποιήσεως ὅταν ἡ κοινωνία τιμωρῇ τοὺς ἐνόχους. Ἀλλ' οἱ συγγραφεῖς οἵτινες ὑπερασπίζουσι τὴν ἰδέαν τοῦ Klein, ὑπερβαίνουσι τοὺς ὅρους, παραδεχόμενοι τὴν σύγχυσιν πραγμάτων ὅλως διακεκριμένων, τῆς τιμωρίας καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως, τῆς τιμωρίας παραμεμορφωμένης εἰς ἁπλῆν ἱκανοποίησιν.

Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι θεωρίαι, αἱ καλούμεναι αἱ τῆς νομίμου συντηρήσεως ἢ τῆς νομίμου κοινωνικῆς ὑπερασπίσεως. Ἕκαστος, διατείνονται, ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ἑαυτοῦ ὑπερασπίσεως. Ἡ κοινωνία, συγκειμένη ἐκ συλλογῆς τινος ἀνθρώπων, κέκτηται ταὐτὸ δικαίωμα· ὡς ὁ ἄνθρωπος ὑπερασπίζων τὴν ζωὴν αὐτοῦ, οὕτω καὶ ἡ κοινωνία ἐφαρμόζουσα τοὺς νόμους εὑρίσκεται ἐν νομίμῳ ἀμύνῃ.

Δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ κοινωνία τιμωροῦσα τοὺς ἐνόχους ὑπερασπίζει τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς, διότι δὲν ὑπάρχει δικαία ἄμυνα εἰ μὴ πρὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κακοῦ. Ὅταν ἡ κοινωνία ἐπεμβαίνῃ καὶ τιμωρῇ μετὰ τὴν πρᾶξιν, οὐδόλως πρόκειται περὶ τῆς νομίμου ὑπερασπίσεως αὐτῆς. Ὡς ἐκ τούτου ἀπορρίπτομεν τὰς ἰδέας τῶν Martin, Schulze, Romagnosi καὶ τῶν ὁμοίων.

Οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζουσιν ἀπολύτους μὲν θεωρίας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξωσι τὴν νομιμότητα τῶν τιμωριῶν, ἀνεξαρτήτως παντὸς σκοποῦ ὠφελιμότητος, σχετικὰς δὲ τὰς ὠφέλιμον σκοπὸν προτιθεμένας. Αὗταί εἰσιν αἱ τοῦ Hobbes καὶ Bentham, ἐν αἷς διισχυρίζονται ὅτι τὸ ὠφέλιμόν ἐστι τὸ καλόν· ὁ νομοθέτης οὐδένα ἕτερον σκοπὸν πρέπει νὰ ἔχῃ ἢ τὴν πρακτικήν, τὴν ὑλικήν, οὕτως εἰπεῖν, ὠφέλειαν.

Αἱ τοιαῦται ἰδέαι παρήγαγον πλείστας ἄλλας θεωρίας, τῶν ὁποίων αἱ κυριώτεραί εἰσιν αἱ καλούμεναι θεωρία τῆς προκαταλήψεως, θεωρία τοῦ προμηνύματος, ἡ θεωρία τῆς διορθώσεως. Τὰ συστήματα ταῦτά εἰσι, καθ' ἡμᾶς, ἐσφαλμένα, ὡς συγχέοντα τὸν σκοπὸν τῶν ποινῶν μετὰ τῆς νομιμότητος αὐτῶν. Ἄλλως δὲ θεωρίαι ἀρυόμεναι τὴν ἠθικὴν καθὼς καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ δικαίου, οὐδόλως εὐχαριστοῦσι τὴν ἀνθρώπινον φύσιν.

Ἐσφαλμένην ἐπίσης νομίζομεν τὴν θεωρίαν τοῦ Καντίου ὅστις, ἀπαλλαχθεὶς παντὸς γηΐνου δεσμοῦ, φρονεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐμπνεόμενος ἐκ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸ δίκαιον, τὸ ὀρθόν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὠφέλιμον. Καθὼς βλέπει τι, ἡ θεωρία αὕτη τοῦ δεινοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου, ἡ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης καλουμένη, ἀφαιρεῖ τὴν σωματικὴν μερίδα τοῦ ἀνθρώπου καὶ παραλείπει παντελῶς τὸ ὠφέλιμον.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, πιστεύομεν ὅτι ἡ κοινωνία ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ τιμωρεῖν ὅτε ἡ ποινὴ οὐχὶ μόνον δικαία ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμός ἐστι. Κατὰ τὸν Κάντιον, ἡ κοινωνία ὀφείλει νὰ ἐφαρμόζῃ ποινήν τινα, ὅταν πρᾶξίς τις τοῦ πολίτου τινὸς προσβάλῃ καὶ παραβλάψῃ τὴν δικαιοσύνην. Ὁ Hobbes, παραβλέπων τὴν δικαιοσύνην, στρέφει τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ὠφέλιμον. Ἀμφότεροι, ὅτε Κάντιος καὶ ὁ Hobbes, φαίνονται παρεκτρεπόμενοι, διότι ὁ ἄνθρωπος, συνιστάμενος ἐκ πνεύματος καὶ σώματος, καταδαμάζεται μὲν ἐνίοτε ἀπὸ τῶν ἀκαθέκτων αὐτοῦ παθῶν, ἀλλ' ἐξανίσταται σώφρων ὑπὸ τῶν ἐμφύτων αὐτῷ εὐγενῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων, ὁ ὑλισμὸς καὶ ὁ ἰδανισμὸς εἰσιν οἱ δύο ἀστέρες οἱ ὁδηγοῦντες αὐτόν. Ὁ νομοθέτης ἄρα πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὴν διττὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τότε μόνον λαμβάνει αὐτὴν ὑπ' ὄψιν, ὅτε ἡ νομιμότης τοῦ ποινικοῦ συστήματος παράγεται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης, οὐχὶ ἐκ τῆς ὠφελιμότητος μόνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑνώσεως ἀμφοτέρων, τῆς τε ὠφελιμότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης.

Ἡ κεφαλικὴ ποινὴ ἐστιν ὅλως ἐναντία τῇ βάσει ἣν ἐθέσαμεν ἐν συνόλῳ ὑπὸ τὸ ποινικὸν σύστημα. Καταδικάζομεν ἄρα ποινὴν ἥτις οὔτε ἀνάλογος οὔτε ἀναγκαία οὔτε ἠθικὴ εἶναι· τὴν καταδικάζομεν, διότι τὴν ἱστορίαν ἀνελίττοντες παρατηροῦμεν τὸ ἐπισφαλὲς τῆς φύσεως ἡμῶν. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι δὲν πιστεύομεν μετὰ τοῦ Ἰωσὴφ de Maistre ὅτι «ἅπασα ἡ δόξα, ἅπασα ἡ μεγαλειότης τοῦ ἀνθρώπου κεῖνται ἐν τῷ δημίῳ, τῷ δεσμῷ τούτῳ τῆς ἀνθρωπίνου κοινωνίας», δὲν ἕπεται ὅτι ἀφίνομεν αὐτὴν ἄνευ ὑπερασπίσεως. Μακρὰν εἴμεθα τοιαύτης ἰδέας. Θέλομεν κατάργησιν ποινῆς συνισταμένης εἰς τὸ θανατόνειν ἕνα ἐκ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, ἀλλ' ἐνταυτῷ ζητοῦμεν τὴν τοῦ ποινικοῦ κώδηκος ἀνοργάνωσιν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ βαθμοῦ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ.

Α. Σ. ΜΑΥΡΟΓΕΝΗΣ.

Η ΕΝ ΤΗι ΕΠΑΡΧΙΑι ΒΑΡΝΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ (*).

Ἡ ἐν Βάρνῃ καὶ τῇ περιχώρῳ αὐτῆς δημοσία ἐκπαίδευσις διαιρεῖται κατ' ἐθνότητας εἰς ἑλληνικήν, ὀθωμανικήν, βουλγαρικήν, ἀρμενικὴν καὶ τέλος εἰς ἑβραϊκήν.

Κέντρον τῆς καθ' ὅλου παιδείας ὑπάρχει τὰ πολλὰ ἡ ἕδρα τῆς ἐπαρχίας, ἡ Βάρνα, ἐξ ἧς, ὡς ἐκ φαεινοτέρας τινὸς ἑστίας, φωτίζεται καὶ ἡ κύκλῳ χώρα εὐκρινέστερον μὲν κατὰ τὰς κωμοπόλεις, ἀμυδρότερον δὲ κατὰ τὰ χωρία αὐτῆς.

Α'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Γέρων ἐννενηκοντούτης καθ' ἡμᾶς, μαθητεύσας τῷ 1790 παρὰ γηραιῷ διδασκάλῳ, ἤκουε τῶν ἐνηλικεστέρων συμμαθητῶν αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἀπαγγελλόντων τὰ ἀκατανόητα ταῦτα λόγια τύπτ, τύπτει, τύπ . . . Ἡ τέως ὕπαρξις τοιούτου διδασκάλου, οὗτινος πολλοὺς προσελκυσαμένου ἀκροατὰς καὶ ἄλλοι ἄλλως παρ' ἡμῖν μνημονεύουσι, παρέχει μὲν τὸ ἐνδόσιμον ὅτι ἡ τότε παρὰ τὰ κοινὰ γράμματα ἐπιδιωχθεῖσα ὁπωσοῦν ἀνωτέρα τις ἐν Βάρνῃ προπαίδευσις ἀνάγεται εἰς χρόνους πρωϊαιτέρους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συμφωνεῖ δ' οὐχ ἥκιστα καὶ πρὸς τὴν ἐπιτοπίως φερομένην παράδοσιν ὅτι ἐγένοντο ἐνταῦθα ἑλληνικοὶ ἀρχομένης ἔτι τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος· ἀλλὰ καὶ σημειώματα διάφορα, ἀρτίως εὑρεθέντα ἐν ταῖς οἰκίαις παλαιῶν διδασκάλων, ἐν οἷς καὶ χειρόγραφά τινα οὐ πάνυ ἀνάξια λόγου (1), βεβαιοῦσιν ἐξαρκούντως τῆς παραδόσεως ταύτης τὸ ἀσφαλές.

Ἐπέκεινα δὲ τοῦ χρόνου τούτου ἀδύνατον εἶναι νὰ εἰσχωρήσῃ τις εἰς τὸ σκότος, ὅπερ διὰ πολλῶν αἰώνων καλύπτει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἱστορίαν τῆς καθ' ἡμᾶς χώρας· διότι οὔτε μαρτυρίαι ὑπάρχουσι προγενέστεραι, οὔτε ἄλλα πρόχειρα βοηθήματα· ὅθεν ἀρκοῦμαι ἀναφέρων ἐκ τῶν ἐνόντων (ἐπειδὴ περὶ παιδείας ὁ λόγος) τοὺς ὅσοι τὸ παλαιὸν ἐπὶ συγγραφαῖς ἢ καὶ διδασκαλίαις διέπρεψάν που ἐνταῦθα, ἀφίνων τὰ ἐν τῷ μεταξὺ εἰς ἐκείνους οἵ μευ φέρτεροί εἰσι καὶ ἁρμοδιώτεροι ἐρευνῆσαι.

(*) Καὶ ἰδίως τῆς ἐν Βάρνῃ.

(1) Μεταξὺ τούτων ὑπάρχει καὶ ἀχρονολογητόν τι λεξικὸν τῶν συνωνύμων ἢ μᾶλλον ἁπλοελληνικόν, ἐξηγοῦν πλείονας τῶν τετρακισχιλίων λέξεων· τούτων οὐκ ὀλίγαι τυγχάνουσιν ἀνορθόγραφοι, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ἀντιγραφή ἐστι τὸ βιβλίον οὐκ αὐτὸ οὗτινος προτύπου.

Ἐχρημάτιζον λοιπὸν ἐν Ὀδησσῷ (1) Δημήτριος ὁ περὶ τῆς πατρίδος γράψας καὶ Ἡρακλείδης ἱστοριογράφος (2) γεγραφὼς τὴν Διαδοχὴν ἐν ἓξ βιβλίοις καὶ Λεμβευτικόν, ὅθεν καὶ Λέμβος ἐκαλεῖτο (3) — ἐν Καλλάτιδι δὲ (τῆς σήμερον Μαγκάλλια (4) Ἴστρος Καλλατιανὸς περὶ τραγῳδίας γράψας καλὸν βιβλίον (5) καὶ Θαλῆς ὁ κακόζηλος ῥήτωρ· προσέτι Δημήτριος ὁ Καλλατιανὸς γεγραφὼς περὶ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης εἴκοσι βίβλους (6) καὶ τοὺς καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα γενομένους σεισμούς (7). — Πάντων τούτων ὅμως ἠφανίσθησαν τὰ συγγράμματα, καὶ ὅτι ποθεινότερον τὰ ἱστορικά, ἐξ ὧν μέγα φῶς ἀναντιῤῥήτως θὰ διεχέετο ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν μερῶν τούτων. Ἐν Ὀδησσῷ ἤκμαζε πρὸς τούτοις καὶ Ἀμπλίας ὁ ἐκ τῶν Ἑβδομήκοντα, ὅστις γενόμενος ὁ πρῶτος τῆς πόλεως ταύτης ἐπίσκοπος, ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τῆς αὐτόσε διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ (8). Καὶ ταῦτα μὲν πρὸ τῆς μακεδονικῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐνταῦθα κυριαρχίαν.

Μετὰ δὲ τὸ 1790 ὁ λαὸς ἀποθέμενος βαθμηδὸν πᾶσαν διανοη-

(1) Ἤτις αὐτή ἐστιν ἡ νῦν Βάρνα.

(2) Στεφ. Βυζαντ. περὶ πόλεων ἐν λ. Ὀδησσός.

(3) Διογ. Λαερτ. Βίοι φιλοσοφ. ἐν Ἡρακλείδου, ἔνθα ἄλλως τε καὶ Καλ(λ)ατιανὸς πολιτογραφεῖται οὗτος.

(4) Κώμη ὀλιγανθρωποτάτη καὶ ἄσημος, ἱστορικωτάτη ὅμως ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἀκμαία. Θεωρεῖται σήμερον ἕδρα ὁμωνύμου δήμου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ.

(5) Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Κάλ(λ)ατις.

(6) Διογ. Λαέρτ. ἐν βίοις Δημητρίου καὶ Θάλητος.

(7) Στράβ. Γεωγρ. βιβλ. Α'. 60.

(8) Ἐχειροτονήθη δὲ ὑπὸ Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου, ὃν περιηγησάμενον τὰς χώρας ταύτας διεδέξατο εἰς τὸ κήρυγμα συσταθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἐπιστείλαντος πρὸς Ῥωμαίους Ἀσπάσασθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ ΙΣΤ', 8). Ἡ ἐκκλησία τελοῦσα τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς ἐτησίως, δι' ἄλλων τε καὶ τοῦ ἐξῆς τροπαρίου αἰνεῖ τὸν μάρτυρα. Ἰσχύϊ τοῦ θείου δυναμούμενος πνεύματος τοὺς ΚΑΤΟΙΚΟΥΝΤΑΣ ΟΔΗΣΣΟΝ υἱοὺς ἀπέδειξας φωτὸς, Ἀμπλία ἀπόστολε, κτλ. (Ἰωσὴφ ὑμνογρ. ἴδε Μηναῖον ὀκτωβρ. 31). Ἡ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ ἀπαντῶσα λέξις Ὀδησσὸν, κακῶς διὰ τοῦ Γ ὑπό τινων βυζαντινῶν γραφομένη, τοιούτου λάθους ἀφορμὴ ἐγένετο δι' ἀβλεψίαν τῶν ἀντιγραφέων, ὥστε καὶ ἡ πόλις καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν θὰ ἐβυθιζόμεθα ἅπαντες εἰς τὸν Εὔξεινον, εἰ μὴ ἔσπευδεν εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ἡ πιθανῶς ὑπὸ Ἀνδρέου τοῦ Ἱερωμένου ἐπενεχθεῖσα τῇ λέξει διόρθωσις· διότι πλὴν τῆς κατ' αὐτὴν ἐκδόσεως Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ, ἐξ ἧς καὶ τὸ διωρθωμένον τοῦτο ἐλήφθη τροπάριον, ἐν πᾶσι τοῖς παλαιοτέροις ἐνταῦθα Μηναίοις πρότερον μὲν, ἀντὶ Ὀδησσὸν, ἀνεγινώσκετο (ὡς φαίνεται) εἰς βυσσὸν, ἐκ τούτου δ' ὡς νῦν εὕρηται εἰς βυθόν.

τικὴν αὐτοῦ μέριμναν διὰ τὸν τρόμον τοῦ καιροῦ ἐκείνου, οὐ μόνον κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν γενεὰν ἐν ἐσχάτῃ διετέλεσεν ἀμαθίᾳ, ἀλλὰ καὶ μικροῦ δεῖν ἐξεφυλίζετο τέλεον· ἡ γλῶσσα, καὶ πρόσθεν ἤδη τείνουσα εἰς ἀπώλειαν, ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἀγορᾶς (1) κατ' ἀνάγκην· πλεῖστοι δέ, ἵνα μὴ πάντες εἴπω, ἐπιλαθόμενοι ταύτης παντάπασιν, ἐλάλουν τὴν ἐπιβληθεῖσαν ὡς εἰπεῖν τουρκικὴν, οὐδὲν ἧττον συνεθισθέντες καὶ πρὸς ἦθη τινὰ τῶν κρατούντων (2).

Καὶ ναὶ μὲν ἐπεφάνησαν βραδύτερον γραμματοδιδάσκαλοί τινες, διδάξαντες ἀκαταλήπτως τὴν ὀκτώηχόν τε καὶ τὸ ψαλτήριον (3), οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ λογιώτεροί τινες αὐτῶν ἐπεφάνησαν

(1) Διότι κατ' οἶκον πολλαὶ τῶν γυναικῶν ἑλληνιστὶ συνήθως διελέγοντο.—Λείψανα τῆς βαρναϊκῆς ταύτης διαλέκτου (ἧτις ἕνεκα τῆς ἐκ τῶν σχολείων διαδιδομένης ἤδη νεωτέρας γλώσσης κινδυνεύει μετ' οὐ πολὺ νὰ λησμονηθῇ) σώζονται ἔτι εἰς τὰ στόματα εὐαρίθμων παρ' ἡμῖν γραιῶν. Εὐχῆς δ' ἔργον ἦθελεν εἶναι, ἐὰν οἱ διδάσκαλοι, ἐγχώριοι μάλιστα ὄντες οἱ πλείους, ἀνελάμβανον φιλοτίμως πάνυ τὴν σύνταξιν γλωσσαρίου πρὶν ὁ τάφος καλύψῃ διὰ παντὸς τὰ πολύτιμα ταῦτα κειμήλια, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον, καθ' ὅσον σπανίως εὑρίσκει τις ἀλλαχοῦ ἀμιγεστέραν καὶ γνησιωτέραν δημώδη γλῶσσαν. Τοιαύτης συλλογῆς ἀνταξιά εἰσι πάντως καὶ τὰ λεγόμενα παραμύθια, ὧν τινα μὲν πολλὴν ἔχουσι τὴν ἀναφορὰν πρὸς τοὺς ἀρχαίους τῶν Ἑλλήνων μύθους, τινὰ δὲ καὶ διετηρήθησαν ἀπαράλλακτα, ὡς τὸ τοῦ Ἔρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς καὶ τὸ τοῦ Χρυσοῦ δέρατος· πρὸς δὲ καὶ ποικίλα ᾄσματα, οἷον ἐρωτικά, βακχικά, γαμήλια, τραπεζικὰ καὶ πάμπολλαι παραδόσεις καὶ ἔθιμα. (Τούτων ἕν, εἰς ὀλίγους ὃν ἐνταῦθα γνωστὸν, ἦν καὶ τὸ ἑπόμενον. Ὅτε, πρὸ ἑβδομήκοντα ἐτῶν, ἀπέθνησκέ τις ἐν ξενιτείᾳ, οἱ οἶκοι μένοντες κατεσκεύαζον ἐκ τῶν ἐναπολειφθέντων αὐτοῦ ἱματίων ἀνδρείκελον, περὶ ὃ συναθροισθέντες οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ὡς ἐν κηδείᾳ ἔκλαιον καὶ ὠδύροντο ἐφ' ὅλην ἡμέραν ψαλλομένου ὑπὸ ἐπὶ τούτῳ γυναίων κατανυκτικωτάτου τινὸς μυρολογίου· ἡ τελετὴ αὕτη, ἧς παραπλησίαν ἦγον καὶ οἱ ἀρχαῖοι [ὐδ. Ἑλλ. ἀρχαιολ. W. Smith ἐνλ. Νεκρὸς] ὠνομάζετο παρ' ἡμῖν κλαίω.

(2) Ὅτε τῷ 1812 ἡ Βασσαραβία μετὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκην περιῆλθε τελειωτικῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥώσσων, πλεῖστοι τῶν Ὀθωμανῶν μεταναστεύσαντες ἐκ τῶν ἐκεῖ φρουρίων καὶ ἰδίως τοῦ Βενδερίου, ἦλθον καὶ ἐγκατέστησαν παρ' ἡμῖν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν τοσοῦτος, ὥστε ἕκαστος οἶκος ἐκ τῶν ἡμετέρων προσετάχθη νὰ ξενίζῃ οὐχὶ μίαν, ἀλλὰ δύο καὶ τρεῖς ὀθωμανικὰς οἰκογενείας καὶ ταύτας ἐπὶ πλέον τῶν δέκα ἐτῶν, μεθ' ἃ ἄλλαι μὲν αὐτῶν ἀπεχώρησαν πανοικεὶ εἰς τὰ ἐνδοτέρω τῆς ἐπαρχίας, πολλαὶ δὲ καὶ ἀπέμειναν ἔκτοτ' ἐνταῦθα. Κατὰ τὸ λέγειν λοιπὸν τῶν γερόντων εἰς ταύτην τὴν πολυγρόνιον μεθ' ἡμῶν ἀναστροφὴν ἀποδοτέαν τήν τε ἐπικράτησιν τῆς τουρκικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἄλλων ἐκφύλων ἠθῶν. Προστιθέασι δ' ὅτι πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου οὐκ ὀλίγοι Ὀθωμανοὶ ἐνόουν καὶ ἐλάλουν ἐν Βάρνῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐπικτήτως, τοῦθ' ὅπερ εἶχε προκαλέσει καὶ τὴν ἀνάγκην συνθηματικῆς τινος γλώσσης, ἧς πολλὰς λέξεις τινὲς ἐνθυμοῦνται ἔτι παρ' ἡμῖν.

(3) Μνείας χάριν σημειοῦμαί τινα ἐνταῦθα καὶ περὶ τῶν (γραμματοδι)δασκάλων τούτων, παρ' οἷς οἱ πατέρες ἡμῶν ἐμάνθανον ἐν Βάρνῃ τὰ κολλυβογράμματα. Τόπος παραδόσεων αὐτοῖς ἦσαν οἱ πρόναοι καὶ ἀφανῆ

γραμματικὰ μαθήματα παραδόντες εἰς τοὺς εὐγενεστέρους τῶν παί-

τινα οἰκήματα ἰδιωτικὰ, περιδεῶς κλειόμενα καὶ ἀνοιγόμενα, ὅπου οἱ μαθηταὶ χαμαὶ ἐπὶ ψιάθων καθήμενοι, ἀνεγίνωσκον ὁμοῦ, ἄλλοι μὲν ἔχοντες πινακίδας, ἐφ' ὧν ἐγέγραπτο τὸ ἀλφάβητον· ἄλλοι δὲ τὴν φυλλάδα συλλαβίζοντες, ἧς προηγεῖτο πάντοτε τὸ Σταυρὲ, βοήθει μΕ· ἄλλοι διερχόμενοι τὸ Χτωῆχι ἢ Φτωῆχι ἢ Στωῆθι καὶ παραλείποντες τὰ ἐν αὐτῷ κόκκινα γράμματα· ὀλίγοι τοὺς Ψαλμοὺς ἐκστηθίζοντες· ὀλιγώτεροι δὲ οἱ ἐμμούσως λέγοντες τὸν Ἀπόστολον· καὶ δύο, ἢ τὸ πολὺ τρεῖς, οἱ μεθ' ὑπερηφανίας φέροντες τὸ βαρὺ φορτίον τοῦ Τριῳδίου, ὅπερ καὶ ἐθεωρεῖτο τὸ nec plus ultra τῆς μαθήσεως. Ἐδιδάσκοντο ὅμως καὶ γραφὴν ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐπεθύμουν, ἧς, ἀρχομένης συνήθως μετὰ τὸ Ψαλτήριον, προὐτίθεντο πρῶτα ὑποδείγματα πλὴν ἄλλων καὶ τὸ Δοκίμιον κονδυλίου καὶ καλῆς μελάνης, καὶ τὸ ἐμμέτρως ἐκφερόμενον τοῦτο. «Ἄρξου, χείρ μου ἀγαθὴ, γράψον γράμματα καλά· μὴ ἀρθῇς καὶ » παιδευθῇς καὶ 'ς τὸν φάλαγγα βαλθῇς» (ὅστις, ἐν παρενθέσει. ἐπεκρέματο εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ταλαιπώρων παίδων ἀπειλητικώτερος καὶ αὐτῆς τῆς σπάθης τοῦ Δαμοκλέους). Τινὲς ἤκουον καὶ λογαριασμὸν κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Φιλτζούνη· ἔνιοι δὲ καὶ ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἀπὸ τοῦ νεανες, ὅπως χοροστατῶσιν ἐν τοῖς ναοῖς (τούτων οἱ προχειριζόμενοι ἀναγνῶσται συνείθιζον, νέοι ὄντες, νὰ τρέφωσι μακρὸν πλόκαμον). Ἐν τοιαύτῃ δὲ μαθητικῇ ποικιλίᾳ οὐ μόνον ἦν ἀδιαίρετον τὸ σχολεῖον εἰς τάξεις, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος μαθητὴς μεταξὺ τῶν ἀναγινωσκόντων τὰς αὐτὰς βίβλους, προκόπτων ἢ ὑπολειπόμενος, ἀπετέλει ἰδίαν ἑαυτοῦ κλάσιν καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τοῦτο ἔδει νὰ ἐπιβλέπηται. Ὡς ἐπιμήσιον δὲ τῶν λίαν εὐτελῶν καὶ μηνιαίων διδάκτρων τῆς σχολῆς, καθ' ἑκάστην χειμερινὴν πρωΐαν εἰσερχόμενοι οἱ μαθηταὶ, ἐκόμιζον ὑπὸ μάλης ἀνὰ ἓν τεμάχιον ξύλου διὰ τὴν θερμάστραν· τὸ δ' ἑσπέρας πρὸ τῆς ἐξόδου ἐγειρόμενοι, ἀπήγγελλον βραδέως καὶ ὁμοφώνως τὸ ἐξῆς ἀπολυτήριον, ὅπερ ὃν γεγραμμένον ἐπὶ ἄβακος ἀνηρτᾶτο ἀπὸ τοῦ τοίχου, καὶ σὺν τῷ ἄλλως ἠθικῷ αὐτοῦ σκοπῷ, ἐχρησίμευε καὶ ὡς αὐστηρότατος ἐνεργείᾳ κανονισμὸς τοῦ διδασκαλείου. «Ἐπικαλοῦντες παιδεύον- » τες, εὐθυμοῦντες χαίροντες, συλλαβοῦσα ἐν γαστρί. Τὸν πατέρα προσκυ- » νῶ, τὴν μητέρα σέβομαι, καὶ τὸν πρῶτον ἀδελφὸν, ἀδελφήν τε καὶ πατέρα· » περὶ πᾶσαν ἐντολὴν, τὴν ἀγάπην ἔχετε, τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα » τιμᾶσθαι, τοῖς ἱερεῖς εὐλαβεῖσθε Ἄνθρωπος ἀγράμματος ξύλον ἄκαρπόν » ἐστι· διὸ ὅπου φορεῖ τὰ γράμματα ὑπὲρ χρυσίου καὶ ἀργυρίου τιμιώτερόν » ἐστι. Καὶ σὺ, καλέ μας διδάσκαλε, ἔχε καλὴ νύχτα· καὶ τὸ ταχύ 'που » δὲν ἐρθῇ, τὰ μίκρ' ἀπὸ δώδεκα, καὶ τὰ τρανὰ εἰκοσιτέσσερα, καὶ τὸν πρω- » τόσκαλον σαράντα ὀχτώ, καὶ δύο διὰ τὴν εὐχὴν Πενῆντα· Ἀμήν». Ἡ εὐχὴ αὕτη δὲν εἶναι κωμικός τις ἀρλεκίνειος τρίδων· εἶναι ῥάκη, ἐν σκότει συῤῥαφέντα, τῆς τότε γυμνωτευούσης Ἑλλάδος γλώσσης καὶ σεβασθῶμεν αὐτά. Ἐν τούτοις ὁ μαθητὴς ὁ ἀλλάξας βιβλίον τι ἐκ τῶν προμνησθέντων, συνωδεύετο τὴν ἡμέραν ἐκείνην πομπωδῶς ἀπὸ τοῦ σχολείου εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον ὑπότε τοῦ πρωτοσχόλου καὶ τῶν συνομιλητῶν αὐτοῦ, οἵτινες ἅμ' ἀφικόμενοι εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, ἐτίθεσαν τὸν πομπευόμενον ἐπὶ ἐδωλίου καὶ ἀνυψώσαντες οὕτω τρὶς, ἐξ ἴσου δὲ φωνήσαντες Ἄξιος, ἔῤῥιπτον αὐτὸν κατὰ γῆς. Ἡ μήτηρ ἡ τὴν ἐπίφθονον ταύτην δόξαν ἀπολαμβάνουσα, ἀντήμειβε δεόντως τὸν πρωτόσχολον, καὶ παραθεῖσα ἔπειτα τράπεζαν, εἱστία πᾶσαν τὴν συνοδίαν δεχομένη συγχρόνως καὶ τὰς συγχαρητικὰς ἐπι-

δων(1)καὶ οἱονεὶ προλεάναντες τὴν ὁδὸν,ἣν ἐθνοπρεπέστερον ἀκολούθως ἔμελλε νὰβαδίσῃ ὁ τόπος·ἀλλ'ἡ ἐνταῦθα ἀνάδοσις τῶν γραμμάτων καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἀναγέννησις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ σωτηρίου ἔτους 1840, ἐποχῆς ἐν τοῖς μάλιστα παρ' ἡμῖν ἀξιομνημονεύτου, καθ' ἣν ἡ πόλις ἡμῶν ἀπαλλαγεῖσα ὁπωσοῦν ἔκ τε τῶν ἐσωτερικῶν πιέσεων καὶ τῶν ἐκ τῶν πολέμων δεινῶν (2), ὠφελουμένη δὲ καὶ τὰς φιλολάους καὶ φιλοπροόδους ἤδη διαθέσεις τῆς κυβερνήσεως, ἐπέδωκεν ἑαυτὴν ἐλευθερώτερον εἰς τὴν περίθαλψιν τῶν κοινῶν πραγμάτων, τὸ δὲ ἱερὸν πῦρ τῆς παιδείας καὶ τῆς ἐθνότητος περιελθὸν εἰς τὰς σθεναρὰς χεῖρας ἀνδρῶν ἐπὶ φιλομουσίᾳ καὶ φιλοπατρίᾳ διακριθέντων, ἤρξατο νῦν θερμουργότερον συνδαυλιζόμενον, καὶ κατὰ τὴν βαθμιαίαν αὐτοῦ ἐκπύρωσιν ἕκαστος σπινθὴρ πεσὼν ἐπὶ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἐρειπίων τοσούτων προπατορικῶν ἑστιῶν, ἀνέφλεξεν αὐτὰς εἰς διηνεκῆ φωτισμὸν τῶν ἐπιγιγνομένων (3). Ἔκτοτε, ὡς ἀπὸ πολυκρούνου τινὸς πηγῆς (τῶν σχολείων) ἡ γλῶσσα ἀρθόνως διοχετεύεται διὰ τῆς σπουδαζούσης νεότητος καὶ εἰς τὸν λαὸν, ὅστις ἀνέκαθεν διψῇ τὴν ἑλληνομάθειαν· τὰ τέως παρεισφρήσαντα ἐν ἡμῖν ξένα ἤθη πολλαχοῦ ἀποκρούονται ἤδη· ἡ δὲ ἐθνικὴ συναίσθοις) βαθέως ῥιζωθεῖσα εἰς τὰς καρδίας τῶν πολιτῶν, διακριδὸν ἐμφαίνεται εἰς τὰς ὄψεις ἁπάντων.

§ ΤΑ ΕΝ ΒΑΡΝΗι ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ.

Τὰ ἐκπαιδευτήρια ταῦτά εἰσι τέσσαρα· ἤτοι δύο δημοτικά, ἡ ἑλληνικὴ σχολὴ καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον,

σκέψεις τῶν γειτόνων καὶ συγγενῶν. Πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐστέλλοντο τὴν ἐποῦσαν ῥ ω δ ή μ α τ α παρὰ μὲν τῶν πλουσίων ἐνδυμασία, παρὰ τῶν πτωχοτέρων ἀλεκτρυὼν, καὶ εἴ τι ἄλλο παρόμοιον. Αὗται δὲ ἦσαν αἱ δημόσιαι ἐξετάσεις καὶ τἀριστεῖα.

(1) Ἐν οἷς καὶ πολλὰ κοράσια, ἅτινα ἐκανονάρχουν τότε ἐν τοῖς ναοῖς.

(2) Ὁ τουρκορωσσικὸς πόλεμος μάλιστα τοῦ 1828 τοσαύτην φθορὰν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Βάρναν καὶ τὰ περιξ αὐτῆς, ὥστε πάντες σχεδὸν οἱ κάτοικοι μὴ ἔχοντες ποῦ νὰ ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτοὺς, διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν Βλαγίαν καὶ τὰ μεσημβρινὰ τῆς Ῥωσσίας παράλια· ὁπόθεν βελτιωθέντων τῶν πραγμάτων, κατόπιν οἱ πλεῖστοι ἐπανέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια.

(3) Τὰ ἐνταῦθα δημόσια καθιδρύματα, ἐν οἷς καὶ τὰ σχολεῖα, εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ᾠκοδομημένα οἷον κατὰ παράδοσίν τινα ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίων δημοσίων οἰκοδομῶν, ὡς τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν ἑκάστοτε ἀνασ-αρίντων ὑπ' αὐτὰ μεγάλων κιονοκράνων στηλῶν καὶ τῶν τοιούτων. Ὀλίγα βήματα ἀπὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν εὑρέθησαν ἐντὸς πλινθοκτίστου ὑπονόμου (τοιοῦτοι δὲ ἀρχαῖοι ὑπόνομοι ὑπάρχουν πολλαχοῦ τῆς πόλεως εἰς βάθος 4—5 ὀργυιῶν) πάμπολλα ἐκ μαρμάρου ἀγάλματα θεῶν καὶ θειῶν, ἅτινα καταθραυσθέντα τότε κελεύσει τῆς διοικήσεως ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Πρῶτα τούτων, καθ' ἃ εἴρηται, τῷ 1840 συνεστήθησαν ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἑτέρα τῶν δημοτικῶν σχολῶν, ἐν αἷς ἀναμὶξ ἐδιδάσκοντο καὶ αἱ κόραι· ἀλλ' ἐν μιᾷ πενταετίᾳ τοσαύτη ἐγένετο ἡ πληθὺς τῶν τε μαθητῶν καὶ τῶν μαθητριῶν, ὥστε ἡ κοινότης ἠναγκάσθη, ὡς εἶχε, νὰ οἰκοδομήσῃ καὶ τρίτον κτίριον χάριν τῶν ἀῤῥένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἴδιον τῶν παρθένων ἐκπαιδευτήριον.

Πρὸς συντήρησιν τῶν τεσσάρων τούτων παιδευτηρίων καὶ λοιπῶν ἀφορώντων τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν δαπανῶνται ἐνιαυσίως περὶ τὰς 90 χιλιάδας γρόσια, ὧν τὰ μὲν 2]3 εἰσπράττονται ἐκ τῶν τακτικῶν προσόδων τῆς κοινότητος, ἤτοι ἐξ ἐνοικίων κτημάτων, ἐξ ἑνὸς κληροδοτήματος, καὶ ἐκ τῶν παγκαρίων τῶν ἐκκλησιῶν· τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ διαφόρων συνδρομῶν καὶ διαθηκῶν, ἐκ τοῦ δίσκου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἐξ εἰσιτηρίων τῶν σχολῶν, ἐκ θεατρικῶν παραστάσεων, ἐκ τοῦ λαχείου τοῦ παρθεναγωγείου καὶ λοιπῶν (1).

Τὴν δ' ἐν γένει διαχείρισιν τῶν σχολείων, ἐπιτηρουμένων πάντων ὑφ' ἑνὸς γενικοῦ διευθυντοῦ, ἔχει ἀναλόγως πρὸς τοὺς καιροὺς τριμελὴς, τετραμελὴς ἢ καὶ πενταμελὴς ἐνίοτε ἐφορία, συνεδριάζουσα ἐν ἰδιαιτέρῳ ἐφορείῳ (ἐν ᾧ τὸ ταμεῖον καὶ τὰ ἀρχεῖα τῆς κοινότητος) καὶ δημοσίᾳ κατ' ἔτος λογοδοτοῦσα· προΐσταται δὲ καὶ ταύτης ὁ μητροπολίτης ὡς ἀνωτάτη ἀρχή.

Α'. Περὶ τῆς ἄνω δημοτικῆς σχολῆς. Αὕτη ἱδρυθεῖσα δαπάνῃ τοῦ ἀοιδίμου συμπολίτου ἡμῶν Παρασκευᾶ Νικολάου (2) ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ ἁγίου Νικολάου,περιέχει νῦν 170 μαθητὰς, ὧν οἱ 30 ἀποτελοῦντες συνδιδακτικὸν τμῆμα, μανθάνουσι γραμματικὴν τῆς καθομιλουμένης γλώσσης, ἀριθμητικὴν, πολιτικὴν γεωγραφίαν, ἱερὰ καὶ καλλιγραφίαν· οἱ δὲ λοιποὶ παιδεύονται κατὰ τὴν λαγκαστριανὴν μέθοδον, ὅ ἐστιν ἀλληλοδιδακτικῶς. Οἱ διδάσκοντές εἰσι δύο, ὁ διευθύνων καὶ ὁ βοηθῶν.

Β'. Περὶ τῆς κάτω δημοτικῆς. Οἰκοδομὴ ἐκ λίθου διώροφος, κτισθεῖσα τῷ 1845 δι' ἐξόδων τῆς κοινότητος καὶ διαιρουμένη ὁμοίως εἰς ἀλληλοδιδακτικήν τε καὶ συνδιδακτικὴν, ἐν ᾗ

(1) Τὰ κτήματα τῆς κοινότητος ἐὰν ἐχρησιμοποιοῦντο πάντα, θὰ συνετηρεῖτο ἀνέτως ἐκ τῶν προσόδων αὐτῶν καὶ πλῆρες γυμνάσιον· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ταῦτα μέσων θ' ἀναβάλῃ δυστυχῶς εἰσέτι τὴν σύλληψιν τοῦ ἄλλως ἀναγκαιοτάτου τούτου εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἡμῶν ἐκπαιδευτηρίου. Πλὴν καὶ πολλαὶ τῶν ὡς ἄνω ὑφισταμένων προσόδων ἔκτακτοι οὖσαι καὶ, ὡς εἰκὸς, ἐξαρτώμεναι ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης οἰκονομικῆς τοῦ τόπου καταστάσεως, οὐχὶ ἅπαξ εἰς ἀπελπισίαν περιήγαγον τοὺς τὰ κοινὰ διευθύνοντας· ἀλλὰ θαρσεῖν χρὴ, τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμειον.

(2) Οὗτος εἶναι ὁ ἱδρυτὴς καὶ προικοδότης τοῦ τε ἐνταῦθα νοσοκομείου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Νικολάου.

συμπεριλαμβάνονται αἱ δύο πρῶται τάξεις τοῦ ἑλλ. σχολείου μεθ' οὗ συνδέεται καὶ τὸ πρόγραμμα αὐτῶν. Ἀριθμὸς μαθητῶν 195, διδάσκαλοι 3. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ παραδίδοται εἰς τὰς ἀνωτέρας κλάσεις καὶ ἡ ἐκκλησ. μουσική, ἡ δὲ γυμναστικὴ τέχνη εἶναι ὑποχρεωτικὴ εἰς πάντας.

Γ'. Περὶ τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς. Αὕτη ἀνοικοδομηθεῖσα λιθόκτιστος κατὰ τὸ 1857 ὑπὸ τῆς κοινότητος (1), διαιρεῖται εἰς 4 παραδόσεις, ὧν αἱ 2 γυμνασιακαί, αἱ δὲ λοιπαὶ μετὰ τῶν ἐν τῇ ἀλληλοδιδακτικῇ προκαταρχουσῶν, ὡς εἴρηται, 2 τάξεων ἀποτελοῦσι τὴν κυρίως ἑλληνικὴν σχολήν. Πληθὺς μαθητῶν 71, διδάσκαλοι 5. Τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τῆς σχολῆς ταύτης, νεωστὶ ἀναθεωρηθὲν διὰ τὸ ἔτος 1871—72, ἔχει ἐν περιλήψει οὕτως· Ἑλληνικὰ καὶ μαθηματικὰ διαρκῶς, γαλλικὰ καὶ ὀθωμανικὰ ἐπὶ τρία ἔτη, λατινικὰ ἐπὶ ἕν, γεωγραφία φυσικομαθηματική, ἀνθρωπολογία, ἱστορία, γεωγρ. πολιτική, ἱερά, ἐμπορικὴ διπλογραφία ἐπὶ ἓξ μῆνας κτλ. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ σχολείου σύγκειται ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκ 1002 τόμων.

Δ'. Περὶ τοῦ παρθεναγωγείου. Κτίσμα λιθόκτιστον ἀνεγερθὲν ἐκ θεμελίων κατὰ τὸ 1863 τῇ συνδρομῇ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν παρεπιδήμων ὁμογενῶν (2) καὶ συγκείμενον κυρίως ἐκ δύο εὐρυτάτων αἰσθουσῶν, ὧν ἡ μὲν κάτω διὰ τὸ ἀλληλοδιδακτικόν, ἡ δ' ἄνω διὰ τὸ ἑλληνικὸν τμῆμα· ἀριθμὸς μαθητριῶν 317 (3), διδάκτριαι 3 καὶ ἑλληνοδιδάσκαλοι 2 οἱ τὰ ἀνώτερα παραδιδόντες μαθήματα ἤτοι ἑλληνικά, μαθηματικά, φυσικὴν γεωγραφίαν, ἱστορίαν, ἱερὰ κτλ. (Τὰ τοῦ νηπιαγωγείου προσεχῶς ῥυθμισθήσονται κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἀρσακείου.) Κοινὴ δὲ εἰς πάντα τὰ κοράσια ἐργασία εἶναι, ὡς γνωστόν, τὰ χειροτεχνήματα, ὧν βάσις ἐστὶν ἡ ῥαπτική (4).

(1) Τὸ πρῶτον ἡ σχολὴ αὕτη ἐτέθη δι' ἐράνου ἐνεργηθέντος ἐν Βλαχίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐν Γαλοζίῳ ἀξιοτίμου συμπολίτου ἡμῶν κ. Π. Χ. Βάρναλη, εἰς οὗ τὴν συνέργειαν μετὰ τοῦ ἀοιδίμου Βάρνης Ἰωσὴφ τοῦ ἐκ Σερρῶν ὀφείλεται κατ' ἀρχὴν ἡ ἐν Βάρνῃ ἐγκαθίδρυσις τῶν δημοσίων σχολείων.

(2) Οἵτινες οὐδέποτε παύονται μετὰ τῶν ἐγχωρίων φιλοτίμως καὶ ἐθνοπρεπῶς συντρέχοντες εἰς τὰς ἑκάστοτε ἀνάγκας τῆς κοινότητος, εἰς ἣν καὶ ἠθελημένως οὐ τὰς τυχούσας παρέχουσιν ἐξυπηρεσίας προθύμως πάνυ ἀναλαμβάνοντες καθήκοντα ἐφορίας ἢ ἐπιτροπῆς τῶν δημοσίων ἐνταῦθα καθιδρυμάτων.

(3) Μεταξὺ τούτων εὑρίσκονται ἐνίοτε καὶ Βουλγάρων εὖ φρονούντων καὶ Ἀρμενίων τινὰ κοράσια, οὐχὶ δὲ ἅπαξ καὶ Ἰσραηλιτῶν.

(4) Ἡ ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον ἐκπαίδευσις τῶν παρθένων ἤρξατο παρ' ἡμῖν ἀπὸ 16 ἤδη ἐτῶν, τέως ἐκτελουμένη ὑπὸ γραμματοδιδασκάλων κλ. ὡς καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐρρέθη. Κατ' αὐτὰς ἐνεργεῖται ἡ σύστασις καὶ ἑτέρου ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου ἐν τῇ ἄνω συνοικίᾳ τῆς πόλεως λίαν ἀναγκαίου

Ἐντὸς τοῦ καταστήματος τούτου εἶναι ἐστημένη ἡ σκηνὴ τοῦ θεάτρου, ἐξ ἧς διδάσκονται ἐνιαυσίως ἱκανὰ ἑλληνικὰ δράματα εἰς ἐπήκοον πολυαρίθμου ἀκροατηρίου. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει καὶ τὸ μουσεῖον περιέχον διαφόρους ἐπιγραφάς, τεμάχη ἀγαλμάτων, ἀνάγλυφα, πήλινα σκεύη καὶ πλῆθος ἀρχαίων νομισμάτων τῆς χώρας ταύτης· καὶ εἶναι μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος μικρόν, ἀλλ' ὁσημέραι πλουτιζόμενον ἐκ δωρεῶν, ἀγορασμάτων καὶ τυχαίων ἐπιχωρίων ἀνασκαφῶν, θέλει καταρτισθῇ ἀρκούντως διὰ τοῦ χρόνου.

§ Ἰδιωτικὰ ἢ ἐνοριακὰ σχολεῖα ἐπὶ μισθῷ ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν πέντε.

ά. τὸ τῆς Μητροπόλεως μετὰ 26 μαθητῶν,

β'. τὸ τῆς Παναγίας μετὰ 40 μαθητῶν,

γ'. τὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μαθηταὶ 82,

καὶ τὰ δύο τῶν κορασίων, εἰς ἃ φοιτῶσιν ὡς 50 μαθήτριαι διδασκόμεναι ἁπλῶς γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν· εἰς τὰ 3 πρῶτα τῶν ἀῤῥένων εἰσήχθη ἀπὸ πέρυσι καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς καθομιλουμένης γλώσσης ὡς καὶ ἡ πρακτικὴ ἀριθμητικὴ περιοριζομένη μέχρι τῶν κλασμάτων.

ΠΟΡΙΣΜΑ. Ἐν πᾶσι τοῖς ἀνωτέρω σχολείοις διδάσκουσι δημοσίᾳ ἢ κατ' ἰδίαν διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι 18. ἀριθμοῦνται δὲ μαθηταὶ 951, ὧν ὑπὲρ τὰ 360 εἰσὶ κοράσια· ὥστε τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἑλλήνων κατοίκων τῆς Βάρνης ὑπολογιζομένου περὶ τὰς 11 χιλιάδας, 8 3]5 τοῖς 0]0 τυγχάνουσιν οἱ ἐτησίως ἐξ αὐτῶν μαθητεύοντες.

§ Ἑλληνικὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων (1).

ά). Ἡ ἐν Βαλτσικίῳ δημοτικὴ σχολή, ὑφισταμένη ἀπὸ 17 ἐτῶν, ἀνηγέρθη πρὸ πενταετίας δαπάνῃ τοῦ καὶ ἄλλως τὴν πολίχνην ταύτην ὠφελήσαντος κ. Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀνθ' ὧν καὶ δημοσίᾳ ὁ τόπος εὐγνωμονεῖ αὐτῷ. Πρὸς συντήρησιν δὲ τῆς σχολῆς οἱ ἐκεῖ ἐμπορευόμενοι ὁμογενεῖς συνεισφέρουσι κατὰ προτροπὴν τοῦ ἡμετέρου ἀρχιερέως δασμόν τινα ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν σιτηρῶν, οὗτινος διπλασιασθησομένου προσεχῶς, προτίθενται νὰ ἱδρύσωσιν αὐτόθι παρθεναγωγεῖον· ἀριθμὸς μαθητῶν 50, ὧν τὰ 10 κοράσια· μέθοδος ἡ ἀλληλοδιδακτική, ἐφαρμοζομένη ὑφ' ἑνὸς διδασκάλου.

διά τε τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τῶν πανσλαβιστικῶν σκευωριῶν, αἵτινες ἐν ἐκείνῃ μάλιστα τῇ συνοικίᾳ ὑποκινοῦνται.

(1) Τὰ ἐν τοῖς διαφόροις δήμοις τῆς ἐπαρχίας ταύτης σχολεῖα καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα ἦσαν πλειότερα ἄλλοτε, ἀλλ' ἐξ ὅτου ἀνεφύη τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ «περὶ βουλγαρικῆς ἐκπαιδεύσεως» κεφαλαίῳ.»

β'). Ἡ ἐν Καβάρνῃ δημοτικὴ σχολή. Αὕτη συνέστη πρὸ δεκαπενταετίας καὶ περιέχει ὡς 150 μαθητὰς διδασκομένους ὁμοίως ὑφ' ἑνὸς διδασκάλου, μισθουμένου ἐκ τῶν προσόδων τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας (1). Ἡ πρώην ἐκπαίδευσις ἐν τῇ ἑλληνικωτάτῃ ταύτῃ κωμοπόλει περιωρίζετο εἰς τὰ κοινὰ λεγόμενα γράμματα, ἡ δὲ γλῶσσα ἦν ὅλως ἄγνωστος, τῶν κατοίκων λαλούντων τότε τὴν τουρκικήν. Οἱ Καβαρναῖοι διακρινόμενοι καὶ οὗτοι ἐπὶ φιλομουσίᾳ τε καὶ φιλοπατρίᾳ σκοποῦσιν οὐ μετὰ πολὺ νὰ κτίσωσι καὶ παρθεναγωγεῖον ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν.

γ'). Ἡ ἐν Σουουτσουκίῳ δημοτικὴ σχολή, πρὶν οὖσα γραμματοδιδασκαλεῖον, μετερρυθμίσθη ἐσχάτως κατὰ τὴν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον. Εἰς αὐτὴν φοιτῶσιν ἐτησίως περὶ τοὺς 60 μαθητάς. Ὁ διδάσκαλος μισθοῦται ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου.

δ'). Ἡ ἐν Καράγιουσεϊν ἐπ' ἴσης συντηρεῖται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἔχουσα μαθητὰς 80 καὶ διδάσκαλον ἕνα (2).

ΓΡΑΜΜΑΤΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ἑλληνικὰ κέκτηνται ὡσεὶ 25 χωρία τῆς ἐπαρχίας, ἐν οἷς διδάσκεται ἡ ἀνάγνωσις, σπανίως δὲ ἡ γραφὴ καὶ ἔτι σπανιώτερον ἡ ἀρίθμησις. Διδάσκαλοί εἰσιν οἱ ἱερεῖς ἢ οἱ ψάλται, λαμβάνοντες μηνιαῖα δίδακτρα παρὰ τῶν μαθητῶν (3).

Καὶ αὕτη μὲν ἡ ἐν τῇ Κάτω Μοισίᾳ ἑλληνικὴ ἐν γένει ἐκπαίδευσις, ἧς προστάτης καὶ λειτουργὸς ἄοκνος δικαίως πάνυ θεωρεῖται ὁ ἐμμούσως παρ' ἡμῖν ἀρχιερατεύων κ. Ἰωακεὶμ ὁ Βάρνης.

Β'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Ἡ ἐνταῦθα ἐκπαίδευσις τῶν Ὀθωμανῶν συνίστατο ἕως πρὸ ἑπταετίας εἰς μόνην τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, ἐξαιρουμένων θρησκευτικῶν καὶ γλωσσικῶν τινων μαθημάτων, ἅπερ ὀλίγιστοι ἐδιδάσκοντο φοιτῶντες εἰς τοὺς κατὰ τόπους μεδρεσέδες. Ἤδη ὅμως ἤρξαντο καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ συνιστῶσι κατὰ τὰ κεντρικώτερα μέρη τῆς ἐπαρχίας τὰ ῥουσιτιὲ λεγόμενα σχολεῖα, ὑπείκοντες κατὰ μικρὸν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ αἰῶνος ὃν διατρέχουσι. Τοιαῦτα δὲ σχολεῖα, κτισθέντα μὲν δαπάνῃ τῶν πολιτῶν, συντηρούμενα δὲ ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, εὑρίσκονται καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τρία· ἐν Βαλτσικίῳ, ἐν Βάρνῃ καὶ ἐν Παζαρτσικίῳ. Αἱ αὐταὶ δὲ πόλεις κέκτηνται πάλιν καὶ ἀνὰ ἕνα

(1) Ἡ ἐκκλησία αὕτη παλαιοτάτη οὖσα λέγεται ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ βυζαντινῶν. Τινὲς θέλουσιν αὐτὴν οὐχὶ ἀρχαιοτέραν τῶν 500 ἐτῶν.

(2) Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὁ αὐτὸς ἑλληνοδιδάσκαλος διδάσκει καὶ βουλγαρόπαιδάς τινας βουλγαριστί.

(3) Τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων τούτων εἰσὶ τουρκόγλωσσα (Γαγκαβούζικα)· οἱ δ' ὁμιλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν προφέρουσιν αὐτὴν ὡς οἱ Θρᾷκες.

μεδρεσεὲν, οὗτινος αἱ δαπάναι λαμβάνονται ἐκ τῶν ἐπιτοπίων βακουφίων. Περιπλέον, κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἰδίων Ὀθωμανῶν ἑκάστη κώμη καὶ χωρίον ἔχει κατὰ λόγον τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς ἓν μαχαλλὲ μεκτεπὶ ἢ ἐνοριακὸν διδασκαλεῖον, ἐν ᾧ διδάσκουσιν οἱ ἰμάμιδες τὸ ἀναγνωσματάριον ἀντὶ μηνιαίων διδάκτρων ἐν ὥρᾳ χειμῶνος.

§ ΤΑ ΕΝ ΒΑΡΝΗι ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ.

Ῥουστιέ. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐκτίσθη τῇ φιλομούσῳ φροντίδι τοῦ ποτε διοικητοῦ Ἀσὴρ βέη· ἀριθμὸς μαθητῶν 110, διδάσκαλοι 2, ὧν ὁ εἷς προγυμναστής. Μαθήματα ἡ ἀραβικὴ καὶ περσικὴ γλῶσσα γραμματικῶς, ἱερά, πολιτικὴ γεωγραφία, ἀριθμητική, εἰσαγωγὴ εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ Πορφύριον, καλλιγραφία κτλ. Διαιρεῖται δὲ ἡ σχολὴ εἰς 4 τάξεις. Κατ' ἔτος γίνονται ἐν αὐτῇ καὶ δημόσιαι ἐξετάσεις.

Μεδρεσές. Βάσις τῆς ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ ἐκπαιδεύσεως εἶναι, ὡς προεῖπον, ἡ θεολογία, διδασκομένη ὑπὸ τοῦ μουφτῆ. Μαθηταὶ περὶ τοὺς 25.

Ἐνοριακὰ γραμματοδιδασκαλεῖα, ὧν ἓν τῶν κορασίων μετὰ διδακτρίας γυναικός, εἰσιν 11 ἐντὸς τεμενῶν, εἰς ἃ φοιτῶσιν ὡς 400 παιδία μανθάνοντα ἀνάγνωσιν, ἢ καὶ γραφήν (1).

Ὁ ὁλικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐν Βάρνῃ μαθητευόντων ἀναβαίνει εἰς 535, ὅ ἐστι 4 1]2 περίπου τοῖς 100 ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ὀθωμανῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ὑπολογιζομένου περὶ τὰς 12 χιλ.

Γ'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Οἱ ἐν ταῖς παραλίοις ταύταις πόλεσιν οἰκοῦντες σήμερον Βούλγαροι ἐγκατέστησαν ἐκ διαλειμμάτων μετὰ τὸν ῥωσσικὸν πόλεμον τοῦ 1828—29, οἱ μὲν ἐκ τῶν ἐνδοτέρω μερῶν ὁρμηθέντες πορισμοῦ χάριν, οἱ δὲ καὶ ἐκ Ῥωσσίας ὑποστρέφοντες, ὅπου κατὰ τὸν προμνησθέντα πόλεμον περὶ τοὺς τριακοντακισχιλίους ἐξ αὐτῶν διετέλουν φυγάδες. Ἅπασαν δὲ τὴν ἀπέραντον Δόβρυτζαν καί τινα περὶ τὴν Βάρναν χωρία ἐνέμοντο μέχρι πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 Καρπεννήσιοι ἄποικοι καὶ Κουτσόβλαχοι, ἐξασκοῦντες τὴν κτηνοτροφίαν· Βούλγαροι δὲ σποράδην τότε ἐφαίνοντο ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ, ὡς εἰπεῖν, δακτυλοδεικτούμενοι (2).

(1) Ἡ ὀθωμανικὴ ἐκπαίδευσις ἐκπληροῦται, παρ' ἡμῖν τοὐλάχιστον λίαν παρημελημένως δι' ἔλλειψιν τακτικῆς τινος ἐποπτείας.

(2) Συνῳδά που πρὸς τὰς ἐπιχωρίους ταύτας εἰδήσεις ὁ ἱστορικὸς Ἔγγελ (προκειμένου μάλιστα περὶ τῶν πάλαι Βουλγάρων) λέγει τάδε. «Μετὰ τὸ-» σους φρικτοὺς πολέμους καὶ συμφορὰς οὐδὲν ἴχνος ἔμεινεν εἰς Βουλγαρίαν » τῆς ταταρικῆς φυλῆς· οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ἦσαν Ἕλληνες, οἱ δὲ τῆς

Ἡ ἐν Βάρνῃ βουλγαρικὴ ἀποικία σύγκειται ἐξ 100 περίπου οἰκων ὧν ὅμως πολλοὶ ἀνήκουσιν εἰς νεηλύδας καὶ νεοφωτίστους ἀλβανοὺς κτίστας (1). Τούτων οἱ ἐκλεκτότεροι, ἀφ' ὅτε τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα ἀνεφύη, ἐργάζονται δραστηρίως πρὸς διάδοσιν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἀλλ' ἐκεῖ μόνον ἐργάζονται δραστικώτερον, ἔνθα ἀσυγκρίτως ὀλιγώτεροι τῶν Ἑλλήνων ἀριθμοῦνται οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν καὶ ὁμόφυλοι. Πρὸς διάδοσιν λοιπὸν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς γλώσσης αὐτῶν εἴς τε τοὺς Βουλγάρους καὶ ὅσους ἄλλους δυνηθῶσι νὰ προσηλυτεύσωσι ξένους, ἐν ἄλλαις λέξεσι, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν τοῦ πανσλαβισμοῦ, ὅστις καίριον ἐπιφέρει τραῦμα καὶ δυσθεράπευτον κατὰ τοῦ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἑλληνισμοῦ, ἱδρύσαντο μὲν οἱ Βούλγαροι σχολὰς καὶ λέσχας καὶ προσευχητήρια ἐν Βάρνῃ, ἐν Καβάρνῃ, ἐν Παζαρζικίῳ, ἐν Χιδίρστσᾳ καὶ ἐν Χουσελλί, κατέσχον δ' αὐθαιρέτως τοιαῦτα ἐν Προβάτῳ καὶ Σιάβλᾳ καὶ Βαλζικίῳ καὶ εἴ που ἄλλοθι ἦσαν πρώην ἑλληνικά (2).

Περὶ τῆς ἐν Βάρνῃ βουλγαρικῆς σχολῆς. Αὕτη κτισθεῖσα τῷ 1862, διαιρεῖται εἰς 6 τάξεις καὶ περιέχει 70 μαθητὰς, πρώην ὄντας περισσοτέρους (3). Διδάσκαλοι δύο· μέθοδος

» ἐξοχῆς καὶ οἱ ποιμένες Σλαβο-ῥωμοῦνοι» (ἐπιθεώρ. τῶν Ἀνατολ. Ἐθν. ὑπὸ Χαειλ. Δημοπούλ. βιβλ. β' περὶ Βουλγάρων) Ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως ὁ Ἰταλὸς Σεστίνης ἐν τῇ κατὰ Βουλγαρίαν περιηγήσει αὐτοῦ, γενομένῃ ἔτει 1780, ἀναφέρει ὅτι ἡ Βάρνα κατῳκεῖτο καὶ τότε ὑπὸ Ὀθωμανῶν, Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων (Bulgarie anc. et moderne par Andr. P. Vretos).

(1) Ὁ ἀριθμὸς οὗτος θ' ἀπαρέσῃ πιστεύω, εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Βουλγάρους, οἵτινες δὲν παύονται . . . ἀνυποστόλως διασαλπίζοντες ὅτι ἡ Βάρνα εἶναι καὶ λέγεται πόλις βουλγαρική!!! καὶ οἵτινες, πρὸς διαβεβαίωσιν τοῦ εἶναι τούτου καὶ λέγεσθαι, ἐξαπλοῦνται ὁσημέραι εἰς τὴν ἑλληνικὴν συνοικίαν τῆς πόλεως, τὰ μὲν ὅπως τύχωσι δικαιώματος ἐκλογῆς ὁμοφύλου αὐτῶν τμηματάρχου ἢ καὶ ἀντιπροσώπου παρὰ τῇ διοικήσει, τὰ δὲ ἵνα φαίνωνται πολλοί, πάμπολλοι, καὶ τρόπον τινὰ ὅτι κατέκλυσαν πανταχόθεν τὸν τόπον!

(2) Ὁ τρόπος καὶ τὰ μέσα, δι' ὧν ἐπετεύχθησαν αἱ διάφοροι αὗται κατασχέσεις ἐπὶ κτημάτων ἑλληνικῶν, εἶναι ἀληθῶς ἀκατανόμαστα· καὶ πάντα ταῦτα δι' οὐδένα ἕτερον σκοπὸν, εἰ μὴ πρὸς ἐκβουλγαρισμὸν τῆς Κάτω Μοισίας ἤ, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, πρὸς ἐθνικὴν ἀναγέννησιν τῶν Βουλγάρων ἐν χώρᾳ, πρὸς ἣν οὔτε ἔδη πατρῴων θεῶν, οὔτε θῆκαι προγόνων αὐτοὺς συνδέουσιν, ἀλλ' ἀναμνήσεις πολυδακρύτων αἰώνων, καθ' οὓς στίφη Βουλγάρων ἐπιδραμόντα τὰ μέρη ταῦτα ἔφθειρον πᾶν τὸ προστυχόν!

(3) Οἱ ἐκ τῆς συνοικίας ἐκείνης ἁπλοϊκώτεροι τῶν Ἑλλήνων ἔπεμπον κατ' ἀρχὰς τὰ τέκνα αὐτῶν πρὸς ἐκπαίδευσιν εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχολεῖον ἀδιαφόρως.

τῆς σχολῆς ἡ λαγκαστριανή τε καὶ ἡ συνδιδακτική, ὧν ἡ μὲν διαρκεῖ ἐπὶ δύο ἔτη, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ χρόνου οἱ μαθηταὶ ἀκούουσι τὴν βουλγαρικὴν καὶ σλαβικὴν γλῶσσαν, ἱστορίαν, ἱερὰ, γεωγραφίαν πολιτικὴν καὶ φυσικὴν, γαλλικὰ, μαθηματικὰ κτλ. Οἱ μᾶλλον εὐδοκιμοῦντες τῶν παίδων στέλλονται πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν αὐτῶν εἰς Μόσχαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ῥωσσίας.

Ἐκτὸς τῆς σχολῆς ταύτης ὑπάρχει αἴθουσα ἀναγνωστηρίου ἡ Ἀναγέννησις ἐν ᾗ συγκροτοῦνται τὰ συνέδρια· ὑπ' αὐτὴν δὲ πρόχειρον παρικκλήσιον.

§.

Σχολεῖα ὑποδεέστερα τοῦ ἐν Βάρνῃ συνέστησαν καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς χωρίοις καὶ κωμοπόλεσι.

ά. Ἐν Καβάρνῃ. Πρὸ δύο ἐτῶν οἱ ἐκεῖ Βούλγαροι, συμποσούμενοι εἰς 25 περίπου οἰκογενείας, ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν· μὴ δυνηθέντες δὲ ἕνεκα τῆς μειονότητος αὐτῶν καὶ τῆς ἐκθύμου ἀντιστάσεως τῶν ἐγχωρίων, ἀπεχωρίσθησαν αὐτῶν, καὶ κτίσαντες ἴδιον παρεκκλήσιον, διδάσκουσι διὰ τοῦ ἱερέως αὐτῶν ἐντὸς τοῦ προνάου περὶ τοὺς 25 παῖδας.

β'. Ἐν Βαλζικίῳ. Κατὰ τὴν ἄνω συνοικίαν τῆς κωμοπόλεως ταύτης ὑπῆρχον ἀπὸ τοῦ 1845 παλαιὰ ἐκκλησία καὶ σχολεῖον ἑλληνικὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ τὸ σχολεῖον τοῦτο καὶ ἡ ἐκκλησία περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων, ἀνακαινισάντων αὐτὰ διὰ τῆς βίας. Οἱ ἐκεῖ Βούλγαροι χρονολογοῦνται κυρίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο φοιτῶσι καί τινες ἑλληνόπαιδες. Ἀριθμὸς μαθητῶν 80.

γ'. Ἐν Σιάβλᾳ. Ἐκκλησία καὶ σχολὴ μετὰ 60 μαθητῶν. Πρὸ 5 ἐτῶν τὰ κτίσματα ταῦτα ἦσαν ἑλληνικὰ, ἀλλὰ ἔκτοτε ἐντελῶς ἐξεβουλγαρίσθησαν ἕνεκα τῆς πλειονότητος τῶν Βουλγάρων.

δ'. Ἐν Παζαρζικίῳ, ὑπάρχουσι δύο βουλγαρικὰ σχολεῖα. Πληθὺς μαθητῶν ὁμοῦ περὶ τοὺς 100· διδάσκαλοι 2. Εἰσὶ καὶ ἐνταῦθα καθαρῶς ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐκ παλαιτάτων χρόνων, ἀλλὰ τουρκόφωνοι.

ε. Ἐν Προβάτῳ (1) πρὸ 40 ἐτῶν μόλις εὑρίσκοντο 5—6

(1) Pravady. Ἡ πολίχνη αὕτη, οὖσα σήμερον ὁ τρίτος σταθμὸς τοῦ ἐκ Βάρνης σιδηροδρόμου, ἐφημίζετο ἕως πρὸ δύο αἰώνων ἐπὶ εὐγενείᾳ τῶν κατοίκων αὐτῆς· ὅθεν καὶ ὁ ξένος ὁ λαμβάνων γυναῖκα Προβατιανὴν ἐτιμᾶτο διαφερόντως μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Πλεῖστοι τῶν ἐκεῖθεν Ἑλλήνων μετῴκησαν κατόπιν εἰς Βάρναν, οἱ δ' ἀπ' αὐτῶν ἐπιζῶντες ἔτι παρ' ἡμῖν, καὶ μάλιστα αἱ γραῖαι, ὁμιλοῦσι τὴν κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ποικίλλουσαι ἐνιαχοῦ τὰς διηγήσεις αὐτῶν δι' ἐκφράσεων ποιητικωτάτων.

Βούλγαροι, καὶ οὗτοι τῇ δικέλλῃ προσφιλοσοφοῦντες κατὰ τὸν Λουκιανόν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, ηὐξήθη ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν, καὶ ἤδη ἐπεκράτησε καὶ ἐκεῖ τὸ βουλγαρικὸν στοιχεῖον. Ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ σχολὴ, πρώην οὖσαι ἑλληνικαὶ, κατεκτήθησαν πρὸ 6 ἐτῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων διὰ τοῦ ἀνοικειοτέρου, ἐξέστω μοι εἰπεῖν, τρόπου (1). Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο φοιτῶσιν ἐτησίως περὶ τοὺς 50 παῖδας διδασκομένους ὑφ' ἑνὸς διδασκάλου.

Βάσις τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς διὰ τῶν ἀνωτέρω σχολείων (ἄτινα ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου κατέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμματοδιδασκαλείων) εἶναι ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα καὶ ὁ μισελληνισμός (2). Τοιαύτης δὲ ἀποστολῆς διδακτήρια συνέστησαν καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην κώμην καὶ χωρίον ἔχουσαν πλείονας τῶν 20 οἰκιῶν. Ἐν γένει ὅμως τὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα κακίζονται ἐπὶ ἀκαταστασίᾳ καὶ ἐλλείψει σπουδαίας ἐκπαιδεύσεως.

Δ'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΜΕΝΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Ἀρμενικὰ σχολεῖα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ὑφίστανται δύο, ἤτοι ἐν Παζαρζικίῳ καὶ ἐν Βάρνῃ, ἀμφότερα συντηρούμενα ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν κοινότητος.

ά. Ἡ ἐν Παζαρζικίῳ σχολή. Ἐν αὐτῇ διδάσκονται οἱ μαθηταὶ ἄλλα τε τῆς ἐποχῆς μαθήματα καὶ τὴν ἀρμενικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν· τὴν τελευταίαν ὅμως λίαν ἀσθενῶς. Διδάσκαλοι δύο. — Πολλοὶ Ἀρμένιοι, παραμελοῦντες τὴν σπουδὴν τῆς πατρίου αὐτῶν γλώσσης, εἰσάγουσι τὰ τέκνα των χάριν τῆς τουρκικῆς εἰς τὸ ἐν Παζαρζικίῳ ὀθωμανικὸν ῥουστιέ.

β'. Ἡ ἐν Βάρνῃ ἀρμενικὴ σχολή. Αὕτη ἀνεκτίσθη πρὸ 8 ἐτῶν ἐντὸς τοῦ προαυλίου τῆς ἐκκλησίας διὰ κοινοῦ δανείου τῶν Ἀρμενίων, καὶ συνετηρεῖτο ἕως πέρυσιν εἰς κατάστασιν πλήρους δημοτικοῦ σχολείου· ἀλλὰ περιστάσεις ἔκτακτοι τῆς κοινότητος, ἢ μᾶλλον ἡ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἀφροντισία τῶν Ἀρμενίων, ἐπήνεγκε τὴν ἐκ τῆς σχολῆς ἀποχώρησιν τῶν διδασκάλων, καὶ ἤδη οἱ εἰς αὐτὴν φοιτῶντες 30 περίπου μαθηταὶ οὐδὲν πλέον μανθάνουσιν ἢ ἀνάγνωσιν (1).

(1) Πρὸ 10 ἐτῶν οἱ Βούλγαροι εἶχον παρακαλέσει τοὺς Ἕλληνας νὰ χορηγήσωσιν αὐτοῖς τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ψάλλωσιν εἰς τὸν ἀριστερὸν χορὸν τῆς ἐκκλησίας βουλγαριστί. Ἡ ἄδεια ἐδόθη αὐτοῖς εὐχαρίστως· ἀλλ' ἡ ἀθῴα καὶ χριστιανικὴ ἐκείνη συγκατάθεσις τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο αἰτία νὰ ἐκβουλγαρισθῇ καὶ ὁ ναὸς καὶ τὸ σχολεῖον αὐτῶν. Πρὸ 6 ἐτῶν ἐν μιᾷ τῶν ἑορτῶν εἰσέβαλον ἅθροοι εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ Βούλγαροι, ἔδειραν καὶ ἀπέβαλον κακῶς ἔχοντα τὸν ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν ἱερουργοῦντα ἐν αὐτῇ γηραιὸν ἐφημέριον, τὰ δὲ ἱερὰ βιβλία διαρπάσαντες, ἄλλα μὲν ἔκαυσαν, ἄλλα δὲ ἔῤῥιψαν εἰς ἀνοίκειον τόπον· ἐπὶ δύο ἔτη ἀκολούθως ἐθικάζοντο ἀμφότερα τὰ μέρη, ὁ δὲ ναὸς ἔμενεν ἐν τῷ μεταξὺ κεκλεισμένος, ἕως οὗ ἡ πλάστιγξ ηὐνόησε καὶ πάλιν τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἐγένοντο κύριοι καὶ τῶν δύο προμνησθέντων καθιδρυμάτων, τῶν Ἑλλήνων ἐξ ἀδυναμίας ὑποκυψάντων.

(2) Εἴς τινα σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας οἱ μὲν διδάσκαλοι ὁσάκις τύχῃ νὰ προφέρωσι τὸ ὄνομα Ἕ λ λ η ν, συνοδεύουσιν αὐτὸ δι' ἐπιθέτων ἥκιστα ἁρμοζόντων εἰς διδασκαλικὰ χείλη· οἱ δὲ μαθηταὶ καθ' ἑκάστην πρωΐαν καὶ ἑσπέραν ψάλλουσιν ὕμνον, οὗτινος ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀρὰ κατὰ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους.

Ε'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΒΡΑΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Οἱ Ἑβραῖοι, ὀλίγιστοι ὄντες ἐν Βάρνῃ καὶ μόλις πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἀποικήσαντες, ᾠκοδόμησαν τῇ προτροπῇ καὶ ἐνεργείᾳ τῶν ἐνταῦθα ὁμογενῶν αὐτῶν κυρίων Τεδέσκη συναγωγὴν καὶ σχολεῖον, εἰς ὃ φοιτῶσιν ἐνιαυσίως περὶ τοὺς 25 παῖδας διδασκομένους ὑπὸ τοῦ ῥαββίνου αὐτῶν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν.

Ἐν Βάρνῃ τῇ 10)22 Ἰουλίου 1871.

* *
*

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Χίῳ πρὸ τοῦ 1822 καὶ μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ νῦν.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους δυστυχία δὲν ἐπέτρεπεν οὔτε δημοσίαν περὶ ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας πρόνοιαν, οὔτε σχολείων ὑπὸ σταθερὸν κανονισμὸν συντήρησιν. Κατὰ πόλεις δὲ, ὅσον μείζονος τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐτύγχανον, τοσοῦτον τάχιον, ἐγκρατεῖς τῶν μέσων γιγνόμενοι, περί τε ἐκπαιδεύσεως τῶν ἰδίων τέκνων καὶ περὶ σχολείων ἐφρόντιζον. Ἀλλὰ ταῦτα τὰ συνήθως ὀλιγοχρόνιον τὴν διάρκειαν ἔχοντα σχολεῖα συνιστῶντο οὐ μόνον ἐκ πρωτοβουλίας πόλεων, ἐν βελτίονι ὡς πρὸς τὰς ἄλλας καταστάσει εὑρισκομένων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐνεργείας ἰδιωτῶν εὐπορούντων καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς πατρίου ἐκπαιδεύσεως αἰσθανομένων. Ἄλλοθι δὲ συνιστᾶτο καὶ συνετηρεῖτο πρὸς καιρὸν σχολεῖον καὶ ὑπὸ πεπαιδευμένου ἀνδρὸς, αὐτοῦ καὶ σχολάρχου καὶ διδασκάλου γιγνομένου, διδάσκοντος δὲ μετ' αὐταπαρνησίας ἀντὶ εὐτελοῦς μισθαρίου, ὃ ἕκαστος τῶν διδασκομένων κατέβαλλε, καὶ τοσοῦτο μᾶλλον καρποφόρον τὴν

(1) Οἱ ἐν Βάρνῃ Ἀρμένιοι ἀνάγουσι τὴν ὕπαρξιν γραμματοδιδασκαλείου αὐτῶν ἐντεῦθεν ἕως πρὸ 300 ἐτῶν, ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀναφέρονται καὶ οὐκ ὀλίγα αὐτῆς χειρόγραφα.

διδασκαλίαν αὐτοῦ ποιουμένου, ὅσον ἥ τε παιδεία αὐτοῦ εὐρυτέρα ὑπῆρχε, καὶ ὁ ζῆλος θερμότερος, καὶ αἱ ἄλλαι περιστάσεις εὐνοϊκώτεραι. Τὰ δὲ τότε οὕτω σποράδην συνιστώμενα καὶ συντηρούμενα παρ' ἡμῖν σχολεῖα συνήθως μοναστηρίοις ἢ ἐκκλησίαις προσηρτῶντο καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην ἁγίων ἐτίθεντο, οἵ τε πλεῖστοι τῶν διδασκάλων εἰς τὸν ἱερατικὸν κλάδον ἀνῆκον.

Τὰ αὐτὰ σχεδὸν καὶ ἐν Χίῳ συνέβαινον, ὅπου, εἴς τε τὰ ἄλλα καὶ εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν παιδείαν ὄντος πάντοτε ἀνταγωνισμοῦ τινος μεταξὺ τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς νήσου, ὡς ἐκ τῆς γενουητικῆς κυριαρχίας, καὶ ἄλλοι καὶ ἐπίσημοί τινες πεπαιδευμένοι Χῖοι ἑκατέρου τοῦ δόγματος κατὰ καιροὺς ἀνεφάνησαν. Ἀφοῦ δὲ ἡ νῆσος ὑπετάγη εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, ἐπικρατήσαντες τῶν δυτικῶν οἱ ὀρθόδοξοι καί τινος αὐτονομίας καὶ ἀξιολόγων προνομίων παρὰ τῶν κρατούντων τυχόντες, ἅμα δὲ καὶ μετὰ πολλῆς τῆς φρονήσεως πολιτευόμενοι, ταχέως καὶ εὐνομήθησαν καὶ ἐπέδωκαν εἰς τὰς τέχνας, εἰς τὴν ἐμπορείαν, εἰς τὸν πλοῦτον καὶ ἀναλόγως καὶ εἰς τὰ τῆς παιδείας· ὥστε ἡ Χίος, μόνος σχεδὸν τόπος τῶν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν, πρὸ τῆς τελευταίας αὐτῆς καταστροφῆς πάντων τῶν ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν τοῦ πολιτισμοῦ ἀγαθῶν ἀπήλαυεν. Ἀναλόγως ὅμως οὐδ' ἐν Χίῳ ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο, ὅσον ἔδει, ἐξηπλωμένη οὐδὲ ἀκμάζουσα. Διότι τῆς ὅλης νήσου ἀνέκαθεν ἀποτελούσης δύο κοινότητας, τὴν τῆς Χώρας, συμπεριλαμβανούσης 45 χωρία, τά τε βόρεια καὶ τὰ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τοῦ Κάμπου, καὶ τὴν τῶν 21 μαστιχοχωρίων, ἐν οὐδετέρᾳ κοινότητος οὐδενὶ χωρίῳ ὑπῆρχε σχολεῖον δημόσιον, ἀλλὰ μόνον ἐν ὀλίγοις αὐτῶν ἰδιωτικὰ σχολεῖα γραμματοδιδασκάλων ἱερέων ἐπὶ διδάκτροις, παρ' ἑκάστου μαθητοῦ καταβαλλομένοις, διδασκόντων τὸ ἀναγινώσκειν ἐν ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις καὶ παρασκευάζεσθαι εἰς τὸ βοηθεῖν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Σχολεῖα λοιπὸν ὑπῆρχον μόνον ἐν τῇ πόλει τῆς Χίου καὶ ἓν, πάλαι ἐκλιπόν, ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ μοναστηρίῳ, ἐν ᾧ ἐμορφώθησαν οἱ πρὸ τῆς καταστροφῆς ὀνομαστοὶ τῆς Χίου ἱεροκήρυκες, Ἰάκωβος Μαῦρος, Λαυρέντιος Χρυσοβελόνης καὶ ἄλλοι. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος εὑρίσκομεν τρία δημόσια σχολεῖα, ἓν ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν τῆς πόλεως τμημάτων, προσηρτημένον δ' ἕκαστον τῇ πρωτευούσῃ τοῦ τμήματος ἐκείνου ἐκκλησίᾳ, τουτέστι τῇ κατὰ τὸν Ἐγκρεμὸν ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, τῇ κατὰ τὸν Κάτω Αἰγιαλὸν τῶν ἁγίων Βικτόρων καὶ τῇ κατὰ τὸ Παλαιόκαστρον τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ἔν τινι δὲ τούτων φαίνονται, ὅτι ἐδίδαξαν καὶ ἐπίσημοί τινες τῶν τότε λογίων, οἷον Δωρόθεος ὁ Πρώϊος καὶ Ἀθανάσιος ὁ Πά-

ριος, ὁ ἀπὸ τοῦ 1788 ἐν Χίῳ διδάσκων ῥητορικὴν μάλιστα, φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν, ἔχων δὲ καὶ συνδιδάσκαλον Ἰωσὴφ τὸν ἐξ Ἀγράφων. Κατὰ δὲ τὸ 1792 ἔτος οἱ τὰ κοινὰ τῆς Χίου διέποντες φρόνιμοι καὶ φιλοπάτριδες ἄνδρες ἀπεφάσισαν νὰ συστήσωσιν ἀνωτέραν πλέον καλῶς κατηρτισμένην σχολήν. Ἐκ συνδρομῆς λοιπὸν τῶν πλουσίων πολιτῶν ἀγοράσαντες οἰκίαν εὐρυχωροτάτην μετὰ αὐλῆς καὶ ἐκτεταμένου κήπου πλησίον τῶν ἁγίων Βικτόρων μετεσκεύασαν εἰς δημοσίαν σχολὴν, προσαρτήσαντες αὐτῇ καὶ βιβλιοθήκην, εἰς ἣν μετεκόμισαν καὶ πάντα τὰ τέως ἐν τοῖς σχολείοις τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν ὑπάρχοντα βιβλία. Τῆς σχολῆς δὲ ταύτης σχολάρχης ἐπεστάθη μέχρι τοῦ 1812 ὁ ὑπὸ πάντων τῶν Χίων διά τε τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ δὴ καὶ διὰ τὴν καρποφόρον διδασκαλίαν τιμώμενος γέρων Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, ὁ καὶ εἰς τὴν σύστασιν αὐτῆς τοὺς τὰ κοινὰ ἐπιτετραμμένους παρακινήσας. Παρέμειναν ὅμως ἐπί τινα χρόνον καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν σχολεῖα ὡς προπαρασκευαστικά. Ὁ δὲ μετὰ τὸν Ἀθανάσιον διδάξας ἐπί τινα χρόνον Θεοδόσιος Κοκκινάκης ἐδίδασκεν ἰδιωτικῶς.

Ἀλλὰ περὶ τὸ 1815, ὅτε ἤδη αἱ περὶ ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ὀρθῆς μεθόδου διδασκαλίας σοφαὶ συμβουλαὶ τοῦ ἀοιδίμου Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἀεὶ μᾶλλον παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσιν ὁμογενέσιν ὑπερίσχυον, οἱ τῶν κοινῶν προϊστάμενοι φιλοπάτριδες Χῖοι προσεκάλεσαν ἐκ Παρισίων διευθυντὴν τῆς σχολῆς τὸν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Κοραῆ ὡς καταλληλον ὑπεδειχθέντα ἀοίδιμον Νεόφυτον Βάμβαν, ᾧ ἔδωκαν πάντα τὰ πιστὰ καὶ συγκαθηγητὰς καὶ διδασκάλους πρωτεύοντας μὲν τοὺς ἀοιδίμους Κωνσταντῖνον Βαρδαλάχον, Ἰωάννην Τσελεπῆν καὶ Ἀπόστολον Ψαρᾶν, δευτερεύοντας δὲ τοὺς πάντας 14. Ἐν δὲ τῇ οὕτως ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταρρυθμισθείσῃ ἐκείνῃ σχολῇ, εἰς πέντε διαιρουμένῃ τάξεις, ὧν αἱ πολυαριθμότεραι ὑποδιηροῦντο εἰς τμήματα, ἐδιδάσκοντο ἐπιστημονικῶς πάντες οἱ κλασικοὶ τῆς Ἑλλάδος συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, ἱστορία γενικὴ, γεωγραφία, στοιχεῖα μαθηματικῆς, στοιχεῖα πειραματικῆς φυσικῆς καὶ χημείας, ἡ ναυτικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ καὶ τουρκικὴ γλῶσσα. Ἡ δὲ φήμη τῆς τε σοφίας καὶ τῆς μεθόδου τῶν διδασκόντων ἐν τῇ πρὸς τὰ σύγχρονα γυμνάσια τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Κυδωνιῶν ἀνθαμιλλωμένῃ ταύτῃ σχολῇ προσείλκυσεν εἰς αὐτὴν περὶ τοὺς 700 μαθητὰς ἔκ τε Χίου καὶ ἐκ διαφόρων τῆς Ἀνατολῆς μερῶν. Οὐ μόνον δὲ ἡ σχολὴ οὕτω κατηρτίσθη, ἀλλὰ καὶ ἡ βιβλιοθήκη διὰ παντοδαπῶν νέων συγγραμμάτων ἐπλουτίσθη, καὶ συλλογὴ πλουσία φυσικῶν καὶ χημικῶν ὀργάνων ἠγοράσθη, καὶ τυπογραφεῖον ἑλληνικὸν συνεστάθη καὶ πάντα τὰ εἰς

τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας ἀναγκαῖα φιλοτίμως παρεσκευάσθησαν καὶ πρόχειρα εὑρίσκοντο.

Πρὸς δὲ συντήρησιν τῆς πολυδαπάνου ταύτης σχολῆς καὶ τῶν αὐτῆς προσαρτημάτων προσδιωρίσθησαν ὑπὸ τῆς κοινότητος πόροι, εἰσπρασσόμενοι ὑπὸ τῆς ἐφορίας καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἐπιτρόπων αὐτῆς, ποσοστὰ ἀπὸ τῆς ἐμπορείας τῶν ὁπουδήποτε ἐμπορευομένων Χίων· ποσοστὰ ὁμοίως ἀπὸ τῆς προικὸς ἐπὶ τῶν γιγνομένων γάμων· κληροδοτήματα πλούσια κατὰ καιροὺς εἰς τὴν σχολὴν καταλειπόμενα, ἐξ ὧν καί τινα ἀκίνητα κτήματα πρὸς ὄφελος αὐτῆς ἐμβατικιαζόμενα· καὶ τέλος τακτικαὶ καὶ, ἐν ἀνάγκῃ, ἔκτακτοι τῶν πλουσίων Χίων συνδρομαί.

Ἀλλ' ἀφ' οὗ σχολὴ καὶ βιβλιοθήκη καὶ τὰ πάντα εἰς τὰς φλόγας, ὡς μὴ ὤφελεν, ἐπὶ τῆς κατὰ τὸ 1822 πανωλεθρίας τῆς ταλαίνης Χίου παρεδόθησαν, οἱ ἐκ τῆς φυγῆς κατ' ὀλίγους ἐπανελθόντες ἄποροι καὶ ἀνέστιοι κάτοικοι αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἔτι ἀχνιζόντων ἐρειπίων τῶν ἰδίων ἑστιῶν ἀνατυνθεικισθέντες εὐθὺς, ὡς ἔτυχον ἡμερωτέρων καιρῶν, ἐφρόντισαν περὶ τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων αὐτῶν. Λοιπὸν, μετὰ ὀκτὼ περίπου ἐτῶν παντελῆ τῆς ἐν Χίῳ ἐκπαιδεύσεως ἔκλειψιν, διώρισαν ἵνα διδάσκωσιν ἐν δωματίοις τοῦ ἀπυρπολήτου μείναντος εὐρυχώρου νοσοκομείου τὴν μὲν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν ὁ ἱερεὺς Νεόφυτος Παξιμαδᾶς, ἑλληνικὰ δὲ καὶ ἱερατικὰ μαθήματα οἱ ἱερεῖς Κύριλλος Πατούνας καὶ Μεθόδιος Καβάκος, τὴν δὲ ἀριθμητικὴν ἐδίδασκεν ὁ ἱερεὺς Ἀντώνιος Οἰκονόμος. Μετὰ τούτους ἐδίδαξαν οἱ ἱερεῖς Μητροφάνης Στομάρας καὶ Κύριλλος Βαβύλας, πάντες οὗτοι ἀτελές τις ἑλληνικὸν σχολεῖον μέχρι τοῦ 1839 σχηματίσαντες. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τοῦ ἀνασυνοικισμοῦ ἐκπαιδεύσεως τῆς Χίου.

Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1839 χρονολογεῖται τῶν χιακῶν ἐκπαιδευτηρίων ἡ ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταῤῥύθμισις καὶ ἡ βαθμηδὸν γενομένη πρόοδος. Διότι τότε διορισθέντες ὑπὸ τῆς κοινότητος ἔφοροι οἱ κύριοι Λουρεντσῆς Ῥοΐζος, Α. Μαυρογορδάτος, Ἐλευθέριος Κυπριδάκης καὶ Κωνσταντῖνος Ἰωάννου Ἄμοιρος μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ ἐνεργήσωσι τὴν ὅσον ἔνεστι βελτίωσιν τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως, πρῶτον μὲν προσεκάλεσαν εἰς Χίον τῆς μὲν προκαταρτικῆς μεθόδου τὸν Μανουὴλ Βερούσην, τὸν ἔτι καὶ νῦν διευθύνοντα τὸ πρωτοσύστατον ἐν τῇ πόλει τῆς Χίου ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον, τῶν δὲ ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων προσέλαβον μὲν τὸν ἐκ Κυδωνιῶν Ἀθανάσιον Περλεγούδην καί τινα ἄλλον διδάσκοντα ἅμα καὶ τὴν γαλλικὴν, προσεκάλεσαν δὲ καὶ τὸν ἐκ Σύμης Νίκανδρον Φιλάδελφον ὡς διευθυντὴν ὑπὸ τὸν τίτλον γυμνασιάρχου, ἐξ οὗ καὶ φαίνεται ὁ προτεθεὶς σκοπὸς τοῦ προαγαγεῖν βαθμηδὸν τὴν σχολὴν εἰς γυμνάσιον. Καὶ οὗτοι δὲ πάντες ἐδίδασκον ἐν διαφόροις δωματίοις τοῦ αὐτοῦ παλαιοῦ νοσοκομείου, οὗ καὶ ἀποχωρισθὲν διὰ τοίχου τὸ πλεῖστον μέρος μετεσκευάσθη εἰς σχολεῖον, ἔτι καὶ νῦν ὡς τοιοῦτον χρησιμεῦον, τὸ δὲ λοιπὸν σὺν τῇ παραληφθείσῃ ἐνοριακῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Φανερωμένης ἀφέθη, κατὰ τὸν ἀπ' ἀρχῆς προορισμὸν αὐτοῦ, νοσοκομεῖον. Μετὰ τὸν Νίκανδρον, ὀλίγα ἔτη διαμείναντα, ἐδίδαξαν οἱ ἐκ τοῦ γυμνασίου τῶν Ἀθηνῶν Γεώργιος Βάφας καὶ ἔπειτα οἱ ἀδελφοὶ Ἀναστάσιος καὶ Δημήτριος οἱ Κῷοι. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐλθὼν ἐκ Σμύρνης ἕνεκα τῆς ἐκεῖ χολέρας προσελήφθη ὡς καθηγητὴς καὶ ὁ ἀοίδιμος Ἀργύριος Καράβας, παλαιὸς μαθητὴς τῆς χιακῆς σχολῆς, διευθύνας καὶ τὴν σχολὴν ἐπί τινα χρόνον, ἐδίδασκε δὲ καὶ ὁ τοῦ γυμνασίου Σύρου μαθητὴς Θεμιστοκλῆς Παντελίδης ἱερεὺς καὶ ὁ Κεφαλλὴν Κοντογούρης, ὅστις καὶ διευθυντὴς πρὸς καιρὸν ἐγένετο. Καράβας δὲ καὶ Κοντογούρης πρῶτοι ἐδίδαξαν ἐν Χίῳ γυμνασιακὰ μαθήματα.

Ἀλλ' ἡ ἄλλοτε φωτεινὴ ἑστία τῶν γραμμάτων πολὺν χρόνον χρηματίσασα Χίος δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ ἀμέτοχος τῆς ἐν Ἑλλάδι γιγνομένης διανοητικῆς κινήσεως. Μετὰ νέαν λοιπὸν πάλιν τῶν προϋχόντων σύσκεψιν καὶ ἀπόφασιν προσεκλήθη τῷ 1859 γυμνασιάρχης Χίου ὁ ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ εὐδοκίμως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα διδάσκων καθηγητὴς κ. Κόντος, ὅστις τρία περίπου ἔτη διευθύνας τὸ ἔτι ἀσυμπλήρωτον γυμνάσιον διά τε τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ ζήλου αὐτοῦ ἀξιολόγως προήγαγε τὴν ἐν Χίῳ ἐκπαίδευσιν καὶ τὸν πρὸς παιδείαν ζῆλον ἐξέκαυσε. Πρῶτος οὗτος εἰσήγαγε τάξιν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ ἔν τε τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ καὶ ἐν ταῖς σχηματισθείσαις δυσὶ γυμνασιακαῖς τάξεσι τὸν κανονισμὸν ἐφήρμοσε, καὶ μάλιστα καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἴς τε τὰ διδακτέα μαθήματα καὶ εἰς τὰς ὥρας τῆς διδασκαλίας, διὰ δὲ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ ὡδήγησε τοὺς διδάσκοντας εἰς ἀκριβεστέραν μελέτην καὶ ἑρμηνείαν τῶν συγγραφέων. Τοῦ δὲ Κόντου μεταβάντος εἰς Σάμον, προσεκλήθη μετά τινας μῆνας διάδοχος αὐτοῦ κατὰ τὸ 1863 ἔτος ὁ δώδεκα ἔτη γυμνασιαρχήσας ἐν Σύρῳ Γεώργιος Σουρίας. Ἐπὶ τούτου καὶ τετάρτη τάξις τὸ πρῶτον εἰς γυμνάσιον προσετέθη, ἡ ὑπὸ Κόντου ὡς τρίτη διδασκομένη, καὶ ἡ τῆς πειραματικῆς φυσικῆς διδασκαλία εἰσήχθη, καὶ τὸ προσωπικὸν τῶν καθηγητῶν ηὐξήθη, καὶ τὸ τῆς Χίου γυμνάσιον συνεπληρώθη, ὥστε ἤδη διδάσκονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἐν τῷ κανονισμῷ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων ὡρισμένα μαθήματα, ὡς διδάσκονται καὶ ἐν προσηρτημένῳ σχολείῳ πάντα τὰ κεκανονισμέ-

να σχολειακά. Διδάσκουσι λοιπὸν ἐν μὲν τῷ ἑλληνικῷ σχολείῳ 4 εὐδόκιμοι διδάσκαλοι 140 περίπου παῖδας ἔκ τε Χίου καὶ ἐκ τῶν παρακειμένων μερῶν, εἰς τρεῖς διαδοχικὰς τάξεις διαιρουμένους, τὰ ἑξῆς κατὰ τὸ πρόγραμμα μαθήματα.

Ἑλληνικά· γνώμας καὶ ἀποφθέγματα διαφόρων σοφῶν, Λουκιανοῦ διαλόγους, Ξενοφῶντος τεμάχια, Ἰσοκράτους καὶ Λυσίου λόγους καὶ Πλουτάρχου παράλληλα· γραμματικῆς δὲ ἑλληνικῆς τὸ τυπικὸν καὶ τὸ ἐτυμολογικόν, ὡς καὶ συντακτικοῦ ἀρχὰς μετὰ γραπτῶν ἀσκήσεων καὶ θεματογραφίας.

Ἱστορίαν· γενικὴν καὶ ἰδίως ἑλληνικήν.

Γεωγραφίαν· πολιτικήν.

Ἱερὰν ἱστορίαν.

Κατήχησιν.

Καλλιγραφίαν.

Ἐν δὲ τῷ γυμνασίῳ διδάσκουσιν 6 καθηγηταί, οἱ μὲν ἐν Ἑλλάδι παιδευθέντες καὶ δοκιμασθέντες, οἱ δὲ ἐν Εὐρώπῃ καταρτισθέντες, 80 περίπου παῖδας ἔκ τε Χίου καὶ ἐκ τῶν ὁμόρων νήσων καὶ παραλίων, τέσσαρας διαδοχικὰς τάξεις ἀποτελοῦντας πάντα τὰ ἐν τῷ κανονισμῷ γυμνασιακὰ μαθήματα.

Ἑλληνικά· πεζοὺς μὲν Ἰσοκράτην, Ἡρόδοτον, Πλάτωνα, Δημοσθένην καὶ Θουκυδίδην· ποιητὰς δὲ Ὅμηρον, Ἡσίοδον, Θεόκριτον καὶ Σοφοκλέα· γραμματικῆς τοῦ ἐτυμολογικοῦ τὰ δυσχερέστερα καὶ συντακτικοῦ πληρέστερον κατὰ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν μετὰ θεματογραφίας, ἔτι δὲ καὶ τὸ περὶ διαλέκτων τῆς ἑλληνικῆς· ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα μετρικῆς καὶ ποιητικῆς τέχνης καὶ πρὸς τούτοις ῥητορικὴν καὶ γυμνάσματα.

Λατινικά· γνώμας καὶ ἀποφθέγματα σοφῶν καὶ σύντομα ἱστορικά· Κορνήλιον Νέπωτα ἢ Εὐτρόπιον, Σαλλούστιον, Κικέρωνα, Τάκιτον καὶ Βιργίλιον· γραμματικῆς λατινικῆς πάντα τὰ μέρη.

Μαθηματικά· ἀριθμητικὴν θεωρητικήν, ἄλγεβραν, γεωμετρίαν καὶ τριγωνομετρίαν.

Φυσικά· φυσικὴν πειραματικὴν καὶ φυσικομαθηματικὴν γεωγραφίαν.

Φιλοσοφικά· ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν καὶ λογικήν.

Ἱστορικά· ἱστορίαν ἀρχαίαν, μέσην καὶ νεωτέραν.

Γαλλικά· πεζὰ καὶ ἔμμετρα τεμάχια ἐκ τῶν δοκιμωτέρων γάλλων πεζογράφων καὶ ποιητῶν.

Ἀγγλικά· πεζὰ καὶ ἔμμετρα τεμάχια ἐκ τῶν δοκιμωτέρων ἄγγλων πεζογράφων καὶ ποιητῶν.

Τουρκικά· ἀρχὰς ἔτι, διότι πέρυσι τὸ πρῶτον εἰσήχθη ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης ταύτης.

Οἱ δὲ ταυτικῶς τὰ γυμνασιακὰ ταῦτα μαθήματα διακούσαντες καὶ ἄξιοι ἀπολυτηρίου κατὰ τὰς ἐξετάσεις κριθέντες γίνονται δεκτοὶ ἀνεξετάστως εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστήμιον. Ἤδη δὲ καὶ εἰσήχθησάν τινες ἐκ τοῦ γυμνασίου Χίου, Χῖοί τε καὶ μὴ Χῖοι ἐν Χίῳ παιδευθέντες, καὶ εἰς διαφόρους ἐπιστήμας ἐξεπαιδεύθησαν, οἱ δὲ καὶ ἐκπαιδεύονται ἔτι· οἱ δὲ πλείονες τῶν ἀπολυθέντων, δι' ἔλλειψιν τῶν πρὸς παραιτέρω σπουδὴν μέσων, εἰς διάφορα τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, καὶ μάλιστα εἰς τὸ ἐμπορικὸν τραπέντες εὐδοκιμοῦσι.

Λόγου δὲ ὄντος περὶ τῆς ἐν Χίῳ μέσης ἐκπαιδεύσεως προσῆκον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τῆς προσηρτημένης τῷ γυμνασίῳ ἀξιολόγου βιβλιοθήκης, ἣν ἐκληροδότησαν εἰς αὐτὸ δύο φιλόστοργοι τῆς πατρίδος υἱοί, ὅ τε ἐν Παρισίοις τελευτήσας ἀοίδιμος τοῦ ἔθνους σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ ὁ ἐν Τεργέστῃ ἀποθανὼν εὐπαίδευτος διδάσκαλος Ι. Ἀνδρεάδης. Ἡ βιβλιοθήκη αὕτη εἶναι βεβαίως ἡ πλουσιωτέρα τῶν ἐν Τουρκίᾳ, ὑπὲρ τοὺς μυρίους τόμους ἐκλεκτῶν συγγραμμάτων πάσης γλώσσης καὶ ἐπιστήμης περιέχουσα. Προσήρτηται δὲ τῷ γυμνασίῳ καὶ μικρὸν ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον, τοῦ γυμνασίου τυποργαφεῖον ἐπιγραφόμενον.

Οὕτω δ' ἐχούσης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ πόλει, οὐδὲ ἡ προκαταρκτικὴ ἔμεινεν ἐν αὐτῇ στάσιμος, διότι μέση ἐκπαίδευσις ἄνευ τῆς τροφὴν αὐτῇ χορηγούσης προκαταρκτικῆς ἀδυνατεῖ νὰ ὑπάρξῃ. Τοῦτο καλῶς εἰδότες καὶ οἱ τὰ τῆς κοινότητος διευθύνοντες προηγουμένως ἐφρόντισαν περὶ συστάσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Διότι εἰς τὸ βαθμηδὸν τελειοποιηθὲν πρωτοσύστατον ἐν τῇ πόλει ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον τοῦ Μανουὴλ Βερούση, προσλαβόντος μετ' οὐ πολὺ καὶ ὑποδιδάσκαλον, προσετέθη μετ' ὀλίγον καὶ ἕτερον ἀλληλοδακτικὸν μετὰ δύο ἐπίσης διδασκάλων, ἑκάτερον ἐν ἑνὶ εὐρυχώρῳ τοῦ ἄλλοτε νοσοκομείου δωματίῳ. Ἐν τούτοις διδάσκονται περὶ τοὺς 500 παῖδας ἀνάγνωσιν, γραφὴν, στοιχεῖα γραμματικῆς, ἀριθμητικὴν, γεωγραφίαν, ἱερὰν ἱστορίαν, κατήχησιν, ἑλληνικὴν ἱστορίαν, γραμμικὴν ἰχνογραφίαν καὶ εἴ τι ἄλλο τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν ἐν τῷ Κάμπῳ οἰκούντων πολιτῶν καὶ τῶν καλλιεργούντων τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ τὰ παρακείμενα γεωργῶν συνεστάθη πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς ἐφορίας καὶ τρίτον ἐξ αὐτῆς ἐξηρτημένον ἀλληλοδιδακτικὸν μετὰ δύο ὁμοίως διδασκάλων, ἐν ᾧ διδάσκονται περὶ τοὺς 150 παῖδας τὰ αὐτὰ μαθήματα. Οὐδὲ τῆς τῶν κορασίων δ' ἐκπαιδεύσεως ἠμέλησαν· διότι συνέστησαν καὶ δύο καλῶς κατηρτισμένα παρθεναγωγεῖα, τὸ μὲν ἐν τῇ πόλει, τὸ δὲ ἐν τῷ Κάμπῳ. Καὶ ἐν μὲν τῷ τῆς πόλεως πέντε

διδασκάλισσαι πρὸς τοῖς μαθήμασι τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως διδάσκουσι καὶ πάντα σχεδὸν τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ ἐργόχειρα· ἐν δὲ τῷ τοῦ Κάμπου τάξεις ἑλληνικῶν μαθημάτων δὲν ὑπάρχουσιν. Εἰς ἀμφότερα δὲ ταῦτα φοιτῶσι περὶ τὰ 350 κοράσια.

Εἰς συντήρησιν δὲ τούτων τῶν τῆς πρωτευούσης ἐκπαιδευτηρίων σταθεροὶ πόροι δὲν ὑπάρχουσιν, ἐκτὸς μόνον 40,000 γροσίων προερχομένων ἐκ συνεισφορᾶς τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως, ἐκ τῶν γάμων, ἐξ ἐμβατικίων ὀλίγων κτημάτων τῆς σχολῆς καὶ ἐκ συνεισφορᾶς τῆς Νέας Μονῆς. Τὸ δὲ λοιπὸν τῆς ἐτησίας δαπάνης, ἀναβαινούσης εἰς 200,000 περίπου γροσίων, συλλέγεται ἐκ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων συνδρομῶν καὶ τῶν ἐνταῦθα μὲν, μάλιστα δὲ τῶν ἀπανταχοῦ ἐμπορευομένων φιλοπατρίδων τέκνων τῆς Χίου· ἄνευ τῆς γενναιοδωρίας τούτων ἡ ἐν Χίῳ ἐκπαίδευσις ἤθελεν εἶναι περιωρισμένη εἰς μόνην τὴν προκαταρκτικήν.

Ἐν δὲ τοῖς χωρίοις τοῖς τε μετὰ τῆς Χώρας ἄλλοτε ἡνωμένοις, 45 τὸν ἀριθμὸν οὖσι, καὶ τοῖς 21 τῆς ἄλλοτε τῶν Μαστιχοχωρίων κοινότητος κατέλαβον μὲν τὸν τόπον τῶν πρὶν ἀμεθόδων γραμματοδιδασκαλείων τὰ ἀλληλοδιδακτικὰ, καὶ ὑπάρχουσιν ἤδη ἐν μὲν τοῖς Μαστιχοχωρίοις 18, εἰς ἃ περὶ τοὺς 1200 παῖδας φοιτῶντες διδάσκονται τὰ τῆς προκαταρκτικῆς ἐκπαιδεύσεως μαθήματα· ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς 45 χωρίοις 20 ἀλληλοδιδακτικὰ, ἐν οἷς διδάσκονται περὶ τοὺς 1400 παῖδας. Ἀλλὰ, μεθ' ὅλας τὰς ἀξιεπαίνους προσπαθείας τοῦ εἰς πολλῶν τὴν σύστασιν συντελέσαντος φιλομούσου μητροπολίτου Χίου, τὰ σχολεῖα τῶν χωρίων οὔτε καλῶς εἶναι πάντα κατηρτισμένα, οὔτε τὸν προσδοκώμενον καρπὸν παράγουσι. Πρῶτος λόγος εἶναι ἡ ἔλλειψις σταθερῶν πόρων, δι' ἣν οἱ διδάσκαλοι, ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ μισθοῦ καθυστερουμένου, ἀναγκάζονται νὰ διακόπτωσι τὴν διδασκαλίαν· τῷ ὄντι δὲ οἱ πρὸς συντήρησιν τῶν σχολείων τούτων πόροι περιορίζονται εἰς ὅσον αὐτοὶ οἱ χωρικοὶ, κατὰ δύναμιν ἕκαστος εἰσφέροντες, συνάγεται ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων· ἄλλος λόγος εἶναι ἡ ἀμάθεια πολλῶν γονέων, οἵτινες, ἀντὶ νὰ πέμπωσιν εἰς τὸ σχολεῖον τοὺς ἰδίους παῖδας πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἐξανθρώπισιν, προτιμῶσι νὰ προσλαμβάνωσιν αὐτοὺς βοηθοὺς εἰς τὰς γεωργικὰς αὐτῶν ἐργασίας, μεθ' ὅλας τὰς πρὸς ἐμπόδισιν τούτου ἐνεργείας τῆς μητροπόλεως. Ἀλλ' ὅμως ἐκ τῶν ἐν τοῖς χωρίοις σχολείων τελειότερα καὶ καρποῦ παραγωγικώτερα συγκριτικῶς εἶναι τὰ τρία τῆς κωμοπόλεως Βροντάδου, ὅπου δαπάνῃ ἰδίως τῶν πλοιάρχων συνεστάθησαν ἤδη καὶ δύο παρθεναγωγεῖα ἔχοντα περὶ τὰς 160 μαθητρίας· τὸ ἐν τῶν Καρδαμύλων, τὸ τῆς

Βολισσοῦ καὶ τὸ τοῦ Χαλκείου· τῶν δὲ ἐν τοῖς μαστιχοχωρίοις εἶναι τὸ τῆς Καλλιμασίας, τὸ τοῦ Θολοποταμίου, τὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ τῶν Νενήτων, τὸ τῆς Καλαμωτῆς καὶ τὸ τῆς Βέσσας.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Χίῳ, ἧς ὁ πληθυσμὸς εἶναι ὑπὲρ τὰς 60,000. Εὐκταῖον δὲ μάλιστα εἶναι ὅσα μὲν ἤδη τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως καλῶς ἔχουσι, νὰ διαμείνωσιν· ὅσα δὲ χεῖρον, νὰ βελτιωθῶσι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ἱκανὰ παρέχουσιν ἐχέγγυα τὸ φιλόμουσον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ἡ φρόνησις καὶ ἡ δραστηριότης τῆς ἐφορίας, ἡ ἄγρυπνος τῆς μητροπολεως κηδεμονεία καὶ ὁ ζῆλος τῶν διδασκόντων· ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπαιτεῖται τὰ αὐτὰ φιλοπάτριδα καὶ γεναῖα αἰσθήματα νὰ ἐξακολουθῶσι διατρέφοντες πρὸς τὴν ἀναξιοπαθοῦσαν Χίον οἱ ἀπανταχοῦ φιλόστοργοι αὐτῆς υἱοὶ, ὧν αἱ ἀληθῶς γενναῖαι μέχρι τοῦδε χορηγίαι καὶ ἄλλως αὐτὴν παρεμύθησαν καὶ τὴν νῦν εὐαρέστως ἔχουσαν ἐκπαίδευσιν αὐτῆς εἰς τὸ εὐάρεστον τοῦτο σημεῖον ἤγαγον, ὅθεν ταχεῖα νὰ προσδοκᾶται ἡ αὐτῆς ἀνόρθωσις· εἰς δὲ τὴν ἐνδεχομένην βελτίωσιν τῆς τῶν χωρίων ἐκπαιδεύσεως ἀναγκαία εἶναι μείζων φιλοπατρία καὶ γενναιότης τῶν νοημονεστέρων καὶ εὐπορωτέρων ἑκάστου χωρίου κατοίκων πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐλλείψεων τῆς ἐν αὐτῷ ἐκπαιδεύσεως καὶ πρὸς περαιτέρω τῶν φιλτάτων αὐτῶν υἱῶν ἐκπαίδευσιν καὶ μόρφωσιν· τοῦτο δὲ πάντως θέλουσι κατορθώσει, ἂν, ἐννοήσαντες τὸ ἐκ τῆς ἀνωτέρας παιδείας προσγενησόμενον αὐτοῖς τε καὶ τοῖς αὐτῶν παισὶ καὶ πάσῃ τῇ πατρίδι ὄφελος, μὴ φείδωνται νὰ δαπανήσωσιν ἀπὸ τῶν πολλῶν ὧν ἔχουσιν ὀλίγα ἵνα πέμψωσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν εἰς τὸ τῆς πόλεως ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ γυμνάσιον, ὅθεν ἱκανῶς φωτισθέντες καὶ διαπλασθέντες ν' ἀποβῶσί ποτε ἱκανοὶ νὰ ἐξελάσωσιν ἐκ τῶν οἰκείων χωρίων τὴν μεσαιωνίτιδα ἀπαιδευσίαν καὶ ἀπειροκαλίαν καὶ στασιμότητα, ν' ἀντεισαγάγωσι δὲ τὰ φῶτα, τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν εἰς πᾶν ἀγαθὸν πρόοδον.

Τῶν δὲ μὴ ὁμογενῶν τῆς Χίου κατοίκων οἱ μὲν καθολικοὶ, εἰς 300 περίπου ψυχὰς ἀναβαίνοντες, ἔχουσιν ἀπό τινων ἐτῶν ἐν σχολεῖον τῶν ἀδελφῶν Ignorantins, ἐν ᾧ πρότερον ὑπὸ δύο διδασκάλων ἱερέων ἐδιδάσκοντο περὶ τοὺς 30 παῖδας τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς, γεωγραφίαν, ἱστορίαν καὶ μάλιστα ἱστορίαν ἱερὰν καὶ κατήχησιν· καλλιγραφίαν καὶ μουσικὴν καὶ διπλογραφίαν· εἶχον δὲ ἐν τῷ προγράμματι καὶ ἀριθμητικὴν, ἄλγεβραν, γεωμετρίαν, φυσικὴν, χημείαν καὶ γεωλογίαν, μαθήματα οὐδέποτε διδαχθέντα, ὡς οὐχ ὑπαρχόντων μαθητῶν· ἀλλὰ τὸ σχολεῖον τοῦτο δι' ἔλλειψιν πόρων ἀπὸ πολλοῦ πάσχει καὶ ἤδη εἶναι ἐν τῷ διαλύεσθαι.

Παρὰ δὲ τοῖς Μουσουλμάνοις τῆς Χίου ὑπάρχει ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσεως σχολεῖον ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως συντηρούμενον, ἐν ᾧ διδάσκονται ὑπὸ δύο διδασκάλων 20 περίπου παῖδες τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν, στοιχεῖα ἀραβικῆς καὶ περσικῆς, ἀριθμητικήν, γεωγραφίαν, ἰχνογραφίαν καὶ λογικήν. Παρὰ δὲ τοῦτο τὸ δημόσιον σχολεῖον, εἰς ὃ εἰσέρχονται οἱ παῖδες γινώσκοντες ἤδη τὸ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, ὑπάρχουσι καὶ τρία μὲν τῶν ἀρρένων ἰδιωτικὰ γραμματοδιδασκαλεῖα, ἐν οἷς διδάσκονται τὴν ἀνάγνωσιν περὶ τοὺς 45 παῖδας· δύο δὲ τῶν θηλέων, ἐν οἷς διδάσκονται περὶ τὰ 60 κοράσια.

Παρὰ δὲ τοῖς ἐν Χίῳ Ἑβραίοις, συμποσουμένοις εἰς 180 ψυχὰς ὑπάρχει ἓν ἑβραϊκὸν σχολεῖον, ἐν ᾧ ὑπὸ δύο διδασκάλων διδάσκονται περὶ τὰς 30 παῖδας ἀνάγωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικήν.

Ἐν Χίῳ, ἰούνιος 1871. Γ.

ΙΑΚΩΒΟΥ ΛΕΟΠΑΡΔΗ (1)

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΜΙΑΣ ΨΥΧΗΣ.

(Μετάφρασις).

ΦΥΣΙΣ. Πορεύου, φιλτάτη θύγατερ, τοιαύτη δὲ θέλεις θεωρεῖσαι καὶ ὀνομάζεσαι ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰώνων. Ζῆθι καὶ ἔσο μεγάλη καὶ δυστυχής,

(1) Σημ. Μ. Ἰάκωβος Λεοπάρδης ἐγεννήθη ἐν τῇ κωμοπόλει Ῥεκανάτῃ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀγκῶνος τῷ 1798. Ἐδιδάχθη τὰ στοιχεῖα τῆς φιλολογίας ὑπὸ δύο κληρικῶν μέχρι τοῦ δεκάτου τετάρτου ἔτους· ἔπειτα ἐσπούδασε μόνος. Διῆλθε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν νεότητα ἐν τῇ ἐρημίᾳ τῆς πατρικῆς βιβλιοθήκης· εἰκοσαέτης ἔτι εἶχεν ἀποθησαυρίσει θαυμαστὴν πολυμάθειαν, καὶ νέος ἀκόμη ἀπέκτησε φήμην μεγάλου φιλολόγου καὶ φιλοσόφου. Ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ δεινότερος ἑλληνιστὴς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ δικαίως, ἐπειδὴ οὐχὶ μόνον εὐδοκίμως μετέφρασέ τινας λόγους τοῦ Ἰσοκράτους, τινὰ βιβλία τῆς Κύρου Ἀναβάσεως τοῦ Ξενοφῶντος, καί τινα ἔργα τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος (Γεμιστοῦ), ἀλλὰ καὶ ἔγραψεν ἑλληνιστὶ ᾠδάς τινας πινδαρικάς, αἵτινες οὐχὶ μόνον ἐπηνέθησαν, ἀλλὰ καὶ ἐθαυμάσθησαν ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς Γερμανίας. Ἡ φύσις

ΨΥΧΗ. Τί κακὸν ἔπραξα ἐγὼ πρὶν ζήσω, ὥστε νὰ μὲ καταδικάσῃς εἰς τοιαύτην ποινήν;

ΦΥΣΙΣ. Ποίαν ποινήν, θύγατερ;

ΨΥΧΗ. Δὲν μὲ προορίζεις νὰ ἦμαι δυστυχής;

ΦΥΣΙΣ. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐγὼ σὲ θέλω μεγάλην, καὶ τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γείνῃ ἄνευ ἐκείνου. Προσέτι σὺ προωρίσθης νὰ ζωοποιήσῃς ἓν ἀνθρώπινον σῶμα· πάντες δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐξ ἀνάγκης γεννῶνται καὶ ζῶσι δυστυχεῖς.

ΨΥΧΗ. Ἀλλὰ τοὐναντίον ἤθελεν εἶσθαι δίκαιον ἂν ἐφρόντιζες, ὥστε αὐτοὶ νὰ ἦσαν εὐτυχεῖς ἐξ ἀνάγκης, ἢ μὴ δυναμένη νὰ πράξῃς τοῦτο, ὤφειλες νὰ ἀπέχῃς τοῦ νὰ στέλλῃς αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.

ΦΥΣΙΣ. Οὐδέτερον τούτων εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐμοῦ, ὡς ὑποκειμένης εἰς τὸ πεπρωμένον, ὅπερ ὁρίζει ἄλλως πως διὰ λόγους οὓς οὔτ' ἐγὼ οὔτε σὺ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν. Ἤδη ἀφοῦ σὺ ἐπλάσθης καὶ διετέθης νὰ μορφώσῃς ἓν ἀνθρώπινον σῶμα, βεβαίως οὐδεμία δύναμις, οὔτ' ἐμοῦ οὔτ' ἄλλου τινός, δύναται νὰ σὲ λυτρώσῃ ἐκ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων δυστυχίας. Ἀλλ' ἐκτὸς ταύτης σὺ ἐξ ἀνάγκης θέλεις ὑποφέρει ἰδίαν τινὰ καὶ πολὺ μεγαλειτέραν, ἕνεκα τῆς ὑπεροχῆς δι' ἧς σὲ περιέβαλον.

ΨΥΧΗ. Ἐγὼ, ἀρχομένη τοῦ ζῆν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, οὐδὲν εἰσέτι ἔμαθον, καὶ ἐκ τούτου πρέπει νὰ προέρχηται ὅτι δὲν σὲ ἐννοῶ. Ἀλλ' εἰπέ μοι, ὑπεροχὴ καὶ δυστυχία ἔκτακτος εἶναι οὐσιωδῶς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα; ἢ ἂν ἦναι διάφορα, δὲν θὰ ἠδύνασο σὺ νὰ ἀποχωρίσῃς τὴν μίαν τῆς ἄλλης;

ΦΥΣΙΣ. Εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς καὶ ἀναλόγως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ζώων ὅλων τῶν γενῶν, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀμφότερα ταῦτα εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἐπειδὴ ἡ ὑπεροχὴ

τὸν ἐγέννησε ποιητήν· ἀλλὰ τὰ ἐλαττώματα τοῦ σώματος, αἱ οἰκογενειακαὶ περιπέτειαι, οἱ ἄθλιοι καὶ λυπηροὶ καιροὶ τῆς Ἰταλίας κατέστησαν αὐτὸν τὸν δυστυχέστερον ἁπάντων ἀνθρώπων. Ἠγάπησε, δὲν ἀντηγαπήθη! Ἐζήτησεν ἐλευθερίαν, καὶ εὗρε δουλείαν, ἔπαθε φρικωδέστατα βάσανα καὶ σωματικὰ καὶ ἠθικά, καὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτοῦ ἔψαλε θαυμασίως «τὴν ἀπέραντον ματαιότητα τοῦ παντός».

Τὸ ὕφος αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον ἑλληνικόν, ἡ φράσις του σαφεστάτη· αἱ ἰδέαι του καὶ τὰ αἰσθήματά του δυσθυμία καὶ ἀπελπισία.

Τὰ λυρικά του ᾄσματα θέλουσι διαμένει ἀΐδια μνημεῖα τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Ἰταλίας ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ.

Ἀπέβιωσεν ἐν Νεαπόλει τῷ 1837.

τῶν ψυχῶν συνεπάγεται μεγαλειτέραν ἔνστασιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς. Τοῦτο δὲ συνεπάγεται μεγαλειτέραν συναίσθησιν τῆς ἑαυτῶν δυστυχίας· ὅπερ ἤθελεν εἶσθαι ταὐτὸν, ὡς ἐὰν ἔλεγον μεγαλειτέραν δυστυχίαν. Ὡσαύτως ἡ μεγαλειτέρα ζωὴ τῶν ψυχῶν περιέχει μεγαλειτέραν δύναμιν φιλοτιμίας, ὁπουδήποτε καὶ ἂν τείνῃ καὶ ὑπὸ οἱανδήποτε ἔποψιν καὶ ἂν παρουσιάζηται. Αὕτη δὲ ἡ μεγαλειτέρα ὑπεροχὴ τῆς φιλοτιμίας συνεπάγεται μεγαλειτέραν ἐπιθυμίαν εὐδαιμονίας, ἐπομένως μεγαλειτέραν δυσαρέσκειαν καὶ ἀδημονίαν διὰ τὴν στέρησιν, καὶ μεγαλειτέραν θλῖψιν διὰ τὰς ἐγκειμένας ἐναντιότητας. Πάντα ταῦτα περιέχονται ἐν τῇ πρωτογενεῖ καὶ αἰωνίᾳ τάξει τῆς κτίσεως, ἣν ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ἀλλοιώσω. Πρὸς τούτοις ἡ λεπτότης τῆς διανοίας σου καὶ ἡ ζωηρότης τῆς φαντασίας σου θέλουσι σοὶ ἀφαιρέσει μέγιστον μέρος κυριότητός σου. Τὰ ἄλογα ζῶα μεταχειρίζονται εὐκόλως πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν των πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ βίον· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι σπανιώτατα κάμνουσι χρῆσιν ὅλων τῶν δυνάμεών των, κωλυόμενοι συνήθως ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ τῆς φαντασίας, ἅτινα πλάττουσι μυρίους δισταγμοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ μυρία κωλύματα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Οἱ ἀνικανώτεροι καὶ ἀνεπιτηδειότεροι εἰς τὸ νὰ κρίνωσι καὶ νὰ σκέπτωνται καθ' ἑαυτοὺς, εἶναι οἱ ταχύτεροι εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ δραστηριώτεροι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Ἀλλ' αἱ ὅμοιαί σου ψυχαὶ περιπεπλεγμέναι ἀεννάως ἐν ἑαυταῖς καὶ πιεζόμεναι τρόπον τινὰ ὑπὸ τοῦ μεγαλείου τῶν δυνάμεών των καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀσθενέστεραι ἑαυτῶν ὑποκύπτουσι τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου εἰς τὸν ἐνδοιασμὸν, τοσοῦτον ἐν τῷ ἀποφασίζειν, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἐκτελεῖν. Τοῦτο δὲ εἶναι ἐν τῶν ἐγίστων κακῶν ὅσα κατεθλίβουσι τὸν ἀνθρώπινον βίον. Πρόσθε δ' ὅτι, ἐνῷ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῶν διαθέσεών σου θέλεις εὐκόλως ὑπερβῆ καὶ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πάσας σχεδὸν τὰς ὁμοιδεῖς σους, εἴς τε τὰς σπουδαιοτέρας γνώσεις καὶ εἰς τὰς δυσκολωτάτας ἐπιστήμας, οὐχ ἧττον θέλει σοὶ ἀποβῆ πάντοτε ἢ ἀδύνατον, ἢ πολὺ δύσκολον νὰ ἐννοήσῃς καὶ νὰ κάμῃς χρῆσιν πολλῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι μὲν ἐλάχιστα καθ' ἑαυτὰ, ἀναγκαιότατα ὅμως εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν· καὶ τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις θὰ ἴδῃς ἐξασκούμενα καὶ ἐννοούμενα ἄνευ δυσκολίας ὑπὸ μυρίων πνευμάτων οὐχὶ μόνον ὑποδεεστέρων σου, ἀλλ' ἐν γένει ἀξίων περιφρονήσεως. Αὗται καὶ ἄλλαι ἀναρίθμητοι δυσκολίαι καὶ ἀθλιότητες ἀσχολοῦσι καὶ περικυκλοῦσι τὰς μεγάλας ψυχὰς, αἵτινες ἐπὶ τέλους ἀνταμείβονται ἀφθόνως ὑπὸ τῆς φήμης, τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν τιμῶν, τὰ ὁποῖα παράγει εἰς τὰ ἔξοχα ταῦτα πνεύματα τὸ μεγαλεῖόν των, καὶ ὑπὸ τῆς διαρ-

κείας τῆς μνήμης τὴν ὁποίαν περὶ αὐτῶν καταλείπουσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

ΨΥΧΗ. Ἀλλὰ τοὺς ἐπαίνους τούτους καὶ τὰς τιμὰς περὶ τῶν ὁποίων μοὶ λέγεις θέλω τὰς λάβει παρὰ τοῦ οὐρανοῦ; παρὰ σοῦ; ἢ παρὰ τίνος ἄλλου;

ΦΥΣΙΣ. Παρὰ τῶν ἀνθρώπων· ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς αὐτῶν δύναται νὰ τὰς δώσῃ.

ΨΥΧΗ. Ἄκουσον λοιπόν· ἐγὼ φρονῶ, ὅτι μὴ δυναμένη νὰ πράξω ὅ,τι εἶναι ἀναγκαιότατον, ὡς λέγεις, εἰς τὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαν, καὶ ὅπερ ἀποβαίνει εὔκολον καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀσθενέστερα πνεύματα, ἤθελον τύχει μᾶλλον τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς ἀποστροφῆς τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν ἐπαίνων αὐτῶν, ἢ βεβαίως ἤθελον ζήσει ἄγνωστος σχεδὸν εἰς ὅλους αὐτοὺς ὡς ἄχρηστος εἰς τὴν ἀνθρώπινον κοινωνίαν.

ΦΥΣΙΣ. Εἰς ἐμὲ δὲν ἐδόθη νὰ προγινώσκω τὰ μέλλοντα, οὐδὲ δύναμαι ἀλανθάστως νὰ σοὶ προείπω, πῶς θέλουσι σὲ μεταχειρισθῆ ἢ τί θέλουσι σκεφθῆ περὶ σοῦ οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὴν διαμονήν σου ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι ἐκ τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος ἐγὼ συμπεραίνω ὡς μᾶλλον πιθανὸν, ὅτι θέλουσι σὲ κατατρέξει διὰ τοῦ φθόνου, ὅστις εἶναι ἐν τῶν μεγίστων κακῶν, ἅτινα συνήθως παρακολουθοῦσι τὰς μεγάλας ψυχάς, ἢ τοὐναντίον θέλουσι σὲ καταθλίψει διὰ τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς ἀδιαφορίας. Προσέτι καὶ αὐτὴ ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ εἱμαρμένη συνήθως ἐχθαίρουσι τὰς ὁμοειδεῖς σου. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον, ὅπως συνέβη εἴς τινα Καμοένσην (1) ἢ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν, ὅπως συνέβη εἴς τινα ἄλλον ὀνομαζόμενον Μίλτωνα (2), σὺ θέλεις δοξασθῆ καὶ θέλεις ἀνυψωθῆ μέχρις οὐρανοῦ, ὄχι βεβαίως παρ' ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ὑπὸ τῆς εὐαρίθμου ὁμάδος τῶν συνετῶν· καὶ ἴσως ἡ κόνις τοῦ ἀνθρώπου ἐν ᾧ θέλεις ἐνοικήσει ἀποτεθῆ εἰς μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον· οἱ δὲ χαρακτῆρες αὐτοῦ ὑπὸ διαφόρους ἀπομιμήσεις θέλουσι μεταβαίνει ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἄλλου ἀνθρώπου χεῖρας. Πολλοὶ δὲ θέλουσι περιγράψει καὶ ἄλλοι μετὰ πολλῆς σπουδῆς θέλουσι διαμνημονεύσει τὰς περιπετείας τοῦ βίου του, καὶ ἐπὶ τέλους εἰς ὅλον τὸν πεφωτισμένον κόσμον θέλει ἀντηχεῖ τὸ ὄνομά του· ἐκτὸς ἐὰν ἡ κακεντρέχεια τῆς τύχης ἢ ἡ ἀφθονία τῶν δυνάμεών σου σὲ ἐμποδίσωσι διαρκῶς νὰ δείξῃς εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀνάλογον τεκμήριον τῆς ἀξίας σου, καὶ τούτου δὲν λείπουσι παραδείγματα γνωστὰ εἰς ἐμὲ μόνον καὶ τὴν Μοῖραν.

(1) Σ. τοῦ **M.** Camoens. **Περίφημος ποιητὴς τῆς Πορτογαλίας.**
(2) » » **μέγας ποιητὴς τῆς Ἀγγλίας.**

ΨΥΧΗ. Ἀγαπητή μου μῆτερ, καί τοι ἄμοιρος εἰσέτι ἄλλων γνώσεων, αἰσθάνομαι ὅμως, ὅτι ἡ μεγαλειτέρα, μάλιστα ἡ μόνη ἐπιθυμία ἦν μοὶ ἔδωκας εἶναι ἡ τῆς εὐτυχίας, δεδόσθω δὲ ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἱκανὴ καὶ διὰ τὴν δόξαν, βεβαίως οὐδαμῶς ἄλλως δύναμαι νὰ ὀρέγωμαι αὐτῆς (δὲν εἰξεύρω ἂν ἐκφράζωμαι καλῶς ἢ κακῶς), εἰμὴ ὡς συντελούσης πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὐτυχίας. Ἤδη κατὰ τοὺς λόγους σου, ἡ ὑπεροχὴ τὴν ὁποίαν μοὶ ἐχορήγησας, δύναται νὰ ἦναι ἀναγκαία ἢ λυσιτελὴς πρὸς ἐπίτευξιν τῆς δόξης, ἀλλὰ δὲν φέρει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἐξ ἐναντίας μάλιστα σύρει βιαίως εἰς τὴν δυστυχίαν. Οὐδὲ εἰς αὐτὴν τὴν δόξαν δύναμαι νὰ πιστεύσω, ὅτι θέλει μὲ ὁδηγήσει πρὸ θανάτου, οὗ τινος ἐπελθόντος, ποίαν τέρψιν δύνανται νὰ μοὶ παράσχωσι τὰ μεγαλείτερα ἀγαθὰ τοῦ κόσμου; Καὶ τελευταῖον δύναται νὰ συμβῇ, ὅπως σὺ λέγεις, ὥστε οὔτε μετὰ θάνατον νὰ δυνηθῶ ν' ἀποκτήσω αὐτὴν τὴν ἰδιότροπον δόξαν, τὸ προϊὸν τοσαύτης δυστυχίας. Ὅθεν ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων σου ἐγὼ συμπεραίνω, ὅτι ἀντὶ νὰ μ' ἀγαπᾷς ἐξαιρετικῶς ὅπως μὲ διεβεβαίους κατ' ἀρχὰς, τοὐναντίον μὲ μισεῖς καὶ μὲ ἀποστρέφεσαι τοσοῦτον, ὅσον δὲν θέλουσι μὲ μισήσει καὶ μὲ ἀποστραφῆ οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ τύχη, ἐνόσῳ θὰ ἤμαι εἰς τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ δὲν ἐδίστασας νὰ μοὶ κάμῃς τόσον ὀλέθριον δῶρον, ὁποῖον εἶναι αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ ἣν μοὶ ἐξυμνεῖς, καὶ ἡ ὁποία θέλει εἶσθαι ἓν τῶν πρωτίστων κωλυμάτων ἅτινα θέλουσι μ'ἐμποδίσει νὰ φθάσω εἰς τὸ τέρμα τοῦ σκοποῦ μου, δηλαδὴ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

ΦΥΣΙΣ. Φιλτάτη θύγατερ, ὅλαι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως σοὶ εἶπον, εἶναι προωρισμέναι εἰς λείαν τῆς δυστυχίας, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ θέλω. Ἀλλ' εἰς τὴν γενικὴν ἀθλιότητα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ εἰς τὴν ἄπειρον ματαιότητα ὅλων αὐτῆς τῶν ἡδονῶν καὶ ἀπολαύσεων, ἡ δόξα θεωρεῖται ὑπὸ τῆς ἐκλεκτῆς μερίδος τῶν ἀνθρώπων ὡς τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, ὅσα ἐδόθησαν εἰς τοὺς θνητούς, καὶ τὸ εὐγενέστερον ἀντικείμενον, ὅπερ δύνανται νὰ θέσωσιν εἰς τὰς φροντίδας καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν. Ὅθεν οὐχὶ διὰ μίσος, ἀλλὰ δι' ἀληθῆ καὶ ἐξαιρετικὴν εὔνοιαν τὴν ὁποίαν πρὸς σὲ ἠσθάνθην ἀπεφάσισα νὰ σοὶ χορηγήσω πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου πάντα τὰ μέσα ὅσα εἶχον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μου.

ΨΥΧΗ. Εἰπέ μοι ἐκ τῶν ἀλόγων ζώων περὶ τῶν ὁποίων μοὶ ἀνέφερες ὑπάρχει κατὰ τύχην κανὲν τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ μικροτέραν ζωτικότητα καὶ ὀλιγωτέραν αἴσθησιν ἢ οἱ ἄνθρωποι;

ΦΥΣΙΣ. Ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ζωοφύτων εὑρίσκομεν ὅτι πάντα τὰ ζῶα τὰ μὲν πλεῖον τὰ δὲ ἧττον εἶναι ὑποδεέστερα τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις κέκτηται μεγαλειτέραν ἀφθονίαν ζωῆς καὶ μεγαλητέραν αἴσθησιν, ἐπειδὴ εἶναι τὸ τελειότερον τῶν ἐμψύχων ὄντων.

ΨΥΧΗ. Λοιπὸν οἴκισόν με, ἂν μὲ ἀγαπᾷς ἐν τῷ ἀτελεστέρῳ, καὶ ἂν δὲν δύνασαι νὰ πράξῃς τοῦτο, ἀπογύμνωσόν με τῶν ὀλεθρίων δώρων τὰ ὁποῖα μὲ στοιχίζουσι καὶ ποίησόν με ὁμοίαν τῷ πλέον ἀνοήτῳ καὶ κούφῳ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἐξ ὅσων ποτὲ παρήγαγες.

ΦΥΣΙΣ. Τὴν τελευταίαν ταύτην παράκλησίν σου δύναμαι νὰ τὴν ἐκτελέσω, καὶ ἰδοὺ καταγίνομαι νὰ σὲ εὐχαριστήσω, ἀφοῦ σὺ ἀπορίπτεις τὴν ἀθανασίαν πρὸς ἣν σὲ εἶχον διευθύνει.

ΨΥΧΗ. Καὶ ἀντὶ τῆς ἀθανασίας σὲ παρακαλῶ νὰ ἐπισπεύσῃς τὸν θανατόν μου ὅσον οἷόν τε τάχιστα.

ΦΥΣΙΣ. Περὶ τούτου θέλω συνενοηθῆ μετὰ τῆς Μοίρας.

Ἐν Βενετίᾳ, Ἰούλιος 1871.

Κ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΗΣ.

ΠΕΡΙ ΔΙΑΤΤΟΝΤΩΝ ΑΣΤΕΡΩΝ.

Ὅτε ἡ μεγάλη γαλλικὴ ἐπανάστασις ἡτοιμάζετο νὰ ἐκραγῇ ἡ ἐν Παρισίοις ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν ἐξωκκλησίαζεν ἀκόμη τοὺς μωροπίστους ἀποδεχομένους ὅτι δύνανται νὰ πίπτουν λίθοι ἀπὸ τοῦ στερεώματος. Ἐπισήμως δὲ ἡ σοφὴ ἐκείνη ὁμήγυρις ἐκήρυττε, τὴν ἔκθεσιν εἰδικῆς ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπῆς ἀκροασαμένη, ὅτι ἀερόλιθός τις παρὰ τὸ Lucé συλλεχθεὶς ἦτο σύνηθες πέτρωμα, ἐκτὸς τῆς παραδόξου μορφῆς, οὐδὲν ξένον κεκτημένος. Ματαίως δὲ ἀξιόπιστοι μάρτυρες διετείνοντο ὅτι παρ' ὀλίγον θὰ προσεβάλοντο ἀπὸ τὰ συντρίμματα, τὰ πανταχόσε ὑπὸ τῆς μάζης ἐκσφενδονισθέντα, ὅτε αὕτη βιαίως μετὰ τοῦ ἐδάφους συνεκρούσθη. Χωρικοί τινες ἀναξιόπιστοι, στερούμενοι τοῦ ἠθικοῦ κύρους, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν ὑψίστην ἐπιστημονικὴν ἀρχὴν τῆς πρωτευούσης τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὴν ἄρνησιν τῶν ἀπ' αἰώνων σοφῶν αὐτῆς παραδόσεων. Διὸ τὸ πρᾶγμα ἐχειροτέρευσεν ὅταν καὶ πάλιν κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος τῆς διακοινώσεως οἱ ἐπαχθεῖς φαντασιοκόποι ἐπανῆλθον κομίζοντες συντρίμματα βολίδος· ἐπειδὴ τότε ἐγένοντο καταγέλαστοι οἱ ἀμαθεῖς οὗτοι οἱ εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰδίων αἰσθήσεων πεποιθότες, οἱ ἐναντίον τῆς ἀκαδημίας κατ' ὄναρ χρηματισθέντες αὐθαδῶς, καὶ παρατόλμως διατεινόμενοι ὅτι οἱ τὸ δῶμα τῶν οἰκιῶν αὐτῶν διατρυπήσαντες λίθοι ἦλθον πράγματι ἀπὸ τὰς ἀβύσσους τοῦ στερεώματος.

Ἀλλ' ἦτο τότε ἡ παραμονὴ ῥιζικῆς ἐπαναστάσεως τεινούσης νὰ τροποποιήσῃ τὸ σπουδαῖον τοῦτο μέρος τῆς μετεωρολογίας· ὁ γερμανὸς φυσιοδίφης Chladui ἀπεκάλυπτε διὰ τοὺς ἀληθεῖς φίλους τῆς φύσεως τὸ σπουδαιότατον μυστήριον τῆς συνδέσεως τῶν κόσμων. Πρὸς δὲ καὶ ὁ οὐρανὸς ἐφαίνετο ὡσανεὶ ἐνδιαφερόμενος εἰς τὸ πρᾶγμα, διότι νέα βροχὴ μετεωρικῶν λίθων ἐπελθοῦσα εἰδοποίει τοὺς φυσικοὺς ὅτι ὤφειλον νὰ προσέξωσι καὶ εἰς τὰ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς αὐτῶν συμβαίνοντα, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπιγείων.

Ὥστε ὅτε κατὰ τὰ 1803 αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ἐκοινοποίουν μετεωρικὸν ὄμβρον εἰς Laigle καταπεσόντα ἡ ἐν Παρισίοις ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν θεωρήσασα ἀπρεπὲς νὰ δικαιώσῃ καὶ πάλιν τοὺς περιπαίζοντας τὴν εἴδησιν ἀνέθετο εἰς ἓν τῶν νεωτάτων αὐτῆς μελῶν τὴν λεπτομερῆ ἐξέτασιν τοῦ πράγματος, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπείθετο ὅτι περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας λίθων, ὅλως ἐξαιρετικῆς φύσεως, ἐξεσφενδονίσθησαν ὡς ἐκ θαύματος συγχρόνως κατὰ τοῦ αὐτοῦ δήμου.

Μετὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον δὲ ταύτην ἐκδρομὴν τοῦ περιωνύμου συγγραφέως τῆς φυσικῆς ἀστρονομίας οὐδεὶς φυσικὸς δὲν διεφιλονείκησεν εἰς τὸ ἑξῆς τὴν ὕπαρξιν τοῦ περιέργου τούτου φαινομένου, καθ' οὗ τοσαῦτα σοφίσματα ἐφεῦρον οἱ προγενέστεροι φυσικοί. Τιμὴ εἰς τοῦ Biot τὴν μνήμην! πόσα ἔτη ἤθελεν ἀρά γε εἰσέτι βασιλεύσει τὸ κράτος τῆς ἀπάτης καὶ ἀμαθείας ἐὰν ὁ Biot ἐθεώρει καλὸν νὰ κολακεύσῃ τὰς τότε βασιλευούσας πεποιθήσεις! Πόσοι ἄνδρες θὰ ἠρνοῦντο ἴσως καὶ σήμερον τὴν ὕπαρξιν τῶν ἀερολίθων, ἐὰν ὁ πληρεξούσιος τῆς ἀκαδημίας δὲν ἀνεύρισκεν οὐδένα ἐκ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ κειμένων τριῶν ἐκείνων χιλιάδων χαλίκων.

Δὲν χαρίζομεν εἰς τὸ ἑξῆς εἰς τὴν βάρβαρον τῶν Σινῶν ἐπιστήμων τὸ προνόμιον τοῦ καταλογίζειν τὰ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας καὶ πολλὰς χιλιάδας ἐτῶν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀστρονομικῶν πινάκων αὐτῶν περιφρονηθέντα φαινόμενα· ἀδύνατον σήμερον πυρίνη σφαῖρα νὰ χαράξῃ τὰ ἴχνη αὐτῆς ἐν τῷ στερεώματι πεπολιτισμένων τόπων, χωρὶς καὶ αὐτὰ τὰ πολιτικὰ φύλλα νὰ σπεύσωσι πρὸς ἀφήγησιν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ φαινομένου, μετὰ προθυμίας ζηλευτῆς καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ὀπαδοῖς τοῦ Κονφουκίου· διότι παρατηρηταὶ καὶ ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων καὶ ὑπὸ διαφόρων ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν ταχθέντες καὶ ἐπαγρυπνοῦντες ἐπὶ τῶν κινήσεων τῆς ἀστερικῆς δημοκρατίας, ἧς αἱ ἄτακτοι λεγεῶνες ἔρχονται πολλάκις καὶ προσβάλλουσι τὸν ἡμέτερον πλανήτην, ἐκδίδουσι κατ' ἔτος πίνακας τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἐφημέρων τούτων λάμψεων τῶν διαττόντων, αἵτινες πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν θὰ ἐφώτιζον ἀπόλυτον ἀδιαφορίαν, ἢ τὸ χείριστον θὰ ἐφόβιζον τοὺς προληπτικούς, ἐκ προδιαθέσεως μᾶλλον πιστεύοντας πᾶν παράλογον ἢ διστάζοντας περὶ παντὸς λογικοῦ.

Πλῆθος δὲ συλλογέων ἐρίζει σήμερον περὶ τὴν κατοχὴν τῶν ἐλαχίστων συντριμμένων λίθων μετεωρικῶν ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν δωρουμένων· καὶ χρυσὸν δὲ ἐὰν ἔῤῥιπτον αἱ βολίδες ἐπὶ τῶν ἡμετέρων πεδιάδων δὲν θ' ἀνεζητοῦντο τὰ τεμάχια αὐτῶν μετὰ τοσαύτης λύσσης.

Κατ' ὀλίγον δὲ κατέστη καταληπτὸν ὅτι οἱ ἀπειροστοὶ οὗτοι τοῦ ἀπείρου διαστήματος κάτοικοι ἐπηρεάζουσιν ἐξάπαντος τὸ σόνολον τοῦ κόσμου, διότι τὴν σμικρότητα ἀντισταθμίζει ἡ τρομακτικὴ αὐτῶν πληθύς.

Ὁ δὲ K. Le Verrier συμπληροῖ τὴν θεωρίαν τοῦ Laplace, ὅτις μετ' ἀποστροφῆς παρεδέχετο τὴν ὕπαρξιν τῶν πλανητικῶν τούτων ζωϋφίων, εἰσαγόντων εἰς τὴν μηχανικὴν τοῦ οὐρανοῦ νέον στοιχεῖον, τὴν μάζαν τοῦ ἀθροίσματος αὐτῶν, μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι οἱ γίγαντες τῶν οὐρανῶν παραλλάσσουσι τὴν ὁδὸν αὐτῶν βιαζόμενοι ἐκ τῶν λεγεώνων τῶν πυγμαίων τούτων τῆς δημιουργίας, τῶν πιθανῶς βαρυνόντων κατὰ πολλὰς διαφόρους ζώνας τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος.

Καίτοι δὲ τὰ μετέωρα ταῦτα ἐπολιτογραφήθησαν ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ, ἡ τῶν ἀερολίθων ἐπιστήμη εἰσέτι πραγματικῶς δὲν ἐσχηματίσθη· διότι πρὸ πάντων τὰ σώματα ταῦτα ἀνήκοντα ἐνταυτῷ εἰς δύο κόσμους, καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐκπεσόντα τάξεως, οὐδαμῶς εὑρίσκονται εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Καὶ οἱ μὲν ἀστρονόμοι διισχυρίζονται ὅτι ἐπειδὴ τὰ σώματα ταῦτα εὑρίσκονται ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς δέον νὰ ὑφίστανται τὴν ἀνάλυσιν τῶν συνήθων γηΐνων ἑνώσεων, καὶ νὰ καταλογίζωνται μετὰ τῶν ὑδατωδῶν ἢ πυρωδῶν πετρωμάτων. Οἱ δὲ γεωλόγοι ἀφ' ἑτέρου τῇ αὐτῇ λογικῇ ἑπόμενοι διατείνονται ὅτι ἡ ἀκριβὴς μελέτη τῶν οὐρανίων σωμάτων εἶναι φυσικὸν παράρτημα τῆς ἐπιστήμης τοῦ οὐρανοῦ ὅθεν ταῦτα ἔρχονται· διὸ οὐ μόνον τὰ μᾶλλον πλούσια ὀρυκτολογικὰ μουσεῖα μόλις κατέχουσιν ἀφανῆ τινα αὐτῶν δείγματα, ἐνώπιον τῶν ὁποίων κυκλοφορεῖ τὸ δημόσιον μὴ προσέχον ὅτι ἵσταται πρὸ τῶν ἀληθῶν λειψάνων τῆς αἰωνιότητος, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς παρατηρητὴς ἐκ τῶν καταλογιζόντων μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων τούτων ζώντων, δὲν ἐνόησεν ὅτι ὤφειλε πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἰδίου ἔργου νὰ καταρτίσῃ μουσεῖον ἐν ᾧ νὰ συναγάγῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ πτώματα τῶν σβεσθέντων ἀστέρων.

Τὸ θλιβερὸν τοῦτο κενὸν ἀνέλαβε νὰ πληρώσῃ ὁ περιώνυμος γερμανὸς φυσικὸς Reichenbach. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι αἱ πρῶται αὐτοῦ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι ἀπέφερον ἑκατοστύν τινα λίθων· ἀλλὰ τίς δύναται ν' ἀντιλέξῃ ὅτι δὲν θ' ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἡ ἐπιστήμη αὕτη θὰ θεωρῆται ὡς ὁ οὐσιωδέστατος κλάδος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων· ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι ἄπειρον καὶ ἄπειρος ὁ χρόνος, ἐν ᾧ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὁ οὐρανὸς δύναται νὰ προσενέγκῃ τὸν φόρον αὐτοῦ διὰ νέων δειγμάτων.

Τὰ Χρονικὰ τοῦ Poggendorf περιέχουσι σειρὰν μακρῶν καὶ δυσκόλων ἐρευνῶν, μετὰ ὅλως νεανικοῦ ζήλου ἐκτελεσθεισῶν ὑπὸ τοῦ ἀπομάχου τούτου τῆς ἐπιστήμης, τοῦ μετὰ θάρρους ἀναλαβόντος τὴν συμπλήρωσιν τοῦ μὴ περατωθέντος σχεδίου τοῦ Chladui. Ὅτε ὁ Reichenbach ἤρξατο τῆς δυσκόλου ταύτης ἐπιχειρήσεως, οὐδεὶς εἶχεν εἰσέτι συλλέξει καὶ καταλογίσει συστηματικῶς ἀερολίθους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μᾶλλον παράδοξοι τῶν λίθων τούτων ἔκειντο ἐπὶ τοῦ θεάτρου τῆς αὐτῶν πτώσεως ἐγκαταλελειμμένοι, ἠναγκάσθη νὰ ἀναζητήσῃ τὰ πολύτιμα ταῦτα τμήματα εἰς πάσας τὰς γωνίας τοῦ γνωστοῦ κόσμου, νὰ πλανηθῇ ἀπὸ τοῦ Einsitzheim μέχρι τοῦ Lucé, ἀπὸ τοῦ Lontalax μέχρι τοῦ Agram, ἵνα παραβάλῃ συγκεχυμένας παραδόσεις διατηρουμένας εἰς χρονικὰ πάντη σκοτεινά· ἀλλὰ παλαίσας κατὰ τῶν δυσκολιῶν τῆς δημιουργίας νέας ἐπιστήμης ἐκέρδησεν ὅσα ὁ θαρραλέως διανοίγων παρθένα δάση ὑλοτόμος ὁ μὴ εὑρίσκων ἀρκοῦσαν δρόσον ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ χωρίου του.

Βοηθείᾳ δὲ μόνων τῶν ἰδιωτικῶν του μέσων κατώρθωσε συλλογὴν ἣν ἠδύναντο νὰ ζηλεύσωσι πολλαὶ κυβερνήσεις, μόλις κατὰ τὸν πλοῦτον ὑπολειπομένην τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μουσείου τῆς Βιέννης, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ ἀξιολογωτέρα τῶν γνωστῶν συλλογῶν.

Οὐδεὶς κλάδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διάκειται καταλληλότερος ἵνα προοδεύσῃ διὰ τῆς βοηθείας πάντων τῶν ἀνθρώπων καλῆς θελήσεως, ὅσον ὁ κλάδος οὗτος· διότι ἡ ἀστρονομία τῶν μετεώρων διατρέχει εἰσέτι τὴν παιδικὴν αὐτῆς ἡλικίαν, ἣν διέτρεχεν ἡ ἀστρονομία τῶν μεγάλων ἀστέρων, ὅτε οἱ προηγηθέντες τοῦ Πτολεμαίου καὶ Ἱππάρχου ἀστρονόμοι ἐπλανῶντο ἔτι εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Χαλδαίας· καὶ διότι αἱ πλεῖσται τῶν τοιούτων παρατηρήσεων γίνονται διὰ τοῦ ἀόπλου ὀφθαλμοῦ, οἱ δὲ πένητες τῆς ἐπιστήμης δύνανται νὰ κυνηγήσωσι τὰς βολίδας διὰ μόνης τῆς γνώσεως τῶν ἀστερισμῶν, οἵτινες κοσμοῦσι τὸ ἡμέτερον στερέωμα, ἄνευ ἑτέρου ὅπλου.

Ἐὰν ἡ νέα ἐπιστήμη ἥμαρτεν ἐπὶ πολὺ ἀπιστοῦσα, τοῦτο

προῆλθεν, ἀνάγκη νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἐκ τῆς εὐπιστίας ἧς κατεχρᾶτο ἡ ἀρχαία ἐπιστήμη. Οὐδ' οἱ Ἕλληνες οὐδ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόησαν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ζῇ οὕτως εἰπεῖν μεμονωμένη ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς τὸ πλήρωμα πλοίου πλέοντος ἐπὶ ὠκεανοῦ ἀείποτε ἀνεξερευνήτου, ἀλλ' ὑπέθετον πάντοτε ὅτι μυστηριώδεις σχέσεις συνδέουσιν ἡμᾶς μετὰ τῶν αἰθερίων σφαιρῶν· διὸ ἐδέχοντο ἄνευ θαυμασμοῦ βροχὰς ἀερολίθων, ὄμβρους αἵματος καὶ βολὰς πυριφλεγῶν ἀστέρων· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατήρχοντο πρὸς αὐτοὺς πολλὰ ἕτερα θαυμάσια καὶ τέρατα, θεοί, ἡμίθεοι, ἥρωες, χρησμοί, διδασκαλία πυρός, καὶ γλώσσης καὶ γραφῆς, τεχνῶν καὶ πόλεων, θρησκεία καὶ φιλοσοφία ἐνταυτῷ. Πᾶν τὸ παρ' ἐκείνοις ξένον καὶ παράδοξον ἐξηγεῖτο φυσικῶς διὰ τῆς ἐξ οὐρανῶν καταπτώσεως, καθιστάσης περιττὴν πᾶσαν ἑτέραν ἐξήγησιν. Οἱ φυσικοὶ κρύσταλλοι, αἱ διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς γῆς εὑρισκόμεναι ἀπολιθώσεις, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐκ πυρίτου πελέκεις, δὲν ἐθεωροῦντο οὐδὲ προϊόντα τῶν ὁμαλῶς ἐργαζομένων δυνάμεων τῆς φύσεως, οὐδὲ ἴχνη προγενεστέρων ὀργανισμῶν, οὐδὲ λείψανα τῆς πολεμικῆς διαθέσεως τῶν ἀρχεγόνων ἀνθρώπων, ἀλλὰ δῶρα τοῦ ὑπὲρ κατάληψιν κόσμου.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ προληπτικὴ ὑπερβολὴ ἐπηύξανε βεβαίως τὸ ἔργον τῆς ἀμαθείας, οἱ μὲν θεωρητικοὶ διισχυρίζοντο σοβαρῶς ὅτι οὐδέποτε ὁ κεραυνὸς πίπτει χωρὶς νὰ παρηκολουθῆται ὑπὸ βολῆς λίθων, οἱ δὲ ἐμπειρικοὶ προσέθετον ὅτι πάντες οἱ ἐκ κεραυνοῦ λίθοι κατέχουσι θαυματουργικὰς ἰδιότητας ἀνεξιτήλους. Πληθὺς δὲ ἀμαθῶν ἀνεζήτει ματαίως εἰς τὰ ἴχνη τοῦ πυρὸς ἀντικείμενα δωρούμενα ὑπὸ τῶν θεῶν εἰς τοὺς δυστυχεῖς θνητούς.

Γνώμη δέ τις ἐπίσης παράδοξος ὡς πάντα τὰ παιδαριώδη ταῦτα ὄνειρα, διέμεινεν οὕτως εἰπεῖν μέχρις ἡμῶν. Πολλοὶ παρατηρηταὶ ἐφαντάσθησαν ὅτι οἱ καλούμενοι λίθοι τοῦ κεραυνοῦ προέρχονται ἐξ ὑλῶν, ἃς αἱ θύελλαι ἀνυψοῦσι καὶ τερατουργικῶς μεταφέρουσι μέχρι τῆς χώρας τῶν νεφῶν, ὅπου αὗται τήκονται ὡς ἐκ τῆς ὑποθετικῆς ὑπερβολικῆς θερμότητος, καὶ ὅθεν τὰ συντρίμματα ταῦτα πασῶν τῶν κορυφῶν τοῦ κόσμου συγχωνευόμενα πίπτουσι πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς μάζα στερεὰ ἅμα ἀποκτήσαντα τὸ ἀναγκαῖον βάρος.

Φαντάσθητε τὴν ἰσχὺν ἣν δέον ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὰς ἠλεκτρικὰς ἢ μαγνητικὰς ἕλξεις ὥστε νὰ ὑπεξαιρέσωσιν ἐκ τῆς ἐνεργείας τῆς βαρύτητος μάζας ἰσοβαρεῖς πρὸς ὁλοκλήρους βράχους, καὶ βοηθήσατέ με ἵνα χαρακτηρίσω τὴν εὐπιστίαν τῶν φυσικῶν οἵτινες μετέβαλλον τὰ θυελλώδη νέφη εἰς μυστηριώδη χημεῖα, ἐν οἷς ἡ φύσις ἐχώνευε τοὺς τερατίους ἀερολίθους ὧν ἡ πτῶσις τοσοῦτον ἐπροξένησε πάντοτε τρόμον εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἐὰν οἱ ἐπιστήμονες δὲν διετέλουν εἰσέτι τότε ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἰδιοτήτων τοῦ πρὸ ὀλίγου ἀνακαλυφθέντος ἠλεκτρισμοῦ, δὲν θὰ ἤκουον ἐπὶ πολὺ τοὺς μύθους τούτους, οὐδὲ θὰ ἐθαύμαζον τὰς ὁδηγίας, δι' ὧν ὁ Muschenbock συνεβούλευε νὰ ἠλεκτρίζωσι τὸν ἀέρα πρὸς παραγωγὴν σώματος στερεοῦ παρεμφεροῦς πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν μετεώρων ῥιπτόμενα.

Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Izarn, συγγραφεὺς τὰς ἀτμοσφαιρικὰς λιθολογίας δὲν θὰ ἐξέθετε διὰ μακρῶν καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδαιότητος τὴν θεωρίαν ταύτην ἐν συγγράμματι (ἄλλη ἀντίθεσις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων) αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος καθ' ὃ αἱ τρεῖς χιλιάδες ἀκρόλιθοι τοῦ Laigle ἤνοιγον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τῶν μᾶλλον εὐλαβῶν σοφῶν.

Τί θὰ ἐλέγομεν δὲ σήμερον ἀκούοντες αὐτὸν τὸν Freret διατεινόμενον ὅτι πᾶσαι αἱ ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας κατερχόμεναι ὕλαι ἀνερρίφθησαν ὑπὸ τῶν ἡφαιστιακῶν ἐκρήξεων; Ἀλλ' ὅσον παράδοξος καὶ ἂν φαίνεται ἡ ἐσχάτη αὕτη γνώμη, ὑπέστη ὅμως πολλὰς ἀλλεπαλλήλους μεταμορφώσεις πρὶν ἢ συγκαταταχθῇ μετὰ τῶν ἀχρήστων ἐκείνων ὑποθέσεων, ἃς οἱ ὀνειροπόλοι δὲν τολμῶσι νὰ ἀναστήσωσιν.

Οἱ ἔσχατοι σχολιασταὶ τῶν ἀλλοκότων τούτων ὑποθέσεων ἐφαντάσθησαν ὅτι λάβαι, διὰ καταπληκτικῆς βίας ὑπὸ τῶν μεγάλων ἡφαιστιακῶν ἐκρήξεων ἐκσφενδονισθεῖσαι, περιφέρονται ἐντὸς τοῦ πλανητικοῦ διαστήματος ὡς μικροὶ δορυφόροι, ἐγκαταλείψασαι μὲν τὴν ἡμετέραν σφαῖραν ἀλλὰ μὴ παύσασαι νὰ ἀνήκωσιν εἰς αὐτὴν καὶ παρακολουθοῦσαι αὐτὴν πιστῶς κατὰ τὰς διαφόρους κινήσεις· ὅτι δὲ ἐνίοτε ἡ γῆ καλεῖ πάλιν πρὸς ἑαυτὴν τινὰ τῶν ἀπολωλότων τούτων τέκνων της, ἅτινα πίπτοντα τρομάζουσι τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῶν φρικωδῶν φαινομένων ἀναφλέξεων, συριγμῶν ὀξέων, καὶ λοιπῶν ἐμφανίσεων ὑπερφυσικῆς δυνάμεως· ὅτι δέ, ἐὰν ἀληθῶς οἱ ἀερόλιθοι ὑπὸ τῶν ἡφαιστείων ἐκσφενδονίζωνται, προέρχονται πιθανώτερον ὑπὸ τῶν ἀπειραρίθμων κρατήρων τῶν καλυπτόντων τὴν ἐπιφάνειαν τῆς σελήνης τοῦ ἡμετέρου δορυφόρου, ἢ ἀπὸ τὸν Βεσούβιον, τὴν Ἔκλαν ἢ τὸ Κοτοπάξι· διότι μάλιστα τὰ τὴν σελήνην συγκροτοῦντα ἐλεύθερα σώματα κατέχονται ὑπ' αὐτῆς δι' ἕλξεως πεντάκις ἢ ἑξάκις ἐλάσσονος τῆς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἐνεργούσης.

Ὁ Laplace, ὁ Poisson, καὶ ὁ Biot, συγχρόνως τοῦ προβλήματος τούτου τὴν λύσιν ἐπιδιώκοντες ἐσυμπέραναν ὅτι αἱ λάβαι αἱ πρὸς τὴν γῆν ἐκπεμπόμεναι ὑπὸ τῶν σεληνιακῶν κρατήρων Huyglay Newton, καὶ Copernic θὰ εἰσήρχοντο ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἡμετέρας ἕλξεως, ἐὰν ἐκινοῦντο μετὰ ταχύτητος 2500 μέτρων

εἰς τὸ δευτερόλεπτον εὗρον δὲ μυρίους καὶ σπουδαίους λόγους πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης ἥτις ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ ἐπασχολήσῃ ἐπ' ὀλίγον νόας τοσοῦτον ἐξόχους. Καὶ οἱ μὲν γεωλόγοι ὁρίσαντες τὴν ἐκκροτικὴν δύναμιν τῶν ἀσφαλιστικῶν δικλίδων τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ἀνεκάλυψαν ὅτι πελώριοι ὄγκοι γηΐνων βράχων ἐξεσφενδονίσθησαν διὰ δυνάμεως ὑπερτερούσης ἐκείνην δι' ἧς ἔπρεπε νὰ κινηθῶσιν οἱ ἐπὶ τῆς σελήνης ἀερόλιθοι ἵνα φθάσωσιν ἕως ἐδῶ. Οἱ δὲ χημικοὶ διετείνοντο ὅτι ἡ βολὴ αὕτη δὲν ὑπερέβαινε τὰ ὅρια τῆς ἐλαστικῆς δυνάμεως τῆς ὑπὸ τῶν πυροτεχνῶν ἡμῶν δυναμένης νὰ παρασκευασθῇ, ἐὰν ἠδύναντο νὰ διαθέσωσι πρὸς τοῦτο τηλεβόλα ἱκανὰ ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν ἐκκρότησιν τῶν ὑδραργυρικῶν ἀλάτων. Οὐδεὶς δὲ ἀνεφαίνετο ἐξανιστάμενος κατὰ τῆς ἀδικίας ταύτης δι' ἧς ὁ ἀβλαβὴς συνοδοιπόρος καὶ δορυφόρος ἡμῶν μετεβάλλετο εἰς ἀδιάκριτον γείτονα λιθοβολοῦντα ἡμᾶς.

Ἐν τούτοις, ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ σεληνιακὰ ἡφαίστεια κρύπτουσι τὰς λάβας αὐτῶν ἵνα πυροβολήσωσι κατὰ τῆς γῆς ὅταν αὕτη διέρχεται διὰ τῆς προεκβολῆς τοῦ ἄξονος τῶν κρατήρων αὐτῶν, εὐκόλως ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ σελήνη θὰ ἔχανεν εἰς μάτην τὸ πλεῖστον τῶν κόπων της. Δι' ἕνα ἀερόλιθον, ὅστις θὰ μᾶς ἔφθανεν ἔπρεπε χιλιάδες νὰ πέσωσι πάλιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας ἥτις τοὺς ἀνετίναζε πρὸς τὰς πλανητικὰς ἐκτάσεις.

Οἱ δὲ σοφοὶ κατανοήσαντες τὸ ἀπίθανον τῆς προηγηθείσης ἐξηγήσεως καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὴν ὁλοσχερῶς ὑπέθεσαν ὅτι τὰ σώματα ταῦτα ὑπεξαιροῦντα ἑαυτὰ τῆς ἐνεργείας τῆς σεληνιακῆς βαρύτητος, γράφουσι τροχιὰς περὶ τὸ κέντρον τῆς ἡμετέρας βαρύτητος ὡς μικροί τινες δορυφόροι ἢ ὡς αἱ γῆινοι λάβαι κατὰ τοὺς πρώτους θεωρητικούς, καὶ ὅτι ἡ σύντροφος ἡμῶν Σελήνη καταναλίσκεται ἐπαυξάνουσα τὴν ἡμετέραν συνοδίαν καὶ ἐμεῖ τὰ σπλάχνα αὐτῆς ἵνα προσθέσῃ νέους τινὰς ἀδάμαντας εἰς τὰ πυρὰ τὰ λάμποντα κατὰ τὰς νύκτας τοῦ ἁγίου Λαβρεντίου.

Ἡ τιμὴ, τῆς ἀπελευθερόσεως τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀερολίθων καὶ διαττόντων ἐκ τῆς σειρᾶς ταύτης τῶν ἀντιφατικῶν ὑποθέσεων, ἀνήκει ἀποκλειστικῶς, ὡς ἤδη ἀνέφερον, εἰς τὸν Chladui, ὅστις πραξικόπημα κατὰ τῶν γελοιωδεστάτων τούτων διδασκαλιῶν ἀποτολμήσας ἐξέδωκε κατὰ τὸ 1794 διατριβήν, ἑξήκοντα περίπου σελίδων, πλήρες πρόγραμμα μελέτης, ἐν ᾗ συνοπτικῶς καὶ θαυμασίως περιέχονται πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ τῆς νεωτέρας ἀερολιθολογίας.

Ὑπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ καὶ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτοῦ ὁδηγούμενος ὁ φιλόσοφος ἀνὴρ δὲν ἔσχε κἂν τὴν ἀνάγκην νὰ παρατηρήσῃ τὴν φύσιν ἵνα ἀποσπάσῃ παρ' αὐτῆς σπουδαιότατον μυστήριον.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Chladui ἐξέδιδε τοὺς νόμους καθ' οὓς κυβερνᾶται ἡ κατά τι φαντασιώδης πολιτεία τῶν μετεώρων, αἱ χεῖρες αὐτοῦ δὲν εἶχον εἰσέτι ψαύσει τὴν ὕλην οὐδὲ ἑνὸς ἀερολίθου, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ δὲν εἶχον ἰδεῖ τὸ φωτοβόλον ἴχνος οὐδεμιᾶς βολίδος, καὶ ἐν τούτοις εἶδεν ὅ,τι οὐδεὶς πρὸ αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἰδῇ ἢ ὅ,τι οἱ πολλοὶ πρὸ πολλῶν αἰώνων εἶχον ἐντελῶς λησμονήσει.

Ἡ μελέτη καὶ ἡ σκέψις ὡδήγησαν αὐτὸν μετά τινας ἡμέρας συλλογισμοῦ νὰ ἐννοήσῃ τὸ φαινόμενον οὗτινος τ' ἀποτελέσματα μυριάδες θεατῶν πρὸ μυριάδων αἰώνων ματαίως ἐθαύμαζον. Ἡ δὲ ἐπιστήμη τῶν μετεώρων, ἣν τόσοι ὀνειροπόλοι ἐμόλυναν, ἐπήδησεν ἔνοπλος ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐφευρέτου αὐτῆς.

Ὁ διάσημος οὗτος καθηγητὴς δὲν ἠρκέσθη μόνον νὰ ὑποδείξῃ ὅτι αἱ βολίδες εἰσὶν ἀερόλιθοι, διερχόμενοι τὰ ὕψιστα τῆς ἀτμοσφαίρας στρώματα, νὰ διδάξῃ ὅτι οἱ ἀερόλιθοί εἰσι βολίδες ἐκ τῆς ἰδίας τροχιᾶς ἐξωσθεῖσαι ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης ἕλξεως τῆς γηΐνης σφαίρας· ἀλλ' ἔδωκε καὶ ὁδηγίας, μέχρι τοῦδε μὴ διενεργηθείσας, καὶ δυναμένας ν' ἀναστατώσωσι τὴν ἐπιστήμην μετὰ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἀδιάλειπτον πρόοδον.

«Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, λέγει μετὰ θαυμαστῆς φρονήσεως, ἀστρονόμοι κατοικοῦντες εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπ' ἀλλήλων νὰ παρετήρουν συγχρόνως τοὺς πίπτοντας ἀστέρας πρὸς τὸ αὐτὸ τοῦ στερεώματος μέρος, καὶ νὰ ἐσημείουν προσεκτικῶς τὴν φαινομένην αὐτῶν διεύθυνσιν, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὕψος καὶ τὴν ἀληθῆ τροχιὰν αὐτῶν διὰ τοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ τῆς παραλλάξεως».

Χάριν τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἀνθρωπίνης νοημοσύνης, ὀφείλω νὰ προσθέσω ὅτι δύο ἐνθουσιώδεις νέοι ὑπήκουσαν πάραυτα εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Chladui, ἣν μετ' ἀδιαφορίας ἤκουσαν οἱ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περιώνυμοι σοφοί. Πᾶσαν δ' ἐσπέραν, ἐξερχόμενοι ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ πανεπιστημίου, δύο ταπεινοὶ μαθηταὶ ἐμακρύνοντο τῆς Γοτίγγης, λυχνίαν φέροντες ἀνὰ χεῖρας καὶ τὸν οὐράνιον χάρτην ὑπὸ τὴν μασχάλην, καὶ κατελάμβανον οἱ ἄσημοι οὗτοι παρατηρηταὶ τὰ ἄκρα πλευρᾶς τριγωνικῆς 12,000, ἣν περίπου ἐμέτρησαν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἰδίων βημάτων. Ἀλλ' ἀκατάβλητοι ἐν τῷ μαθητικῷ τούτῳ ζήλῳ, οἱ νεανίαι οὗτοι διήρχοντο τὰς νύκτας αὐτῶν παρατηροῦντες σιωπηλῶς

τὸ ἀστερόεν στερέωμα, λογιζόμενοι εὐτυχεῖς ἐὰν ἀμφίβολός τις λάμψις ἀνεφαίνετο ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ βορείου ἐκείνου κλίματος, καὶ ἔτι εὐτυχέστεροι ὅταν ἐβεβαιοῦντο ὅτι τὰ βλέμματα αὐτῶν διηυθύνθησαν πρὸς τὸ αὐτὸ φωτοβόλον σημεῖον.

Διὰ τοιούτων παναθλίων μέσων παρατηρήσεως ὁ Braudt καὶ Benzenberg κατώρθωσαν ν' ἀποδείξωσιν ὅτι τὰ φωτεινὰ μετέωρα κινοῦνται εἰς ἀπόστασιν 40,000 μέτρων ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ διὰ ταχύτητος ἴσης περίπου πρὸς τὴν τῆς γῆς ἐν τῇ τροχιᾷ αὐτῆς. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα εἰς τοὺς δεινοπαθήσαντας τούτους φίλους ἀνήκει ἡ δόξα τῆς ἐντελοῦς ἀνακαλύψεως τῆς πλανητικῆς φύσεως τῶν φωτεινῶν τούτων ἀνέμων. Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία των δὲν ἦτο φαίνεται ἀρκοῦσα ὥστε νὰ εὕρωσι μιμητάς.

Καὶ σήμερον εἰσέτι, ὡς περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, αἱ σύγχρονοι παρατηρήσεις ἀκόμη θὰ ὀργανισθῶσιν. Ἕκαστος ἀστρονόμος ἵσταται μεμονωμένος ὄπισθεν τοῦ τηλεσκοπίου του, οὐδόλως ἐνδιαφερόμενος δι' ὅσα οἱ συνάδελφοί του παρετήρησαν πρὸ αὐτοῦ. Ἕκαστος φαίνεται φοβούμενος τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν παρατηρήσεων, δι' ἧς οἱ φίλοι τῆς φύσεως θὰ ἦσαν οὕτως εἰπεῖν πανταχοῦ παρόντες, καὶ θὰ ἀπέκτων ἑπομένως μίαν τῶν τόσων ζηλευτῶν ἰδιοτήτων τῆς θεότητος. Ὅθεν αἱ βολίδες παρέρχονται χωρὶς νὰ ὁρισθῇ λεπτομερῶς ἡ ἀπὸ τῆς γῆς αὐτῶν ἀπόστασις· παρέρχονται ματαίως καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων, δεικνύουσι τὰ ἴχνη των ὑπεράνω τοῦ ὁρίζοντος τῶν σοφῶν σημερινῶν μεγαλοπόλεων, χωρὶς νὰ δυνάμεθα ν' ἀνακαλύψωμεν πόθεν ἔρχονται, πρὸς ποῖον σημεῖον προχωροῦσαι σβέννυνται. Καὶ ὅμως ἐὰν διὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ σύρματος συνεδέοντο, μόνον πρὸς τοῦτο, δύο ἀρκούντως παρακείμενα ἀστεροσκοπεῖα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ συλλαμβάνηται κατὰ τὴν διαβασίν του ὁ φωτεινὸς ὁλκὸς τῶν πεπλανημένων τούτων ξένων τοῦ στερεώματος.

Διότι, ὅσον ταχέως καὶ ἂν κινῶνται τὰ μετέωρα ταῦτα, ὁ ἠλεκτρισμὸς βαίνει πάντοτε ταχύτερος· παρατηρηταὶ δὲ, εἰς τὰ ἄκρα ἐπιμελῶς καταμετρηθείσης βάσεως εὑρισκόμενοι, θὰ κατώρθουν νὰ ἀνταλλάξωσιν ἀρκοῦντα ἀριθμὸν συνθημάτων πρὸς διακοίνωσιν τῶν ἐντυπώσεων αὐτῶν πρὶν ἢ ἡ βολὶς παύσῃ νὰ φωτοβοληῇ ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος. Δυστυχῶς οὐδεὶς Braudt, οὐδεὶς Berzenbrg ἠθέλησε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὰς ἐσχάτας διαταγὰς τοῦ Chladui· ἀφ' ἧς δ' ἡμέρας ὁ τηλέγραφος ἀνεκαλύφθη, οὐδεὶς ἀνέλαβε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν μυστηρίων τούτων τοῦ οὐρανοῦ τὸ περίφημον σύμπλεγμα τοῦ σύρματος, ὅπερ ἔχει ἤδη μῆκος μεγαλείτερον τῆς γηΐνης περιφερείας.

Διηγοῦνται ὅτι ὁ Reichenbrech ἰδὼν λάμποντα εἰς τὸν οὐρανὸν τὸν ὁλκὸν διάττοντος ἀστέρος πίπτοντος πλησίον τοῦ πύργου ὃν κατῴκει, ἐξῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ· μετά τινας δὲ ὥρας τὸν τόπον ἀναδιφήσας ἀνεκάλυψε μετεωρικὸν τμῆμα, δι' οὗ ἐπλούτισε θριαμβευτικῶς τὴν πολύτιμον αὐτοῦ συλλογήν.

Ἀλλ' ἠθέλετε ἀπατηθῆ οἰκτρῶς ἐὰν ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου νομίσητε ὅτι πάντα τὰ συντρίμματα τῶν βολίδων εὐκόλως ἀνευρίσκονται. Πρὸ μιᾶς περίπου δεκαετηρίδος τοιοῦτό τι μετέωρον ἐθραύετο πλησίον τῆς Βιέννης ὑπεράνω πεδιάδος, ἐν ᾗ εὑρίσκοντο 40,000 ἀνδρῶν. Ἕκαστος στρατιώτης ἤκουσε τὸν τρομακτικὸν κρότον μεθ' οὗ ὁ ἀερόλιθος προσέβαλε τὸ ἔδαφος, ἕκαστος εἶδε τὴν φωτεινὴν κόμην ἣν ἐγκατέλιπεν ὄπισθεν αὐτοῦ· πλῆθος δὲ περιέργων διεσκορπίσθησαν ἐν ἀκαρεῖ ἐντὸς τῆς πεδιάδος πρὸς ἀναζήτησιν, τὰ πάντα μάταια! οὐδὲ κἂν ἴχνος ἀνεκαλύφθη τῆς σφαίρας ἐκείνης, ἧς ἡ διάβασις ἐγνώσθη διὰ καταπληκτικῆς βροντῆς.

Ἀλλὰ σπανίως καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐπιτυγχάνεται τὸ φαινόμενον, ὡς ἐπετεύχθη ὑπὸ τοῦ πλοίου Zohn Bates, καλυφθέντος ὑπὸ βροχῆς κόνεως σιδηρούχου, πραγματικῆς τέφρας προελθούσης ἐκ τῆς καύσεως μεταλλικῆς μάζης καιομένης ὑψηλά που ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας.

Τὰ τρία τέταρτα τῶν σωμάτων ἅτινα στέλλει πρὸς ἡμᾶς ὁ οὐρανὸς καταπίνονται δυστυχῶς ὑπὸ τῶν κυμάτων, τῶν καλυπτόντων τὰ τρία τέταρτα τῆς γῆς· μικρὸν δὲ κλάσμα τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς στερεᾶς γῆς συντριβομένου ἐσχάτου τετάρτου πίπτει ὑπὸ περιστάσεις ἐν αἷς ἐξελέγχεται ἡ ἔλευσις νέου ἀγγέλου ἐκ τοῦ ἀπείρου διαστήματος· διότι πλῆθος αὐτῶν πίπτει εἰς τόπους ἐν οἷς ἐπὶ πολὺ εἰσέτι δὲν θὰ ὑπάρξωσιν οὔτε ἀστεροσκοπεῖα, οὔτε φυσικὰ μουσεῖα, οὔτε συλλογεῖς. Καὶ ὁτὲ μὲν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καλύπτει τὸν φωτεινὸν ὁλκὸν τὸν μαρτυροῦντα τὴν πτῶσιν ξένου σώματος· ὁτὲ δὲ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς ἐμποδίζει τὴν ἀνακάλυψιν τῆς θέσεως ἐν ᾗ ὁ μετεωρικὸς λίθος προσέβαλε τὸ ἔδαφος.

Ἐὰν δὲ ἀληθῶς ἑκάστη βολὶς ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ ἡμῶν ἀναλάμπουσα ἀποστέλλει πρὸς ἡμᾶς μέρη τινα τῆς ὕλης της, δὲν ἀπατᾶται βεβαίως ὁ ἀμερικανὸς καθηγητὴς Newton ὑποθέτων ὅτι δέκα ἑκατομμύρια μετέωρα εἰσέρχονται καθ' ἑκάστην ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας ἡμῶν· τοὐλάχιστον δὲν ὑπολείπεται πολὺ τῆς ἀληθείας διὰ τὰς νύκτας ἐκείνας, ὧν πιστὴν καὶ ποιητικὴν εἰκόνα ἐγκατέλιπον ἡμῖν ὁ Humbolt καὶ Bonplant.

Ὅταν οἱ δύο σοφοὶ παρετήρησαν ὅτι ἀσύνηθες φαινόμενον συνέβαινεν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, πρὸ μιᾶς καὶ ἡμισείας περίπου ὥρας οἱ κάτοικοι τοῦ Cumana ἐθαύμαζον τὰ ἐξαίσια φυσικὰ πυροτεχνήματα τὰ ἀναφανέντα εἰς τὰς ὑψηλὰς τῆς ἀτμοσφαίρας χώρας. Οἱ δὲ δύο περιηγηταὶ, πηδήσαντες ἀπὸ τὰς κλίνας αὐτῶν, εἶδον διάττοντας καὶ βολίδας παντὸς χρώματος νὰ καλύπτωσι τὸν οὐρανὸν διὰ τῶν φωτοβόλων αὐτῶν τροχιῶν ἐπὶ τέσσαρας ὁλοκλήρους ὥρας ἀδιακόπως.

Πάντες δ' οἱ οὐράνιοι οὗτοι ὁλκοὶ διεγράφοντο περίπου παράλληλοι ὡς πυροτεχνήματα σφενδονιζόμενα ἐξ ἀστέρων ἀοράτων. Ὁ ὁρίζων ἐσπινθηροβόλει πανταχόθεν· δὲν ὑπῆρχε δὲ μέρος, ἔχον μέγεθος ὅσον ὁ σεληνιακὸς δίσκος, μὴ χαρασσόμενον ὑπὸ φωτεινῆς γραμμῆς. Καὶ πλεῖσται μὲν βολίδες εἶχον μέγεθος φαινομένης διαμέτρου ὅσον ὁ Ζεὺς, καὶ ἔσυρον κόμην φωτοβόλον, εἰς μῆκος 8^0 ἕως 10^0 σπινθηροβολοῦσαν, καὶ σβεννυμένην ἀφοῦ πρῶτον διετήρει τὸν φωσφορισμὸν αὐτῆς κατὰ χρόνον ἀρκούντως ἐπαισθητόν· αἱ μέγισται τέλος τῶν φλογερῶν τούτων σφαιρῶν ἠφανίζοντο παταγοῦσαι, ὡσανεὶ συνετρίβοντο ἐξ ἐσωτερικῆς ἐκκροτήσεως.

Ἐνίοτε (ἀνὰ 33 ἔτη) ἐπανέρχονται αἱ ἑορταὶ αὗται αἱ ἀναμιμνήσκουσαι εἰς τοὺς φίλους τῆς φύσεως τὴν ἰσχὺν τῆς κοσμικῆς δημιουργίας, καὶ τὸν πλοῦτον τῶν πλανητικῶν ἐκείνων χωρῶν, ἃς ἡ χυδαία ἀστρονομία ἐθεώρει στερουμένας ὕλης καὶ κινήσεως.

Ἐφ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἐξακολουθεῖ ἀνακαλύπτον, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τὸ κράτος τῆς ζωῆς πλατύνεται ὅπως εἰς τὸν ἐπίμονον περιηγητὴν ἡ μονότονος ἔρημος παρουσιάζεται διακοπτομένη ὑπὸ χλοερῶν ὀάσεων.

Τίς οἶδε; πιθανὸν ὁ πλανήτης ἡμῶν νὰ τελειοποιῆται λαφυραγωγῶν τὰς χώρας ταύτας τὰς οἰκουμένας ὑπὸ πληθύος οὐρανίων σωμάτων, ἐχόντων τὴν αὐτὴν πρὸς ἡμᾶς ταχύτητα καὶ συνισταμένην ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐξ ὧν καὶ ὁ φλοιὸς τῆς γῆς. Τίς οἶδε; πιθανὸν τὰ ἀσεροειδῆ ταῦτα συντρίμματα νὰ χρησιμευσωσι πρὸς δικαιολογίαν τῶν μᾶλλον φαντασιοκόπων μεταρρυθμιστῶν, ἀνορθοῦντα κατ' ὀλίγον τὸν ἄξονα τῆς περιστροφῆς τοῦ ἡμετέρου πλανήτου.

Τὸ ἀναμφίλεκτον (χωρὶς νὰ ἀναλάβω τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῶν ὀνείρων τούτων) εἶναι ὅτι χιλιάδες τόνων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πίπτωσι διαρκῶς κατὰ χιλιάδας ἐτῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς χωρὶς νὰ μεταβάλωσι τὸ βάρος αὐτῆς ἐπαισθητότατα.

Ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει φαινόμενον δικαιολογοῦν ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀποβάλλομεν μάζαν ἴσην πρὸς τὴν κατ' ἔτος προσκτωμένην μετὰ τῆς περιόδου τῶν ὡρῶν, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν

τὴν σφαῖραν ἡμῶν ὡς τὸν πάντοτε θησαυρίζοντα φιλάργυρον, τὸν μηδέποτε ἐξοδεύοντα ὅ,τι κατώρθωσε νὰ ἐναποταμιεύσῃ.

Μετά τινα δὲ ἀρκούντως μέγαν ἀριθμὸν ἐτῶν τὸ βάρος ἡμῶν πιθανὸν νὰ διπλασιασθῇ, νὰ τριπλασιασθῇ μάλιστα, ἐὰν ἡ ἐντὸς τοῦ ἡμετέρου πελάγους διεσκορπισμένη καυστικὴ ὕλη, ἡ παρ' ἡμῶν ἑλκομένη, ὑποτεθῇ ἀρκοῦσα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Le Verrier ὑποθέτει ὅτι τὸ σύνολον τῆς μάζης τῶν μικρῶν τούτων συμπλωτήρων δὲν ὑπερβαίνει τὸ δέκατον τῆς ἡμετέρας σφαίρας, δικαιούμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θ' αὐξήσωμεν κατὰ δύο ἢ τρεῖς Σελήνας τὸ πολύ. Ὁ γήϊνος βάτραχος ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θὰ ἐξογκωθῇ ὡς ὁ Ζεὺς ἢ ὁ Κρόνος, οὐδὲ μετὰ τὴν παρέλευσιν αὐτῆς τῆς αἰωνιότητος. Ἡ δὲ αὔξησις τῆς φαινομένης ἡμῶν διαμέτρου μόλις θ' ἀποβῇ ὁρατὴ εἰς τοὺς ἐν τῷ ἡλίῳ ἀστρονόμους, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι θ' ἀποῤῥοφήσωμεν ἁπάσας τὰς παρ' ἡμῖν συχναζούσας βολίδας. Ἀλλὰ δὲν χρειάζεται καὶ περισσότερον ἵνα μεταβληθῇ ἡ διάθεσις τῶν ἠπείρων, καὶ τίς οἶδε πόσα δισεκατομμύρια τόνων ἐπηύξησαν ἤδη τὸ ὑλικὸν ἡμῶν ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ πρῶτοι ὀργανισμοὶ ἤρξαντο ν' ἀναφαίνωνται ἐπὶ τοῦ ἀποψυγέντος κυτάλου, ἐφ' οὗ ἡ φύσις ἔθετο ἡμᾶς.

Δὲν φαίνεται δὲ μόνη ἡ ἡμετέρα σφαῖρα ἔχουσα τὴν ἰδιότητα νὰ παχύνηται ἐκ τῶν συντριμμάτων τῶν ἀτομικῶν κόσμων, καὶ νὰ κερδαίνῃ ἐκ τῶν πτωμάτων τῶν ἀσυγκρίτως ἀσθενεστέρων πλανητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸν ὄγκον του, καταδέχεται τοιούτου εἴδους προσαρτήσεις. Ἐὰν δὲ πρέπῃ νὰ πιστεύσωμεν τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Herlmhols, ἡ πυράκτωσις τῆς κοσμικῆς ταύτης φλογός, ἣν καλοῦμεν ἥλιον, χρεωστεῖται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πτῶσιν ἀπείρου πλήθους μετεώρων, ἅτινα ὁ ἀστὴρ ἀποῤῥοφᾷ νυχθημερὸν ὡς ἡ φάλαινα τὰ ἐγχυματογενῆ τοῦ ὠκεανοῦ ζωύφια.

Οὕτως κατὰ τὸν Helmhols ἡ ἕλξις διατηροῦσα τὴν καῦσιν τοῦ φωτεινοῦ κέντρου, μεθ' οὗ συνδεόμεθα, θέλει διατρέφει τὴν ζωὴν τοῦ πλανητικοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ ἥλιος θ' ἀποῤῥοφήσῃ καὶ αὐτὸν τὸν κόσμον τῶν πλανητῶν, καὶ θὰ μηδενίσῃ τὰ ἐξαίσια ὄντα, ἅτινα ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐφώτιζε καὶ ἐθέρμαινε· διότι ὁ ἡλιακὸς πυρὴν αὐξάνων τὰς ὀρέξεις του, ἀναλόγως τῶν ἐκ τῆς κόνεως τῶν κόσμων δείπνων του, θέλει προσελκύσει καὶ αὐτοὺς τοὺς πλανήτας, τῶν ὁποίων αἱ τροχιαὶ κατ' ὀλίγον θὰ σμικρύνωνται· οὗτοι μετὰ ἑκατομμύρια ἐτῶν ἀγόνου πάλης, θὰ πέσωσιν ὡς μετέωρα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀδδηφάγου ἄστρου, ὡς αἱ χρυσαλλίδες αἱ θαπτόμεναι ἐντὸς τῆς φλογὸς περὶ τὴν ὁποίαν ἐπὶ πολὺν χρόνον περιεφέροντο.

Μελετῶντες συγκριτικῶς τὴν σύστασιν τῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταπεσόντων λίθων, εἰς ἀποστάσεις πολλῶν ἑκατοστύων λευγῶν, καὶ κατὰ χρονικὰ σημεῖα ἀφεῳῶτα κατὰ δεκαετηρίδας, οἱ χημικοὶ ἀνεκάλυψαν οὐχὶ ἄνευ θαυμασμοῦ, ὅτι ἀνέλυον τμήματα ὧν ἡ πολυπλοκωτάτη σύνθεσις εἶναι λίαν ὁμοιοειδής. Συνεπῶς ἦρα ὑπέθεσαν ὅτι τὰ τμήματα ταῦτα προήρχοντο ἐκ τῆς αὐτῆς κοσμικῆς μάζης, ἀπωλεσάσης κατὰ διαφόρους περιστάσεις καὶ ἐπανειλημμένως μέρος τῆς ὕλης αὐτῆς, ὡς πολλάκις συγκρουομένης μετὰ τοῦ ἐλαστικοῦ καὶ ἀνθισταμένου περικαλύμματος, τοῦ συντηροῦντος τὴν ἡμετέραν ἀναπνοήν.

Ὡδηγήθησαν ἑπομένως διὰ τῆς ἀκαταμαχήτου ταύτης λογικῆς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὰ συντρίμματα ταῦτα ἀνήκουσι πραγματικῶς εἰς ἀστέρα τινὰ ἀρκούντως μὲν πλησιόχωρον ὥστε νὰ ἐφάπτηται περιοδικῶς τῆς ἡμετέρας ἀτμοσφαίρας, ἀλλ' ἀρκούντως μεμακρυσμένον ὥστε νὰ διαφεύγῃ τὴν ἰσχὺν τῆς ἡμετέρας ἕλξεως, ἀρκούντως μὲν μικρὸν ὥστε τὸ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἀνταναλώμενον φῶς νὰ μὴ καθιστᾷ αὐτὸν ὁρατὸν κατὰ τὰς συνήθεις περιστάσεις, ἀλλ' ἀρκούντως ὀγκώδη ὥστε νὰ παρέχῃ διαρκῶς εἰς ἡμᾶς εὐμεγέθη τμήματα. Ἰδοὺ λοιπὸν ἡμεῖς ἕτοιμοι νὰ ἐρωτήσωμεν ἑαυτούς, ὡς οἱ φυσικοὶ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μὴ τυχὸν παρακολουθώμεθα, ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν, ὑπὸ πολλῶν ἀφανῶν συντρόφων τοῦ ἡμετέρου δορυφόρου, ὑπὸ σφαιρῶν μετριοφρόνων ἀναλαμπουσῶν μόνον ὅταν, ἀτυχῶς δι' αὐτὰς, πλησιάζωσιν ὑπὲρ τὸ δέον πρὸς ἡμᾶς, καὶ πληρόνωσι διά τινος θυσίας πάντοτε τὴν ἐφήμερον αὐτῶν δόξαν! Βεβαίως δὲν θὰ ὑποθέσωμεν ὡς ὁ Benzenberg ὅτι τοὺς ἀστέρας τούτους ἐξέμεσαν τὰ σεληνιακὰ ἡφαίστεια· ἀλλὰ διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι ὀφείλουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν εἰς τὰς παραγωγοὺς δυνάμεις εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἡ σελήνη ὀφείλει τὴν τιμὴν τὸ νὰ στολίζῃ τὸν ἡμέτερον οὐρανόν; Ὅσα συντρίμματα, τόσοι ἀστέρες, ἰδοὺ κανὼν ἀνεπίδεκτος ἐξαιρέσεως.

Τίς λοιπὸν ἤθελε ψαύσει τὰ πτώματα ἑκατομμυρίων συγκεκολλημένων μικροκόσμων μετὰ τοσαύτης ἀδιαφορίας μεθ' ἧς θὰ ἐκράτει τεμάχιον κοινοῦ λίθου; Μυριάδες μικρῶν ἀστέρων, ἄλλοτε ἐλευθέρως περὶ τὸν ἥλιον περιφερομένων, συνενωθεῖσαι σήμερον ἐμόρφωσαν τὸν χάλικα τοῦτον τὸν ζυγίζοντα 500 γραμμάρια, τὸν ὁποῖον δυνάμεθα νὰ συνθλίψωμεν μεταξὺ τῶν δακτύλων.

Ὁποῖαι ἀράγε καταστροφαὶ περιέχονται συνοπτικῶς ἐν τῇ λιθίνῃ ταύτῃ βίβλῳ ἧς ἕκαστος κόκκος κατῳκεῖτο ἴσως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δόξης του. (Orgueil 14 μαΐου 1866). Οὕτως αἱ σφαῖραι αὗται ἐδεσμεύθησαν ἀλεπαλλήλως, καὶ ἕκαστος τῶν μικροκό-

σμων τούτων ἦλθεν ἵν' ἀπολέσῃ τὴν ἀτομικότητα, ἧς ἐπὶ μυριάδας αἰώνων ἀπήλαυε. Διατὶ νὰ μὴν ἐγένετο θέατρον, ἐλάχιστον μὲν, ἀλλὰ πλῆρες ἐνεργείας, διηνεκῶν μεταμορφώσεων; Τίς ἐμποδίζει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ μικροσκοπικὸς οὗτος τοῦ πλανήτου ἡμῶν ἀντίπαλος ἐκαλύφθη ἐπίσης ὑπὸ φυτῶν καὶ ζώων ἀναλόγως τῆς ἐλαχίστης αὐτοῦ διαμέτρου;

Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἔχει ἀνάγκην ν' ἀναδιφῇ τὰς μεμακρυσμένας νεφελότητας ἵν' ἀνεύρῃ τὸ ἄπειρον· διότι αὐτὸ τὸ ἄπειρον ἔρχεται, οὕτως εἰπεῖν, νὰ συντριβῇ ἐφ' ἡμῶν. Δραξ δὲ κόνεως ὑπὸ τοῦ Reichemacb ἀναταραχθεῖσα θὰ ἐξήρκει εἰς νέον τινα Fontenelle νὰ περιγράψῃ νέαν κόσμων πληθύν.

Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ μὴ παραδεχθῶμεν ἐποχὴν λίαν μεμακρυσμένην, καθ' ἣν ἑκατομμύρια ἢ δυσεκατομμύρια σφαιρῶν μεμονωμένων ἀπ' ἀλλήλων ἔπλεον παραλλήλως ἐντὸς τοῦ διαστήματος οὐδὲ κοινὸν δεσμόν, εἰμὴ τὴν κοινὴν τύχην ἐχουσῶν.

Πῶς δὲ ἡ ἀσαφὴς αὕτη ὕλη, ἡ μόλις εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀντανακλῶσα μετεβλήθη εἰς μάζαν βαρεῖαν, ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἕλξεως παρασυρομένην;

Ἡ σειρὰ τῶν μεταβολῶν ἃς ἡ φύσις ὑφίσταται, θέλει διαμείνει διὰ παντὸς μυστηριώδης, διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μικροῦ πλανήτου, ἐν ᾧ τόσοι μικρότεροι συνηνώθησαν, ἐξηκολούθει κατὰ τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ καταστροφὴν, καθ' ἣν συνδέεται μετὰ τῆς ἡμετέρας σφαίρας.

Ἐν τούτοις εὐκόλως καθίσταται καταληπτὸν ὅτι δύο ἄτομα πλησιάζοντα διὰ τῆς τύχης, ἢ διὰ τῆς θείας θελήσεως, ἀρκοῦσι πρὸς παραγωγὴν τοῦ πρώτου κέντρου τῆς ἕλξεως, τοῦ προωρισμένου νὰ εἰσαγάγῃ τὴν τάξιν εἰς τὰ σμήνη τῆς κόνεως τῆς ὕλης τῶν μελλόντων κόσμων. Δυνάμεθα δε νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ χάος κατεστράφη ἀφ' ἧς ἡμέρας δύο ἄτομα ἀπεφάσισαν νὰ συνενώσωσι ἀδιαχωρίστως τὰς τύχας των, προσηλούμενα πρὸς ἄλληλα τελειοτικῶς. Δύο μ η δ ἐν παρέχουσι τὴν ζύμην ἑνὸς ἡλίου ὅστις θ' ἀναλάμψῃ ὅταν τὴν ὥραν αὐτοῦ σημάνῃ ὁ κώδων τῆς αἰωνιότητος.

Διότι ἡ ἕλξις, ἐμμένουσα εἰς τὴν ἰδίαν πρόθεσιν, οὐδέποτε ἀποκοιμᾶται, οὐδέποτε ἀποκάμνει, οὐδέποτε ἐξαντλεῖται, ὡς εἰς τὰς λοιπὰς φυσικὰς δυνάμεις συνεχῶς συμβαίνει· ἀλλὰ, λογικῶς συνεπὴς πρὸς τὴν φύσιν της, πολλαπλασιάζεται διότι ἐργάζεται, ἀποβαίνει ἀνεξάντλητος, ἐφ' ὅσον ἐξαντλεῖται ἐνεργοῦσα.

Τὰ ἑνωθέντα ἄτομα δὲν ἀφίνουσιν ἡσυχον τὸ περὶ αὐτὰ περιφερόμενον ἄτομον, ὅπερ θὰ ἠκολούθει τὴν ἰδίαν ὁδὸν ἐὰν τὰ πρῶτα διετέλουν κεχωρισμένα. Δι' ἀλλεπαλλήλων προσαρτήσεων ὁ πυρὴν ἐξογκοῦται βαθμηδὸν, μιμούμενος τὴν ἐκ χιόνος σφαῖραν

κατὰ δυσεκατομμύρια αἰώνων, τοσοῦτον ταχύτερον αὐξάνων, ὅσον μείζονα χρόνον ηὔξανε.

Ἐπειδὴ δὲ προφανῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ συμπύκνωσις ἐκτελεῖται περὶ ἓν μοναδικὸν κέντρον, ὑπὸ τῆς φύσεως ταχθὲν ἵνα προσκαλέσῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντα τὰ ἄτομα τοῦ σύμπαντος (διότι ἵνα φθάσῃ πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ὡς ὕλη ἔπρεπε νὰ διέλθῃ τὴν νεφελότητα ἐν ᾗ εὑρίσκονται διεσπαρμένα τὰ ἄτομα τοῦ μέλλοντος ἡλίου), ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ ἄτομα ἐργάζονται ἐντὸς τοῦ πλανητικοῦ κενοῦ, ὡς οἱ πολύποδες, οἱ κατορθοῦντες νὰ ἐξαίρωσιν ἐκ τῶν ὠκεανῶν τὴν ὕλην τῶν ἠπείρων, ὄχι διότι ἕκαστον τῶν ἀτόμων τούτων ἔχει μεγάλην δύναμιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀναβαίνει εἰς λεγεῶνας λεγεώνων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἕκαστον σημεῖον ἐπιφανείας, οὗτινος ἡ ἀνάπτυξις νοεῖται ἀλλὰ δὲν μετρεῖται, καλύπτεται ὑπὸ πληθύος ἐργατῶν. Ἑκατομμύρια ἑκατομμυρίων ἑστιῶν μορφοῦνται συγχρόνως, ὥστε πᾶν ἄτομον κοσμικῆς κόνεως πολιορκεῖται ὑπὸ χιλιάδων κέντρων ἀποῤῥοφήσεως.

Ἡ δὲ πτῶσις τῶν ἀερολίθων, ἣν ἄλλοτε ἐθεώρουν ἀμφίβολον, οὐ μόνον δὲν εἶναι συμβεβηκὸς ἔκτακτον, ὡς πολλοὶ καὶ τώρα νομίζουσιν, ἀλλὰ πιθανῶς γενικὸς νόμος τῆς πλάσεως τῶν κόσμων, ἢ αὐτὴ ἡ Δημιουργία ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν συνεχιζομένη. Οὕτω, τὰ ὑπὸ τῆς βραδείας συμπήξεως μορφωθέντα μόρια, συνενοῦνται, συγκολλῶνται, ὡς συνέβη μεταξὺ τῶν ἀρχικῶν ἀτόμων· τὰ στοιχεῖα τῶν μετεωρικῶν λίθων πίπτουσιν ἐπ' ἄλληλα, καὶ ἐπὶ τέλους τὰ μετέωρα πίπτουσιν ἐπὶ τοῦ μεγάλου μετεώρου, τὸ ὁποῖον κατοικοῦμεν. Τὰ συντρίμματα δὲ τῶν διαττόντων συνάγοντες βεβαιούμεθα ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς παραγωγῆς δὲν ἐσβέσθησαν. Ὁσάκις ὁ χρυσοῦς τῆς βολίδος ὁλκὸς χαράσσεται ἐπὶ τοῦ στερεώματος, βλέπομεν νὰ λάμπῃ ἐπεισοδιόν τι τῆς γενέσεως τῶν κόσμων· συλλαμβάνομεν ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν αἰωνιότητα γεννῶσαν.

Πᾶν κρυσταλλῶδες ἄτομον τοῦ μαγειρικοῦ ἢ τοῦ ἀμμωνιακοῦ ἅλατος, δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς ναὸν τῆς φύσεως ὑπὸ ἀπείρων λίθων συνιστάμενον, οὓς οἱ ἐργάται θέτουσιν ἀνὰ ἕνα εἰς ἣν θέσιν ἐτάχθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν προτέρων· διότι τὰ ἐλευθέρως αἰωρούμενα ἄτομα ἐν μέσῳ τινι ὑγρῷ ἢ ἀερίῳ, κατὰ τὴν στερεοποίησιν ὑπακούουσιν εὐπειθῶς εἰς τὴν ἕλξιν τῶν πολικῶν δυνάμεων, τῶν ἀοράτων ἀρχιτεκτόνων τῶν θαυμασίων τούτων οἰκοδομῶν.

Ἀλλὰ τὰς βολίδας πρὸς οὐδὲν αἰώνιον μνημεῖον δύναμαι νὰ παραβάλω, διότι τὰ σώματα ταῦτα δὲν κατεκρημνίσθησαν

ἐκ τοῦ κέντρου ὑγρᾶς τινος μάζης, ἐχούσης βάρος λιτρῶν τινων· ἀλλὰ τὰ ἄτομα αὐτῶν ἀνεζήτησαν καὶ εὗρον τὰς οἰκείας θέσεις διὰ διαδοχικῶν συγκεντρώσεων, καὶ ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμὸν διέτρεξαν ὁλόκληρον τὴν διάμετρον τοῦ τεραστίου στροβίλου, ἐνῷ εὑρίσκετο διακεχωρισμένη, ὡς ὕλη τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος.

Πόσον αἱ ἀντιδράσεις τῶν ἀνθρωπίνων χημείων ὠχριῶσιν ἐνώπιον τῆς οὐρανίου ἀλχημείας! Πόσον τὰ ἔργα τῆς ἡμετέρας ἀνέσεώς εἰσι μικρὰ ἐνώπιον τῶν καρπῶν τῆς αἰωνίου ὑπομονῆς.

('Ανεγνώσθη ἐν τῇ λέσχῃ Μνημοσύνῃ).

Α. ΣΠΑΘΑΡΗΣ.

ΠΕΡΙ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΥ

ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΠΟΛΛΩΝ.

Βεβαίως μία τῶν θαυμασιωτάτων ἀνακαλύψεων τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι καὶ ἡ τοῦ ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου, τοῦ μετὰ τοῦ ἀτμοῦ συμμεριζομένου τὴν τιμὴν ὅτι ἐξήλειψε τὰς ἀποστάσεις καὶ παρέσχεν εἰς τὸν ἄνθρωπον μέσον εὐχερές, ἵνα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ μεταβιβάζῃ τὰ διανοήματα αὐτοῦ εἰς χώρας ἀπωτάτας, ὑπερπηδῶν ὄρη καὶ ὠκεανούς· διὸ τὴν σήμερον κατήντησε κοινὸς τόπος τὸ ἀναμνῆσαι τὸν ἀτμὸν καὶ τὴν ἠλεκτρικὴν, προκειμένου ν' ἀποδείξῃ τις τὸ μέγεθος τῶν ἀνακαλύψεων καὶ τῆς προόδου τῶν νεωτέρων χρόνων. Τὸ δὲ θαυμάσιον τῶν διὰ τῆς ἠλεκτρικῆς, τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἐφευρέσεων καὶ ἀνακαλύψεων παραγομένων ἀποτελεσμάτων παράγει, ὡς εἰκός, εἶδός τι δεισιδαίμονος θαυμασμοῦ παρὰ τοῖς ἁπλουστέροις, ἐξαγγελλομένου διὰ φράσεως ἐμφαινούσης θάῤῥος ἅμα πρὸς τὰς κατακτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ συναίσθησιν τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ὑπερπηδῆσαι τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως τεθέντα ἀνυπέρβλητα ὅρια τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ τὸ φοβερώτερον πάντων, τὸν θάνατον. «Τὰ πάντα ἐφεῦρεν ὁ ἄνθρωπος, ἀνακράζουσι, τὸ δὲ τοῦ θανάτου φάρμακον οὐδέποτε θέλει ἀνακαλύψει». Μόνος δὲ ὁ γνῶσιν ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων κεκτημένος βαδίζει τὴν μέσην καὶ ἀληθῆ ὁδὸν, γνωρίζων ν' ἀποδίδῃ τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· αἰσθανόμενος μὲν δίκαιον θαυμασμὸν πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπότητος ἀνενδότως ἐνασχολουμένης ὅπως αὐξήσῃ τὰς γνώσεις καὶ κτήσεις αὐτῆς, μὴ δυσανασχετῶν δὲ, διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς ἰδίας φύσεως, καὶ νὰ καταστῇ Θεὸς, ἀναλαμβάνων μωρὰν καὶ ἐωσφορικὴν θεομαχίαν.

Τὸ μόνον μέσον πρὸς προφύλαξιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν δύο ἀντιθέτων πλανῶν, τοῦ ὑπερβολικοῦ θάῤῥους ἢ τῆς ἀθυμίας, εἶναι ἡ διάδοσις τῶν γνώσεων, ἂν οὐχὶ τῶν καθαρῶς ἐπιστημονικῶν καὶ ὀλίγοις βατῶν, ἀλλὰ τοὐλάχιστον κατὰ τοσοῦτον, ὅσον ἀπαιτεῖται εἰς ἁπλῆν τινα καὶ καθαρὰν ἰδέαν τῶν περὶ ἡμᾶς πραγμάτων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καταβάλλονται ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διὰ ζώσης φωνῆς καὶ διὰ τοῦ τύπου ἀξιέπαινοι προσπάθειαι, καὶ τοῦτο σκοποῦσιν οἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοσοῦτον πολλαπλασιασθέντες παρ' ἡμῖν σύλλογοι καὶ λέσχαι. Τὸ καθ' ἡμᾶς νομίζομεν ἱκανὴν ἀμοιβὴν, ἂν ἐν τῇ συντόμῳ ταύτῃ καὶ ἄνευ ἀξιώσεων διατριβῇ κατορθώσωμεν νὰ παράσχωμεν εἰς πολλοὺς τῶν ἀγνοούντων ἰδέαν σαφῆ καὶ γενικὴν τοῦ τρόπου τῆς ἐνεργείας τοῦ ἠλεκτρικοῦ τηλεγράφου, οὗ ἡ χρῆσις τοσοῦτον κοινὴ κατέστη τὴν σήμερον.

Ὁ ἠλεκτρικὸς τηλέγραφος ἐκ τοῦ πλησίον καὶ ἐπισταμένως ἐξεταζόμενος δὲν ἔχει τι, ὡς πρὸς τὴν γενικὴν αὐτοῦ διάταξιν καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας, ἀκατάληπτον, ἔστω καὶ διὰ τὸν ἁπλούστερον ἄνθρωπον.

Βάσις τοῦ ὅλου μηχανισμοῦ καὶ αἰτία τῆς ἐνεργείας τοῦ τηλεγράφου εἶναι ἡ βολταϊκὴ στήλη, οὕτω καλουμένη ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐφευρόντος αὐτὴν Ἀλεξάνδρου Βόλτα, γεννηθέντος μὲν ἐν Κώμῳ τῆς Ἰταλίας τῷ 1745, ἀποθανόντος δὲ τῷ 1827. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τρόπος τῆς ἐφευρέσεως αὐτῆς εἶναι ἱκανῶς περίεργος καὶ διδακτικὸς, ἀναφέρομεν αὐτὸν ἐνταῦθα. Τῷ ὄντι ἀποδεικνύει, μετὰ πολλῶν ἄλλων παραδειγμάτων, ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ ἔριδες τῶν σοφῶν, ὅταν αἰτίαν ἔχωσι τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν καὶ οὐχὶ ὑλικὰς ἢ σχολαστικὰς μικροφιλοτιμίας, ἀπολήγουσιν εἰς ὠφέλειαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν ἔτει 1786 ὁ Γαλβάνης, καθηγητὴς τῆς ἀνατομίας ἐν Βονωνίᾳ πρὸ πολλοῦ σπουδάζων τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἠλεκτρικῆς ἐπὶ τῶν νεύρων τῶν ζώων καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν τοῦ βατράχου, παρεσκεύασεν ἕνα τούτων κόψας αὐτὸν κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος καὶ ἐκδάρας αὐτὸν, ὡς ποιοῦσιν οἱ μάγειροι θέλοντες νὰ μαγειρεύσωσι τὰ ζῶα ταῦτα. Τὰ οὕτω δὲ παρασκευασθέντα σκέλη τοῦ βατράχου ἐναποθέσας ἐντὸς μεταλλίνου ἀγγείου, εἶδε μετ' ἐκπλήξεως συστελλόμενα, ὡς ἂν ἤθελον νὰ ἐκπηδήσωσι τοῦ ἀγγείου. Σκεφθεὶς περὶ τῆς αἰτίας τοῦ φαινομένου τούτου κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐν τῷ ζῴῳ ἠλεκτρι-

κὴ κυκλοφορήσασα ἀπὸ τῶν νεύρων διὰ τοῦ μετάλλου τοῦ ἀγγείου εἰς τοὺς μῦς τῶν σκελῶν παρήγαγε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Τῷ ὄντι συγκολλήσας δύο μικρὰ τόξα, τὸ ἓν ἐκ χαλκοῦ τὸ δ' ἕτερον ἐκ ψευδαργύρου, ἀπετέλεσε μεῖζον τόξον σύνθετον ἐκ τῶν δύο τούτων ὑλῶν· ἐμπήξας δὲ τὸ ἓν ἄκρον τοῦ τόξου ὑπὸ τὰ κατὰ τὴν ῥάχιν νεῦρα τοῦ ὡς ἀνωτέρω παρασκευασθέντος βατράχου, εἶδεν ὅτι ὁσάκις διὰ τοῦ ἑτέρου ἄκρου τοῦ τόξου ἤγγιζε τοὺς γυμνωθέντας μῦς τῶν σκελῶν τοῦ βατράχου, συνεστέλλοντο ταῦτα, ὡς ἐὰν ἤθελε νὰ πηδήσῃ τὸ νεκρὸν τοῦτο τμῆμα τοῦ ζώου. Ὁ Γαλβάνης, ὅστις πρὸ πολλοῦ εἶχε παρατηρήσει ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς ἐπροξένει ὁμοίως συστολὰς ἐπὶ τῶν ζώων, ἐθεώρησεν ὡς αἰτίαν τοῦ φαινομένου τὴν ἐξῆς· εἶπεν ὅτι οἱ μῦς τοῦ ζώου περιέχουσιν ἠλεκτρικὴν ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν μυῶν μεταδίδεται εἰς τὰ νεῦρα, ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ μεταλλίνου τόξου ἐπανέρχεται εἰς τοὺς μῦς καὶ διὰ τῆς κυκλοφορίας γίνεται αἰτία τῶν συστολῶν. (1).

Ὅθεν κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Γαλβάνη ἡ ἠλεκτρικὴ παράγεται ἐν τῷ ζωϊκῷ σώματι καὶ τὰ μέταλλα ἐνεργοῦσιν ὡς ἁπλοῖ ἀγωγοί. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἠσπάσαντο πολλοὶ τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ὁ μνημονευθεὶς Βόλτας ἀπέῤῥιψε τὴν περὶ ζωϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ θεωρίαν τοῦ Γαλβάνη, εἰπὼν ὅτι ὁ ἠλεκτρισμὸς γεννᾶται, οὐχὶ ἐν τῷ σώματι τοῦ ζώου, ἀλλ' ἐν τοῖς μετάλλοις καὶ κυκλοφορεῖ ἁπλῶς διὰ τοῦ σώματος τῶν ζώων. Ἐκ τῆς ἀντιῤῥήσεως ταύτης τοῦ Βόλτα ἐγεννήθη ἀξιομνημόνευτος πάλη ἐκ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρωπότης ἐκέρδισε τὴν Βολταϊκὴν στήλην, δι' ἧς παράγουσι σήμερον τοσοῦτον θαυμάσια ἀποτελέσματα. Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θεωρίας αὐτοῦ ὁ Γαλβάνης ἔφερεν εἰς ἐπαφὴν τὰ νεῦρα τοῦ βατράχου μετὰ τῶν μυῶν αὐτοῦ, ἄνευ μεσολαβήσεως τῶν μετάλλων, καὶ αἱ αὐταὶ συστολαὶ παρήχθησαν ὡς καὶ πρότερον, ὥστε ὁ Γαλβάνης ἐφαίνετο νικητὴς, ὡς κατορθώσας νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἠλεκτρισμὸν ἁπλῶς διὰ τοῦ ζώου, ἄνευ μετάλλων. Τότε ὁ Βόλτας ἀντέταξε τὴν θεωρίαν ὅτι, ὅταν δύο ἑτερογενεῖς οὐσίαι, ὀργανικαὶ ἢ ἀνόργανοι ἔλθωσιν εἰς ἐπαφὴν, παράγεται ἠλεκτρισμός. Ἵνα δὲ καταπολεμήσῃ καὶ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ Γαλβάνης ἔκαμε τὸ ἐξῆς πείραμα. Ἔλαβε τὰ σκέλη δύο βατράχων καὶ συνῆψε τὰ νεῦρα τοῦ ἑνὸς μετὰ τῶν τοῦ ἄλλου, καὶ πάλιν τοὺς μῦς αὐτοῦ μετὰ τῶν μυῶν τοῦ ἄλλου, καὶ πάλιν παρετήρησε τὰς αὐτὰς συστολάς. Ὥστε ἐνταῦθα πλέον δὲν ἦσαν ἑτερογενεῖς ἀλλ' ὁμοιογενεῖς αἱ εἰς ἐπαφὴν ἐρχόμεναι οὐσίαι. Τότε ὁ Βόλτας σκεπτό-

(1). Ἐνταῦθα παραλείπομεν χάριν σαφηνείας τὴν περὶ τῶν δύο ἠλεκτρισμῶν θεωρίαν.

μενος πῶς νὰ καταπολεμήσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιχείρημα τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ καὶ νὰ παραγάγῃ ἠλεκτρικὴν ἄνευ σώματος ζώου ἔφθασεν εἰς τὴν ἐφεύρεσιν τῆς θαυμασίας αὐτοῦ στήλης. Πρὸς κατασκευὴν αὐτῆς ἔλαβεν ὁ Βόλτας δίσκους, ἤτοι στρογγύλα τμήματα χαλκοῦ καὶ ψευδαργύρου (τζίγκου) καὶ προσεκόλλησε ταῦτα ἀνὰ δύο, ὥστε κατεσκεύασε πολλὰ ζεύγη δίσκων συνθέτων ἐκ χαλκοῦ καὶ ψευδαργύρου· ἔπειτα ἐστοίβασε ταῦτα τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ὡς συνήθως στοιβάζομεν τὰ νομίσματα, χωρίσας ὅμως ἕκαστον ζεῦγος τῶν μεταλλίνων δίσκων διὰ δίσκου ἰσομεγέθους ἐριούχου (τσόχας) βεβρεγμένου ἐντὸς ὕδατος καὶ θειικοῦ ὀξέος. Ὥστε πρέπει νὰ φαντασθῶμεν τὴν στήλην ταύτην ὡς στοίβαν ἀριθμοῦ τινος δίσκων κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν· δίσκος χαλκοῦ, ψευδαργύρου, βεβρεγμένου ἐριούχου, καὶ πάλιν χαλκὸς, ψευδάργυρος, ἐριοῦχον καὶ οὕτως ἐφεξῆς· ὥστε ἄρχεται ἡ στήλη ἀπὸ δίσκου χαλκοῦ καὶ τελευτᾷ εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον διὰ ψευδαργύρου, ἀφαιρουμένου συνήθως τοῦ τελευταίου δίσκου ἐξ ἐριούχου. Διὰ τῆς συσκευῆς ταύτης κατώρθωσεν ὁ Βόλτας ν' ἀποδείξῃ ὅτι δυνατὸν νὰ παραχθῇ ἰσχυρὰ ἠλεκτρικὴ ἄνευ ζωϊκοῦ σώματος. Ἡ στήλη αὕτη εἶναι ἡ βάσις καὶ αἰτία τῆς ἐνεργείας τῶν ἠλεκτρικῶν τηλεγράφων, ὡς ἀμέσως ῥηθήσεται. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀρχικὴ μορφὴ τῆς στήλης μετεβλήθη πολλάκις καὶ αἱ τὴν σήμερον ἐν χρήσει δὲν ἔχουσι ποσῶς τὸ αὐτὸ σχῆμα οὐδὲ τὴν αὐτὴν διάταξιν τῆς ὕλης καὶ μετεβλήθησαν καὶ αἱ ὕλαι μετὰ τῆς μορφῆς, ἀλλὰ διετηρήθη τὸ ἐν ἀρχῇ δοθὲν ὄνομα καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ αὐτὴ, ὥστε κρίνομεν περιττὸν καὶ χάριν συντομίας καὶ ἁπλοποιήσεως νὰ περιγράψωμεν τὰς μεταβολὰς ὅσας ὑπέστη ἡ συσκευὴ αὕτη.

Ἡ βολταϊκὴ λοιπὸν στήλη ἐκτὸς τῶν λοιπῶν θαυμασίων αὐτῆς ἰδιοτήτων ἔχει καὶ τὴν ἀκόλουθον· ἂν λάβωμεν σύρμα χάλκινον, τετυλιγμένον πέριξ διὰ νήματος μετάξης, ὡς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μεταχειρίζονται αἱ γυναῖκες πρὸς κατασκευὴν τοῦ σκελετοῦ τῶν πίλων αὐτῶν, καὶ προσκολλήσωμεν τὴν μίαν ἄκραν αὐτοῦ εἰς τὸ ἓν ἄκρον τῆς βολταϊκῆς στήλης, τυλίξωμεν δὲ διὰ τοῦ ἐπιλοίπου σύρματος πολλάκις τεμάχιον καθαροῦ σιδήρου, ὡς εἶναι τετυλιγμένη ἡ κλωστὴ, δι' ἧς ῥάπτουσιν αἱ γυναῖκες ἐπὶ τῶν πηνίων (μακαράδων) καὶ τὴν ἑτέραν ἄκραν τοῦ σύρματος ἐπαναγάγωμεν εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς βολταϊκῆς στήλης, ἢ ἁπλῶς ἐμπήξωμεν εἰς τὴν γῆν, τὸ τεμάχιον τοῦ καθαροῦ σιδήρου μεταβάλλεται ἐν ἀκαρεῖ εἰς μαγνήτην δυνάμενον ἑλκῦσαι ἰσχυρῶς μεγάλα τεμάχια σιδήρου καὶ κρατῆσαι αὐτὰ μετέωρα· ἀποβάλλει ὅμως τὴν μαγνητικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἅμα τὸ ἄκρον τοῦ σύρματος ἀπομακρυνθῇ τῆς βολταϊκῆς στήλης. Δυνάμεθα λοιπὸν, ἔχοντες βολταϊ-

κὴν στήλην καὶ τεμάχιόν τι καθαροῦ σιδήρου περιτετυλιγμένου διὰ σύρματος, τοῦ ὁποίου ἡ μία ἄκρα εἰσδύει εἰς τὸ ἔδαφος, νὰ μεταβάλωμεν τὸν σίδηρον εἰς μαγνήτην ἢ νὰ ἀφαιρέσωμεν τὴν ἰδιότητα ταύτην προσεγγίζοντες ἢ ἀπομακρύνοντες κατὰ βούλησιν τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ σύρματος ἀπὸ τῆς βολταϊκῆς στήλης.

Ἐπὶ τῆς ἰδιότητος ταύτης στηρίζεται ὁ ὅλος μηχανισμὸς τοῦ τηλεγράφου, διότι παρετηρήθη ὅτι ἡ ἀπόστασις οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐπιφέρει εἰς τὰ εἰρημένα καὶ δύναται ἰσχυρὰ βολταϊκὴ στήλη νὰ ἐνεργήσῃ ἐν ἀκαρεῖ εἰς μεγίστας ἀποστάσεις. Οὕτως, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἔχομεν ἐν Κωνσταντινουπόλει βολταϊκὴν στήλην, σύρμα δὲ τηλεγραφικὸν ἀναχωροῦν ἐντεῦθεν τυλίσσεται ἐν Θεσσαλονίκῃ πέριξ τεμαχίου καθαροῦ σιδήρου, τὸ δὲ ὑπολοιπόμενον ἄκρον εἶναι ἐμπεπηγμένον εἰς τὴν γῆν, δυνάμεθα νὰ μαγνητίσωμεν τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ σίδηρον, πλησιάζοντες τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄκρον εἰς τὴν βολταϊκὴν στήλην, καὶ πάλιν νὰ ἐπαναφέρωμεν αὐτὸν εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν ἀπομακρύνοντες τὸ σύρμα ἀπ' αὐτῆς. Τούτου τεθέντος ὅπως μεταβιβάσῃ τις λέξεις ἀφ' ἑνὸς σταθμοῦ εἰς ἕτερον ἀπαιτοῦνται δύο μηχαναί. Ἡ μία τούτων καλουμένη ἀποστολεὺς (manipulateur) εὑρίσκεται ἐν τῷ ἀποστέλλοντι σταθμῷ καὶ εἶναι τοιουτοτρόπως διατεθειμένη καὶ κατασκευασμένη ὥστε ὁ ἀποστέλλων τὸ τηλεγράφημα δύναται δι' αὐτῆς στρέφων στρόφαλον (χεροῦλι manivelle) νὰ συνάψῃ ἢ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸ τηλεγραφικὸν σύρμα τῆς βολταϊκῆς στήλης καὶ νὰ κρατήσῃ αὐτὸ εἰς ἑκατέραν τῶν θέσεων τούτων ὅσον βούλεται, ἐπομένως νὰ μαγνητίσῃ ἢ μὴ τὸν ἐν τῷ ἑτέρῳ σταθμῷ σίδηρον.

Ἐν τῷ τῆς παραλαβῆς σταθμῷ ὑπάρχει ἄλλη μηχανὴ καλουμένη λήπτης (recepteur) καὶ χρησιμεύουσα εἰς παραλαβὴν τοῦ τηλεγραφήματος, ἤτοι εἰς ἐπανάληψιν τῶν μεταβιβαζομένων ἐκ τοῦ πρώτου σταθμοῦ σημείων. Ἡ μηχανὴ αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ συστήματος τροχῶν καὶ ἐλατηρίων, τιθεμένων εἰς κίνησιν διὰ μοχλοῦ σιδηροῦ· στρέφει δὲ κινουμένη δείκτην περιφερόμενον ἐπὶ πλαισίου (cadran) ὁμοίου πρὸς τὰ τῶν ὡρολογίων, ἀλλὰ φέροντος ἀντὶ τῶν σημείων τῶν ὡρῶν τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Ὁσάκις λοιπὸν ὁ ἀποστέλλων τὸ τηλεγράφημα πλησιάσῃ τὸ τηλεγραφικὸν σύρμα εἰς τὴν βολταϊκὴν στήλην, ὁ ἐν τῷ σταθμῷ τῆς παραλαβῆς σίδηρος μαγνητίζεται ἀμέσως καὶ ἕλκει τὸν μοχλὸν τῆς μηχανῆς, αὕτη δὲ τίθεται εἰς κίνησιν καὶ ὁ δείκτης περιφέρεται ἐπὶ τοῦ εἰρημένου πλαισίου μεταβαίνων ἀπὸ γράμματος εἰς γράμμα· ἅμα δὲ ἀπομακρυνθῇ τὸ σύρμα τῆς βολταϊκῆς στήλης, παύει ἡ μαγνητικὴ δύναμις τοῦ σιδήρου καὶ

ἵσταται ἡ μηχανὴ καὶ ὁ δείκτης αὐτῆς· ὁ δὲ παραλαμβάνων τὸ τηλεγράφημα σημειοῖ τὸ γράμμα ἐφ' οὗ ἔστη ὁ δείκτης. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως δὲ τῶν αὐτῶν κινήσεων σημειοῦνται ὅλα τὰ ἀποτελοῦντα τὰς λέξεις τοῦ τηλεγραφήματος γράμματα. Αἱ δὲ δύο αὗται τηλεγραφικαὶ μηχαναὶ εἶναι τοιαῦται ὥστε καὶ ὁ στρόφαλος τοῦ ἀποστολέως στρέφεται ἐπὶ πλαισίου φέροντος τὰ 24 γράμματα ὡς ὁ δείκτης τοῦ λήπτου· καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ εὐφυὴς διάταξις τῶν μηχανῶν ὥστε ὁ δείκτης τοῦ λήπτου προχωρεῖ διαδοχικῶς ἐπὶ τοσούτων γραμμάτων, ἐφ' ὅσον καὶ ὁ στρόφαλος τοῦ δείκτου, καὶ ἵσταται ἐπὶ τοῦ γράμματος ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ ἀποστέλλων ὑπάλληλος ἤθελε κρατήσει τὸν στρόφαλόν του· π. χ. ἂν ὁ τηλεγραφιστὴς κινήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν στρόφαλόν του ἀπὸ τοῦ **Α** εἰς τὸ **Β** καὶ κρατήσῃ αὐτὸν εἰς τὸ **Γ** ὁ ἐν Θεσαλονίκῃ δείκτης τοῦ λήπτου προχωρεῖ ὁμοίως ἀπὸ τοῦ **Α** εἰς τὸ **Β** καὶ ἵσταται εἰς τὸ **Γ**.

Καὶ αἱ μὲν περιγραφεῖσαι μηχαναὶ εἶναι αἱ ἁπλούστεραι, ἃς μεταχειρίζονται ἐν τοῖς σχολείοις τὴν σήμερον πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πράγματος· ἐν δὲ τοῖς τηλεγραφικοῖς σταθμοῖς ὑπάρχουσιν ἄλλα συστήματα ταχύνοντα ἢ ἁπλοποιοῦντα τὴν ἐργασίαν· οὕτω π. χ. ἐν τοῖς σταθμοῖς τοῦ ἐνταῦθα σιδηροδρόμου μεταχειρίζονται μηχανάς, αἵτινες ἀντὶ δείκτου κινοῦσιν αἰχμὴν συρομένην ἐπὶ λωρίδος χάρτου, ἐφ' ἧς χαράσσει συμβολικὰς γραμμὰς ἑρμηνευομένας ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων εἰς γράμματα καὶ λέξεις. Ἐν δὲ τοῖς ἐνταῦθα σταθμοῖς τῆς αὐτοκρατορικῆς διευθύνσεως τῶν τηλεγράφων ὑπάρχουσι μηχαναὶ τυπόνουσαι ἀπ' εὐθείας τὰ γράμματα τοῦ τηλεγραφήματος ἐπὶ ὁμοίων λωρίδων, τὰς ὁποίας προσκολλῶσιν ἁπλῶς ἐπὶ τετραγώνων χάρτου καὶ πέμπουσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Ἀλλ' ἡ πληθὺς τῶν μηχανῶν δὲν μεταβάλλει ποσῶς τὸ πρᾶγμα· ἅπασαι αἱ ὑπάρχουσαι μηχαναὶ καὶ τοσαῦται ἕτεραι ἂν ἐφευρεθῶσιν, αἰτίαν τῆς κινήσεως θὰ ἔχωσι πάντοτε τὴν αὐτήν.

Διὰ μιᾶς βολταϊκῆς στήλης, ἔστω ὁποιαδήποτε ἡ κατασκευὴ αὐτῆς, καὶ ἑνὸς τηλεγραφικοῦ σύρματος δυνάμεθα ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν νὰ θέσωμεν εἰς κίνησιν κατὰ βούλησιν μηχανήν τινα μαγνητίζοντες διὰ τῆς ἠλεκτρικῆς τεμάχιόν τι καθαροῦ σιδήρου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὔγουστος 1871.

Α. ΝΟΝΝΟΘΣ.

ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ.

(Ἐκ τῆς Βεατρίκης Κένση τοῦ F. Guerazzi. Τόμ. 1, κεφ. Η').

(Μετάφρασις)

Che fai? che pensi? A che par dietro guardi
Nel tempo, che tormar non puote mai,
Anima consolata!...
Cerchiamo il ciel, se qui nulla ne piace.

PETRARCA.

Βαρὺς καὶ ὑγρὸς πνέων ἐκ τῆς θαλάσσης ὁ νότος ἐπεσώρευε κατὰ τῆς Ῥώμης σύννεφα ἐπὶ συννέφων, διαδεχόμενα τὰ μὲν τὰ δὲ φοβερὰ καὶ ἀπαίσια ὡς οἱ ἵπποι τῆς Ἀποκαλύψεως· τὰ νέφη ταῦτα εἶναι πλήρη τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, διότι φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν χάλαζαν καὶ τὴν συμφοράν, ἴσως δὲ καὶ τὸν κεραυνὸν διά τινα καθιερωμένην κεφαλήν. Ἐν τούτοις πνέοντος τοῦ ὀχληροῦ τούτου ἀνέμου τὰ σώματα χαυνοῦνται καὶ ἐρεθίζονται, οἱ τοῖχοι ἀποστάζουσιν ὑγρασίαν, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πίπτουσιν ἐπὶ τῶν παρειῶν, καὶ πέριξ τοῦ λαιμοῦ αἰσθανόμεθα ἐνόχλησιν ψυχροῦ ἱδρῶτος· αἱ ψυχαὶ εὐκόλως ὑποπίπτουσιν εἰς τὸν θυμόν, αἱ λέξεις ἠχοῦσι κακῶς, καὶ αἱ γλυκύτεραι φωναὶ μᾶς ἐνοχλοῦσιν ὡς ὁ ξεσμὸς τῶν μαρμάρων ἢ ὁ τρυγμὸς τῶν κλείθρων. Σατανικαὶ ἐφευρέσεις. Ἐὰν κρατῇς κλειστὰ τὰ παράθυρα, σὲ πιέζει ἡ δύσπνοια· ἐὰν τὰ ἀνοίξῃς, χαρτία καὶ ὑφάσματα πετῶσιν ἀναμιξ καθ' ὅλην τὴν οἰκίαν, ἐκτὸς τοῦ κονιορτοῦ ὅστις εἰσχωρεῖ εἰς τὴν κόμην, εἰς τὰς πτυχὰς τῶν ὑποκαμίσων καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς ὁποίους καὶ φθείρει. Διαρκούσης τοιαύτης νυκτός, ἐντὸς πενιχροῦ δωματίου ἐκάθηντο συνομιλοῦντες δύο σύζυγοι· μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν ἀγροτικὴ τράπεζα ἐκ λευκοῦ ξύλου καὶ ἀχρωμάτιστος, ἐπὶ δὲ τῆς τραπέζης ἤναπτεν ἀμυδρῶς, δίκην φθισικοῦ, λαμπὰς στεατίνη, ἀνεπαρκὴς εἰς φωτισμὸν τοῦ χώρου καὶ οὐδ' ἱκανὴ νὰ καταδείξῃ ἀμοιβαίως τὰς φυσιογνωμίας των. Ὁ ἀνὴρ ἦτο καταβεβλημένος, εἶχε τὸν βραχίονα ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἡ δὲ χεὶρ αὐτοῦ ἐκρέματο πρὸς τὸ κάτω, καὶ ἐφαίνετο κυριευμένος ὑπὸ ἀπελπισίας. Ἡ γυνὴ παρηλλαγμένη ἐκ τῆς κακουχίας διετήρει ἴχνη ῥωμαϊκῆς ὑπερηφανίας, ἥτις κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐγένετο πλέον καταφανής, ἐπειδὴ φαίνεται, ὅτι ἤκουε καὶ ὑπέφερε πράγματα τὰ ὁποῖα τὴν κατέφλεγον ὅλην. Ἐπὶ τέλους διὰ σχημάτων καὶ φωνῶν ὁρμητικῶν ἤρχισε νὰ λέγῃ.—Ὄχι, δὲν δύνασαι νὰ μὲ πείσῃς ὅτι αὐτὰ

τὰ κακουργήματα εἶναι ἀληθινὰ, ποτέ... Τί σοι φαίνεται, ἂν αὐτὰ ἦσαν ἀληθῆ ἤθελε σταματήσει ὁ ἥλιος.....

Ὁ ἀνὴρ ἦτο ὁ Ἰάκωβος Κένσης, ἡ δὲ γυνὴ ἡ Λουΐζα Βελλία. Ὁ Ἰάκωβος διέτρεχε μόλις τὸ εἰκοστὸν ἕκτον ἔτος, κατὰ τὸ ἀνάστημα ἦτο μᾶλλον κοντὸς καὶ παχύς· ἀλλ' ἤδη εἶχεν ὑπερμέτρως ἀδυνατήσει. Ηὔξησεν ἐν τῇ σχολῇ τῶν πατρικῶν παραφορῶν, καὶ κακῶς παιδαγωγηθεὶς εἰς τὰ εὐγενῆ ἐκεῖνα μαθήματα, ἅτινα ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἐξημερόνωσι τὴν καρδίαν, ἴσως ἕνεκα τοῦ κακοῦ παραδείγματος ἤθελεν ἀποβῇ ὄχι κατώτερος τοῦ πατρός του, ἐὰν ὁ ἔρως δὲν ἐνέπνεεν ἐγκαίρως εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ γλυκυτέρους πόθους. Ἠράσθη τῆς Λουΐζης, θελκτικῆς καὶ ἐναρέτου νέας, ἀλλ' ἐκ ταπεινῆς ἂν καὶ εὐπόρου οἰκογενείας. Ἡ Λουΐζα ἀνταπεκρίθη εἰς τὸν ἔρωτά του, ὄχι διότι ἀνῆκεν εἰς μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν οἰκογένειαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγνώριζεν, ὅτι ἦτο ὑπερμέτρως δυστυχής.

Εἶναι ἀληθὲς, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, δὲν ὑπάρχει πλάσμα τοσοῦτον προθύμως σκιρτῶν πρὸς τὴν θυσίαν ὅσον ἡ γυνὴ, ὃν εὐγενὲς εὐκόλως φλεγόμενον διὰ πᾶν ὅ,τι τῇ παρουσιάζεται γενναῖον. Αὕτη θεωρεῖ δόξαν της νὰ παρηγορῇ τὰ δάκρυα τῶν ἄλλων, καὶ νὰ περιποιῆται πάσχοντα ὑπὸ ἀπέλπιδος ἀσθενείας. Ὅταν ὁ ἰατρὸς καὶ ὁ ἱερεὺς ἐγκαταλείπωσι τὸν ἀσθενῆ, τίς μένει πλησίον αὐτοῦ; Ἡ γυνή! Αὕτη ὑπῆρξε χαρά του, ἴσως ἐνίοτε καὶ θλῖψις του ἐν τῷ βίῳ, ἀλλ' ἐν τῇ συμφορᾷ ἐγένετο θεία σύντροφος· καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του γονυκλινὴς εἰς τὸ πλευρὸν τῆς κλίνης του προσεύχεται ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Ἡ γυνὴ ἀποσύρεται ἐκ τοῦ πλευροῦ τοῦ ἀνδρὸς τελευταία καὶ μετὰ τὴν ἐλπίδα. Ὁ ὑπηρέτης σπανίως αἰσθάνεται ἀγάπην ὑπερβαίνουσαν τὸν κύκλον τοῦ νομίσματος τοῦ μισθοῦ του. Οἱ παλαιοὶ ἐφαντάσθησαν τὸν θεὸν τοῦ ἐμπορίου φέροντα πτερὰ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας· κακῶς ἔπραξαν τοῦτο· ἐπειδὴ τοὐλάχιστον εἰς τοὺς παρόντας καιροὺς συγχέεται μετὰ τοῦ θεοῦ τῆς φιλίας. Ὁ ἀλκυὼν οὗτος τῆς συμφορᾶς μόλις ἴδῃ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος τὸ σημεῖον ὅπερ προμηνύει τὴν καταιγίδα, ἀνοίγει τὰς πτέρυγάς του καὶ φεύγει μακράν. Πόσας γυναῖκας παρατηρεῖτε εἰς τοὺς πόδας τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ πόσους ἄνδρας; Μεταξὺ τριῶν γυναικῶν ἀριθμεῖτε ἕνα μόνον Ἰωάννην. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ συγχωρήσῃ, ἀλλ' ἐγὼ βιάζομαι νὰ κατηγορήσω ἐπὶ ἀγνωμοσύνῃ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ὅστις ἐζωγράφισε τοὺς ἀγγέλους νεανίας. Ὅστις ἐνθυμεῖται τὴν θρησκευτικὴν ἀγάπην τῆς μητρὸς, τὰς φιλοστόργους περιποιήσεις τῆς ἀδελφῆς, τοὺς στεναγμοὺς τῆς ποθεινῆς νέας, καὶ τὰς ἐγκαρδίους παρηγορίας τῆς συζύγου, εὐκόλως θέλει συμφωνήσει μετ' ἐ-

μοῦ, ὅτι οἱ ἄγγελοι πρέπει νὰ ἦναι παρθένοι, καὶ ἂν δὲν ἦσαν πρέπει νὰ τοὺς κάμωμεν διὰ παντὸς τρόπου, ὄχι ὅμως μετὰ προπετοῦς ὡραιότητος ἀκολάστου γέλωτος καὶ ὑγρῶς διαλάμπόντων ὀφθαλμῶν. Ἂς παύσῃ ὁ Θεὸς τὸν αἰσχρὸν διαλογισμὸν τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν γηΐνων ἡδονῶν· ἀλλὰ ἁπλᾶς καὶ ἀφελεῖς ὅπως τὰς ἐζωγράφησεν ὁ Βεάτος Ἀγγέλικος, μετ' ὀφθαλμῶν ταπεινῶν καὶ τοῦ χρώματος τῆς αἰδοῦς ἐπὶ τῶν παρειῶν, προθύμους νὰ τρέξωσιν εἰς βοήθειαν ἐκεῖ, ὅπου μία ψυχὴ μόλις ἐξελθοῦσα τῆς θνητῆς φυλακῆς της, ἵσταται ἀμφίβολος πρὸς ποῖον μέρος νὰ στραφῇ διὰ νὰ εὕρῃ τὸν δρόμον τοῦ παραδείσου. Ἂν ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ θρησκεία ἀριθμοῦσι πλειοτέρους ἄνδρας εἰς τὸν πόλεμον, ἔλαβαν ὅμως πλειοτέρας γυναῖκας εἰς τὸ κήρυγμα καὶ παρθένους εἰς τὸ μαρτύριον, αἵτινες φαιδραὶ ἐκ τῆς νεότητος καὶ σκιρτῶσαι ἔβαφον τὰ λευκὰ τῶν στεφάνων των ῥόδα εἰς ἐρυθρὰ διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Θὰ ἦτο ἴσως ἁμάρτημα νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι τὸ βλέμμα χριστιανῆς παρθένου ῥιπτόμενον ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐνῷ πάλλων ὁ πέλεκυς ἔσχιζε τὸν ἀέρα πίπτων ἵν' ἀποκόψῃ τὸν λαιμόν της, κατέπεισε πλειοτέρους ἀνθρώπους εἰς τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, παρὰ οἱ λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου; Ἂν τοῦτο θεωρῆται ἁμάρτημα, θέλω τὸ ἐξομολογηθῆ.

Δυστυχεῖς γυναῖκες! Ματαίως μεταξὺ ὑμῶν ἐξελέξατο ὁ Αἰώνιος τὸν ναὸν τοῦ υἱοῦ του Ἰησοῦ. Μάτην τὸν συνωδεύσατε εἰς τὴν ὁδὸν τῆς θλίψεως. Οὐδὲν σᾶς ὠφέλησεν, ὅτι ἐχύσατε ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ πολύτιμον μύρον· οὐδὲν ἡ γενναιότης, ὅτι ἐσπογγίσατε τὸν ἱδρῶτα τοῦ μετώπου του ἐνῷ τὸν ἔσυρον εἰς τὴν καταδίκην. Ἀνωφελῶς ἐμείνατε ὑπὸ τὸν σταυρὸν παρηγοροῦσαι αὐτὸν ἐν τῇ ἀγωνίᾳ του, καὶ τὸν ὑπεδέχθητε εἰς τὰς ἀγκάλας ὑμῶν μετὰ τὴν ἀποκαθήλωσιν, τὸν ἐθέσατε εἰς τὸν τάφον καὶ ἐκαθήσατε ἀπέναντι αὐτοῦ. Τίς πλὴν ὑμῶν ἐζήτησε τὸν Χριστὸν μετὰ τὸν θάνατον; Τίς πλὴν ὑμῶν ἔμαθε τὴν ἀνάστασίν του ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἀγγέλου; Εἰς τίνα ἔκρινεν ἄξιον ὁ Χριστὸς νὰ παρουσιασθῇ μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, εἰμὴ εἰς ὑμᾶς τὰς γυναῖκας; Αἱ μυριάδες τῶν ἡρωΐδων μαρτύρων, ὁ ἄπειρος ἀριθμὸς τῶν εὐσεβῶν μοναχῶν, αὐτὴ ἡ ἁγία Ὀρσολα μετὰ τῶν ἑνδεκα χιλιάδων παρθένων δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἑλκύσωσι τὸ σέβας, ἢ τοὐλάχιστον τὴν ἀμνηστείαν ἐνώπιον τοῦ ἀπανθρώπως ἰδιοτελοῦς καὶ διαρκῶς ἀχαρίστου συμβουλίου τῶν ἱερέων ἡμῶν. Ὅταν Γρηγόριος ὁ Ζ' ἐποφθαλμιῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς διανοίας τοῦ κόσμου, ἀπεφάσισε νὰ συστήσῃ ἓν ἀνηλεὲς τάγμα ἀνθρώπων, οἵτινες πᾶσαν τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς αὐτῶν συνεκέντρωσαν, ὅπως προστατεύσωσι τὴν ἐπινόησιν τῆς Ῥώμης, τότε ὑμεῖς κατεδιώχθη-

τε ἀνηλεῶς· οὐδὲν ζῶον δυσειδὲς ἢ θηριῶδες περιεφρονήθη τοσοῦτον ὑπ' αὐτῶν τῶν ἁγίων ὅσον ὑμεῖς, αἱ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθεῖσαι· ἐπειδὴ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι, «Οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον». Ὁ ἅγιος Πέτρος ὁ Δαμιανὸς περιτρέχων παράφορος τὰς χώρας τῆς Ἰταλίας, ἐκήρυττεν ὑμᾶς: δόλωμα τοῦ Σατανᾶ, κάθαρμα τοῦ παραδείσου, δηλητήριον τῶν ψυχῶν, γλαῦκας, λυκαίνας, βδέλλας, σειρῆνας, ταμεῖα τοῦ πονηροῦ πνεύματος, καὶ ἄλλα πολλὰ τὰ ὁποῖα παραλείπω. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἅγιος δὲν ἐφρόντισε νὰ τὰ σιωπήσῃ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἦτο ἅγιος καὶ ἠδύνατο νὰ τὸ εἴπῃ, ἐγὼ ὅμως ὅστις δὲν εἶμαι ἅγιος, χάριν αἰδοῦς πρέπει νὰ τὰ σιωπήσω. Οὐδὲ περιωρίσθησαν μόνον εἰς τοὺς ὀνειδισμούς, ἀλλὰ καὶ διὰ παντὸς εἴδους μαρτυρίων ἐσοφίσθησαν νὰ ἐξουδενίσωσιν ὑμᾶς. Τίς ἀγνοεῖ τὴν ἀλγεινὴν ἱστορίαν τῆς Ἐλγίβας, τὴν ὁποίαν ἐτραυμάτισεν εἰς τὸ πρόσωπον διὰ πεπυρακτωμένου σιδήρου ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σαντορβερὺ Ὄθων, καὶ ἔπειτα ἐφόνευσαν διὰ τῆς σκληρᾶς ἀποτομῆς τῶν ἰγνυῶν, ἐπειδὴ ἀγαπωμένη ὑπὸ τοῦ βασιλέως συζύγου της, τὸν ἠγάπα καὶ αὐτὴ ἐξίσου, καὶ οὔτε διὰ τῶν ἀπειλῶν, οὔτε διὰ τῶν παρακλήσεων κατεπείθετο νὰ ζήσῃ μακρὰν αὐτοῦ; Οἱ ἱερεῖς δύνανται νὰ ἐπιτάξωσιν «Ὕπαγε ὀπίσω μου Σατανᾶ» καὶ θέλουσιν εἰσακουσθῆ· περὶ τούτου δὲν φιλονεικῶ. Ἀλλὰ εἰς τὴν φύσιν δὲν λέγεται ὀπίσω· ἐπειδὴ αὕτη στέλλει ὀπίσω αὐτῆς ἀνατρέπουσα πᾶν πρόσκομμα ὅπερ ἤθελε τεθῆ ἐνώπιόν της.

Ὁ ἀνὴρ εὗρεν ἐν τῷ σφάλματι τῆς Εὔας ἐλαφρυντικὰς περιστάσεις· καὶ ὁπωσδήποτε τῷ ἤρεσε νὰ ἐκτεθῇ μᾶλλον διηνεκῶς εἰς τὴν δοκιμασίαν, παρὰ νὰ στερηθῇ τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ πειρασμόν. Ἡ λαμπὰς τοῦ Ἔρωτος, κατὰ τὸν λόγον τοῦ πυρός, διέλαμψε φαεινοτέρα, ὅσον πλέον συνεσταλμένη. Ἡ σύντροφος γυνὴ ἐγένετο κυρία καὶ βασίλισσα· ἔλαβε θέσιν δικαστοῦ εἰς τὰς ταυρομαχίας, καὶ ἔδραν προέδρου εἰς τοὺς ποιητικοὺς διαγωνισμοὺς καὶ τὰ ἐρωτικὰ δικαστήρια. Μία ταινία γυναικὸς ἐπροτιμήθη μιᾶς τριχὸς τοῦ Ἁγίου Πέτρου. Οἱ περιφανεῖς βαρῶνοι μετὰ τὴν εὐχαρίστησιν ἣν ἐλάμβανον ἀνατρέποντες τοῦ ἵππου τοὺς ἐφαμίλλους αὐτῶν ἀντιζήλους, καὶ στέλλοντες αὐτοὺς νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των εἰς τὴν γυναῖκα τῆς λατρείας των, οὐδὲν ἄλλο ἐπεθύμουν ἔπειτα εἰμὴ νὰ λάβωσι καλὰς πληγὰς ξίφους ἢ λόγχης, ὅπως ἀξιωθῶσι νὰ νοσηλευθῶσιν ὑπὸ τῆς λατρευομένης γυναικός· καὶ ταῦτα περὶ τῶν λαϊκῶν. . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

Αἱ θυγατέρες τῆς γῆς αἵτινες ὑπῆρξάν ποτε αἰτία τῆς ἁμαρ-

τίας τῶν ἀγγέλων ἀνεῤῥιχήθησαν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εὐτυχέστεραι τῶν Τιτάνων, ἂν δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐκθρονίσωσι τὸν Μέγαν Δία, ἐξισώθησαν αὐτῷ εἰς τὴν λατρείαν. Ἡ Μαρία ἐχαιρετήθη ἰσόθεος, Μήτηρ Θεοῦ· πρὸς αὐτὴν ἐστράφησαν ὅλων αἱ καρδίαι, ἐπικαλουμένων αὐτὴν διὰ γλυκυτάτων ὀνομάτων· οἱ καλοὶ τὴν ἠγάπησαν διὰ τὴν ἀγαθότητά της, οἱ κακοὶ διὰ τοὺς οἰκτιρμούς αὐτῆς. Τὸ καύχημα τῶν παρθένων. Τὸ πρότυπον τῶν μητέρων. Πρὸς αὐτὴν ἀποτείνονται οἱ ναῦται κινδυνεύοντες, ἀποκαλοῦντες αὐτὴν ἀστέρα τῆς θαλάσσης. Πρὸς αὐτὴν αἱ πάσχουσαι καρδίαι, ὡς παρήγορον τῶν τεθλιμμένων. Πρὸς αὐτὴν οἱ ἔνοχοι, ὡς προστάτριαν τῶν ἁμαρτωλῶν. Δὲν ἤρκεσε νὰ θεωρῆται ἄσπιλος μετὰ τὸν τόκον, ἀλλὰ τὴν ἠθέλησαν καὶ ἐξ ἀσπίλου συλλήψεως, μοναδικὴν μεταξὺ τῶν ζώντων, καὶ ὁ κόσμος ἐναντίον τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου καὶ τῶν Δομενικανῶν ἠθέλησε νὰ τὸ πιστεύσῃ. Ἔστω. — Πόσαι ἐκκλησίαι ὑπάρχουσιν ἀφιερωμέναι εἰς τὸν Παντοκράτορα, καὶ πόσαι εἰς τὴν Παναγίαν; Τῇ ἀληθείᾳ αὕτη δὲν συνέλαβέ ποτε ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς εἰμὴ στοχασμοὺς ταπεινότητος, καὶ ὅμως, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ὀλίγαι εὐχαὶ ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Θεὸν, ἐκτὸς μόνον διὰ παρηγορίαν τῶν τεθλιμμένων. Γνωρίζετε ὑμεῖς τὸν τίτλον τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου ὅστις δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τοῦτον; Ὁ Μέγας Ἱερεὺς ζηλότυπος τῶν πόθων τοῦ ἱερέως καὶ θέλων νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ νὰ ἐξαπλωθῶσιν ἐπὶ τῆς οἰκογενείας, ἐνῷ ἐπὶ αὐτῆς τῆς γῆς ὀνειδίζει, κατατρέχει καὶ καταπατεῖ τὴν γυναῖκα, συναινεῖ ἔπειτα νὰ λατρεύηται ὡς βασίλισσα τῶν οὐρανῶν. Μωρὰ γνώμη! Καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἡ γυνὴ εἶναι ἀπολυτος βασίλισσα τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου. . . . . .

. . . . . .

Ἐν Βενετίᾳ, ἰούλιος 1871.

ΚΩΝΣΤ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΗΣ.

ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝΙΤΗΣ.

(Ἐκ τῶν ἀναμνήσεων ἄγγλου περιηγητοῦ).

Συμπλέων ποτὲ μετὰ τοῦ δόκτορος Λίβιγκστων, ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν νῆσον Ἰωάνναν, ἥτις ἀνήκουσα εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν Κομορῶν, κεῖται μεταξὺ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς βορείου ἐσχατιᾶς τῆς νήσου Μαδαγασκάρης. Ὁ πλοῦς ἡμῶν δὲν ὑπῆρξε τόσον εὐάρεστος· καθότι οὔτε ἡ ναῦς ἡμῶν ἔπλεε καλῶς οὔτε τὸ πλήρωμα αὐτῆς ἔχαιρεν ἄκραν ὑγείαν, ὡς καταμαστιζόμενον ὑπὸ κακοηθεστάτου πυρετοῦ· ἡ καύσιμος ὕλη ἐξέλιπε καὶ τὸ ὕδωρ ἐξηντλήθη καθ' ὁλοκληρίαν· ἡ δὲ θέσις ἡμῶν ἤθελεν εἶσθαι λίαν ἀπελπιστικὴ ἐὰν ἤδη δὲν εὑρισκόμεθα εἰς τὸ τέρμα τοῦ πλοὸς ἡμῶν.

Ἦτο πρωΐα εὐαρέστου ἡμέρας ὅτε μετ' εὐχαριστήσεως ἠκούσαμεν τοὺς ναύτας ἐπιφωνοῦντας· Ξηρά! Ξηρά! Ἀναβάντες ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, διεκρίναμεν μακρόθεν τὴν νῆσον Ἰωάνναν, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ἡμῖν ὡς ὑπερμεγέθης πυραμὶς περιβεβλημένη νεφελοειδῆ πορφύραν καὶ πλέουσα, ὡς ἄλλη Δῆλος, ἐπὶ τοῦ στίλβοντος ὠκεανείου πεδίου· ὅτε ὅμως ἐπλησιάσαμεν πρὸς αὐτὴν, εἴδομεν ὅτι καὶ αὕτη, ὡς καὶ πλεῖσται ἄλλαι νῆσοι ἡφαιστειώδους φύσεως, ἦτο ἀγρία καὶ ἀπόκρημνος· ἡ δὲ ἐπιφάνεια αὐτῆς παρίστα ἐξαισίαν ἀνάπτυξιν κοιλάδων, γηλόφων, βουνῶν καὶ φαράγγων. Ἐν συνόλῳ δὲ ἀνειλίσσετο ἐνώπιον ἡμῶν κυματοειδές τι ὀροπέδιον, ὅπερ ποῦ μὲν ἠρέμα, ποῦ δὲ ἀποτόμως ἀνυψοῦτο ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς θαλάσσης. Ἡ νῆσος αὕτη, καίπερ κειμένη εἰς πλάτος ἔνθα ἐπικρατεῖ ἀένναον θέρος, οὐχ ἧττον εἶναι πάντοτε κεκαλυμμένη ὑπὸ διηνεκοῦς καὶ δροσερᾶς χλόης· ἔτι δὲ καὶ αἱ ὑψηλότεραι κορυφαὶ τῶν ὀρέων αὐτῆς φαίνονται αἰωνίως χλοηφοροῦσαι. Ἡ ὀρθοφυὴς βάτος, ἡ ἔρπουσα οἰνάνθη καί τινα ἄλλα εἴδη θαμνοειδῶν φυτῶν προάγονται θαυμασίως ἐντὸς τῶν νοτερῶν χαραδρῶν, αἵτινες σχηματίζονται ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ὀρέων· οἱ ἠρέμα προσάντεις γήλοφοι, οἵτινες κοσμοῦσι τὰ κράσπεδα τῆς ὀρεινῆς συστάδος, εἰσὶ καταφυτοι ἐκ βλαστήσεως ἀκμαιοτέρας. Ἐν τισι δὲ βαθείαις κοιλάσιν ὑπάρχουσι δρυμοὶ πυκνότατοι καὶ τερπνότατα ἄλση σχηματίζοντα παχείας σκιάδας· ἐπὶ δὲ τῶν κλάδων τῶν δένδρων ἕρπουσι χαριέντως ὅ τε ἀειθαλὴς κισσὸς καὶ τὸ καλλίφυλλον κισσάνθεμον. Ὑπὸ ταύτας τὰς σκιάδας, εἰς ἃς αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου δὲν τολμῶσι νὰ εἰσδύσωσιν ὅπως διαλύσωσι τὰς ἀναθυμιάσεις τῆς πρωΐας, εὑρίσκουσι εὐάρεστον ἐνδιαίτημα ὅσα

ἑρπετὰ καὶ ἔντομα ἀπεχθανόμενα τὴν θερμότητα τοῦ ἡλίου ἔχουσιν ἰδιάζουσαν κλίσιν πρὸς τὰς δροσερὰς καὶ ὑγρὰς τοποθεσίας. Ἡ δὲ διηνεκὴς βλάστησις καὶ καρποφορία ἥτις παρατηρεῖται ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ, πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰ πυκνὰ νέφη ἅπερ συνεχῶς ἐπικαθήμενα τῶν βουνῶν καὶ ἐπιστέφοντα σχεδὸν ἀδιαλείπτως τὰς ἀποκρήμνους κορυφὰς τῶν ὀρέων, παρέχουσι δαψιλῆ τροφὴν εἰς τοὺς ἀπειραρίθμους ῥύακας, οἵτινες πίπτοντες μετὰ ῥόχθου ἐξ ἀποῤῥώγων πετρῶν, μεταβάλλονται εἰς ἀτμὸν ὅστις ἐπικαθήμενος ὡς δρόσος ἐπὶ τῶν πεδιάδων ἀρδεύει αὐτὰς θαυμασίως· ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ὁ καιρὸς τοῦ σπορητοῦ καὶ ὁ καιρὸς τοῦ θέρους εἰσὶ πάντοτε συνηνωμένοι· καρποφόρος δὲ καὶ εὐάρεστος θέρους ὥρα ἐπικρατεῖ καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

Ἡ νῆσος Ἰωάννα διατελεῖ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν ἀραβικῆς τινος δυναστείας, ἥτις ἀντιποιεῖται τῆς τιμῆς ὅτι ἐκ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς ἀπέστειλεν ἡγεμονίσκους εἰς τὰς ἀνατολικὰς τῆς Ἀφρικῆς παραλίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς νήσου ταύτης εἶναι δεσπότης καὶ κύριος 10,000 ψυχῶν, ὧν τὸ μὲν 1[10 κατάγεται ἐξ Ἀραβίας, οἱ δὲ ἐπίλοιποι ἐξ Ἀφρικῆς καὶ Μαδαγασκάρης. Ἡ νῆσος αὕτη ὀφείλει τὴν ἀναξαρτησίαν αὐτῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἐματαίωσε τοὺς σκοποὺς ἐκείνων οἵτινες θηρεύουσι κατακτήσεις εἰς ταῦτα τὰ μέρη, ἐὰν δὲ ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας δὲν ἦτο τοιαύτη πρὸ πολλοῦ ἡ νῆσος Ἰωάννα ἤθελε συγκαταριθεῖσθαι μεταξὺ τῶν γαλλικῶν κτήσεων.

Ἐνῷ δὲ εἰσέτι ἡ ἡμέρα διεγέλα καὶ αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου κατηύγαζον τὰς ἀκρωρείας, ἡ ναῦς ἡμῶν ἐλαφρῶς ὑπὸ τῆς ἑσπερινῆς αὔρας ὠθουμένη εἰσέπλεεν εἰς τὸν λιμένα μικρᾶς τινος κώμης, ἥτις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καλεῖται Πομονόη· ὅτε δὲ ὑποστείλαντες τὰ ἱστία ἐχαλῶμεν τὴν ἄγκυραν, παρετηρήσαμεν πλέοντα πρὸς ἡμᾶς δύο ἀκάτια· ἐντὸς ὀλίγου ἐπέβησαν τοῦ πλοίου δύο Ἄραβες, οὓς ἐὰν προέκειτο νὰ ἐκτιμήσωμεν ἐκ τῆς στολῆς αὐτῶν, ἥτις ἦτο πλουσιωτάτη, ἔπρεπε νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατεῖχον ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν· ἀμφότεροι ἔφερον ξίφη, ὧν αἱ κῶπαι καὶ οἱ κολεοὶ ἦσαν ὁλόχρυσοι καὶ λιθοκόλλητοι· ὡς ὅμως ἐπληροφορήθημεν ἀκολούθως, ἡ κυρία αὐτῶν ἀσχολία ἦτο ἡ σωματεμπορία, ἣν ἤδη ἐπαύσαντο νὰ μετέρχωνται, ὡς καταδιωκόμενοι αὐστηρῶς ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν καταδρομικῶν πλοίων.

Οἱ δύο οὗτοι εὐπατρίδαι ἦλθον εἰς τὸ πλοῖον σπεύδοντες τίς πρῶτος νὰ τύχῃ τοῦ προνομίου ὅπως ἐφοδιάσῃ ἡμᾶς μὲ τροφὰς καὶ ἀναλάβῃ τὴν λεύκανσιν τῶν ῥυπαρῶν ἡμῶν ἐνδυμάτων. Ὁ εἷς αὐτῶν προλαβὼν ἦλθε πρῶτος· ἐχαιρέτισεν ἡμᾶς σκαιῶς πως καὶ ῥίψας βλέμμα πλῆρες ζηλοφθονίας καὶ μίσους ἐπὶ τοῦ ἀντιζήλου

του, εἶπεν ἡμῖν εἰς συγκεκομμένην φράσιν καὶ λίαν διεφθαρμένην ἀγγλικὴν τὰ ἑφεξῆς.

—"Ακουε, μην ἔχι πάρε ντόσεμέ κεῖνο τὸ ἄνθρωπο· εἶναι ψεύτη· μὴ δίνει ῥοῦχα νὰ πλύνῃ αὐτό· τὸ γυναῖκά του δίνει μὲ τὸ κόπανο, δίνει μὲ τὸ κόπανο, σκοτόνει ῥοῦχα—κάμνει κομμάτια. Φέρνει ἄσχημο κρέας παληὸ γελάδα· πωλεῖ γάλα κομμένο, αὐγὰ κλούβια, βούτυρο ταγγιασμένο, ἄγουραις βανάναις, σάπια πορτοκάλια, κούφια καρύδια· οὔλα πωλεῖ ἄσχημα, οὔλα πωλεῖ ἀκριβά. "Ακουε, τὸ δικό μου τὸ γυναῖκα πλύνει τὸ ποκάμισο ἄσπρα χιονάτα καὶ γὼ πωλεῖ κρέας καὶ οὔλα τἄλλα φτηνὰ καὶ καλά. Τί λές; τὰ πῆς «τελείωσε»;

Ἡ λέξις αὕτη παρ' αὐτοῖς σημαίνει συγκατάθεσιν· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐπανέλαβον αὐτὴν, ὡς ἐκεῖνος ἐπεθύμει, στρέψας τὰ νῶτα, ἀπεσύρθη μετὰ μεγίστης ἀγανακτήσεως. Ἀλλὰ μόλις ἀπηλλάγην τοῦ ἑνὸς, πάραυτα παρουσιάζεται ἐνώπιόν μου ὡς ἐκ μηχανῆς καὶ ὁ δεύτερος. Οὗτος μὲ πλησιάζει μειδιῶν μετὰ πολλῆς τῆς χαιρεκακίας διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἀντιπάλου του καὶ μετὰ δύο ἢ τρεῖς βαθείας ὑποκλίσεις ἤρχισε καὶ οὗτος νὰ κόπτῃ καὶ νὰ ῥάπτῃ τοὺς σολοικισμούς του.

—Καλὰ ἔκαμες ποῦ τὸ ἐδίωξες ἐκεῖνο τὸ ἄντρωπο· ὤχ! καλὰ τοῦ ἔγεινε, νὰ μάθῃ γνῶσι. Εἶναι πολὺ ψεύτη· ἐντροπὴ κουκκούτσι· τῶδωκες ῥοῦχα νὰ πλένῃ; τί φέρνει πίσω ντὲ ξέρω· σήμερα ντὲ πλύθηκαν, αὔριο ντὲ ξεράθηκαν, ὅσον νὰ φύγῃ καράβι, ὕστερα ῥοῦχα πᾶν καὶ πᾶν. Δὸς σήμερα ῥοῦχα δικόμ γυναῖκα, αὔριο περνεις παστρικά· δὲν εἶναι ἔτσι, ἔ; τὸ δικόμ κρέας οὔλο ἄλειμμα—ἄμ λεμόνια, ἄμ πορτοκάλια, ἀμ βανάναις ὤχ τί καλὰ, ὤχ τί καλά! καὶ οὔλα φτηνὰ ἔ; δὲν εἶν' ἔτσι; γιὰ πὲς «τελείωσες;»

Ἀλλὰ ματαίως καὶ οὗτος περιέμενε νὰ λάβῃ καταφατικὴν ἀπάντησιν, καθότι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐπέβη τοῦ πλοίου ὁ ἐν Πομονόῃ πρόξενος τῆς Ἀγγλίας, παρ' οὗ πληροφορηθέντες ὅτι αἱ ἐκεῖ ἀποθῆκαι πρὸς τὸ παρὸν ἦσαν κεναὶ, ἀπεφασίσαμεν ὅπως τὴν ἐπιοῦσαν ἀποπλεύσαντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου ἐφοδιασθῶμεν τὰ ἐπιτήδεια. Περὶ τὴν μεσημβρίαν λοιπὸν τῆς ἀκολούθου ἡμέρας ἤμεθα ἠγκυροβολημένοι ἀπέναντι τῆς πρωτευούσης Μουζου-Μουζοῦ, ἧς ὁ λιμὴν ἦτον ἀρκούντως εὐρύχωρος. Αἱ οἰκίαι τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων, αἵτινες ἦσαν, ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως, χαμηλαὶ καὶ ἄκομψοι, κατεῖχον ὅλην τὴν παραλίαν, τὰ δὲ οἰκήματα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν αἱ καλύβαι τῶν πτωχῶν ἐκάλυπτον τὰς κατωφερείας δύο ὑψωμάτων, ὧν τὰ κράσπεδα συνηνοῦντο εἰς τὸ ῥεῖθρον ποταμίου τινὸς διαῤῥέοντος τὴν πόλιν. Μέσα πρὸς διοχέτευσιν τῶν ἀκαθαρσιῶν δὲν ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα καὶ ὡς

ἐκ τούτου αἱ δυσώδεις ἀναθυμιάσεις μολύνουσαι τὴν ἀτμοσφαῖραν παράγουσι πολλὰς λοιμώδεις νόσους, αἵτινες συνεχῶς ἀποδεκατίζουσι τοὺς κατοίκους.

Ἀποβάντες εἰς τὴν ξηρὰν, ἐνῷ περιεπατοῦμεν ἐν τῇ πόλει, ἀπηντήσαμεν κατὰ τύχην τὸν βασιλέα μετὰ τῶν βασιλοπαίδων καὶ τῶν μεγιστάνων αὐτοῦ μεταβαίνοντα εἰς τὸν πρωτεύοντα ναὸν τῆς πόλεως ὅπως προσευχηθῇ — ἦτο δὲ ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἱερά. — Ὁ βασιλεὺς, ὡς εἶδε τὸν πρόξενον, ὅστις ἦλθε μεθ' ἡμῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἔστη μετὰ τῆς συνοδίας αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρόξενος πλησιάσας αὐτῷ μετὰ πολλῆς οἰκειότητος καὶ σφίγξας τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ συστήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, ὅστις προσηνέχθη ἡμῖν μετὰ πολλῆς τῆς εὐγενείας. Ἦτο κομψῶς ἐνδεδυμένος, φέρων λευκὸν ἱμάτιον μὲ παρυφὰς ἐκ μετάξης ἐπίσης λευκῆς· ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς τιάρας ἐκ λεπτοτάτου λευκοῦ βύσσου· ἐφαίνετο δὲ μόλις ἄγων τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας. Εἶχε τὸ ἀνάστημα ὑψηλὸν, τὸ πρόσωπον ἐκφραστικώτατον, ὀφθαλμοὺς γλυκεῖς καὶ βάδισμα ἡγεμονικώτατον. Οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν πάντες ἦσαν λαμπρῶς ἐνδεδυμένοι καὶ ἔφερον ξίφη πλουσίως κεκοσμημένα. Προσκαλέσας ἡμᾶς νὰ ἐπισκεφθῶμεν αὐτὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ἀποχαιρετίσας εὐμενῶς, ἐξηκολούθησε τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, λίαν πρωΐ, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον ὁ ἐξάδελφος τοῦ βασιλέως πρίγκηψ Μωάμεθ, ὅπως συμπαραλαβὼν ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὰ δώματα τοῦ βασιλέως. Ὁ πρίγκηψ ἦτο μᾶλλον ἰσχνὸς καὶ βραχέος ἀναστήματος, ἔχων φωνὴν τραχεῖαν καὶ ὀφθαλμοὺς πανούργους. Ἀπὸ πρωΐας ἡ συρροὴ τοῦ πλήθους ἐγένετο μεγάλη εἰς τὴν παραλίαν καὶ πρὸ πάντων πλησίον τῆς ἀποβάθρας ἔνθα ἐμέλλομεν ν' ἀποβῶμεν. Ἐκεῖ ἔβλεπέ τις Ἀφρικανοὺς πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς φύλου, σχεδὸν ἐν καταστάσει γυμνότητος· οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν μικτὴν φυλὴν ἦσαν κάπως ἐπιμελέστερον ἐνδεδυμένοι· ἀλλ' ἐν γένει ἡ ὄψις αὐτῶν οὐδὲν εἶχε τὸ ἐπαγωγόν.

Τρεῖς Ἄραβες, ὑψηλῆς περιωπῆς, περιέμενον ἐν στολῇ ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας ὅπως ὑποδεχθῶσι καὶ συνοδεύσωσιν ἡμᾶς μέχρι τῶν ἀνακτόρων. Ὅτε δὲ ἠρχίσαμεν νὰ προβαίνωμεν, παρετήρησα ὅτι ὅλον τὸ ἐν τῇ παραλίᾳ πλῆθος παρηκολούθει ἡμᾶς συνωθούμενον. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν κακῶς ἐστρωμέναι καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν στεναὶ, ὥστε ἂν ἤθελέ τις ἁπλώσει τοὺς δύο αὐτοῦ βραχίονας ἐξάπαντος θὰ ἔψαυε τὰς δύο πλευρὰς αὐτῶν. Αἱ θύραι τῶν οἰκιῶν ἦσαν πλήρεις γυναικῶν, κορασίων καὶ παιδίων· ἐξῆλθον

ὅπως ἴδωσιν ἡμᾶς διαβαίνοντας. Παχεῖαί τινες ἀφρικαναὶ γυναῖκες, ῥίπτουσαι γοργὸν βλέμμα ἐφ' ἡμᾶς, ἐκάγχαζον ἐκθύμως· τινὲς ἐξ αὐτῶν ὑψοῦσαι τὰ τέκνα των ἐπὶ τῶν ὤμων, ἔστρεφον τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν δακτύλων. Ἀλλ' ὁ μέγας οὗτος ἑσμὸς τοῦ πλήθους ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ μεγίστη ἀκαθαρσία, ἥτις ἦτο συνεσωρευμένη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἀφ' ἑτέρου ἐμόλυνον τὸν ἀέρα καὶ καθίστων αὐτὸν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν δυσώδη, ὥστε ὅτε ἐπατήσαμεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν ἀνακτόρων ἐνομίσαμεν ὅτι ἀνεγεννήθημεν ἀναπνεύσαντες καθαρὸν ἀέρα.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ βασιλικοῦ παλατίου ἦτο λίαν ἄκομψος· ὅλον δὲ τὸ οἰκοδόμημα συνίστατο ἐκ τεσσάρων τοίχων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβλεπέ τις ὀπάς τινας τετραγωνικοῦ σχήματος, αἵτινες ἀντεποιοῦντο τοῦ ὀνόματος τῶν θυρῶν καὶ θυρίδων. Καὶ πρῶτον μὲν εἰσήλθομεν εἰς εὐρεῖάν τινα αἴθουσαν, ἥτις ἦτο ὡρισμένη διὰ τὰς συνδιασκέψεις τῶν ὑπουργῶν τοῦ βασιλέως· ἐνταῦθα προϋπηντήθημεν ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅστις ὡδήγησεν ἡμᾶς ἀμέσως εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ βασιλέως, ὅπερ ἦτο ᾠκοδομημένον μεθ' ἱκανῆς φιλοκαλίας. Ἡ ὀροφὴ καὶ οἱ τοῖχοι ἦσαν κεκοσμημένοι διὰ ποικίλων φαντασιωδῶν ἀνθέων κατὰ τὸν ῥυθμὸν τῆς ἐγχωρίου τοιχογραφίας· τὸ ἔδαφος ἦτο ἐστρωμένον δι' ὡραιοτάτων ταπήτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν τοποθετημένα πλουσιώτατα ἀνάκλιντρα. Ὁ βασιλεὺς ἀνεπαύετο ἐπὶ θρόνου κεκαλυμμένου ὑπὸ ὑσγινοβαφοῦς δαμασκηνοῦ ὑφάσματος, ἐνδεδυμένος στολὴν ἁπλουστάτην ἐκ λευκοῦ ὁλοσηρικοῦ. Ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν τοῦ θρόνου ἵσταντο ὑπερηφάνως οἱ σωματοφύλακες κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας ξίφη γυμνὰ καὶ ἔχοντες τὰ στήθη κεκαλυμμένα δι' ἀσπίδων χρυσοτεύκτων. Ἅπαντες δὲ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἐξαιρουμένου, ἐμάσσων φύλλα πεπεριώδους τινὸς φυτοῦ, βίτελ παρ' αὐτῶν καλουμένου, καὶ ἔπτυον συνεχῶς καὶ ἀφθόνως. Γέρων δέ τις, Σιδὶ Ἰβραχὴμ καλούμενος καὶ ὁμιλῶν τὴν ἀγγλικὴν κάλλιστα, ἐκάθητο ἐπὶ ψιάθου μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ βασιλέως, χρησιμεύων ὡς διερμηνεύς· καθότι ὁ βασιλεὺς δὲν ἐγνώριζε καλῶς τὴν γλῶσσαν ἡμῶν. Ἀφοῦ ἐγένοντο αἱ συνήθεις περιποιήσεις καὶ ὡμιλήσαμεν περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ἡ Α. Μ. ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν ὅτι ἤθελε ν' ἀκούσῃ περὶ τῶν περιηγήσεων τοῦ δόκτορος Λίβιγκστων· ἀλλὰ μόλις ἠκροάσθη αὐτὸν ἐπί τινα λεπτὰ, βαρυνθεὶς ἤρξατο νὰ χασμᾶται· ἔπειτα δὲ τρίψας ὀλίγον τοὺς ὀφθαλμούς, ἔκρουσε τρὶς ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον τὰς παλάμας καὶ πάραυτα ἐνεφανίσθησαν ἐνώπιον ἡμῶν δύο ὡραῖαι ἀφρικαναὶ δοῦλαι φέρουσαι ἐντὸς κρυσταλλίνων κρατήρων εὔοσμον μελίκρατον. Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο θερμοτάτη, τὸ δὲ ποτὸν δροσερώτατον· ὅθεν κορέ-

σαντες τὴν δίψαν ἡμῶν καὶ ἀποχαιρετίσαντες ὑποκλινῶς τὸν βασιλέα, ἀπήλθομεν.

Ὁ πρίγκηψ Μωάμεθ παρηκολούθησεν ἡμᾶς μέχρι τοῦ πλοίου καὶ ἐπειδὴ ὡμίλει ἄριστα τὴν ἀγγλικὴν, συνδιελεχθη μεθ'ἡμῶν περὶ πολλῶν ἀντικειμένων. Ἐνηδρύνετο δὲ λέγων ὅτι περιηγήθη πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ εἶδε καὶ ἐσπούδασε τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα πολλῶν ἐθνῶν· ἀλλὰ βαρεῖά τις λύπη κατεβίβρωσκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ συνεχῶς καθίστατο σύννους καὶ κατηφής· ποῖον τὸ αἴτιον; Ὁ ἴδιος δὲν ἐβράδυνε νὰ μᾶς τὸ ἐξηγήσῃ.

Μὲ βλέπετε; ἀνέκραξε μετ' ἀγανακτήσεως, μὲ βλέπετε; Ὁ πατὴρ τοῦ πατρός μου ἦτο βασιλεὺς τῆς Ἰωάννας καὶ ἐγὼ ἔπρεπεν ἤδη νὰ ἦμαι βασιλεὺς τῆς Μαϋόττας· ἀλλ' οἱ καταχθόνιοι Γάλλοι ἀφήρπασαν αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ δωροδοκήσαντες τὸν γηραιὸν θετόν μου βασιλέα· εἰς ἐμὲ ὅμως οὐδὲν ἔδωκαν· ὥστε ἐνῷ ἤδη ἔπρεπε νὰ ἦμαι βασιλεὺς, εἶμαι μηδέν. Ὢ, τοῦτο εἶναι ἀνυπόφορον! Ἀνὴρ ὡς ἐγὼ δὲν εἶναι οὔτε ὀρθὸν οὔτε δίκαιον νὰ κρατῇ σιωπῶν τὴν ῥίνα αὐτοῦ.

Τῳόντι ἡ θέσις ἣν ὁ πρίγκηψ κατεῖχεν ἐν τῇ Ἰωάννᾳ ἐφαίνετο αὐτῷ λίαν εὐτελὴς καὶ ταπεινωτικὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου φόβος ὑπῆρχε μήπως ἡμέραν τινὰ ἤθελεν ἀναδειχθῆ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος εἰς τὸν βασιλεύοντα αὐτοῦ ἐξάδελφον.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπεσκέφθη ἡμᾶς καὶ πάλιν ὁ πρίγκηψ· ἀκούσας δὲ ἐν τῇ συνομιλίᾳ ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ μείνωμεν ἐπί τινας εἰσέτι ἡμέρας ἐν τῷ λιμένι τῆς πρωτευούσης εἶπεν ἡμῖν.

—Θὰ ζητήσω παρ' ὑμῶν χάριν τινά· προχθὲς ἐπεσκέφθητε τὸν βασιλέα, δὲν ἔχει οὕτως; ἤδη εὐαρεστεῖσθε νὰ ἔλθητε καὶ παρ' ἐμοί; Τί λέγετε; ἔχετε τὴν εὐχαρίστησιν;

—Πρίγκηψ, εἶπον ἐγὼ, ὑμεῖς εἴσθε λαὸς λίαν ἰδιοτρόπου ἀγωγῆς καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς γυναῖκας. Ὅταν ἐπισκέπτηταί τις ὑμᾶς οὐδὲν ἄλλο βλέπει ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν εἰμὴ ἄνδρας· πρὸς τί λοιπὸν νὰ ἔλθωμεν παρὰ σοί; Ἰδοὺ σὲ βλέπομεν καὶ ἐνταῦθα. Ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν ὅταν δεχόμεθα ἐπισκέψεις φίλων, ἡ πρώτη ἡμῶν φροντὶς εἶναι νὰ εἰσάγωμεν αὐτοὺς εἰς τὰς κυρίας τῆς οἰκογενείας ἡμῶν.

—Ὢ ναὶ, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ὑμῶν εἶναι ὅλως ἀνόμοια τῶν ἡμετέρων· τοῦτο δὲν τὸ ἀρνοῦμαι· ἀλλ' ἕκαστον ἔθνος, φίλοι μου, ἔχει ἰδίους θεσμούς. Τὰ ἔθιμα ὑμῶν θεωροῦνται καλὰ παρ' ὑμῖν· τὰ δὲ ἡμέτερα θεωροῦνται τοιαῦτα ἐν τῇ ἐμῇ πατρίδι. Ἐκεῖνο ὅπερ νομίζεται καλὸν καὶ εὐπρεπὲς παρὰ λαῷ τινι, πολλάκις ἀπολαύει τῆς ἐναντίας ὑπολήψεως παρ' ἑτέρῳ. Ἐγὼ ὅμως ὡς περιελθὼν πολλὰς χώρας καὶ συγκοινωνήσας μετὰ πολλῶν λαῶν

εἶμαι ἐλεύθερος πολλῶν προλήψεων, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων διατελεῖ ὁ λαὸς τῆς πατρίδος μου. Καταδέχθητε νὰ ἔλθητε εἰς τὸ οἴκημά μου καὶ δίδω ὑμῖν τὸν λόγον μου νὰ εἰσαγάγω ὑμᾶς εἰς τὰς συμβίας μου. Λοιπὸν τί λέγετε; θὰ ἔλθητε;

—Ναὶ, ἀπήντησε μειδιῶν ὁ δόκτωρ, ὑπὸ τοιούτους ὅρους βεβαίως θέλομεν ἐλθῆ.

Ὑπεσχέθημεν δὲ νὰ ἐπισκεφθῶμεν αὐτὸν τὴν ἡμέραν μετὰ τὴν αὔριον.

Τὴν πρωΐαν τῆς ὁρισθείσης ἡμέρας ἦλθεν ὁ πρίγκηψ εἰς τὸ πλοῖον καὶ παρέλαβεν ἡμᾶς εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ λέμβον· ἐφόρει δὲ στολὴν λαμπράν· τὸ πολυτελὲς αὐτοῦ ἱμάτιον ἦν ἐκ κυανοῦ χρυσοπαρύφου ὁλοσηρικοῦ ὑφάσματος, ἐφαίνετο δὲ λίαν αὐτάρεσκος. Ἡ ἀποβάθρα ἦτο πλήρης λαοῦ, ὅστις παρηκολούθησεν ἡμᾶς μέχρι τῆς οἰκίας τοῦ πρίγκηπος. Καθ' ὁδὸν ἡ Α. Ὑψηλότης προηγεῖτο ἡμῶν βαίνουσα βραδέως καὶ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἦν κατάδηλος ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ τῆς ἰδέας ὅτι ἦτο ὑπέρτερος καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, πρὸς ὃν βεβαίως δὲν ἔτρεφε τόσον εἰλικρινῆ αἰσθήματα.

Τὸ μέγαρον τοῦ πρίγκηπος συνίστατο ἐκ συμπλέγματός τινος οἰκοδομῶν ἐντὸς εὐρυχώρου περιβόλου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὡς μεγαλείτερον τὸ οἴκημα ἐν ᾧ κατῴκει ὁ ἴδιος. Διελθόντες πυλῶνά τινα, εὑρέθημεν ἀπέναντι ξυλίνου τινὸς τετραγώνου περιστήλου· θύρα τις ἠνεῴχθη καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἤμεθα ἐντὸς τῆς αἰθούσης ἐν ᾗ ὁ πρίγκηψ ὑποδέχεται τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτόν. Τὰ ἐν αὐτῇ ἔπιπλα ἦσαν εὐτελῆ καὶ τετριμμένα ἐκ τῆς πολυκαιρίας, τὸ δὲ ἐνδόστικτον ὕφασμα ὅπερ ἐκάλυπτε τὰ ἀνάκλιντρα ἠλλοιώθη καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τοῦ χρόνου. Ἀφοῦ ἐκαθήσαμεν, ὁ πρίγκηψ ἀμέσως μετέβη εἰς τὸν παρακείμενον γυναικῶνα ὅπως ἀναγγείλῃ εἰς τὰς κυρίας τὴν ἔλευσιν ἡμῶν καὶ διατάξῃ τὰ δέοντα. Δὲν παρῆλθε δὲ πολλὴ ὥρα, ὅτε ἐπέστρεψε παρακολουθούμενος ὑπὸ ῥικνώδους τινὸς, ἀλλὰ λίαν ζωηροῦ γραϊδίου, ἐκ Μελαίας, τοῦ ὁποίου ἡ ὀξεῖα καὶ διαπεραστικὴ φωνὴ ἀντήχει ὡς κώδων ἐντὸς τῆς αἰθούσης ὅτε ἀνήγγειλεν ἡμῖν ὅτι ὁσονούπω αἱ κυρίαι ἔμελλον νὰ ἐμφανισθῶσιν. Ὡς φαίνεται, ἡ γραῖα αὕτη ἐχρησίμευεν ὡς φύλαξ καὶ θυρωρὸς τοῦ γυναικωνίτου καὶ διὰ τοῦτο ἠγάπα καὶ ἐσέβετο αὐτὴν ὁ πρίγκηψ. Ὡμίλει ἀγγλικὰ ὀλίγα, ἐγνώριζεν ὅμως τὴν ὁλλανδικὴν κάλλιστα· μαθοῦσα δὲ ὅτι καὶ ὁ δόκτωρ Λίβιγκστων ὡμίλει αὐτὴν, τοσοῦτον ὑπερήσθη, ὥστε ὅτε ἤκουσεν αὐτὸν λαλοῦντα, ὀλίγου δεῖν ἐγερθεῖσα ἐνηγκαλίζετο καὶ ἐφίλει αὐτόν. Ὁ ἦχος τῆς ἀηδεστάτης ταύτης γλώσσης ἐφαίνετο ὡς νὰ κατεμάγευε τὴν καρδίαν τοῦ γραϊδίου καὶ νὰ ἐβύ-

θιζεν αὐτὴν εἰς τρυφὰς παραδείσου. Ἡ συνδιάλεξις ἀνέβαινε γοργῶς τὴν φωνητικὴν κλίμακα· ἀλλ' ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸ δὶς διὰ πασῶν, τὸ γραΐδιον ἐφάνη καταβεβλημένον· ὅθεν ἐγερθὲν ἀμέσως καὶ ἐξαγαγὸν κρωγμόν τινα ἐκ τοῦ λάρυγγος ἐτερέτισε: «Τώρα θὰ σᾶς φέρω τὰς κυρίας» καὶ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ διωλίσθησεν ἐκ τῆς αἰθούσης μετ' ἀληθοῦς νεανικῆς εὐκινησίας. Τότε ὁ πρίγκηψ εἶπεν ἡμῖν.

—Αἱ κυρίαι μὲ παρεκάλεσαν νὰ σᾶς εἰδοποιήσω, ὅτι ὅταν παρουσιασθῶσιν εἰς ὑμᾶς ὀφείλετε νὰ ὑποβληθῆτε εἰς ἔθιμόν τι, εἰς ὃ οἱ λαμβάνοντες τὴν γνωριμίαν αὐτῶν ξένοι εἶναι ὑποκείμενοι. Ἀλλὰ μὴ νομίσητε ὅτι εἶναι δεινόν τι ἢ δύσκολον· οὐχί, οὐχί, τίποτε τοιοῦτον· εἶναι πρᾶγμα ἁπλούστατον, μικρὰ ἐθιμοτυπία· ἰδού· ὅταν ἐκεῖναι εἰσέλθωσιν ἑκάστη αὐτῶν θέλει κρατεῖ τεμάχιον ἄρτου· ὑμεῖς δὲ ὀφείλετε νὰ κόψητε μέρος ἐξ αὐτοῦ καὶ νὰ τὸ γευθῆτε· τούτου δὲ γενομένου θὰ ἤμεθα φίλοι, διαρκεῖς φίλοι.

Ἡμεῖς συνηνέσαμεν προθύμως καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀρθείσης τῆς αὐλαίας, εἴδομεν πληθὺν καλλιμόρφων νεανίδων στοιχηδὸν τεταγμένων εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τῆς εἰσόδου, δι' ἧς ἔμελλον νὰ εἰσέλθωσιν αἱ σύζυγοι τοῦ πρίγκηπος. Πρώτη ἐνεφανίσθη παχύσαρκός τις καὶ καλλιπάρειος γυνή, μόλις ἄγουσα τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας της· οἱ μεγάλοι αὐτῆς καὶ μελανοὶ ὀφθαλμοὶ ἦσαν πλήρεις ζωηρότητος καὶ γλυκυθυμίας· εἶχε τὸ βάδισμα μεγαλοπρεπὲς καὶ τὸ ἀνάστημα μέτριον· ἡ μακρὰ αὐτῆς ἐσθὴς ἦτο ἐκ βύσσου ἰνδικῆς, πεποικιλμένη διὰ σειρῶν καὶ ἀνθέων ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ μίτου· αἱ δὲ πλατεῖαι καὶ πολύπτυχοι αὐτῆς ἀναξυρίδες ἦσαν ἐκ χρυσοϋφάντου φοινικοβαφοῦς ὁλοσηρικοῦ ὑφάσματος· ζώνη δὲ ἀδαμαντοκόλλητος ἔσφιγγε τὴν ὀσφὺν αὐτῆς· οἱ γυμνοὶ καὶ καλλίσφυροι πόδες αὐτῆς ἐφαίνοντο ἐλαφρῶς ἐντὸς πλουσίως κεκοσμημένων σανδαλίων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε κοσμήματα ἐκ ποικιλοχρόων ταινιῶν μετὰ τεχνητῶν ἀνθέων ἐκ χνοώδους ὁλοσηρικοῦ· ὁ τράχηλος αὐτῆς ἦτο κεκοσμημένος διὰ λιθοκολλήτων περιδεραίων καὶ ὅρμων ἐκ μεγάλων μαργαριτῶν· εἰς ὅλους τοὺς δακτύλους ἐφόρει δακτύλια καὶ οἱ καρποὶ τῶν χειρῶν αὐτῆς ἦσαν περιβεβλημένοι χρυσᾶ ψέλλια· τῶν δὲ ὤτων οὐχὶ μόνον οἱ λοβοί, ἀλλὰ καὶ τὰ πτερυγώματα ἐκοσμοῦντο διὰ πολλῶν ἐνωτίων. Ὁ πολὺς ὅμως καὶ δαψιλὴς οὗτος καλλωπισμὸς οὐδόλως συντελῶν πρὸς ἐπαύξησιν τῆς φυσικῆς ὡραιότητος πολὺ συνέτεινε ὅπως ἀφαιρεθῶσιν ἀπ' αὐτῆς τὰ θέλγητρα ἐκεῖνα, ἅπερ ἂν ἤθελεν εἶσθαι ἁπλούστερα ἐνδεδυμένη, ἀναμφιβόλως ἤθελον μᾶς καταγοητεύσει. Ὅτε δὲ πλησιάσασα ἐδεξιώθη ἡμᾶς, ἡμεῖς ἐχαιρετίσαμεν αὐτὴν ὅσον ἠδυνήθημεν ὑποκλινέστατα καὶ ἐμει-

διάσαμεν πρὸς αὐτὴν χαριέντως μεθ' ὅλης τῆς ἀπαιτουμένης ἀβρότητος.

Μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τρυφερά τις καὶ ὡραιοτάτη νεάνις, ἀναστήματος ὑψηλοῦ, μόλις ὀσφρανθεῖσα τὰ ῥόδα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αὐτῆς μαΐου. Ἡ ὄψις αὐτῆς ἦτο εὐειδὴς καὶ τὸ ἦθος θαυμάσιον, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ μαγευτικώτατοι. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὑπερεῖχεν ἡ στολή, ἐν ταύτῃ ὅμως τὸ κάλλος· ἦτο ἐνδεδυμένη ἁπλῶς μέν, ἀλλὰ μετὰ μεγίστης φιλοκαλίας. Ἐβάδισε πρὸς ἡμᾶς ὡς βασίλισσα, «κάλλει καὶ χάρισι στίλβουσα», καὶ ἐδεξιώσατο ἡμᾶς μετ' εὐρωπαϊκῆς τῳόντι εὐγενείας καὶ λεπτότητος. Πρέπει νὰ ὁμολογήσω τὴν ἀλήθειαν ὅτι «μεγάλως συνεκινήθην εἰς τὴν θέαν αὐτῆς»· ἀλλὰ μήπως καὶ οἱ φίλοι μου δὲν ἔπασχον τὸ αὐτό; Ὁ γέρων δόκτωρ παρεζαλίσθη ἕως ὅτου νὰ τοποθετήσῃ τὰ δίοπτρα αὐτοῦ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του. Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων λεπτῶν εἰσῆλθε καὶ ἡ τρίτη σίζυγος τοῦ πρίγκηπος, ἥτις καίπερ πολυτελῶς ἐνδεδυμένη, οὐδὲν θέλγητρον παρεῖχεν ἡμῖν· ἦτο ὡς ἄνθος μεμαραμένον. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν συνήθη ὑποδεξίωσιν ἐπέστρεψε πλησίον εἰς τὰς ἄλλας, ὁ πρίγκηψ συναισθανθεὶς ὡς φαίνεται ὅτι δὲν ἐποίησεν ἡμῖν εὐάρεστον ἐντύπωσιν, ἀνεφώνησεν· «Ὦ, δὲν εἰξεύρετε πόσον εὐάγωγος γυνὴ εἶναι αὕτη». Πρέπει δὲ ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ κυρίαι δὲν ἐγνώριζον τὴν ἀγγλικήν.

Τὸ παραπέτασμα ἔπεσεν, οὐδεμία δὲ ἄλλη κυρία εἰσῆλθε. Πρὸς δὲ τὰ ἑταστικὰ ἡμῶν βλέμματα ἀπαντῶν ὁ πρίγκηψ εἶπεν·

—Αὗται εἶναι πᾶσαι, ὅλαι καὶ ὅλαι τρεῖς! Ἐὰν εἶχον τόσας, ὅσας ὡς ἐκ τοῦ βαθμοῦ μου δικαιοῦμαι νὰ ἔχω, ἔπρεπεν ἐν τῷ γυναικωνί μου νὰ διαιτῶνται δώδεκα τοὐλάχιστον σύζυγοι, δηλαδὴ ὅσας ἔχει καὶ ὁ βασιλεύς· ἀλλ' οἱ ἐπάρατοι Γάλλοι ἐσφετερίσθησαν τὴν ὡραίαν νῆσόν μου καὶ ὡς ἐκ τούτου ὁ κακοδαίμων εἶμαι καταδεδικασμένος νὰ ἔχω μόνον τρεῖς συζύγους! Τοῦτο τῷ ὄντι εἶναι ἀφόρητον!

Ταῦτα αὐτοῦ λέγοντος, πλησιάσασα πρὸς ἡμᾶς ἡ πρώτη εἰσελθοῦσα κυρία προσήνεγκεν ἡμῖν τεμάχιον ἄρτου παραπλησίου τῷ ἐκ ζιγγιβέρεως κατασκευαζομένῳ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀποσπάσαντες μικρὸν μέρος ἕκαστος ἐγεύθημεν· ἀλλ' ἦν ἀηδέστατον τὴν γεῦσιν. Ὑποθέτω νὰ ἦτο μῖγμα ἀραβοσίτου, μέλιτος καὶ ταγγοῦ ἐλαίου. Μετὰ τοῦτο αἱ κυρίαι ἐκαθέσθησαν ἐπὶ εὐρυχώρου ἀνακλίντρου κειμένου ἀπέναντι ἡμῶν· ἡμεῖς δὲ παρεκαλέσαμεν τὸν πρίγκηπα νὰ διερμηνεύσῃ εἰς αὐτὰς τὴν μεγάλην ἡμῶν εὐχαρίστησιν διὰ τὴν εὐγενῆ καὶ φιλόφρονα ὑποδεξίωσιν, ἧς παρ' αὐτῶν ἠξιώθημεν διαβεβαιῶν ὅτι ἥ τε φυσικὴ αὐτῶν καλλονὴ καὶ ἡ φιλοκαλία ἐνεποίησαν ἡμῖν τοιαύτην ἐντύπωσιν, οἵα οὐδέποτε θέλει ἐξαλειφθῇ

ἐκ τῆς μνήμης ἡμῶν. Ἡ διερμήνευσις τῶν αἰσθημάτων ἡμῶν ἐνέπλησεν ἀγαλλιάσεως τὰς κυρίας, αἵτινες μειδιῶσαι ἔστρεφον πρὸς ἡμᾶς βλέμματα πλήρη χαρᾶς καὶ συμπαθείας. Ἐν τούτοις παρετηρήσαμεν ὅτι πᾶσαι ἐμάσσων τὸ βίτελ καὶ ἔπτυον συνεχῶς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ, ὅπερ οὐδόλως ἦτο εὐπρεπὲς εἰς κυρίας. Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ἡ μήτηρ τοῦ πρίγκηπος, γυνὴ εὔσαρκος καὶ χαρακτῆρος ζωηροῦ· ἦτο δὲ ἐνδεδυμένη ἐσθῆτα ἁπλουστάτην ἐκ φαιοῦ βαμβακίνου ὑφάσματος. Ὁ πρίγκηψ ἅμα ἰδὼν αὐτὴν εἰσερχομένην, ἐγερθεὶς ὡδήγησεν αὐτὴν εἰς τὸ ἀνάκλιντρον, ὅπερ ἔκειτο πρὸς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ· εἶπε δὲ ἡμῖν ὅτι ἡ σεβαστὴ αὐτοῦ μήτηρ ἦτο γυνὴ εὐλαβὴς εἰς τὰ θεῖα· ὑπὸ δὲ τῶν ἐγχωρίων ἐτιμᾶτο ὡς ἁγία. Ἠρώτησε δὲ ἡμᾶς, διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, περὶ κυρίου τινὸς Ἄγγλου, ὃν ἄλλοτε εἶχε γνωρίσει καὶ ὅστις ἦτο τόσον εὐγενὴς καὶ ὡραῖος, ὥστε ἡ μνήμη αὐτοῦ ἔμεινε ζωηρὰ ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῆς· «Ὦ, εἶπε, πόσον λυποῦμαι ὅτι ἐγήρασα! Ἂν ἤμην νεωτέρα, ἐξάπαντος ἤθελον μεταβῆ εἰς Ἀγγλίαν ὅπως ἴδω αὐτὸν καὶ αὖθις». Ἀκολούθως ἔδειξεν ἡμῖν κομψότατον ἀγγλικὸν ὡρολόγιον, ὅπερ ἔλαβεν ὡς δῶρον ἐκ τῆς ἑταιρίας τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν διὰ τὴν περίθαλψιν ἣν παρέσχεν εἰς ἀγγλίδας τινὰς κυρίας, αἵτινες ταξειδεύουσαι ἐπὶ ἀτμοπλοίου τινὸς τῆς εἰρημένης ἑταιρίας, ἐναυάγησαν ἐπὶ τῶν ὑφάλων τῆς νήσου Ἰωάννας. Ἐφιλοξένησεν αὐτὰς ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς, παρασχοῦσα αὐταῖς πᾶσαν δυνατὴν περιποίησιν. Ἦτο τῳόντι γυνὴ καλῆς φύσεως, καὶ ἂν, ἀδιαλείπτως μασσῶσα τὸ βίτελ, δὲν ἐξέβαλλε συνεχῶς ἐκ τοῦ στόματος χειμάῤῥους ὑγροῦ βεβαμμένου, ἴσως θὰ ἦτο καὶ εὐαρέστου συναναστροφῆς.

Τὸ παραπέτασμα τῆς εἰσόδου ἤρθη καὶ αὖθις, καὶ τρεῖς νεαραὶ ἄῤῥαι, κομψῶς ἐνδεδυμέναι, εἰσῆλθον φέρουσαι ἀργυροῦς δίσκους, οἱ δύο τῶν ὁποίων ἦσαν κεκαλυμμένοι διὰ χρυσοστίκτου λεπτοῦ ἐνδικοῦ ὑφάσματος· ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου ὑπῆρχον τέσσαρα σινικὰ κύπελλα, πλήρη καλλιχρόου μελικράτου. Νευσάσης λοιπὸν τῆς πρώτης κυρίας, ἡ φέρουσα τὸν ἀνοικτὸν δίσκον κόρη προσελθοῦσα ἔκλινε γόνυ ἐνώπιον ἡμῶν καὶ δὲν ἠγέρθη εἰμὴ ἀφοῦ πάντες ἐκενώσαμεν τὰ κύπελλα. Ἀκολούθως ἀφῃρέθη τὸ κάλυμμα ἐκ τοῦ ἑνὸς δίσκου, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐκρύπτοντο τέσσαρες ὡραῖαι ἀνθοδέσμαι ἐκ τῶν εὐοσμοτέρων ἀνθέων τῆς νήσου. Ἡ πρώτη κυρία λαβοῦσα μίαν ἐξ αὐτῶν, προσέβλεψε μειδιῶσα πρὸς τὸν δάκτορα, ὅστις ἐννοήσας ἠγέρθη καὶ πλησιάσας ἔλαβεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῆς τὰ ἄνθη, ἅπερ φιλοκάλως περιῆψεν εἰς τὸ στῆθός του· μετὰ τὸν δάκτορα ὅλοι ἠγέρθημεν κατὰ σειρὰν καὶ ἠξιώθημεν τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εὐνοίας. Ἀπεκαλύφθη καὶ ὁ ἕτερος δίσκος· ἀλλὰ τί νο

μίζετε ὅτι ὑπῆρχεν ἐπ' αὐτοῦ; Τέσσαρες ἐνθέσεις ἐκ τῶν φύλλων τοῦ βίτελ. Ἀμέσως ἀντηλλάξαμεν μεταξὺ ἡμῶν βλέμματα ἀπορίας, ἅπερ μεθερμηνευόμενα εἰς ζῶσαν φωνὴν ἐσήμαινον: πρὸς τί ἐκομίσθησαν τὰ φύλλα τοῦ βίτελ; πρὸς χρῆσιν, ἢ πρὸς ἁπλῆν θέαν; Ὁ πρίγκηψ ὅμως δὲν ἐβράδυνε ν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῆς ἀπορίας, εἰπὼν ὅτι καθὼς παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς ὑπάρχει συνήθεια νὰ προσφέρωσιν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους σιγάρα, οὕτω καὶ παρ' αὐτοῖς προσφέρουσι τὸ βίτελ. Ὅταν δὲ ἡ προσφορὰ γίνηται, καθὼς εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν, ἀπὸ κυρίας, ὁ φιλοξενούμενος δὲν πρέπει ν' ἀπορρίψῃ αὐτὴν, οὐδὲ ν' ἀπέλθῃ ἄγευστος. Ἡ ἐξήγησις αὕτη δὲν ἤχησε καλῶς εἰς τὰ ὦτα ἡμῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐμβήκαμεν εἰς τὸν χορὸν καὶ ἔπρεπε νὰ χορεύσωμεν, ἐδείξαμεν πλήρη συγκατάθεσιν. Αἱ κυρίαι ὅμως ὅπως περιποιηθῶσιν ἡμᾶς περισσότερον πρὶν ἢ προσενέγκωσι τὰς ἐνθέσεις ἐῤῥόντισαν νὰ ἀρωματίσωσιν αὐτὰς διὰ σκευασίας ἰξοῦ τινος, ὃν αὗται συνήθως φυλάττουσιν ἐντὸς πολυτελῶν πυξιδίων καὶ ὅστις δίδει πρόσθετόν τινα δριμύτητα εἰς τὸ μάσσημα. Ἡ γεῦσις τοῦ βίτελ δὲν ἦτο ἀηδὴς, ὡς ὑμίζομεν· πολὺ δὲ ὁμοίαζε τὴν τῶν μοσχοκαρύων· ἐπροξένει ὅμως ἐρεθισμόν τινα εἰς τοὺς σιαλοποιοὺς ἀδένας, ἕνεκα τοῦ ὁποίου συνεχῶς ἐπτύομεν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πάντες ἐμασσῶμεν τὸ βίτελ μετὰ σοβαρότητος καὶ ἐν ἁρμονίᾳ· ἀλλ' ἀκολούθως βλέποντες ἀλλήλους μηρυκωμένους δὲν ἠδυνήθημεν νὰ κρατηθῶμεν ἐπὶ πλέον καὶ ἠρχίσαμεν νὰ γελῶμεν καγχάζοντες· ὅλοι δὲ συνεμερίσθησαν τὸν γέλωτα καὶ ἡ εὐθυμία κατέστη γενική, αἱ δὲ κυρίαι εἶπον ἡμῖν.

— Βλέπετε ὁποίας εὐθυμίας πρόξενον γίνεται τὸ θεῖον τοῦτο μάσσημα; Ἔνθεον καὶ φοιβόληπτον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον· φαιδρύνει τὸ πνεῦμα καὶ ἀνακουφίζει τοὺς πόνους, καταβάλλει τὰ πάθη καὶ ἡμερόνει τὴν ψυχήν. Ὦ, τὸ οὐράνιον τοῦτο δῶρον ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐν χρήσει καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· δυστυχεῖς εἶναι τῳόντι οἱ θνητοὶ, ὅσοι στεροῦνται αὐτοῦ!

Ἀκολούθως ὁ λόγος ἐστράφη περὶ τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου τῶν γυναικῶν ἐν Εὐρώπῃ, αἱ δὲ κυρίαι ἐφαίνοντο ἀκούουσαι μετ' εὐχαριστήσεως τὰ περὶ αὐτῶν· ἡ μία ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶπεν·

— Ὦ, ἐγὼ ποτὲ δὲν ἤθελον ἐπιθυμήσει νὰ ἦμαι ἡ μόνη σύζυγος τοῦ ἀνδρός μου· τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἀνιαρώτατον εἰς ἐμέ!

Προϊούσης τῆς συνδιαλέξεως εἶπον ἐγὼ τῷ πρίγκηπι.

— Πρὸ ὀλίγου ἐμεμψιμοίρεις ὅτι ἔχεις μόνον τρεῖς συζύγους· εἰς ἐμὲ τρεῖς συμβίαι ἤθελον εἶσθαι μέγα καὶ ἀχθεινότατον φορτίον· πῶς τὸ κατορθόνεις νὰ διατηρῇς αὐτὰς εἰς τάξιν καὶ ὁμόνοιαν ἀπορῶ.

— Ὢ, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος μειδιῶν, εὔκολον, οὐδὲν εὐκολώτερον τούτου. Κύτταξέ με· σήμερον φορῶ τοῦτο τὸ ἔνδυμα· πιθανὸν νὰ φορῶ αὐτὸ καὶ αὔριον, ἴσως δὲ καὶ μεθαύριον· ὅταν τὸ βαρυνθῶ, τὸ διπλόνω καὶ ἐνδύομαι ἄλλο καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὸ αὐτὸ λοιπὸν πράττω καὶ εἰς τὰς συζύγους μου.

Καὶ ἤρξατο νὰ καγχάζῃ θαυμάζων αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ τὸ εὐφυὲς τῆς παρομοιώσεως.

— Ἀλλ' αἱ σύζυγοι, ἀπήντησεν ὁ δόκτωρ, δὲν εἶναι ἐπενδύται ὥστε νὰ μεταχειρίζηταί τις αὐτὰς ὡς ὑμεῖς λέγετε.

— Ἐγὼ δὲν ἐννοῶ τὰς ἀγγλίδας κυρίας, ὑπέλαβεν ὁ πρίγκηψ· ἐκεῖναι πολὺ διαφέρουσι τῶν ἡμετέρων, ὡς οὖσαι καθ' ὑπερβολὴν φίλαυτοι καὶ πάντοτε περὶ ἑαυτῶν μεριμνῶσαι καὶ σπανιώτατα περὶ τῶν συζύγων των. Ἡ Ἀγγλὶς εἶναι πάντοτε ἀπειθὴς καὶ ἀνυπότακτος εἰς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα· πράττει ὅ,τι καὶ ἂν ἐπιθυμῇ καὶ ἀδιαφορεῖ ἂν τοῦτο δὲν εὐαρεστῇ τὸν σύζυγόν της· αἱ γυναῖκες ἡμῶν εἰσι πειθήνιοι καὶ περισσότερον μεριμνῶσι διὰ τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας ἢ δι' ἑαυτάς· ζῶσιν ὅπως εὐαρεστῶσι τοὺς συζύγους των καὶ πάντοτε συμμορφοῦνται εἰς τὰς θελήσεις αὐτῶν· ἀλλ' ἂς ὑποθέσωμεν ὅτι μία τις ἐξ αὐτῶν ἀφηνίασε καὶ δὲν θέλει νὰ ὑποταχθῇ· εἰξεύρετε τότε τί πράττει ὁ ἀνήρ; Πρᾶγμα ἁπλούστατον· προσκαλεῖ αὐτὴν καὶ τῇ λέγει σοβαρῶς· «Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ θὰ σὲ ἀπολύσω». Ἐὰν τρὶς παρακούσῃ, εἶναι ἤδη ἀπολελυμένη καὶ ὀφείλει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐδὲν δὲ εὐκολώτερον τοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ τις αὐτὴν δι' ἄλλης· τοῦτο δὲ πολλάκις συμβαίνει αὐθημερόν. Ἀλλ' ἐὰν ἤθελε συμβῇ οὕτως, ὥστε ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγγλου νὰ ἦναι διεστραμμένη (ὁ Θεὸς δὲ νὰ σὲ φυλάττῃ ἀπὸ διεστραμμένην γυναῖκα) καὶ λοίδορος κατατρώγουσα ἀδιαλείπτως τὴν καρδίαν του, τί δύναται ἐκεῖνος νὰ πράξῃ; Πρέπει νὰ ὁπλίσῃ ἑαυτὸν διὰ μεγάλης ὑπομονῆς, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὰς διὰ βίου πικρίας καὶ βασάνους. Τὸ νὰ μὴ δύναταί τις νὰ διαζευγνύηται τὴν σύζυγόν του ὁπόταν θέλῃ, εἶναι πρᾶγμα ἀνυπόφορον εἰς ἄνδρα ἐκτιμῶντα τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν. Διὰ τοῦτο δὲν θαυμάζω τοὺς νόμους ὑμῶν καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα ὑμῶν δέν μοι ἀρέσκουσι· κολακεύομαι δὲ νὰ πιστεύσω ὅτι οἱ θεσμοὶ ἡμῶν οἱ ἀφορῶντες τὰς γυναῖκας εἶναι θαυμάσιοι.

— Καὶ ὅμως, εἶπον ἐγώ, νομίζω νὰ ἦσθε ἠπατημένος. Ἡ ἐλευθερία τῆς γυναικὸς συνεπάγεται καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνδρός. Εἰπέ μοι, ποίαν ἀνατροφὴν δύναται νὰ δώσῃ εἰς τὰ ἑαυτῆς τέκνα γυνὴ περιωρισμένη ἐντὸς τοῦ γυναικωνίτου ὑπὸ τὸ κράτος αὐστηρᾶς ἐπιτηρήσεως ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλευθερίας; Ὑμεῖς θεωρεῖτε τὴν γυναῖκα ὡς ὂν ἄνευ ἰδίας συνειδήσεως, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ὡς ἔπιπλον τῆς οἰκίας. Παρ' ἡμῖν αἱ γυναῖκες ἀπολαύουσιν ἐντελοῦς

ἐλευθερίας, ἀνατρεφόμεναι καὶ ἐκπαιδευόμεναι ὡς οἱ ἄνδρες. Οἱ δὲ βουλόμενοι νὰ ἔλθωσιν εἰς γάμου κοινωνίαν ἔχουσι πᾶσαν εὐκαιρίαν ὅπως σπουδάσωσι καλῶς ἀλλήλους πρὶν ἢ συζευχθῶσι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι συμβαίνουσιν ἐνίοτε καὶ κακοὶ γάμοι· ἀλλὰ τοῦτο σχετικῶς εἶναι σπάνιον.

— Ὅσα ἐγκώμια καὶ ἂν ψάλλῃς ὑπὲρ τῶν ἐν Εὐρώπῃ γυναικῶν, εἶπε μετ' ἐξάψεως ὁ πρίγκηψ, δὲν τὰ πιστεύω. Ἐγὼ δόξα τῷ Θεῷ ἀναγινώσκω καθ' ἑκάστην ἀγγλικὰς ἐφημερίδας καὶ βλέπω τὰ τρέχοντα. Γνωρίζω καλῶς τὰ τοῦ σὶρ Κρέσσουελλ καὶ πολλῶν ἄλλων συζύγων, οἵτινες μυρίους κατέβαλον κόπους ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν συμβιῶν αὐτῶν· ἀλλὰ ματαίως. Τὰ ἀγγλικὰ ἔθιμα εἶναι κάκιστα· λέγε ὅσα καὶ ἂν θέλῃς. Ἰδὲ τὰς θυγατέρας τῶν Ἀράβων καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν γάμον καὶ κρίνε ἂν οἱ νόμοι ἡμῶν δὲν ἦναι σοφώτεροι τῶν ὑμετέρων. Πρὸ τοῦ γάμου πάντοτε οἰκουροῦσι καὶ ξένος ὀφθαλμὸς δὲν δύναται νὰ τὰς ἴδῃ· εἶναι παρθένοι ἄσπιλοι ὡς ῥόδα τοῦ μαΐου δροσερά, κεκρυμμένα ἐντὸς τοῦ φυλλώματος. Μετὰ τὸν γάμον μόνον οἱ πλησιέστατοι συγγενεῖς καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῶν τὰς βλέπουσι· ἐμπνέονται δὲ πάντοτε ὑπὸ ἀγνῶν αἰσθημάτων, ἀγαπῶσαι ἐγκαρδίως καὶ λατρεύουσαι τοὺς συζύγους των· οὐδέποτε δὲ ἐξέρχονται τῆς οἰκίας ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ἀνδρός.

Ἴσως θὰ ἔλεγε περισσότερα ὅπως ὑποστηρίξῃ τὰς ἰδέας του· ἀλλ' ἐγὼ ἀηδιάσας ν' ἀκούω τὰς ἀνοησίας του, διακόψας διεβεβαίωσα αὐτὸν ὅτι αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἐστηρίζοντο ἐπὶ σαπρῶν βάσεων καὶ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τοιοῦτον βαθμὸν πολιτισμοῦ, ὥστε ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ νὰ ὑπάρχῃ ἡ πίστις, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀφοσίωσις καὶ οὐχὶ ἐν τῷ περιορισμῷ· ἀλλ' ἐκεῖνος ἐφαίνετο ἀκλόνητος εἰς τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ δόκτορος ἂν αἱ κυρίαι ἠδύναντο ν' ἀναγινώσκωσι·

— Ν' ἀναγινώσκωσιν! ἀνέκραζεν ἔκπληκτος ὁ πρίγκηψ, καὶ τί χρειάζονται τὰ γράμματα εἰς τὰς γυναῖκας; Καὶ αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἠξεύρουσιν εἶναι πολλὰ εἰς αὐτάς.

Δὲν ἐπεχείρησα ν' ἀναιρέσω καὶ αὖθις τὰς στρεβλὰς ἰδέας του, καθότι ἦτο ὥρα καθ' ἣν ἔπρεπε ν' ἀπέλθωμεν. Ὅθεν ἐγερθέντες καὶ ἀποχαιρετίσαντες τὰς κυρίας καὶ τὸν πρίγκηπα, μετέβημεν εἰς τὸ πλοῖον. Τὴν ἐπιοῦσαν ἀνελκύσαντες τὴν ἄγκυραν ἀπεπλεύσαμεν ὠθούμενοι ὑπὸ οὐρίου ἀνέμου

. . . . . .

Ἔκτοτε πολὺς παρῆλθε χρόνος καὶ οὐδὲν εἶχον ἀκούσει περὶ τοῦ πρίγκηπος· ἀλλὰ πρό τινος καιροῦ διατρίβων εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Ἀγγλίας ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἐπισκεφθῶ εὐγενῆ τινα χήραν,

ήτις διήρχετο τὸν βίον αὐτῆς εἰς ἀγαθοεργίας· παρατηρῶν δὲ τὰ ἐν τῷ φωτογραφικῷ αὐτῆς λευκώματι ἀπεικονίσματα, εἶδον καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ πρίγκηπος φέροντος ἐνδυμασίαν ἡμιευρωπαϊκήν. Παρεκάλεσα τὴν κυρίαν νά μοι ἐξηγήσῃ πῶς ἔτυχε νὰ ἔχῃ ταύτην τὴν εἰκόνα· ἐκείνη δὲ εὐηρεστήθη νά μοι εἴπῃ, ὅτι πρό τινων ἐτῶν διατρίβουσα ἐν Λονδίνῳ, ἔτυχε νὰ μεταβῇ εἰς πτωχήν τινα οἰκίαν ὅπως παράσχῃ χεῖρα βοηθείας εἰς δυστυχῆ τινα οἰκογένειαν· ἐκεῖ δὲ πληροφορηθεῖσα ὅτι ἐν τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ διέμενον δύο ἀφρικανοὶ πρίγκηπες κατατρυχόμενοι ὑπὸ τῆς ἐσχάτης πενίας, μετέβη εἰς τὸ πενιχρὸν αὐτῶν δωμάτιον καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἐν ἐλεεινῇ καταστάσει ἀποθνήσκοντας τῆς πείνης (τοῦτο δὲ δὲν εἶναι ῥητορικὴ ὑπερβολή)· ὅθεν παρέσχεν αὐτοῖς πᾶσαν δυνατὴν βοήθειαν καὶ περίθαλψιν, ὅπερ βεβαίως πολὺ συνετέλεσεν ὅπως διδάξῃ ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον τὸν πρίγκηπα, ὅτι αἱ χριστιανικὴν καὶ ἐλευθέραν ἔχουσαι ἀγωγὴν γυναῖκες εἶναι πολὺ χρησιμώτεραι εἰς τὴν κοινωνίαν, ἢ τὰ ἐντὸς τῶν γυναικώνων κεκλεισμένα γυναικάρια, ἅπερ ἄλλοτε τοσοῦτον ἐπῄνει καὶ ἐθαύμαζεν.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκα ὁ πρίγκηψ μετέβη εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ πῶς κατήντησεν εἰς ταύτην τὴν κατάστασιν; Ἡ εὐγενὴς καὶ φιλάνθρωπος κυρία εὐηρεστήθη νά μοι κάμῃ τὰς ἀκολούθους διασαφήσεις. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἡμῶν ἐκ τῆς νήσου Ἰωάννας συνέβη διχόνοια μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πρίγκηπος. Ὁ ἡγεμὼν ἔλαβεν εὐλόγους ὑποψίας ὅτι συνωμοσία ἐτεκταίνετο κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου του. Ὁ πρίγκηψ ἠρνεῖτο τοῦτο καὶ ἐπέμενεν ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ βασιλέως νὰ τιμηθῇ μὲ ἀνάλογον εἰς τὸν βαθμόν του θέσιν καὶ νὰ μὴ ἦναι ὑποδεέστερος τοῦ Σιδὶ Ἰβραχήμ· ἀλλ' ὁ πανοῦργος οὗτος γέρων ἔχων ὡραίαν τινὰ θυγατέρα προσήνεγκεν αὐτὴν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ ἦτο μεγάλη ἐν τῇ αὐλῇ. Ἕνεκα τῶν μηχανορραφιῶν τούτου τοῦ γεροντίου, ὁ πρίγκηψ ἀπώλεσε πᾶσαν ἐμπιστοσύνην παρὰ τῷ ἡγεμόνι, καὶ ἂν δὲν προελάμβανε νὰ φύγῃ διὰ νυκτὸς ἐκ τῆς νήσου ἡ ζωὴ αὐτοῦ θὰ διέτρεχε μέγαν κίνδυνον. Τοῦτον συνώδευσαν ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Ἀβδουλὰ καὶ δύο δοῦλοι. Ἅμα δὲ παρεγένοντο εἰς τὸ Λονδῖνον, ὁ πρίγκηψ μετέβη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐζήτησεν ἐπέμβασιν ὑπὲρ αὐτοῦ· ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ ἤχησαν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Μεθ' ἑαυτοῦ ὀλίγα μόνον ἠδυνήθη νὰ λάβῃ χρήματα καὶ εὐαρίθμους τινὰς πολυτίμους λίθους· ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου τὰ πάντα ἐξωδεύθησαν, καὶ ἂν ἡ προειρημένη κυρία δὲν ἀνεκάλυπτεν αὐτοὺς ἐγκαίρως, βεβαίως ἤθελον λιμοκτονήσει. Ὁ πρίγκηψ ἀνεχώρησεν ἐκ Λονδίνου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Πρό τινος καιροῦ ἔγρα-

ψεν εἰς τὴν εὐεργέτιδα αὐτοῦ χήραν, ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ὁποίας ἐγκωμιάζει τὰς Ἀγγλίδας ἐν γένει· «Εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος τῆς » ὑφηλίου, λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ὑπάρχουσι τόσον εὐγενεῖς » καὶ μεγαλόψυχοι κυρίαι ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ· ἐγὼ δὲν εἶμαι χριστια» νὸς καὶ ἴσως ποτὲ δὲν θὰ ἦμαι· ἀλλὰ πάντοτε θὰ ὁμολογῶ ὅτι » αἱ γυναῖκες τῶν χριστιανῶν εἶναι ὑπέρτεραι πασῶν τῶν ἄλλων « εἰς πᾶν ὅ,τι εὐγενές, ἀγνόν, ἀληθὲς καὶ φιλάνθρωπον.»....

Ἐκ μετεγενεστέρων πληροφοριῶν ἔμαθον ὅτι οἱ ἐν Ἰωάννᾳ φίλοι τοῦ πρίγκηπος οὐδὲν ἐγνώριζον περὶ αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐδήμευσε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν· τὰς δὲ ὡραίας αὐτοῦ συζύγους προσήνεγκεν ὡς δῶρον εἰς τὸ ἐρρυτιδωμένον καὶ σαπρὸν γερόντιον Σιδὶ Ἰβραχήμ, ὅστις δεχθεὶς αὐτὰς εὐχαρίστως ἔκλεισεν εἰς τὸν εὐρύχωρον αὐτοῦ γυναικωνίτην.

Ἐν Λονδίνῳ, ἰούλιος 1871.

ΜΙΧΑΗΛ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ.

ΑΙ ΑΠΟΚΡΕΩ ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ.

Ἐπεθύμουν δι' ὀλίγων ἐπιχρώσεων νὰ παραστήσω ἐνταῦθα τὴν ἀληθῆ εἰκόνα τῆς ἀποκρέω τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τούτου ἀπῃτεῖτο μᾶλλον ὁ θαυμάσιος χρωστὴρ τοῦ Κάφφη ἢ τοῦ Καλλότη.

Ἡ ἀπόκρεως τῆς Βενετίας εἶναι ἤδη περίφημος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δημοσίων ἑορτῶν καὶ ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν ἐθίμων. Ὅπως δὲ ἡ Βενετία εἶναι πόλις ἰδιόῤῥυθμος οὐδὲν κοινὸν ἔχουσα μετὰ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς ξηρᾶς, οὕτω καὶ ἡ ἀπόκρεως αὐτῆς εἶναι ὅλως ἰδιάζουσα αὐτῇ καὶ τρόπον τινὰ ἡ αὐθόρμητος ἔκφρασις τοῦ χαρακτῆρος τῶν κατοίκων της.

Ἀρχόμενος τῆς περιγραφῆς θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ μὴ παρασιωπήσω τάσιν τινὰ πρὸς τροποποίησιν αὐτῆς, καὶ τοῦτο καθόσον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἡ τάσις αὕτη φαίνεται ἰσχυρῶς ἐπενεργοῦσα καὶ ἐπὶ τὰ δημόσια ταῦτα θεάματα.

Τὰ πάντα τείνουσιν εἰς τὸ σοβαρώτερον· ὁ αἰὼν πρβαίνει, οὕτως εἰπεῖν γηράσκων καὶ ἀποστερούμενος τοῦ εὐτραπέλου ἐκείνου πνεύματος καὶ τῆς ἀμεριμνησίας, ὑπὸ τῶν ὁποίων ὁλόκληρος λαὸς ἐσύρετο εἰς τὰς ἀγκάλας παραφόρου εὐθυμίας, λησμονῶν πρὸς στιγμὴν τὴν κοινωνικήν του θέσιν καὶ τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ μέσα.

Δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ τροποποίησις αὕτη προῆλθεν ἐκ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως, οὐχὶ τοσοῦτον ἀκμαίας τῇ ἀληθείᾳ· ἡ αἰτία εἶναι μᾶλλον ῥιζικὴ καὶ λογική. Αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν φυσικὴν ἐκείνην τάσιν τοῦ ἀνακαινισμοῦ, ἥτις παντα-χοῦ εἰσχωρεῖ, ἥτις, ὅπως μεταβάλλῃ τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐθνῶν, μεταβάλλει οὐχ ἧττον τὰς ὁρέξεις καὶ τὰ θεά-ματα αὐτῶν.

Ἡ παρελθοῦσα δουλεία καὶ ἡ παροῦσα αὐτονομία ἐδίδαξαν τοὺς Ἰταλοὺς, ὅτι ἡ κατ' ἔτος ἐπανάληψις τῶν θορυβωδῶν καὶ ἀκολάστων τούτων ὀργίων ἐπὶ πολὺ παρατεινομένη, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς μέσον προόδου εὐημερίας καὶ ἠθικῆς. Τούτου ἕνεκα κατὰ μικρὸν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἡ ἀπόκρεως βαίνει ἀποβάλλουσα μέρος τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς μέθης ἐκείνης, ἥτις ἀ-νεμίμνησκε τὰ βακχικὰ ὄργια τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀγροι-κίας ἢ τῆς παρακμῆς.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν λεγομένων ἑταιριῶν τῆς ἀπόκρεω ὑπῆρξε τὸ πρῶτον σύμπτωμα τῆς παρακμῆς· ἐπειδὴ βεβαίως αἱ ἑταιρίαι αὗται μαρτυροῦσι τὴν ἔλλειψιν τῆς αὐθορμήτου τάσεως, ἥτις ἐ-κάλει τὸν λαὸν εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας μετὰ κραυγῶν καὶ πατάγου.

Σήμερον ἐν Βενετίᾳ δὲν διεσώθη εἰμὴ ἡ ἀντανάκλασις τῶν ἄλλοτε περιφήμων ἀπόκρεων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντανάκλασις αὕτη εἶναι ἱκανὴ εἰσέτι νὰ κινήσῃ τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων καὶ νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τὰ μέσα πρὸς διασκέδασιν.

Ἡ ἀληθὴς ἀπόκρεως περιορίζεται λοιπὸν εἰς τὰς τελευταίας ὀκτὼ ἡμέρας. Ἐνταῦθα ἐπικρατοῦσι μεταξὺ τῶν πολιτῶν δύο γνῶμαι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἀπόκρεω ἐπὶ τῆς κοινω-νίας. Τινὲς λέγουσιν ὅτι ἡ ἀπόκρεως εἶναι ἀφορμὴ κέρδους καὶ μέσον ἰσχυρὸν νὰ προσελκύῃ τοὺς ξένους καὶ ἀναγκάζῃ τοὺς πλου-σίους νὰ ἐξοδεύωσιν. Ἄλλοι τοὐναντίον διισχυρίζονται ὅτι ἡ ἀπό-κρεως εἶναι ὄργανον ἐξαχρειώσεως καὶ πτωχίας. Ἐπειδὴ, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς αὐξάνει τὰ ἔξοδα, ἐμπνέει ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν λαὸν τὸ αἴσθημα τῆς ἀφροντισίας καὶ τὴν ἀηδίαν πρὸς τὴν ἐργασίαν.

Τὸ καλλίτερον θὰ ἦτο ἂν ἡ κυβέρνησις ἀπεῖχε πάσης ἐπιδρά-σεως καὶ ἐμψυχώσεως, ἐγκαταλείπουσα εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἀ-νάπτυξιν ἔθιμον, ὅπερ ὀφείλει φυσικῷ τῷ λόγῳ νὰ συμμορφωθῇ ἐπὶ τέλους πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου.

Ἀλλὰ βλέπω, ὅτι ἀντὶ τῶν ἐπιχρώσεων λεληθότως πως ἐπλα-νήθην εἰς φιλοσοφικὰς καὶ οἰκονομολογικὰς παρατηρήσεις. Ὅθεν ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν παρέκβασίν μου ταύτην, ἔρχομαι νὰ σκιαγραφήσω διὰ βραχέων τὴν ὄψιν, ἣν κατὰ τὰς ἡμέρας ταυ

τας παρουσιάζει ἡ ποτὲ βασίλισσα νῦν δὲ χήρα τοῦ Ἀδρίου.

Ἐν πρώτοις σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα ἡ θεότης τῆς ἀπόκρεω ἀπολαύει νυκτερινῆς λατρείας· ἐπειδὴ διαρκούσης τῆς ἡμέρας δὲν φαίνονται αἱ θορυβώδεις ἐκεῖναι πανηγύρεις τῶν ἄλλων πόλεων τῆς ξηρᾶς. Ἡ στενότης τῶν ὁδῶν καὶ τὸ πλῆθος τῶν γεφυρῶν δὲν συγχωροῦσι τὰ περίφημα ἁμαξοδρόμια τῶν Μεδιολάνων, τοῦ Τωρίνου καὶ τῆς Νεαπόλεως, ὅπου ἄπειρα ἁμάξια γέμοντα προ-σωπιδοφόρων διαδίδουσι πανταχοῦ τὸν θόρυβον καὶ τὴν εὐθυμίαν, καὶ ὅπου ἐκ τῶν περιστολίστων διὰ πολυτελῶν ταπήτων παρα-θύρων κατακλύζονται ἐπὶ τῆς συῤῥοῆς τοῦ ἐποχουμένου ἢ περιπα-τοῦντος λαοῦ, οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι χειμαῤῥοι τῶν Corriaudoli. (Ζα-χαρωτὰ ἐκ γύψου), ἅτινα καταπίπτοντα σχηματίζουσι τρόπον τινὰ ἓν ἐλαφρὸν σύννεφον καὶ παρουσιάζουσι μυρίας παραξένους θέας καὶ ἀλλόκοτα σχήματα.

Ἐν Βενετίᾳ, διαρκούσης τῆς ἡμέρας βασιλεύει μεγίστη σιωπὴ καὶ ἡσυχία, μόνον δὲ ἐπὶ τῆς προκυμαίας τῆς Μικρᾶς Πλατείας καὶ τῆς Ὄχθης τῶν Σκλαβούνων ἐξέρχονται αἱ χαρίεσσαι κυρίαι καὶ οἱ κομψοὶ ἐργολάβοι, ἵνα σχηματίσωσι τὸν ὡραῖον ἐκεῖνον περίπατον.

Ἀλλ' ὅταν ὁ ἥλιος δύσῃ καὶ οἱ ἀστέρες ἀρχίσωσι νὰ σπινθηρί-ζωσιν, ἡ σκηνὴ μεταβάλλεται ὡς ἐκ θαύματος· τότε τὴν σιωπὴν τῆς ἡμέρας διαδέχεται θορυβώδης βοὴ καὶ ταραχή. Δὲν εἶναι οἱ τροχοὶ τῶν ἁμαξῶν οἱ προξενοῦντες τὸν πάταγον τοῦτον, ἀλλ' αἱ φωναὶ, αἱ κραυγαὶ καὶ τὰ συρίγματα τῶν πολιτῶν, οἵτινες ἄλλοι δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰσβάλλουσιν ὡς ὁρμητικοὶ χείμαῤῥοι εἰς τὴν πλα-τεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου.

Ἐνταῦθα εἶναι τὸ κέντρον τῶν δημοσίων ἑορτῶν· καὶ πάντες οἱ μὲν πρῶτον οἱ δ' ὕστερον παρουσιάζονται εἰς τὴν θαυμασίαν ταύτην αἴθουσαν στεγαζομένην ὑπὸ τοῦ θόλου τοῦ οὐρανοῦ καὶ φωτιζομένην ὑπὸ τοῦ ἀργυροῦ φωτὸς τῆς σελήνης, τῶν σπινθηρο-βολούντων ἀστέρων καὶ μυρίων λυχνιῶν ἀερίου φωτός. Τὸ θέαμα ὅπερ παριστᾷ ἡ πλατεῖα αὕτη κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας εἶ-ναι τῷ ὄντι ἀπερίγραπτον.

Φαντάσθητι, λόγου χάριν, ἀναγνῶσα, τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην αἴθουσαν ἐκτάκτως φωταγωγημένην· φαντάσθητι τὰ περὶ αὐτῆς ὑπερήφανα ἐκεῖνα παλάτια, τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης τοῦ Σανσοβίνου καὶ τοῦ Σκαμώτζη· φαντάσθητι τὴν περικαλλῆ ἐκείνην πρόσοψιν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ τὸ οὐρανόμηκες κωδω-νοστάσιον, πάντα φωτιζόμενα ὑπὸ βεγγαλικῶν φώτων διαφόρων χρωμάτων· φαντάσθητι τὴν ἀντανάκλασιν τῶν χρωμάτων τούτων· φαντάσθητι τέλος τὸν θρόνον τοῦ Pantalon ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλα-

τείας ἐνιδρυμένον καὶ καταλάμποντα ὑπὸ μυριάδων φανῶν ποικίλων χρωμάτων καταλλήλως καὶ ἐντέχνως διηυθετημένων· φαντάσθητι 30—40 χιλιάδας ἀνθρώπων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας ἀναμὶξ συνωθουμένους, συσφιγγομένους καὶ δίκην κυμάτων φερομένους — καὶ τότε δύνασαι νὰ σχηματίσῃς ἐν τῷ νῷ τὴν ἰδέαν τοῦ μαγικοῦ τούτου θεάματος, ὅπερ παριστᾷ ἡ πλατεῖα τοῦ ἁγίου Μάρκου κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ τούτου θορύβου ἀκούει τις διαφόρους ἰδιωτισμοὺς γλώσσης, καὶ ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς σὲ χαιρετᾷ ὁ εὔθυμος λεμβοῦχος τῆς Βενετίας, ἀφ' ἑτέρου σὲ σταματᾷ ἡ ἠχυρὰ φωνὴ τοῦ Pulcinella (προσωπιδοφόρος ἀντιπροσωπεύων τὴν Νεάπολιν) ἢ ἡ ἀνοικτὴ προφορὰ τοῦ Μενεγίνου (προσωπιδ. ἀντιπροσωπεύων τὰ Μεδιόλανα) καὶ ἡ προσπεποιημένη προφορὰ τοῦ δόκτορος τῆς Βονωνίας.

Πᾶσαι αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἰταλίας ἔχουσιν ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν αὐλὴν τοῦ Pantalon, βασιλέως τῶν ἀπόκρεω τῆς Βενετίας.

Οἱ Βενετοὶ διακρίνονται πρὸ πάντων διὰ τοὺς εὐφυεῖς μεταμφιεσμοὺς αὐτῶν, καὶ τὴν δεξιότητα μεθ' ἧς ἀπομιμοῦνται τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἀνέλαβον νὰ παραστήσωσι. Ἰδίως ὅμως θαυμάζει τις τὴν εὐφυΐαν, τὴν εὐγενῆ συμπεριφορὰν καὶ τὴν χάριν τῶν γυναικῶν τῆς Βενετίας, αἵτινες κρύπτουσαι ὑπὸ τὸ ἄσυλον τῆς προσωπίδος τὸ ὡραῖον αὐτῶν πρόσωπον, περιφέρονται πανταχοῦ φέρουσαι μεθ' ἑαυτῶν ἀγαλλίασιν καὶ εὐθυμίαν.

— Πρόσεχε. Ἰδοὺ σὲ πλησιάζει μία, σὲ χαιρετᾷ χαριέντως, σοὶ προσφέρει ζαχαρωτὰ, καὶ διὰ πλαστῆς φωνῆς σοὶ ψιθυρίζει εἰς τὸ οὖς μίαν λέξιν, ἓν ὄνομα, ἓν ἀπόκρυφον . . . ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐρωτικὸν, καὶ οὕτω κινεῖ τὴν περιέργειάν σου τοσοῦτον, ὥστε σοὶ γεννᾶται ἡ ἐπιθυμία ν' ἀνακαλύψῃς τὴν ὑπὸ τὴν προσωπίδα κρυπτομένην, ἣν ἡ φαντασία σου παριστᾷ ὡραιοτάτην, εἰκάζουσα ἐκ τῆς λευκότητος τοῦ ὀλίγον φαινομένου λαιμοῦ καὶ τῶν ὑπὸ τὴν προσωπίδα σπινθηριζόντων ὀφθαλμῶν αὐτῆς! Ἂν αἱ γυναῖκες ἐγνώριζον πόσον ὡραιότερα πλάττει ἡ φαντασία τὰ κρυπτόμενα αὐτῶν μέλη, δὲν ἤθελόν ποτε ἐκτραχηλίζεσθαι, δεικνύουσαι τὰ στήθη, τοὺς ὤμους καὶ τοὺς βραχίονας αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἡ πανοῦργος προσποιεῖται ἄγνοιαν, ὅτι κατὰ τύχην ἐπρόφερε τὴν λέξιν ἢ τὸ ὄνομα ἐκεῖνο καὶ ὅτι εἶχεν ἀπατηθῇ ἐκλαβοῦσά σε ἄλλον ἀντ' ἄλλου. Τοιουτοτρόπως σὲ ἀναγκάζει νὰ προβῇς εἰς νέας ἐρωτήσεις, αἵτινες παρέχουσιν αὐτῇ τὰ μέσα νὰ ἐκκαύσῃ ἔτι πλέον τὴν σὴν περιέργειαν. Τὴν παρακαλεῖς νὰ σὲ

ἐξαγάγῃ τῆς στενοχωρίας εἰς ἣν σὲ ἔρριψε, καὶ ἰδοὺ ἑτοιμάζεται νὰ σὲ εὐχαριστήσῃ, ὅτε αἴφνης σὲ ἐγκαταλείπει προσκολλωμένη εἰς τὸν βραχίονα ἄλλου, ἢ τρέχουσα πρὸς ἀναζήτησιν νέου θύματος...

Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐρεθισθεῖσα περιέργειά σου δὲν σὲ ἀφίνει ἥσυχον. Τρέχεις κατόπιν αὐτῆς καὶ μετὰ πολλοὺς κόπους καὶ ἀναζητήσεις τὴν ἀναγνωρίζεις ἐκ τῆς ταινίας ἢ ἄλλου τινὸς χαρακτηριστικοῦ. Ἀλλ' ἔσο προσεκτικός· μὴ ἐκλάβῃς ἄλλην ἀντ' ἄλλης, ἐπειδὴ τότε δὴ τότε ἡ δευτέρα πλάνη ἔσται χειρων τῆς πρώτης, τὰ δ' εὐγενῆ ἄλλα δηκτικώτατα σκώμματα ἔσονται ἡ ποινὴ τοῦ σφάλματός σου. Τέλος πάντων δὲν ἠπατήθης· ἀνεῦρες αὐτὴν ἐκείνην περιφερομένην ἐν τῇ πλατείᾳ· τὴν πλησιάζεις, τὴν παρακαλεῖς, τὴν ἐξορκίζεις νὰ σοὶ δώσῃ ἐξηγήσεις, νὰ σοὶ φανερωθῇ τίς εἶναι. Καμφθεῖσα ἐκ τῶν παρακλήσεών σου ὑπόσχεται τέλος νὰ σοὶ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ, ἐννοεῖται, μετὰ τὸ θέατρον ἢ τὸ Ridotto. Καὶ οὕτω σὲ ἀναγκάζει νὰ τὴν φέρῃς εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὸ Ridotto, καὶ ἐπὶ τέλους νὰ τῇ προσφέρῃς δεῖπνον καὶ οἶνον ἐκλεκτόν. Ἀφοῦ ὑποσχῇς ταῦτα πάντα, καὶ ἔλθῃ ἡ μετὰ τοσαύτης ἀνυπομονησίας ποθουμένη στιγμὴ «ν' ἀποκαλύψῃ τὸ ὡραῖόν της πρόσωπον» — εὐτυχὴς ὅσις μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μητέρα, τὴν ἀδελφὴν, τὴν ἐξαδέλφην, ἢ τὸ χείριστον, πανοῦργον φίλον τοσοῦτον σκληρῶς ἐμπαίζαντα αὐτόν. Τότε; — αἰ τότε δὲν ὑπάρχει ἄλλο μέσον σωτηρίας ὅπως ἀποφύγῃς τὰ σκώμματα καὶ τοὺς καγχασμοὺς τῶν παρεστώτων· πλήρονε ταχέως καὶ ἀνεξετάστως τὸν λογαριασμὸν τοῦ ξενοδόχου, καὶ φεῦγε, ἀλλ' ὅσον δύνασαι ταχύτερον.

Ἓν γένει τὸ πλεῖστον μέρος τῶν προσωπιδοφόρων δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ τὴν διασκέδασιν· ἄλλοι ὅμως εἶναι πικραὶ σάτυραι, πολιτικαὶ, κοινωνικαὶ ἢ καὶ θρησκευτικαί.

Πρὸ πάντων διακρίνονται δύο ἑταιρίαι προσωπιδοφόρων, ἡ τῶν Νεαπολιτῶν καὶ ἡ τῶν Κιοζωτῶν, συγκροτούμεναι ὑπὸ ἐμπόρων καὶ πλουσίων πολιτῶν φερόντων τὸν γραφικώτατον ἱματισμὸν τῶν δύο τούτων ναυτικῶν πόλεων. Ἡ ζωηρὰ καὶ ξενίζουσα αὐτῶν προφορὰ, ἡ εὔθυμος προπορευομένη μουσικὴ, τὰ ὑπ' αὐτῶν ῥιπτόμενα ζαχαρωτὰ διεγείρουσι τὴν εὐθυμίαν καὶ τοὺς ἀλλαλαγμοὺς τοῦ λαοῦ, ὅστις συσσωρεύεται εἰς τὴν διάβασίν των. Αἱ ἑταιρίαι αὗται συνειθίζουσι νὰ δίδωσι καὶ χοροὺς εἰς τοὺς γνωρίμους καὶ φίλους καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτῶν ἔν τινι τῶν πρώτων ξενοδοχείων τῆς πόλεως. Οἱ χοροὶ οὗτοι ἀποβαίνουσι λαμπρότατοι καὶ διαρκοῦσι μέχρι τῆς ἑπομένης πρωΐας.

Ἄλλο ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀπόκρεω τῆς Βενετίας

εἶναι τὸ περὶ τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ τὰ πλησίον αὐτῆς κείμενα καφφενεῖα, ἅτινα κατὰ τὰς ἑσπέρας ταύτας γέμουσι χαριεστάτων νεανίδων καὶ δεσποινῶν, αἵτινες καθήμεναι εἰς διαφόρους σειρὰς ἀποτελοῦσι τρόπον τινὰ ἰδιαιτέρας συναναστροφὰς τὰς ὁποίας ἔρχονται νὰ ἐπισκέπτωνται ἀλληλοδιαδόχως οἱ προσωπιδοφόροι, οἵτινες ἀναλόγως τῆς εὐφυΐας αὐτῶν κινοῦσι τὴν ἱλαρότητα ἢ τὸν γέλωτα. Ἐνταῦθα προσέρχονται πρὸς τούτοις καὶ πολλοὶ νέοι ἐργολάβοι, οἵτινες διὰ τῶν φλογερῶν καὶ παρατεταμένων βλεμμάτων ἠλεκτρίζουσι τοὺς μικροὺς τούτους ὁμίλους καὶ καταγίνονται νὰ εὕρωσι τὸ πρόσωπον τῶν ἐρωτικῶν αὐτῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἐν Βενετίᾳ δὲν ὑπάρχουσιν, ὅπως εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἰταλίας, τὰ λεγόμενα Veglioni ἐν τοῖς θεάτροις. Ὑπάρχει ὅμως ἐνταῦθα τὸ Ridotto, μεγαλοπρεπὲς κτίριον ὀλίγον ἀπέχον τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Μάρκου, οἰκοδομηθὲν κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετηρίδα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅπου συνήρχοντο οἱ εὐγενεῖς τῆς βενετικῆς δημοκρατίας καὶ ἔπαιζον τυχηρὰ παιγνίδια. Τὸ Ridotto ἐγένετο περίφημον διὰ τὰς κολοσσαίας περιουσίας αἵτινες ἐν αὐτῷ ἐχάθησαν, καὶ διὰ τὰς πολλὰς οἰκογενείας αἵτινες κατεστράφησαν ἕνεκα τοῦ ὀλεθρίου τούτου πάθους τῆς χαρτοπαιξίας, ἣν σκανδαλωδῶς ἀνέχεται ἡ κυβέρνησις. Τώρα ἀνοίγονται αἱ ὡραῖαι καὶ εὐρύχωροι αὐτοῦ αἴθουσαι εἰς δημοσίους χορούς, οἵτινες ἀποβαίνουσι λαμπρότατοι διὰ τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν συρροὴν τῶν προσωπιδοφόρων, καὶ μάλιστα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας.

Ἡ ἀπόκρεως τελευτᾷ διὰ τῆς λεγομένης Cavalchina, ἥτις εἶναι ἑορτὴ πανυχὶς, τελουμένη ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ τοῦ Φοίνικος, μεταβαλλομένου εἰς αἴθουσαν χοροῦ. Τὸ θέατρον τοῦτο περίφημον διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν εὐρυχωρίαν τῆς σκηνῆς, καὶ τὴν φιλοκαλίαν τῶν κοσμημάτων αὐτοῦ, φωτιζόμενον ἐκτάκτως τὴν ἑσπέραν ταύτην, παριστᾷ μαγευτικώτατον θέαμα. Ἐνταῦθα αἱ εὐγενεῖς τῆς Βενετίας ἁμιλλῶνται νὰ ἐπιδείξωσι τοὺς λευκοὺς τραχήλους καὶ τοὺς πολυτίμους αὐτῶν στολισμοὺς, ἐνῷ ὁ λαὸς ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου αὐξάνει τὰς κραυγὰς καὶ τὸν πάταγον, φέρων ἵνα καύσῃ τὸ εἴδωλον τοῦ Pantalon, βασιλέως τῆς ἀπόκρεω, ψάλλοντες πάντες ὁμοῦ τὸν ἐπικήδειον αὐτοῦ: Il và, il và, il và !!

Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως καὶ θαυμασμοῦ, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τῶν ζωηρῶν τούτων βακχικῶν ὀργίων ἡ δημοσία τάξις διατηρεῖται φυσικῶς, ἄνευ συμπλοκῶν ἢ ἐπικινδύνων ῥήξεων. Ἡ μεγαλειτέρα ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι τὸ ποινικὸν δελτίον οὐδεμίαν

λαμβάνει ἔκτακτον ἀλλοίωσιν ἢ αὔξησιν κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ κάλλιστον καὶ ἀσφαλέστατον τεκμήριον τοῦ φιλονόμου καὶ φιλησύχου χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ τῆς Βενετίας.

Ἐν Βενετίᾳ, φεβρουάριος τοῦ 1871.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΗΣ.

ΑΝΑΜΙΚΤΑ.

ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΝ ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΤΗΤΙ.

Ἰδοὺ πλήρης κατάλογος τῶν ἐπιζώντων ἐλέῳ Θεοῦ ἡγεμόνων, οἵτινες ἐξεθρονίσθησαν ὑπὸ τῶν ὑπηκόων αὐτῶν ἢ ἐξ ἄλλων περιστάσεων·

Ὁ πρίγκηψ Γουσταῦος Βάζας τῆς Σουηδίας, ἐκθρονισθεὶς τῷ 1809.

Ὁ κόμης Σαμπὸρ, τοῦ πρωτοτόκου οἴκου τῶν Βουρβόνων, τῷ 1830.

Ὁ δοὺξ τοῦ Βρουνσουΐκου Κάρολος, τὴν 17 σεπτεμβρίου, 1830.

Ὁ κόμης τῶν Παρισίων, ἔγγονος τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, τὴν 24 φεβρουαρίου 1848.

Ὁ δοὺξ τῆς Πάρμας Ῥοβέρτος, τῷ 1859.

Ὁ μέγας δοὺξ τῆς Τοσκάνης Φερδινάνδος, τῷ 1860.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Φραγκίσκος Β' ὁ Βομβίδης τὴν 13 φεβρουαρίου 1861.

Ἡ βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος Ἀμαλία τὴν 11)23 Ὀκτωβρίου 1862.

Ὁ δοὺξ τοῦ Νασσὼ Ἀδόλφος, τῷ 1866.

Ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἀννοβέρου Γεώργιος, τῷ 1866.

Ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Ἔσσης, τῷ 1866.

Ἡ αὐτοκράτειρα τοῦ Μεξικοῦ Καρλόττα, τῷ 1867.

Ἡ βασίλισσα τῆς Ἱσπανίας Ἰσαβέλλα, τῷ 1869.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων, τὴν 4 σεπτεμβρίου 1870.

ΑΠΟΦΘΕΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΟΜΕΡ ΑΒΔΕΛ ΚΑΔΕΡ.

Ἡ σοφία ὁμοιάζει πρὸς βροχὴν τοῦ οὐρανοῦ. Ὅταν σταγὼν ὕ-

δατος πέσῃ ἐντὸς ἡμιανοιγμένου ὀστρέου γεννᾷ τὸν μαργαρίτην· ἐὰν αὖτη πέσῃ εἰς τὸ στόμα τῆς ἐχίδνης γεννᾷ τὸ δηλητήριον.

Ἡ γραφὴ καὶ ὁ λόγος πρέπει νὰ περιβάλλωνται πάντοτε τὴν κοσμιότητα.

Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀναγνωρίζων τὸν Θεὸν διαφυλάττεται ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ λατρεύων αὐτὸν πείθεται περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἐὰν ἔχῃ οὗτος χρείαν τινος, ἂς μὴ ἀπευθύνηται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀς αἰ ᾖ παρὰ τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ.

Μὴν ἔχετε ποτὲ ἐμπιστοσύνην οὔτε εἰς τὴν τύχην οὔτε εἰς τὰς γυναῖκας. Πιστεύετε μόνον εἰς τὸν αἰώνιον καὶ ἀθάνατον Θεόν.

Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶναι δοῦλος, ἐὰν ἦναι πλεονέκτης· ὁ δὲ δοῦλος γίνεται ἐλεύθερος ἐὰν ἦναι ὀλιγαρκής.

Ἐὰν ἦσαι πολὺ πλούσιος, μετάδος ἐκ τῶν σῶν· ἐὰν δὲ πτωχός, πρόσφερε τὴν καρδίαν σου.

Ἔσο πάντοτε ἀκλόνητος εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ μηδέποτε ἀποθάρρει. Ἡ ἀρετὴ τῶν πολεμιστῶν εἶναι ἡ σταθερότης καὶ ἡ ἀνδρία. Ἄλλως δὲ, οὐδεὶς δύναται νὰ ζήσῃ πέραν τοῦ ὡρισμένου χρόνου.

Ἐσμὲν θνητοί, πάντα δὲ τὰ περὶ ἡμᾶς ὑπόκεινται εἰς φθοράν. Μὴ ἐπιτρέψωμεν λοιπὸν τὴν γῆν νὰ μᾶς ἁπατᾷ καὶ νὰ μᾶς προδίδῃ. Ἐνθυμώμεθα πάντοτε ὅτι ὁ θάνατος εἶναι πρὸ τῶν θυρῶν ἡμῶν.

Ἀγάπα τοὺς ἵππους, τὰ ὅπλα καὶ τὸ κυνήγιον. Διὰ μὲν τῶν ἵππων θ' ἀποκτήσῃς πλούτη, εὐζωΐαν καὶ δόξαν, διὰ δὲ τῶν ὅπλων θ' ἀπομακρύνῃς τὸ κακὸν καὶ θὰ ἐξασφαλισθῇς κατὰ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦ κυνηγίου θὰ διδαχθῇς τὸν πόλεμον, θὰ κατασταθῇς ὑγιὴς καὶ θὰ ἀποβάλῃς τὰς φροντίδας.

Μέμνησο τῶν φίλων σου κατὰ πᾶσαν ἀνατολὴν καὶ δύσιν τοῦ ἡλίου, ἡ δ' ἀνάμνησις αὐτῶν ἔστω πάντοτε ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Μὴ λάμβανε δὲ ποτε τὸν λόγον χωρὶς νὰ ἀναφέρῃς καὶ αὐτούς.

Οὐδὲν εὐαρεστότερον εἰς τὸν Θεὸν, ὅσον τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ χυνόμενον αἷμα καὶ τὰ ἐν νυκτὶ καταῤῥέοντα δάκρυα διὰ τὸν φόβον αὐτοῦ.

Ὁ κακὸς καὶ ἄδικος ἄρχων στερεῖται πάντοτε τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ.

—

ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

Πρῶτος ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξεν ὁ Μεχμεταλὴ πασσᾶς, οὗτινος ἡ ἀντιβασιλεία διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1808 μέχρι τοῦ 1849. Γεννηθεὶς τῷ 1768 (1182 Ἐγίρας) ἐν Καβάλᾳ παραθαλασσίᾳ

πόλει τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἐκ πατρὸς ἰδιώτου τοῦ Ἰβραὴμ ἀγᾶ, καὶ συζευχθεὶς τὸ 1787 ἀπέκτησεν ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ γυναικὸς τρεῖς υἱοὺς τοὺς Ἰβραὴμ πασσᾶν Τουσσοὺν πασσᾶν καὶ Ἰσμαὴλ πασσᾶν, καὶ ἐξ ἄλλων ὅμως γυναικῶν ἔσχεν ἑτέρους τέσσαρας υἱοὺς, τοὺς Σαϊδ πασσᾶν, Χουσεὶν πασσᾶν Χαλὶμ πασσᾶν καὶ Μεχμεταλὴ πασσᾶν.

Τὸν Μεχμεταλὴ διεδέχθη ὁ πρῶτος αὐτοῦ υἱὸς Ἰσμαὴλ πασσᾶς, ὅστις ἐγεννήθη τὸ 1789. Ἔσχε δὲ καὶ οὗτος τρεῖς υἱοὺς, τοὺς Ἀχμὲτ πασσᾶν, Ἰσμαὴλ πασσᾶν καὶ Μουσταφᾶ πασσᾶν.

Τούτου διάδοχος ἦν ὁ δεύτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Τουσσοὺν πασσᾶς, ὅστις πλὴν τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ὡραιότητος συνήνου καὶ πληθὺν ἄλλων σπανίων προτερημάτων καὶ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἐφαίνετο, ὅτι ἤθελε βαδίσει ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Προλαβὼν ὅμως ὁ θάνατος ἀφήρπασεν αὐτὸν ἐν τῷ ἐν Βερεμβάλῃ (Berembal) στρατοπεδαρχείῳ τὴν 6 ἰουλίου 1826, ὥστε ἡ διαδοχὴ μετέβη οὕτω εἰς τὸν μονογενῆ τούτου υἱὸν Ἀββᾶν πασσᾶν, ὅστις ἀπὸ τοῦ 1849 μέχρι τοῦ 1854 ὑπῆρξε διοικητὴς τοῦ Καΐρου. Τούτου υἱὸς ἦν ὁ Ἰλαμὴ πασσᾶς ὁ ἀποθανὼν κατὰ τῷ 1861.

Τὸν Ἀββᾶν πασσᾶ διεδέχθη ὁ τέταρτος υἱὸς τοῦ Μεχμεταλῆ Σαϊδ πασσᾶς, διότι ὁ τρίτος ἐκείνου υἱὸς, Ἰσμαὴλ πασσᾶς ἀπέθανε καεὶς ζῶν εἷς τινα ἐκδρομὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν Σανναάρην καὶ οὐδένα υἱὸν ἐγκαταλιπών. Ἐγεννήθη δ' ὁ Σαϊδ πασσᾶς τὸ 1822 ἐκ μητρὸς Κιρκασίας, ἥτις καὶ ἀνέθρεψεν αὐτὸν λίαν καλῶς. Λίαν δ' ἐνωρὶς ἐκπαιδευθεὶς ἐν εὐρωπαϊκῇ ἀγωγῇ ἐλάλει καὶ ἔγραφεν εὐχερῶς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ ἐφαίνετο κοσμούμενος ὑπὸ πολλῶν προτερημάτων. Ἀποθανὼν τὸ 1863 κατέλιπεν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν, τὸν Τουσσοὺν πασσᾶ, ὅστις φαίνεται νέος τὰς χρηστοτέρας παρέχων ἐλπίδας.

Τὸν Σαϊδ πασσᾶν διεδέχθη ὁ νῦν ἀντιβασιλεὺς Ἰσμαὴλ πασσᾶς τὴν 17 Ἰανουαρίου 1863. Ἐγεννήθη δ' οὗτος τὸ 1830 καὶ εἶναι υἱὸς τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Μεχμεταλῆ Ἰμβραὴμ πασσᾶ. Ἐπέτυχε δ' ὁ πέμπτος οὗτος ἀντιβασιλεὺς παρὰ τοῦ Σουλτάνου νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν διαδοχὴν τῆς ἀντιβασιλείας εἰς τοὺς κατ' εὐθεῖαν ἀπογόνους αὐτοῦ καὶ νὰ περιβληθῇ ἅμα τὸν ἐξαιρετικὸν τίτλον χεδὶβ (κυρίου τῆς Αἰγύπτου). Ἡ Α. Ὑψηλότης ἔχει νῦν τέσσαρας υἱοὺς, τοὺς Μεχμὲτ πασσᾶν, Χουσσᾶ πασσᾶν, Χουσεὶν πασσᾶν καὶ Ἰβραὴμ πασσᾶν.

Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν τοῦ ἀντιβασιλέως ἐπιζεῖ μόνον ὁ νεώτερος Μουσταφᾶ Φαζὶλ πασσᾶ, ὅστις πολλάκις ὑπῆρξεν ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῆς Δικαιοσύνης τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη. Διατρίβων ἄλλοτε ἐν Παρισίοις

ἀφῆκεν ἐκεῖ τὰς καλλιτέρας ἀναμνήσεις διά τε τὴν εὐγένειαν τῶν τρόπων αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιδεξιότητα τοῦ νοὸς καὶ τὰς προοδευτικὰς αὐτοῦ τάσεις. Τούτου υἱὸς εἶναι ὁ Ὀσμὰν πασσᾶς.

Ὁ μεγαλείτερος ἀδελφὸς Ἀχμὲτ πασσᾶς, ὅστις ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις ἐπνίγη εἰς τὸν Νεῖλον τὸ 1856 ἐγκαταλιπὼν δύο υἱοὺς τοὺς Ἰβραὴμ πασσᾶ καὶ Ἀχμὲτ βέην. Ὁ πέμπτος υἱὸς τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, Χουσεὶν πασσᾶς ὁ κατὰ τὰ 1825 γεννηθεὶς, ἀπέθανεν ἄτεκνος. Ἄτεκνος ἐπίσης ἀπέθανε τὸ 1861 ὁ τούτου ἀδελφὸς καὶ ἕβδομος υἱὸς τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, Μεχμεταλὴ πασσᾶς, ὅστις ἐγεννήθη τὸ 1833 καὶ ὑπῆρξεν ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ μόνος λοιπὸν νῦν ἐπιζῶν ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ πρώτου ἀντιβασιλέως Μεχμὲτ Ἀλῆ πασσᾶ εἶναι ὁ Χαλὴμ πασσᾶς, ὅστις ἐγεννήθη ἕκτος υἱὸς τὸ 1826.

—

Η ΕΝ ΕΥΡΩΠΗι ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΣ.

Κατά τινα στατιστικὴν ἡ θνησιμότης τῶν ἀνθρώπων ἐν ταῖς διαφόροις πόλεσι τῆς Εὐρώπης ἔχει σήμερον ὡς ἑξῆς:

Ἐν Λονδίνῳ μεταξὺ τῶν 1000 ἀποθνήσκουσιν 65. Ἐν Βερολίνῳ 47. Ἐν Νεαπόλει 34. Ἐν Βιέννῃ 35. Ἐν Λιβερπούλῃ 29. Ἐν Βρυξέλαις 29. Ἐν Παρισίοις 22.

Ἡ μεγαλειτέρα λοιπὸν θνησιμότης παρατηρεῖται νῦν ἐν Λονδίνῳ καὶ Βερολίνῳ, ὅπερ ἀποδοτέον μᾶλλον εἰς τὴν ἐν αὐταῖς ἐπικρατοῦσαν ἐπιδημίαν τῆς εὐφλογίας.

—

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑι ΑΓΙΟΥ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ.

Κατά τινα ἐπίσημον γενικὴν ἀπογραφὴν, πρὸ μικροῦ δημοσιευθεῖσαν, ἡ μεγάλη αὕτη πόλις τῆς Νέας Καλλιφορνίας περιλαμβάνει νῦν 149,543 κατοίκους, συσσωρευθέντας ἕνεκα τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ χρυσοῦ, ἥτις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπερβαλόντως ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν μεταναστῶν. Ἀπαρτίζεται δὲ ὁ πληθυσμὸς οὗτος ὡς ἑξῆς:

Καλλιφόρνιοι 37,901. Ἀμερικανοὶ 37,833. Ἰρλανδοὶ 25,864. Πρῶσσοι 7,574. Γερμανοὶ 6,028. Ἄγγλοι 5,166. Γάλλοι 3,545. Σκῶτοι 1,687. Ἰταλοὶ 1,621. Μετανάσται τῶν ἀγγλικῶν κτήσεων τῆς Β. Ἀμερικῆς 1681. Μεξικανοὶ 1,227. Καναδαῖοι 1156. Αὐστραλοὶ 897. Σουηδοὶ 780. Ἑλβετοὶ 775. Δανοὶ 593. Πολωνοὶ 517. Αὐστριακοὶ 476. Νορβέγιοι 390. Ῥῶσσοι 285. Πορτογάλοι 195. Ὁλλανδοὶ 196. Βέλγιοι 139. Ἰσπανοὶ 119. Χήλιοι, Βρεσιλιανοὶ, Περουβιανοὶ, Κάνακες (Kanakes), Ἕλληνες, Τοῦρκοι, Ἄραβες κλπ. 1,400. Σῖναι 11,728. Τὸ ὅλον 149,543.

Τῷ 1847 ἡ πόλις αὕτη εἶχε πληθυσμὸν 5,000 ψυχῶν μόλις.

—

ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΕΙΟΝ ΓΑΛΛΙΑΣ.

Ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τούτῳ ἐξεκόπησαν κατὰ τὸ δεκαδικὸν σύστημα καὶ ἐτέθησαν εἰς κυκλοφορίαν ἀπὸ τοῦ 1795 μέχρι τοῦ 1869 φράγκα 12,739,396,370 καὶ 35 ἑκατ, ὧν 7,638,950,020 εἰς χρυσὸν καὶ 4,793,207,541 καὶ 10 ἑκατ. εἰς ἄργυρον. Ἀπεσύρθησαν δὲ τῆς κυκλοφορίας κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐκ τούτων ἀργυρᾶ μὲν φράγκα 236,150,029 καὶ 25 ἑκατ., χρυσᾶ δὲ 71,082,880, ὥστε τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ἐναπομείναντα κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ἦσαν κατὰ τὴν 31 δεκεμβρίου τοῦ 1869 φράγκα 12,432,163,561 καὶ 10 ἑκατ.

—

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΥΡΚΑΪΑ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ.

Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη, πρὸς ἣν οὐδόλως δύναται νὰ παραβληθῇ ἡ ὑπὸ τῆς Κοινότητος ἐκείνη τῶν Παρισίων, συνέβη τὴν 13 σεπτεμβρίου 1715. Ἐκραγεῖσα τυχαίως τυχαίως καὶ ἀπεσβέσθη, ἀφοῦ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας διαρκέσασα ἀπετέφρωσεν 89 ἐκκλησίας, τὴν μητρόπολιν καὶ τὸ δημαρχεῖον, 13,200 οἰκίας, 26 μεγάλα καταστήματα, πολλὰς ἀξιολόγους βιβλιοθήκας, 8 σχολεῖα καὶ 8 μεγαλοπρεπῆ νοσοκομεῖα. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ φοβεροῦ τούτου συμβάντος ἀνηγέρθη βραδύτερον, ὅπου τὸ πρῶτον ἡ πυρκαϊὰ ἐξερράγη, στήλη ἔχουσα 188 ποδῶν ὕψος καὶ στηριζομένη ἐπὶ βάθρου 38 ποδῶν ὕψους καὶ 19 ποδῶν καὶ 6 δακτύλων πλάτους. Φέρει δὲ ἡ στήλη αὕτη ἐν ἀναγλύφῳ ἔμπροσθεν μὲν τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα τῆς πυρκαϊᾶς ταύτης, ὄπισθεν δὲ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν καταστραφεισῶν οἰκιῶν. Καταστολίζουσι δὲ τὸ ὅλον διάφοροι ἀλληγορικαὶ εἰκόνες καὶ παραστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων φαίνεται ὁ βασιλεὺς Κάρολος ὁ Β', δεχόμενος τὸ ὑποβαλόμενον εἰς αὐτὸν νέον σχέδιον τῆς καταστραφείσης πόλεως, ὅπερ συνέταξεν ὁ τότε περίφημος ἀρχιτέκτων Χριστόφορος Οὐρὶν, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἐφηρμόσθη κατόπιν ἐντελῶς καὶ διὰ τοῦτο ἡ πόλις τοῦ Λονδίνου δὲν χαίρει σήμερον τὰ πρωτεῖα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ βεβαίως τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κανονικότητα καὶ διαίρεσιν αὐτῆς. Κάτωθεν τοῦ βάθρου τῆς στήλης ταύτης ἐφ' ἑκάστης τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ ὑποβάθρου φαίνεται μία σαλαμάνδρα. Καὶ τὰς τέσσαρας δὲ ταύτας σαλαμάνδρας στέφει μέγα τι δοχεῖον ἐξ οὗ ἀ-

παύστως φλόγες ἐξέρχονται, εἰς διηνεκῆ βεβαίως ἀνάμνησιν τῆς μεγάλης καὶ φοβερᾶς ἐκείνης καταστροφῆς.

—

ΤΑ ΕΝ ΜΟΣΧΑι ΕΝΔΙΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΠΤΩΧΩΝ.

Ἐν οὐδεμιᾷ ἴσως ἄλλῃ πόλει ἡ πτωχία τοσοῦτον ἐκτρέφεται καὶ ἐπιπολάζει, ὅσον ἐν Μόσχᾳ, οὐδ' ἀλλαχοῦ βεβαίως ἀπαντῶνται τὰ πολλὰ νῦν ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντα καταγώγια. Εἶναι δὲ ταῦτα κάθυγρά τινα ὑπόγεια, μυριάδων ζωϋφίων πλήρη, μηδέποτε ἀεριζόμενα, οὐδὲ φωτιζόμενα ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τὴν ἀτμοσφαῖραν ἀείποτε μεμολυσμένην ἔχοντα. Εἰς ταῦτα δὲ, ἔνθα ὁ τύφος καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιδημικὰ νοσήματα συνεχῶς ἐπικρατοῦσι, σωρηδὸν οἱ πτωχοὶ ἔρχονται, ἵνα τὴν νύκτα ζητήσωσιν ἄσυλον ἀντὶ 3 καπικίων. Στρατιῶται καὶ πολῖται καὶ χωρικοὶ καὶ παιδία καὶ γυναῖκες τῆς ἐσχάτης πολλάκις διαφθορᾶς φύρδην μίγδην ἐδῶ κατάκεινται, οὐδὲν κάλυμμα ἔχοντες καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ ξύλου ὡς τὰ πολλὰ στηρίζοντες. Τὰ δυστυχῆ ταῦτα πλάσματα, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἡ μέθη, αἱ ὕβρεις, αἱ βλασφημίαι καὶ ὅ,τι ἀνήθικον καὶ ἄσεμνον διαρκῶς ἐδρεύουσιν, εἰσὶν ὅλα σχεδὸν ἡμίγυμνα καὶ διηνεκῶς καὶ ἀπαύστως μαστίζονται ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς πείνης. Ἡ σιγὴ τῆς νυκτὸς εἰς τὰ εἰδεχθῆ ἐκεῖνα καταγώγια, εἰς τὴν πραγματικὴν ἐκείνην κόλασιν, συνεχῶς διαταράττεται καὶ διακόπτεται ἀπὸ τοὺς ὀλολυγμοὺς καὶ τὰ δάκρυα καὶ τοὺς στεναγμοὺς καὶ τοὺς ῥογχασμοὺς καὶ τὴν ἄπαυστον βῆχα τῆς ποικίλης ἐκείνης ὁμάδος, ἥτις, μόλις ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, δρομαίως ἐξεγείρεται καὶ ἀποσυντεθεῖσα πλανᾶται πανταχοῦ τῆς πόλεως ὅπως ἀναζητήσῃ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, ὅπως κερδήσῃ τὸ ἐνοίκιον τῆς νυκτὸς, ἄνευ τοῦ ὁποίου στρωμνὴν μὲν θὰ ἔχῃ τὰς ὁδοὺς, κάλυμμα δ' αὐτοῦ τὰς ἀπαύστους τῆς ἀτμοσφαίρας μεταβολάς.

Τοιοῦτος ὁ βίος καὶ τοιαῦτα τὰ παθήματα τῆς δυστυχοῦς καὶ πενομένης τάξεως καὶ τοιαῦτα τὰ διαιτήματα αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τῆς Ῥωσσίας μητροπόλει.

Χ. ΑΡΓΥΡΑΚΗΣ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΤΑΜΕΙΟΥ ΤΟΚΙΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟ 1761—68.

Ἔκ τινος χειρογράφου καταστίχου Καισαρέως τινὸς ἀποσπῶμεν τὰς ἑξῆς ἀξιαναγνώστους πληροφορίας περὶ μικρῶν δανείων,

τόκων καὶ λοιπῶν μικρῶν ἐξόδων κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

1766 μηνὶ ὀκτωβρίου πρώτη. Ἔδωκα τὴν Φώτα γρόσια δέκα μὲ τὸ διάφορο μαζὶ γρ. 11.20

Τοῦ παππᾶ Σεραφεὶμ τὴν κόρη γρ. 10 καὶ μὲ τὸ διάφορο μαζὶ » 11.20

Τοῦ Πατρίκου τὴν Βασίλησσα γρ. 5 » 6.10

Τῆς Τυφλῆς Βαρβάρας τὴν νύμφη τὴν Μακρίνα γρ. 5 καὶ διάφορα » 6.10

Τοῦ Γιαχνὶ τὴν Κοῦλα γρ. 4 » 5

Τοῦ Σαχσάχα τὴν Χρουσῆ γρ. 2 » 2.20

Τὸν Χατζῆ Στέφανο γρ. 5 » 6

Τὸν Νικόλα Γιαχνὶ γρ. 30 καὶ ἔλαβα ὁμολογίαν δι' ἕνα χρόνον » 34.20

Τοῦ Μελήκα τὴν κόρη μὲ ὁμολογίαν » 10

Τὴν ἰδίαν δανεικὰ πρόχειρα » 1

Τοῦ Ἀπάλη τὸν γυιὸ τὸν Σταυρῆ μὲ τὴν μάννα του » 23

Τὴν Παϊταροῦ μὲ ὁμολογίαν » 5

Τὴν Τακαδοῦ διὰ νὰ δώσῃ τὸ σαλγοῦνι της (φόρον) γρ. 10 μὲ τὸ διάφορο » 11.20

Τὸν Ἐμὶρ Πεκίρη ἕνα φλωρὶ ὁλάκερο καὶ ἕνα μισὸ » 4.5

1763 μαΐου πρώτη. Ἐστοιχίσαμε τὸ Χριστόφορο νὰ πάγῃ στὴν Πόλι καὶ νὰ δουλεύσῃ στὸ ἐργαστῆρι τοῦ Χατζῆ Κωνσταντῆ διὰ γρόσια δεκαοκτὼ τὸν χρόνον

Ἔξοδα σπητιοῦ· μηνὸς μαΐου 1761.

Ἠγόρασα τῆς Σταυρενῆς τὸν Πατὼ (ὑπόγειον οἴνου) διὰ γρ. 19

Σταφύλια	παράδες 75	
Στὸ γέννημα	»	1
Φόρον κεφαλίατικο	» 60	
Κουκιὰ	» 60	
Σίκαλη	»	8
Κυρᾶς μουλαριοῦ διὰ τὴν πόλι	»	$7\frac{1}{2}$
Ἄχυρο	»	2
Κρέας	παρ. 9	

Ἔτος 1767 μηνὶ μαρτίου 6. Θύμησις. Ἔδωκα τὸν Ἐμὶρ Πεκίρη φακοῦδι (φακὴ) τρία φτιρὰ (κοιλὰ) νὰ τὸ σπείρῃ καὶ ὅ,τι δώσῃ ὁ Θεός. Ἀπριλίου 15 ἔδωκα τὸν ἴδιον ῥοβίθι νὰ τὸ σπείρῃ στὸ Σουλοῦ φτιρὰ δύο καὶ ῥοῦπι, καὶ ὅτι δώσῃ ὁ Θεὸς ὅλο δικό μας.

Ἔδωκα καὶ τοῦ Γασίμη τὸν Γεΐπογλου φακοῦδι φτιρὰ τρία καὶ ὅτι δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ τὸ μοιρασθοῦμε ἴσα ἴσα καὶ τὸ ἄχυρό του καὶ τὸ φακοῦδι του, καὶ ὁ Ἐμὶρ Πεκίρης κεφίλης του.

1767 νοεμβρ. 1. Ἔδωκα τοῦ Ἐμὶρ Πεκίρη τοῦ ἀδελφοῦ τὰ παιδιὰ Χασάνη, Ἀλῆ καὶ Χουσσεΐνη γρόσια 38
μάνα καὶ διάφορο 5
ὅλο σοῦμα 43
μὲ ἔστειλαν μὲ τὸν Καπλὰν ὀγλοῦ ὁποῦ ἐπούλησεν τὸ γαϊδοῦρί των καὶ μὲ ἔδωσεν 12
θέλω 31
μὲ ἔδωσεν ἕνα χτήνιο (ἀγελάδα) διὰ γρ. 15
θέλω 16 μὲ διάφορο 18½.
1768 ὀκτωβρ. 10. ἐλογαριασθήκαμε μὲ τὸν Χατζῆ Χαφοῦζι μ' ἐχρεωστοῦσε μὲ ὁμολογία γρ. 11.20
τὸν ἔδωκα διὰ νὰ βγάλῃ τὸ δόντι του 20
12
μ' ἔδωκεν δέκα ἕξη φτιρὰ γέννημα 5
7
ἐπῆρα καὶ ἀπὸ τοῦ παππᾶ Μάρκου 1
ἀπόμικαν γρόσια ἕξη 6
καὶ μὲ τὸ διάφορο θέλω γρ. 7.

Μ. Μ.

ΜΝΗΜΕΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ.

Φίλοι συντάκται τοῦ Νεολόγου,

Νομίζων ὅτι τὸ ἀκόλουθον μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης δύναται νὰ πλουτίσῃ τὴν ἀνθοδέσμην ἣν τὴν πρώτην τοῦ ἔτους προσφέρετε τοῖς ὑμετέροις συνδρομηταῖς, τὸ ὑποβάλλω εἰς τὴν ἔγκρισιν ὑμῶν. Καὶ ὅσοι μὲν ἐξ αὐτῶν διώκουσιν ἁπλῶς στιγμιαίαν τέρψιν, δύνανται νὰ γελάσωσι· ὅσοι δὲ βαθύτερον ἐξετάζουσι τὰ πράγματα, θὰ ἐννοήσωσι πῶς ξένος τις, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα σήμερον κατέστη πολύκροτον, εἶπε καὶ ἐπιστεύθη εἰπὼν ὅτι ὅπως ὁμιλήσῃ τις τὴν νεοελληνικὴν ἀρκεῖ νὰ βαρβαρίζῃ μεθοδικῶς πως, καὶ ὅτι ἔμαθεν αὐτὴν ἐντὸς βραχυτάτου διαστήματος ἐρωτῶν τὸν ὑπηρέτην του, ἐν ᾧ ἐκαθάριζε τὰ ἔπιπλα, πῶς λέγουσι τοῦτο καὶ ἐκεῖνο.

Ἰδοὺ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τεμάχιον· εἶναι ὁ πρόλογος τοῦ ἐν Παρισίοις συνταχθέντος καὶ ἐκδοθέντος «Γαλλοελληνικοῦ λεξικοῦ ὑπὸ »Α. Μ. Π. Λαάσσα τοῦ Ἀγυένα μέλους τοῦ γαλλικοῦ παλεπιστημίου καὶ τῆς ἐν Παρισίοις Ἀσιατικῆς ἑταιρίας παρὰ Μαισονεύῳ »καὶ συντρ. βιβλιοπώλαις καὶ ἐκδόταις συγγραμμάτων εἰς ἀνατολικὰς καὶ ἄλλας ξένας γλώσσας συντεταγμένων· Quai Voltaire 15 ἐν Παρισίοις 1858.

» Νὰ τὸ ἀποτέλεσμα μακρινοῦ καὶ πληστικοῦ πονήματος, εἰς » τὸ ὁποῖον ὑποστήριξέ με ἡ ἐπιθυμία μόνη νὰ ὠφελήσω 'σ κά» νένα, καὶ μεταχειρισθοῦν εἰς τὴν τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἡ » ταὶς ὁποῖαις ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐκ τοῦ συχνάσματος ἑλλήνων » ἐπιστημόνων ἀπέκτησα μαθήσεις. Εὐθὺς ὁποῦ τοιαύτην ἐργα» σίαν ἀπεφάσισα, καὶ τὰ 'μὰ ὑλικὰ πρὸς οἰκοδομὴν ὁποῦ ἦχα » κατὰ νοῦν συνήθροισα, τότε τὰ περισσότερον διαφημισμένα ὡς » καὶ βεβαιώτερα ἐζήτησα λεξικά, καὶ τὸ τῶν κ. κ. Σκαρλάτου » καὶ Κορομηλᾶ ἀξιοπαρατήρητον σύγγραμμα 'σὰν βάσιν τοῦ 'μοῦ » διέλεξα πονήματος, ἀπὸ αὐτὸ ἐβγάζων ὅσα τῶν γαλλικῶν ἄ» χρηστα ἦτον διὰ παλαιότητα, καὶ πολλὰς εἰσάγων ἐλλείπον» τας λέξεις, μὲ ὁρισμοὺς ἀκριβέστατα προσαρμοσμένους. Ὅταν » χρήσιμον ἐνόμισα νὰ ἐπρόσφερνα παραδείγμα ἐκ τοῦ ὁποίου » καθένας νὰ ἔβλεπε καποίαν κανόνων ἐφαρμογὴν, χρῆσιν καπ» οίων συνθέσεων, καὶ σύνταξιν ἰδιαιτέρων τινων φράσεων, ἐ» πρόσφερά το. Τῶν ξενικῶν λέξεων εἰς τὰ γαλλικὰ παραδεδηγ» μένων μὲ τὴν μορφὴν καὶ τὴν προφοράν των, τοιούτην τὴν » παρέστηνα προφοράν, καὶ μετὰ τὴν ἔνδειξιν τῆς πρώτης ἀρχῆς » των, τὸ καὶ προσέθησα ἴδιον ἐν ἀρχῇ νόημα. Εἰς καθεμίαν γαλ» λικὴν λέξιν ὁπωσοῦν πολυάριθμον ἐσυνάθροιζα ἑλληνικὴν συν» ωνυμίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ πολλὰ εἶνε λόγια ὁποῦ εἴτε τὸ διεθνὲς » ἐμπόριον, εἴτε καὶ μᾶλλον ἡ τῆς Ἑλλάδος χρονικὴ καὶ σὺν Θεῷ » τώρα εἰσαεὶ ἀποτρεπομένη δυστυχία εἰς τὴν γλῶσσαν ἤγαγεν. » Ὄχι πρὸς χρῆσιν ἀδιάκριτον ἐν τούτῳ τῷ λεξικῷ φαίνονται » τοῦτα τὰ λόγια ἀπὸ τὰ Ἰταλικά, τὰ Ἱσπανικά, τὰ Τουρκικά, » ἢ ἄλλα ἰδιώματα δανεισμένα· ἡ μὲν γνῶσις των χρήσιμος βε» βαίως εἶναι καὶ ἀναγκαία, μὰ φιλόπατρις Ἕλλην πρέπει νὰ μὴ » τὴν χρῆσίν των γενικεύῃ, πρὸς μόνην ἀνάγκην φυλαχθησομέ» νην, καὶ 'τὰν ἄλλη καμμιὰ δὲν ὑπάρχει λέξις.

» Ἔπειτα ἡ διορθώσεις πολλὰ ἀκριβῶς ἐθεωρήθησαν, καὶ ἡ » τυπογραφικὴ ἐκτέλεσις ἀνέγκλητος εἶνε.

» Τελειόνω μὲ τὴν ἔφεσιν νὰ τοῦτο τὸ βιβλίον ὀλίγον τι εἰς τὰ » παιδιὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ 'σ τὴν ἡμετέραν Γαλλίαν τιμήν τινα » συνεισφέρῃ.

» Ἐν Παρισίοις, ιέ δεκεμβ. αωνζ.

» Λαασσ τοῦ Ἀγυέν».

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ.

Χαίρετε.

Ἐν Πέρᾳ, ὀκτώβριος 1871. Α. Ν.

Ο ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

ΤΟΥ 1870-71.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ.

ΙΟΥΛΙΟΣ.

17 (α). — Κήρυξις τοῦ πολέμου ἐκ μέρους τῆς Γαλλίας.

29. — Μετάβασις τοῦ Ναπολέοντος εἰς Μὲτς, ὅπου ὑπάρχει τὸ γαλλικὸν στρατοπεδαρχεῖον.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ.

2. — Μάχη Σάαρβρουκ.

4. — Μάχη Βεισεμβούργου.

6. — Μάχη Βόρθης.

» — Μάχη Σπίχερεν καὶ Φορβάχ.

12. — Ἀψιμαχίαι Πονταμουσσὸν καὶ Νανσύ.

14. — Μάχη Μὰρς-Λὰ-Τούρ.

16 — 17. — Μάχη Ῥεζομβίλ.

18 — Μάχη τῆς Γραβελότης. Ἄφιξις τῶν Πρώσσων εἰς Βὰρ-λὲ-Δοὺκ καὶ εἰς Σαὶντ-Διζιέρ.

22. — Περίζωσις τῆς Τούλ. Διορισμὸς πρώσσων νομαρχῶν ἐν Λωραίνῃ καὶ Ἀλσατίᾳ.

23. — Οἱ Πρῶσσοι ἐν τῷ Ἄνω Μάρνῃ καὶ ἐν Σαλών. Πορεία τοῦ στρατοῦ τοῦ Μὰκ Μαὼν πρὸς βορρᾶν ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βαζαίν. Ὁ Ναπολέων Γ' ἀκολουθεῖ τὸν στρατὸν τοῦ Μὰκ-Μαών.

26. — Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Σεβρὼ ἀναγγέλλει τὴν πρὸς τοὺς Παρισίους πορείαν τῶν Πρώσσων.

27. — Προσβολὴ τοῦ Βερδοὺν, ἀποκρουσθεῖσα ὑπὸ τῆς ἐθνοφυλακῆς τῆς πόλεως.

28. — Οἱ Πρῶσσοι ἐν Ῥήμοις (Reims).

29. — Βομβαρδισμὸς τοῦ Στρασβούργου.

30. — Μάχη τῆς Κουρσέλλης.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ.

1. — Μεγάλη μάχη ἐν Σεδὰν καθ' ἣν νικᾶται ὁ Μὰκ-Μαών· πολιορκεῖται ἐν αὐτῷ ὁ γαλλικὸς στρατός· 400 πυροβόλα διασπείρουσι τὸν τρόμον καὶ τὴν σύγχυσιν. Ὁ Ναπολέων παραδίδοται εἰς

(α) Αἱ ἡμερομηνίαι κατὰ τὸ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον, ἤτοι νέον ἔτος.

τὸν Γουλιέλμον αἰχμάλωτος· 83,000 ἠχμαλωτίσθησαν· 14, ἕως 15,000 ἦσαν οἱ νεκροὶ καὶ τραυματίαι.

4. — Ἐπανάστασις ἐν Παρισίοις. Κατάλυσις τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος· φυγὴ τῆς αὐτοκρατείρας Εὐγενίας· προκήρυξις τῆς δημοκρατίας· σύστασις προσωρινῆς κυβερνήσεως.

8. — Ἄφιξις εἰς Παρισίους τοῦ σώματος τοῦ στρατηγοῦ Βινοά. Ταραχαὶ ἐν Λυών.

11. — Οἱ Πρῶσσοι ἐν Νοϊζὺ-λὲ-Σέκ.

12. — Ἀναχώρησις τοῦ Κ. Θιὲρς εἰς Ἀγγλίαν, Αὐστρίαν καὶ Ῥωσσίαν.

19. — Μάχη ἐν Σατιλλιών. Κατοχὴ ὑπὸ τῶν Πρώσσων τῆς Βιλλεζουὶφ, τῆς Σατιλλιὼν, τῆς Κλαμάρτης καὶ τῆς Μευδόνης. Πολιορκία τῶν Παρισίων ὑπὸ τῶν στρατῶν τοῦ βασιλικοῦ πρίγκηπος διαδόχου τῆς Πρωσσίας καὶ τοῦ πρίγκηπος Ἀλβέρτου τῆς Σαξωνίας. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, δευτέρα καὶ τελευταία ἐν Φερριέραις συνέντευξις τοῦ Ἰουλίου Φάβρου μετὰ τοῦ Βίσμαρκ (τῆς πρώτης γενομένης τὴν προτεραίαν).

21. — Κατοχὴ τῆς Πιθιβιέρης ὑπὸ τῶν Γερμανῶν.

22 καὶ 23. — Ἐν Μὲτς, ἰσχυραὶ ἔξοδοι τοῦ Βαζαίν. Μάχη τῆς Βιλλεζουὶφ. Ἀνάκτησις τῶν τοποθεσιῶν τῆς Βιλλεζουὶφ ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατῶν.

26. — Συνθηκολόγησις τῆς Τούλ. Μάχη τῆς Βαζόχης, παρὰ τὴν Αὐρηλίαν. Οἱ Πρῶσσοι ἀποκρούονται.

27. — Ἄφιξις τοῦ κ. Θιὲρς εἰς Πετρούπολιν.

28. — Συνθηκολόγησις τοῦ Στρασβούργου.

29. — Εἴσοδος τῶν Πρώσσων εἰς Νάντην.

30. — Μάχη Σαβελλύ.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ.

5. — Μάχη τοῦ Τουρὺ, παρὰ τὴν Αὐρηλίαν μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ Βεϋὰν καὶ τοῦ πρίγκηπος Ἀλφρέδου τῆς Πρωσσίας. Οἱ Πρῶσσοι ἀπωθοῦνται.

6. — Μάχη τῆς Νομπατελίζης ἐν τοῖς Βόσγοις, μεταξὺ τῶν Βαδαίων, διοικουμένων ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δέγενφελδ, καὶ τῶν Γάλλων διοικουμένων ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δουπρέ. Οἱ Γάλλοι ἀποχωροῦσιν εἰς τὰς Ῥαμβερβιλλέρας.

6 καὶ 7. — Ἐν Μὲτς, μεγάλαι ἔξοδοι τοῦ Βαζαίν.

7. — Ἀναχώρησις τοῦ Γαμβέττα δι' ἀεροστάτου ἐκ Παρισίων. Ἄφιξις εἰς Μονδιδιέ. Ἄφιξις τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδη εἰς Μασαλλίαν.

8. — Ἐκδήλωσις ὑπὲρ τῆς Κοινότητος ἐν τῷ Δημαρχείῳ. Οἱ

Πρῶσσοι προσβάλλουσι τὸ Σαὶντ-Κεντέν. Ἀπωθοῦνται ὑπὸ τοῦ Κ. Ἀνατωλ-δὲ-λὰ Φόρζ.

9.—Ἄφιξις τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδη εἰς Τούρ.

10.—Μάχη ἀμφίρροπος ἐν Ἀρθενεῖ, παρὰ τὴν Αὐρηλίαν. Ἐν Σεριζὺ, παρὰ τὸ Dreux, οἱ Πρῶσσοι ἀπωθοῦνται. Ὁ Γαμβέττας διορίζεται ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. Ἄφιξις τοῦ Θιέρς εἰς Βιέννην.

13.—Μάχη τοῦ Bagneux. Πυρπόλησις τοῦ Σαὶντ-Κλού.

18.—Ἡρωϊκὴ ἀντίστασις τοῦ Σατωδοῦν. Ἐπάνοδος Θιέρς. Ὁ στρατηγὸς Βούρβαχης προσκαλεῖται ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Λείγηρος.

21.—Μάχη τῆς Μαλμαιζών.

28.—Ἅλωσις τῆς Βουργέτης ὑπὸ ἀτάκτων.

29.—Βομβαρδισμὸς τῆς Βουργέτης ὑπὸ τῶν Πρώσσων.

30.—Ἄφιξις τοῦ Θιέρς εἰς Παρισίους. Στάσις ἐν Παρισίοις κατασταλεῖσα.

31.—Συνθηκολόγησις τοῦ Μέτς.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ.

1.—Διαπραγμάτευσις ἀνακωχῆς ἐν Βερσαλλίαις ὑπὸ τοῦ Κ. Θιέρς, αἰτοῦντος ταύτην ἐν ὀνόματι τῶν τεσσάρων μεγάλων οὐδετέρων δυνάμεων.

6.—Ἀπόρριψις τῆς ἀνακωχῆς ὑπὸ Βίσμαρκ μὴ δεχομένου τοὺς ὅρους τῆς τροφοδοτήσεως τῶν Παρισίων.

8.—Ἐγκύκλιος Ἰουλίου Φάβρου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀνακωχῆς.

9.—Ζωηρὸς κανονοβολισμὸς τῶν γαλλικῶν φρουρίων κατὰ τῆς Βουργέτης. Μάχη ἐν Κουλμιέρῃ μεταξὺ τῶν Πρώσσων καὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διοικουμένου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ὠρὲλ δὲ Παλαδίν.

13.—Τηλεγράφημα τοῦ Γαβέττα ἀναγγέλλον τὴν ἀνάκτησιν τῆς Αὐρηλίας ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦς Λείγηρος.

30.—Γενικὴ ἔξοδος τοῦ στρατοῦ τῶν Παρισίων ἄνευ ἀποτελέσματος. Κατοχὴ τῆς Γὰρ-ὡ-Βέρ. Ἀναβρασμὸς καὶ δυσαρέσκεια ἐκδηλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ.

1.—Διάβασις τοῦ Μάρνου ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ στρατηγοῦ Δυκρώ.

2.—Μεγάλη μάχη γενομένη πρὸς τὸ μέρος τῆς Βρίης ἐπὶ τοῦ Μάρνου, τῆς Σαμπινὺ καὶ τῆς Βιλλιέρης. Οἱ Πρῶσσοι ἀπωθοῦνται.

3.—Μάχαι ἐν Αὐρηλίᾳ.

4.—Ἐπανάκαμψις εἰς Βινκέννας τοῦ στρατοῦ τοῦ στρατηγοῦ Δουκρώ.

5.—Ἔξοδος τῶν Πρώσσων εἰς Αὐρηλίαν.

6.—Ἐπιστολὴ τοῦ κόμητος Μόλτκε, ἀναγγέλλοντος τὴν ἧτταν τοῦ στρατοῦ τῆς Αὐρηλίας. Ἀπάντησις τοῦ στρατηγοῦ Τροσσοῦ ἀρνουμένου τὴν ἧτταν ταύτην.

9.—Ἅλωσις τῆς Ῥουέννης.

21.—Νέα γενικὴ ἔξοδος τοῦ στρατοῦ τῶν Παρισίων. Ὁ στρατηγὸς Βινοὰ κυριεύει τὴν Νευιλλὺ ἐπὶ τοῦ Μάρνου, τὴν ἔπαυλιν Ἐβράρδην καὶ τὴν Μαιζὸν-Βλάνς. Ὁ στρατηγὸς Δυκρὼ ἐκκενόνει τὴν Βουργέτην, κατεχομένην τῇ πρωΐᾳ, καὶ καταλαμβάνει τὴν Δρανσὺ ὅθεν ἐξωθεῖ τοὺς Πρώσσους.

27. Κανονοβολισμὸς τοῦ ὁροπεδίου Ἀβρὼν καὶ ἄλλων φρουρίων ὑπὸ τῶν Πρώσσων.

Ἔτος 1871.—ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ.

1.—Ἑκατοστὴ πέμπτη ἡμέρα τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων. Τὰ ἀνατολικὰ φρούρια τῶν Παρισίων ἐξακολουθοῦσι κανονοβολούμενα ὑπὸ τῶν Πρώσσων. Οἱ Γάλλοι ἐκκενόνουσι τὸ ὁροπέδιον Ἀβρών.

3.—Ἀπαρίθμησις τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Παρισίων. Ὑπολογίζεται εἰς 2,005,900 κατοίκων μὴ ὑπολογιζομένου τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς. Ἡ θνησιμότης ἦτις καθ' ἑβδομάδα ὑπελογίζετο εἰς 4,000 τριπλασιάζεται.

7.—Ὁ ὑπὸ τῶν Πρώσσων κανονοβολισμὸς ἐκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Σηκουάνα.

10.—Μάχη ἐν Μαλμαιζών. Ὁ κανοβολισμὸς ἐξακολουθεῖ.

15.—Ἐγκύκλιος τοῦ Ἰουλίου Φάβρου, ἀποποιουμένου νὰ παραστῇ εἰς τὴν ἐν Λονδίνῳ συνδιάσκεψιν.

18.—Συμπληροῦνται τέσσαρες μῆνες ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων. Ὁ στρατηγὸς Τροσσοῦ ἀναγγέλλει τὴν τελευταίαν ἔξοδον.

19.—Μεγάλη μάχη ἐν Βουζενβάλ.

19.—Κατοχὴ ὑπὸ τῶν Πρώσσων τοῦ Ῥεῦλη καὶ τοῦ Σαὶντ-Κλοῦ. Ὁ στρατηγὸς Λεφλὸ διορίζεται διοικητὴς τῶν Παρισίων.

21.—Ὑποχώρησις τοῦ στρατηγοῦ Σανζὺ μετὰ τὴν μάχην τοῦ Μάνς. Κανονοβολεῖται τὸ φρούριον Σαὶν-Δενί.

22.—Μεγάλη ταραχὴ ἐκδηλοῦται ἐν Παρισίοις.

25.—Ἅλωσις Σαὶντ Κεντέν. Ἥττα Βούρβαχη.

27.—Προκήρυξις τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἀναγγέλλει ὅτι ἡ ἐξάντλησις τῶν τροφῶν καὶ ἡ ἧττα τῶν στρατῶν τῶν ἐπαρ-

χιῶν ἐπιβάλλουσιν αὐτῇ τὸ καθῆκον νὰ διαπραγματευθῇ ἀνακωχὴν μέχρι τῆς 19 φεβρουαρίου.

28. — Προκήρυξις τῆς κυβερνήσεως τῆς ἐθνικῆς ἁμύνης δι' ἧς τίθεται τέρμα εἰς τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν τῶν Παρισίων. Ἡ πολιορκία διήρκεσε τέσσαρας μῆνας καὶ ἡμέρας δώδεκα.

29. — Ψήφισμα προσκαλεῖ τοὺς ἐκλογεῖς ὅπως ἐκλέξωσιν ἐθνοσυνέλευσιν διὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ.

1. — Ἀναχώρησις τοῦ Ἰουλίου Σίμωνος εἰς Βορδὼ ὅπου ἑδρεύει ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις.

2. — Τὰ φρούρια τῶν Παρισίων παραδίδονται τοῖς Πρώσσοις. Ἡ φρουρὰ τοῦ Βελφὸρ ἐξέρχεται μετὰ στρατιωτικῶν τιμῶν.

4. — Ἄφιξις τῶν πρώτων ἁμαξοστοιχιῶν τῆς τροφοδοτήσεως τῶν Παρισίων. Ἀναχώρησις εἰς Βορδὼ τῶν ΚΚ. Γαρνιὲ-Παζὲ, Πελλετὰν καὶ Ἀραγώ.

6. — Ἄφιξις τῶν τροφῶν τῶν πεμφθεισῶν ὑπὸ τῆς πόλεως τοῦ Λονδίνου εἰς τὴν πόλιν τῶν Παρισίων.

8. — Ἐκλογαὶ ἐν Παρισίοις. Παραίτησις Γαμβέττα. Οἱ σιδηρόδρομοι ἀναλαμβάνουσι τὴν συγκοινωνίαν αὐτῶν.

12. — Ἡ πόλις τῶν Παρισίων πληρόνει τοῖς Πρώσσοις ἀποζημίωσιν πολέμου διακόσια ἑκατομμύρια φράγκων. Ἡ γαλλικὴ ἐθνοσυνέλευσις συνέρχεται ἐν Βορδώ.

16. — Ἡ ἀνακωχὴ παρατείνεται μέχρι τῆς 24 φεβρουαρίου. Ὁ Κ. Θιὲρς ἐκλέγεται ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας.

20. — Ἀναγνώρισις τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, Αὐστρίας, Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας.

21. — Ἄφιξις εἰς Παρισίους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας συνοδευομένου ὑπὸ τῆς δεκαπενταμελοῦς ἐπιτροπῆς ἥτις ὀφείλει νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ διαπραγματεύσει τῶν προκαταρκτικῶν ὅρων τῆς εἰρήνης.

22. — Οἱ ΚΚ. Θιὲρς καὶ Ἰούλιος Φάβρος ἐν Βερσαλλίαις.

25. — Ὑπογραφὴ τῶν προκαταρκτικῶν ὅρων τῆς εἰρήνης δι' ἧς δίδοται πέρας εἰς τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον.

ΠΟΙΗΣΕΙΣ.

ΜΑΡΙΑ.

Εἶν' ἄνοιξις, ἀγάπημου, εἶν' ἑορτὴ 'δική σου,
Ἐλθὲ καὶ στόλισε τὴν γῆν, μὲ τ' ἄνθη της στολίσου.
Σὲ περιμένουν τὰ πουλιὰ, σὲ καρτεροῦν τὰ ἴα.
Δὲν ἀπαστράπτουν τὰ νερὰ,
Ἡ πλάσις ὅλ' εἶναι νεκρὰ,
Καὶ σὲ ζητεῖ Μαρία.

—

Ξύπνα· δὲν εἶν' αἰώνια τὰ ἄνθη τοῦ μαΐου·
Μίαν στιγμὴν μυρίζουσιν οἱ ἔρωτες τοῦ βίου
Κ' εἶν' ὅλη ἡ νεότης μας ἀνοίξεως πρωΐα.
Σὺ εἶσαι Ἥβη μου χρυσῆ,
Ἡ ἄνοιξίς μου εἶσαι σὺ,
Ἀγάπη μου Μαρία.

—

Δὲν κόπτω πλέον δι' ἐμὲ ἀνοίξεως λουλούδια,
Δὲν ψάλλω πλέον τῆς χαρᾶς ὡς ἄλλοτε τραγούδια·
Εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἀγαπῶ τὰ ῥόδα καὶ τὰ ἴα·
Τὰ νεκρολούλουδα μαδῶ
Καὶ φύλλο, φύλλο τὰ ῥωτῶ
Ἂν μ' ἀγαπᾷς, Μαρία.

—

Ὅταν πικρίας μαρασμὸς τὸ στῆθός μου στεγνώσῃ,
Τὸ στῆθος ὅπου ἔκλειε γιὰ σέν' ἀγάπη τόση,
Μὴ φέρῃς τριαντάφυλλα, 'ς τὴν πέτρα μου τὴν κρύα·
Τριαντάφυλλα δὲν σοὶ ζητῶ·
Ἓν μυρολόγι σοῦ ποθῶ
Καὶ δάκρυα Μαρία.

ΕΡΝΕΣΤΟΣ ΝΟΝΝΟΤΤΗΣ.

ΕΙΣ ΝΕΑΝΙΔΑΣ ΑΛΙΕΥΟΥΣΑΣ.

('Εν τῇ Πριγκήπων, 2 Οκτωβρίου 1871).

Δὲν ἀρκεῖ τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν τὸ πλῆθος, ὅσας
Ἤγρευσεν ἡ θεσπεσία ὁρμιὰ τοῦ βλέμματός σας,
Ἧς αἱ Χάριτες καὶ Μοῦσαι ἔνησαν τὸ χρυσοῦν λίνον
Δι' ἡλακατῶν παγχρύσων καὶ ἀτράκτων ἠλεκτρίνων;
Τοῦ ἀγκίστρου δὲν ἀρκοῦσι τῶν θελγήτρων σας αἱ τρώσεις,
Ὅπερ Ἔρως ἐν καρδίας φλογὶ ἔτευξεν ἐρώσης,
Ἐπ' ἀδαμαντίνου τοῦτο ἄκμωνος σφυρηλατήσας
καὶ εἰς τοξικόν, τὸν πόθον, τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ βαπτίσας;
Τῆς ἐκ τοῦ πεφαρμαγμένου, Θεέ, τούτου ἀγκιστρίου
Τρώσεως κὶ ὀδύνης πάντα λατρευτὴν πιστόν σου ῥύου.
Ὥσπερ νὰ μὴ ἤρκει ὅτι ἐν τῷ τῶν χερσαίων κράτει
Ἡ γυνὴ τὸ σκῆπτρον φέρει, ἄνασσα κραταιστάτη,
Θέλετε τὴν τοῦ ὡραίου ὑμῶν φύλου λοιπὸν ἵνα
Ἐπεκτείνητ' ἐξουσίαν, ὑπὲρ τῆς ἁλὸς τὴν θῖνα,
Καὶ εἰς τῶν ἐνυδροβίων τὸ βασίλειον, ὃ ἤδη
Μαργαρίτας ὑμῖν φόρον τῆς ὑποτελείας δίδει;
Ἰδοὺ ἕνα ἡ ἑτέρα τῶν ἐρατεινῶν παρθένων
Ἀπὸ τῆς ἁλὸς ἀνέλκει κωβιὸν ἠγκιστρευμένον.
Αἴρνης ἀπηωρημένος εὑρεθεὶς ἐν τῷ ἀέρι,
Πῶς ὁ τάλας ἰχθὺς, ὕδωρ ποθῶν, οἰκτιστα ἀσπαίρει!
Διὰ τί τῷ αἵματί του τὸ σὸν συνειδὸς νὰ χράνῃς;
Τί σοι ὁ ἀθῶος οὗτος ἰχθὺς ἔπταισε, νεᾶνις;
Νὰ τιμωρηθῇ ὁ τάλας ἔπρεπεν ἀσπλάγχνως τόσον,
Εἰ ἐκ τοῦ δελεάτος σου μικρὸν ἔφαγε, λιμώσσων;
Τῆς φρικώδους ποινῆς ταύτης ἀξιώτερος δὲν ἦτον
Ὁ τῶν ὀρφανῶν τὸν ἄρτον κατεσθίων καὶ πενήτων;
Οἱ τῷ ἐνδεεῖ οὐδόλως συμπαθοῦντες τῶν πλουσίων,
Οἱ λῃσταὶ, οἱ συκοφάνται, οἱ φθονοῦντες τῷ πλησίον,
Ὅσοι τῶν θεμιστοπόλων προσωπολῃπτοῦσιν, ὅσοι
Καπηλεύουσι τὰ θεῖα, τῆς πατρίδος οὐκ ἐρῶσι;

..Λ Λ.....

ΑΘΩΟΤΗΣ ΚΑΙ ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ.

Ἕνα κορίτσι τοῦ σχολειοῦ μὲ χρόνους ἀγαποῦσα
Κι' ἀπ' τὴν ἀγάπη τὴν πολλὴ
Καὶ τὸ χρυσό μου τὸ πουλὶ
Πῶς μ' ἀγαπᾷ θαῤῥοῦσα.

—

Μιὰ μέρα ποῦ τὴν κύτταξα μὲ μάτια βουρκωμένα,
« — Αἴ, λέγω, τί τὸ σιωπᾷς;
» Μαρὶ, τὸ ξεύρω μ' ἀγαπᾷς,
» Καθὼς κ' ἐγὼ ἐσένα ».

—

Τὸ πρόσωπόν της ἄλικον διὰ μιᾶς ἐβάφη.
Μὲ ῥίχνει μιὰ ματιὰ φρικτὴ,
Πιάνει κονδύλι καὶ χαρτὶ,
Καὶ κάθεται καὶ γράφει.

—

« Κακᾷναι τὰ γεράματα τὰ ξαναμωραμένα!
» Ὀπ' ὄχι τρέλλ' ἂς τὸ θαῤῥῇ·
» Πρὸς εὔδησίν τους, ἡ Μαρὶ
» δὲν ἀγαπᾷ κανένα! »

—

Ἀκόμ' ὑγρὸ τὸ γράψιμο τὸ ῥίχνει στὸ τραπέζι,
Μ' ἀφίνει χάσκωντας ἐκεῖ
Καὶ φεύγει, φεύγει, βιαστικὴ
Καὶ πάγει ἀλλοῦ νὰ παίζῃ.

—

Τὸ γράψιμό της φυλαχτὸ στὸ στῆθός μου τὸ ἔχω·
Εἶν' ἕνα μάθημα καλό·
Μέρα καὶ νύκτα τὸ φιλῶ,
Μὲ δάκρυα τὸ βρέχω.

—

Καὶ τὴν Μαρίκα μου διπλᾶ τρελλαίνομ' ἀπὸ τότε,
Ὅπου τὰ λέγει ὀρθὰ κοφτὰ,
Καὶ δὲν ἠξεύρει ν' ἀπατᾷ
Ὡς κάμνουν οἱ προδόται.

(Νοέμβριος, 1859.) Η. ΤΑΝΤΑΛΙΔΗΣ.

—

ΤΟ ΧΑΡΤΟΠΑΙΓΝΙΟΝ.

Ὁ Ἔρως μὲ χαμόγελο
Προχθὲς μικροῦ παιδιοῦ,

Στὰ χέρι' ἀνακατόνωντας
Χαρτιὰ τοῦ παιχνιδιοῦ,
« — Ἄμ πῶς τὰ πᾶς, καλότυχε;
Μὲ λέγει δολερά,
» Τὰ παίζεις, καθὼς τ' ἄπαιζες,
» Θυμᾶσαι μιὰ φορά; »
« — Κακόπαιδο, τὸν φώναξα
» Σὲ νοιώθω πῶς λαλεῖς·
» Γιὰ κάθου νὰ τὰ παίξωμεν
» Καὶ ὕστερα μιλεῖς. »
« — Καλά, μὲ ἀποκρίνεται·
» Μόν' ὅποιος νικηθῇ,
» Στὸν ἄλλον χεροπόδαρα
» Δεμένος νὰ δοθῇ. »
Τὴν συμφωνίαν δέχομαι
Μ' ἐλπίδα, μὲ σκοπόν,
Καὶ τοῦ χαρτιοῦ τὸν πόλεμον
Ἀρχίζομεν λοιπόν.
Πλὴν πῶς ἐστάθη, διάβολε,
Ἡ τύχη μου φρικτὴ
Ἀπ' τὴν ἀρχὴ στὸ χέρι μου
Δὲν ἔπιασα χαρτί.
Θαῤῥεῖς μὲ τὴν φλογίνην του
Ὁ Ἔρωτας ματιὰ
Ἐγήτευσε καὶ μάγευσε
Κ' ἐμὲ καὶ τὰ χαρτιά.
Δὲν ἔβλεπα τί ῥίχνεται
Τί χρῶμα ζωφυλλῶ.
Καὶ δὲν εἰξεύρω, ἄρχισα
Καὶ νὰ παραλαλῶ.
Νὰ πιάσω δὲν κατώρθωσα
Γιὰ ὅρκο χαρτωσιά·
Βλαστήμησα τὴν τέχνην μου,
Μοῦ ἦλθ' ἀπελπισιά.
Κι' ἀφοῦ τῆς μάγισσας ὁ υἱὸς
Μ' ἐνίκησε φρικτὰ,
Κι' ἐκέρδησε τὸ στοίχημα
Καὶ μ' ἔδεσε σφικτά·

« — Κατάλαβες, μ' ἐφώναζε
» Χρυσέ μου, τί θὰ πῇ
» Νὰ παίζῃς μὲ τὸν Ἔρωτα;
» Σ' ἀρέσει; σιωπή! »
Σιώπησα ὁ δύστυχος
Κι' ἀκόμη σιωπῶ
Καὶ τὴν σκλαβιὰ ποῦ ἔπαθα
Ἐντρέπομαι νὰ 'πῶ.
Παιδιὰ, μ' αὐτὸν τὸν Σατανᾶ
Μὴν παίζετε πολύ·
Ἡ τέχνη μας στὰ μάγιατου
Ποσῶς δὲν ὠφελεῖ·
Ἀφοῦ μαστόρους παλαιοὺς
Στὸ παίξιμον νικᾷ,
Θὰ σᾶς περάσῃ ἄφευκτα.
Στὴν μύτη τὸ χαλκᾶ.

(Δεκέμβριος 1870). Η. ΤΑΝΤΑΛΙΔΗΣ.

—

Η ΠΕΡΔΙΚΟΥΛΑ.

Πλάτανος πλατύφυλλος σὲ κεφαλοχῶρι,
Φουντωτὴ στοὺς κλώνους τους τριανταφυλλιὰ,
Φύλλο καὶ τραντάφυλλο, μυρωδιὰ καὶ θῶρι,
Κ' ἡ πλατειὰ κουφάλα του ὀρνιθοφωλιά.
Μέσ' στὴν ὀρνιθοφωλιὰ, μέσ' στὴν τόση χάρι,
Σὰν ἀδέλφια τρέφουνταν μὲ χρυσᾶ πτερὰ
Περιστέρια, πέρδικες, κ' ἕνα πετεινάρι,
Ἔπαιζαν, κουκούβιζαν, κ' ἦταν μιὰ χαρά.
Πέρασα, ξεπέρασα δίπλ' ἀπ' τὴν κουφάλα,
Κτύπησε στὸ μάτι μου, μ' ἄρεσε πολὺ
Ἕνα περδικόπουλο ἀπ' τὰ πιὸ μεγάλα,
Εὔμορφο, πετούμενο, νόστιμο πουλί.
« — Αἴ καὶ νὰ τὸ ἔπιανα μιὰ στὴν ἀγκαλιά μου
» Τί λαχτάρα θά 'παιρνα τούτην τὴν στιγμή!
» Θὰ θυμούμουν, ἔλεγα, πάλιν τὰ παλιά μου·
τὸ κυνῆγι εἶν' ἄξιο, θέλει δοκιμή ».
Λίγο λίγο χώνουμαι μέσα στὸ κουμάσι·
Ὅμως (μαύρη μοῖρά μου κι' ὥρα μου κακή!)
Ποῦ πουλὶ, ποῦ πέρδικα, ποῦ κανεὶς νὰ πάσῃ
Μέσ' στὴν κοσμοχάλασι, πῶγεινεν ἐκεῖ;

Σὰν πῶς ἀγριόγατος μπῆκε νὰ τὰ φάγῃ,
Τὰ πουλιὰ σκορπίσθηκαν ὅλα στὸ φευγιό·
Ἄλλο τρύπον' ἀπ' ἐδῶ, ἄλλο πλάγι πλάγι,
Κ' ἡ φωναῖς των σήκοναν ὅλο τὸ χωριό.

Ἄ! πῶς μὲ τυράννησε τὸ πουπουλοθέμι
Γύρου, γύρου τρέχωντας νὰ τὰ κυνηγῶ!
Ἡ κουφάλα γύριζεν ὅλη σὰν ἀνέμη,
Πλὴν ἂν ἔπιασες ἐσὺ, ἔπιασα κ' ἐγώ.

Κουρασμένος στάθηκα μὲ τὴν γλῶσσα τόση·
Ἡ περδικοπούλα μου τότ' ἡ παχουλὴ
Στάθηκ' ἀπ' ἀντίκρυ μου νὰ μὲ πεισματώσῃ
Μὲ ματιὰ προσέχωντας πάντοτε δειλὴ

Τότε μὲ γλυκύτερον τρόπον δοκιμάζω,
Ἴσως ἔρθῃ θέλωντας καὶ μὲ τὸ καλό.
« — Μπλὶ, μπλὶ, μπλὶ, πλησίασε καὶ δὲν σὲ πειράζω,
» Στάσου, πιάσου, φώναζα, καὶ δὲν σὲ φιλῶ ».

Πλὴν τ' ἀγρίμι πιάνεται μὲ τὰ παρακάλια;
Ἡ ματιά της ἔπαιζε σὰν ἀστρολαμπιά.
Κάπου, κάπου χάνουνταν κι' ἀπ' ἀγάλι' ἀγάλια
Ἀπὸ πίσου μ' ἔδινε αἴφνης μιὰ τσιμπιά.

Μωρὲ τί ταῖς ἤθελες, ἂ ξερὸ κεφάλι,
Τώρα στὰ γεράματα τέτοιαις μαργιολιαῖς;
Μ' ἔκαμες περίγελω, νὰ σὲ πάρ' ἡ ζάλη
Σ' ὅλαις μέσ' στὸν Βόσπορο ταῖς ἀκρογιαλιαῖς.

Ὄνειρ' ὁλοζώντανο, τὸ θυμοῦμ' ἀκόμα.
Αἴφνης ἀπ' τὰ μάτια μου χάνω τὰ πουλιά,
Πέταξαν καὶ μ' ἄφηκαν μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα,
Χάθηκε καὶ πλάτανος καὶ τρανταφυλλιά.

Ἔπεσ' ἀλαλόφωνος στὸ χορτάρι χάμου,
Κλαίωντας τὸ χάσιμο καὶ τὴν ἐντροπή·
Νὰ κι' ἀπὸ τὸν ἄνεμο μιὰ φωνὴ στ' αὐτιά μου
Μιὰ φωνὴ σὰν πέρδικας, πούθελε νὰ πῇ:

« — Εὔκολα δὲν πιάνουνε 'στοῦτο τὸ κουμάσι
» Ὅπως πιάνουν κάβουρας πέρα στὸ νησί.
» Θὰ βρεθῇ καλότυχος κάποιος νὰ μὲ πιάσῃ·
» Πλὴν αὐτὸς (συμπάθειο) δὲν θὰ ἦσαι σύ. »

(Νοέμβριος 1869.)

Η. ΤΑΝΤΑΛΙΔΗΣ.

ΤΕΛΟΣ.